

MAGYARORSZÁG
FÜGGETLENSÉGI HARCZA

1848—49-BEN.

IRTA

GELICH RIKHÁRD

TÁBORNOK.

I. KÖTET.

BUDAPEST,
AIGNER LAJOS.

Magyarország függetlenségi harcza

1848—1849.

ELŐSZÓ.

Azok sorai, a kik hazánkban az 1848. és 1849-iki harcokban részt vettek, immár igen megritkultak. Ezreket közülök már régen sirhant takar s a még élők hátralévő évei is mindinkább megszámálvák.

Mindenkinek kötelessége, a ki ama mozgalmas időket átélte, a ki az akkori rendkívüli viszonyok és bonyodalmak között működni hivatva volt: élményei és tapasztalatai közléstétele által a történelemnek megbízható anyagot nyújtani.

A történelemnek az által, hogy a politikai és katonai eseményekben részt vett felek számos műben és röpiratban álláspontjuk védelmére keltek és fegyvertényeiket leírták, bő anyag áll ugyan rendelkezésére, ámde azon iratokban, melyek közvetlenül amaz emlékezetes korszak után jelentek meg, kevés kivétellel többnyire mind azon hibák észlelhetők, melyek minden időelőtti közleményt jellemeznek.

E közlemények inkább igazoló fejtegetések, mintsem történelmi értekezések jellegével bírnak, sem szenvedélytől, sem részrehajlástól nem mentek és sajnos, hogy bennök gyakran az egyéni érdek is előtérbe lép.

Egy szóval, e közleményeknél mind ama jelenségek észlelhetők, a melyek a forradalmi háborúkról írt történelmi műveket jellemzik. A viszonyok higgadtabb szemlélése, a tények és egyéniségek elfogulatlan tárgyilagos megítélése közvetlenül az ily háborúk után, egyáltalában lehetetlen.

Ez többé-kevésbé minden pártra nézve áll.

Az állam belsejében dúló politikai harcok, mert nagyobb elkeseredéssel vívatnak, mint a rendes háboru, rendkívüli következményeket vonnak maguk után, és megszűnésükkel csak ritkán szüntethetők meg egyszersmind az azokat előidéző okok is, melyeknek tartós utóhatásai a résztvett egyének ítéletére még sokáig uralgó befolyással vannak.

Ezért nélkülözi a legtöbb azon időbeli történelmi adat a lovagias hangot és azon igyekezetet, hogy a kortársaknak hibáik és gyengéik feltárása által való netaláni megsértése elkerültessek.

Általában a történetírás, mely a lefolyt események felett még csak igen távol jövőben fog végérvényesen dönten, ítéletében káros módon megelőztetett.

Nem kevésbé áll azonban az is, hogy a politikai okok, melyek az említett harcokra vezettek, ama nevezetesebb mozzanatok, melyek a szellemi téren keletkezett nagy mozgalmat hadi cselekvéssé változtatták, valamint azon okok, melyek Magyarországra nézve e harcok szomorú végét előidézték, elismert történészek által már tisztába hozattak.

Ellenben hiányzik még mindig Magyarország fegyveres ellentállása valóban bámulatos szervezésének történelmi leírása nagyban és egészben.

Az a mód, a melylyel a legkülönbözőbb elemekből összealkotott, és laza kötelékben levő, — az egész országban szerteszórt véderők egy vesztett csata előidézte legkedvezőtlenebb erköcsi befolyások és egy téli hadjárat fáradalmai alatt az általános visszavonulást eszközölték, hogy egy naponta kisebbre szorított, — a külvilág minden segédforrásától teljesen elrekesztett területen összpontosuljon, és azután hatalmasan növekedve, egységes nagy hadsereg keretébe beillesztessék: oly szervezetről tanuskodik, mely a hadi történelemben párját ritkítja.

E szervezettel a legszorosb összefüggésben áll a magyar hadügyministerium és a nemzetőrségi tanács tevékenysége, mely eddigelé, minthogy különleg le nem iratott, egész terjedelmében még kellőleg nem méltányoltott.

A magyar függetlenségi harc irodalmának ez érezhető

lézagait a jelenmű lesz hivatva kitölteni, melynek első kötete Magyarország 1848-diki honvédelme történeti fejlődését adja elő. Egy ország katonai szervezésének leírásával mozgalmas időben elválaszthatlan összefüggésben áll a legfontosabb politikai mozzanatok és napi események ecsetelése, mivel azok a hadsereg kifejlesztésére, szellemére és magatartására döntő befolyást gyakoroltak és gyakran a háboru jellegét is megváltoztatták. Azért felsoroltunk hiven mindent, a mit e tekintetben fontosnak láttunk.

A mi a hadműködési részt illeti, a magyar szabadság harczban fellépett seregek működéséről irt eddigi jelentékenyebb művek, a mennyiben azok a különböző hadjáratokra és hadszínhelyekre vonatkoznak, többnyire történelmi töredékeket képeznek, a melyek mostanig még egy teljes pragmatikus egészszé össze nem foglalvák.

Rüstow az 1860-ban megjelent: „Geschichte des ungarischen Insurrektions-Krieges in den Jahren 1848 und 1849“ czimű művében a létező forrásokat ügyesen felhasználva, megkísérlette ugyan az összes magyarországi hadi eseményeket kimerítően és a valóságnak megfelelően leírni, azonban bármennyire elismerést érdemel is az egykor oly produktív katonai író ez irányban való törekvése, e kísérlete már csak azért sem sikerülhetett, mert igen korán irta le azon eseményeket, a melyekben részt nem vett.

Oly kizárólag csakis forrás tanulmányozások alapján irt történelmi mű, mely egy háborut ecsetel, melyben az illető író részt nem vett, tizenegy év múlva még nem adható ki a nélkül, hogy jelentékeny hiányok ne legyenek benne.

A hadi történelem tudvalevőleg nem csupán a háboru kezdetén volt katonai helyzetnek és a hadjáratoknak leírásából; a hadászati sakkhuzásoknak és a harcászati részleteknek valamennyi tisztán katonai, a döntést előidéző mozzanattal való megvilágításából áll, hanem a politika és az egyének is elválaszthatlanok tőle.

Nagy időnek kell eltelni, míg tájékozhatja magát a részrehajlatlan történetíró ama férfiaknak a politika terén való legpontosabb működése, jelleme, eljárása és katonai vállalatai

íránt, kik e háboru vezetésére és a legdöntőbb műveletekre határozott befolyást gyakorolnak.

Egy igen fontos politikai és katonai mozzanatot eddigelé leplező fátyolt p. o. csak most, 33 év mulva a magyar szabadságharcz néhány főembere közt folyt polemia lebentette fel.

A magyar szabadságharczról irt s történelmi tekintetben különös figyelemre méltó katonai művek közé tartoznak: a herczeg Windischgrätz megbizásából hivatalos források alapján irt: „Der Winterfeldzug von 1848—1849 in Ungarn“ című mű; „Die Wintercampagne des Graf Schlik’schen Armeekorps 1848—1849“ Kocziczka Ferencztől; „Der Feldzug in Ungarn und Siebenbürgen im Sommer des Jahres 1849“ a szerző megnevezése nélkül, a ki különben tudvalevőleg a Magyarországbán működő cs. kir. hadsereg vezérkarának volt főnöke, néhai Ramming báró táborszernagy; „Mein Leben und Wirken in Ungarn in den Jahren 1848 und 1849“ Görgey Arthurtól; — „Memoiren von Georg Klapka, April bis Oktober 1849.“ „Memoiren von Georg Klapka“ (második kiadás) két részben, ugyanis I. „Események 1848. márcziustól kezdve az osztrák hadseregnek Windischgrätz alatti bevonulásáig.“ II. „A magyar főereg téli hadjárata.“ — „Der Feldzug in Siebenbürgen in den Jahren 1848 und 1849“ Czetz Jánostól; „Szabadságharczunk történetéhez, Visszaemlékezések 1848—49-re“ Jakab Elektől; „Dembinski Magyarországbán,“ D. hátrahagyott iratai után összeállította Danzer Alfonz; „Mészáros Lázár emlékiratai,“ Szokoly Viktortól; „Der Bericht über die Kriegs-Operationen der russischen Truppen in Ungarn im Jahre 1849“, hivatalos források után összeállította H. v. E. császári orosz vezérkarbeli ezredes stb. stb.

Ez imént felsorolt művek Rüstow, Mészáros és Dembinski műveinek megjelenéseig az ötvenes évek elején lettek közölve és összeségökbén tekintélyes történelmi anyagot képviselnek, mely azonban még gondos megrostálást igényel. Oly időben iratva, midőn sokat elhallgatni, sokat szépitgetni kellett, s a midőn a szenvedélyek még az események kizárólag katonai leírását is nagy mérvben befolyásolták, e közleményekben csak ritkán juthatott érvényre a hadműveleteket és az előadott hadászati helyzeteket illetőleg csupán reális

tényezőkre alapított ítészet, úgy hogy némelykor oly hadászati bírálatokra is akadunk bennök, melyeknek alapjául nem a pillanatnyi helyzet, hanem oly viszonyok vétettek, a melyek csak később váltak ismertekké.

Hellyel-közzel oly bírálatokra is találunk, melyek lényegökben merő érdekszámításra vihetők vissza.

Az esetleges hadi helyzet sincs mindig hűségesen ecsetelve.

Munkánk második része, melynek czíme : „A magyarországi hadjárat 1848—1849-ben“, a mennyire lehet, ment lesz a fennemlített hibákból. A mi e föltevésre jogosít, az első sorban az adatok tömege, melyek rendelkezésünkre állottak és a létező történelmi források szorgos tanulmányozása, u. m.

1. Saját tapasztalásainkon alapuló, 1850-ből keltezett följegyzéseink.

2. A legilletékesebb kortársak által rendelkezésünk alá bocsátott kéziratok.

3. Az 1848—49-ki „Közlöny“, mely azonban nem tökéletes, mert csak 1848-ik évi június havától kezdett megjelenni és nem volt elég szorgosan szerkesztve, úgy hogy más ugyanazon korszakbeli lapokat kellett segédforrásul használni.

4. Azon magyar ezredek eddig megjelent története, a melyek a függetlenségi háboruban részt vettek; a mennyiben itt-ott érdekes mozzanatok és történetileg fontos rendelkezet tartalmaznak.

5. Azon adatok, melyekre egyes tényeket és egyéniségeket illetőleg széles kiterjedésű levelezések által szert tettünk.

A történeti adatok lehetőleg ügyes csoportosítása által az olvasó bírálatának előidézését tűztük ki célul. Jelenleg sokkal kedvezőbb viszonyok közt nyulhatunk tollhoz, mert a mozgalmak óta immár lefolyt évek hosszú során át tiszta, elfogulatlan és szenvedélyektől mentes nézetek jutottak érvényre a szereplő emberekről és elmúlt eseményekről. Igen, a mindent kiegyenlítő idő végre a kibékülés nagy művét is létrehozta.

Ez által véltük elérhetőnek azt, hogy előadási módunkban oly tárgyilagosaak legyünk, a minő egyáltalában egy, az általa leírt eseményekben résztvett egyén lehet.

Általában jelen művünket a nyilvánosságnak átadva azzal senkinek sem kedvében járni, sem senkinek

sérelmet okozni nem szándékunk; czélunk csupán az, hogy egy lehetőleg tökéletes adalékot szolgáltatassunk a történelem számára, a mely tudvalevőleg nem kedveskedésből, hanem igazság kedvéért iratik.

B u d a p e s t, 1882. november 30.

Gelich Rikárd.

Magyarország honvédelmi szervezésének története

1848—1849.

A honvédelem szervezésének története.

I.

Mészáros hadügyminiszteriuma. — Az 1848. május 7-diki királyi kéziratok. — A hadügyminiszterium ideiglenes vezetése. — Gróf Batthyány Lajos és a nemzetőrség. — A nemzetőrségi tanács szervezése. — A miniszterium nyilatkozatai a hazán kívül levő magyar csapatok visszatérése ügyében. — A tiz első honvédszászlóalj felállítása.

Az első önálló magyar miniszterium valamennyi szakai közt, történt legyen a nemzeti hadsereg szervezése békés uton, avagy szokatlan háborus események közepette, a hadügyi megalakítása mindenesetre a legbajosabb volt. Ennél fogva az első magyar miniszter-elnök: gróf Batthyány Lajosra nehéz feladat várt, midőn kabinetje alakításánál a hadügyi tárca betöltésére egy arra alkalmas magasb rangú katonai egyéniséget kellett választania.

Igaz ugyan, hogy 1848-ban több magyar nemzetiségű egyén szolgált mint tábornok vagy törzstiszt a cs. kir. hadseregben, de az akkori idők viszonyai mindenekelőtt nem látszottak olyanoknak, hogy egy régi osztrák katona a magyar hadügyminiszteri állást kecsegtetőnek tekinthette volna és a helyzet általán véve oly kétes és nehéz volt, hogy olyan férfiú, ki annak megfeleltetett volna, alig volt található. A tábornokok és törzstisztek közt tartott rövid szemle után, kik magyarok voltak, csak két ezredes vétetett tekintetbe. Az egyik Benedek Lajos, a Gyulay nevét viselő 33-dik sor ezred parancsnoka, ugyan az, a ki 1866-ban mint a cs. kir. északi hadsereg főparancsnoka, fényes katonai pályáját szomorúan fejezte be, a másik Mészáros Lázár, a gróf Radetzky nevét viselő 5. huszárezred parancsnoka volt. Elvégre is az

utóbbi választatott meg, anélkül azonban, hogy e nagyon nehéz állás elfoglalására nézve kívánatát vagy beleegyezését bevárták, vagy őt ez iránt megkérdezték volna; s így Ő Felségének javaslatba hozatott és általa magyar hadügyminiszterré ki is neveztetett.)*

Kineveztetésének első hírét Mészáros Radetzky hadseregének visszavonulásakor, melynek soraiban harczolt ezredével, a Minciónál márczius 17-kén, a Veronába megérkezett magyar hírlapok által kapta. Midőn a magyar miniszterek névsorában saját nevét is megpillantotta, annyira meg volt lepelve, hogy, mint ő maga mondja, az azt tartalmazó lap kiesett kezéből.

*) Minő véletlen az, a mely némelykor az emberek sorsa fölött határoz, bizonyítja azon különös ok is, melynek Mészáros a maga kineveztetését a magyar hadügyminiszteri állásra köszönhette. Az 1848-iki eseményekre vonatkozólag Londonban tartott párbeszédben Kossuth Lajos a hadügyminiszter választásáról következőleg nyilatkozott: „És tudja-e ön, hogy mi saját hazánkban alig ismertük embereinket? Midőn szóba hozatott egy férfi találása, ki hadügyminiszterségre képes volna, a legnagyobb zavarban találtuk magunkat. Ekkor jutott csak eszembe, hogy Mészáros, a Radetzky huszárok ezredese, több év óta az általam egykor szerkesztett „Pesti Hírlap“ folytonos előfizetője és hogy több jótékony és közhasznú honi célokra történt aláírásokban részt vett, valamint az is, hogy ő a Magyar Tudós Társaság levelező tagja. Azonnal azt gondoltam, hogy ez az ezredes jó hazafi lehet és javaslatba hoztam őt a miniszterelnöknek.“ Így lett Mészáros hadügyminiszterré. „De ha, folytatá Kossuth, Hrabovszky altábornagyot elébb ismertem volna, mint erre később alkalmam volt egy vele két óra hosszan át tartó tárgyalásban, kevéssel Pestről Debreczenbe történt elutazásom előtt, akkor csak ez és nem más lett volna hadügyminiszterré és akkor a mi ügyeink bizonyosan jobb fordulatot vesznek.“ Kossuth e megjegyzései Hrabovszky kitűnő katonai képzettségeire vonatkoztak. Hrabovszky ugyanis a legkitűnőbb és legképzettebb tábornokok egyike volt a régi osztrák hadseregben, ki tökéletesen arra volt minősítve, hogy hadügyminiszter lehessen. Ő ugyanis mindazokat a tulajdonságokat egyesítette magában, melyek egy hadsereg szervezésére és vezényeltetésére szükségeltetnek és Magyarországot minden irányban tökéletesen ismerte. Mint ezredes a cs. kir. tábornoknál Hrabovszky a kárpáti szorosoknak és Eperjesnek erősítése terveit dolgozta ki. A mi tudományosságát illeti, e tekintetben Mészáros és Hrabovszky közt nem lehet párhuzamot vonni. Azonban még is azt hisszük, hogy a rendkívüli viszonyok felett ő ép oly kevésbé tudott volna uralkodni, mint bárki más.

Hogy a zavarba ejtő benyomást, melyet e hír Mészárosra tett, meg lehessen ítélni, tudni kell, hogy ő közel 35 évig szakadatlanul szolgált, soha sem foglalkozott politikával, és noha némi érdeklődést tanúsított minden iránt, a mi hazáját illette, — már 20 év óta távol időzött attól.

Mészáros nagyon jól érezte azt, a mit ő maga is öszintén bevallott, hogy nem bir képességgel a hadügyminiszterségre oly mozgalmas időkben. A bécsi forradalom kitörésének híre, mely csak április 5-dikén jutott tudomására az Olaszországban állomásozó cs. kir. hadseregnek, valamint a budapesti események is, melyeket ő a hazai lapokban nagy figyelemmel kísért, csak növelték aggodalmait és fontolgtatását.

A politikai áramlat fordulata Magyarországon nem történt ugyan erőszakos módon, de az átmenet azon zajos tünetek kíséretében állott be, melyek rendesen minden rögtöni rendszerváltozásnál előfordulnak — és nem sokára fel is tűntek a Magyarországot fenyegető vihar minden előjelei.

A helyett, hogy ezek Mészárost arra indították volna, hogy állását mielőbb elfoglalja, ő még mindig tétovázva ott időzött Olaszországban és azt hitte, hogy Magyarország talán el fog állani egy önálló magyar had- és pénzügyminiszterium követelésétől és így be nem fog következni annak szükségessége, hogy az egyiknek vezetését átvegye és kénytelen legyen a hadsereget elhagyni, melyben oly kitüntetéssel szolgált és a melytől a háboru tartama alatt oly nehezen tudott megválni.*)

*) Mészáros Lázár 1796. év február 20-dikán született Baján, Bács megyében. Mészáros János ottani földesur fia volt, ki őt gondos neveltetésben részesítette. 1812-ben a megyéjében felállított két velites (önkéntes) század egyikébe élete 16-dik évében főhadnagynak választatott. E szabad-csapat feloszlása és a 7-ik huszár ezredbe történt beosztása után Mészáros katonai képzettsége és kitűnő tulajdonságai következtében ugyanazon ranggal lépett be a nevezett ezredbe, míg a többi választott tiszt elbocsáttatott. A 7-ik huszár ezredben Mészáros egész 1837-ig szolgált, utoljára mint lovas-százados, és innét áttétetett az 5-ik huszár ezredbe mint őrnagy. 1842-ben alezredessé, 1845-ben pedig ezredessé és ezredparancsnokká léptetett elő. 1848-ban márcziusban Magyarország hadügyminiszterévé nevezetve ki, Mészáros u. a. év június 7-ikén cs. kir. vezérőrnaggyá léptetett elő, később pedig a magyar ideiglenes kormány alatt altábornaggyá. Mészáros hátrahagyott irataiban az osztrák had-

A lelki küzdelem és a fejedelme és nemzete bizalmának tudata közti harc oly sokáig tartott Mészárosnál, az osztrák hadseregben megőszült s a hagyományokhoz ragaszkodó katonánál, míg egy második legfelsőbb királyi kézirat őt tárczája átvételére utasította és egy, a minisztertanácsban hozott határozatnál fogva hozzá küldött futár által kézbesített levélben a miniszterelnök őt azonnal adandó elhatározására felszólította, egyszersmind pedig az alább következő legfelsőbb kéziratok jövődöbeli állására nézve tökéletesen megnyugtatták, nemkülönbén a horvátországi zavargások békés elintézését is kilátásba helyezték.

A fennemlitett legfelsőbb kéziratok következőleg hangzanak:

I.

Legfelsőbb kézirat István főherczeg nádorhoz.

Kedves unokafivérem, István főherczeg!

Miután horvát királyságomban több helyütt különválási

seregben és a társaságban elfoglalt állásáról a következőket mondja: „Katona voltam. 34 év és 8 hó leforgása alatt, egy a császár és király iránt hű szolgálta szerepét játszottam. Minden pártfogolás nélkül ezredességig vittem. Nevem és jellemem jó hirben állottak és azok, a kik ismertek, becsültek még akkor is, ha nem szerettek. Senkit sem ismertem, ki ellenségem lett volna, de ha létezett is ilyen, egyike sem becsmérelt. Barátim egyike sem mondotta fel valaha barátságát. Egy szóval, az egész hadseregben tisztelt egyéniség voltam, de azon felül Lombardiában a minket gyűlölni kezdő olaszoknál is.” De Mészáros viszontagságos élete estéjén is tisztelte és becsülte mindenki. Még egykori ezredtulajdonosa, gróf Radetzky tábornagy is abban az időben, a melyben Mészáros Kis-Ázsiában belebezve volt, feljánlotta közbenjárását helyzete javítására nézve. Olvasóink bővebben meg fognak ismerkedni az ő állásával és működésével a magyar függetlenségi háború és mozgalom minden fázisában. Mészáros nem volt se szervező, se hadvezér, de vén gyakorlati katona és mint ilyen, egy hadsereg minden szellemi és anyagi kellékeit elég jól ismerte és így képes is volt értékkel bíró eszmével fölléphetni. Ő nem birt azzal az erélyességgel, hogy a hadsereg érdekeit állása egész

mozgalmak törtek ki, melyek következéseikben Magyarországgal fenálló kapcsolatra és összmonarchiámra nézve felette veszélyessé válhatnának, ezennel megbízom főherczegségedet, hogy szükség esetén egy arra alkalmas egyéniséget küldjön, mint királyi biztost a szükséges teljhatalommal Horvátországba, hasonló merényletek és szándékoknak teljes erélyesség kifejtése általi elnyomására.

Bécs, május 6-án 1848.

Ferdinánd, m. k.

II.

Legfelsőbb kézirat Jellacsics báróhoz.

Legszilárdabb és legrendithetlenebb akaratom a kormányzat egységének fentartása a Magyarország koronája alatt egyesült országokban, mint azt királyi szavammal és a koronázási esküvel felfogadtam, és soha sem fogom engedni,

sulyával képviselje, de gondoskodott arról minden irányban és fentartotta a fegyelmet, a mennyiben ez az akkori viszonyok közt lehetséges volt. De Mészáros az se volt, a minek őt sokan tévesen lenni állították és még ma is állítják, egyszerű vitéz vasgyuró katona, mert magasb világműveltséggel bírt, nagyon olvasott volt és sok nyelvet beszélt. Különféle nemzetgazdászati tárgyakról értekezések által lett a magyar tudós társaság levelező tagjává. Noha eleinte ujoncz volt a parlamenti téren, később azonban meglehetősen készülséget tanúsított mint szónok. Mészáros egész valójában tiszta, tökéletes gentleman volt, külseje rokonszenves, alakja impozáns, katonai. De sulyos gondjai terhe alatt Mészáros attól a percztől kezdve, a melyben hazájába visszatért, szembetűnőleg kezdett vénülni, noha kedélyessége, mely némelykor komolyságát felváltotta, még legkeserűbb érzésein is áttört és ez őt soha sem hagyta el. Tíz évig tartó száműzetés szenvedései és bajai végre megtörték őt s a jeles aggastyán mozgalmas élete pályáját 1858. év november 6-ikán fejezte be Eywoodban, Angliában, Longdale lady, Teleki Sándor gróf napája kastélyában. A nemeslelkű angol urhölgy őt ősei — az oxfordi grófok — sirboltjában temettette el és sírkövére egy angol és egy magyar felírást vésetett. Mészáros maga is, ki emlékirataiban arról emlékszik, hogy nem ok nélkül kapta már a bölesőben a Lázár nevet, még élete folyama alatt készített magának egy sírfelírást, mely így hangzik:

Intus qui est fuit Lazarus,

Pauper sicut ei, Patronus

Hungarus. Mészáros natus.

hogy a magyar korona országaiban a törvényes kapcsolat önkényes rendeletek vagy egyoldalú határozatok által meg-lazuljon; ennél fogva oda utasítom önt, hogy királyi hely-tartóm parancsainak és az általam kinevezett magyar felelős miniszteriumomnak, melyet én az 1848-dik évi III. t.-cz. értelménél fogva Magyarország és az ezen országgal kapeso-latban álló országok törvényes kormányzatával felruháztam, az igazgatás minden ágaiban pontosan engedelmeskedjék és e királyi akaratom teljesítése fölött hivatalos hatáskörében minden tekintetben örködjék.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd, m. k.

III.

Legfelsőbb kézirat Mészáros ezredeshez.

Kedves Mészáros ezredes! Miután ön általam magyar-országi hadügyminiszteremmé neveztetett ki, ezrede parancs-nokságát azonnal átadandja az alezredesnek és új állomá-sára fog sietni.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd, m. k.

IV.

Legfelsőbb kézirat a parancsnokoló tá-bornokokhoz.

a) Hrabovszky altábornagy, b) Jellaesics báró altábor-nagy, c) Piret báró altábornagy d) Lederer báró lovassági tábornok.

Kedves sat. Az utolsó magyar országgyűlés által hozott és általam szentesített III. t. cz. 6. és 8. §-ánál fogva az országban levő magyar katonaság ezentulra minden adandó parancsokat és rendeleteket illetékes magyar miniszteriumom-tól fogja venni, a melyhez is valamennyi hivatalos jelentések intézendők. A fennebbi törvény a katonai határőrvidékre is alkalmazandó lesz.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd, m. k.

V.

Legfelsőbb kézirat István főherczeg
nádorhoz.

Kedves unokafivérem, István főherczeg!

A másolatban ide mellékelt csatolványból láthatja főherczegséged, minő rendeletek kiadását tartottam szükségesnek az utolsó magyar országgyűlés által hozott és általam szentesített III. t. cz. 6. és 8. §-ra nézve, parancsnokoló tábornokaimnak, Léderer báró lovassági tábornoknak és Hrabovszky, Piret és Jellaesics báró altábornagyoknak.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd, m. k.

VI.

Legfelsőbb kabinetirat Latour gróf had-
ügyminiszterhez.

Kedves gróf Latour! A hadsereg összigazgatásának összefüggése, az erre vonatkozó rendeleteknek ahhoz való alkalmazása és az utolsó magyar országgyűlés által hozott és általam szentesített III. törvényezikk 6. és 8. §-ai értelméhez képest, a mennyiben ezek összhadseregemre vonatkoznak és a törvénynél fogva a Magyarországon kívül állomásozó magyar csapatok alkalmazását tárgyalják, tegye magát magyar miniszteriumommal és illetőleg magyar hadügyminiszteremmel érintkezésbe, minthogy ezentul minden rendelkezések csak a magyar felelős hadügyminiszter útján lesznek a magyar parancsnokló tábornokoknak kiadandók, a mennyiben ezek ugy is a magyar katonai igazgatóságra nézve egyedül a magyar miniszterium alatt állanak.

Hogy azonban más részről a fenn kitűzött czél el legyen érve, és az itteni hadügyminiszterium is birjon tudomással azokról a rendeletekről, melyeket a magyar miniszterium személyes hatáskörében a magyar katonai igazgatóságra nézve hoz, ezennel felszólítottam unokafivéremet, a főherczeg nádort, működjek oda, hogy a mennyiben ezek az intézkedések közvetve összmonarchiám hadseregét is érintik, ezekre nézve

íteni hadügyminiszteremmel érintkezésbe tegye magát, kevésbé lényeges rendeleteket pedig utólagosan közöljön vele.

Az itt adott utasítások a katonai határőrvidékre is alkalmazandók, a bánt illető tulajdonosi jogok csorbitása nélkül. Ön mindezekre nézve a szükséges intézkedéseket megteendi és főleg érintkezésbe teszi magát Bécsben lakó miniszteremmel, Eszterházy herczeggel.

Bécs, május 7-én 1848.

Ferdinánd m. k.

Ezek által a legfelsőbb határozatok által a magyar hadügyminiszterium állása az osztrák hadügyminiszteriummal, a katonai hatóságokkal és a Magyarországon és ahhoz kapcsolt részekben létező csapatokkal szemben tüzetesen meg volt szabva.

Május 10-kén és 11-kén még azon két rendelet is közzététetett, melyekben a király helytartója, István főherczeg nádor, Jellacsics báró horvátországi bánt és altábornagyot a törvényes korlátok közé visszautasította és a Tótországban parancsnokló tábornokot, Hrabovszky báró altábornagyot a törvényes rend helyreállítása tekintetéből királyi biztossá nevezte ki Horvát- és Tótországban és a katonai határőrvidéken. A két rendelet következőleg hangzik:

I.

István nádor s királyi helytartó rendelete báró Jellacsics horvátországi bánhoz. 1848. május 10.

Miután ön mint Horvát-, Tót- és Dalmátország bánja, azon országokbeli minden törvényhatóságokhoz, hatóságokhoz és hivatalnokokhoz oly értelmű körlevelet bocsátott széllyel, hogy a Magyarország és kapcsolt részei közt századok óta testvérileg fennálló és a legújabb törvények által legkevésbé sem változtatott alkotmányyszerű viszonyt megváltozotttnak nyilvánítván, megparancsolja, hogy kivüle senki mástól sem

parancsot elfogadni, sem annak engedelmeskedni, sem senki-
nek hivatalos jelentést tenni ne merészeljenek ;

Miután annak ellenére, hogy a rögtönbírósnak hatal-
mát a felelős miniszterek egyikének ellenjegyzése mellett
csak én adhatom meg és csak én vonhatom vissza, ön nem
csak kihirdette a rögtönbírásgot a kapcsolt részekben, Szerém,
Verőcze, Pozsega megyékben és a bennök kebelezett királyi
városokban, s még olyan törvényhatóságban is, mely azzal a
tőlem nyert jognál fogva már birt, hanem annak körét
egyoldalú irányban oly vétségekre is kiterjesztette, melyek az
eddig szabályok szerint, a rögtön-ítélőszék elébe soha sem
tartoztak, és e felségi jogával a báni hatáskörön túlter-
jesztkedőleg élt anélkül, hogy azt csak utólagosan is bejelen-
tette, s mielőtt báni hivatalába beigtattatott, kellő esküjét
letette volna.

Miután Ő Felsége, koronás királyunk és az 1848 :
III. t. cz. által a végrehajtó hatalomnak a felelős miniszterium
általi gyakorlására teljes hatalommal, úgy az országban, mint
az ahhoz kapcsolt részekben én ruháztattam fel :

A belügyminiszter előterjesztésére rendelem, amint kö-
vetkezik :

1. Önnek, mint Horvát-, Tót- és Dalmátországok kine-
vezett, de be nem igtatott bánjának említett körlevele az alkot-
mánynyal és törvényekkel ellenkezőnek jelentetik ki.

2. Az ön által jogtalanul kihirdetett és egyoldalú irány-
ban a legfelsőbb szabályokon túlterjesztett rögtönbírósg s az
annak folytatában netalán megkezdett vizsgálat és hozatott
ítélet érvénytelen.

3. Meghagyatik, hogy mind fentebb említett körlevelét,
mind a rögtönbírósg iránti rendeletét ellenkező rendelet ki-
bocsátásával azonnal vonja vissza, és e rendelet vételétől szá-
mitandó harmadnap alatt ennek mikénti teljesítéséről en-
gemet futár által értesítsen.

4. E mai napon kelt rendeletemnél fogva meghagytam
minden törvényhatóságnak és Szerém, Pozsega, Verőcze me-
gyéknek s Eszék városának is, hogy minden rendeleteimnek,
melyeket felelős miniszter ellenjegyzése mellett kiadok, enge-

delmeskedni a törvényekben kijelölt szigorú büntetésnek terhe alatt tartoznak.

5. Jelen rendeletem végrehajtása a belügyminiszterre bízatik.

Budapest, május 10-én 1848. István nádor s királyi helytartó. Belügyminiszter Szemere Bertalan.

II.

István nádor s királyi helytartó rendelete báró Hrabovszky János főhadparancsnok és altábornagyhoz. 1848. május 11.

Ő Felsége szomorodott szívvél értesült azon mozgalmakról, melyek Magyarország kapcsolt részeiben két irányban mutatkoznak, egyrészt a személy- és vagyonbiztosság veszélyeztetvén általok, másrészt megingattatni /czéloztatván ama szövetség, mely a szent koronának védárnyékában Magyarország és kapcsolt részei közt századok hosszú során keresztül testvéri szeretettel létezett. És ennek folytán szükségesnek találta nekem megparancsolni, követnék el mindent, miáltal ugy a személy- és vagyonbiztosság, mint a szent korona alatti valamennyi tartományok egyetértő, békés és közremunkáló szövetsége és egysége biztosíthatatnék, és e czélnek elérését, a körülmények ugy kívánván, királyi biztos kiküldése által is eszközölném.

Hogy tehát Ő Felsége királyi szándokának elég tétessék, hogy a kapcsolt részekben, a hozzám érkezett panaszok szerint megingatott személy- és vagyonbiztosság tökéletes biztosítékban részesíttessék; hogy azon törvény- és alkotmányellenes iránynak és merénynek eleje vétessék, miszerint a Magyarország és kapcsolt részek közti benső és alkotmányos egyiséget tetteleg megrontani szándékoznak, mely irány és merény nemcsak alattomos izgatások, felhívások, hanem már közgyűlési határozatok által is tápláltatik; továbbá, hogy ellenséges törekvések által a kapcsok részek lakosai sem jogaik, sem nemzetiségök tekintetében ne háboríttassanak mindazok élve-

zetében, miket a szent korona hatalmának védelme alatt most újra felvirult alkotmány nekik újra biztosított, és részökre teljes épységben fentartani nekem is legfőbb tiszteim egyike.

Mindezek következtében a belügyminiszter előterjesztésére rendelem a mint következők:

1. Horvát-Tótország és Szerém-, Pozsega s Verőcze vármegyékre s az ezekbe kebeleztet királyi városokra s egyzersmind a határőri vidékekre nézve királyi biztosul kiküldetik ön a végett, hogy maga mellé veendő polgári egyénekket egyetemben, a közrendre és csendre s minden egyesnek személy- és vagyonbiztosságára felügyelvén, különösen örökadjék a fölött, hogy a néhol már nyilván is mutatkozó tetteleges elszakadási törekvés sikeresen meggátoltassék, indítóit, elősegítőit kinyomoztassanak és törvény szerint megfenyíttessenek.

2. Ahol személyes munkálkodása megkívántatik, mindenütt meg fog ön jelenni. A mint egy részről a határőrség s a sorkatonaság hatósága alá rendeltetik, úgy más részről a törvényhatóságok kellő engedelmességre már köteleztettek.

3. Felruháztatik teljes hatalommal arra is, hogy a folyó év május 10-dikéről az ottani törvényhatóságoknak megadott rögtönbiróságot más bűnökre is kiterjeszthesse, ha ezt a felebb elősorolt közállami legmagasb, legsürgősb tekintetek szükségessé teszik.

Remélvén, hogy erélylyel párosult hűsége és belátása által minden egyes polgárnak személy- és vagyonbiztossága eképen fenn fog tartatni, hogy az elszakadási törvényellenes törekvés meg fog semmisíttetni, és, hogy a kapcsolt részek lakosainak mind tiszta nemzetisége, mind mindenféle alapos joga meg fog őriztetni és minden jogos és méltányos kívánatainak valóságos és általam is különösen óhajtott teljese-
dése elé fog segíttetni épen azon ősi szövetség által, mely alapja Magyarország és a kapcsolt részek mind dicsőségének a multban, mind jóllétének a jövőben.

Pesten, május 17. 1848. István nádor s királyi helytartó. Belügyminiszter Szemere Bertalan.

Mészáros, a ki Veronát csak május 17-dikén hagyta el, ugyanazon hó 29-én Innsbruckon és Bécsen át Budapestre érkezett. Távolléte alatt a miniszterelnök és a magyar had-

ügyminiszterium ügyei vitélével ideiglenesen megbízott Otttinger Ferencz cs. kir. vezérőrnagy és budai dandárparancsnok végezte a szükséges teendőket. Gróf Batthyány Lajos a miniszterium leglényegesebb ügyeit vitte, míg Otttinger csak a napi szolgálati ügyekkel foglalkozott és rendelkezése alatt egy külön iroda állott, melyet, mint a szervezendő magyar hadügyminiszterium embrióját lehetett tekinteni.

Mészáros Lázár két hónapig tartó tétovázásának Olaszországban az a következtetése volt, hogy miniszteriuma szervezésének megkezdése már abban az időben történt, melyben a haza védelmére alkalmazandó eszközökről kellett volna gondoskodnia. Mielőtt legközelebbi hadügyminiszteri működésére áttérnénk, elebb arról kell szólnunk, a melyet a miniszterelnök Mészáros megérkezése előtt kifejtett.

Batthyány gróf mindennek előtt a nemzetőrség szervezését és igazgatását vette fogaratba*) annyival is inkább, mert ez a törvény értelme szerint a belügyminiszterium alá tartozott. Ennek keresztülvitelére, a miniszterelnökséghez egy második osztályt alapított a nemzetőrség számára, melynek mint nemzetőrségi tanácsnak elnöke egy magassabb törzstiszt volt és a melyet utóbb „haditanácsnak“ neveztek el. Ez az ujonnan teremtettt intézmény a hadügyminiszteriummal párhuzamos tevékenységet fejtett ki, a mennyiben ennek a nemzetőrség és a honvédsázlóaljak is alá voltak rendelve mindenben, míg a hadügyminiszter a rendes magyar sorkatonaság ügyeivel és a katonai igazgatással általában foglalkozott.

Hogy ezen eleinte a törvény, de utóbb a rendkívüli viszonyok által is szükségessé vált katonai szervezési tevékenység megosztása az első magyar miniszterium tagjai közt némi bizalmatlanságot is keltett, minthogy éppen nem volt összhangzó elemekből alkotva, az kétséget nem szenved. Mutatja ezt azon körülmény, hogy a haditanács utóbb feloszlott és Magyarország összes hadi ereje, a nemzetőrséget is bele értvén, a hadügyminiszteriumnak lőn alárendelve. De most egyelőre a nemzetőrség szervezésének azon korszakáról kell csak szóla-

*) Mint oldalmelletti katonai titkára, Ivánka Imre nemzetőrségi százados működött.

nunk, midőn az kirekesztőleg csak mint a törvények és a városokban és községekben fenntartandó közbiztonság őre lépett volt fel. Erre nézve már az utolsó pozsonyi országgyűlés is egy később hozandó végleges törvényt megelőzőleg, egy 36 §-ból álló ideiglenes törvénycikket fogadott el, mely a nemzetőrségi kötelmekről és minősítésről, a fegyverek feletti örködésről és a nemzetőrségi szolgálatról szólt.

A végleges szervezés befejeztéig egy ideiglenes állapot jött létre, melynél fogva a már fennálló polgárőrségi csapatok a nemzetőrségi kötelékbe felvételtek, és ez már márczius közepén fegyverben állott ki a fővárosban. Átalán véve azonban a nemzetőrség szervezése nem igen haladhatott előre, mivel elébb felfegyverzéséről kellett gondoskodni.

A kormány 5000 darab lőfegyvert rendelt meg Bécsben és továbbra is szerződéseket kötött belga fegyvergyárakkal fegyverszállítások végett; az ideiglenes szükségletek azonban azok által a fegyverek által lettek volna fedezendők, melyek a budai hadparancsnokság rendelkezése alatt állottak. E végből a minisztertanács egy bizottságot nevezett ki a fegyvertár megvizsgálására, mely a miniszterelnök rendeleténél fogva működését május hó 18-ikán reggeli 10 órakor kezdené meg.

Midőn a bizottság Budára akart indulni, Lederer báró lovassági tábornok, Magyarország főhadparancsnoka kijelentette, hogy a bizottság működésének elhalasztását kéri mindaddig, míg ez ügyben Bécsből utasításokat nyerend, mivel a magyar katonaságnak a miniszteriumhoz való állására nézve elég megfoghatatlanul még eddig a bécsi hadügyminiszteriumtól semmiféle rendeletet nem kapott. Erre a miniszterelnök a fegyvertárnak bizottságilag történendő megvizsgálását egyelőre elnapolta.*)

*) Midőn később a vizsgálat mégis megtörtént és kitudódott, hogy a fegyvertárban 10,000 darab fegyver találtatott, az egyetemi ifjuság több más rajongó polgárral elhatározta, hogy Lederer báró lovassági tábornok és magyarországi főhadparancsnok lakása előtt ugynevezett macska-zenét fog rendezni, melynek azonban szomorú volt a kimenetele. A főhadparancsnok e szándékról értesülvén, szállása udvarának zárt kapui mögött egy gránátos századot és a fegyvertár udvarában egy felszázad lovasságot a 3-ik vértés ezredből állíttatott fel. Midőn a zavarók, kik néhány százan voltak, a főhadparancsnok lakása elé megér-

Mint a késlekedés főtünete, a nemzetőrség eleinte sehogy sem birt bizonyos egység jellegével. Valamint egyenruhájuk, ép oly tarkák voltak nézeteik is feladatukra nézve, és a kaszt-szellem nem engedte, hogy a magasztalt egyenlőség és testvériség érvényre jusson. A főváros vagyonosabb polgárai csak mint lövészek, huszárok vagy dragonyosok soroztatták be magukat, csakhogy boltos segédekkel és a gyári munkásokkal, kiket köznemzetöröknek neveztek, ne legyenek kénytelenek egy sorban és csatarendben állani. Budán a miniszterialis hivatalnokok külön századot képeztek és minden más embernek az abba való belépést megtagadták. Pesten Pulszky parancsnoksága alatt egy ugynevezett blouseos-csapat képződött, mely műveltség és vagyon által akart tündökölni és ebbe csak ügyvédek, orvosok, költők és hírlapírók fogadtattak be. Még egy ugynevezett halálfej-csapat sem hiányzott, mely egyébiránt, daczára a keresztbe tett embercsontoknak és halálfejnek, a melyekkel csúkjá diszitve volt, épen nem látszott nagyon rémületesnek. Többnyire táblai jegyzők és ügyvédek voltak az eltorzított Hollós Mátyás-féle fekete légió harczosai. Egészen

keztek és a macskazenét megkezdették, a kapu hirtelen megnyílt, a magyar gránátosok onnét kirohanást tettek, a népet sortűzzel szétűzték és szuronysegezve üldözték egy darabig, mely üldözést a vértések folytattak. Kardok által 9, szurony által 7 ember sebesült meg többé kevésbé sulyosan, négyet pedig a lovak gázoltak el. Életveszélyes sérülést csak 3 egyén kapott, a helyszínén egy halott sem maradt.

E kellemetlen esemény roppantul felizgatta a főváros lakosait és a kormány egy vegyes bizottságot nevezett ki vizsgálatattétel végett, mely a szász király nevét viselő 3-ik vértés ezredbeli főhadnagyot, Cevéni de Monte Varchi Lipótot és a gránátos zászlóaljbeli hadnagy hadsegéd Lippe Jánost bárót találta legbünyösebbeknek. Az is kisült, hogy a szereplő csapatok semmiféle parancsot nem kaptak arra nézve, mit tegyenek, mint az különben szokott történni. Egyébiránt a nemzetőrség kötelességében állott volna a zavargást megakadályozni és közbe lépni, de a nemzetőrség erre nézve a rendőrségtől, mely ugyan a fiatalság e szándékáról tudósítva volt, nem szólíttatott fel. Midőn ez esetet felemlítjük, az csak azért történik, mivel annak igen kellemetlen következtései voltak. Ezen eset ugyanis a szélsőbal részéről a hadsereg ellen intézett heves támadások kiindulási pontjául szolgált, mai nagy horderővel birt a tisztek és katonaság azon részének magatartására nézve, mely a magyar hadügyminiszterium rendelkezése alatt állott.

elkülönítve a többiektől volt az izraelitákból képzett század Táncsics Mihály alatt, ki azt tüntetésül a többi polgárság ellenében állította fel, mely az izraelitákat a nemzetőrségbe való belépéstől makacsul eltiltotta.

A nemzetőrség zöme szegényebb polgárokból és munkásokból állott. A vidéki városokban a nemzetőrség megalakulásánál az említett ellentétek kevésbé voltak kirívók. Általán véve a nemzetőrség leginkább csak ünnepies meneteknél, szemléknél és tüntetéseknél szerepelt, komolyabb hivatások betöltésére itt kevés hajlandóság mutatkozott.

A szabadsági mámor elpárolgása után a csak imént ecsetelt tünetek és viszonyok szükségessé tették, hogy a kormány egy utóbb szervezendő nemzetőrség szükségességénél fogva kinevezéseket tegyen és az összes alkatrészek egybefoglalása által egységes vezetés alatt megalakítsa a zászlóalj és osztályparancsnokok kinevezése s a taktikai összekötés előállítása által a miniszterelnökségnek fennebb említett II. osztályát, mely a következőkből állott:

a) Nemzetőrségi tanács. ¹⁾

Elnök: Baldacci Manó báró, a Károly Ferdinánd főherczeg nevét viselő cs. kir. 51-dik gyalog serezed ezredese. ²⁾

Fegyverfelügyelő: Sacilei lovag Marziani György, az Ernő főherczeg nevét viselő cs. kir. 48. gyalog serezed ezredese. ³⁾

Elnöki titkár: Pászthory Károly.

Elnöki hadsegéd: Sztanko főhadnagy.

¹⁾ Ez a miniszterelnökségbeli nemzetőrségi osztály személyzetének első tökéletes összeállítása. De még kell jegyeznünk, hogy az igazgató egyéniségek közt gyakran állottak be változások, melyeket itt nem regisztrálhatunk.

²⁾ Szeptember 23-dikán az időközben alezredességre előléptetett Nádasy Sándor által váltatott fel.

³⁾ Ugyanebben az állásban a magyar hadügyminiszteriumnál is alkalmaztatván, ő volt az, ki a fegyverszállításokat Belgiumban megrendelte, de október havában oda hagyta a szolgálatot Magyarországon. Állása be nem töltetett, mivel novemberben országos fegyverfelügyelő neveztetett ki.

b) Osztályok.

1. Gyalogsági osztály.

Osztályfőnök és előadó: Csanády Pál, cs. kir. őrnagy.

Oldalmelletti: Földváry Lajos, nemzetőrségi őrnagy, Weingartner József, cs. kir. százados.

Fogalmazó: Nádosy Ferencz.

2. Lovas osztály.

Osztályfőnök és előadó: Majthényi István báró, cs. kir. czimzetes alezredes.

Oldalmelletti: Nádosy Sándor, nemzetőrségi őrnagy.

3. Tüzér osztály.

Ideiglenes előadó: Lukács főhadnagy.

4. Politikai osztály.

Osztályfőnök, előadó és irodaigazgató: Kiss Károly, cs. kir. czimzetes őrnagy.

Iktató: A minisztériumban működő iktatói segéd: Ferenczi János.

Irnokok: Udvarhelyi Károly, Komor Sándor, Cseresnyés Károly.

5. Igazságügyi osztály.

Osztályfőnök és előadó: Kállay Ferencz, czimz. őrnagy.

6. Gazdászati osztály.

Osztályfőnök és előadó: Erdős Ferencz, czimz. őrnagy.

Beosztva: Lederer Ede.

Igazgató főorvos: Betöltetlen.

Dijnokok: Torkos Kálmán, Zeitler Márton, Markus László, Zongor István. (4. állomás betöltetlen.)

Ez a személyzet minden esetre elegendő volt arra nézve, hogy a nemzetőrség ügyeit kezelhesse és szervezését előmozdithassa.

A mi a miniszterelnököt a hadügyminiszter távolléte alatt a nemzetőrségen kívül leginkább foglalkoztatta, az az

országon kívül állomásozó magyar sorkatonaság visszahozatála volt. Ez a kívánság részben nem volt teljesíthető, mert sok magyar ezred harczott Radetzky alatt Olaszországban*) és Batthyány arra a követelésre szorítkozott, hogy egyelőre a Gács- és Morvaországban elhelyezett magyar ezredek küldésének haza. De minthogy a sajtó is igen élénken foglalkozott ezzel az ügygyel és a kormányt nagy mulasztásokkal vádolta, ennél fogva a kormány, mintegy igazolásául, s az izgatott közvélemény lecsendesítésére, ápril 26-án a hivatalos lapban hat hirdetést tett közzé, melyek közül kettő a magyar ezredek visszaküldésére vonatkozik. E két hirdetés következőleg hangzott:

IV.

Miután több, a haza különféle részeiből érkező tudósítás szerint a közcsend fenyegetve van, ennél fogva a külügy-miniszter, kapcsolatban a már előbb hozzá intézett felhívással, újlag tudósíttatott, hogy a miniszterium a jelen körülmények közt mind azon magyar seregzredeknek, a melyek Gács- és Morvaországban állomásoznak, Magyarországra való visszaküldését elkerülhetetlenül szükségesnek tartja, mivel különben minden ebből következő felelősséget magától el- és csakis azokra hárít, kik ezen igazságos követelést nem teljesítik.

V.

A jelen miniszterium az összmonarchia jelen kényes helyzetét ismerve, a hazán kívül létező magyar katonaságra nézve a fenforgó körülmények lehető legnagyobb figyelembe vételével járt el, midőn a közbiztonságot és rendet más uton

*) Az Olaszországban állomásozó cs. kir. hadseregnél 1848-49-ben a következő magyar seregzredek — mindegyikének 2 zászlóalja — voltak beosztva: a 19, 32, 33, 37, 48, 52, 53. és 61. gyalogezredek, Freusauf, Aurnhammer és Laiml gránátos zászlóaljak, az 5. és 7. huszár-ezredek, összesen 19 zászlóalj gyalogság és 16 század lovasság. Ez ezredek 3-dik zászlóaljai — akkor a magyar ezredek csak 3 zászlóaljból állottak — honukban voltak. A gránátos zászlóaljak parancsnokaik neveit viselték.

is fenttarthatni remélte. Miután azonban különféle vidékeken napról-napra aggasztóbb állapotok jönnek színre, jelesen Vas-megyében az ellenszenv a zsidók ellen már kifosztásokra is szolgált alkalmul; Szatmármegyében pedig a már évek előtt történt tagosítások következtében a kisebb földbirtokosok a nagyobbak ellen felkeltek; Békésmegyében a volt jobbagyok legelők elkülönítése miatt, mely a lakosokat már hosszabb idő óta forrongásban tartotta, a tulajdon szentségét nem tartják tiszteletben; Középszolnok megyében egy esküdt a felázadt nép dühének áldozatává lett; Selmeczen a tót nemzetiségi mozgalmak már azért is veszedelmesek, mivel egy könnyen kitörhető felkelés, noha rövid idő alatt elnyomathatnék, a kincstári bányáknak egy évtizeden át jóvá nem tehető kárt okozhatna; Pozsonyban a zsidók üldöztetése már a katonaság alkalmazását tette szükségessé: — ennél fogva a miniszterium többé nem hallgathat, és nem engedheti meg, hogy a haza az anarchia és zabolátlanság martalékává legyen. Az egész Magyarországon létező katonaság alig rug többre 18,000 embernél és a miniszterium érzi, hogy a közbiztonság fentartásának, a melyért a nemzetnek felelős, csak akkor felelhet meg, hogy ha az ahhoz szükséges eszközök fölött rendelkezik. Csak egy kis része a nemzetőrségnek van fegyverekkel ellátva és míg a megrendelt fegyverek külföldről, Bécsből és a magyar fegyvertárakból megérkeznek, addig a közcsend háborításai alig kerülhetők el, mivel a magyar katonaság, melynek főfeladata a személy és vagyon biztonságának megőrzése, a monarchia más részeiben táborozik.

Tekintetbe vévén e fontos és aggasztó helyzetet, az összminiszterium Eszterházy Pál herczeg külügyminisztert április 24-kén ujolag és már harmadizben szolította fel, hogy az ország ez igazságos követelésére a bécsi hadügyminiszteriumot egész nyomatékkal emlékeztesse és a nevezett miniszteriumot arra figyelmeztesse, hogy a mult országgyűlés a 15. t. cz. 8. §-ánál fogva a magyar hadsereg alkalmazását a haza határain kívül ugyan ő Felsége határozatára, de csak a király személye körüli miniszter ellenjegyzése mellett bizta volt. Ha tehát a miniszterium e követelésével most is elutasíttatnék és a közbiztonság fentartására szükséges katonaság visszabocsátása

ezuttal is megtagadtatnék, akkor a miniszterium elkerülhetetlennek látja oly lépések tételét, melyekre felelősségének érzete kényszeríteni fogja.

E communiqué mellett, melyben a kormány a közbiztonság állapotát leirta, még a délszlávok ellenszegülése is a viszonyok új alakulása ellen fordult. A szerbeknél a mozgalom a szellemi tért már elhagyta, hogy nem sokára kegyetlen fajháboruvá fajuljon. A rácizok felkelése által a magyarok a hadi készülődések komoly terére voltak kénytelenek lépni. Ezek azonban eleinte csak szűk határok közt mozogtak, mivel a magyar kormány, hogy minden gyanút eltávolítson, csak arra szorítkozott, hogy 10 zászlóaljat és egy üteg ágyuból álló rendes nemzetőrséget állított fel toborzás útján és azt hitte, hogy a hazában állomásozó cs. kir. csapatok illetén erősítése által a rendet képes lesz helyreállítani, a szerbeket legyőzni és Horvátországnak imponálni, ez utóbbiakat egyébként békés uton is remélte lecsendesíthetni.

Általán véve akkor még Magyarországon senki sem sejtette, hogy ezek a zászlóaljak honvéd elnevezés alatt a nemzeti hadsereg magvát fogják képezni. A király ő Felsége által szentesített nemzetőrség felállítása csak május felé vette kezdetét és e végből a városokban a toborzás május 20-dikán kezdetett meg, jelesen Budapesten, Pozsonyban, Kassán, Miskolczon, Nagy-Károlyban, Nagy-Kállón, Debreczenben, Gyulán, Szegeden, Egerben, Jász-Berényben, Kun-Szt.-Miklóson, Győrött, Komáromban, Veszprémbe, Szombathelyen, Székes-Fehérvárott, Kaposvárott, Szegszárdon, Pécsen és e városok szomszédságában.

A toborzás útján felállítandó kontingens 10,000 emberre 3 évi szolgálati idővel volt eleinte meghatározva. A szabályos nemzetőrségi zászlóaljakat mint a sorkatonaság zászlóaljait kellett alakítani és a rendes hadseregnek szóló szabályok szerint begyakorolni és képezni. Csak a katonai törvényekre nézve történtek némi változások humanitárius értelemben. A zászlóaljak felett őrnagyok parancsnokoltak. Ez állásokra ő Felsége a király a következőket nevezte ki:

1. zászlóalj Pesten, szárhegyi gróf Lázár György.

2. zászlóalj Pesten, Cserey Ignác, mindketten a gróf Gyulay nevét viselő 33. gyalog sereznél századosok.

3. zászlóalj Szegeden, Damjanich János, százados a báró Rukavina nevét viselő 61. gyalog sereznél.

4. zászlóalj Pozsonyban, Szász János, a Sándor csár nevét viselő 2. gyalog sereznél százados.

5. zászlóalj Győrött, Horváth Dániel nyugalmazott százados.

6. zászlóalj Veszprémben, Szabó Zsigmond, a Schwartzberg Károly herceg nevét viselő 19. gyalog sereznél százados.

7. zászlóalj Szombathelyen, Petok Antal, százados a Sándor csár nevét viselő 2. gyalog sereznél.

8. zászlóalj Pécsen, Vitalis Ferencz nyugalmazott százados.

9. zászlóalj Kassán, Vitalis Sándor, nyugalmazott ezredes őrnagy.

10. zászlóalj Debreczenben, Szemere Pál, nyugalmazott százados.

A mi a zsoldot illeti, erre nézve a tisztek és a legénység jobban állottak, mint a rendes cs. kir. hadseregnél. A köznemzetőr naponként 8 krt, a káplár 16 krt, az őrmester 24 krt, e mellett kenyeret és élelmi adagot és minden ember 20 frt. felpénzt kapott. Fegyverről és ruházatról az ország gondoskodott. A fizetés a tiszteknél: az alhadnagy havonként 30, a főhadnagy 40, a százados 80, az őrnagy és zászlóaljparancsnok 130 pengő forintot kapott.*)

Azok, kik a felállított 6 fontos üteg mellé toboroztatták magukat, ugyanannyi felpénzt, de egy harmadával több zsoldot kaptak, mint a cs. kir. tüzérségnél.

A tényleges szolgálatban levő, a nyugalmazott és leköszönt tisztek felszólítottak a belépésre a szabályos nemzetőrségbe, az elsőkérvényeiket szolgálati úton a nemzetőrség szervezésével megbízott ideiglenes hadi tanács ezredesének, Baldacci báró ezredesnek nyújtották be.

Minden kiszolgált katona az őrmestertől lefelé annyival is inkább fel lőn szólítva a belépésre, minthogy általuk töl-

*) A rendes sorkatonaságnál akkorában a két osztálybeli alhadnagy 24 és 28 ftot, a főhadnagy 32 ftot, a kapitányok 46 és 72 ftot, az őrnagy pedig 90 ftot húzott.

tettek be az altiszti állások. Ugyanez a felszólítás intéztetett a még tényleges szolgálatban állókhoz is, de csak annyiban, a mennyiben az a még kiszolgálandó hadi kötelezettségi éveikkel meg volt egyeztethető és más további kötelezettségeik nem voltak. A nyugalmazott tisztektől, a kik még erőteljes korban voltak, a kormány elvárta, hogy fel fogják ajánlani szolgálatukat, mi csakugyan nagy mérvben meg is történt. A rendes cs. kir. hadseregből a nemzetőrséghez átlépő tisztek rangja a rendes hadseregnél biztosítva volt, ha kívánták, vagy magasb rendeletek ezt meghagyták, hogy előbbi csapataikhoz a régi rangba visszahelyeztessenek.

A cs. kir. hadügyminiszter: Baillet de Latour gróf altábornagy akkor egy rendeletet intézett valamennyi ezredhez, a melyben az ezred és önálló zászlóaljok parancsnokai oda utasítottak, intézzenek kérdést a magyar korona tartományaiából származó tisztekhez az iránt, nem kívánnak-e belépni a Magyarországon felállítandó rendes nemzetőrségbe magasabb ranggal, mely esetben kérvényeiket szolgálati uton terjesszék be. De oly esetek is állottak be, hogy némely tisztek anélkül, hogy kérvényeztek volna, a rendes nemzetőrségbe tétettek át.

Az első tiz zászlóalj és a 6 fontos ágyu-űteg legénysége, melylyel a magyar tüzérség életbelépett, magában foglalta az intelligencia színét-javát, ők képezték azon zászlóaljok alakulásánál a legjelesebb harczosokat, kik a harmadik és kilencedik zászlóaljat oly híressé tették és kik a magyar függetlenségi hadjárat alatt 1848—49-ben ritka vitézséggel és önfeláldozással különösen kitüntették magukat és fővegük színe után vörösispásoknak neveztettek. A mi pedig a zászlóaljok szervezését illeti, ez azon okoknál fogva, melyeket később fogunk érinteni, igen lassan haladt előre.

Ez a haza védelmére irányuló első komoly rendszabály felébresztette az ösztönt a fővárosban is oly adakozásokra, melyek által nagy összegek gyűltek be a kormány támogatására fegyverek beszerzése végett, melyek nagyon hiányzottak. Egy május 20-dikán a muzeum udvarában tartott népgyűlés alkalmával Rottenbiller polgármester felszólította a polgárokat a fenyegetett haza érdekében áldozatok hozatalára és a városi ható-

ságnak erre vonatkozó felhívását olvastatta fel, melynél fogva mindennemű adományok, pénz, pénzértékek, ékszerek, áruczikkék, nyers termények és műkincsek elfogadtatnának. Pénzgyűjtésekre 5 bizottság neveztetett ki, melyek házról házra jártak és a befolyt pénzeket nyugtázták. Más adományok az ajándékozóik vagy azok megbízottjai által a városházra leendek kézbesítendőek. Rottenbiller polgármester maga 200 forintot, arany óráját lánczostul együtt és pecsétgyűrűjét ajánlta fel és több nevezetes adományok befolyásáról is tett jelentést. Így jelesül Széchenyi István gróf ezüstneműjét, mely többet nyomott egy mázsánál, a nemzeti kaszinó 20,000 frtot és ezüstneműjét ajándékozta oda. Az áldozatkészség e példáját a fővárosban ép úgy, mint az egész hazában nagyon sokan követték. A hivatalos lap hasábjai nemsokára megteltek mindennemű adományozások felsorolásával és ezekkel párhuzamosan az önkéntes kölcsönhöz való járulásokkal is.

II.

A hadügyminiszterium átvétele Mészáros által. — Összeütközések a sajtó és a katonaság közt. — A hadügyminiszter által tartott hadi szemle és a csapatok felesketése. — A Ceccopieri nevét viselő olasz ezred eskütelésének megtagadása. — Ezen ezred egy zászlóaljának fellázadása a Károly laktanyában. — A cs. kir. csapatok állása a két hadügyminiszteriummal szemben. — A Württemberg huszárok egy századának megszökése Gúcsországból Magyarországra. — A hadügyminiszteriumbeli magasabb állásokra való kinevezések. — A május 29-ki kir. kéziratok. — Felhívás a magyar seregredek 3-dik zászlóaljaiba való belépésre. — A nemzetőrségi tanács növekedő tevékenysége. — A nemzetőrség első szervezése és beosztása. — Rendelet a fegyverek hiányára nézve. — Mészáros kinevezése vezérőrnagyságra és a június 10-diki kir. rendeletek.

A fenemlitett stadiumban volt a miniszterelnök előkészítő tevékenysége, melyet ez és a kormány a haza védelmében kifejtett, midőn Mészáros a még szervezendő hadügyminiszterium vezetését átvette.

Az első tárgy, melylyel a megérkezése utáni 2-ik napon foglalkozott, már nagyon kellemetlen jellegű volt. 19 katonatiszt az összes budapesti őrség nevében megkeresést intézett a magyar igazságügyminiszteriumhoz, melyben Chownitz Julian — vagyis Chowanek — volt cs. kir. katonatiszt — most az „Opposition“ német hirlap, Horváth L. K. a „Morgenröthe“, és Pálffy Albert, a „Márctius 15-dike“ szerkesztői sajtópörbe idézését követelte, a lapjaikban megjelent sa a hadsereget gyalázó cikkek közzététele miatt. Miután a főhadparancsnokság e megkeresést alaki hibája miatt a pesti térparancsnokság útján a tiszteknek visszaküldötte, a „Pester Zeitungban“ egy nyiltlevél jelent meg, melyet állítólag a budapesti helyőrség intézett a cs. kir. hadsereg tisztjeihez.

Minthogy e nyiltlevél aláírás nélkül jelent volt meg, polemiára adott alkalmat a helyőrség némely tisztjei közt a nyilatkozat egyértelműségére és az abban foglalt panaszok helyes voltára nézve. Hogy e tüneteknek élét vegye, a hadügyminiszter a következő h i v a t a l o s nyilatkozatot bocsátotta közre:

„A „Pester Ztg.“ 684-ik számában egy május 30-káról keltezett nyilatkozatot tesz közzé, mely némely eszmék, magyarázatok és következtetéseknél fogva alig engedi sejtetni, hogy a Budapesten állomásozó tiszti kar nyilatkozata lehessen, minthogy magam is számos ellenkező értelemben tett nyilatkozatot hallottam. Ennélfogva én az illetőket ő felsége által szentesített állásomnál fogva felelősekké fogom tenni és az eredményt annak idején nyilvánosságra hozom.“

Pest, május 31-én.

M é s z á r o s L á z á r,
hadügyminiszter.

A katonaság felbujtogatása által előidézett még kellemtlenebb meglepetés várta a hadügyminisztert a következő napon. Junius 1-én ugyanis csapatszemlét tartott a vérmezőn a katonai isteni tisztelet után, mit a csapatok felesketése az alkotmányra követett.

A helyőrség, a nemzetőrség és a hozzá tartozó polgári őrsereg*) a legfényesebb diszben voltak kiállítva. Miután a hadügyminister a szemlét bevégezte, tábori mise mondatott és erre az eskületétel ünnepélyességének kellett volna következni. Erre közös megegyezés következtében nemcsak a magyar, hanem azok a német csapatok is köteleztettek, melyek a hazán kívül lévő magyar csapatok visszatéréséig Magyarországbán fognának maradni.

Már a megelőző napon is az a hír volt elterjedve, hogy a német csapatok az eskületételt meg fogják tagadni és hogy e megtagadásra tisztjeik által buzdíttatnak. Az ünnepélyes

*) A polgári őrsereg a következő csapatokból állott: egy zászlóalj vadász Gross polgár parancsnoksága alatt, egy gyalog zászlóalj Emmerling alatt, három század dragonyos, Pestváros legrégibb polgárkatonai csapata, mivel ez már 1769-ben alapított, Neszvadba alatt és 2 század huszár Borsodi parancsnoksága alatt. Egészben mintegy 2000 emberből állott, melynek főparancsnoka Nádosy István volt.

szertartás azonban csendesen folyt le, és valamennyi csapat hangosan üdvözölte a hadügyminisztert, minden zavaró tüntetés egészen kizártnak látszott, midőn az összes jelenlévők nagy meglepetésére az ellenzékeskedés épen ott állott be, hol azt legkevésbé várták. A Ceccopieri nevét viselő olasz ezred legénysége ugyanis az eskületételt megtagadta, ezer szájból kiáltott „no! no!” hangzott a téren, a legénység a csákót feltette és az ezred nem akart engedelmeskedni.

Hasztalanul kérte Schiffmann ezredes katonáit, ne hozzanak gyalázatot fejére, mivel az eskületétel ő felsége parancsára történik sat. Ekkor Mészáros az ezred sorai elébe lovagolt és olasz nyelven beszédet intézett hozzá, melyben a katonaság viszonyát a császárhoz, a leteendő eskühöz és a katonai becsület feltételeit oly szép szavakban adta elő, hogy az ezred azonnal letette az esküt.

E békés uton elintézett ellenszegülés után a Ceccopieri olasz ezred nem sokára egy nagyobbyszerű kihágást követett el, melyet a történelmi adatok kronologikus rendje mellőzésével azonnal ecsetelünk, hogy a magyar hadügyminiszterium tényleges tevékenysége leírásában ne legyünk kénytelenek annak későbbi félbeszakítására.

Pest város lakosait Pünkösöd vasárnapján esti 9 óra tájban egy mindinkább növekedő zenebona zavarta fel, s az első meglepetés nemsokára remegéssé és ijedtséggé változott. Kiáltásokat lehetett hallani: „Fegyverre“! Riadót doboltak és majdnem minden toronyban megkondult a vészharang. A nép vad ordítással a Károly laktanya felé sietett, hol a Ceccopieri ezred legénysége és az ugyanabban az épületben elszállásolt nemzetőri önkénytesek közt veszekedés támadt, mely nemsokára komoly harczczá fajult, miután az olasz katonák fegyvert ragadtak és sortüzet adtak, mely rövid szünetekben hallható volt.

A fő őrségen vezénylő tiszt a kapukat bezáratta, de a küzdelem a laktanya udvarában egyre makacsabbá lőn és a közönség megbotránkozása mindinkább növekedett. A nép a laktanya közelségében torlaszokat emelt és az országut felé nyíló kapukat a közel álló vásáros bódék gerendáival elrekesztette, mert hire járt, hogy a lázongó zászlóalj kijelentette a tér-

parancsnoknak, hogy utolsó emberig védelmezi magát. A vészharangok kongása és a felizgatott nép zajongása késő éjjelig tartott.

Mészáros hadügyminiszter a még este összeült minisztertanácsból minden kíséretet visszautasított, egyedül ment a laktanyába és a legénységet fegyverletételre szőlította fel, mit az megtagadott. Éjjel után a fegyverszünet egy neme állott be, mely alatt a hadügyminiszter a néptömeget az általa elfoglalt helyek kiürítésére rábeszélte, mi körülbelül reggeli három óra tájban minden zugolódás nélkül meg is történt. A helyszínére kirendelt katonaság, vértések és magyar gyalogság, a fegyelem szellemétől áthatva, egész reggelig ott portyázott a laktanyához legközelebb fekvő utcákban.

Reggel Mészáros ujjal a laktanyába ment és mivel a lázongó katonaság még mindig vonakodott a fegyvert letenni, 6 órai meggondolási időt engedett neki a parancs teljesítésére, s a legszigorubb rendszabályok alkalmazásával fenyegette őket. Időközben a Károly laktanya — akkor még rokkantak palotájának nevezték azt — minden oldalról bekerítettett, az országuton 4 ágyu, a laktanya gránátos utcái homlokzata előtt pedig 2 vért ágyu állíttatott fel.

Déli 12 órakor a főherczeg, István nádor, Széchenyi István gróf kíséretében a laktanya belsejébe ment, kiknek végre sikerült az olaszokat fegyverletételre bírni, mire a lázongók készen álló gőzhajókon Komáromba szállíttattak, a fő lázítók fogságban tartattak és ellenük a haditörvényszék vizsgálatot indított meg.

E sajnálatos összeütközés, melyet, ha a hatóságok nem vesztették volna el fejöket, az önkénytesek máshova szállítása által csirájában el lehetett volna fojtani, a küzdelem mérvéhez képest csak kevés áldozatba került. Az elesettek száma az olaszok részéről 3, az önkénytesekéről 2 ember volt. Sebesültek mintegy huszan voltak. Azon kívül még Maasburg József báró főhadnagy és Gallovich Sándor hadnagy a 62. ezredtől, mind ketten kitűnő tisztek, hasonlóképen áldozatul estek. Őket a lázongók golyói abban a pillanatban érték, midőn szállásukra akartak menni.

Az összeütközés közvetlen oka egy olasz elfogatása

volt, ki egy önkénytest meglöpött, de a valóságos verekedés, mely az elfogott kiszabadításával végződött, soha sem fajult volna annyira, ha a Ceccopieri ezred legénysége és az önkénytesek közt már régóta bizonyos elkeseredés nem uralkodott volna.

Mészáros nem kételkedett ugyan még akkor a hazában elhelyezett német csapatok megbízhatóságában, a csak most elbeszélt tünetek mégis meggyőzték őt annak szükségességéről, hogy a hazában állomásozó német ezredeknek az osztrák örökös tartományokban elszállásolt magyar ezredekkel való felelősségét keresztül vigye, mi az Olaszországban működő csapatok gyengítése nélkül történhetett volna, mivel több huszár és néhány gyalog ezred Gács- és Morvaországban állomásozott.

Az első magyar gyalog ezred, melyet az osztrák hadügyminiszter Magyarországra rendelt, a Wasa herczeg nevét viselő 60. gyalog seregzred volt, mely Bécsben állomásozott s a márcziusi napokban abban a kitüntetésben részesült, hogy a császár palotájában volt őrségen egy egész hónapon át, mely alkalommal legfényesebb jelét adta hűségének és ragaszkodásának az uralkodóház iránt.)*

*) Ez az ezred márczius 13-ikán délután parancsot kapott a főhadparancsnokságtól, hogy Bécsbe bevonuljon. Az ezred törzskara az 1. zászlóaljjal Kaiser-Ebersdorfbán állomásozott, a 2-ik osztályonként Mödlingben, Laxenburgban és Perchtoldsdorfbán. A 13-ika és 14-e közti éjelen a bécsi helyőrséggel együtt a glacis-n táborozott. Márczius 14-ikén a császár ő felsége külön parancsára utasítást kapott a bevonulásra a császári várpalotába. 3 nap és 3 éjen át szakadatlanul fegyverben állott az ezred és megszállva tartotta az Óriás kaput, a Schaufler-utcát, a folyosókat, melyek a várpalotát Albrecht főherczeg palotájával összekötötték és a Mihály-térig terjedő helyiségeket. Márczius 14-től április 15-ikig őrizte ez az ezred a várpalotát. Junius hó első napjaiban utiké-szülségi rendeletet kapott Magyarországra indulásra. Az ezred tulajdonosa, Wasa herczeg megakadályozni igyekezett ezredének Magyarországra áttételét, de hasztalanul, mert Latour gróf hadügyminiszter azt válaszolta neki és a Wiedersperg báró százados vezetése alatt tisztelgő katonai küldöttségnek: „Az ezred itt is ott is a császárnak szolgál. — Engedelmeskedniök kell.” Junius 14-én és 16-án az ezred zászlóaljankint Budapestre indult, a hol 18-án az Újépületben összpontosítva volt és junius 21-én a Dráva-vonal felé indult, a honnan a 2-ik zászlóalj nemsokára Bácskába küldetett.

Az összes rendes magyar csapatok, melyek 1848. év elején Magyarországon és Erdélyben őrsegen voltak, a következők valának:

Magyarországon.

A Sándor muszka czár nevét viselő 2. sorgyalog-ezred	} 3 zászlóaljjal.
A Don Miguel nevét viselő 39. sorgyalog-ezred	
A Lipót főherczeg nevét viselő 53 *) sorgyalog-ezred	
A Turszky lovag nevét viselő sorgyalog-ezred két zászlóaljjal.	

A 19, 32, 33, 34, 37, 48, 52, 60 és 61. ezredek harmadik zászlóaljai.

Továbbá a következő gyalogsorezredek:

Vilmos főherczeg 12-ik (gácsországi) 2 zászlóaljjal.

Báró Sivkovich 41-ik (gácsországi) 2 zászlóaljjal.

Gróf Hartmann-Clarstein 9-ik (gácsországi) 1 zászlóalj.

Zanini 16-ik

Ceccopieri 23-ik } olasz, 2 zászlóaljjal.

Huszár-ezredek:

Ferdinand császár 1. számu.

Hannoveri király 2. „

Estei Ferdinand főherczeg 3. számu.

*) Ezen ezred 1. és 3. zászlóalja — a 2-ik Dalmáciába küldetett — horvátokból, szlavenokból és dalmatákból állott, és május 30-ikán Pestről Komáromba tétetett át. Ugy tetszett, mintha a magyar hadügyminiszterium valamennyi ellenszegülő ezredet büntetésül küldött volna Komáromba, mert ez utóbbi ezred tisztikara szolgálati uton nyújtott be e miniszteriumhoz egy nyilatkozatot, melyben kijelentette, hogy nem fogja a magyar alkotmányra az esküt letenni. Komáromban elébb a tisztikar, utóbb pedig a legénység is kinyilatkoztatta szilárd elhatározását, hogy e parancsolatnak nem fog engedelmességni, mire az ezred július 3-án vontató hajókon Bécsbe, onnan pedig Olaszországba rendeltetett.

A Ceccopieri olasz ezred, mely hasonló okokból Pestről Komáromba és ismét Pozsonyba tétetett át, később hasonlóképen Ausztria felé indított, de ebből az ezredből a Morva mezőről mintegy 600 ember átszökött Magyarországra és magyar hadiszolgálatba állott. Ez ezred maradványa Hentzi alatt Budát védelmezte. Ha ezek az ezredek, jelesül az első, nem léptek volna fel oly nyíltan Magyarország ellen és Komáromban maradnak, könnyen megtörténhetik, hogy Komáromban a fenytettek szerepét a várbirtokosokéval cserélték volna fel.

Vértesek:

Frigyes szász király 3. számu.

Wallmoden gróf 6. "

Hardeggen Henrik gróf 7. "

Dragonyosok:

János főherczeg 1. számu.

Ferencz József főherczeg 3. számu.

Toskanai nagyherczeg 4. számu. Ezek a márcziusi napokban Bécsbe mentek.

Könnyű lovasok:

Wrbna gróf 6. számu.	{	Mind a két ezred szeptember
Kress báró 7. "		hóban Bécsbe rendeltetett. A
		7-ik Windischgrätz herczeg
		hadseregével ismét Magyarországra jött.

Dzsidások:

Schwarzenberg herczeg 2. számu.	{	A két utóbbi az
Károly főherczeg 3. "		olaszországi hadsereghez küldetett. A
Ferdinánd császár 4. "		4. dzsidás-ezredében Haynau hadseregével visszajött Magyarországra.

Tüzérség:

A Berwaldo tüzér-ezred 5. számu.

Erdélyben.

Sorgyalog-ezredek:

Károly Ferdinánd főherczeg, 51-ik számu, magyar, 3 zászlóaljjal.

Báró Bianski 63. számu, lengyel, 2 zászlóaljjal.

A 31., 51. és 62. ezredek osztályaiból alakított magyar Uracca nevű gránátos zászlóalj:

A 31. és 62. ezredek 3-ik zászlóaljai.

*) A határőrvidéki ezredek:

Első székely 14. számu.

Második székely 15. számu.

Első oláh 16. számu.

Második oláh 17. számu.

L o v a s s á g :

Erdélyországi határőrvidéki székely huszár-ezred 11. számu.

Szavójai Jenő herczeg dragonyos-ezred 5. számu.

Miksa főherczeg könnyű lovas-ezred 3. számu.

T ü z é r s é g :

Az 5. tüzer-ezred némely ütegei.

Magyarországon és Erdélyben állott a császári csapatokból: 5 sorgyalog, 13 lovas-ezred és egy tüzer-ezred. Ebből az a különös eset adta elő magát, hogy a magyar hadügyminiszter úgy magában az országban, mint azon kívül rendelkezett az osztrák hadsereg egy része fölött, míg osztrák miniszter társa az Olaszországban és más tartományokban elhelyezett magyar ezredek fölött határozott és a rendelkezést a Magyarországon állomásozó osztrák ezredek felett addig folytatta, míg azoknak állása a magyar hadügyminiszteriummal szemben tökéletesen nem tisztáztatott. Mivel pedig a parancsnokló tábornokok ép úgy, mint a csapatparancsnokok a május 7-iki legfelsőbb leiratból kifolyó szolgálati viszonyainkra nézve a magyar hadügyminiszterrel szemben semmi nem utasításokat nem kaptak, huzamosabb ideig abban a helyzetben voltak, hogy nem tudták, vajjon a magyar vagy az osztrák hadügyminiszternek kelljen-e engedelmeskedniök. Ily

*) Az erdélyi határőrvidéki csapatok az események folyama alatt két táborba oszlottak, t. i. a két székely gyalogezredébe és a székely-huszárok 6 századába, melyek a nemzeti magyar hadsereghez tartoztak, a két oláh gyalogezred és a székely-huszárok 2. százada pedig, melyeknek legénysége oláh volt, és Suini lovas-százados parancsnoksága alatt állottak, a császári zászlókat követte. Hasonlóan jártak el a német csapatok mellett az 51. erdélyországi magyar ezred, valamint a 31. és 62. ezredek harmadik zászlóaljai s az Uracca gránátos zászlóalj a magyar nemzetiségük kivételével, melyek beléptek a honvédekhez.

rendkívüli körülmények magyarázzák meg azt, hogy Latour gróf még az osztrák csapatoknak a magyarokkal való fokozatos kicserélésétől is visszarettent, mit utóbb még sem akadályozhatott meg és a mi ha előbb történik, oly jelenségek felmerülését akadályozhatták volna meg később, mint a minők a cs. kir. hadsereg történetében soha sem fordultak elő.

A magyar csapatoknak, a melyek Radetzky alatt Olaszországban vitézül harcoltak, sem idejük, sem alkalmok nem volt arról gondolkodni, mi történik hazájokban, de egészen máskép állt ez a többi tartományokban állomásozó magyar ezredekkel. Ezek a magyar hirlapokból és levelekből megtudták, hogy hazájok első sorban ugyan is a délszláv mozgalom által van fenyegetve, hogy ezentúl a magyar hadügyminiszterium alá tartoznak és hogy áthelyezésök hazájokba ismételve lett sürgetve, de nem gondoltak arra, hogy a fegyelem korlátait, mely a hadseregnél uralkodott. megszegjék és magoknak saját szakálukra utat törjenek Magyarországra.

De előre látható volt, hogy e viszonyok közt később meg fognak kezdődni a szökések s hogy ezeket lehetetlen lesz megakadályozni, mert kivált a huszár, ki ragaszkodásával hazájához kiváló harci kedvet köt össze, nem foghatta fel, miért kelljen neki henyén a határról nézni, miként lobog hazájában a hadi szövétnak lángja. És valóban a Gácsországban állomásozó Württemberg huszárczred egy százada május végével önkényt el is indult Marianopolból Magyarországra, és Fiáth főhadnagyot, kit erővel tiltettek kocsiba, velők menni kényszerítették. Lenkey századost, ki a század után küldetett, hogy azt visszahozza, a huszárok hasonlóképen erőszakkal kényszerítették, hogy velők menjen. E század június 1-jén meg is érkezett Marmaros-Szigetre.

Mészáros most új dilemma előtt állott. Mint hadügyminiszternek kötelessége lett volna a szökést megbüntetni és módokat találni ennek elharapózása ellen. De ez által összeköztetésbe jön a közvéleménnyel, mely a huszárok azon elhatározását, hogy karddal kezökben nyissanak utat magoknak hazájukba, mint hazafiui hőstettet egekig magasztalta. Mészáros azonban minden mellétekintetet kötelesség-érzetének rendelt

alá s mihelyt tudomására esett a század megérkezése, a következő nyilatkozatot tette közzé:

„Mély elszomorodással tudtára adom mindenkinek, hogy egy százada a Gácsországban elszállásolt Württemberg huszár-ezrednek — talán tulbuzgó hazafiui érzetből — összeküvés következtében onnét eltávozott és Magyarországba jött. A mint ezt az esetet nagyon sajnálom, mely, noha első példa a magyar hadseregben, ellenségeinknek fegyvert szolgáltat kezeikbe, ép úgy vagyok állásomnál fogva kényszerítve, rosszalásomat e cselekmény felett kifejezni. Egy magyar főtiszttekből álló törvényszéki bizottságot neveztem ki, mely a tényállást felvilágosító indokokat a haditörvények értelmében meg fogja vizsgálni. A büntetésre nézve ő felsége határozata lesz bevárandó. Remélem, miszerint mindenki be fogja látni, hogy egyedül csak a rend szent szelleme, az igazság és törvényesség tehetik boldoggá hazánkat és ezek alapíthatják meg annak jövődöbeli nagyságát s jólétét.

Budapest, 1848. június 6-án.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

A századnak büntetésül fel is kellett volna oszlattatnia és a legénységnek a 3-ik huszár ezredbe besoroztatni, de ez az ügy később az országgyűlés elé került, ahol Mészáros több támadás visszautasítása után kijelentette, hogy a századot a ráczok ellen fogja küldeni és további sorsukat az ellenség előtti maguktartásától teszi függővé.

Miután Mészáros miniszteri tevékenysége első napjaiban épen nem foglalkozott kellemes ügyekkel, most miniszteriuma szervezését kezdette meg, mi nem történt épen gyorsan, mivel a fontosabb állások betöltésénél az ez állásokra alkalmas egyéniségek kinevezése előtt még tájékozni kellett magát. Mindenek előtt az első állásra a Schwarzenberg herczeg 19. sorgyalog-ezred ezredesét Kellemesi Melczér Andort választotta államtitkárává és kinevezésre ajánlotta őt ő felségének. Kinevezése június 30-án meg is történt, de Melczér csak augusztus első napjaiban jött Budapestre és kinevezése ugyane hó 8-án tété-

tett közzé a hivatalos lapban. Melczer választása képzettségre nézve igen helyes volt, mert ő a legműveltebb törzstisztek egyike s egyszersmind a legkitünőbb ezredes volt a hadseregnél. Nagyön valószínű, hogy Latour osztrák hadügyminiszter nem igen akarta őt a császári hadsereg kötelékéből elbocsátani és így késleltette a kinevezés elküldését, noha Mészáros több ízben sürgette. Melczer végre csakugyan elfoglalta új állását. Augusztus közepén Ottinger vezérőrnagy helyére neveztetett ki főhadparancsnokul a Drávavonalnál összpontosított magyar haderő felett, de e parancsnokságról szeptember első napjaiban visszalépett és pár héttel később Magyarországot is elhagyta.

Osztályfőnököknek a hadügyminiszteriumba Gombos László alezredest a 12. számú nádor-huszároktól, Balázs Konrád őrnagyot a 2. gyalog székelly ezredtől és Klauzál József őrnagyot a Don-Miguel 39. gyalog-ezredtől, Tanárky József nyugalmazott századost és Halzl János törzshadbíróát nevezette ki.

A hadügyminiszterium szervezésével azok a készülődések is karöltve jártak, melyeket a rácz felkelés leverésére meg kellett tennie. Ez egyre nagyobb mérvet ölteni fenyegetőzött és a ráczok ellen kezdetben alkalmazott haderő nem csak nem volt elegendő, de még egységesen sem működött, hanem csak olyformán, mintha csupán helyi lázongások elnyomásáról volna szó. Mindezeknél fogva mindeme csapatok egy a maga feladatát felfogó és arra képes vezénylet alá lettek volna helyezendők.

Vége határozatba ment, hogy a hadügyminiszter a haza komoly helyzete következtében július 2-ára — nem pedig őszre, mint az eleinte tervezve volt — összehívandó országgyűlésnek törvényjavaslatot nyújtson be az új hadsereg szervezéséről. Ez oly feladat volt, mely még egy a sereg szervezés minden ágában tökéletesen otthonos és kitünőleg képzett tábornok erejét is túlhaladta.

Június 6-án a következő legfelsőbb királyi kéziratok tétettek közzé:

I.

Ő felsége a horvátországi bánhoz.

Miután az 1791: 58. t. cz. világos rendelete szerint a Horvát-, Tót- és Dalmátországok tartományi gyűlése csak l. f. engedelmem előleges kinyerése mellett hirdettethető ki, ön ennek ellenére mégis f. évi június 5-ére tűzte ki önhatalmulag a határnapot: megparancsolom önnek, hogy ezen tartománygyűlést, melyet különben törvénytelen összejövételnek kellene tekintenem, rögtön tiltsa be s a közelebbi felvilágosítás és a Horvátországban jelenleg uralkodó zavaroknak, ha lehet, békés kiegyenlítése végett jelen legfelsőbb parancsolatom vétele után 24 óra alatt udvaromban Innsbruckban jelenjen meg.

Innsbruck, 1848. május 29.

Ferdinánd, s. k.

II.

Ő felsége az erdélyi kormányzóhoz.

A felhívást, melyet magyar miniszterelnököm gróf Batthyány Lajos f. é. május 19-éről a székely székekhez, a határőrséghez és az erdélyországi főhadparancsnokomhoz hű érzéssel, koronám és a monarchia fentartása érdekében intézett, kegyelmesen helyben hagyván, midőn e mai napról kelt parancsomban ugyancsak erdélyországi főhadparancsnokomnak meghagytam, hogy István nádor s királyi helytartó kedves öcsém rendkívüli esetekben kiadandó rendeleteit az erdélyországi katonai erőnek mindkét országban leendő alkalmazására nézve pontosan és tüstént teljesítse, egyszersmind önnek is meghagyom, hogy miután a többfelől tornyosuló vész elhárítására hű népeim s kormányaim közreműködése szükséges, úgy tekintse kedves öcsémet István főherceget, magyarországi nádoromat s királyi helytartómat, mint a kinek főnhatóságát ezuttal kedves Erdélyemre is kiterjesztettem; következőleg rendeletei ép azon engedelmességgel s pontossággal teljesíttessenek, mintha azok saját nevem alatt keltek

volna. E kegyelmes rendeletemről értesitse ön kellőleg az összes hatóságokat és hivatalbelieket.

Innsbruck, 1848. május 29.

Ferdinand s. k.

III.

Ő felsége báró Puchner altábornagy erdélyi katonai főparancsnokhoz.

Midőn azon felhívást, melyet magyar miniszterelnököm gróf Batthyány Lajos, koronám és az összes monarchia érdekében f. é. május 29-én a székely nemzethez, a határőr-ezredekhez és egyszersmind önhöz is intézett, utólagosan jóváhagynám, meghagyom önnek egyrészt, hogy ezen felszólításomnak mindenkép kívánt sikert eszközölni törekedjék; más részt, hogy öcsém István főherczeg, mint királyi helytartómnak az Erdélyben állomásozó katonaság rendkívüli esetekben leendő használata iránt kiadandó utasításainak ezentul pontosan és késedelem nélkül engedelmeskedjék, miről egyuttal hadügyminiszteremet is tudósítom.

Innsbruck, 1848. május 29.

Ferdinánd m. k.

Ezek a legfelsőbb kéziratok kijelölték a két ország közt szentesített unió alapján a katonai hatóságok és csapatok állását Erdélyben Magyarország királyi helytartóival szemben.

A hadügyminiszter tevékenységére áttérve, mindenekelőtt ki kell emelnünk igyekezetét, melylyel ő a rendes magyar katonaságot kiegészíteni és megerősíteni kívánta, mire mint régi katona nagy súlyt fektetett. E végett egy felhívást bocsátott közre, melyben a gyalogsági harmadik zászlóaljakba és a huszár ezredekbe való belépésre hívta fel a honfiakat. De hogy a régi katonákat is megnyugtassa jövőjökre nézve, ugyanaz napon, június 11-én közhírré tette, hogy az 1840-ben besorozottak tíz évi szolgálati idejük leteltével azonnal el fognak bocsáttatni. További igyekezetei a rendes katonai csapatok szaporítására és kiegészítésére voltak irányozva s erről alább fogunk szólani.

A nemzetőrségi tanács nem kevésbé volt tevékeny és a nemzetőrség felosztását zászlóaljakba és lovas osztályokba bevégezte, valamint a legénység egy részét fegyverekkel látta el, úgy hogy több osztály legközelebb mozgósíthatott, de nagyon természetesen csak azok, kik önkényt jelentkeztek, vagy a háboru színhelyéhez közel eső vidékekről valók voltak. Ugy szintén a zászlóalj-parancsnokok és hadsegédek kinevezése nagyobb része is megtörtént június közepéig.

A nemzetőrség beosztása városok és megyék szerint a következő volt *):

Nemzetőrségi gyalogság:		zászlóaljak
Budapest		4
Pest megye		7
Pozsony városa és vidéke		1
Nyitra megye		2
Nógrád „		1
Trencsén „		1
Turócz „		1
Hont „		3
Bars „		1
Bács „		3
Zólyom „		1
Sopron „		3
Moson „		1
Vas „		1
Zala „		3
Ebből 2 a Drávánál mozgósítva.		
Somogy „		5
Baranya „		5
Tolna „		1
Fehér „		3
Veszprém „		4

*) Ez csak a megyék első beosztására szolgált; mert oly megyék, melyek itt csak egy zászlóaljjal vannak jelezve, később több zászlóaljat állítottak, mint pl. Tolna.

	zászlóalj
Győr megye	1
Komárom „	3
Heves „	2
Borsod „	3
Gömör „	2
Bereg „	1
Szepes „	3
Zemplén „	1
Ung „	1
Abauj „	2
Sáros „	4
Torna „	1
Bihar „	3
Békés „	1
Csongrád „	2
Csanád „	1
Arad „	1
Szabolcs „	3
Szatmár „	1
Ugocsa „	1
Temes „	2
Torontál „	2
Krassó „	3
Közép-Szolnok megye	2
Torda megye	1
Küküllő „	1
Kolozs „	1
Aranyos szék	1
Udvarhely szék	1
Ujvidék városa	1
Fiume „	1
Varasd megye	1
Hajdu városok	1
Jász és Kun kerületek	4

összesen 116 zászlóalj.

Nemzetőrségi lovasság:

A dunáninneni kerületben.

	osztályok
Pozsony, Nyitra és Bars megyékben	3
Nógrád, Hont és Zólyom „	4
Pest megye	1
Bács „	1

A dunántuli kerületben.

Sopron és Moson megyékben	2
Zala és Vas „	2
Somogy, Baranya és Tolna megyékben	3
Fehér és Veszprém „	4
Győr és Komárom „	4

A tiszáninneni kerületben.

Heves, Borsod és Gömör megyékben	2
Bereg, Zemplén és Ung „	3
Abauj, Sáros és Torna „	3

A tiszántuli kerületben.

Bihar megyében	1
Békés és Csongrád megyékben	2
Csanád és Arad „	2
Szabolcs, Szatmár és Ugoesa megyékben	3
Temes, Torontál és Krassó „	3
Kővár vidéken	1
Jászság és Kunság	2
Hajdu városok	1
Szegedi lovasság	1

összesen 48 osztály.

Ezen 116 zászlóalj és 96 lovas század már magában is tekintélyes részét képviselte Magyarország véderejének és ha némely dicséretes kivételektől eltekintve, mint nemzetőrség kevés katonai becsesl birtak is, jelentőségek mégis abban állott, hogy eltekintve attól, miszerint a városokban és községekben a rendet fentartották, későbbi állandó és mozgó

szervezésök által nemzetőrséggé ép úgy tekinthettek tényezőknak a hon védelménél és végre ez képezte a honvédszászlóaljok alakításának magvát. Junius közepe felé azonban a nemzetőrség felfegyverkezése még igen el volt maradva és mert az újonnan alakított honvéd zászlóaljakat fel kellett szerelni, a nemzetőrség pedig a fenyegetett déli vidékeken még nem volt tökéletesen felfegyverkezve, ennélfogva a nemzetőrségi tanács elnöke Baldacci *) ezredes junius 15-én a következő felhívást bocsátotta közre:

„Minthogy a szerződésileg megrendelt fegyverek csak később fognak megérkezni, ennélfogva a jelen veszélyteljes

*) Bíró Baldacci Manó 1807-ben született Kolozsvárott és a cs. kir. katonai akadémia növendéke volt Bécs-Ujhelyben, honnan 1827-ben mint osztályának egyik legkitünőbb tanulója jött hadnagyi minőségben a Wacquant-Geozelles nevét viselő 62-ik gyalog ezredhez. Ebben az ezredben 1831-ben főhadnagynak és 1832-ben alszázadosnak léptetett elő a Dom-Miguel nevét viselő 39. gyalog ezredben. 1833-ban ugyan itt századosná lőn. 1841-ben következett be előléptetése őrnagygyá a Zsigmond főherczeg nevét viselő 45. gyalog ezrednél, valamint polgári és katonai kormánysegéddé is kineveztetett Dalmáziába. 1846-ban Baldacci alezredessé, 1848-ban pedig ezredessé lőn a Károly Ferdinand főherczeg nevét viselő 51. gyalog ezredben, mely akkor az ő szülővárosában állomásozott. 1848. év május 1-én bízott meg Batthyány Lajos gróf miniszterelnök felterjesztése következtében a nemzetőrség szervezésével és a nemzetőrségi tanács főnökévé neveztetett ki. 1848. október havában saját kérelmére ez állásától felmentetvén, ismét átvette ezrede parancsnokságát. De már október 27-én a magyar ideiglenes kormány által vezérőrnagygyá és dandárnokká Kolozsvárott, egy másik rendelet által pedig az Erdélyben állomásozó összes magyar haderő főparancsnokává neveztetett ki. Mint ilyen vívott a nemzetőrség és néhány honvéd zászlóalj élén egy csatát a császári csapatok ellen, mely az ő hadereje futásával végződött. November 30-án a parancsnokságtól felmentetett és a honvédelmi bizottmány Kolozsvár feladása miatt hadi törvényszék elé rendelte őt állítani. Pestre hivatott, hol a császári sereg bevonulása után ismét egy másik hadi törvényszék előtt kellett magát kimentenie. Január 5-én elfogatott s 1849. év április havában nyugalmaztatott, utólagosan azonban 1851. augusztus 8-án egy felsőbb katonai törvényszék kelt ítéletnél fogva „fegyveres felkelésben való részvétel” miatt ezredesi rangja elvesztésével együtt két évi várfogságra ítéltetett és Olmützbe vitetett, hol már 1852-ben szívbajban meghalt. Baldacci kitünő katonatiszt volt, kit szomorú sorsa miatt csak sajnálni lehet.

időben minden nemzetőr, ki maga vadászfegyverrel bir és gyalogsági fegyverrel is elláttatott, a nagyon érezhető fegyverhiány tekintetéből felszólíttatik, hogy azokat zászlóaljankint összeszedje és minél előbb adja be, hogy azok a fenyegetett országrész rendelkezése alá bocsáttathassanak.“

Valamint a király ő felsége által junius 10-én a horvátokhoz és szlavonokhoz kibocsátott manifestum is kihirdettetett, mely Horvátország államjogi viszonyának meghatározására Magyarországgal szemben, valamint báró Jellachich horvátországi bán altábornagyot illető rendszabályokra, nem különben a cs. kir. csapatok és azok parancsnokainak hangulatára való befolyására nézve legnagyobb történelmi jelentőségű.

Junius 15-én még a következő legfelsőbb parancsok és rendeletek tétettek közzé:

I.

Legfelsőbb királyi rendelet István nádor
s királyi helytartó ő fenségéhez.

Legmagasabb személyem körüli miniszterem előterjesztésére Mészáros Lázárt, a gróf Radetzky nevét viselő huszárezred ezredesét és magyar hadügyminiszteremet vezérőrnaggyá nevezem ki.

Kelt Innsbruck városában, 1848. junius 8-án.

Herczeg Eszterházy Pál, s. k.

Ferdinánd, s. k.

II.

Legfelsőbb királyi rendelet a magyar
hadügyminiszterhez.

Kedves Mészáros! Midőn Magyarországra megérkezvén, ön már most hivataloskodását megkezdte: az 1848. évi 3. t. cz. rendelete szerint ezennel parancsolom, hogy a magyar hadügyminiszterium alá rendelt, Magyarország és kapcsolt részeiben, nemkülönben Erdélyországban létező főhadkormányzókat értesitse, miszerint osztrák hadügyminiszterem

hatásköre az érintett országokban szállásoló katonaságra ki nem terjedvén, mindennemű rendeletet s parancsokat, melyek ezelőtt az udvari haditanács útján adattak ki, ezentul kizárólag a magyar hadügyminiszteriumtól fognak kapni; önnek egy-szersmind legkegyelmesebben meghagyván, hogy a mint a fenn-emlitett törvényczikk 8-ik szakasza szerint kiadandó legmaga-sabb saját parancsaim, személyem körüli miniszterem, herczeg Eszterházy Pál által fognak ellenjegyeztetni, úgy ön a többi parancsolatokat és rendeleteket, melyek minőségük szerint eddig az udvari haditanács által legkegyelmesebb helybenhagyásom alá terjesztettek az 1848. évi 3. t. cz. 9. szakasza értelmében királyi helytartóm, István főherczeg ő fensége elhatározása alá terjessze.

Kelt Innsbruck városában, 1848. junius 10-én.

Herczeg Eszterházy Pál, s. k.

Ferdinand, s. k.

III.

Legfelsőbb királyi rendelet a magyar hadügyminiszterhez.

Kedves Mészáros! Osztrák hadügyminiszterem által fel-terjesztett és ide mellékelt jelentéseket, melyek szerint Dal-mátország tengermelléki vidékeinek védelmére és az olasz szabad csapatok részéről fenyegető veszély elhárítására katonai segély kívántatik, szükséges tárgyalatás végett azon leg-kegyelmesebb parancsesal teszem át, hogy a Dalmátország védelmére megkívántató segélyt azonnal a helyszínére ren-delvén, a Dráva vizénél felállítandó őrvonal felesleges vol-táról, mind a jelentő bánt, mind Zágráb megyét kellőleg vi-lágosítsa fel, egyszersmind pedig a felől is értesitse, hogy ha Magyarország irányában ellenséges állást nem foglalnak el, őket nemcsak semminemű veszély nem fenyegetheti, de mint a magyar korona hű jobbágysai minden megtámadás el-len biztosítást egyedül a Magyarország lakosaival századok óta fennálló szövetség fentartásában találhatnak.

Kelt Innsbruck városában, 1848. junius 10-én.

Herczeg Eszterházy Pál, s. k.

Ferdinánd, s. k.

IV.

Legfelsőbb királyi kézirat az osztrák
hadügyminiszterhez.

Kedves gróf Baillet de Latour! A legutóbbi magyar országgyűlésen alkotott s általam szentesített 3. t. cz. fogadtbavétele tekintetéből, magyar hadügyminiszteremhez az ide rekesztett parancsot bocsátám, miről önt értesítvén, egy-szersmind oda utasítom, hogy tegye meg a szükséges intéz-keedéseket az ön rendelkezése alatt álló seregek érdekében, Magyarország és kapcsolt részeiben, úgy a határörvidéken és Erdélyben szükségelt minden intézkedések magyar hadügy-miniszterem által tétessenek és hogy az illető hadi parancs-nokságoknak a további utasítások is csupán általa adassanak. Egyuttal magyar hadügyminiszteremet és a Radetzky nevet viselő ezred ezredesét, Mészáros Lázárt tábornokká kinevez-vén, a kinevezési leiratot királyi helytartómnak István főher-czegnek átküldtem.

Innsbruck, 1848. június 10-én.

Ferdinánd, s. k.

V.

Királyi szózat a horvátokhoz és szlavo-
nokhoz. 1848. június 10-én.

Mi első Ferdinánd stb. biztosítjuk Horvát- és Tótor-szágunk összes lakosságát es. kir. kegyelmünkről és szere-tetünkről, midőn hozzájuk következő nyilatkozatunkat ki-bocsátjuk:

Horvátok és szlavenok! Minél jobban esett atyai szí-vünknek azon hiedelem, hogy midőn mi hű népeink kívána-tához képest az alkotmányos szabadság jótéteményeit az összes lakosságra kiterjesztettük, az által az isteni gondviselés által kormányunk alá rendelt népeket, irántunk és es. kir. trónunk iránt örök hála-ra és rendithetlen hűségre köteleztük, egyszers-

mind a közös jogok és szabadság által benső testvéri összetartásra buzdítottuk őket, s jólétük előmozdítására tág mezőt nyitottunk; annál fájdalmasabban süjtött ama szomorú tapasztalás, hogy ebbeli biztos várakozásunkban éppen ti bennetek csalatkoztunk.

Bennetek horvátok és szlavenok, kik nyolcz századok leforgása óta ugyanazon korona alatt, Magyarország sorsában osztozva, egyedül azon kapocsnak köszönhettétek alkotmányos szabadságotokat, melyet annyi évszázad leforgása alatt a szláv népek között csak ti valátok szerencsések megtarthatni.

Bennetek kellett csalatkoznunk, bennetek, kik nem csak a magyar alkotmány engedte jogokban és szabadságokban egyenlőn osztoztatok, hanem eddig szeplőtlen megőrzött hűségtek méltó jutalmául felséges őseink kegyelméből még különös jogokat, szabadalmakat és szabadságokat is nyerve, nagyobb előjogok birtokában vagytok, mint Magyarország szent koronája alatt akármelyik alattvaló.

Bennetek kellett csalatkoznunk, kikkel Magyarország és kapcsolt részeinek utolsó országgyűlése saját királyi akaratunkhoz képest, az alkotmányos szabadság és jogegyenlőség minden jótéteményeit testvériesen megosztotta.

A magyar törvényhozás az urbéri tartozásokat nálatok szintugy megszüntette, mint Magyarországon, a jobbágyok nálatok is minden terheltetés nélkül szabad földbirtokosokká lettek; a földesuraknak az urbéri tartozásokért kárpótlás fog adatni, mit ti magatok emberségéből, a legnagyobb áldozatok mellett sem lettetek volna képesek megadni; a mire, minden terheltetések nélkül, legfelsőbb jóváhagyásunknál fogva, jelzálogul kamarai javaink fognak lekötteni s ez által biztosítani.

Az alkotmányos képviselő joga nálatok szintugy kiterjesztetett a népre, mint Magyarországon; minélfogva nemcsak a nemesség, de a többi lakosok is a határőrökkel együtt részt vesznek köveik által mind a közös törvényhozásban, mind önnön kiváltságos gyűléstekben, s így közvetlen befolyástok által tulajdon jóléteteket előmozdithatjátok.

Eddigél a nemesség kevésbé vett részt a közös teherviselésben; mostantól kezdve egyenlőn van ez megosztva a

törvény értelmében a lakosok közt, minden rangkülönbség nélkül, s ez által súlyos teher vétetett le vállaitokról.

Nemzetiségtek s kiváltságos jogaitok, melyekre nézve némely gonosz szándékuak, álnok hírek által aggodalmat akartak bennetek támasztani, veszélyeztetve épen nincsenek, sőt inkább kibővítvők, megerősítvők, s minden megtámadás ellen biztosítvák; mert anyanyelvetek használata nemcsak iskoláitokban és egyházaitokban van örök időkre törvényesen biztosítva, de a nálatok eddig használt latin nyelv helyett nyilvános gyűléseiteken is bevétetett.

Rágalmazó nyelvek azon hiedelemre akartak benneteket tántorítani, mintha a magyar nemzet nyelveket elnyomni vagy annak további fejlődését gátolni akarná. Mi biztosítunk benneteket, hogy ezek egyáltalában hazug koholmányok. Sőt inkább elismerésre talál, hogy ti lemondva a holt latin nyelvről, anyanyelveket művelni és terjesztetni törekedtek; a törvényhozás e törekvésekben gyámolítani, s egyházi férfaitokat, kikre lelki üdvösségtek, s gyermekeitek vallásos neveltetése bizva vagyon, az álladalom költségén illendő fizetéssel ellátni szándékozik.

Nyolcz százada, mióta a magyarokkal össze vagytok kapcsolva, s ez idő leforgása alatt mindenkor méltánnyalattal viseltetett a magyar törvényhozás nemzetiségtek iránt; miképen tudtátok tehát elhinni, hogy ugyanazon törvényhozás most ellenséges indulattal akar fellépni anyanyelvek irányában, melyet nyolcz századok óta mindig védelmezett; s még is a helyett, hogy nemzetiségtek biztosítását s az alkotmányos szabadságnak veletek történt megosztását elismeréssel fogadtátok volna, találkoztak köztetek emberek, kik köszönet, szeretet, s a nekünk tartozó hűség helyett, az eszeveszett gyanúsítás zászlóját tűzték ki, kik a magyarokról azt állítják, hogy ellenségeitek s kik a két nemzet közt minden kigondolható eszközökkel meghasonlást igyekeznek előidézni; olyan emberek, kik polgártársaitok közül azokat, kik benneteket felvilágosítani akartak, üldözőbe vették, megfélemlítés által a személybátorságot veszélyeztetve, lakhelyüket oda hagyni kényszerítették.

Eme rakonczátlanságokon támadt keserű fájdalomukat valljon nem nevelte-e a szomorú aggodalom, hogy ezen

büntetésre méltó kihágások vezéreül éppen azon férfiú lépett fel, kit mi királyi kegyelmünk tanubizonyosságaival elhalmozva, hazátokban a rend és törvény öréül rendeltünk, és ő visszaélve azon hivatallal, melyre kegyelmünkből emeltetett, nem hogy, mint kötelessége lett volna, jobb utra térítette volna az eltántorított polgárokat, sőt a visszavonás szellemétől vezéreltetve még nagyobb lángra élesztette a szenvedélyeket; megfélemlítve alattvalói esküjéről, a Magyarországgal fenálló kapocs, tehát szent koronánk épsége és királyi tekintélyünk elleni támadásokra mert vetemedni.

Magyarországon és a kaposolt tartományokban a végrehajtó hatalmat eddigelé magyar udvari kancellárunk s kir. helytartó tanácsunk, a katonai ügyekben pedig udvari haditanácsunk útján gyakoroltuk, és eként kibocsátott parancsainknak mindenkor engedelmeskedtek Horvát-, Tót- és Dalmátország bánjai, miként az előbbi időkben, a más uton és más alakban kibocsátott parancsoknak s magyar törvényhatóságainknak engedelmeskedni kötelesek valának a szerint, a mint végrehajtó hatalmunk gyakorlatának módja és alakja az országgyűlés, jóváhagyásunk mellett elhatározta.

Az utolsó magyar országgyűlésen, szabad királyi akaratunktól vezéreltetve, országos hű karaink és rendeink hozzáink felterjesztett kérelmének következtében kegyelmesen megerősítettük azon törvényczikket, melynek erejénél fogva kedvelt öcsénk, főherczeg István ő fensége, Magyarország, nádora, Magyarországból távollétünk ideje alatt, teljhatalmu kir. helytartónkká lőn beiktatva, kinek is, mint ilyennek, a végrehajtó hatalmat, ugyanakkor kinevezett magyar miniszteriumunkkal együtt gyakorolni kötelessége, mely miniszterium a volt udvari kancelláriának, helytartó tanácsnak, udv. kamarának és udv. haditanácsnak eddigi hatáskörét magában foglalja.

Horvát-, Tót- és Dalmátországunk bánja tehát köteles, ha csak felségsértési bünt nem akar elkövetni, királyi helytartónk s magyar miniszteriumunk útján kibocsátott királyi parancsainknak éppen úgy engedelmeskedni, mint tiszti elődei, magyar udvari kancelláriánk, helytartó tanácsunk, udvari

kamaránk és udvari haditanácsunk rendeleteinek engedelmeskedtek.

Jellachich József báró, kit mi Horvát-, Dalmát- és Tótországunk bánjává kegyelmesen kinevezni méltóztattunk, mint mondják, mégis mindezek daczára eléggé vakmerő volt, a tartozó engedelmességet megtagadni.

Mi Magyar-, Horvát-, Dalmát- és Tótországok királya, kinek személye előttetek szent, mondjuk nektek horvátok és szlavenok szent a törvény is és szentnek kell lennie; mi esküt tettünk az élő istenre, hogy mi magyar koronánk épségét, az alkotmányt és törvényt mind magunk megőrizzük és megtartjuk, mind mások által megtartatjuk.

Mi meg fogjuk tartani királyi eskünket, mi kegyelmesek vagyunk hü alattvalóink iránt, elnézzük bűneiket, de kérlelhetlenek és szigorúak a megrögzött árulók iránt és mindazokat az igazság karjai közzé vettetjük, kik királyi eskünkkel vakmerő játékot űzni merészelnek. A ki a törvény ellen feltámad, királyi trónunk ellen támad fel, melynek alapkövét a törvények teszik. És báró Jellachich ellen vád van emelve, hogy társaival együtt nemcsak feltámadt a törvény ellen, sőt kibocsátott atyai intésünk daczára továbbra is megmaradt az engedetlenségben.

Kedvelt öcsénk, István főherczeg ő fensége Magyarország nádorának és magyar miniszteriumunknak első gondja az volt, hogy felszólítsa Jellachich bárót, hogy nemzetiségtek, jogaitok és szabadságtok biztosítása tekintetéből tegye magát velök kölcsönös érintkezésbe, hogy így az egyéb teendők mellett a ti tartománygyűléstetek is minél előbb összehivassék, hol kihirdetessenek a törvények, melyeknek áldását töletek megvonni nem akartuk, s hogy a bán hivatalába nyilvánosan beiktattassék, mely beiktatás nélkül ő törvényes tisztviselőnek nem tekinthető.

A bán ellen vád van emelve, hogy e felszólításnak, ámbár az ismételve megtétetett, sőt tulajdon világos parancsunk is intette és kötelességévé tette, hogy királyi helytartónk és magyar miniszteriumunk rendeleteinek hódoljon, épen nem engedelmeskedett s ez által benneteket a fejetlenség veszedelmének tett ki.

Sőt nem csak maga nem engedelmeskedett, de mint mondják, még a törvényhatóságokat is felhívta, hogy azok se engedelmeskedjenek, és mind ezeket, mind a népet erőszakos eszközök által a magyar korona ellen ellenséges lépésekre kényszerítette.

Nektek tanuságot kell tennetek mindazokról, mikkel a bán vádoltatik; nektek látnotok kellett, hogy a bán üldözte mindazokat, kik Horvátországnak Magyarországgal fenálló kapcsát akarták fenntartani, kiket kénye-kedve szerint hivataluktól megfosztott, hogy azok ellen, kik az ő politikai nézeteinek nem hódoltak, rögtönítélő bíróságot hirdetett, ez által számos családot menekülésre és kiköltözésre kényszerítvén.

Nektek látnotok kellett, hogy a bán lehetetlenné tette a törvényesen kinevezett főispánokra nézve a hivatalba lépést, hogy kamarai pénztárunkat erőhatalommal lefoglalta, sőt ez erőszakoskodások végrehajtására tulajdon fegyveres erőnket használta.

Nektek tudnotok kell, hogy országgyűlés nélkül saját kénye szerint új adót vetett reátok, hogy minden felhatalmazás nélkül fegyverfogásra akarta kényszeríteni a népet, mit a törvényhozó testület meghatalmazása nélkül még mi magunk sem parancsolhatunk meg.

Ti tanubizonyságot tehettek, miszerint eltűrte, hogy társai a népet koholmányokkal és álhirekkel a magyarok ellen bujtogassák, mintha ezek miatt nemzetiségték veszélyben forogna; eltűrte, hogy törvényellenesen összehívott gyűléseken a magyarok ellen nyíltan lázító beszédek tartattak, önkényes kinevezések történtek; sőt hogy az ily rakonezátlansággal járni szokott ingerültség Magyarországon már is rablással és öldökléssel határos vérengző összeütközéseket idézett elő.

Ti tudjátok ama személyes bántalmat, mely királyi házunk egyik fenséges tagján kir. helytartónk István főherczegen, az ismételt törvényellenes kihágások szinpadául magát oda engedő Zágráb városában, a köztéren, a bán szemeláttára, gaz módon elkövettetett; tudnotok kell, vajjon büntetés alá vonta-e a vétkeket.

Nektek lehetetlen nem tudnotok, hogy a bán a törvényes rend helyreállítása végett királyi biztosunkul kinevezett báró

Hrabovszky János belső titkos tanácsosunk és altábornagyunktól a tartozó engedelmességet valósággal megtagadta.

Álhírek által netalán tévutra vezérlett alattvalóink során atyailag aggódván, megkísértők az utolsó lépést, mielőtt ama vádakát meghallgattuk volna, s a vádlottnak maga igazolására személyes alkalmat adánk, midőn őt az általa kir. meg-egyeződésünk nélkül, mit a törvény megkíván, folyó évi június 5-dikére összehívott tartománygyűlés meg nem tartására, sajátkezűleg irt parancsunkban felszólítottuk, s neki a horvát-országi zavarok megszüntetése tekintetéből, hogy udvarunknál személyesen megjelenjék, megparancsoltuk.

Jellachich azonban sem ezen parancsunknak, sem előbbi rendeleteinknek nem engedelmeskedett, és sem a tartománygyűlés összehívását vissza nem vonta, sem a kiszabott időre udvarunknál meg nem jelent.

Miután az ellene emelt vádakhoz ezen legfelsőbb parancsunk iránti konok engedetlenség is hozzájárult, nem maradt fen egyéb számunkra, mint megsértett királyi tekintélyünk helyreállítása s a törvények fentartása tekintetéből belső titkos tanácsosunk és altábornagyunkat, báró Hrabovszky János hívünket királyi biztosunkul kiküldeni, hogy ezen törvényellenes eljárást vizsgálja meg; báró Jellachich Józsefet, netalán létező bűntársaival együtt a vádnak megfelelő perbe fogassa, s őt, míg csak magát teljesen nem igazolja, báni méltóságától s minden egyéb katonai tisztségtől fossa meg s titeket szigoruan intsen, hogy mindazon kihágásoktól vonják vissza magatokat, melyek koronánktól való elszakadásra céloznak — a törvényhatóságoknak pedig hasonló büntetés alatt megparancsoljuk, hogy báró Jelachichsal, vagy netalán létező bűntársaival, a hivatalos érintkezést azonnal szakítsák meg, s királyi biztosunk rendeleteinek feltétlenül engedelmeskedjenek.

Horvátok és szlavenok! Királyi szavunk kezeskedik nemzetiségtekről és szabadságtokról, s igazságos kívánataitok megadásáról; ne adjatok tehát hitelt azon ámitó balsuttogásoknak, melyek által benneteket jogellenes célok kivitelére tántorítani, hazátokat pedig rabszolgaságra s végtelen nyomorra juttatni akarják.

Hallgassatok királytok jótakaró szavára, ki hozzátok szól, hallgassatok királytok szavára, ki nemzetiségteket és jogaitokat királyi hatalmával mindenkor védelmezni fogja, de a ki szilárdul el van egyszersmind szánva, magyar koronája és a törvénynek tekintélyét bármily támadások ellen egész erejével fentartja.

Tartsátok tehát magatokat szorosan a törvényes engedelmességhez, ne árasszatok hazátokra, magatokra és gyermekeitekre engedetlenség által inséget és nyomort; mutassátok meg e nehéz időkben, hogy ti fenséges házunknak még mindig régi hivei vagytok. — E szózat nyilvánosságra hozatalára és terjesztésére ezennel felhivunk minden hű alattvalót.

Kelt Innsbruck városunkban, 1848. június 10-ik napján.

Ferdinánd, s. k.

III.

Észrevételek a június 10-ki legfelsőbb rendeletekre. — A király manifestuma a határőrvidékiekhez június 10-ikéről. — Legfelsőbb királyi rendelet a hadügyminiszterhez a tisztek előléptetésénél alkalmazandó új eljárásra nézve. — Brechtold báró altábornagy kinevezése a bánságban és Bácskában működő csapatok főparancsnokságára. — Királyi kiáltvány a csajkásokhoz és határőrvidékiekhez június 16-ról. — A magyar hadügyminiszterium szervezése.

Nemcsak Mészáros előléptetése vezérőrnagyságra, hanem azok a rendeletek is, a melyeket ő felsége mind a két hadügyminiszterhez intézett, herczeg Eszterházy Pál miniszter javaslatára történtek. Ezeknek célja az volt, hogy a magyar hadügyminiszter tekintélye emeltessék és őt oly helyzetbe tegyék, hogy azt a parancsnokoló tábornokokkal és az ezeknek alárendelt csapatokkal szemben Magyarországon és a hozzá kapcsolt részekben tökéletesen érvényre juttathassa. Eszterházy herczeg a királynál a magyar hadügyminiszter érdekében közbejáróként lépett fel, ki bármennyire türelmes volt is, már minisztersége első heteiben meggyőződött arról, hogy állása tarthatatlan leend. Ennek megvilágításául a Mészáros által emlékirataiban tett észrevétele idézésére szoritkozunk, melyekben is így szól: „A bécsi miniszterium ahol csak tudott, ellenzékeskedett, jelesen magasabb tisztek előléptetésénél, magyar tisztek áttételénél és katonai parancsnokok felcserélésénél. Ily módon kezdődtek a surlódások a bécsi és pesti hadügyminiszterium közt, még pedig úgy, hogy az utóbbinak az elsőtől mindent ki kellett csikarni. Még oly ügyekben is ellenkezésre talált, a melyek a

törvényben tisztán ki voltak fejezve. A becsületes, de együgyű pesti hadügyminiszter érzett és tapasztalt valamit, a mit nem mert magának bevallani, annál kevésbé kimondani.

Semmi sem jellemzi az akkori helyzet kétségét és az alárendeltségi viszonyt, melyben Mészáros volt, annyira, mint ez a nyílt vallomás, melyben még magát sem kiméli és mivel ez minket minden további észrevétel tételétől fölment, ennél fogva át megyünk azon legfelsőbb rendeletre, melyben ő felvétele a dalmát tengerpart védelmét a magyar hadügyminiszterre bizza. Ennek akkor a rácz felkelés elnyomására szükséges erősítésekről és a Muravonak a horvátok elleni védelméről kellett gondoskodni, minthogy ez utóbbiak a bánbujtogatása alatt fenyegető állást foglaltak el. Ha tehát ő felvétele a király a magyar hadügyminisztert megbizta, hogy Dalmáciát védje meg az olasz szabad csapatok betörései ellen, akkor csak azon indokolt feltevésből indulhatott ki, hogy minden általa akkori időben kibocsátott legfelsőbb rendelet minden irányban a helyzet tisztázását fogja eszközölni, midőn a horvátokhoz és szlávokhoz június 10-ikén egyidejűleg intézett manifestummal egy a határörvidékiekhez intézett, ugyanaz napon kelt manifestumot is bocsátott ki.

E manifestum következőleg hangzott:

Szózat határőreimhez.

Mi első Ferdinánd, Isten kedvező kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország apostoli, úgy Horvát-, Tót-, Dalmát-, Galiczia és Lodomer országok e nevében ötödik királya, Róma-, Szerb- és Bolgárország, nemkülönben Lombardia, Velence, Illyria és Jeruzsálem királya, Ausztria főhercege stb. adjuk ezennel tudtokra határőreinknek:

Miután mi hajlandóknak éreztük magunkat, hogy Magyar-országunknak és a hozzá kapcsolt Horvát- és Tótországnak saját s Budán székelő felelős miniszteriumot adjunk, a ti hazátok jobb kormányzása és ügyeitek gyorsabb elintézése tekintetéből egyuttal arra is elhatároztuk magunkat, hogy az ugynevezett határörvidéket ezen miniszteriumnak, mely minden tettéért nekünk és az egész országnak felelős, alá-

rendeljük s jövődőben minden parancsainkat nem a haditanács, hanem István főherczeg ő fensége, Magyarország nádora s királyi helytartónk és a magyar hadügyminiszterium utján jutassuk hozzátok; ezen parancsok iránti hódoló készségül tehát mutassátok hozzánk továbbra is azon engedelmességet, melyet irántunk és a haza iránt eddigelé oly hű szófogadással bizonyítottatok.

Határőrök! Jól esik szivünknek, hogy kitartó hűségtek és vitézségtek velünk annyiszor éreztetett bizonyítékaiért nektek a méltó jutalmat megadhatjuk.

Mintán nemzetiségtek, vallástok és nyelvetek sérthetlensége felől általunk és az ország alkotmánya által örök időkre biztosítva vagytok, királyi helytartónknak és magyar miniszteriumunknak egyuttal szent kötelességévé tettük, hogy kívánataitokat meghallgassák, a mire szükségtek van, megismerjék s benneteket azután mindazon könnyítésekben és kedvezményekben haladéktalanul részeltessenek, melyek az új törvények és kormányzások természetével összeférők és a melyekben a kapcsolt országok számára, adott alkotmány által minden hű polgár egyaránt osztozik; másrésről azonban titeket is felszólítunk, hogy királyi helytartónknak és a magyar miniszteriumnak, mint jelenlegi alkotmányos organumainknak mindenkor és mindenben szót fogadjatok s ellenszegülés által a magatok és maradékatok javát kockára ne tegyétek s császári házunk iránt mindenha mutatott tántorithatatlan ragaszkodástok történeti hírét be ne szennyezzétek. Királyi helytartónknak és magyar miniszteriumunknak továbbá kötelességében álland, egyházi férfaitok jobb és biztosabb állásáról, nemkülönben nemzeti iskoláitok felvirágzásáról haladéktalanul gondoskodni s végre a katonai községekkel s minden egyéb a határörvidéken lakó polgárokkal mindazon alkotmányos szabadságokat megosztani, melyekkel az ország többi városai és polgárai törvényesen meg vannak örvendeztetve.

Végezetre tudtotokra adjuk, miszerint Mi báró Hrabovszky altábornagyunkat és tótországi főhadikormányzónkat Horvát- és Tótország részére királyi biztosul kineveztük azon megghyással, hogy a magyar koronától való elszakadásra czélzó bujto-

gátások, különösen pedig báró Jellachich József horvátországi bánnak, mind világos utasításainkba és parancsainkba, mind a törvényekbe ütköző magaviselete felett tartson nyomozást, kit mi ezeknél fogva addig, míg magát teljesen nem igazolandja, a báni méltóságtól és minden katonai tisztségtől felfüggesztünk s nektek ezennel megparancsoljuk, hogy báró Jellachich Józsefnek semmiben ne engedelmeskedjete, ellenben báró Hrabovszky cs. k. altábornagyunknak feltétlenül mindenben szót fogadjatok.

Kelt Innsbruck városunkban, 1848. jun. 10.

Ferdinánd, s. k.

E manifestum célja volt a határőrvidékieket ép úgy, mint a horvátokat a magyar miniszterium iránti engedelmesre téríteni.

A magyar hadügyminiszterium alattálló tábornokok, törzs- és főtisztek előléptetésénél alkalmazandó eljárás szabályozására nézve ő felsége június 15-én a következő legfelsőbb rendeletet bocsátotta ki:

Magyar hadügyminiszteremhez.

Miután a magyar hadseregnél a katonai hivatalokra való kinevezések az 1848. 3. t. cz. 8. szakasza szerint, királyi személyem körüli felelős magyar miniszterem ellenjegyzése mellett általam legkegyelmesebben elhatározandók: az idézett törvény végrehajtása és az e tekintetben eddig fennálló rendszabályoknak egyenlő megváltoztatása végett, legmagasabb személyem körüli miniszterem előterjesztésére legkegyelmesebben rendelem és parancsolom:

1-ször. A magyar ezredek tulajdonosai, a törvényhozás további rendelkezéséig, az ezredek tisztjeit a hadnagytól kezdve bezárólag a kapitányig ezentul is magok nevezik ki, oly megszorítással azonban, hogy kinevező rendeleteket magyar hadügyminiszterem helybenhagyása alá terjesztvén, csak annak jóváhagyó ellenjegyzésével ellátva küldhetik át az illető ezrednek. Magyar hadügyminiszterem ezen tulajdonosi jog igazságos gyakorlata felett örökös és ha a kinevezés ellen alapos kifogás forogna fenn, a tulajdonost más egyén kinevezésére,

illetőleg újabb kinevezés felterjesztésére utasítja, a nádorhuszárok ezredének tulajdonosára ezen megszorítás ki nem terjedvén.

2-szor. A törzstiszti állásokra kinevezendő egyének neveit az ezredek tulajdonosai magyar hadügyminiszteremnek terjesztik fel, ki ezen felterjesztést vagy helybenhagyó, vagy más egyént ajánló saját véleménye kíséretében legmagasabb személyem körüli miniszterem útján Nekem be fogja mutatni, legfelsőbb elhatározásom pedig ugyanazon miniszterem ellenjegyzése mellett, magyar hadügyminiszteremnek rendeletem foganatosítása és osztrák hadügyminiszteremnek kellő értesítés végett ki fog adatni.

3-szor. A vezérőrnagyoknak kinevezendő magyar ezredek nevei és a magyar hadügyminiszterium alá rendelt főhadikormányzóságokra való kinevezések magyar hadügyminiszterem által, ki magát a fenforgó körülményekhez képest osztrák hadügyminiszteremmel eleve érintkezésbe teendi, legkegyelmesebb elhatározásom alá személyem körüli miniszterem útján terjesztendők.

4-szer. A határőrvidéki ezredeknel eddig az udvari haditanács által betöltött katonai hivatalokra történő kinevezések, az illető ezredek meghallgatása mellett, magyar hadügyminiszteremet illetik, a horvátországi bán tulajdonosi jogainak gyakorlata iránt az eddigi szokás megmaradván; a törzstisztek magyar hadügyminiszterem felterjesztésére, mely személyem körüli miniszterem útján Nekem bemutatandó, általam neveztetnek ki.

E legfelsőbb rendeletem végrehajtásával magyar hadügyminiszterem bizatik meg, ki a magyar hadseregnek napiparancs által az ezredtulajdonosoknak pedig szokott hivatalos uton adja azt tudtára.

Kelt Innsbruck városában, 1848. július 15-én.

Hg. Eszterházy Pál, s. k.

Ferdinánd, s. k.

Most tehát a legfontosabb ügyek egyike, mely a két hadügyminiszterium közti surlódásokra és rendeleteik keresztül nem vitelére adott alkalmat, mellőzve volt. De Mészáros abbeli jogát, hogy a magasb parancsnokságoknál változtatásokat tegyen, nem használta fel. Valamennyi pa-

parancsnokló tábornok*) és várparancsnok megmaradt állásán. A magyar csapatok élén a bántásban, Bácskában és a Dráva-vonalon cs. kir. tábornokok állottak, és midőn Magyarország délnyugati részében a csapatokat egységes vezénylet alá kellett volna helyezni, Mészáros legelőbb báró Hrabovszky János altábornagyhoz**), azután Lamberg Ferencz gróf altábornagy és pozsonyi hadosztály parancsnokhoz fordult, kik azonban a hadügyminiszter minden kérése daczára vonakodtak a felajánlott állást elfogadni. Ezután a legképzettebbnek látszó hadosztály-parancsnokot, Bechtold Fülöp báró altábornagyot Kassán, ki mint lovastábornok igen jó hírben állott, szolította fel, ki is készen nyilatkozott a főparancsnokság átvételére.

Ha már Bechtold kinevezésétől is kedvező fordulatot várt mindenki a hadműveletekben a szerbek ellen, még többet reméltek a június 16-án a királytól a csajkásokhoz és a

*) A parancsnokló tábornokok viszonyáról a magyar hadügyminiszteriumhoz a legfelsőbb kéziratok megjelenése előtt Mészáros ezt jegyzi meg: „Lederer visszalépése után a budai főhadparancsnokság vezetésével ideiglenesen megbízott Roynenburg báró altábornagy szinteg engedelmesnek mutatkozott, de a vett parancsok teljesítésénél hanyag volt. A Tótországban parancsnokló eleinte remonstrálónak, a bántási rezerváltnak mutatkozott, a zágrábi pedig az előléptetési javaslatok beküldésére szoritkozott. Így engedelmeskedett mindegyik izlése szerint.“

**) Hrabovai báró Hrabovszky János, egy cs. kir. nyugalmazott százados fia, született Győrött 1780-ban. 1798-ban mint hadapród lépett a cs. kir. hadseregbe. Rövid tényleges szolgálat után a magyar kir. testőrségbe hadnagynak neveztetett ki. Kiváló szellemi tulajdonságokkal fölrüházva, szorgalma és tudványa következtében öt év alatt mindig első volt a maga osztályában és ennél fogva bevégzett tanulmányai után, mint főhadnagy osztatott be a 34-ik cs. kir. magyar sorgyalozezredbe, honnét nemsokára letéven a fölvételi vizsgát, a táborkarhoz vezényeltetett. De ez ideiglenes állásban nem maradt sokáig, mert az első francia császárság ellen folytatott háborukban elég alkalmat talált ismeretei kiszélesítésére, tapasztalatok szerzésére és kitűnő tehetségei értékesítésére s 1809-ben már századosná lön a táborkarnál és 1813-ben mint alezredes ennél a karnál eszélyes és határozott föllépte által a harezmezőn Lípese előtt a Mária-Therézia lovagrendet nyerte és ennek alapján báróságra emeltetett, 1814-ben pedig a cs. kir.

határőrvidékiekhez kibocsátott, békés szellemben írott manifestumtól s azt hitték, hogy ez a szerbek táborában küzdő fennebb említett csapatokra nagy erkölcsi hatást fog gyakorolni. E manifestum a Horvát-, Tótországban és a katonai határőrvidéken működő királyi biztosnak, báró Hrabovszky altábornagynak küldetett el kellő felhasználás végett a következő királyi kézirat kíséretében:

Kedves báró Hrabovszky: Folyó évi június 10-én kelt tudósítása következtében átküldöm önnek a különféle hamis sugallatok által tévutra vezetett csajkások és határőrök megnyugtató végett ide mellékelt s általam aláírt proklamációt. Ha ön azt hiszi, hogy még jun. 10-én kiadott s önnel a magyar miniszterium útján közölt nyilatkozatom közzététele után is szükséges e proklamáció kihirdetése, ezennel meghatalmazom önt, hogy azt azonnal kihirdesse; egyszersmind a további eszközöket, mik azon teljesen alaptalán ingerültsé-

osztrák hadsereget Franciaországba követte mint báró Frimont lovassági tábornok szárnysegéde. A tábornok akkori rendezésénél a francia háborúk után, kitűnő tehetségei következtében mindig megmaradt e kitűnő kárnál és 1820-ban mint ezredes ismét Frimont oldala mellett volt. 1828-ban Veronában tábornoki főnök volt és 1831-ben mint tábornok és katonai parancsnok Bolognában elnyomta a fölkelést. Olaszországból Budára tétetett át mint dandárparancsnok és 1833-ban meghivatott a nagy bizottsághoz Bécsbe, mely a hadgyakorlati utasításokat kidolgozta. 1837-ben altábornagygyá és Lembergben osztályparancsnokká lőn. 1840-ben a cs. kir. 14-ik gyalogsorezred tulajdonosává nevezetett ki és 1842-ben megbízást kapott a német szövetséges csapatoknak Szászországban és a szász hercegségbeni megvizsgálására. 1844-ben osztályparancsnokká nevezetett ki Nagy-Váradra, hol azon általános tisztelet következtében, melylyel iránta mindenki viseltetett, e város diszpolgárává és Bihar megye táblabírájává választatott. 1846. év vége felé katonai főparancsnokká nevezetett ki Szlavoniába és Szerembe és valóságos belső titkos tanácsosságra emeltetett. 1848-ban nyáron Lederer báró helyére jött mint magyarországi főhadparancsnok és 1848. év június havában rendkívüli királyi biztosul nevezetett ki Horvátországba és a katonai határőrvidékre, hogy ott a méltóságát ideiglenesen elvesztett horvátországi bán ellen a vizsgálatot megtegye és azon országokban a rendet helyreállítsa. Kiváló szolgálatai a háboruban, hol ismételve megsebesült és béke idejében, hol kitűnő tábornoki munkálatok által nagy hírnévre tett szert, saját császára, királya, valamint

get lecsilapítsák, minden józan engedményekre kész magyar miniszteriumom elébe terjessze.

Ferdinánd, s. k.

A Hrabovszky által közzé tétetni szükségesnek tartott proklamáció a csajkásokhoz és határőrökhöz így szólt:

Mi Első Ferdinánd isten kegyelméből Ausztria császára, Magyar- és Csehország apostoli királya stb. biztositjuk császári és királyi kegyünkről és kegyelmünkről minden hű csajkásainkat és határőreinket. — Folyó évi június 10-én kelt nyilatkozatunkban intettünk titeket, hogy a közéték lopózott lázítóknak, kik vakbuzgó sugallataikkal titeket irántunk s felséges őseink iránt sokszor bebizonyított hűségtek és engedelmességtekben különféle ámitások által megtántoritani igyekeznek, hitelt ne adjatok: ennél fogva sajnálkozással értettük meg, hogy többen a csajkások és a péterváradi határőrök közül ezen ámitások által tévutra vezetettvén, császári vagyonunkhoz nyulni s 8 ágyut maguknak eltulajdonítani mertek, sokan határőreink közül lakhelyeiket elhagyva czél

más fejedelmek elismerését érdemelte ki. Vitéz mellét a következő rendjelek díszítették: a cs. kir. vaskorona II. osztályu lovagrendje, a katonai Mária Therezia és Lipót-rend, a muszka császári II. osztályu Anna-rend gyémánt díszítéssel, a porosz kir. katonai érdemrend (pour la mérite), a szász kir. polgári érdemrend, a szicziiai egyesülési (della Riunione) szent György-rend, a szász szent Gergely-rend, a szász házi-rend, a pápai Krisztus-rend gyémántokkal díszítve, a szardíniai szent Móricz és Lázár-rend nagy keresztje és a páрмаi Konstantin és György-rend parancsnoksága. Az 1848-ki események Hrabovszkyt mint szlavóniai főhadparancsnokot találták. Eleinte a magyar hadügyminiszteriummal szemben még némileg ellenzékeskedőnek mutatkozott, ő is küldött Bécsbe egy magasabb rangu tisztet, hogy állására nézve határozott fölvilágosítást nyerjen. Midőn a tiszt azzal a válaszzal tért vissza, hogy legilletékesebb helyen tett nyilatkozatok folytán ő tökéletesen törvényes téren áll és még rendkívüli királyi biztosnak is kineveztetett, azontul semmi sem birta őt állásában többé megtántoritani. A Mészáros által följánlott főparancsnokságot a déli hadsereg fölött visszautasította ugyan, de megmaradt állásában és az utolsó hóban ágyban fekvő beteg lett egész Windischgrätz herczeg bevonulásáig. Egész fényes multját áldozatul hozta következetességének. Hrabovszkyt elfogták és Olmüczben a haditörvényszék állása, méltóságai és rendei elvesztésére és tíz évi várfogságra ítélte. 1852-ben halt meg Olmüczben mint várfogoly.

nélkül tévelyegnek, s földeiket munkátlanul hagyják, sőt fölebbvalóik ellen nyílt lázadásra keltek.

Ezennel intünk benneteket még egyszer, hogy csendre és engedelmességre térjete, a 8 ágyut azonnal visszaállítsátok, családaitokhoz visszatérvén, földeiteket műveljétek s így magatokat császári kegyelmünkre érdemesekké tegyétek. — Sehonnan sem fenyeget titeket veszély, vallástok s nyelvetek megvédedik s mi a ti gyűléstök által előnkbe terjesztendő törvényes kérelmeiteket s óhajtasaitokat atyai készséggel teljesíteni s titeket, mint istenben nyugvó felséges atyánk, tovább is óalmazni s védeni fogunk; de egyszersmind kinyilvánítjuk, hogy a nektek kihirdetett legfelsőbb parancsaink iránti engedetlenséget nem tűrjük s azoknak megszegői ellen érdemök szerint intézkedendünk. Eltévedettek! térjete engedelmességre s akkor mi titeket császári kegyünk s kegyelmünkről biztosítunk.

Kelt Innsbruckban, 1848. június 16-án.

Ferdinánd, s. k.

A legfelsőbb rendeletek egész sorozata, mely június 10-étől kezdve a végett bocsáttatott ki, hogy semmi kétely ne maradjon fenn a jószívű Ferdinánd valóságos nagylelkű szándékai iránt, Magyarországon leirhatatlan örömet keltett. És a magyar kormány még mindig remélte, hogy az összeközlés békés uton el fog intéztetni.

Külföldi írók sokszor fejezték ki ama nézetöket, hogy az első felelős magyar miniszterium, miután igen sok időt tékozolt el hasztalan tárgyalásokkal, Jellachich báró bán letételét arra kellet volna felhasználni, hogy Horvátországban fegyveres erővel azonnal helyreállítsa a rendet, mi által egyszerre szétvágta volna a reactionárius párt által összebonyolított csomót. E nézetnek csakugyan volna plausibilis oldala, ha nem alapulna az akkori viszonyok hiányos ismeretén.

Ugyanazokból az okokból, melyek a magyar kormányt eleinte visszatartották, hogy Horvátországot fegyveres erővel kényszerítse, került az az erőszak használatát abban az időben, midőn a horvátok ellenállását a korona, a törvényes rend és a legfelsőbb rendeletek elleni lázadásnak és párt-

ütésnek bélyegezte. Mindenekelőtt Magyarország sem a horvát forrongás kezdetekor, sem a bán letételekor nem volt eléggé felfegyverkezve az erőszakos fellépésre; s a kormány csak a létező rendes csapatok csekély haderejének szaporítására, a rend fentartására az ország belsejében és a szerb felkelés leküzdésére szorítkozott. De ettől eltekintve, Magyarország fegyveres fellépése Horvátország ellen igen könnyen oly lángot éleszthetett volna, melynek kiterjedését és következtetéseit lehetetlen lett volna kiszámítani. És mivel a bán letétele Horvátországban roppant izgalmat keltett, mely az ellene indítandó vizsgálatot annival is inkább lehetetlenné tette; mert a bán minden legfelsőbb intézkedés daczára megmaradt helyén és tovább is működött, így tehát a magyar kormánynak nem maradt volna egyéb hátra, mint még erősebb védelmi állásban bevárni azokat az eseményeket, melyek bekövetkezendők voltak. De a magyar kormány a most már letett bánnal *)

*) Buzini báró Jellachich József, báró Jellachich Ferencz cs. kir. altábornagy legidősb fia 1801. év október 16-án a turopolyai grófság Kapilovacz nevű helységében született. Ősei horvát kurta nemes emberek voltak, kik ősi származási helyükből Buzinból Boszniában, Ausztriába költöztek át és már a múlt században kezdetek szolgálni az osztrák határőrvidéki ezredekben. A bán apja korán halt meg és özvegyét három gyermekkel, de vagyontalanul hagyta hátra. Egy atyailag érző barát közbenjárása által József már 8 éves korában jött be a bécsi Theresiánumba, ahol kiváló észbeli tehetségei és szorgalma által kitűnt. Már 11 éves korában folyékonyan beszélt horvátul, németül, francziánul és olaszul s ezáltal Ferencz császár kegyeltjévé lőn, ki őt a kis osztrák Mezzofantenak szokta volt nevezni. Élete 18. évében hadnagygyá neveztetett ki a 3. dragonyos ezrednél, melynek tulajdonosa az ő nagybátyja báró Knezevich volt. 1830-ban századossá lépett elő az ogulini határőrvidéki ezrednél és ekkor tért vissza honát 20 évi távollét után. Ez állásban maradt 7 évig. Ebbe a korszakba esik több nemzeti dal terjedése Horvátországban, melyeknek ő volt szerzője és a melyek által honfiktársainál nagy népszerűsége tett szert. 1837-ben őrnagygyá és Lilienberg gr. altábornagy dalmáciai kormányzó hadsegédévé neveztetett ki, mely állásában alkalmat nyílt az egész tengeremelléki vidékkel, annak berendezésével s igazgatásával megismerkedni. De diplomáciai térre is kiterjedt tevékenysége, mivel Lilienberg rábízta a Montenegróval bonyodalmak rendezését. Ezáltal közte és a fiatal vladika közt barátságos viszony fejlődött és Jellachich nem sokára a szláv élet titkaiba is be-

ujabb alkudozásokba bocsátkozott és mivel késznek hitte őt arra és János főherczegnek kellett volna átvenni a közbenjáró szerepét, ennélfogva a magyar kormány ismét remélni kezdé, hogy minden jó uton fog elintéztetni.

A magyar miniszterium ugyan június 29-ki hivatalos lapja végén megjelent összegezésben rámutatott arra a körülményre, mely szerint István főherczeg nádor s Széchenyi és Eötvös miniszterek közt tartott értekezlet alkalmával a szerb mozgalomról és a horvát küldöttségnek adott válaszlól tárgyalások folytak a felett, hogy a császár az utóbbinak érté- sére adta, miszerint kész a horvátok minden méltányos kívá- natait teljesíteni, a mennyiben ez hatáskörén kívül nem esik, mindent a legközelebb egybehivandó birodalmi tanácsnak is be fog terjesztani és addig a békés kiegyenlítést megkísérli, de hogy semmit sem akar sem elmulasztani, sem elhalasztani, a mi a haza és a korona egységének fentartására, a hon védel-

avattatott. 1841-ben a 48. szerezredbe alezredessé neveztetett, de meg- tarthatta előbbi állását és 1842-ben ezredessé lépett elő az első báni ha- tárőrezrednél és ebben az állásban 1845-ben ezrede élén Boszniába indult, hogy a bosnyákok által az ő ezrede területén elkövetett erőszakoskodá- sokat megtorolja. Popwidznél ugyan elég vitézül harczott az ellenség ellen, de ezrede vezényleténél igen kevés képzettséget tanusított; mert egy szorosban az ellenség körülvette és ott érzékeny vereséget szenvedett. Jellachich sokoldalulag képzett tiszt volt különben, a mellett bátor és vállalkozó, de egy sereg vezényletéhez nem sokat értett. Ezt önálló hadműveletei által is bebizonyította, valamint más hadtestekkel való összeköttetéseinél is a cs. kir. hadseregénél. Az 1848. év, mely annyi új jellemet állított az események színterére, Jellachich ezredet is egy általa soha sem remélt állásra emelte. Ő volt egyébiránt Horvátország- ban az egyetlen ember, ki a nemzet bizalmát tudományos képzettséggel és katonai ismeretekkel egyesítette és így a kitört nemzetiségi harc- nál a főszereplővé s vezérré vált, ki csakhamar mint egy nagy Ausztria előharczosa lépett fel. Azon pálya, melyen Jella- chich báró ugyszólván rohamosan haladt előre, egyedül áll a maga nemében. Ugyanegy napon neveztetett ki vezérőrnagygyá, Horvát-, Tót- és Dalmátország bánjává, valóságos belső titkos tanácsossá, a két báni ezred tulajdonosává és pár héttel később altábornagygyá és zágrábi főhadparancsnokká. Az 1848—49-ki háboru alatt tábornagszernagygyá lépett elő és grófi rangot nyert, több rendjellel diszittetett és 1859. év május 19-én halt meg Zágrábban.

mére, a csend és rend biztosítására, a közbiztonság és a törvények épségben tartására szükséges.

Hogy bebizonyítsuk, mennyire feleltek meg a miniszterium katonai intézkedései akkor tett nyilatkozatának, a magyar hadügyminiszterium szervezésére kell visszatérnünk, melyet a július 2-án történt több magasb és alárendelt hivatalnok kinevezésénél fogva befejezettnek lehetett tekinteni. — A hadügyminiszterium 7 osztályból állott, még pedig:

Hadügyminiszter: Mészáros Lázár, cs. kir. vezérőrnagy.

Államtitkár: Kellemesi Melczér Andor, a Schwarzenberg

Károly herczeg 19. számú gyalogezered ezredese.

Elnöki titkár: Kopornay János, az Este főherczeg 32. számú gyalogezerdnél százados.

A hadügyminiszter személyes segédei: Szabó

Lajos a Ferdinánd császár 1. huszárezredben főhadnagy.

Csermelyi Lajos, honvédszázados a Délmagyarországban

Bechtold báró altábornagy alatt álló hadseregbe beosztva.

Fogalmazók: Jeney József, ranggal leköszönt cs. kir. főhadnagy, Guthy Lajos, honvéd-hadnagy.

Igtató: Vitéz Ignác.

Miniszteri kiadó: Némethy József.

Igtatói segéd: Matolcsy József.

Kiadói segéd: Imrik József.

Fogalmazó gyakornok: Batta Károly.

Írnokok: Somogyi József, Fekete Antal, Vándory Gusztáv, Papp Sándor, Bérczváry Ferencz.

Gyakornok: Vándory Gyula.

I. osztály Erdélyországra.

Osztályfőnökök: Gombos László, a Nádor-husár 12. számú ezredben alezredes.

Írnokok: Tóth Bódog.

II. katonai osztály indulási és elhelyezési ügyekben.

Osztályfőnökök: Klauzál József, a Dom-Miguel 39. számú gyalogezeredben őrnagy.

Osztálysegédek: Czecz János, a Turszky-lovag 62. számú gyalogezrednél főhadnagy, Kaufmann Károly, cs. kir. hadnagy a bombász-karnál.

Fogalmazóisegédek: Szöllősy Gáspár, Tóth János.

Irnokok: Vallér Sándor, Konez Károly.

III. Fegyver-felügyeleti osztály.

Osztályfőnökök: Marziani György, az Ernő főherczeg 48. számú gyalog-ezred ezredese.

Hadsegéd: Szabó Imre, ranggal leköszönt cs. kir. főhadnagy.

Fogalmazóisegéd: Tordai Gyula.

Irnok: Lancer Sándor.

Dijnok: Zimmermann János.

IV. Igazságügyi osztály.

Osztályfőnökök: Halzl János, őrnagy és törzs-hadbíró.

Fogalmazóisegéd: Józsa Ferencz.

V. osztály, katonai nevelő-intézetekre.

Osztályfőnökök: Tanárky József, nyugalmazott cs. kir. százados.

Irnok: Pétery Antal.

VI. osztály, sajtó-iroda.

Osztályfőnökök: Leitner Nándor, nyugalmazott cs. kir. százados.

Irnok: Poszelt Ferencz.

VII. Polgári és élelmezési osztály.

Osztályfőnökök: Gróf Török Bálint.

Tanácsosok: Markovics József, Pétery Máttyás, Manlicher Nándor.

Titkár: Hoitsy Ágost.

Iroda-igazgató: Vollnhoffer János.

Iroda-segéd: Deréki Mihály.

Fogalmazók: Gerebényi Vilmos, Madach Károly, Töry Adolf, Hüttl Fidél.

Fogalmazói segédek: Gyéry, Titusz, Dezsewffy Ede.

Levéltár-írnokok: Hoffmann Antal, Böhm Ferencz.

Írnokok: Krammer György, Kamóczy Ferencz, Hirth János, Szixel János, Tóthfalusy Miklós, Árky Donát.

Díjnokok: Kamóczy Ede, Pribék Károly, Vanitsek Ernő, Révay János.

Hivatal-szolga: A miniszteriumban csak négy volt mivel katonai küldöncök is alkalmaztattak.

A magyar hadügyminiszterium személyzete a legközelebbi hónapokban némi változásokon ment át, nemkülönben az alsóbb hivatalnokok száma is szaporittatott, de hatásköre a törvényes idő alatt azon teendőkre maradt szorítva, melyek a fennevezett 7 osztályban szét voltak osztva. Első pillanatra láthatni, hogy a magyar hadügyminiszterium első szervezőinek nem azon eszme szolgált alapul, hogy egy új magyar haderőhöz szükségelt kellékek teremtesse és hogy akkori állapota még nem is volt olyan, mint egy jól szervezett főhadparancsnokságé. De mégis elégséges volt arra, hogy a csapatok ügyeit elintézzze és szükségleteikről gondoskodják.

IV.

Szervezési ügyek. — Az országgyűlés megnyitása. — Kossuth Lajos pénzügyminiszter beszéde július 17-én a helyzetről. — Vitatkozások a napirend meghatározása és az interpellációkra a hadügyminiszter részéről adandó válaszok fölött.

A mi a felállítandó honvéd zászlóaljok és néhány ágyú-
üteget számára a készletek beszerzését, nem különben a lovak
állítását, a rendes katonaság és nemzetőrség lovasságának
kiegészítését illeti, ez nagyon lassan haladt előre. Igaz ugyan,
hogy az intelligencia nagy számban soroztatta be magát az
első 10. honvédzászlóaljba, de a júliusban történt toborzás
nem adott annyi katonát, mint várták. Ennek oka az volt,
hogy a honvédség szervezésével megbízott Szeth János alez-
redes a Turszky 62. számú gyalogezredtől a honvédségbe
való belépésre minősítésül azt állította fel, hogy a besoro-
zandó legénység a gránátosok magassági mértékét üsse meg.

Szeth a legkitűnőbb csapatokat akarta ezekből a hon-
véd zászlóaljakból képezni, melyek a régi gránátosokéhoz
hasonlítottak volna, de ez által a szervezés csak fenakadt.
Ennek következtében a nemzetőri tanács elnöke, Baldacci
bárá ezredes a július 6-ki hivatalos lapban egy hirdetményt
tett közé, melynél fogva, miután az önkénytesekből felállí-
tandó 10. honvédzászlóalj nem mutat mindenütt egyforma
sikerre, mert míg a pesti, debreczeni és szegedi zászlóaljok
teljes számuak, azalatt a pozsonyi, pécsi, kassai, szombat-
helyi, győri és veszprémi még nagyon hátra maradt: a mi-
niszterium azt határozta, hogy az utóbbiak kiegészítése cél-
jából a toborzás ismét megkezdessék mindenütt, a hol félbe-
szakítottatott. Baldacci egyidejűleg még azt is kihirdette, hogy

a Pesten toborzottakkal tudatni fogja, hogy a fen előszámlált zászlóaljak közül melyikbe fognak beosztatni és hogy további jelentkezések a tüzérséghez nem vétetnek többé tekintetbe, miután az e fegyvernemre szükséges szám már teljes. A testmagassági mérték 5' 2"-re szállítottatott le.

A loállításra nézve a hadügyminiszterium ugyan egyidejűleg azt is közé tette, hogy miután a lóbevásárlásokkal megbízott Békefy őrnagy a dunáninneneni és dunántuli kerületekben a kívánt eredményt nem bírta elérni, a loállítást körutjából visszatérve Pesten folytatja.

Némely tisztek kötelesség-érzete sem volt egészen megbízható, ez abból is látszik, hogy Baldacci a Közlönyben július 6-án azt jelentette ki, miszerint tudomása van róla, hogy több kinevezett tiszt azon ürügy alatt időzik a fővárosban, mert felszerelésére várakozik, mely még el nem készült. A legénység érdekében tehát felszólítja őket, induljanak illető zászlóaljaikhoz, ahol ép úgy bevárhatják felszerelésüket.

Noha a kinevezések az első 10. honvédszászlóalj tisztjeire nézve már június 8-án meg voltak erősítve és a hivatalos lapban ugyan e hó 15-én ki is voltak hirdetve, egy új felhívás jelent meg valamennyi nyugalmazott tiszthez, kik magyarul tudtak és a hazának még szolgálhattak, nyujtanak be alkalmaztatási kérvényöket a nemzetőrségi tanácsnak. Minthogy a nemzetőrségi őrnagyok*) kinevezése, akár voltak

*) A g y a l o g s á g h o z a következő őrnagyok voltak kinevezve: Nagy Sándor, Piller János, Szász János, Halász Zsigmond, gróf Károly István, Czinege István, Palocsay Jakab, Kiss Miklós, Bernáth Lajos, Karácsonyi Guidó díj nélkül, Mihalóczy Károly, Murmann Samu, Ábrám Ádám, gróf Zichy Ottó, Ujváry István, Preuszler Antal, Máriássy Ferencz, Koczogh Sándor, gróf Csáky Ágoston, báró Hiller H., Niesner Ágoston, Czintula Antal, Scarpa Péter, Brezovay Imre, Molnár József, Gulinger József, Eötvös Tamás, Berecz Mihály, Gedeon Miklós, Blaskovics Pál, Lenkey Károly, gróf Eszterházy Pál, Péterffy Endre, gróf Zichy Manó, Szórád János, Simonfy József, Palocsay József, Kis János, Eötvös György, Patay József, gróf Eszterházy Károly, Bezerédy Kristóf, gróf Haller Ferencz, Matkovich Bertalan, gróf Andrássy Gyula, Derra Kálmán, Bajzáth Vilmos, Besze János, Perczel Antal, Asbóth Lajos, Sichay Pál, Soós Sándor, Csépy János, Foster Ernő, Roszmann Károly, Grossinger Károly, gróf Álmássy Ernő, báró Meszéna János, Pulszky

már zászlóaljaik vagy lovas századaik mozgósítva, akár nem, be volt már fejezve, báró Baldacci ezredes július 10-én egy felhívást intézett hozzájuk, melyben azokat, kik vagy magán vagyonnal vagy házzal birtak, felszólítja, mondanának le illetékeik egy részéről, akár havi fizetésükre, akár szállásbérük, akár takarmányra nézve. E felszólítás nem volt eredménytelen, mert ilyenmü lemondási jelentkezések tömegesen jöttek a nemzetőrségi tanácshoz vagy az egész illetőségre vagy annak egy részére nézve. Meg kell itt jegyeznünk, hogy néhány mágnást és előkelő nemest kivéve a nemzetőrséghez csak cs. kir. nyugalmazott gyalog vagy lovas századosok nevezettek volt ki.

Az eleinte nagyon érezhető fegyverhiány a Bécsben megrendelt 5000 darab fegyver és egy Belgiumból történt másik fegyverszállítmány által részben megszűnt. Ellenben a toborzott önkéntesek egyenruháinak kiállítása nagyon lassan ment előre. A magyar kormány átvette a cs. kir. ruha-

Sándor, Vukovich Mihály. — Zala- és Somogymegyéből a Dráva vidékére mozgósított nemzetőrséghez: Szt.-gróti gróf Batthyányi Károly és gróf Zichy László ideglenesen és díj nélkül, Lipthay János, Dedinsky Antal, gróf Almásy Bertalan, Gyika Jenő ideglenesen a Dráva mellé díj nélkül, Tomcsányi Mihály, báró Flöding Eduárd, gróf Eszterházy Kázmér, gróf Somsich József, Jeszenszky Sándor, Mihalovich Imre díj nélkül, Klobusiczky Ferencz, Ujhelyi Sándor, herezeg Eszterházy Miklós, Csapó Vilmos, Partsetics Zsigmond, Csuzy János, Zuber Antal, Szilaveczy Ágoston, Bárczay András, Pongrácz Lajos, báró Egloffstein Béla, báró Vay Lajos díj nélkül, báró Huszár Lajos, Ferenczy Albert, Lehoczky István, Mórícz Dénes, gróf Buttler Sándor, báró Bruckenthal Mihály, Kökényessy Szaniszló, Bezerédy Miklós, Petrichevich-Horváth Dániel, Marzsó Imre, Dessewffy Aristid, Szentpály József, Szouper János, Nedeczky Károly, gróf Nádasdy Lipót czimzetes őrnagy díj nélkül, báró Kemény Farkas, Tiboth Károly, Perczel Sándor, Fischer Győző, Gyarmathy Sándor, Budai István, Menyhárt Antal. — A lovasághoz pedig a következők nevezettek ki: Pelczér Károly, Horváth Rudolf, Pálkás István, Végh Bertalan, Bóbory György, Komlóssy Lajos, Török Pál, Maurovics Károly, gróf Ráday Gedeon díj nélkül, Zitterbarth Mátyás czimzetes őrnagy díj nélkül, Kovács Zsigmond, Bertalan József, gróf Festetics Miklós, Moszlováczy Károly, Dick György, Vay Ferencz, gróf Török Miklós, Mesterházy István, Kézy László, Genczy Pál, Gálffy Imre, gróf Hadik Ágoston, Péchy Károly, Lukács Károly, Koloszváry Lajos, Badányi Antal, Szabó László, Szemere László.

tár-bizottságtól a tüzérségnek szánt nagy mennyiségű barna posztó-készletet honvéd atillák számára és ennek tulajdonítható a barna szín elfogadása a honvédség részére. De a ruhák készítése az első zászlóaljak számára heteket vett igénybe, és az önkénytesek ez alatt a laktanyákban voltak kénytelenek várni, hol anélkül is kopott ruháikat végkép elnyűtték.

Jellemző erre nézve még az is, a mit a félhivatalos „Pesti Hirlap“ mond, midőn ezt írja: „Egy pár szót kell mondanunk az önkénytesekről. Ezek közül sokaknak valóban botrányt keltő ruházatok van. Ha meggondoljuk, hogy e bajon könnyen segíthetni és kell is segíteni, mert nem csak az eszthetikai érzést sértik e rongyos ruhák és szennyes pongyolák, hanem minden művelt embernek vissza kell rettenni ily társaságtól; be kell vallanunk, hogy az e fölött örökös hatóságnak a legkülönösebb fogalommal kell birnia a mi jövőbeli nemzeti hadseregünk szelleméről és a katonai tisztságról. Ha nem lehetséges a legszükségesebb ruházatot gyorsan előteremteni, legalább arról legyen gondoskodva, hogy elrongyolt piszkos nép ne vonuljon végig a városban zeneszóval, mi csak ellenségeink gunymosolyát és polgáraink fájdalmát kelti fel.“

Igyen állott a 10. honvédzászlóalj mozgósításának ügye és szerény felszerelése általánvéve, midőn a magyar országgyűlés július 5-én megnyitott. Már a reggeli órákban elvonult a nemzetőrség zeneszóval Pest és Buda utcáin, hol óriási néptömeg csoportosult, mialatt a menet a királyi várpalotától a képviselők házába vonult.

Déli 12 órakor ágyudörgés jelezte a nádor főherczeg elindulását a királyi várlakból. Viharos éljen kiáltások hangzottak minden oldalról, a merre a nádor főherczeg ment. A menet a következő rendben indult: Legelől lovagolt az országos rendőrség főnöke, Perczel Mór, utána a fővárosi polgármester kocsiban, azután a miniszterek, kiket egy csapat lovas nemzetőr kísért. Ezután jött a királyi helytartó 6 lovas aranyozott udvari diszhintón Batthyányi miniszterelnök kíséretében, ezeket a szász király nevét viselő 3. vértesszázad egy százada követte, e mögött ismét egy lovas nemzetőr csapat. A főherczeget az alsó és felső ház küldöttségei

fogadták a lépcsőkön, s aztán a gyűlésterembe kísérték a nádort, hol lelkesült éljenzéssel fogadták őt a képviselők ismételve. A királyi helytartó ezután elfoglalta a pompás trónülést, mindkét oldalán a miniszterek állottak. Ezután megnyitotta az országgyűlést, tudatván hogy ő felségét betegség akadályozza a személyes megnyitásban, mit is ennélfogva reá, a nádorra bízott. Erre felolvastatta az ide vonatkozó legfelsőbb királyi rendeletet, valamint azt is, a melyben őt korlátlan teljhatalommal ruházta fel. Mind a két királyi leiratot a belügyminiszter olvasta fel, mire a nádor főherczeg a következő trónbeszédet tartotta:

„Én tehát ő felsége, dicsőségesen uralkodó királyunk V. Ferdinánd nevében és személyében a jelen országgyűlést haladéktalanul megnyitottnak nyilvánítom.

Az országnak rendkívüli körülményei tették szükségessé, hogy nem várva be mindazon javaslatoknak és intézkedéseknek előterjesztését és intézkedését, melyeket ő felsége felelős miniszteriumának a közelebb lefolyt országgyűlés rendeleténél és megbízásánál fogva előkészíteni és bevégezni kellett volna, ezen országgyűlés haladék nélkül összehivassék. Horvátországban nyílt lázadás tört ki. Magyarország aldunai vidékein fellázadt fegyveres csoportok zavarták meg az ország békéjét s valamint ő felségének legforróbb óhajta, hogy a polgárháboru elkerültessék, úgy másrésről meg van győződve ő felsége, hogy a nemzet egybegyűlt képviselői gondoskodásuk első és legfőbb tárgyául fogják tekinteni mindamaz eszközök előállítását, melyek a megzavart békének helyreállítására, a magyar szent korona épségének megóvására s a törvények sérthetlen szentségének ótalmára szükségesek.

Az ország védelme s pénzügye lesznek tehát a főtárgyak, melyekre a jelen rendkívüli körülmények között ő felsége nevében a nemzet képviselőinek figyelmét s gondoskodását különösen felhivom.

Ő felsége felelős miniszterei elő fogják terjeszteni az e tárgyakra vonatkozó javaslatokat. Biztosan reményli ő felsége, hogy a nemzet képviselői gyorsan és czélszerűen fognak intézkedni mindazokról, miket a haza biztonsága s boldogsága mindenek előtt megkíván.

Fájdalmas érzéssel s a legmélyebb nehezteléssel értette meg ő felsége, hogy ámbár ő az ország összes lakosainak boldogságát mindenkor atyai szíven viselte, önnön kegyes indulatának sugallatát követte akkor, midőn a legközelebb lefolyt országgyűlésen hű magyar nemzetének kérelmére legfelsőbb királyi helybenhagyásával szentesítette azon törvényeket, melyek a hon jólétének felvirágzására a kor igényei szerint szükségesek valának; találkoztak mégis, különösen a kapcsolt országokban s Magyarország aldunai vidékein, rosza-akaratu lázítók, kik az ország külön nyelvű és vallásu lakosait álhirekkel és rémitésekkel egymás ellen ingerelték s azon koholmánynyal, mintha az említett törvények nem ő felsége királyi akaratának szabad kifolyásai volnának, arra izgatták, hogy a törvények rendeleteinek s a törvényes hatalomnak tettelesen ellene szegüljenek, sőt némelyek annyira vetemedtek lázításaikban, hogy a tetteleges ellenszegülést, ő felsége s felséges királyi háza érdekében, ő felsége vagy királyi háza tudtával s elnézésével történeteknek hirdessék. Az ország minden nyelvű s vallásu lakosainak megnyugtására tehát, felséges urunk királyunk legkegyelmesebb különös meghagyása folytán s felséges nevében és személyében ezenel kijelentem: hogy ő felsége erősen és változtatlanul el van határozva, magyar királyi koronájának egységét s épségét minden külső megtámadás és belső szakadás ellen, királyi hatalmával megvédeni s az általa szentesített törvényeket mindenkor sértetlenül fenntartani. S a mint egyrészről ő felsége a hon polgárainak biztosított szabadságát senki által csonkíttatni nem engedi: ugy más részről mind ő maga, mind királyi házában minden tagjai szigoruan kárhoztatják azoknak vakmerőségét, kik bármely törvényellenes cselekvést vagy a törvényes hatalom iránti engedetlenséget ő felsége legmagasabb akaratával megférhetőnek, vagy épen királyi háza érdekében történhetőnek merik állítani.

Erdélyország egybeolvadását Magyarországgal a legszívesebb atyai indulattal szentesítette ő felsége azért is, mert ez által igazán kedvelt hű magyar- és erdélyországi népének buzgó óhajtságát teljesítette; de azért is, mert az eképen egybeforrt két ország most már egy országgá alakulva ere-

jének, felvirágzásának egyesült kifejlődésével még erősebb támasza leend a trónnak és szabadságnak. Ő felségének magyar miniszteriuma elő fogja terjeszteni mindazokat, mik ezen már megtörtént egybeolvadás részleteire nézve a törvényhozás által még elintézendők.

A külviszonyokat illetőleg: a lombard-velencei királyságban, hol a szardiniai királynak s némely más olaszországi hatalmasságoknak ellenséges seregei haddal támadták meg ő felsége seregeit, a háborút bevégezni nem lehetett. Minden más külhatalmassággal sértetlenül fennáll a békés egyetértés, melynek állandóságán annyival kevésbé kételkedik ő felsége, minthogy fejedelmi legfőbb gondjai közé számította a jó viszony fenntartását s hű népei biztosságának és érdekeinek sérelme nélküli megóvását és méltán reméli, hogy valamint ő más hatalmasságok belviszonyaira nézve a be nem avatkozás elvét követi, úgy ezen be nem avatkozás a külhatalmasságok részéről is teljes mértékben fog viszonztatni.

Nem kételkedik ő felsége, hogy az országgyűlés a királyi székek és az alkotmányos szabadságnak elválaszthatlanul közös érdekében haladék nélkül fog intézkedni mindazokról, miket a hon java sürgősen megkíván. Én pedig ő felsége legmagasabb meghagyását teljesítem, midőn az országgyűlést s az egész hű nemzetet felséges urunk, királyunk legmagasabb kegyelméről és atyai legszivesebb indulatáról biztosítom.

A trónbeszéd befejezése után a miniszterelnök megnyitottnak jelentette ki az országgyűlést és a nádor főherczeg és országos helytartó a miniszterekkel egyetemben viharos éljenzések közt hagyta el a termet s a nép-tömeg örömrivalgásaitól kísértetve ment vissza a királyi várpalotába.

Ezzel vette kezdetét a magyar parlament egyik legfontosabb korszaka, melynek tárgyalásait csak kivonatilag fogjuk közölni, a mennyiben oly politikai ügyekre vonatkoznak, melyek befolyással voltak a helyzet változására vagy a hadi eseményeket és a hadsereg szervezését tüzték ki tárgyal.

Amint a képviselő ház megalakult, a felirati vitának kellett volna következni, de hosszabb vitatkozás támadt a

kérdés fölött, vajjon az tárgyalassék-e előbb, vagy pedig egy az ország védelmére vonatkozó fontos kérdés tüzessék napirendre és Kossuth pénzügyminiszter javaslatára az utóbbinak engedtetett az elsőség.

A következő napon, július 11-én, Kossuth Lajos pénzügyminiszter az összes miniszterek és képviselők, nem különben nagy számu közönség előtt, mely a karzatokat megtöltötte, a szószekekre lépett, hogy javaslatát a haza megmentésére beterjessze és indokolja. Ezt hosszas beszédben tette és e beszéd egyik legsikerültebb szónoklatai közé tartozik, melynek főmozzanatait ezennel kivonatilag közöljük:

Egy ihletelt szavakban gazdag bevezetés után, ama meggyőződését fejezte ki Kossuth, hogy a nemzet részéről nyilvánult áldozatkészség legvilágosabb bizonyossága ama veszedelem beismerésének, melyben a haza forog és ép azért lép teljes bizalommal a nemzetgyűlés elé, mely előtt ismétli intő szavait, hogy a hazát veszély fenyegeti. E végből a részletek mellőzésével a helyzet hű rajzát akarja előadni vázlatban. Mindenek előtt hangsulyozza, mennyire testvérileg bánt Magyarország mindenkor Horvátországgal, midőn azzal minden szabadságát megosztotta, helyhatósági kiváltságait önmegtagadással tartotta fenn és a miniszterium saját felelőségére még tul is hágott a törvény határozatain, midőn Horvátországnak azon engedményt tette, hogy levelezéseit két nyelven vihesse. De mind ez hiában volt. Micsoda köszönetet aratott ezért Magyarország? Hálátlanságot és ürmöt. Jellachich azt mondotta, hogy hű a császár iránt, de a nádorról mitsem akar tudni. Innsbruckból királyi leiratok érkeztek. Midőn ezeket is kicsikartaknak jelentette ki, akkor ő felsége megkérletett, küldene közbenjárót, ki nem ébreszthetne gyanut részrehajlatlansága iránt. Ő felsége e végből János főherceget választotta. A magas közbenjárónak Horvátországba kellett volna meenni, de megválasztatása német birodalmi főnökké arra kényszeritette őt, hogy tegnapelőtt Frankfurtba utazzék. Így tehát várni kell még néhány napig. A magyar miniszterium egyébbiránt kijelentette a főhercegnek, hogy egy lépést sem tesz, mely a ház méltóságát és tekintélyét kompromittálhatná.

Más részről a szerbek keltek fel, s Szerbiából átjött rabló csapatok által erősödve, magukat szerb nemzetnek nevezték. Itt alkudozásokról szó sincs. Rablókra ott a statárium. Csernovics királyi biztos békés kiegyezés megkísérlése tekintetéből fegyverszünetre lépett velök. E fegyverszünet f. hó 4-én lejárt. Hogy újabb fegyverszünet állott volna be, az nem igaz. A hadsereget egyesíteni kell, hogy döntő csapást lehessen rájuk mérni.

Oláhországban forradalom tört ki. Muszka hadsereg áll a Prutnál, de ezen még át nem lépett. Muszkaország kijelentette, hogy Magyarországgal barátságos viszonyban akar maradni, míg a lázadóknak meg nem engedi, hogy anarchikus üzelveik tüzhelyét Magyarországra tegyék át. A magyar kormány ellenben kijelentette, miszerint ezentul is mint eddig tette, politikai menekültek iránt a menhelyjogot gyakorolni fogja, de soha sem fogja tűrni, hogy Magyarországon tervek forraltassanak a szomszéd országok nyugalmanak megzavarására.

A bosnyák határon a nagyvezér parancsnoksága alatt egy 40—50.000 emberből álló tábor áll, hogy a nyugtalanságokat Szerbiában szemmel tartsa és a kormány érdekében úgy lépjen fel, mint a kötelesség parancsolja. Megtörtént, hogy bosnyák ráják nagyobb számban fegyveresen mentek át Horvátországba, okul adván, hogy a törökök által üldöztetnek, noha csak azért mentek át, hogy az ottani zendülésekben és rablásokban részt vegyenek.

Oly mozgalmak támadtak, melyek oda irányozvák, hogy ha nem is mindent, de legalább a pénz- és hadügyi tárczát a bécsi miniszterium kezei közé hajtsák, a többi majd utána menne. A horvát mozgalom világos összefüggésben látszik ezzel állani, mert Jellachich kijelentette, hogy neki nem kell szabadság, csak a pénzügyi és hadügyi miniszteriumot adják ismét át a bécsi miniszteriumnak. És a nyilvános titok fátyola egészen fellebbent az utóbbi napokban. Kossuth ezután a bécsi miniszterium egy jegyzékét említette fel, melyben Magyarországot a semlegesség felmondásával fenyegeti, ha Horvátországgal békét nem köt. A bécsi miniszterium e fe-

nyezetésének egész oktalanságát kimutatta és azzal a megjegyzéssel fejezte be beszédét, hogy ez a miniszterium hála istennek tehetetlenségében már kimult.

Ez Magyarország helyzete. Magyarország senkire sem támaszkodhat. Nem Angliára, noha ez barátságos érzelmi Magyarország iránt, de nagyon is távol fekszik. Nem Franciaországra, mely magával van leginkább elfoglalva és még nem forrott ki. Magyarország maga magára van utalva. Ennélfogva azt javasolja, hatalmazza fel az országgyűlés a kormányt tisztességes béke kötésére, vagy ha szükséges, győzelmes háboru viselésére, hogy a rendelkezésre álló haderőt 200,000 emberre emelje és így most rögtön állithasson ki 40,000 embert. Egy 200,000 emberből álló hadsereg felállítása, felfegyverzése és fenntartása egy évig, ugymond, mintegy 42 millió forintba rugna, 40000 emberé pedig 8—10 millióra. Legközelebb egy költségvetési tervet fog bemutatni, a melyben kifejti, hogy az ország ez által nem terheltetnék jobban, mint ez Mária Thérézia idejében történt. A többi kölcsön által fedeztetnék.

Beszéde befejezésekor az egész ház mint egy ember kelt fel és javaslatát egyhangulag e szavakkal: „Megadjuk“ fogadta el. Kimondhatatlan lelkesedés ragadta el az egész országgyűlést és Kossuth felkiáltott: „Ily nagy lelkeség előtt meghajlok. A haza megvan mentve!“ Kossuth egészen kimerülve szünni nem akaró viharos éljenkiáltások közt hagyta el Perczel Mór karjára támaszkodva a szószéket, hogy helyére visszamenjen, hol a ház elnöke elébe ment és őt megölelte. A benyomás, melyet e beszéd és az egész izgalmas jelenet mindenkinél előidézett, úgy szólván, oly kábitó volt, hogy az elnök, miután a ház határozatát formulázta, az ülést kénytelen volt egy órára felfüggeszteni.

E rendkívüli nyilatkozat ép úgy az országban mint a külföldön igen nagy föltűnést keltett, és vonatkozással a későbbi események fejlődésére, annyiban birt nagy horderővel, amennyiben a korona megtagadta szentesítését a képviselőház által megszavazott 200,000 főnyi ujonczállítástól, melyet

később a honvédelmi bizottság a ház egyszerű jóváhagyása mellett elrendelt.

A honvédelmi bizottmány az uralkodó hangulatnál fogva átalánvéve annyi ujonczot és pénzt szavaztathatott meg, a mennyit neki tetszett. Az országgyűlés július 11-ki határozata tehát nem birt gyakorlati eredménnyel az akkori helyzetre nézve; a honvédelmi bizottmány nézve pedig fölösleges volt, minthogy ez a maga életbe léptetésénél ily határozatot egy pillanat alatt idézhetett elő.

Ezt csak azért jegyezzük meg, mert sokan abban a nézetben vannak, hogy a július 11-ki határozat okozta a honvédelem szervezésének vontatott menetét. E nyilatkozat egyedüli következése az volt, hogy az ország veszélyes helyzetének ecsetelése által előidézett fokozása a különféle erkölcsi rugónak, melyek az ellentállás szellemét növelték, katonai szempontból is csakugyan teljes figyelmet érdemlő mozzanat volt. A haderők szaporítása és szervezése azonban, mint látni fogjuk, mindamellett nagyon lassan haladt előre.

A július 11-ki nagy kijelentés egészben véve tehát csak tüntetés marad, melylyel azonban nem lehet a világnak imponálni, mert ez csak a ma létező, nem pedig a még teremendő hatalmi eszközöket veszi számításba.

Honfitársaink ugyan könnyen gyulékony képzelődésükben már előteremni látták a földből a 200,000 emberből álló hadsereget, míg Magyarország ellenségei közül sokan szintén híven oly csodában, e határozat után, mint bevégzett ténnyt állították föl Magyarország végleges elszakadását Ausztriától.

Egy 200,000 emberből álló hadsereg felállítására sok pénz, fegyver és keret szükséges, azonfelül pedig oly védelmi rendszer, melynek körébe a megszavazott hadsereg állománya felvételhetett volna. De csak most kezdődtek a hosszas tárgyalások az elvi és a technikai nehézségek fölött, s ez alkalommal érvényesítették a képviselők azoknak megoldásánál különváló egyéni nézeteiket.

A mit a forradalom később képes volt végbe vinni, oly időben, midőn még a rendszeres fejlődés forgott kérdésben, számba nem vehető, de hangsúlyoznunk kell, hogy a honvéd-

ség, beleértve még a szabad csapatokat is, csak Világos előtt érte el azon magaslatot, melyet az országgyűlés 1848. július 11-én szavazott meg.

És a magyar hadsereg csak Kossuth Lajos rendkívüli tevékenysége által érte el ezt a tekintélyes erőt, s midőn Magyarország a forradalom terére szorítottatott, minden erkölcsi és anyagi tényezőt fölhasznált, hogy a nemzet ellentállási képességét a legmagasabb fokig fejlessze. Batthyányi miniszteriuma minden körülmények közt jobban cselekszik, ha a korona tekintélyére támaszkodva mindjárt eleinte erélyesen lép föl a belzavargások ellen és szilárdabb alapon szervezi a honvédelem azon tényezőjét, mely a haderő végletekig menő szaporítását minden további szentesítés nélkül megengedte volna, t. i. a nemzetőrséget. De a miniszterium igen sok időt félrendszabályok hozatalával töltött, nem gondoskodott elég erélyesen fegyverek előállításáról a nemzetőrség számára és akkor, midőn a fölkelés nyakára jött, egyik szélsőségből a másikba esett.

Végre, hogy minden gyanút elhárítson, mint azt a július 11-ki határozatig kerülni igyekezett, a helyett, hogy egy 200,000 ujonczból álló igen nagy állományt szavaztatott meg, csekélyebbet szavaztatott volna meg, melyhez képest a törvényjavaslatban az állományt szükség szerint lehetett volna csatolni, t. i. az első 40,000 ujonczot.

Az országgyűlési ülészek megnyitásánál mindenek előtt azon kérdés merült föl, vajjon a honvédelemre vagy a királyhoz intézendő föliratra vonatkozó viták álljanak-e első sorban?

Erre nézve a július 13-ki ülésben legelőbb is Madarász László nyilatkozott:

„Ma mult el 8 nap az országgyűlés megnyitása óta; ugymond; mindig azt halljuk, hogy a haza veszélyben forog, de semmi közelebbit nem tudunk.“ Egyébbről nem hallott, mint arról, hogy 200,000 katonát és 42 millió forintot követelnek. Szeretné a hadügyminisztert interpellálni, minő terv szerint kíván működni. Ha a haza veszélyben forog, akkor

tüstént ezt a pontot kellene tárgyalni (Mozgás és felkiáltások: napirendre!).

Deák miniszter: Nézetem szerint előbb a házszabályokat és azután a feliratot kell tárgyalni, azután pedig átmenni az érintett tárgyra (tetszés).

Zsembery: A ház figyelmét a haza védelmére fordítja. Mi a miniszteriumnak 200,000 embert szavaztunk meg; míg ezek fel lesznek szerelve, addig talán elveszünk. A hadügyminisztertől kielégítő felvilágosítást kíván. Tegnap Patay interpellálta, de hallgatott. Most a haza fel van lelkesülve és ezt fel kell használni. Azt mondják, hogy most nem lehet támadólag föllépni, mert nem lehet bízni a katonaságban. A ház tudni akarja, mihez tartsa magát, hogy jövődre nézve határozatot hozhasson eljárását illetőleg. Azt tartja, hogy ha külellenséggel volna bajunk, a védő állásnak volnának előnyei, de haramiákat és pártütőket gyorsan kell megtámadni és megsemmisíteni. Ennélfogva felszólítja a házat, szerezzon magának felvilágosítást (Mozgás és kiáltások: napirendre!).

Deák miniszter: Ebből a jelen esetből láthatja a ház, mennyire szükségesek a házszabályok (tetszés). A hadügyminiszter nincs jelen. Ha már minden rendben volna és ha értesítettett volna az interpellációról, akkor itt volna. A mi a fegyverszünetet illeti, erre nézve a pénzügyminiszter már kijelentette, hogy az már e hó 4-én telt le és legalább a kormány tudtával nem hosszabbíttatott meg. De ha a ház csakugyan kíván felvilágosítást, akkor alakuljon bizottsággá, intézzon holnap kérdést a miniszterhez erre nézve és határozza el, vajjon nyilvánosan történjék-e a felelet. Azt gondolja, hogy a jelen körülmények közt jobb, ha az magán uton történik (Tetszés).

Zsembery: Az interpelláció bármikor megtörténhetik. Tegnap a hadügyminiszter jelen volt és még sem válaszolt (Kiáltások: napirendre!).

Jekelfalussy indítványozza az ülésszak tartamának meghatározását. Ezután minden képviselő menjen haza és világosítsa fel a népet. Ha tudva lesz, hogy 200,000 katonát

kell állítani és 42 milliót fizetni, könnyen zavarok történhetnek (A ház nagy nyugtalanságot tanusít ez indítványra).

Elnök: Még többen vannak szólásra feljegyezve, de én azt tartom, hogy áttérhetnénk a napirendre. Ha a ház kívánja, holnap bizottsággá alakulhat (Helyeslés).

A július 15-iki ülésben Táncsics egy. kávéházi hirt beszélt el, mely szerint egy csapat katonaság Olaszországba indul. Kérdi a minisztert, igaz-e ez?

Szemere miniszter azt válaszolja, hogy ez nem az ő tárcájához tartozik, de ha a ház kívánja, a hadügyminiszter erre nézve meg fog kérdeztetni. Az határoztatott, hogy azonnal küldöttség induljon a hadügyminiszterhez, és ez azután jelentést tegyen.

Itt meg kell jegyeznünk, hogy az Olaszországban elhelyezett összes magyar ezredek hadi lábon állottak, kiegészítettek és hogy akkor csak a felső Magyarországból jövő ujonezszállítmány ment át Budapesten, hol pihenő napja volt, a mit a hadügyminiszter valószínűleg nem tudott.

Mészáros azonnal megjelent az országgyűlésen és ezt mondá: „Biztosíthatom a házat, hogy senki sem megy Olaszországba, a ki oda nem való.” Mig az interpellálók ebből a válaszból ki nem okosodtak, az alatt a jobb és a centrum képviselői tapsoltak. Mészáros azonnal elhagyta a termet. Távozása után a balpárt képviselői kijelentették, hogy a hadügyminiszter olyasmiről nyilatkozott, a mire nézve nem kérdeztetett, erre őt Teleki László képviselő visszahívta és Mészáros ekkor azt mondotta, hogy ő csapatküldésekről Olaszországba mitsem tud, de a dolgot meg fogja vizsgálni.

Deák erre azt a kijelentést tette, hogy a felirati vitánál felvilágosítást ad a miniszterium a háznak Olaszországra nézve követendő politikájáról.

A július 18-ki alsóházi ülésen Szaploneczay a magyar katonaságranézve tett interpellációt és kérdé, szándékozik-e a hadügyminiszter azt visszahívni. Az erre vonatkozó rendelet mindenütt köztudomásra jutott. Derék Württemberg huszárajaink olvasták azt Gácsországban, olvasták, hogy a haza veszélyben forog. A honszeretet fellobbant szivökben és nem mulasztották el az alkalmat a haza jövetelre (Éljenek). Máramaros megye

volt oly szerencsés, hogy első fogadhatta őket. Átmentek a Dnieperen és 17 nap alatt megérkeztek. E hirre mindenki fellelkesült. A megye és a főváros lépéseket tettek büntetlenségük kieszközlésére, de hasztalan.

Irányi szerint lehetetlen ezt a lépést örömmel el nem ismerni, de előbb szükségesnek tartja a hadügyminisztert interpellálni.

Mészáros: Van szerencsém röviden kijelenteni, hogy én az ország és a ház kívánatát e tárgyra nézve nem helyeselhetem. Én mindig roszalani fogom a Württemberg huszárok magaviseletét, mert a katonai törvények szigoruan tiltják a távozást, bárhonnét történjék is ez, mielőtt erre parancsot kapott (helyeslés). Ezt hirlapok útján is kihirdettem, de mivel rendkívüli körülmények kivételeket is engednek és ott a hol sok a vétkes, a büntetést nem lehet egészen törvényszerűleg felosztani. ennél fogva vizsgálatot kértem és megígérték nekik az engedelmet, hogy életüket a hazának szentelhessék. Én tehát az ítéletet egy időre felfüggesztettem. Az ő magaviseletöktől fog függni, mint határoznak későbbben fölöttük és vajjon a század továbbra is fennállhat-e vagy pedig beosztassék a hadseregbe. Még mielőtt az interpelláció megtörtént, már kiadtam a parancsolatot, mely már uton van, s melynél fogva a század Szegedre a táborba induljon. (Általános hangos éljenzés).

A július 19-ki ülésben Kubinyi interpellálta a hadügyminisztert a Ludoviceumra*) nézve, azt mondván, hogy

*) A Ludovika-akadémiának eredetileg, mint a fennálló cs. kir. akadémiáknak, katonai egyetemnek kellett volna lennie. Ennek alapítására az szolgál indokul, hogy a cs. kir. hadsereg magyar ezredeiben már a múlt század vége óta nagy mérvű hiány mutatkozott magyar nemzetiségű tisztekben. A szükséges pénzalapok hazafiai adományokból gyűjtettek e célra, s ezek a mai napig majdnem 2 millió forintba rúgnak. Ez akadémiának Váczon kellett volna életbe lépnie, hol Ferencz császár az épület föllállítására azt a telket jelölte ki, a melyen jelenleg a nagy állambörtön áll. E pénzalapnak egész az akadémia föllállításáig magyar ifjaknak a cs. kir. katonai kiképző intézetekbe fölvételére kellett volna fordíttatnia. A magyar országgyűlés e tárgyat csakhamar kezébe is vette. Az akadémiának a jelen század első évtizedében kellett volna megnyitvatnia, de a hadi események gátlólag jöttek közbe.

az akadályok, melyeket a hajdani kormány utba gördített, eltűntek. Azt kérde tehát, mikor fog az intézet megnyittatni?

Mészáros: A terv készen van, s a költségvetés mintegy 100000 frtra rug. Isten segedelmével még az őszi folyamán megnyitható az intézet (helyeslés).

A béke beálltával ismét komolyan szóba hozták az akadémia megnyitását; már az igazgatója is ki volt nevezve. Az 1824. cs. kir. tiszti névlajstromban Petrich Endre cs. kir. vezérőrnagy mint a váci Ludovicum igazgatója van följegyezve. Később ismét megrekedt ez az 1825-ki országgyűlés által sürgetett ügy, hogy 1835-ben újra fölvétesék. Az épületet Pollák építész ugyanazon telekre építette, melyet gróf Festetics Antal cs. kir. aranykulesos e czélra az országnak ajándékozott. De az akadémia megnyitása csak 1848-ban történt, hogy pár hóval később ujlag bezárassék. Huszonnégy évvel később az épület, mely helyőrségi kórházzal szolgált, és az alaptőke, melyet a cs. kir. hadügy-miniszterium magyar ifjaknak a cs. kir. katonai intézetekben leendő fölvetelére fordított és általánvéve példásan kezelt, eredeti rendeltetésére bocsáttatott vissza. 1872-ben ugyanis a Ludovika-akadémia újra megnyittatott, de mégsem lett azzá, a minek eredeti rendeltetésénél fogva lennie kellett volna, t. i. magasabb katonai egyetem.

V.

Tanácskozások a felirat fölött. — Az olasz kérdés. — A hadügyminiszter szemleutja a déli hadműveletek színhelyére. — A helyzetről.

A július 20-ki ülésben a felirati vita került napirendre és ennél Kossuth pénzügyminiszter volt az első, ki szót emelt. Azt mondá, hogy ő nem csak a szövegről fog szólni, hanem a háznak még más tárgyról is kíván felvilágosítást adni. Az első tárgy a miniszterium politikájára vonatkozik szemben a horvátországi helyzettel, a második Olaszországra. A mi Horvátországot illeti, erre nézve Kossuth ismételte lényegében mindazt, a mit a július 11-ki ülésben már elmondott volt és ezenfelül egy jegyzéket olvasott fel, melyet a magyar miniszterium János főherczegnek adott át és a melyben ismételte, hogy kész minden méltányos kívánatokot a horvátok lecsilapítására teljesíteni, kivéven olyanokat, a melyek Magyarország méltóságát és függetlenségét sérthetnék. Ezután áttért szónok az olasz kérdésre. Ez az első európai kérdés, melyet a nemzet nagykorusága óta tárgyalhat. Nem kell az embernek magát annyira elragadtatni, hogy saját hazáját elfelejtse. Szeretné, ha ez a kérdés nem izgatná fel rendkívül a kedélyeket, sőt inkább nyugodtan fontoltatnék meg. Ott, ahol nemzetek sorsáról van szó, ott minden ellenszenvet és rokonszenvet félre kell tenni. Itt nem lehet elvont elvek szerint cselekedni, mert különben rossz következményeit kellene érezni. Pártoljuk az olaszokat, mert ők szabadságukért harcolnak; ha ezt tesszük, akkor a horvátoknak és cseheknek is igazságot kell adnunk (Mozgás). Nyíltan bevallja, hogy szeretné, ha az olasz nemzet szabaddá lenne. A múlt országgyűlésen azon kérdés került szónyegre, megadassék-e

a beleegyezés, hogy a pénzügyi és hadügyi miniszterium Bécsben legyen. Tagadólag válaszoltunk. Erre azok azt mondták, mit tegyünk most? Ti nem akarjátok az államadósság egy részét elvállalni, ha az olaszok elszakadnak, kénytelenek leszünk államtönköt hirdetni, segítsetek legalább arra, hogy becsülettel végezzük a háborút. Azt mondtuk, hogy ez lehetetlen. A miniszterium magalakult; ekkor tört ki minden oldalról a zendülés. Odafenn azt mondták, Magyarország nekünk nem akar segíteni, hanem Jellachich, tartsunk tehát Jellachichesal. Ez mint átok sulyosodik a magyar kormányra. Odafenn a pragmatika sanctiora hivatkoztak, hogy tisztességes békekötésre segítsük őket. Azt válaszoltuk, hogy magunknak sincs erőnk. Most a nemzetgyűlés megnyitása előtt, midőn azt követeljük, hogy a dinasztia valamennyi tagja integritásunk fenntartásáért működjék, a magyar miniszteriumnak mindenfelét kellett tekintetbe venni. Itt mindennemű álképzelődések hasztalanok. Franciaország az olasz köztársaságot segíteni akarta, de nem Carlo Alberto Olaszországát, kinek annyi joga van Lombardiára, mint Jellachichnak Horvátországra, vagy például a muszka csárnak Magyarországra. Én a miniszterium politikáját tisztán akarom kimutatni. (Felolvassa a minisztertanács jegyzőkönyvét, a melyben elhatároztatott, hogy ha a rend és csend a hazában ismét helyreállítatnék, az ország a fölösleges csapatokat a királynak egy tisztességes béke kivívására átengedné). Ezzel, mond a szónok, csak azt fejeztük ki: engedjétek, hogy csend legyen az országban és mi segíteni fogunk nektek, hogy tisztességes békét vívhassatok ki. Az olaszoknak pedig azt fogjuk mondani: ne feszítsétek túl a hurokat, különben meglehet, hogy Ausztriának segítségére fogunk jönni. Azt kívánták tőlünk, hogy katonáinkat visszahívjuk Olaszországból. Könnyű ezt mondani, de nehéz megtenni. 12,000 emberünk van Olaszországban, de ott van 35,000 horvát is, a kik ép úgy haza jönnének, és még csak ez kellene nekünk. Ő itt a miniszterium eddigi politikájáról nyilatkozott. A jövőről mitsem mond, nem mondja, hogy azonnal kell küldeni segédereget, sem azt, mennyit kell küldeni. De már az erkölcsi erő, mely e

nyilatkozatban rejlik, elég nagy és már ezzel is sokat segíthetni Ausztrián (Nagy tetszés).

A felirati vita folyamában, mely az ellenzéknek abbani erős részvétele által igen élénké lett, Mészáros hadügyminiszter a július 21-iki ülésben védelmezte a magyar harcosokat Olaszországban, kik hősileg viselik ott magokat és azt mondá, hogy nem szabad őket ott elveszni hagyni, hanem segítségükre kell menni és július 22-én ugyan e tárgyra nézvé így nyilatkozott: Ő ugyan nagyon gyengének érzi magát arra, hogy a pénzügyminisztert védelmezze, de nézete az, hogy három indok kívánja a közbelépést Olaszországban: 1) ragaszkodásunk a dynastiához; 2) mert különben Fiumét veszthetnők el, mi által kereskedelmünk szenvedne; 3) mert igazságszeretetünk kívánja, hogy egy igazágtalanul megtámadott szomszédnak segítsünk.

Miután az olasz kérdés feletti időrabló vita 236 szavazatnyi tetemes többséggel 36 ellen a kormányjavaslat értelmében befejeztetett, új indítvány- és interpelláció-özön következett be a fölött, minek kelljen történni a nemzetközi politikában Magyarország viszonyát Németországhoz illetőleg, és erről igen sokat beszéltek, míg végre egyhangulag azt az inpolitikus határozatot hozták, hogy azon esetre, ha Ausztria Németországgal háboruba keverednék, Magyarország az elsőt nem támogatja. És hogy Magyarország függetlensége a külfölddel szemközt is érvényesíttessék, két követ küldetett Majna melletti Frankfurtba, hogy Németországgal, azaz a német szájhősökkel a Pál templomban érintkezésbe tegyék magukat.

Julius hava sok csevegéssel telt le és majdnem úgy látszott, mintha augusztus havát is agyon akarnák szónokolni, mert az augusztus 1-én tartott képviselőházi ülésben Fábián képviselő a hadügyminisztert a következő ügyben interpellálta: A bécsi hadügyminiszterium, mond Fábián, az erdélyi főhadparancsnokság útján tudtára adatta a székelőknek, hogy jelentékeny könnyebbitéseket kész nekik engedni oly dolgokban, melyekre nézve már régóta emeltek panaszt. Így jelesül a szolgálati időt 25 évről 10-re szállította le, szolgálati zsoldjárulékot ígért stb. Ha ezek az engedmé-

nyek egy fél év előtt történtek volna, a legforróbb köszönettel lehetett volna fogadni, most azonban nem lehet másnak tekinteni, a reakció új ármányánál, hogy azzal a székelyeket elidegenítsék nemzeti miniszteriumunktól, mert a székelyekhez most a bécsi főhaditanácsnak többé semmi köze. Kérdi tehát a hadügyminisztert, van-e erről tudomása?

Mészáros hadügyminiszter: A mennyire én tudom, ez az ügy már akkor, midőn a régi főhaditanács létezett, szóban forgott, de akkor, mint mindenki tudja, csiga módjára haladt minden. Az erdélyi főhadparancsnokság egyébiránt ez ügyben tett nekem jelentést, de a bécsi hadügyminiszteriumnak tudtom nélkül egy rendeletét merte kihirdettetni és e tetteért, mihelyt az kellőleg be lesz bizonyítva, szigoruan fog büntettetni.

Az alsóház délutáni ülésében Farkas Pál előadó felolvasta a hadügyminiszter ujonczozási javaslatáról szóló bizottsági jelentést. Azt lehetett gondolni, hogy a ház azonnal bele fog menni e tárgy megvitatásába, midőn az elnök felvette a kérdést, el kelljen-e halasztani az ujonczozási törvény feletti tanácskozást, vagy sem? A többség az elhalasztás mellett nyilatkozott. Erre ismét annyi indítvány tétetett, hogy ezek Kossuth pénzügyminiszter türelmét is kimerítették.

Kossuth miniszter: A javaslatok végtelenségig szaporodnak. Figyelmezteti a házat, hogy leginkább a honvédelem céljából hivatott össze. Lehetnek törvényjavaslatok, melyek magukban véve igen jók és üdvösek, de a jelen körülmények közt csak ártalmasak lehetnek, mert a legsürgősebbet elodázzák. Ő tehát az ily törvényjavaslatok tárgyalását a leg határozottabban ellenezni fogja.

Az augusztus 7-ki alsóházi ülésben jelentette a hadügyminiszter a háznak, hogy kénytelen lesz a harcz színhelyére menni, a mitől eddig legyőzhetetlen akadályok tartóztatták vissza, hogy mindenről személyesen győződjék meg (Eljenzés). Ennélfogva kérte a házat, hogy az ujonczállítási törvényjavaslatra nézve a tárgyalásokat visszatéréséig halassza el.

Madarász László nem akarná ez új halasztásra nézve a felelősséget elvállalni. Már minap is ellene volt

ennek és ez most újra történnék. Ha a hadügyminiszter sétakocsizást akar tenni, tegye meg (mozgás), de nem látja be, hogy ezen út által a haza már meg legyen mentve. Nem csak erről, de minden oldalról veszély fenyeget bennünket, nekünk tehát katonákra van szükségünk. Ez ránk nézve életkérdés, ez a fölött dönt, legyen-e Magyarország vagy sem? A hadügyminiszter bizvást utazhat, míg a tárgyról vitatkozunk (Zugás).

Mészáros sem erejével, sem bölcseségével nem dicsekedett, hogy a háborúnak megjelenése által véget vessen, csak a ház kívánságát akarta teljesíteni.

Kazinczy: Az eredményt előre megmondani lehetetlen. A hadügyminiszterhez mindenféle jelentéktelen hírekre nézve intéztettek interpellációk. Hogy ő most személyesen akarja a valóságot megtudni, az nem csoda és nem nevezhető sétakocsizásnak. De az említett törvényjavaslat tárgyalása az ő távollétében úgy is hasztalan; mert nem adhatja meg a szükséges felvilágosításokat.

Madarász László: A tárgyalás azért halasztatott el, hogy a miniszter nézetei ismerve legyenek. De most kötelessége szólítja őt el ismét. Hát ha sorsa úgy akarná, hogy ne térjen többé vissza? Akkor a törvényjavaslatot mégis nála nélkül kell tárgyalnunk. Szóló mindjárt holnapra kívánja azt napirendre kitűzetni.

Mészáros: Ha a ház áldása kíséri, akkor nem fél a golyótól (Éljen!). Még ez áldás nélkül is rettenthetetlenséggel és hidegvérrel tárta fel keblét a golyóknak.

Kovács L.: Ha addig összedugjuk a kezünket, akkor az ellenpártnak igazságának kell lenni. De az alatt a budgetet kell tárgyalnunk, mi legalább is 8 napunkat veszi igénybe. Addig talán a hadügyminiszter is visszajöhet.

Bezerédy István őszinte köszönettel fogadja a hadügyminiszter jelentését, melytől legjobb sikert vár a haza javára.

Bónis Madarásznak felel: Méltatlannak tartja ama férfiak gyanusítását, kiknek az ország függetlenségéért köszönettel tartozunk.

Zsembery: E tárgy titkos ülésben 6 napra halasztatott el, most újra jöjjön javaslatba? A hadügyminiszter nem csak azért utazik le, hogy utána nézzen, hanem azért is, hogy mint Cavaignac tette, katonáit égő szivarral vigye győzelemre. Ki tudja, meddig tarthat ez. Mindjárt holnap tárgyalás alá kell venni a törvényjavaslatot.

Nyáry nem tartja helyesnek, hogy e fontos tárgy csak úgy hamarjában, mintegy titokban intéztessék el. Fogadjuk örömmel a hadügyminiszter ajánlatát; az elnapolásról ne most határozzunk. — Az elnök szavaztatott és a többség az elnapolás mellett nyilatkozott.

Mészáros törvényjavaslatát szeretné atyai védelmében részesíteni és azért óhajtana jelen lenni a tárgyaláson. Egy jóslat szerint neki még 24 évig kellene élni, (Madarász közbe szól: „Most még jóslatokról beszélni!“) Ennélfogva jövő héten javaslatát a házban védeni fogja, mert emlékező tehetsége gyenge lévén, az osztály- és bizottsági üléseken sokat elfeledett mondani, a mit az általános tárgyalásnál utólagosan elmondhat.

Még augusztus 7-én kelt a hadügyminiszter útjára a déli harcztérre, hogy mélyebben bepillantson az ottani viszonyokba és meggyőződést szerezzen az ottani csapatok állapotról és szelleméről.

Általánvéve a helyzet nagyon borús volt. A szerbek a fegyverszünet alatt tetemesen megerősödtek, azonfelül még a rendes hadsereg sok határőrei is hozzájuk csatlakoztak és összeköttetésben állottak a horvátországi bánnal, mint a délszláv mozgalom vezetőjével. A harcz eredménytelenül hullámozott ide s tova.

Az alkudozások, melyeket a magyar miniszterelnök János főherczeg közbenjárásával a horvátországi bánnal Bécsben megkezdett, eredménytelenek maradtak és további ilyenmű alkudozásoktól a magyar kormány annyival kevésbé várhatott valamit, mert Jellachich báró altábornagy folytonos fegyverkezéseiről ép annyira volt tudomása, mint arról, hogy az osztrák hadügyminiszter gróf Latour altábornagy pénzt, ruházatot és lőkészleteket küldött Bécsből Gráczon át Hor-

vátországba, melyeket még augusztus 13-án két hidász csapat követett a Dráva áthidalása céljából.)*

Jellemzi az akkori viszonyokat, hogy a két hadügyminiszterium közt ugyanez időben csereüzlet történt hadi készletekben és felszerelési tárgyakban. Latour gróf ugyanis azt a megkeresést intézte augusztus 5-én a magyar hadügyminiszterhez, hogy miután a táborszertári jelentés szerint Komárom, Pétervárad és Eszék várakban szűk-ségen felül még 3600 kétfontos gránát és 20,000 darab hatfontos ágyugolyó van, engedné át ezeket Olmücz vára erősítésére, a szállítási bér az osztrák hadügyminiszteriumot terhelné. A csere rövid alkudozás után meg is történt, miután a magyar hadügyminiszter osztrák kollegájától egy millió töltényt, 400 puskaagyat és 600 puskakakast kért és ezeket igen készségesen meg is kapta. De meg kell itt jegyeznünk, hogy ez a csere a magyar kormány tudtával történt, melynek magát, mint azt később látni fogjuk, erre nézve a magyar országgyűlés előtt igazolnia is kellett, noha a miniszterelnök a tényállást hivatalos communiquében kifejtette, melynek végmegjegyzése így hangzott: „Ezt annnyival inkább látom szükségesnek a fegyvertár főfelügyelője igazolására (Martiani ezredes) felhozni, mivel ő maga a tárgyalás tartama alatt szolgálati ügyben távol volt s így abban részt sem vehetett. Míg egy részről dicsérve kell megemlékeznem a hazafiúi aggodalomból származott kételyekről, nem állhatom meg, hogy

*) Julius közepén a „Wiener Zeitung“ minden megjegyzés nélkül azt a hirt hozta, hogy a cs. kir. pétervárad határörvidéki ezred két zászlóalját, melyeket gróf Latour altábornagy hadügyminiszter Olaszországba rendelt, Zágrábon történt átvonulása alkalmával a horvátországi bán feltartóztatta és oda utasította, hogy házi tűzhelye védelmére menjen vissza állomásaira. Azt, a mi itt történt, azon ezred tisztjei közlötték velünk. Az ezred visszaindult, de már az első állomásnál azt kívánta a legénység a tisztektől, vezetnék az ezredet a szerb táborba, mely Sz. Tamásnál állott, a mit azonban az ezredes, ki őket rendre utasította, megtagadott. Az uton azonban Bosnics őrmester — jelenleg nyugalmazott százados — a törzskartól külön vált zászlóalj elébe állván, megújítá előbbi követelésüket; még pedig ezuttal igen erélyes hangon szólalt föl. A tisztek ekkor is tagadólag válaszoltak, mire az erélyes Bosnics a már feltüzelt zászlóalját mint parancsnok vezette Sz. Tamásra. Rasztics ezredes két századdal a törzskari állomásra, Mitro-

más részről azokat a legszigorubban meg ne rójjam, kik nem átalják a hadügyminiszteriumot és annak közlőnyét rosszakaratu és egészen alaptalan gyanúsításokkal megtámadni.“

Forduljunk most ahoz, a mi időközben a haza védelme körül történt. A 200,000 ember megszavazása óta határozatba ment, hogy négy új honvéd-zászlóaljat állítanak fel 11., 12., számok alatt Erdély számára, 13. és 14. alatt pedig Magyarországra, melyek közül az utóbbi a pesti önkénytes csatár zászlóaljból alakítottatott, s a melyekhez a tisztek július 24-én kinevezettek, hogy a katonaságot szervezzék és begyakorolják. E négy zászlóalj felállításánál nem csak a nemzeti véderő szaporítása, mint helyi szükséglet pótlása volt a cél. Az erdélyi román lakosság közt elharapózó forrongás szolgált okul ezen épen nem nagyszerű hadszaporításra.

A nemzetőrség szervezése gyorsan haladt s ebből néhány zászlóalj Zala- és Somogy megyékből a Drávánál állott, míg egy pesti zászlóalj a pesti önkénytes zászlóaljjal és más nemzetőrségi csapatok a déli harcztéren működtek. Rendkívül nagy dicsőséget az igaz, hogy nem arattak, de még is lehetett itt is találni elismerést érdemlő kivételeket. Így dicsérte meg a hadügyminiszter a „Közlöny“-ben a jászokat és kunokat, kik magokat az ellenség előtt kitüntették, ép oly jeles volt a békési lovasság és az ügyes aradi tüzérség. Majdnem úgy látszott, hogy fölszínre jutott a nemzetőrség soraiban a harczai szellem s többen sürgették, hogy harczba vitessenek. A mi fegyvelmezetségüket illeti, ez ugyan még sok kívánni

viczba érkezett, a hová az ezred valamennyi tisztje is eljött. Miután a legénység itt is hiában követelte az indulást Sz. Tamásra, a két század is oda ment. Több tiszt ekkor Bécsbe rándult fel, hol a gradiskai határőrvidéki ezred tisztjeivel találkoztak, kik hasonló okoknál fogva hagyták el állomásaikat. Legelőbb is gróf Latour hadügyminiszterhez mentek, kit arra kértek, hogy miután ezredök legénysége föllázadt, osztaná őket be az olasz hadsereghez, mint Radetzky seregét nevezték. „Minthogy önök nem maradtak ott, ahol voltak, én önöket nem alkalmazhatom.“ Ez volt Latour lakonikus válasza és a tisztek Badenben Bécs mellett maradtak, hol polgári ruhában sétálgattak és zsold nélkül kellett élniök mindaddig, míg a bekövetkező események felvilágosították őket arra nézve, hogy nem kellett volna a fegyelem törvényeihez ragaszkodniök. Rastics ezredes később a horvátországi bán alatt dandár-parancsnok lett.

valót hagyott hátra és jelesül az alsó táborban a rendes katonaság, mely mellé, mint ez Mészáros feljegyzéseiből kitetszik, mindenütt nemzetőrség volt adva, hogy ezt mintegy ellenőrizze, ez utóbbival sehogy sem tudott megbarátkozni.

Szabad csapatok felállítását is megkezdették. Ezek közt elsők voltak a Lopresti Lajos báró által felállított 200 főnyi vadászok és a Woroniecki Micislav herczeg által szervezett önkénytesek, kiket az illetők saját költségeiken állítottak ki és szereltek föl és ezek a déli harcztéren léptek föl.

Igen gyorsan haladt a tüzérség szervezése, vagyis inkább az ütegek mozgósítása az 5-ik cs. kir. tüzérezrednél, mert azon honvéd ütegen kívül, mely az első 10 honvédzászlóalj felállításával egyidejűleg alakult meg és néhány nemzetőri ütegen felül, novemberig, a mely időtől kezdve a honvéd-tüzérség fejlődése rohamosan haladt előre, csak az első üteg szereltetett fel. E végből augusztus 8-án további 500 hármas és hámos ló állítását rendelte el Békefy őrnagy.

VI.

Mészáros visszatérése a harczteréről. — Álláspontja a honvédelmi kérdésben. — A hadügyminiszter ujonczozási törvényjavaslata. — A hadügyminiszter jelentése tett szemleutjáról és ujonczozási törvényjavaslatainak indokolása az alsó-házban augusztus 16-án. — Az a feletti általános vita megkezdése.

Augusztus 15-én visszatért a hadügyminiszter szemleutjából, hogy részt vegyen másnap ujonczozási törvényjavaslata tárgyalásában. Mielőtt ez érdekes tárgyalásról szólanánk, szükségesnek látjuk megismertetni olvasóinkat azzal az állásponttal, a melyből a hadügyminiszter elejétől kezdve a honvédelmi kérdést tekintette. Mészáros e kérdések legfontosabbikát úgy tekintette, mint olyat, mely csak a magyarországi viszonyok fejlődése s az olasz hadjárat bevégezése után és általánvéve rendes körülmények közt Ausztriával egyetértőleg oldathatott volna meg. Minthogy azonban ama gyors változások, melyeket az 1848-ki események létrehoztak, nem engedték a hadügyminiszternek, hogy magát tájékozhassa és támpontokat szerezzen magának a hadügy szervezésénél, mivel ilyenek a százados dualisztikus alapnál fogva, mely Magyarországot Ausztriával összekötötte, egészen hiányoztak. A legfelsőbb királyi rendeletek ugyan meghatározták az állást, melyet a magyar hadügyminiszterium a katonai hatóságokkal szemben elfoglaland, és ezekben ugyan szó volt magyar hadseregről, de egyszersmind az is meg volt mondva, hogy az összes haderővel fentartandó összefüggés czéljából a monarchiában a magyar hadügyminiszter minden közigazgatási intézkedésnél, melyek a fennálló rendszerrel összeköttetésben állottak, az osztrák hadügyminiszterrel egyetértőleg járjon el, sőt azzal még kevésbé fontos intézkedéseket is közöljön

utólagosan, nem különben a tábornokok kinevezésénél az osztrák hadügyminiszternek tett előző jelentés után tegye meg előterjesztéseit. Mindezeknél fogva a magyar hadügyminiszter önállósága soha sem volt tökéletesen meghatározva és a nagy nehézségek elhárítása után is sok idő kívántatott volna még arra, hogy a hadsereg önállóságának legalább theoretikus oldala is megoldassék. Midőn 1867-ben az államjogi kiegyezés megtörtént, magyar mérvadó körökben akkor már mindenki tisztában volt a honvédelmi kérdés megoldásával és mind a két miniszteriumban meg volt az engesztelékenység szelleme 1848-ban a dolgok úgy állottak, amint azokat Deák a pozsonyi országgyűlés egyik ülésében a következő szavakkal jellemezte: „Ezzel a leirattal minden meg van adva, a mit papiroson meg lehet adni, de hogy ez eredményteljes legyen, az a nemzet erejétől függ. Ha ez elegendő erkölcsi erővel bír, akkor a holt betűnek életet fog adni.“ Ehez még az járult, hogy az önálló magyar miniszteriumot perhorreskálták és Mészáros már akkor érezte, mennyire alá van rendelve a bécsi hadügyminiszteriumnak. Végre mint régi császári katona, ő maga sem volt barátja a dualismusnak a hadseregben. Hogy tehát a hadsereg kérdésének természetes békés megoldását ne gátolja, az alkalmas időpont beálltaig nem akarta a létezőt megingatni, mint ezt már miniszteriumának első szervezése is bebizonyítja, és midőn a szerb lázadás és a horvátok fenyegető állása a honvédelmi kérdést Magyarországon előtérbe tolta, nem hagyta magát meggyőződésében és konservatív igyekezeteiben, míg törvényes alapon állott, megingattatni.

Mészáros ugyan átdolgozta a hadügyminiszteriumban alkalmazott Tanárky százados segedelmével a porosz és olasz védrendszer-javaslatot, de tisztában kellett lennie a fölött, hogy ezzel csak akadémiai tanulmányt végzett, melyet, mint ő maga mondja, Bécsben nem vettek tekintetbe. Onnan kérte tehát a szükséges támpontokat és semmi választ nem kapott, és midőn a 200,000 ember megszavaztatása után kérését megújította, akkor igen természetesen még kevésbé nyert választ.

Azonközben a parlamenti ellenzék mint a közvélemény,

kifolyása, egy magyar hadsereg alakítását, illetőleg minden magyar csapat magyarosítását követelte, a radikális párt még ezeknek feloszlátását és a nemzeti hadseregbe való beosztását is kívánta.

A honvédszászlóaljak szaporítását Mészáros a haza védelmi erejének növelése tekintetéből már azért sem ellenezte, mivel ezek az ő védtörvény-javaslatára szerint mint honvéd zászlóaljak a véderő második sorát képezték volna, ennél fogva a hadügynek Ausztriával való végleges megoldásánál az eddig létező rendszer megzavarása nélkül az új védrendszer általános keretébe felvétethettek, de a rendes magyar csapatok feloszlátása ellen annál több erélyességgel küzdött, sőt még negyedik zászlóaljak és tartalék osztályok felállítását is követelte.

De mert a haza akkori veszélyes helyzetében a fő dolog az volt, hogy a szerbek és horvátok ellen minél több katonaság teremtessek, ennél fogva a hadügyminiszter csak egy 12. §-ból álló ujonczozási törvény-javaslat kidolgozására szorítkozott, melynél fogva a már megszavazott állomány az általános védkötelezettség elve szerint egymásután vonassék hadiszolgálatba.

Az ujonczozási törvényjavaslat így hangzott:

1. §. A miniszterium felhatalmaztatik a rendes katonaság számát (a hová a honvédek is tartoznak) a határőrvidéki ezredeken felül 200,000 harczosra emelni.

2. §. A miniszterium elrendeli, hogy e törvény szentesítése után a legrövidebb idő alatt 40,000 főnyi gyalogság és 4300 lovas állittassék, továbbá 40,000 gyalogra és 4300 lovasra az ujonczozás úgy készítettessék elő, hogy szükség esetén azonnal kiállittathassanak.

3. §. Ha e 88600 emberből álló állomány sem lenne elég a haza védelmére, az ujonczozás egész az 1. §-ban kijelölt számig lesz folytatandó.

4. §. Az e törvény által megszabott védkötelezettségnek Magyarország kapcsolt részeinek minden polgára alá van vetve, élete 19 évétől, állás- és valláskülönbség nélkül. Kivételnek azonban alóla: a) A papság; b) az anélkül is katonaszolgálatra köteles határőrök; c) a családfők és a család

fentartásáról gondoskodó egyetlen fiak vagy vők; d) a testi fogyatkozások miatt katonai szolgálatra nem alkalmas egyének.

5. §. A jelen törvény értelménél fogva állított katonák 6 évi szolgálatra kötelesek; ez idő letelte után visszalépnek a többi polgárok soraiba.

6. §. A mi a katonaállítás sorozatát illeti, az azokkal az ifjakkal kezdendő, kik a 19. évet túlhaladták, de még a 20-at nem érték el, ezután következik a 20. és a 21. évek korosztálya stb., míg a szükségelt állomány be nincs töltve.

7. §. Az ujonezozás minél gyorsabb keresztülvitele czéljából az illető miniszterek azonnal a törvény szentesítése után biztosokat fognak küldeni a megyékbe és helyhatóságokhoz, kik a hatóságok közreműködésével és az anyakönyvek segédelmével a 19, 20 és 21 éves ifjakat, még pedig minden korosztályt külön, össze fogják írni, orvosilag megvizsgáltatni és az alkalmasok névsorát a hadügyminiszteriumnak be fogják küldeni.

8. §. Ezekből a névsorokból látni fogja a hadügyminiszter, vajjon az első korosztály, vagyis a 19 évesek elegendők-e az állomány betöltésére, vagy pedig a 6. §. értelménél fogva át kell-e menni magasabb korosztályra.

9. §. Azon esetre, ha nem lenne szükség az első korosztálybeli összes ifjúságra, akkor sorshuzás dönt és a szükséges állományt a hadügyminiszter a lakosság aránya szerint a hatóságokra s ezek ismét az egyes községekre kivetik, minél azonban az szolgál zsinórmértékül, hogy míg egy korosztály elégséges, addig nem szabad más korosztályba átmenni.

10. §. Kiváltás vagy helyettesítés semmi szín alatt nem engedtetik meg.

11. §. A katona-állításra és sorozásra vonatkozó minden egyes intézkedés és rendelet a miniszterium által adatik ki.

12. §. Az eddig divatozott szabad toborzás*) ezennel

*) 1848 előtt Magyarország minden tíz évben kiállította ujonez-állományát és az időközben történt hiányok pótlása önkényes toborzás útján történt. E végből az országban minden gyalog és huszárezrednek megvolt egy fő és két vagy három fiók toborzási parancsnok-

beszünttetetik, ha azonban kiszolgált katonák, kivált altisztek további szolgálatra akarnák magukat kötelezni, ezek az esetre, ha további 3 évre kötelezik magukat, egy harmadával, ha pedig 6 évre, eddigi zsoldjuk felével több pótzsoldot kapnak.

Budapest, 1848. július 20-án.

Mészáros Lázár s. k.,
hadügyminiszter.

Ez az újonczozási törvényjavaslat volt az augusztus 16-ki alsóházi ülésben napirendre tűzve. Mielőtt azonban a hadügyminiszter annak indokolásába fogott. előbb szemleutjáról tett jelentést a parlamentnek. E jelentés következőleg hangzott:

Tisztelt képviselőház! Mielőtt a tárgyhoz szólnék, bocsánatot kérek, hogy valamit előre bocsáthassak. Nem mondhatom, hogy bejártam Tolnát és Baranyát, hanem megjártam Torontált és Bácsot. És séta közben sokat tapasztaltam, mi egyrészt nagy reményt nyújt a későbbi időkre nézve, másrészt azon meggyőződést erősíteni meg bennem, melyről igen nehezen fogok lemondani. A perlaszi tábortól kezdve csaknem egész a Dunáig láttam valamennyi seregünket. És örömmel tapasztaltam, hogy akármely fajuk és nyelvűek legyenek is azok, úgy fel vannak lelkesülve, hogy a közös célnak, melyet elérni akarnak, tökéletesen meg fognak felelni. Legyenek bármily nemzetbeliek, mihelyt a kötelesség hívja őket a cselekvésre, örömmel lelkesülnek. Még eddig mindig nagyobb erőt vertek vissza és ha igen nagy erő nem volt ellenők, mindig győzelemmel tértek táborukba. A mai (68. sz.) Közlöny is seregeink győzelmét jelenti Neuzina, Garch és Verbász helységek mellett, melyeknek részletei a következő számban fognak előadatni. A nemzetőrökről be kell vallanom, hogy azon rövid idő is, melyet a táborban

sága. Az előbbieik élén gyalog vagy lovas századosok, az utóbbiakén alantas tisztek állottak. A hadkiegészítési ügyek általában a toborzási parancsnokságok tevékenységének feladatát képezték, ezek mellé mindig kellő számú legénység volt kirendelve az illető ezredekben a toborzás eszközlése végett.

töltöttek, bár katonai szempontból nem helyeselheto adolog, nagy haszonnal volt; mert megismerkedtek ez alatt némely süvöltő bogarakkal, s bátorságban is előre haladtak, mire egy kis szükségük is volt; rendben és engedelmisségben pedig sokat nyertek. A mit leginkább ki kell emelnem, azok az aradi tüzérek, kik úgy viselik magokat, mintha rég szolgáló tüzérek volnának (Éljenek). Már jól lönek, nem nézik, mennyi ellenség áll előttük, hanem hogy hol van (tetszés). Másik az, hogy néhány aradi és békési lovas csapat is neki batorodott, vitézül teljesíti kötelességét, és a mi legszebb, letevéen idejük, tovább is a táborban maradtak. Az önkénytesekről, akár hol vannak, nem lehet mást, mint jót mondani (Éljenek). Van ugyan elvéte némely emberi gyarlóság köztük, de azon is keresztül esnek, a miért ezen gyengéjüket köpennyel takarom. Áttérek most a Duna és Tisza közti térre, és örömmel kell jelentenem, hogy a tolnai nemzetörök megesküdtek, hogy utolsó emberig kiontják véroket (Éljenek!). És a mint szemökbe néztem, láttam, hogy ígéletök igazsággá fog válni. A jász-kunok derék emberek, jó katonák, különösen a lovasság kitünteti magát, s csak az kár, hogy Bácsban nagyra nő a kukoricza, mert még többet is tettek volna (Tetszés). Azonban az ütközeteknél mégis megtörténik, hogy míg az első vonalbeliek az ellenséggel szemközt állanak, a második vonalbeliek használják az alkalmat s lekaszálják a földet, hogy a lovasság keresztül-kasul járhasson s eként előmozdítják a győzelmet. Szintén jót lehet mondani a bácskaiakról, különösen a szabadkaiak és bajaiak némely ütközetben derekasan viseltek magokat s ezek közt is találkoztak önkénytesek, kik idejük leszolgálása után is a táborban maradtak. Ha talán elfelejtettem valamit mondani, csak azt nyilatkoztatom ki, hogy ezen táborozás, ha mindjárt vér- és pénzbeli kárára volt is az országnak, minden esetre azon hasznára vált, hogy a nemzetörök, kik ott táboroznak, rendre, engedelmisségre szoktatva, az ellenséggel szemközt javára szolgáltak a hazának. Azonban mivel ma vaspályán és gőzösön utazunk, alig bírjuk elvárni az eredményt és mindenben szeretnénk gyorsan haladni. Noha katona vagyok, mégis emberi bánást választottam, mert hasznunk van az emberekből és

még több hasznunk fog lenni. Két cél közt kellett választanom: akarunk-e eredményt mindjárt nagy véráldozatokkal, vagy később kevesebb véráldozattal. Én a kevesebb véráldozatra határoztam el magamat; így később érünk célzt, noha már nagyon szeretnénk híreket hallani. A katonai vagy harcjáték bizony drága játék s a szerencsekerékhez hasonlít. A mennyire embertől telik előre jósolni mondhatom, hogy száz esély között 65—70 a mi részünkön van, 30 az ellenség részén. Ha tehát nem csalódom, bizonyosan nem sokára valami jót fogunk hallani. Nem feledhetem el Szeged városát, melynek hazafiai szeretetét, készségét nem lehet eléggé dicsérnem. Mit a katonaság átszállításánál, a betegek és sebesültek ápolásánál tenni kellett, mindent megtett, úgy hogy a sebesültek, még azok is, kik élethalál közt feküdtek, azt mondták, nem bánkódunk sebeink miatt, bárcsak tovább is szolgálhatnánk a hazának. Ugyanezt lehet mondani Bajáról is, mely város szintén mindent készséggel teljesít. Végre, hogy személyekről is szóljak: Szentkirályi biztos ur (éljen) különös erélyességgel működik a táborban és igen nagy hatással van a nemzetőrökre, az egyetértésre és békés együttélhetésre. Soha jobb választást nem lehetett volna tenni. Szintén dicsérrettel kell emlitenem Török Gábor élelmezési biztos urat. Ugy szintén a torontálmegyei élelmezési biztost, kinek fájdalom, elfelejtettem a nevét (egy hang: Vukovics). Nem Vukovics, ez királyi biztos és róla szintén nem mondhatok mást mint Szentkirályiról. Elfelejtettem nevét, de remélem eszembe fog jutni később. Meg kell emlékezmem Horváth Antal, bácsi főispán urról is, ki bár karja eltörött, kötésben hordozva karját, szintén ott működik a táborban (Éljen). Vannak még több egyének, hanem ezek legyenek azon általános elismerésben és dicséretben részesek, melyet a tisztelt ház mindnyájuknak szavazni méltóztatik (Éljenek!).

Áttérek most egyenesen az én ügyemre. Aratok-e itt éljeneket vagy nem? Nem tudom, hanem minden esetre gyakorlaton és tapasztalásokon épült meggyőződéssel fogom ki-fejezni.

Ha békés idők lettek volna, minő ujonezállítási rendszert kívántam volna behozni, nyomtatásban olvashatja a tiszt-

telt ház. Mely általános ujjonczási rendszer tárgyalását most azon szempontból nem lehet elővenni, mivel minden új rendszer behozatalához idő, sok idő kell. Tehát meggyőződésemből egy kisebb czélt választottam, mely keveset változtatván a mostani rendszeren, melyet hasznunkra kell fordítani, hogy azon feladatnak, miszerint a hazát megvédjük és ha lehet megmentsük, megfelelhessen. Mily körülmények között áll hazánk, mily veszélyek veszik körül, nyílt titok. És azért nem akartam törvényjavaslatomat úgy szerkeszteni, hogy általános elveket mondjon ki, hanem úgy, hogy mint országos hivatalnok, ki egy ilyen erős és igazságos bíró előtt állok, a felelősség terhe alatt, az igazság és meggyőződésem szerint működven, a haza javát előmozdithassam. Szükségünk csak egy pontra van irányozva, arra t. i., hogy azon katonák, kiket a képviselőház oly nemesen megadott, minélelőbb a haza hasznára fordittassanak; hogy így czélt érve, visszalépünk azon csendbe, rendbe, törvényszerűségbe, mely nélkül semmi jövőnk nincsen. Akárhogy törtem fejemet és gondolkodtam, még is olyanokon akadtam fenn, a mikért talán a tisztelt képviselőház be fogja törni a fejemet; 35 évig huzom ezt az igát, és ha nem tanultam sokat, de legalább is igen annyit, hogy ha engedelmességben neveltettem is, még is ott, ahol hivatásomnál fogva kell valamit tennem, azt úgy tegyem, miszerint lelkiismeretemnek, meggyőződésemnek és a fő czélnek egyuttal, ha lehet, megfelelek, és hogy ha fájdalom talán az egész ház kívánatainak megfelelni szerencsés nem lehetek is, még is gyávának tartanám magamat, ha meggyőződésemet ki nem mondanám.

Két mód ajánlkozik az általános törvényjavaslatban, melyet szerencsétlenségemre, mióta haza jöttem, nem is olvashattam át. Általánosan mindig a főczélt tartva szem előtt, bátor leszek taglalni ezen törvényjavaslatot. Két mód áll előttünk: egy új vagy újabb, egy régi, vagy pedig az új és régi között egy közép-rendszer. De kérdem, hol van az a magyar rendszer? Ha talán valaki tölem, ki három hó óta vagyok kinevezve, de csak két hónap óta ülök itt ezen sikamlós széken, ha valaki tölem azt kívánná, hogy a lehetetlenséggel küzdökjen és annyi századok bűneit egyszerre orvosoljam, az

többet kíván és tétélez fel, mint mennyit teljesíteni képes volnék. Mert hogy a régi rendszert új rendszerré alakíthat-sam át, új rendszert kellene alkotnom. Már ha egy más közönséges dolog ezer, vagy több részecskékből áll, a hadi láb, mely nem csak egy tudományból, hanem 15-féle tudományból is áll, melyek mind összeköttetésben vannak egymással, a melyeknek részletei tizezerfelé ágaznak szerte s melyekhez kész embereket kell hozni, melyet rendszeresíteni kell, s ha rendszeresítve, átfordítva, magyarázva, összehasonlítva a hadsereget magyar lábra állítjuk, akkor annak, kinek tanítani kellene, tanulnia kell magának is.

Vegyük már most higgadtan a dolgot. Ha én legjobb akarattal, legjobb szándékkal katonai bizottságokat állítanék fel s a világ négy részéről embereket, kik tudományban, katonaságban, gyakorlottságban egy kissé hiresek, összevenném is, s ha nem tekinteném azon kapcsolatot, melyben még az összes monarchiával állunk, mellyel tán némely téren együtt kell működünk, melytől egészen elszakadni nem kell, nem lehet, minél nagyobb rész jó benne és csak némely kinövései vannak: ha ezen alapon indulnék is, a katonai tudományokat fordítani, magyarázni, összeilleszteni kell, s ha fordítva, leírva, nyomtatva vannak, összehasonlítani, gyakorolni kell, és csak azután életbe léptetni s hogy életbe léptethessük, mindenkinek tanulni kell. Már pedig ha annak, ki tanítani köteles, magának is tanulnia kell, bizony akkor a tanítvány igen kevés hasznót lát belőle. Mert látjuk, hogy azon tanítók előadásai alatt, kik Molière szerint bottal csináltattak s az előadás előtt néhány órával tanulják a leczkét, álom száll a tanítványok szemeire.

A második az, hogy ha én most új osztályokat akarnék összeállítani, a felebbvaló nem ismerné alattvalóját, a bajtársak nem ismernék egymást, és azon erők, melyek bennök működnek, nem irányíthatatnának a cél felé, és csak az idő veszne el, mely most, midőn veszély fenyegeti a hazát, a legnagyobb töke. Még tekintetbe kell venni azt is, hogy ha a fennálló ezredekben új ezredek állítanánk fel, ez igen sok költséggel járna. Mert sok törzskart és tudományos testület kellene felállítani. Mindezeknél fogva tehát én nem taná-

esolhatom, hogy ezt tegyük, annál kevésbé, mivel semmiféle erőt nem nélkülözhetünk. Mindenféle erőt, legyen az nyugalásban, legyen cselekvésben, vagy készülöben a cselekvéshez, használnunk kell. Mert ha mi lelkesülve vagyunk is, a lelkesedésben kimondott szó mégsem válik azonnal tetté és cselekedetté. Olyan hazában élünk, hol a lelkesülés nagy, de azon pillanatot elő nem teremtheti, hogy az akaratnak a siker célirányosan megfelelhessen. Tehát azon erőket, melyek seregünkben szerteszét léteznek, most midőn a haza és a fejedelem követeli, midőn a törvényhozás törvényes uton jár, midőn fejedelmünket szeretjük, imádjuk, mivel egyetlen barátunk és mi talán egyetlen barátai vagyunk, azon erőket a haza kárával nélkülöznünk nem lehet, nem hasznos, nem célirányos. De politikailag sem jó. Némelykor talán el hagyjuk magunkat ragadtatni és hozunk olyan végzést, melynek hatását nem tudta senki és nem tudja hol végződik. Azon politikai erőket nem lehet mellőzni, melyek talán nincsenek egyenes rokonszenvvel irányunkban, de a kötelesség terén állanak és mellettünk harcolnak. Ezenkívül, hogy befejezzem ezt a tárgyat, tudjuk, hogy mi mintegy egy kalap alatt állunk: mire fogna az vezetni, ha mi azt, a mit az eseményeknek kellene előidézní s az időnek megérlelni, praeeccupálnók? Olyant mondanánk ki, mi nem lehet hasznunkra s azért én mint egyenes ember, ezt nem is pártolhatom.

Már most vegyük a második rendszert. A második rendszer nincs inyűnkre s talán az enyémre sincsen. Én nagy polczra vergődtem fel és senkinek sem köszönhetek semmit. Bizony utóbbi hivatalomban elég mérget ettem, némelyeket meg is gyűlöltem és megfogadtam, hogy meg fogom boszulni, hanem a boszuállási kívánságot háttérbe szoritottam. Azt mondom, hogy ha az új rendszer behozatalánál annyi akadály merül fel, nézzük, vajjon a másíknál kevesebbek-e az akadályok. Kimondom, hogy mechanikailag véve a dolgot, semmi akadály sincs, sőt inkább előnyei vannak. Mert itt nem kell tanulni semmit, itt már a felebbvaló ismeri legközelebb alattvalóját és így tovább. Ha jó az ujoncz, besoroztatik, katonává tétetik azért, mert talál több ruhát, több fegyvert, a közemberek neki barátínt szolgálnak úgy, hogy egy hónap

alatt vihetik a hová tetszik; ha nem is tökéletes katona, de befoglaltatván a szükséges keretekbe, legény a gáton, pedig ilyenekre nagy szükség van. Igaz, sokféle elemek vannak közöttünk és itt-ott egyenetlenség is mutatkozott; de ez a magyar ezredekre még károsan nem hatott. Mostani utazásomban is tapasztaltam, hogy legyen a katona árvamegyei, legyen liptó- vagy akármely megyebeli, ha azt mondják neki: menj, ölj! hát megy, öl, ront és bont; és mikor azt mondják: elég, akkor visszatér. Ezt az új rendszerről nem lehet mondani; mert nem tudjuk, minő hatást fog szülni. De azt tudom, hogy a mostani rendszer mellett — egyes személyeket kivéve — általánosságban nem találtam testületet, mely az engedelmisséget felmondotta volna, egy eseten kívül, mely most legujabban történt, mely felett azonban nem estem kétségbe jól tudván, hogy pár nap múlva visszatér kötelességéhez és mint bűnös nagyobb tettekkel fogja jóvátenni vétkes tettét. Tehát gyakorlatilag a mostani rendszer jobb, de szellemileg sem rosszabb, azért, mivel ha most ujonczokat akarunk állítani, hogy állítjuk azokat? Ugy hogy, ahol van magyar szellem, kivonjuk és oda tesszük, hol ilyen nincs, és így egyrészt teszünk valamit, más részből pedig elvonunk és azon gyanúra adunk alkalmat, hogy talán szakadást akarunk, már pedig szükséges, hogy rólunk a szakadásnak még csak gondolata se támadjon. Mert szükségünk van egyesülésre, összpontosulásra, hogy azon kis erőt, mely a legrosszabb stratégiai helyzetben van, kompakt tömegben tehessük oda, hová a szükség kívánni fogja. Tehát én sajnálom bár, hogy a tisztelt háznak kívánságával vagy talán épen a hazának régi ohajtásával ellenkezésbe jövök, mégis nyíltan és lelkiismeretesen kimondom, miszerint semmit sem kívánok most változtatni, hanem azon erőt, a mely megvan, felhasználni, hogy ott, hol legnagyobb a veszély, azt elnyomva, máshova fordíthassuk, hol szükség fog előállani. A mint kimondottam meggyőződésemet, úgy bevallom azt is, miszerint a háznak joga van kívánni, hogy a hadsereg magyar legyen. De e jogot úgy gyakorolja, hogy valami jobbat tegyünk, ne pedig rosszabbat; mert most minden rögtönzés, minden hevenyészett káros; káros a személyre nézve, ki azt életbe lépteti, káros

a házra nézve, mert minden rögtönzés oly nagyfontosságú dolog, mi által az egész világ ítéletét magára vonja, hogy olyanba vágtuk a fejszét, mely megérve nem volt. És azért a mi hamar történik, meg nem gondolva történik, és a mi nagy kárt hoz a házára, azt nem lehet javasolni. Hanem ha a ház mondja a hadügyminiszternek: én kívánom hogy magyar legyen a hadsereg, akkor adjon neki időt, hogy önbecsületével is magyarrá tehesse azt. Ha azt mondja a ház: „kívánom, azonnal magyar legyen a hadsereg“, én mindent meg fogok tenni, mi tehetségemben áll, ide hívok minden szakértő embert, hogy dolgozzanak éjjel és nappal egy új rendszeren, miszerint ne legyenek kénytelen fél, fertály fokozott rendszert behozni, hanem egy egészet hozhassak be, mely aztán tiszta magyar legyen s e tekintetben azt mondom, mit Gibbon mondott; „sok idő kell, míg egy világ elvész, de nem is kell más“, én is azt mondom, hogy idő kell, mert ha jól meg nem főzi az ember, hát kőficz lesz belőle.

Nem szoktam sokat beszélni, nem is tudok, mert igaza volt azon amerikai phraenologusnak, ki azt mondotta, hogy fejem kissé kemény és kevés vagy is rossz emlékező tehetségem van s azért nem tarthattam mindent emlékezetemben. De gondolom, elég alkalmam lesz a vitatkozások folytán felelgetni, és így mit most elfelejték, később helyre fogom hozhatni. Most végül még csak azt hozom fel: tudjuk, milyen állásban vagyunk s mire van szükségünk. Tehát azt kell elvül kitűzni, hogy olyan valamit teremtsünk, mi azon czélnek legtökéletesebben és leghamarabban megfelel. Ha ezt tesszük, nem tudom, melyik félre fog a tisztelt képviselő ház határozata fordulni. Ha valaki jobbat tud ennél alkotni anélkül, hogy a mire szükségünk van: a hazát megmenteni, szem elől téveszteni, örömet fogok hódolni és mint közlegény fogok szolgálni alatta. De ha mindjárt változtatjuk is a rendszert, nem lesz abból magyar rendszer. Én tehát az új rendszer behozatalát nem pártolhatom a magyarság szempontjából, sem katonailag, még kevésbé pártolhatom pedig politikailag; mivel az igen nagy botrányt okozna. A negyedik zászlóaljra már az egész hadsereg mint messiásra vár, már

pedig az országnak kötelessége tekintettel lenni azon hadseregre, mely egyfelől becsületünket tartja fenn, és az ország integritását megvédi, másrésről a magyar nevet első helyre tűzi. Az egész birodalmi hadseregben a magyar az, mely leg-hátrább áll az előmenetelre nézve, kell tehát lenni jutalomnak, mely őket buzdítsa. Politikailag nem pártolhatom az új rendszert azért sem; mert azon népnek, mely hozzánk akar simulni, szükséges, hogy legyen ideje hozzánk simulni. Nem pártolhatom azért sem, nehogy olyanokat fizessünk, kik hasznunkra nem válnak; mert csak azok, kik szolgálnak, hasznosak a hazának.

Erre megkezdődött a vita. Első szónok volt:

Z á b o r s z k y. Két dolgot jegyzett meg ebben a törvényjavaslatban: 1-ször, nem szabad a magyar nemzetiséget kibocsátani. 2-or, a tulajdonképeni katonai szakmát. Mind a kettőt lehet itt egyesíteni. A katonai igazgatóságnak nem szabad elfojtani a kor követelményeinek elveit. A hadügy-miniszter a maga törvényjavaslatát az összeírási és honvédelmi rendszerre alapítja. Ő ezt csak ideiglenesen kívánja. A véradót fontosabbnak tartja minden pénzbeli adónál. Az absolutismus korában a katonaságot megvesztegetés által rontották meg, most irigységgel teszik azt. Ha az önkénytesek magyarul vezényeltetnek, miért nem történik ez a katonaságnál is? A jognak mindig a politika előtt kell állani. Oly hadsereget kell állítanunk, a mely nemzetiségünknek védpaizsul szolgál.

K u b i n y i F e r.: Nem elég katonákat adni, a törvényt is teljesíteni kell. A had- és pénzügy a mi függetlenségünk záloga. Az egyikről van most szó, tartsuk azt erősen kezünkben. Katonaságunk mind eddig csak ruházatára nézve volt magyar és azért nem akart engedelmeskedni a miniszteriumnak. A központi bizottmány munkálatiban némely módosításokat kíván.

B a t t h y á n y i m i n i s z t e r e l n ö k két pontra figyelemzteti a házat. Először, hogy mi épen attól a hadseregtől várjuk megvédelmetetésünket, a melyet megtámadunk. Vár-

juk be, minőnek mutatkozik és akkor ítéljük; másodszor, nem csak azt kell szemünk előtt tartani, micsoda törvény tetszik nekünk legjobban, hanem azt is, hogy egy törvény hozatalánál a király beleegyezése is megkívántatik. Ha ezt meg nem nyerjük, akkor a miniszteriumnak le kell köszönni, de akkor még mindig nem volna katonai törvényünk, a melyre pedig annyira szükségünk van.

L u z s é n s z k y P.: Sok katonától hallottuk, hogy nem akarnak színeik ellen harczolni, ennél fogva a nemzeti zászló alatt kell harczolnunk, mely minket fellelkesít. Legyünk fölébredésünkkor csak magyarok.

M é s z á r o s h a d ü g y m i n i s z t e r: A hallott megjegyzésekre egy ellenmegjegyzéssel akarok válaszolni. Én egy-egyel is mással is beszéltem. Mindegyik azt mondta, hogy ez meg amaz ellen nem akar harczolni. Igaz, hogy ez fontolgatásra adhatna okot. De mi törvényes téren állunk. Az osztrák császár egyszersmind magyar király is, és a mit ő mint osztrák császár parancsol, ugyanazt parancsolja ő mint magyar király is. És míg mi a törvények terén állunk, addig nem hiszem, hogy a magyar hadsereg ellen kifogásokat tegyen. A mi a német és cseh tiszteket illeti, ezeknek azt feleljük: hogy ők ugyan azokat a színeket viselik, mint a szerbek és horvátok, de addig ellenők kell harczolniok, míg csak egy ő felségétől a császártól aláírott parancsolattal nem igazolják, hogy nekik ellenségképen kell berontani Magyarországra, mely esetben ők talán nem harczolnának ellenők.

Z s e m b e r y figyelmesen olvasta a miniszteri javaslatot, de fájdalom nem találta meg benne a nemzetiség elvét. Miért ne birhatnánk tisztán magyar hadsereggel? Csak a magyarság létezéséről vagy nem létezéséről kell határoz-
nunk. Jellachich azzal nyugtatta meg a horvátokat, hogy békét kísérelt kötni, de nem volt képes keresztül vinni. Magyar hadsereg nélkül soha sem vivjük ki szabadságunkat.

S z a p á r y A n t a l t is a nemzetiség iránti szeretet lelkesíti, de tekintetbe veszi a fennálló körülményeket is. Kívánja, hogy katonaságunk az alkotmányra eskettessék fel, de a körülményekhez is kell alkalmazkodnia.

N y á r y : Midőn Kossuth miniszter ur minket felhívott, hogy katonákat és pénzt adjunk, minden szóváltás nélkül azt feleltük: „megadjuk!“ És azóta minden úgy megy, hogy azt kell hinnii, miszerint a nemzet kétségbe van esve helyzete fölött. Ezt leginkább a hadügyminiszter és a miniszterelnök nyilatkozataiból lehet következtetni. Az első azt mondja, hogy nagy óvatossággal kell csak fellépni, hogy az új ujonczozási törvény sehol szemet ne szurjon. A másik arra emlékeztet, hogy úgy alkossuk a törvényt, hogy az a király szentesítését megnyerje. De a nemzet nem indulhat ki ily álláspontokból. A nemzet nem a királyért, de ez van a nemzetért. Ha a szentesítés nem következik be, mi történik? Nem akarom tudni. A király hatalmának is vannak határai. Ő nem felelős, de azért nem szabad despotának lennie. A történelem, arra tanít, hogy az ilyen királyok nem tarthaták magokat, hanem később mindig megbánták tetteiket. A mi ily esetekben másutt megtörtént, Magyarországon is meg fog történni hasonló körülmények között, de a mi jó királyunk a hazát ily veszélyeknek nem fogja kitenni. Uraim, önök már két fontos kérdésre feleltek röviden és határozottan, t. i. az elsőnél a 200,000 emberre és a szükséges pénzre nézve, a másodiknál, midőn a német nemzet iránti rokonszenvről volt szó. Most én is teszek föl egy kérdést: „Akar-nak-e önök magyar hadsereget vagy sem? („Igen, igen!“ Egy hang: nem akarunk!) Gyakorlati kérdésekre csak gyakorlati válaszokat lehet adni. Önkényteseink néhány hét alatt fel lettek szerelve és mint a hadügyminiszter kijelentette, jól tartották magukat. Miért ne szerelhetnénk fel rövid idő alatt ilyen hadsereget is? Csak mondjuk ki az elvet, hogy az új katonaság magyar lábon fog szervezetni, a már feunálló pedig át fog alakittatni, mihelyt ez megtörténhetik és ez a miniszteriumra bízatik. Katonáinkat erővel frakkba szorítják, azoknak, a kik legkevesebb talentummal sem birnak a német nyelvre, a német vezényszókat kell tanulniok. A történelemtől kérdi, megmentett-e minket kunktátori politikánk? Nem, hanem mindig mélyebben berántott.

Mészáros nem merészel oly fényes szónokokkal polemizálni, de néhány megjegyzést nem hagyhat érintetlenül.

Az önkénytesek vitézségéről sok dicséretet mondott és most is a mellett marad. De ha rövid emlékező tehetsége nem csalja, még sem akarta mintául felállítani őket. Mert ha követvén is a szent írás szavait, melyben képviselő társaim hihetőleg jártasabbak mint én, a keresztényi szeretet köpenyével sokat eltakartam, ez csak azért történt, mert inkább akarom a jót, mint a kellemetlent kiemelni. Nincsen ember hiba nélkül, és azt hiszem, hogy ott, hol annyi fényoldal van, némely árnyoldalak hangsúlyozása egészen feleslegessé válik. Igaz, hogy az önkénytesek helyt állanak, a haza szolgálatát teljesítik, de még sem annyira, hogy a régibb magyar csapatokkal összehasonlittathassanak. Igaz, hogy a magyar nemzet egy ruhába szoríttatik és a másikat el akarja dobni, de ebben a szűk frakkban vagy fecskefarkban tartották fenn katonáink hazánkat és annak dicsőségét. E ruhát tehát becsülnünk kell, míg valami jobbat találunk helyébe. Ha tehát mint hadügyminiszter azt mondtam: ezt vagy amazt akartam, akkor csak kötelességemet akartam teljesíteni, midőn azt állítottam, hogy az a mit mondok, megfelel a nemzeti-ségnek, alkotmányosságnak és törvényességnek. Ha nem teljesítem kötelességemet, akkor ítéljen el a tisztelt ház, de ne kívánja, hogy valamit teremtsék, a mihez sok idő szükségeltetik, mert ennek nem vagyunk nagy bőségében. Uraim! Magyarországnak semmitől sem kell félnie, míg a törvényesség terén áll. Lehet, hogy itt-ott aggodalmak támadnak, de a törvényes téren állva, még ha vereséget szenved is, csak becsülettel győzethetik le. Változtatásokat és újításokat csak akkor helyeselnék, ha a haza nem szenvedne alatta, hanem ellenkezőleg még előnyökben részesülne. De vajjon hasznára vagy kárára lesz-e az, az mind a tisztelt ház határozatától függ. Részemről fenntartom magamnak a vita alatt a további hozzászólhatást.

Berzeneczey nem miniszteriális, hanem saját maga embere. Ha ujonczot németül hall vezényeltetni, akkor mindig haragra gyulad. Nézete az, hogy most egyelőre az ezredek egészítettessenek ki, de az új katonaság legyen tisztán magyar. Azért, mert Bechtold nem tud magyarul, eltávolítsuk

öt? A ráczok nem sokat tanácskoznak a vezényszóról, hanem megvernek bennünket. Ő árulónak tartja, a ki nem akar magyar hadsereget.

Patay: Oly férfiutól, ki mint a miniszterelnök oly sokáig állott az ellenzék élén, az a nyilatkozat, hogy attól tart, miszerint a király a törvenyt nem fogja szentesíteni, egészen váratlan. Szerette volna látni, miként válaszolt volna gróf Batthyányi az akkori időben erre az ellenvetésre. A háznak ilyesmit nem szabad tekintetbe vennie, hanem lelkiismerete és kötelesség-érzete tanácsát kell követnie. Igaz, hogy gróf Batthyányi gyakori bécsi és innsbrucki útjaiban bizonyos előérzetet volt kénytelen elsajátítani, mit tartanak oda fenn kellemesnek, mit nem, de ehhez a nemzetnek semmi köze. Magára a tárgyra áttérve, azt jegyzi meg, hogy csak oly hadsereg biztosítja a sikert, a mely nemzeti, még pedig zászlója, ruházata, hangulata és tisztjei is azok. Semmi másnemű hadsereg nem nyújt biztosítékot, hanem legnagyobb mérvben veszedelmes. Azért is ő a törvényjavaslat ellen van.

Batthyányi miniszterelnök: Ő azzal, midőn azt mondotta, hogy attól tart, miszerint oly törvény, mint a minőt az ellenzék akar, nem nyeri meg a királyi szentesítést, éppen nem akart senkit megfélemlíteni, hanem csak figyelmeztetni kívánta a házat. Mert a nép, történetjék bármi, mégis a király mellett lesz. Patay képviselőnek azt feleli, ha Innsbruckba és máshová utazott, ez mindig a miniszterium megkeresésére történt. Ő ezt az éppen nem kellemes, sőt nagyon terhes küldetést szívesen engedte volna át a tisztelt képviselőnek. Patay kijelentésére, hogy mily váratlannak találta az ő mai föllépését, csak azt válaszolja, hogy Patay egykori politikai párthiveitől éppen nem várta ő sem mai magatartásukat.

Papp S.: A rögtöni magyarosítás még a székeleyknél is lassan megy, hát még a többieknek.

Ágoston: Senki sem akarja a katonaságot sérteni. Hogy a király nem fogná szentesíteni a törvenyt, azt a miniszterelnök nem mondhatta komolyan.

D e á k: Két pont áll előtte tisztán; először, hogy a hadsereg magyar legyen, másodsor miként történjék ez, az a miniszterre bizassék.

T a l l i á n: A kapcsolt országok kényes helyzete kívánja, hogy minden tulzott sietség elkerültessék. Jellachich már hidat veretett a Dráván. Nincs vesztegetni való időnk, ha ezt a veszedelmet meg akarjuk előzni, most sem kellene ily mellékes dolgokkal időt vesztelnünk.

VII.

A hadügyminiszter ujonczozási törvényjavaslata fölötti vita folytatása az alsóházban. — Az augusztus 17-ki és 19-ki ülések. — Vita Perczel Mór vádja fölött a déli harcztér vezénylete ellen az augusztus 21-ki ülésben.

A vita megkezdése előtt a hadügyminiszter következőleg válaszolt Fábián erdélyi képviselő által hozzá intézett interpellációra:

Fábián képviselő ur minap egy a székelyekhez állítólag intézett császári rendelet iránt interpellált. Én a dolgot megvizsgáltattam és a következőket tudtam meg: Még mielőtt a zavargások kezdődtek, az erdélyi főhadparancsnokság előterjesztéseket tett Bécsbe a székelyeknek adandó engedmények tárgyában, de semmi választ nem kapott, csak mióta az unió szentesítve van, hirdették ki ez engedmények, de csak a magyar hadügyminiszterium nevében. Az egész csak egy csekély írási hiba volt, de egészben véve az erdélyi főhadparancsnok loyálisan viselte magát.

A napirendre áttérvén legelőbb szólt:

G á l: Fő eszménknak mégis a nemzetőrségnek kell lenni. De e mellett nem szabad a hazát megbukni engedni, a jelen törvény pedig a haza megmentésére van készítve. Azért is arra szavaz, hogy annak keresztülvitele a miniszteriumra bizassék.

P áll f y kilencz éves katonai és tizenhét éves polgári pályája alatt azt a meggyőződést nyerte, hogy csak tökéletesen magyar hadsereg felel meg szükségleteinknek. Katona korában szíve vérzett a német vezényszavak felett. A katona mindenek fölött honpolgár és ezért vérének kell ontania (Nagy

tetszés). A törvényt olvasta, hogy Magyarország szabad, de ez nem úgy volt. Csak most lett azzá. Fegyveres erő előtt minden despotismus meghajlik, de ezzel nem birunk és erre van szükségünk és magyar hadseregünknek kell lenni. Erre nézve a házban egyetértés uralkodik, csak még a kivitelre nézve nem. Ő a mellett van, hogy az összes magyar katonaság magyar lábon legyen szervezve (óriási tetszés). Minő hangulatot idézne elő az országban, ha azt mondanák, hogy a 40,000 ember közt legyen 6—7000 magyar, a többi német. Ő maga semmi áron nem szolgálna német egyenruhában. Nem oly nehéz volna jó magyar tiszteket találni, csak keresni kell a székelyek közt, kik eddig német uracsok és angol mylordcsok által nyomattak el. Azon aggodalom fejeztetett ki, hogy a király egy manifesztumot bocsáthat ki, a mely a népet fölláztatná. Ezt nem akarja hinni, sokkal jobban becsüli a királyt és a nemzetet, semhogy ezt higgye.

Mészáros hadügyminiszter: Ily lelkes, fényes és hazafias szónoklatokkal szemben igen válságos helyzetben találom magamat, de még sem állhatom meg, hogy legbensőbb meggyőződésemen alapuló megjegyzéseket ne tegyek. Nem tudom, mi magásra taksálják magyarságomat, de azt tudom, ha magyar nem volnék, nem volna szerencsém önökhöz e helyen szólhatni. Mennyi bizonyosságát adtam miniszteri állásomban hazafiságomnak, annak megítélését önökre bízom. Én is azt kívánom, hogy hadseregünk magyar nemzeti legyen, de ehez időre van szükség, mert különben az önök határozata csak a papíron marad anélkül, hogy életbe lépjen. Határozanak hát és mi mindnyájan meg fogunk az önök határozata előtt hajolni (Éljen). De azt a feltételezést, hogy én teremthessek magyar hadsereget, vissza kell utasítanom. Itt e házban sok képzett férfiú ül, kik közt csak találkozik egyik vagy másik, ki hivatást érez magában a szervezésre és fővezérségre. A rómaiak is találtak Cincinnatusban egy fel szabadítót, — kísérelje hát meg valaki. Távol legyen tőlem azt hinni, hogy én vagyok ez a hivatott. Bátor vagyok megjegyezni, miszerint igen szomorú volna a hazára nézve, ha annak létezése vagy nemlétezése csak egy pár szemtől függne. De ha önöknek felelős miniszterek kellenek, akkor azo-

kat cselekvéseikben nem szabad korlátozniok. Egy ügyes hevenyésző egy tuczat feladott végrimből elég csinos költeményt faraghat, de egy hadügyminiszter és egy hadsereg egészen más dolog. Ha csakugyan elhatározzák önök, hogy a fecskefarkot atillává változtassam, nem bánom, megteszem, de azért még sem lesz nemzeti magyar hadseregük. Az igaz, hogy a németek a mi országunk érdekeit nem mozdították elő, de mégis sokat tanultunk tőlök és sokat is fogadtunk el anélkül, hogy emellett nemzetiségünket elvesztettük volna. És a magyar a német frakkban is vitézül fog harcolni lételéért. Ismételve kérem, ne erőszakoljuk a dolgot, különben azt kockáztatjuk, hogy mindazon idegen elemek, melyek a mi nyelvünket csak szükségből vagy épen nem értik és így a magyar eszmét fel sem fogják, hogy ügyünk iránt rokonszenvet érezzenek, elhagynak. Pedig ezeket csak nehezen nélkülözhetjük.

Papp: Az újonnan alakítandó ezredek legyenek mind magyarok, a kiegészítési csapatok pedig egyelőre maradjanak a régi lábon.

Madarász L.: Most, midőn a régi slendriánról azt hisszük, hogy messze dobtuk el magunk mögé, ismét előlről kezdjük a dolgot? Nem. A miniszterelnök felhozta, hogy ha király ő felsége egy kiáltványt bocsát ki a néphez, ez az oldalán lesz. Azt hiszi azonban, hogy a király semmiféle kiáltványt nem bocsáthat ki miniszteri ellenjegyzés nélkül, és olyan miniszter, ki ahhoz aláírását kölesönözné, nem találkoznék. A szentesítések megtagadásának ideje lejárt! A hadügyminiszter időt kíván. Akkor ismét ott lennénk, ahol a régi rendszer alatt voltunk, midőn törvényeket hagytak hozni, de azoknak végrehajtását a végtelenségig halasztották. Arra szavaz, hogy a központi bizottság javaslatát tárgyalás alá vegyék.

Mészáros hadügyminiszter: Egy tisztelt képviselő, ki tudományban, ékesszólásban és törvénytudásban magasan áll fölöttem, mint ezt beismerem és készségesen hajlok meg előtte, azt mondotta, hogy mindenre képes, a mire én magamat gyengének érzem. Legyen úgy, de engedjen meg nekem egy megjegyzést. Tisztekről és csapatvezetőkről volt

szó, kik sem nem viselik a mi egyenruhánkat, sem nem beszélnek a mi nyelvünket. Nos uraim, ezek is készségesen működnek közre a mi érdekeinkben. Így tehát tekintettel kell viseltetnünk irányukban és el kell ismernünk szolgálataikat a helyett, hogy őket elidegenítsük. Azon barátságos indulatot, melyet irántunk tanusítanak, mert mi törvényes téren állunk, igyekeznünk kell fentartani. Képviselő ur azt mondotta, hogy én állítottam, hogy az előbbi szellem jobb volt a mostaninál. Ez nem igaz. Én az előbbi szellemet magasztaltam, mikor még más idők voltak és a mostani szellem iránt igazságos vagyok, de ha az igazat be kell vallanom, azt mondom, hogy én sem a régit sem a mostanit nem tartottam és nem is tartom a civilizáció fénypontjának. Azt mondom, hogy az emberi nem boldogítására egy jobb korszaknak kell bekövetkezni. Azzal gyanúsítottam, midőn a megszavazott 200,000 ember szervezésére időt kértem, hogy a dolgot el akarom odázní. Csak azt mondtam, hogy teljesíteni fogom kívánságukat, de ehez időre van szükségem. Én ebben semmi ellentmondást nem látok. Ha akad valaki, a ki azt hiszi, hogy hadsereget rögtönözhet, én az új hadügyminiszter előtt meghajlok és örömmel teljesítem parancsait.

Kemény Domokos úgy vélekedik, hogy e tárgyat titkos ülésben kellett volna megvitatni. Ő teljes bizalommal viseltetik a miniszterium iránt és a kormány javaslatára szavaz.

Glatz: Ez a tárgy épen nem való titkos ülésbe. Ő is teljes bizalommal viseltetik a miniszterium iránt, de ki kell mondani, hogy a hadsereg magyar lábra állíttassék.

Antal azt indítványozza, hogy az ezred-tulajdonosok egészen szüntessenek meg és az ezredek magyar hősök neveit kapják, például Hunyady, Zrínyi stb.

Szacsvai: A király vagy ur, vagy első államhivatalnok. Mit fog ő mondani, nem tudja, de Ferdinánd jogerzetében teljes bizalma van. Ő azt a szabadságot, melyet 1791 óta csak a papiron birtunk, életbe léptette. Azért mondja ki egyenesen, hogy a központi bizottság javaslata a legjobb. Ha a király csak a nemzet első képviselője, akkor szentesítenie

kell a törvényt. Ha ezt nem remélné, akkor le kellene mondania minden politikai szabadságról, s az alkotmány csalódás volna, mely első alkalommal szétmállana.

Szász Károly: A házban lehet ugyan lélektani, de nem diplomaciai tanulmányokat tenni. A miniszter azt mondom: én akarok magyar katonaságot, de nem holnap, hanem csak holnapután. Most azt kérde, ide tartozik-e a kivitel? Ezt a miniszteriumra kell hagyni.

Palóczy: Midőn július 11-én a ház mint egy ember megadott mindent, senki sem sejtette, hogy utógondolatok is vannak. Mi keserűn csalódtunk. Azt mondják, nincsenek ügyes tisztjeink, hagyjuk azokat a német ezredekbe, hozzájuk átjönni és a külföldieket amoda küldeni, akkor mindkettőnkön segítve van, azok pedig, a kik maradni akarnak, tanuljanak meg magyarul. Egyébiránt hol szedte Napoleon tábornagyjait? A pikától. Ezt mi is tehetjük. Hogy a király nem fogja szentesíteni a törvényt, attól nem tart. Angliában egy király merészelte ezt tenni és megbukott. Emlékezteti a házat, hogy jobb becsülettel elesni, mint gyalázattal élni.

Mészáros hadügyminiszter: Abban a szerencsétlen helyzetben vagyok, hogy korypheusokkal van dolgom, még pedig korypheusokkal a történelemben, az ékesesszólásban és a lelkesedésben, de meg akarom kísérteni a harczot gyenge fegyvereimmel. Sokszor történik hivatkozás a történelemre. Egy történelemtanár — Guizot — rossz politikát csinált és azóta a történelem a politikában rossz hirbe jött. De a történelem csak azokra nézve hasznos, a kik azt tanítják, de nem népevezérekre nézve is. Meg kell még azt is megjegyznem, hogy katonai életem hosszú évszázadán át soha sem hallottam egy magyar katonától sem, hogy a haza semmi. Épen az ellenkező áll. A magyar katona mindig legszebb hivatásának tartotta a trónt, a hazát és a békét megvédeni és így a törvénynek tiszteletet biztosítani. Ha előbb azt tanulta, hogy királya és hazája iránt hű legyen, akkor az most, mióta Magyarország alkotmányos állammá lett, még inkább ugyan, mert most mind a két fogalom egybeolvadt és a magyar katona nem is képzelheti azokat egymástól elkülönítve. Ugy látszik, hogy a lehetőségre nézve csak az időben különbözünk

egymástól. Egyik tisztelt képviselőtársam azt hiszi, hogy az új rendszert azonnal be lehet hozni, én pedig nem szavazhatok elhamarkodásra. Már az iskolában tanultam, hogy még a görög és római istenek sem tehettek lehetetlenségeket. Küszöböljék hát ki a világból a „lehetetlen“ szót s kész vagyok önöknek szolgálni.

Az alsóház augusztus 18-ki ülése.

Mielőtt a ház napirendre tért, Perczel interpellációt intézett a miniszteriumhoz, mely az olasz kérdésre és a két hadügyminiszterium közti hadikészlet-cserére vonatkozott. Ez utóbbira nézve Perczel ezt mondotta: A másik kérdés ez: Azt hallotta, hogy a bécsi hadügyminiszterium a magyartól lőkészleteket kívánt, holott magunknak sincsen sok. Szeretné tudni, minő felelet adatott erre? Továbbá azt is hallotta, hogy Stiriában és Karinthiában Jellachichot, ki Magyarországot megtámadni készül, segíteni akarják. Azt kérdi, el van-e a miniszterium erre készülve és mit tett a haza határainak védelmére?

Mészáros hadügyminiszter: Az első kérdésre adandó választ nem vehetem magamra. A második kérdésre válaszolom, hogy a bécsi hadügyminiszter megkért, adjak neki az országban levő fölösleges hadi készletekből, és mivel ő nekem ezért egy szállítmányt azokból a bombákból, melyek Csehországban öntettek, továbbá egy millió puskaagyutacsot és 600 puskaagyat ígért, nem tagadhattam meg tőle ezt a szivességet. A mi az utóbbi kérdést illeti, azt mondhatja, hogy egy gránátos zászlóalj és más csapatok indultak a határ felé és az erődített helyek védelmi helyzetbe tétettek.

Madarász L.: A hadügyminiszter a golyók elküldését azzal mentegeti, hogy azokból nagy készletünk van. Ez által csak nevetségesekké leszünk. Ha nélkülözhetjük is azokat, de a bécsi hadügym.niszterium oly ellenséges indulatunak mutatkozik irányunkban, hogy szónok épen nem hajlandó fegyvert szolgáltatni a kezébe. A hadügyminiszter válaszát nem tartja kielégítőnek.

Kossuth pénzügyminiszter el van határozva a bécsi miniszteriumnak hajszálnyit sem engedni, ez oldalról őt

mindenki ismeri s így annak mitsem fog átengedni, mire magunknak is szükségünk van. De ha némely tárggyal bőségben el vagyunk látva, akkor igen észszerű, ha cserét fogadunk el. Hisz Ausztriával még is összeköttetésben állunk, igyekezzünk tehát a barátságos viszonyt fentartani.

Erre a napirend következett. Első szónok volt:

Hus z á r abban a véleményben van, hogy a háznak csak az alapelveket kell meghatároznia, a kivitelt a becsületes és nemzeti érzelmű hadügyminiszterre lehet bízni.

B u d a y S á n d o r azt hiszi, hogy a hadügyminiszternek legalább meg kellene kísérleni a hadsereg felállítását magyar lábon; mert könnyebb a magyar ujonczot magyar vezényszóra betanítani mint németre. Mindenesetre magyar színeket és magyar zászlókat kíván. Azonfelül a botbüntetés külön törvény által megszüntetendő.

M é s z á r o s h a d ü g y m i n i s z t e r: Tegnap higgadtan állott ki több vihart, ma azonban gyenge oldaláról támadják meg, de nem hagyja magát könnyen legyőzetni. Ez ügynél esztől, nem pedig érzésétől kell tanácsot kérnie. Mint 35 éves katona megtanulta a türelmet és most is jó gyomra van. Tegnap semmit sem tagadott meg és mindenbe beleegyezett; csak némi időt kívánt, hogy a főczélt, a haza megmentését elérhesse. Mint atyának képviselnie kell gyermekét. Nézete szerint a hadsereg szervezése csak úgy lehetséges, mint azt javasolta.

S c h m i d t H e n r i k a katonaságnak magyar lábon történendő szervezését nem tudja a pragmatika sanctioval összhangzásban képzelni és kénytelen ez ellen tiltakozni.

B e z e r é d j L.: A hadseregnek magyar lábon történendő szervezése már a törvény által is ki van mondva; mert mikor ő felsége a törvényt egy magyar hadügyminiszteriumról szentesítette, ez magától értetődött. Az isten szerelmeért! állapodjunk meg valamiben és közeledjünk a miniszteriumhoz. Azok, kik mindig hazafiaknak bizonyultak és annyit harczoltak és áldoztak a hazáért, megérdemlik ezt. A hadügyminiszter már akkor kötelezte magát egy nemzeti hadsereg alakítására, mikor tárczáját átvette, ha az megtörténik,

akkor a lelkesülés többet fog eredményezni, mint minden technikai eszköz.

Teleki L.: Mindnyájan magyar hadsereget kívánunk, csak hogy ezek elébb, amazok később. A később a mi átkunk. Csak az isten ne mondja: már késő. Semmit sem halaszthatunk el. Előre vagy hátra! Azt mondják, csak katonákat, a többi mindegy. Nos, van 120,000 határőrünk, találunk-e bennök támaszra? Nem, csak veszedelmünkre vannak. Mit használn nekünk ilyen 40,000 ember? Semmit. A hadügyminiszter azt mondja, hogy ez nehéz munka és még is kétszeresíteni akarja azt, t. i. az ujonczokat németül begyakorolni, azután magyarosítani. Francziaország átalakulása után azonnal behozta a nemzeti színeket, azért is segíteni fogja az ég. Azt mondják, kimélni kell a katonaság szellemét. Ha hű, miért? Ha nem az, akkor még a fekete sárga zászlónak is hátat fog fordítani. A határőröknek oly szabadságot adtunk, mint a minőt soha sem remélhettek és még sem csatlakoznak hozzánk. Előbb, míg a hadügyminiszter nézetét nem ismerte, rá bízta volna a keresztülvitelt, most ezt már nem akarja. Vigyázzunk! Ha Európa látja, hogy szabadok voltunk és mégis önkényt bujtunk járom alá, azt fogja mondani, hogy nem érdemeltük meg a szabadságot. Nézete ez: A hadsereg kivétel nélkül legyen nemzeti.

Mészáros hadügyminiszter: Most már kartácsokkal támadják meg, de még sem adja meg magát. A törökök éppen akkor fogtak reformokba, mikor háboruba keveredtek a muszkákkal. És mi lett ennek következése? Mindenütt és mindig megverettek. Előtteszóló azt mondotta, hogy kétszeres munkát végzünk. De mit fognak a Turszky, Sándor stb. ezredbeli tisztek mondani, ha most egyszerre magyarul kell nekik vezényelni? (Erős mozgás). Igen, kellemetlen helyzetben érzi magát, de nem járhat el másképp, ezt csak ő látja. A francziák egészen más helyzetben vannak, ott csak egy nyelv, egy nemzetiség van.

Kemény Zsigmond elismeri, minő nehézségekkel küzd most a gyökeres reform, és így a központi bizottság javaslatát pártolja.

Antal Mihály (verőczei paraszt): Merészelni kell

röviden és határozottan föllépni, és kimondja, hogy csak magyar hadsereget óhajt; azt meri mondani, hogy a szerbek az ő megyéjében, ha őket felvilágosítanak, mind jó magyar katonákká lennének.

V a g y o n minden áron magyar hadsereget kíván.

Buday (Zemplén) sokat hallott erről és amarról, de minden eltűnik a nemzetiség iránti tekintet előtt. A hadügyminiszter egy egész nemzetet akar oly engedményekre bírni, melyek nem méltók hozzá. Ez nem megy. Inkább szakdjanak ránk a hullámok, de haljunk meg, mint becsületes magyarokhoz illik.

Kubicza nem született magyarnak, de a hajlam a magyar intézményekhez azzá tette és mint ilyen, azt kell mondania: „minden áron magyar hadsereget!“ Ha ismerte volna a hadügyminiszter szándékát, akkor Kossuth javaslatánál a 200,000 katona megadására nézve bizony ülve maradt volna. A hadügyminiszter törvényjavaslata ellen van.

Az alsóház aug. 19-ki ülése.

Szintay kívánja, hogy ne csak az ujonnan alakítandó hadsereg, hanem a régi is magyarosíttassék.

Kossuth pénzügyminiszter; Engedje meg a t. ház, hogy egyéni nézetemet kimondjam. Az 1848. 4. t. cikk visszaadta az ország önkormányzatát, mely már ezelőtt 50 évvel törvényes jogává lett, hogy t. i. Magyarország a maga belügyeit önállóan rendezhesse, a külügyekre pedig befolyással bírjon. A mi a szönyegen lévő kérdést illeti, csak két-félét lehet akarnunk. 1) A már fennálló, valamint a még felállítandó katonaságot magyar lábon szervezni, vagy 2) a régi maradjon a hogy volt és csak az új katonaság szerveztessék magyar lábon. Az elvre nézve a ház ép úgy, mint a miniszterium tisztában van, meg hasonlítás csak a kivétel módozatában rejlik. Sajnálja, hogy a vita nagy része a szükségesség kérdése körül forgott, mert erre nézve mindnyájok meggyőződése ugyanaz. A másik kérdés az, vajjon kedvező vagy kedvezőtlen eredménye lesz-e eme rendszabálynak. De meg van győződve, hogy egy nem magyar hadsereg felállítása még a

dinasztia érdekei ellen is volna. Azokat, a kik azt mondják, hogy Magyarország el akar szakadni Ausztriától, rágalmazóknak nyilvánítja, mert ha Magyarország ezt akarta volna, akkor ahhoz a márcziusi napokban legjobb alkalma lett volna, midőn minden szenvedély szabadon, féktelenül uralkodott és egészen más hangon szólhatott. A dinasztia sokkal inkább támaszkodhatik magyar hadseregre; mert ezt a király és haza iránti szeretet és hűség lelkesíti és egész határozottsággal állíthatja, hogy bármennyire mosolyogjon is most a szerencse Ausztriára, Magyarország mégis legerősebb támasza marad a dinasztiának. A mult idők egyik nagy baja az volt, hogy a katonát a polgártól ugyszólván elszakította. Ily hadsereg nem megbízható. Ausztria fölött akarunk-e mi uralkodni? Épen nem. Csak egyenjogosításra törekszünk. Az osztrák nép sokkal fölvilágosodottabb, sem hogy Magyarország elnyomását kívánná. A két nemzet állása egyenlő, szabadsága közös (nagy tetszés). A ház sokszor hallotta a hadügyminiszter nézeteit, sajnálja, hogy saját nézetei a hadügyminiszterétől különböznek. Ő és valamennyi miniszter számoltak lelkiismeretükkel; azt hiszi, hogy annyiban engedhet neki, a mennyiben a körülmények sürgőssége megengedi, többet semmi esetre sem. Fordulnak ugyan elő nehézségek, melyeket nem lesz könnyű elhárítani, ennél fogva most is felkéri a hadügyminisztert, mint előbb már a miniszter-tanácsban is tette, engedjen ő is valamit a ház kívánatának. Saját véleménye a következő: A magyar ezredek három zászlóalját jelenlegi alakjukban ki kell egészíteni, a többi csapatokból pedig honvédzászlóaljok alakíttassanak és mondja ki a ház, hogy a többi ezredek tisztjei e honvédzászlóaljaknál is alkalmaztassanak. A huszár ezredeknél, ahol a gyakorlatok bonyolodottabbak, a melyeknél a szellem a leghazafiasabb, minden maradjon a réginél. Ő nem bizalmatlankodik a katonasággal szemközt; mert nincs veszedelmesebb, mint egyesek miatt egy egész osztályt gyanusítani. Szerencsésnek fogja magát érezni, ha sikerül a megoszló nézeteket egyesíteni, mert egyesülnünk kell minden áron. Csak is így érhető el a kitűzött cél (Általános tartós tetszés).

Kossuth javaslatánál fogva tehát a negyedik zászlóal-

jak felállítása mellőztetett a rendes magyar gyalog ezredek-nél, de azért ezek tökéletesen érintetlenek maradtak és ki is akarták őket egészíteni. Ez által a hadsereg összefüggése fentartatott, a mi a védkérdésre nézve a legnagyobb fontosságu volt. Hogy a honvédszászlóaljak felállítása e tekintetben nem volt képes zavart okozni, azt már fennebb hangsúlyoztuk. Mészárosnak tehát a legbefolyásosabb miniszter javaslatához kellett volna ragaszkodnia, ha a maga oly nagy erélyességgel és következetességgel védett álláspontját fenn akarta tartani, de ő e helyett feláldozta ujonezozási törvényjavaslatát, midőn mint legközelebbi szónok így szólott:

Mészáros hadügyminiszter: Filozófus szeretne most lenni, hogy jól kezdje meg szónoklatát, a mi oly szónok után nagyon nehéz. Mindeddig nagyon szerencsétlen volt, hogy meggyőződése a házéval ellenmondásban állt. Kimondotta, hogy magyar hadsereget óhajt és ezt mint a magyar miniszterium tagja kénytelen volt tenni, de oly magyar hadsereget akart teremteni, hogy a katonák polgárok, a polgárok pedig védképesek legyenek. Kimondotta meggyőződését, hogy az iránt a hadsereg iránt, mely értünk harezol, bizalommal viseltetünk és erre nézve a legjobb módot ajánlotta, hogy oly hadsereg alakittassék, melyet nem sokára használhatunk. Nem várt volna annyi ellenállást. Miért oly következetlen a ház? Előbb oly sok bizalmat tanusított és most fősvénykedik vele. Minthogy megigérte a hadsereg mielőbbi magyarosítását és még sem hisznek neki, ez neki fáj. Most, hogy látja, miszerint a ház kívánata a magáéval nincs összhangzásban, még is örvend, ha a haza győzni fog. Ő szilárdul megmarad meggyőződése mellett, de ezt a ház kívánatának alá rendeli (zajos tetszés). Ez rá nézve komoly szó; mert megszegte adott szavát, a mi katonához épen nem illik. Fogja-e a ház az ő önmehtagadását méltányolni vagy sem, nem tudja, de minden esetre kívánja, hogy megossza a ház vele a felelősséget (tetszés). Még egy kérése van. Legalább azt engedjék meg neki, hogy minden ezrednél egy vagy két tartalék századot alakithasson. Ezek a 4-ik zászlóaljak a ház előtt valóságos rémképek. Továbbá a tisztek fele a honvédséghez

tétethessék át. Nem tudja, megnyerte-e tisztelt barátjának, a pénzügyminiszternek helyeslését.

Irányi a hadügyminiszter jelenlegi engedményével nincs megelégedve, hanem Pálffy javaslatát fogadja el.

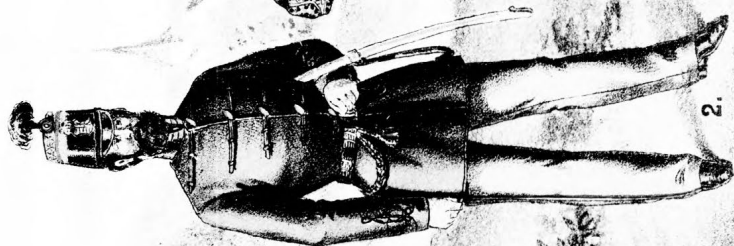
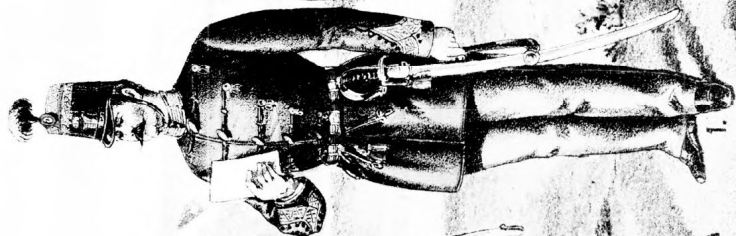
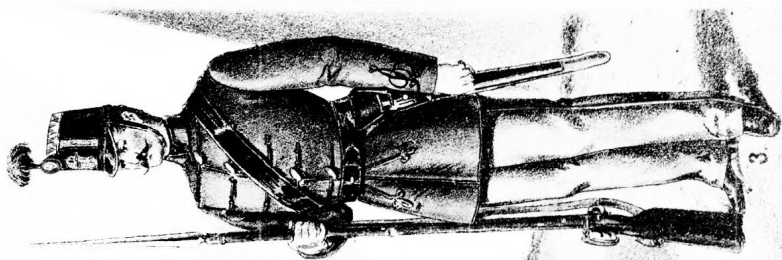
Kállay: A miniszterium majd minden kérdést kabinetkérdéssé tesz. Ez nem méltányos eljárás, ez a ház szabadságának lábbal taposása. Ez megtörténhetik talán más országban, de nem most és nem nálunk, midőn élet és halál közt lebegünk. A kérdésre áttérve határozottan magyar hadsereget kíván, nehogy ismét legyenek magyar tisztjeink, kik vonakodnak a horvátok ellen harcolni, mert ezt későn bánók meg.

Farkas K. sem Kossuth, sem Mészáros javaslatára nem szavaz; mert ez által a törvény keresztülvitele lehetlenné válnék. Még egy szót kíván intézni a miniszterelnökhöz, kinek fenyegetése a szentesítés megtagadásával erkölcsi kényszer volt. Mert ezt ő felségének vagy a kamarilla vagy a magyar miniszterium tanácsolná, de ilyesmit ő felségéről feltételezni csak rágalmazás lenne.

Batthyányi miniszterelnök mindig büszke lesz arra, ha érvekkel erkölcsi kényszert gyakorol a házra.

A hosszas viták már kimerítették, türelmetlenné tették a házat és az ismételt elnöki cseppetések daczára sem hallgatott már a többi szónokokra. A fölirt szónokok elállottak a szótól és így véget ért az általános vita.

A honvédelmi kérdés hosszadalmas és időrabló vitása alatt; mert arra vezetett a hadügyminiszter ujonczozási törvényjavaslata, mely csak a jelen helyzetre volt számítva és míg arról folyt a tanácskozás, miként szerveztessék a hadsereg, mely által a veszedelemben forgó haza megmentessék, a déli táborban készültek történtek a szerbek elsáncolt táborának bevétele, az általánosan elterjedt hit, hogy a hadi szerencse a magyar fegyverek javára fogna eldőlni, tekintetel a magyar hadsereg erejére és vezényletére, elég jogosult volt, de mindnyájan fájdalmasan voltak meglepetve, midőn ennek épen ellenkezője történt. A magyar csapatok részéről augusztus 19-én történt támadás, melynél báró Bakonyi ez-

NEMZETŐRSÉG.

1. Törzstiszt.
 2. Százados.
 3. Gyalog nemzetőr.
 4. Lovas.
-

Ez a rajz az 1848 ki nemzetőrséget díszegyenruhájában tinteti fel. A hadi szolgálatban azonban, főleg a mozgó nemzetőrségnél semmi egyöntetűség sem volt az egyenruhára nézve ; miután a városok és megyék úgy öltöztették fel saját nemzetőreiket, amint épen a legcélszerűbbnek vélték.

redes *) a Sándor czár nevét viselő 2. ezred parancsnoka, ezredével együtt dicsően viselte magát, de visszaveretett. E vereség összeköttetésben mindazzal, mi a Drávánál volt készlőben, nagy jelentőséggel birt. E Hiób-hir benyomása alatt igen viharossá vált az augusztus 21-ki alsóházi ülés. Midőn napirendre akartak térni, Zákó lépett a szószerkre.

Mindenek előtt panaszt emelt az alsóházban uralkodó időpazarlás ellen, mely őt még a legfontosabb kérdésnél is önkénytelen némaságra kényszerítette. De most vége a bókoknak és őszinteségre van szükség. Senkit sem akar rágalmazni, de mivel ismeri Bácsmegyét, azt mondhatja, hogy az augusztus 19-ki támadás a lehető legügyetlenebb volt. Embereinknek nem csak sánczokat kellett bevenni, hanem uszniok is kellett. Szónok azt kívánja, hogy a hadügyminiszter maga menjen le a hadműveletek vezetésére.

Perczel Mór: Tisztelt ház! A mit én már hetek óta alaposan behizonyított tények nyomán mondtam, beteljesedett. Ha egy angol vagy franczia káplár által vizsgáltatnók meg az utóbbi hetek eseményeit a déli hadseregnél és jelesen a legutóbbi támadást, behizonyítanak, hogy ott a legna-

*) Bakonyi Sándor br., az 1845-ben meghalt altábornagy és Mária Thérézia-rend lovagjának Bakonyi Imre bárónak fia, született 1805-ben Léván, Barsmegyében, és gondos nevelés után mint önkéntes tűzer lépett 1822. év október 28-án a 2. tábori tűzérezredbe Bécsben, hol apja akkor dandártábornok volt. Ugyanazon év december 21-én belépett a bombászkarba, hol hadapróddá lett. A következő év december 1-én át-tétetett a báró Márjássy nevét viselő 37. sorgyaloezredbe mint hadnagy, és 1825-ben főhadnagygyá lépett elő a Gyulay Ignác gróf nevét viselő 60. sorgyaloezredbe és ugyanabban az évben az atyja nevét viselő 33. sorozredbe tetetett át, 1828-ban második osztályu, 1831-ben pedig elsőosztályu századossá lett. Ugyanebben a rangban tetetett át a Sándor czár nevét viselő 2. sorgyaloezredbe 1836-ban, még abban az évben őrnagygyá, 1844-ben alezredessé és 1848-ban ezredessé nevezetett ki április 29-én. Ugyanekkor Hontmegye táblabírájává is kinevezetett. Az általa parancsnokolt ezred már több év óta volt Pozsonyban helyőrségen és innét egészítettett ki, ahonnét a szerb felkelés kitörése után a déli hadsereghez rendeltetett. Ezredét nagy ügyességgel vezelyelte és igen elszánt vítez tiszt volt, jelesen az 1848. évi augusztus 19-ki támadásnál Szent-Tamás ellen rendkívüli higgadtságot tanusított, midőn gyalog, karddal kezében vezette rohamra ezredét. Október 30-án a

gyobb árulás történt. (Zaj.) Kérem hallgassanak ki uraim! Sokszor ismétlem, hogy veszélyben forog a haza, de nem a külellenség hatalmánál fogva, hanem saját ügyetlenségünk és gyávaságunk miatt. Ez most teljesedésbe megy. Kétségtelen, hogy a szerb felkelés arról az oldalról támogattatik, mely iránt a nemzet hónapok óta a legnagyobb bizalmattal tanusította és ezt tettek is bizonyították. Mindig tisztán állott szemem előtt, hogy azon egyének, kik eskü által vannak feltétlen hűségre kötelezve, soha, még ha a legnagyobb hatalmat adjuk is kezeikbe, sem fogják komolyan megtámadni azokat, kiknek eszközei ők magok. Helyesen állította az előttem szóló, hogy a hadműveleti terv augusztus 19-én ügyetlen és rossz volt. Ha több havi készülődés után egy rendes hadsereg, mely 20—24 ezer emberből áll és a melynek 48 pompásan felszerelt ágyuja és 3—4 ezernyi lovassága van, egy olyan ellenséggel szemközt, melynek egy jó ágyuja sincs, és ezeket is szekereken szállítja, még egy sánczot sem bír bevenni, ugy ez eléggé bizonyítja, hogy ha a mi magyar katonáink és tisztjeink, mint erre adataim vannak, a legna-

honvédelmi bizottmány vezérőrnagygyá nevezte ki, mely minőségben szolgált is a déli hadseregnél. Midőn a dolgok Magyarországon határozott forradalmi fordulatot vettek, betegnek jelentkezett és a cs. kir. csapatoknak Budapestre vonulása alkalmával Windischgrätz herczeg alatt visszamaradt, itt szabad lábon védelmezhetette magát az ellene indított vizsgálat alatt. A vizsgálat tartama alatt 1849 év január 18-án, mint ezredes, ideiglenesen nyugalmaztatott. De e kínos helyzetben is igen kellemetlen eset érte. Ápril havában ugyanis engedelmet nyert Windischgrätz herczegtől családja meglátogatására, mely neje, született bellusi Baross Albertina asszony jószágán lakott, és ekkor történt, hogy az uton egy cs. kir. szállítmányhoz csatlakozott, mely vele együtt egy erős huszársapat kezei közé esett. Debreczenbe kísérték erős fedezet alatt, hol már árulónak volt híresztelve, kit fegyverrel kezében fogtak el. Megérkezésekor a dolog fölvilágosult és Mészáros, ki őt azonnal magához hivatta és nagy részvétellel fogadta, gondoskodott róla, hogy egészen bántatlanul maradhasson. — A háboru befejeztével ismét megújította a cs. kir. haditörvényszék a vizsgálatot Bakonyi ellen. Ezredesi rangjától egyszerűen megfosztatott, s meghalt 1853-ban hontmegyei birtokán. Bakonyi elegáns külsővel bírt s minden ízében gentleman és vitéz katona volt.

gyobb hazafiui rokonszenvvvel is viseltetnek ügyünk iránt, de az általános hangulat, mely itt vezényel, nem ugy cselekszik, mint a haza érdeke kívánja, akkor én nem elégszem meg azzal, mit az előtttem szóló mondott. Kimondom, hogy a haza veszélyben forog! Kétségtelen, hogy az osztrákok támogatják Jellachichot. Épen most csatlakozott az ő seregéhez 3 ágyu-üteg Laibachból. Ezentul is, mint eddig történt, be akarjuk-e várni, mig Magyarországba betör? A nép már a nélkül is bizalmatlan irányunkban, mert hat hét óta mitsem tettünk. Azt várjuk-e, mig az általános népdüh még a felső megyékben is kitör? Hogy annyira sarokba szorittassunk, hogy mindent oda engedjünk Ausztriának, mit tőlünk követel? Nekünk rögtöni intézkedések kellenek és én kívánom, hogy a miniszterium megtegye a szükséges lépéseket. Tisztelem a hadügyminiszter urat, de ha valaha, ugy most szükséges, hogy szigorun ragaszkodjunk a parlamenti formákhoz. Ha valaki egy havi folytonos halogatás után, azzal a szándékkal, hogy még több erőt gyűjtsön, végre mégsem képes szándékát keresztül vinni, akkor én, mint a nép képviselője, kötelességemnek tartom, ha leghatártalanabb bizalommal is viseltetem az ő személye iránt, kimondani, hogy én most a háboru vezényletét ezekre a kezekre nem akarom bizni. (Kaczaj a középén és jobboldalon.) A pénzügyminiszter azt mondotta, hogy ha hadseregünk veszteni fog is, ő mégis köszönetet fog neki szavazni. (Kossuth közbe szól: Ezt nem mondottam.) Én is azt tenném, ha hadseregünk nyilt csatában vesztene és a támadás ugy történnék, mint történnie kell. Még akkor is, ha ezrek vesznének el e mellett. De ha a tisztek nem teljesitik kötelességüket és így a tett ígélet nem tartatik meg, akkor gondoskodnunk kell, hogy derék katonáink az ellenség által le ne mészároltassanak, mert a vezérek a mi alkotmányos állásunkkal nem akarnak megbarátkozni. Azt kívánom tehát, hogy a királyi biztos, ki felhatalmazásokkal van felruházva és így ismerheti a dolgok állását, megfejtse nekünk azt, és ha az én állításom nem bizonyulna valónak, nem bánom, ítéljenek el engemet. De ha az ő leirásából csak a legkisebb gyanuok is feltűnnék, a háznak más politikát kell követnie és más lépéseket tenni, olyanokat, melyek egy

kétségbeesett nemzetnél kötelességgé válnak. Én tehát két indítványt teszek: 1. a királyi biztos a háznak a körülmények hű leírását adja be; 2. e jelentés következtében küldjön a ház arra a vidékre teljhatalmu biztosokat, kik megtegyék a szükséges intézkedéseket a haza megmentésére. (Zaj.) *)

Szentkirályi Mór: Ily komoly és fontos időben a háznak nem szabad semmit elhamarkodni; ő tehát nem állhat jól érte, hogy az aldunai vidéken vizsgálatot lehessen elrendelni. Ő egyébiránt ezt a szót „árulás“ már sokszor olvasta a hírlapokban, ma azonban ez volt az első szó, melyet a terembe léptekor hallott. Ez oly súlyos szó, hogy az iránt, a ki ezt a szót más ember ellen kimondja, ép oly kevésbé lehet bizalommal viseltetni. (Igaz!) Azonfelül a haza védelmének biztosítása nem annyira a lelkesedésen, mint egyedül a fegyelmen alapul. Ha igazán léteznék árulás, azt nem egy bombasztikus szónoklat, hanem csak a miniszterium gátolhatná meg erélyessége által. Ő, mint a miniszterium küldöttje, csak a miniszteriumnak tartozik jelentést tenni. Most itt csak annyit mondhat, hogy egy erőd támadtatott meg, de be nem vettetett. De így a dolgok az alsó vidéken nem maradhatnak; egyébiránt a mi ma nem sikerült, sikerülhet holnap. De a ház megnyugtatóására állithatja, hogy sehol árulást nem vett észre, sőt ép úgy a vezéreknél, mint a katonaságnál, csak lelkesedést, honszeretetet és készséget talált az önfeláldozásra. (Éljen.) Ennélfogva kéri a képviselő urakat, hogy legalább 24 óráig halasszák el netaláni interpellációikat.

Mészáros hadügyminiszter: Tisztelt képviselők! Már az utóbbi napokban mondtam, hogy a hadsereg parancsnoka sokkal inkább jelentene győzelmet, mint vereséget, de a háboru sorsa úgy hozza magával, hogy a hadsereg majd győz, majd vesz. A ki egyszeri veszteség után minden reményről lemond, az még akkor sem fog győzni,

*) Perczel Mór e beszédének hite az aldunai táborban elterjedtén, némely cs. kir. katonatisztek nagyon zokon vették és elhatározták, hogy szónokot ezért kérdőre fogják vonni és elégtételt követelnek tőle. Bechtold báró altábornagy egyik segédtisztje, Chotek gróf, e végett föl is utazott Pestre és Perczel Mórt párbajra hívta ki. A párbaj meg is történt. Chotek golyója kissé horzsolta Perczelt és ezzel az ügy véget ért.

ha teljesen győzhetne. (Ugy van!) A támadás megtörtént, és az előttem szóló tisztelt képviselő, kinek üdvös működését a táborban már több ízben nagy köszönettel és elismeréssel említettem, egyrésztől saját nézetemet is kifejezte. Most azonban engedelmet kérek, hogy ez oldal felé (balra mutat) is forduljak, és kimondjam, hogy az, a ki e szót „árulás“ használta, igen súlyos szót ejtett ki, és én a ház böles belátására bízom az ítélet hozatalát azon férfiu fölött, ki nem, tudja bebizonyítani, melyik oldalon történt a hiba. Mielőtt visszatértem Magyarországba, el voltam rá készülve, hogy egy ötven éves becsületesség itt füstbe mehet, és hogy az emberek engem talán hazaárulónak fognak nevezni. De azt nem hittem, hogy ebben a házban az én igazgatásom alatti működést ily gyanu érje. Itt nem marad más hátra, mint hogy vagy fölöttem mondanak ítéletet, vagy azt sujták megrovásukkal, a ki e szót „árulás“ használta. Egyik képviselő ur azt mondotta, hogy egy káplár jobban vihette volna a háborút az alsó vidéken, még pedig angol káplár. Ha talán oly káplárt értett, kit Wellingtonnak neveznek, akkor az talán mégis észre vett volna némely hibát. A vereség ugyan megtörtént, és én ezen seregnek részemről, a mint a dolgot tudom, mindegy akár történt, akár nem történt ez, még ha a ház rosszallaná is, nyilvános köszönetet mondok. Nem azért, mert most veszítettünk, hanem azért, mivel képes lesz e veszteségünket helyre hozni. (Madarász L.: „Itt nincs szó a közkatonákról.“) Még pedig a vezéreknek is köszönetet mondok, mert tapasztalásból tudom, hogy kevés hadvezér van, ki azonnal győzedelmeskedett és ha veszített, nem szállott alább bátorsága, hanem újabb küzdelmekre készült. Az is mondatott, hogy egy 24,000 emberből, 48 ágyuból és 3000 lovasból álló hadsereg nem volt képes egy sánczot bevenni. Azt azonban tudom, hogy a 7-ik huszárezred 1790-ben a veronai csatát megnyerte. De mikép? Mert a sáncz hátulsó része nyitva állt. Sok ember vérzett el, de a győzelem mégis ki lett viva. Ott azonban, hol nem csak a csatornán, de más vizeken is át kellett menni, hogy lehetett volna ott a lovasságot használni? Ugy szintén nem foghatom fel a 24,000 embernyi

rendes csapatokra való hivatkozást, holott egész Magyarországon sincs annyi. Azt mondták, hogy a tisztek nem teljesítették kötelességüket. Nem tudom, mennyiben nem teljesítették azt, mikor 2 tiszt elesett, 9 pedig megsebesült, ezek csak lerótták kötelességük egy részét. A mi csekély személyemet illeti, én szívesen lemegyek a harcztérre, de vajjon jobban igazgathatom-e ott az ügyeket, azt nem tudom. A mit tehetek, megteszem, csak annyit mondhatok, hogy a jelen hadvezért ügyesebbnek tartom, mint magamat. Talán az az előnyöm volna, hogy a hadsereget személyesen buzdíthatom, de a mostani hadvezér is bír a szükséges gyakorlati tapasztalással és azért is teljesen bizom benne. Ha az öt nap óta napirenden levő ujonczozási törvény be lesz fejezve, akkor ismét nagyobb körutat szándékozom tenni a harcz színhelyén és erről előre értesitem a házat. Ha azonban szükségesnek tartaná a ház, hogy azonnal leutazzam, ezt a kívánságát is teljesíteni fogom és úgy mint most, mindenkor kész vagyok, minden erőmet és képességemet összeszedni, sőt még magamat is fölládozni. (Éljen.)

Kossuth pénzügyminiszter: Uraim! E napokban azon reményemet fejeztem ki, hogy a ház, ha győzelmi hír érkezne hozzánk, közfelkiáltással fogja azon hazafiaknak a köszönetet megszavazni, kik a legdrágábbat a mivel bírnak, vérüket és életüket áldozzák a hazának, sőt még akkor is, ha a sors végzésénél fogva veszteséget jelentő hír érkezne is. Nekünk magyaroknak egyik hibánk az, hogy hallgatni nem tudunk. A magyar, ha cselekedni kellene, csak beszél és nem válogatja meg szavait. Lehetett-e valaha ütközetet nyerni, ha a táborban kikürtöltetett, mennyi katonaság van ott stb., hogy az ellenség igen kényelmesen tájékozhatta magát. Az utóbbi eseményről annyit tudok, hogy egy sáncz támadtatott meg, melyet azon tisztelt miniszter társ barátom állítása szerint, ki a jelen perczben a legérdemteltsebb tagja a háznak, erődnök is lehet nevezni. A mennyire én a világtörténelmet ismerem, kevés oly esetről tudok, melyekben egy vár mindjárt az első rohamnál bevételre volt. Én nem tartozom azok közé, kik vétségeket palástolnak és bűnöket büntetlenül hagynak, de mindenkit figyelmeztetek a haza erejére, mely az in-

tézkedésekben és a fegyelmen alapul, és a ki panaszt emel, az nevezzen meg személyeket, és ne éljen oly kifejezésekkel, melyek azokat az embereket kellemetlenül érintik, kiknek a ház, ha a körülmények ismerve lesznek, csak köszönettel fog tartozni. Így jelesül a hadsereg főparancsnoka (Bechtold báró altábornagy), a ki órákig állott a legveszedelmesebb helyeken, vagy Bakonyi is (Éljen), a ki úgy viselte magát, hogy ha győzelem követte volna tetteit, nem követelhetett volna nagyobb elismerést, mint aminőt most megérdemel. Én pedig azt tartom az ügy árulásának, ha valaki egyidejűleg beszél vezérekről és árulásról, mint ez most a házban történt és én a házat mindaddig kompromittálva látom, míg ez az itt kimondott szó vagy nincs megezáfolva, vagy míg nem hozattak fel részletek és bizonyítások, hogy ez által a rossz hatás megsemmisíttessék, mely a házat veszélybe döntheti. (Helyes.) Az én indítványom tehát az, nevezzen ki a ház küldöttséget, mely az illető képviselőt felszólítja, adjon kellő felvilágosítást arról, a mit mondott, a mire azután a ház úgy intézkedjék, mint azt a haza megmentése kívánni fogja.

Ma d a r á s z L.: Itt most nincs szó pártkérdésről, hanem a hon állapotáról. A tanácskozásnak tehát higgadtan kell történni. Szónok csak elszomorodásra lát okot, nem pedig kétségbeesésre. Nem helyeselheti Kossuth javaslatát egy küldöttség kinevezésére nézve; mert a házat nem akarja áttelelni az inkuiziczió mezejére. (Zaj.) Abban a véleményben van, hogy a ház köteles egy képviselőt meghallgatni, a ki valamit kimondott. (Zaj: „árulás!“) Hallotta az „árulás“ szót de nem azt, hogy az a táborra alkalmaztatott. (Zaj.) Ennélfogva a képviselőt, ki egy szót ejtett ki száján, melyen a ház néhány tagja megbotránkozik (Kiáltások: „mindnyájan“), ki, kell hallgatni. Egyébiránt Perczellel tart, a ki fölvilágosításokat kíván a királyi biztostól („Ez már megtörtént“), annyival is inkább, hogy a haza politikája más térre vezettesék. (Egy hang: „Talán a ti kezeitekbe.“) Más országok példája szerint országos hadi biztosok küldését kívánja, de konventet vagy inkuizicziót nem akar.

K o s s u t h kifejti, hogy a háznak joga van felvilágosításokat követelni bizottság által; hová vezetne az, ugymond,

ha ily gyanúsítások által az ártatlan is szenvedne. Ezt gondolják meg azok, a kik az ő indítványában spanyol inquisíciót látnak. Ha ő egy hadseregben szolgálna, a mely ellen ily általános vád emeltetnék, azonnal kész volna kardját leoldani. Minő rendszabályhoz nyuljon hát a ház ily esetben? A tisztelt képviselő a nélkül, hogy a királyi biztos jelentését kívánta volna, kimondotta az „árulás“ szót. Ha tehát, mint azt egy szónok föltételezi, adatai vannak, a háznak joga van ezekre az adatokra (Helyeslés).

Batthyányi miniszterelnök a bizottságot nem a végből kívánja, hogy Perczel magát igazolja, hanem azért, hogy a ház, ha a vád igazolva van, a szükséges lépéseket tegye. Az „árulás“ szót, mely minden minősítés nélkül használtatott, megrovandónak tartja. Minthogy azonban a hadügyminiszter magát a hadsereggel ugyanazonosítja, hivatalos állása kívánja, hogy a kormány e tárgyat a maga és a kormány ügyévé tegye és kifejezze kívánságát, hogy a ház az ellen, a ki ezt a szót kimondotta, vagy fejezze ki megrovását, vagy a miniszterium iránti bizalmatlanságát mondja ki (Izgalom).

Perczel Mór: Rendkívül következetlen és politikátlan embernek tartanám magamat, ha azt mondtam volna, a miért engem a pénzügyminiszter megtánadt. (Zaj.) Sőt ellenkezőleg adatok által akartam bebizonyítani magyar tisztjeink hűségét és önfeláldozását. De az, a mit hasonlóképen oly adatok által bebizonyíthatok, melyek maguknak a miniszter uraknak tárczáiban találtathatók, az, hogy a háboru folytatásánál épen azok a kellékek hiányoznak, melyeket Magyarország minden alkotmányos polgára követelhet. (Zaj.) Azt az állítást, hogy e háborunál árulás fordult elő, nem veszem vissza, és a mit kimondottam, hivatalos adatokkal vagyok képes bebizonyítani. Szónok itt felemlíti a Hrabovszky részéről történt első bombázást, s azt, a mit egy őrnagy a drávai táborban tett és a mi Temesvárott történt. Végre Szentkirályi nyilatkozatához ragaszkodik leginkább, hogy a felkelést eleinte csekély haderővel el lehetett volna nyomni. Az indítványozott törvényszék előtt mint valló tanu fog föllépni, de akkor a minisztereknek is ugyanazt kell tenniök,

mert az adatok az ő tárczáikban vannak. De mint bűnös soha sem fog megjelenni. (Zaj.) Valamint eddig minden zsarnokságnak ellent állott, úgy itt sem fog megszenvedni semmiféle erőszakot. (Zaj és kacaj.)

Batthyányi miniszterelnök: Itt nem a vizsgálat a cél, hanem csak a tárgy többoldalu megvilágítása, hogy a ház határozhasson, minek kelljen történnie. Én csak a végből hívtam föl a házat, hogy azon rosszul használt kifejezést rója meg, mely által a hadsereg és a hadügyminiszter, ki magát azzal azonosítja, sőt még én is sértve érzem magamat. A ház tehát vagy fejezze ki megrovását, vagy mondja ki bizalmatlanságát a miniszterium iránt. És ha ez elégtételt nem adja meg, azzal csak megnehezíti a miniszterium állását, mely ily körülmények közt egy nappal sem kormányozhat tovább. (Helyeslés.)

Mészáros hadügyminiszter kijelenti, hogy ha a ház e megrovást nem mondja ki és a dolog minél hamarabb nem hozatik tisztába, ő magát e pillanattól kezdve nem tekinti többé hadügyminiszternek. (Zaj.)

Bezerédy István: A ki ily fontos időben átalános gyanúsításokat szór, és ott, a hol egyetértés a legnagyobb szükségesség, az egyenetlenség magvát hinti el, az a hazának, hogy a legenyhébb kifejezést használja, nem a legjobb szolgálatot teszi. De szónok azt hiszi, hogy miután a ház e kifejezést átalános roszalással fogadta, már az is kellő elégtétel volt. Csak most, miután bizottság indítványoztatott, a hadsereg tekintetbe vétele miatt többé nem hátrálhat a ház a nélkül, hogy magára ne hárítsa a gyanút, miszerint a helyett, hogy a dolgot nyíltan világítaná meg, csak el akarja azt tussolni.

Madarász L.: Csak a miniszterelnök és a hadügyminiszter által kimondott fenyegetésre vonatkozva, kik állásukat a szóban forgó megrovással hozzák összeköttetésbe, akar néhány megjegyzést tenni. A nemzet bizalma olyan dolog, melylyel egyes magán egyén függetlensége kedvéért nem szabad játszani. Ha hazánk minden oldalról jobban meg lesz szilárdítva, akkor lehet ily gyermekjátékot üzni. (Zaj.) A mi Perczelt illeti, őt szónok azzal védte, hogy szavai Hrabovsz-

kyra, Ottingerre és Jellachichra vonatkoztak. (Zaj és kacaj.) Talán Jellachich serege nem magyar? És nem mondotta-e a királyi biztos, hogy a felkelést még egy pár hét előtt el lehetett volna nyomni? Miért ne lehessen ezt a mulasztást megróni? „Nektek“ mondá szónok, „kik padjaitokon a haza bizalmával kérkedtek, ki kellett volna tűznötök a zászlót és kimondanotok, hogy mindenütt elől fogtok vele járni, és így minden bajnak vége lett volna. De ha a miniszterek azt hiszik, hogy okoskodással lehet a hazát megmenteni, ha látjuk, hogy még az ujoneozási törvény is elhalasztatik s befejezése hosszú pórászra bocsáttatik, akkor kimondom, hogy a mulasztások okai csak ti vagytok.“ (Tetszés a baloldalon és a karzatokon.)

Gróf Széchenyi István: Ha valaha, úgy most szükséges, hogy heveségünket mérsékeljük, mert Szentkirályi barátunk igen helyesen mondá, hogy pusztá lelkesedéssel nem lehet csatákat nyerni. Engem nem szomorít annyira az, hogy ellenségeinknek puskáik és ágyúik vannak, mint az, hogy nincsenek köztök oly tényezők, kik vezéreik minden lépését lehetlenítsék. Azt kérdik, miért nem tett a miniszterium erélyes lépéseket, miért nem teremtett elő pénzt és katonákat? A miniszterium mindezt megtette, csak hogy mi magyarok nagyon szeretünk kathedrai bölcseséggel oly dolgokról beszélni, a melyekhez nem értünk és azt gondoljuk, hogy könnyű dolog katonákat és pénzt előteremteni. Azt mondják, Magyarország nagy kincsekkel bir és hogy itt könnyű pénzt csinálni. Ez ugyan igaz, csak hogy idő is kell hozzá. Neki van, ugymond, legkevesebb foglalkozása a miniszteriumban, és mégis alig marad két órája napjában pihezésre. De miért nem tesz annyit, mint a mennyit köteletségérzete parancsol? Mert igen sokan vannak, kik mindig háborgatják és mindig sarkában vannak. Igen jól tudom, folytatá, hogy a lelkesedés égi ajándék, a mely nélkül az ember törpévé zsugorodik, de ennek mégsem szabad egyéneknek, mint a l a p n a k lenni. Somogy- és Fehérmegyék képviselői, valamint társaik is mindent elkövetnek, hogy ezt a szerencsétlen miniszteriumot gyengítsék és hitelét csökkentsék, s ha tagadná is ezt a tisztelt képviselő ur, mégis létezik

felsőbb bíró a világ és a jövő fölött, a ki előtt az igazságot nem lehet elpalástolni. Ugyanaz a tisztelt képviselő ur meg-
 ütközött a miniszterek zsarnokságán, kik a jelen körülmé-
 nyek közt egy tuczat kérdéshez kötik állásukat, de higgye
 el nekem, hogy a miniszterek más viszonyok közt már száz-
 szor is lemondottak volna tárczáikról. Mert ha valaki meg-
 győződésből cselekszik és mégis izgatnak ellene, nagyon
 természetes, hogy le kell lépnie. De a miniszterium mindig
 fontolóra vette a nehéz idöket és sok kellemetlenséget nyelt,
 csakhogy szolgálhasson a hazának. De ha valaki épen e szót:
 „árulás“ hallatja és így támadja meg a becsület csiklandós
 oldalát, még mindig lehet annyi lelki erővel birni, hogy
 eltemettesse magát valaki a hon romjai alatt, de nem arra,
 hogy alkudozásba bocsátkozzék. Ha mások iránt nyilvánul
 az általános bizalom, lépjenek az illetők a mi helyeinkre;
 de annyi bizonyos, hogy „sunt certi denique fines, ultroque
 intraque nequit consistere redum“. (Zaj a baloldalon.) Igen,
 igen, úgy van az tisztelt honfitársak, minden erőnket elvet-
 tétek. (Hangok: „Igaz.“) Én soha sem estem kétségbe Ma-
 gyarország jövője fölött, de annyit mondok, hogy a magyar
 maga öli meg magát. Ha nem okosodunk, akkor én vagyok
 a vén harczos, ki élete legszebb részét, noha csak szerény
 hangyaként, hazája gyönyörű fejlődésének szentelte (Tetszés)
 és most kényszerítve vagyok a már általam mondottat ismé-
 telni, hogy nem tudom, örvendjek-e annak a
 szerencsének, melylyel minket a legujabb
 idők megajándékoztak. A magyarnak az a nagy hi-
 bája van, hogy nem tudja, mikor vonja be a vitorlákat, ha-
 nem mindennek neki megy, mint a vak légy. Talán nem
 kellene sokszor szólanom a jelen ülészakban, de a haza
 szent nevében kérem önöket, nyujtsunk egymásnak szabadon
 kezet az összetartásra. Akkor talán megmentjük a hazát.
 (Éljen.)

Nyáry kívánja, hogy miután a miniszterium több
 következetlenségeit kijelölte, az ülés berekesztessék.

Gróf Batthyányi miniszterelnök kijelenti,
 hogy az esetre, ha Nyáry indítványa elfogadtatik, tárczáját
 rögtön leteszi a királyi helytartó kezeibe. Még egyszer

fölszólítja a házat azonnali szavazásra. „Szavazni!“ kiált föl, „ou la vie!“

Kállay (Sopron) Perczel ellen, Irinyi mellette szól.

Elnök: A mi a minisztereknek adandó bizalmi szavazatot illeti, arra nézve a tulnyomó többség már határozott. Így tehát még két elintézni való kérdés van. 1. rendreutasítandó-e Perczel képviselő az elnökség részéről? 2. vagy bizottság küldessék-e ki, melynek Perczel benyujtsa bizonyítékait?

Hosszas vita után az első kérdésre nagy többséggel igen-nel felelt a ház. A többség ellene volt a bizottság kiküldésének, mintán Perczel csak a miniszternek kész benyújtani bizonyítékait.

Igy végződött ez a kellemetlen eset, a mely fölött a vita egy egész ülést vett igénybe. Napirenden most ismét az ujonczozási törvényjavaslat állott. A hadügyminiszter, ki a központi bizottság javaslatát elfogadta, nézetei kifejtését az egyes szakaszok fölötti tárgyalás alkalmára tartotta fenn magának.

VIII.

Legfelsőbb rendelet az osztrák tartományokban állomásozó magyar ezredek kicseréléséről a Magyarországon állomásozó osztrák ezredekkel, augusztus 20-ról. — Magyar ezredek visszatérése honukba. — A nádornak mint királyi helytartónak adott felhatalmazás visszavétele. — Vita az ujonczozási törvényjavaslat fölött, az augusztus 21-ki és 22-ki alsóházi ülésekben.

Az ujonczozási törvényjavaslat fölötti további országgyűlési vitatkozásokat félbe kell e helyütt szakítanunk, hogy két fontos ügyről szóljunk. Augusztus 20-án ugyanis a következő legfelsőbb kézirat bocsáttatott ki a magyar ezredek visszatérése tárgyában :

Magyar hadügyminiszteremhez.

Királyi személyem körüli miniszterem előterjesztése következtében ezennel rendelem, hogy magyar hadügyminiszterem a Magyarországon állomásozó, de nem a magyar korona alá tartozó ezredek az örökös tartományokban elszállásolt magyar ezredekkel — egyedül az Olaszországban az ellenség előtt állókat kivéve — felcserélje. Kelt fővárosunkban, Bécsben, 1848. augusztus 20.

Eszterházy m. k.

Ferdinánd m. k.

Ezzel a legfelsőbb rendelettel a magyar miniszterium részéről ismételve sürgetett kérdés az ezredek' visszaküldésére és illetőleg kicserélésre nézve el lett volna döntve, csak hogy a magyar hadügyminiszter egyoldalulag ezt nem vihette keresztül, hanem szükséges volt hozzá az osztrák hadügyminiszter gróf Latour közreműködése is. És mivel a horvátok betörési előkészületei végök felé közeledtek, e rendelet csak immelámmal, később pedig éppen nem teljesíttethetett. Egyébiránt kér-

dés, megadatott volna-e a legfelsőbb jóváhagyás, ha az öreg Radetzky győzelme Olaszországban a csapatok ily eltolását megengedte volna? Eszterházy Pál herczeg megnyugtatta ő felségét a július 11-ki országgyűlési határozatra nézve és okát a **magyar ezredek visszaküldésének** elhalasztásában kereste és adta volt elő.

Ezeknek bebizonyításául a magyar kormány a nemzetőri tanács elnöke által ugyancsak augusztus 20-án egy hirdetést bocsátott ki, melyben ki volt mondva, hogy miután az első honvédszászlóaljaknál minden tiszti állás, valamint az őrnagyi állások is be vannak töltve, további alkalmazási kérvények nem fogadtatnak el. Ez a hirdetés épen nem látszott azt jelenteni, hogy komolyan vette a magyar kormány a 200,000 emberből álló nemzeti hadsereg felállítását.

Azok a magyar ezredek, melyek részint előbb, részint a fennemlitett királyi rendelet kibocsátása után Magyarországra rendeltettek, a következők voltak :

A Vilmos király nevét viselő 10. számú huszárezred Tarnopolból indult utra s ebből három osztály Pestre, egy osztály pedig Erdélybe ment, és a württembergi király nevét viselő 6. huszárezred, mely július vége felé vette a parancsot Latour hadügyminisztertől az indulásra Brzezanyból, Gácsországból, Magyarországra. Ez az ezred Lembergen, Grodnón, Jaslón és Duklán át indult és július elején magyar területre ért. Duklán az ezredet gróf Paar Albert ezredes, Hacke Károly báró őrnagy és gróf Vécsey Ágoston elhagyták, és gróf Merviglia alezredes vezette azt tovább, ki azonban közvetlenül a pákozdi csata előtt elhagyta az ezredet, melynek parancsnokságát Répásy*) Mihály őrnagy vette át.

*) Répásy Mihály született 1798-ban Nagy-Váradon, Biharmegyében, 1817-ben mint tanuló a báró Knezevicsféle 3. dragonos ezredbe hadapródnak vétetett föl, hol a 20-as évek elején báró Jellachich Józseffel együtt hadnagy volt. Mint százados a magyar kir. testőrségbe mint másodőrmeister és tanító a lovassági szolgálatban osztatott be, utóbb őrnagygyá léptetett elő. 1847-ben a württembergi király nevét viselő 6. cs. kir. huszárezredbe vétetett át, mely minőségben, az ezred-parancsnokságot Pákozdtól átvette. Itt lép elő alezredesnek, ezredesnek és ezredparancsnoknak. Ép úgy Pákozduál, hol a balszárnny fölött parancsnokolt Moga alatt, mint Schwechatnál igen jól.

A Sándor muszka trónörökös nevét viselő 4. huszárezred, mely a márcziusi napokban és az azokra következő izgalmas hetekben hűségének és ő fölségéhez való ragaszkodásának fényes bizonyítványait adta, augusztus elején vette az osztrák hadügyminiszter parancsát a készen állásra. Rendeltetésének czéljául Szent-Tamás volt kijelölve. Az ezred, egy időközben Gráczbba küldött osztályt kivéve, két hadoszlopban hagyta el augusztus 13-án és 23-án Bécsset. Magyarországra megérkezvén, a magyar hadügyminisztertől parancsot vett a Pécsre indulásra, hol szeptemberig maradt. Miután gróf Apponyi Károly ezredes betegnek jelentkezett és a Bécs melletti Badenbe utazott, Conrád Ferencz alezredes pedig lóról történt bukása következtében ágyban fektűt és Mensdorff-Pouilly gróf őrnagy az ezredet nem követte, Schweidel *) József őrnagy vette át az ezred parancsnokságát. A Gráczbban állomásozó osztályt csak október elején küldte Spanocchi Péter gróf altábornagy és csapatparancsnok Magyarországra.

A Miklós muszka czár nevét viselő 9. huszárezred júliusban vett rendeletet a Magyarországra indulásra Proszniczból, Morvaországból. Ennél az ezrednél több tisztt arra kérte ezredesüket, eszközölné ki az ezred oda küldését, a hová az összes osztrák katonai világ menni vágyott, t. i. Olaszországba. De Deym gróf ezredes kijelentette, miszerint a parancsot teljesíteni kell és hozzá tette, hogy itt

tudta az alatta álló lovasságot fölhasználni és a magyar hadsereg általános visszavonulásánál 1849. év január havában, Perczel Mór hadtestébe osztatott be, mely Szolnokot megszállotta. Innét Répásy mint pótlóvázási főügyelő és osztályfőnök neveztetett ki a hadügyminiszteriumba, hol igen jó szolgálatokat tett. Ebben az állásban lépett elő vezérőrnagyságra és május 8-tól ugyanazon hó végeig a hadügyminiszteri állást töltötte be. Mint pótlóvázási főügyelő követte a kormányt Pestre és a város második elhagyásakor Szegedre ment, hol július 30-án kholerában hirtelen meghalt. Répásy kitűnő lovas tisztt, igen jó lóismerő volt és a pótlóvázásért és a honvéd lovasság szervezéseért igen sokat tett.

*) Schweidel József született 1796-ban Zomborban, Bácsmegyében, 1815-ben a maga emberségéből mint közcivítész a Hessen-Homburg nevet viselő 4. cs. kir. huszárezredbe lépett, melyben a cs. kir. hadse-

a haza védelme forog kérdésben. Julius vége felé az ezred Magyarországra érkezett s pár napig még Pozsonyban maradt. Itt az ezredes megbetegedvén elhagyta az ezredet, melyet Békefy őrnagy Körmendre vezetett.

A magyar gyalogezredek közül a Bécsben őrségen levő Wasa herczeg nevét viselő 60. ezreden kívül a Lembergben állomásozott 34. porosz herczeg nevét viselő sorgyalogezred küldetett Magyarországra. Miután ennek ezredese Ghyczy Antal augusztus 4-én hirtelen meghalt, báró Koudelka alezredes vette át a parancsnokságot. Az ezred elindulása előtt báró Hammerstein lovassági tábornok, gácsországi főhadparancsnok beszédet intézett az ezredhez, melyben intette, hogy a magyar hadügyminiszterium parancsai alatt a lázadó szerbek és horvátok ellen vitézül harcoljon, mint azt elődei más háborúkban tették. Az ezred augusztus 19-én indult el a törzskarral és a 2. zászlóaljjal Lembergől. Ezeket pár nap múlva az 1. zászlóalj is követte, Godeken és Przemyslen át Dukláig, honnét az egész ezred szeptember 8-án Kassára érkezett. Midőn az ezred fel volt állítva, hogy Pestre induljon, Koudelka báró alezredes és az első zászlóalj zászlója hiányzottak, nem különben Boczán zászlótartó és 4 tiszt, kik titokban hagyták el az ezredet, hogy Bécsbe menjenek. A fenemlitett Boczán, ki a zászlórudat ketté fűrészelte és magát a zászlót egy kocsiiban rejtette el, az alezredes kocsiával és lovaival előre sietett. Báró

regnél félbeszakasztás nélkül szolgált és 1846-ban őrnagysáig vitte. 1847-ben ősszel ezredével, mely az 1846-ki lengyel fölkelés alatt dicsően viselte magát, ennek jutalmánul Bécsbe jött helyőrségi szolgálatra és az ezredet a cs. kir. hadügyminiszterium rendelete következtében Magyarországra vezette. Itt Schweidel rövid időszakokban alezredessé, ezredessé és ezredparancsnokká lőn. Miután ezredével a Drávánál állott volt, részt vett a pákozdi és schwechati csatákban, azután hosszabb ideig tartó szabadsággal távozott. 1849 év május 9-én Klapka, ki ez időben ideiglenesen a hadügyi tárczát vette volt át, Schweidelt debreczeni katonai parancsnoknak nevezte ki, mely állást ő töltött be aztán mindenütt, hol a kormány időzött. A világosi fegyverletétel után Schweidel elfogatott és a cs. kir. hadi törvényszék golyó általi halálra ítélte, mely ítélet rajta október 6-án Aradon végre is hajtattott. Schweidel kitűnő lovastiszt és vitéz harcász volt.

Koudelkát Pozsonyban föltartóztatták, de ismét szabadon bocsátották, minthogy a magyar hadügyminiszteriumtól az az utasítás érkezett, hagyják őt távozni. Az ezred, mely Miskolcznak vette útját, szeptember 18-án és 29-én érkezett Pestre.

A 19., 48. és 60. magyar gyalogezredek osztályaiból álló Aurnhammer granátos zászlóaljnak, Latour hadügyminiszternek Mészároshoz intézett átirata következtében, augusztus elején Bécsből Magyarországra kellett volna jönnie, hogy itt a Dráva mellett fölállított csapatok erősítésül szolgáljon. A zászlóalj augusztus 17-én d. u. 4 órakor hagyta el Bécsét és esti fél 8-ra vasuton Gloggniczba érkezett, hol a zászlóaljban nem csekély nyugtalanság mutatkozott. Tudta ugyanis a zászlóalj, hogy Magyarországra kell indulnia, azonfelül a legénység Bécsben már föl lett izgatva, de az őrnagy és a tisztek erélyességének sikerült a legénységet ismét lecsendesíteni, mire a zászlóalj már augusztus 11-én esti fél 11-re átment a Simmeringen, honnét részint vasuton, részint gyalog, részint pedig előfogatokon és csak kevés pihenési napokkal érkezett meg augusztus 18-án reggeli 4 órakor Olaszországba, szeptember 3-án Milanóba ért, hol Radeczky gróf tábornagy várta a pályaudvarban és a városba vezette. Mészáros a maga emlékirataiban megjegyzi, hogy ez a zászlóalj félreértés (?) következtében indult Olaszországba Magyarországra helyett.

Az utolsó magyar gyalogezred, melynek Magyarországra kellett volna indulnia, a Rzeszovban, Gácsországban, állomásozó Leiningen gróf nevét viselő 31. gyalogezred volt. Ez már szeptember 12-én kapta meg az indulási rendeletet, melynél fogva törzskarával és a 2. zászlóaljjal Temesvárra kelle mennie, míg az 1. zászlóaljnak Szilézián keresztül Fiuméba kellett volna indulnia. A készülődések alatt azonban ellenparancsot kapott a zászlóalj, mert Jellachich horvát bán Fiumét már megszállotta. E szerint az ezred törzskara a 2. zászlóaljjal csak szeptember 18-án indult Magyarországra, Komarniknál átlépte a határt és október 3-án Ó-Aradra érkezett. Ugyanazon a napon a Schwarzenberg ezredbeli dzsidasok, kik előbb vitézül harcoltak a szerbek ellen, de most a megváltozott helyzet után elhagyták a magyar tábort, hasonlóan oda érkeztek. Három osztály már

át is ment a hidon Uj-Aradra, a negyediket azonban a honvédek és nemzetőrök megakadályozták az átkelésben. Midőn gróf Leiningen az ezred tulajdonosának unokaöcse megtudta, mi történik, a zászlóalj élére állt, a fegyvereket megtöltette és a dzsidások átvonulását erőszakkal akarta eszközölni, mire azután az osztály átvonulhatott a Maros hidján. Uj-Aradon báró Perger várparancsnok Leiningen gróf ezredeshez azon írásbeli felhívást intézte, siessen a várórség erősítésére, e végből Lauber Károly főhadnagy parancsnoksága alatt egy összehozott századot küldött a várba. Október 4-én az ezredbeli törzskar a 2. zászlóaljjal Temesvárra jött, hogy részt vegyen a vár makacs ellentállásában Rukavina alatt. Az első zászlóalj már nem küldetett a 2. után, hanem Gácsországban maradt.

A bécsi hadügyminiszterium összesen $2\frac{1}{2}$ magyar sorsgyalog és 3 huszárezredet küldött hazájába és így az Olaszországban levő ezredeken kívül az osztrák tartományokban magyar sorsgyalog és huszárezredekben még visszamaradtak:

A Mihály nagyherczegféle 37. ezred (bihariak), melyet az osztrák hadügyminiszter 1848 év november havában Lembergől Prágába tett át, onnét pedig nemsokára Velenczébe.

Továbbá a következő huszárezredek:

A Szász-Koburg herczeg 8. huszárezred Zolkievben, Gácsországban.

A 12. nádor huszárezred Saatzban Csehországban, a kikre különben még visszatérünk.

Mielőtt a legközelebbi országgyűlési tárgyalásokra áttérnénk, meg kell említenünk az augusztus 20-ki legfelsőbb leiratot, melyben a miniszterelnöknek tudtára adja a király, hogy miután egészsége helyre állott, ismét átveszi az uralkodást Magyarországon és ezáltal a nádor főherczegre ruházott helytartói teljhatalom ezenel megszűnik.

Az augusztus 31-ki második alsóbázi ülésben, mely esti 8 órakor kezdődött, miután a hadügyminiszter beleegyezését adta, hogy törvényjavaslata a központi bizottság javaslatával együtt tárgyalassék, ez utóbbi felolvastatott.

A magyar hadseregről.

Addig is, míg az állandó honvédelmi rendszer megállapittatik, az ország jelen rendkívüli körülményei tekintetéből határozottatott:

1. §. A miniszterium felhatalmaztatik, hogy az ország rendes katonaságának számát, a határőrségi seregeken kívül 200 ezer főre emelje.

2. §. A megajánlott katonaság a haza védelmére levén adva, mindaddig, míg a hon békéje minden oldalról biztosítva nem lesz, csupán a bellázadások és pártütések elnyomására vagy az országot megtámadó külellenség ellen alkalmaztatik és ezen esetet kivéve, a magyar korona birtokainak határain kívül nem használtathatik.

3. §. A megajánlott újonczok a fenforgó szükséghez képest fognak kiállittatni.

4. §. A kiállítandó újonczokból azon ezredek harmadik zászlóaljai, melyek az ország határain belől a zavarok lecsilapításában tettelegesen működnek, kiegészítendőek.

5. §. Ezenfelül új ezredek alakittassanak. Az új ezredeknel ügyvezetési és vezényleti nyelv, továbbá zászló, ruha és jelvény magyar leend.

6. §. Mihelyt a körülmények megengedik, a már létező többi magyar seregzredek is nemcsak tökéletesen magyar lábra állittassanak, hanem egyszersmind az új ezredekbe beolvasztassanak, minek végrehajtása a hadügyminiszterre bízatik.

7. §. Azok a katonatisztek, kik a régibb sereg alakulásakor, a magyar ügyvitelre képességgel nem bírván, szolgálatukat nem folytathatták, ha egyébként a magyar álladalom irányában kötelességöknek pontosan és hűséggel megfeleltek, rangjukhoz képesti díjazásukról e törvény által biztosittatnak.

8. §. Mindazon katonai egyének, kik a hon szolgálatában kitüntették magokat az ellenség előtt, érdemök szerint fognak az állam által jutalmaztatni.

9. §. A magyar hadseregnél a törzstisztek a hadügyminiszter ellenjegyzése mellett, az alsóbbak közvetlenül a hadügyminiszter által neveztetnek ki.

10. §. Az egész magyar hadsereg a következő esküt fogja letenni:

„Esküszöm az élő istenre, hogy királyomhoz, V. Ferdinándhoz és a magyar alkotmányhoz hű leszek; esküszöm, hogy zászlómat soha el nem hagyom, hogy előjáróimnak en-

gedelmeskedni fogok, kötelességemet pontosan és hiven teljesítem.“

11. §. A most megajánlott ujonezállítás alá esik Magyarország s a kapcsolt részeknek minden állandó lakosa, ki életének 19-ik évét betöltötte, sors- és valláskülönbség nélkül.

Kivételnek azonban:

a) a szolgálatban levő felszentelt lelkészek, segédlelkészek és rendes iskolatanítók.

b) további rendelkezésig a fegyverben álló határőrök.

c) a család fentartására mulhatlanul szükséges egyén.

d) azok, kik valamely hibájok miatt a katonaságra teljesen alkalmatlanok.

12. §. A jelen törvény következtében állítandó ujoneczok katonai szolgálata 4 évig fog tartani.

13. §. A kiállítás sorára nézve megállapittatik: hogy elsőben azon egyénekből történjék a kiállítás, kik koruknak 19-ik évét már elérték ugyan, de a 20-kat még meg nem haladták, és ha ezekből a szükséges szám ki nem telik, a 20 évesekre, s ha ezek sem elegendők, a 21 évesekre megy által a kiállítás, és így tovább mindaddig, míg a megkívántató mennyiség ki nem kerül.

14. §. A kiállítások gyorsabb eszközlése végett e törvény szentesítése után azonnal küld a miniszterium minden törvényhatósághoz biztosokat, kik ennek közbejöttével elsőben is minden 19, 20, 21 és 22 éves férfi egyént, az anyakönyvek s egyéb adatok segédelmével minden korbelleket külön sorozatba összeíratnak és orvosilag megvizsgáltatnak, a katonaságra alkalmasokat külön följegyzik és minden ezen összeírásokat a hadügyminiszternek azonnal beküldik.

15. §. Kik a vizsgálat elől elrejtőznek, 8 évi szolgálatra köteleztetnek. Kik bármi egyéb módon alkalmatlanokká tesszik magukat a katonai szolgálatra, szigorun fognak büntettetni.

16. §. A hadügyminiszter ezen összeírásokból s jegyzetekből fogja meghatározni, mennyire telik ki a szükséges

szám a 19 évesekből, vagy mennyire szükséges a 20 évesekre is s így tovább a 13. §. értelmében kiterjeszteni a kiállítást.

17. §. Midőn az egykorbelieknek csak egy része szükséges a kívánt szám kiegészítéséhez, sorshuzás fogja kijelölni a kiállítandókat és ez esetben a hadügyminiszter fogja kivetni a fentebbi §-ban említett összeírások nyomán minden törvényhatóságra, a törvényhatóság pedig minden egyes helységre, hogy mennyi lesz kiállítandó azok számának kiegészítéséhez. De főszabály lesz mindenkor az, hogy míg a 19 évesek között alkalmas egyén találtatik, addig a 20 évesekre nem kerül a sor és így tovább.

18. §. A megváltás vagy helyettesítés semmi szín alatt sem engedtetik meg.

19. §. A kiállításra és besorozásra vonatkozó minden egyéb intézkedés és rendelet az illető miniszterre bízatik.

20. §. Az eddig szokásos toborzást a most életbe léptetett törvény beszünteti. Ha azonban kiszolgált közkatonák és altisztek, kik még szolgálatra alkalmasok, újabb 4 évre beállanak, az eddiginél egy harmaddal nagyobb díjt huznak.

21. §. A hadügyminiszter az eddigi hadi törvénykezést ideiglenesen is az ország jelen állásához alkalmaztassa és a jövő törvényhozás eleibe törvényjavaslatot terjesztszen.

Ezzel a törvényjavaslattal egyidejűleg annak indokolása is felolvastatott, mely így hangzott:

A bizottsági javaslat 2. §-ában foglalt azon határozata által, hogy a most ajánlott ujonczok addig, míg a honban a béke teljesen helyre nem áll, csak az esetben alkalmaztathatnak külföldön, ha az országot külellenség támadná meg, leginkább azon aggodalom megelőzését czélozza a központi bizottság, mely a válaszfeliratnak az olasz háborúra vonatkozó részéből eredhetne, és mely ha eleje nem vétetik, a kiállítást némileg megnehezíthetné.

A 3. § a miniszteri javaslat 2. és 3. §§. helyett állott s azok tartalmát rövidebben ugyan, de azért tökéletesen kifejezi. Azonban a hadügyminiszternek szabad tért enged az ujonczszedésre nézve.

Miután az ujonczajánlatnak egyik főindoka a mostani

vész elhárítása, szükségesnek vélte a bizottság kimondani a 4. §-ban, hogy az ujonczok egy része legelőbb is a magyar harcztéren álló ezredek 3. zászlóaljainak kiegészítésére fordíttassék s az által a lázadás elnyomására irányzott hadi erő öregbitendő.

Az osztályok némely része a fenálló s a magyar földön harczoló ezredekkel az erő növelése végett 4. zászlóaljakat kívánt ezen ujonczokból állítani, de a bizottság úgy hitte, hogy a mostani ezredek magyarosítása az így szaporított számnál fogva is nehezítettetnék, s azért a kívánatot mellőzendőnek vélte.

A bizottsági javaslat 5. §-ában azon rendelet foglaltatik, hogy az érintett completatio után fenmaradó ujonczokból új ezredek formáltassanak, még pedig azonnal teljesen nemzeti alakban.

Ezen jogszerű, régi országos óhajtaást pártolta mindenik osztály.

A német birodalmi miniszterium nemrég meghagyta a bécsi miniszteriumnak, hogy az ausztriai sereggel német színeket öltessenek fel. Maga ezen most támadott incidens is sürgetőleg felhívja e nemzetet arra, hogy az eddigi idegen nyelven kormányzott ezredek hova hamarabb magyar alakot öltsenek magukra, sőt az idegen szellem kiirtása tekintetéből, az újból alakítandó nemzeti seregbe beolvasszassanak.

A bizottság vélekedése szerint azonban kellő óvatsággal kell itt eljárni, nehogy e változás oly módon rögtönöztessek, mely a harczai eredményekre nézve káros befolyást szülhetne s ez okból a rendszabály kivitelénél a körülményeket véli tekintetbe veendőknék.

E nézetből eredt a bizottság 6. §-a.

A változás érhet oly idegen tiszteket, kik e hazának eddig becsülettel szolgáltak, de a magyar ügyvezetésre magukat képesíteni nem tudják.

Seregeink szemközt állanak az ellenséggel. A törvényhozásnak kötelessége elejét venni a rossz hatásnak, melyet rendeletei a seregben támaszthatnának. E nézetből igtatta a

bizottság törvényjavaslatba az idegen tisztek biztosítását, valamint jónak vélte a következő §-ban nemzeti jutalomra nyújtani kilátást azoknak, kik ügyünkért vitézül harcolnak.

Hogy az osztrák kormánynak seregeinkre való jogtalan befolyása megszűnjék, szükségesnek véli a központi bizottság, hogy törvényben mondassék ki, miszerint a magyar hadseregnél minden katonai kinevezés, közvetve vagy közvetlenül a magyar hadügyminisztertől ered.

Azon kivételek közt, melyek a katonai szolgálattól mentességet vonják maguk után, az

a) alatti pontnak értelmet kellett adni, nehogy bármily vallási kandidátusok kivétetteknek tartassanak;

b) ponthoz azért kellett hozzá tenni e kitéfelt, továbbá rendelkezésig, nehogy a székeleyknél, kik magukat az örökös katonaságra jogtalanul szorítottaknak tartják, a felmentés reménye meghiusittassék.

Miután lehetnek oly esetek, hogy némelyek elvonják magukat a katonai vizsgálat elől és készakarva képtelenné teszik magokat a katonai szolgálatra: a központi bizottság úgy vélekedett, hogy ha az ily esetekre sanctio nem hozatik, a vonakodók száma nagyra szaporodhat, s ennél fogva javálja a 15. §-ban kifejezett határozatokat.

A 21. §. a hadi törvényeket érinti.

A katonai pörök még most Bécsbe felebbeztetnek; Magyarország független állásával ez össze nem fér. Azonban a hadügyészek tanfolyama is közelebb kezdetét veendi.

Ez okokból szükséges a katonai törvényeknek létező viszonyaikhoz alkalmazása, mi a 21. §-ban van kifejezve.

Budapest, 1848 augusztus hó 1-ső napján.

Farkas Károly,

a központi bizottság előadója.

Ha a két törvényjavaslatot, azaz a hadügyminiszterét és a központi bizottságét összehasonlítjuk, akkor látjuk csak a lényeges különbséget, mely köztök létezik. A hadügyminiszteré minden körülmények közt jobb volt. Ez az akkori helyzethez volt mérve és célja az volt, hogy a megszavazott

ujonczoikat hadi szolgálatba bevonhassa. Az ő javaslata egyszerű ujonczozási törvényjavaslat volt, a mely csak a körül forgott, hogy a védköteles polgárokat a sorkatonaság zászlóaljaiba, honvédszászlóaljakra és huszárezredekbe beosztja. Minthogy azonban egy új védtörvény meghozásáig nem létezett sorkatonaság, honvédség és népfelkelés közt vagy más módon osztályozás, a hadügyminiszternek föl kellett volna venni a határozatot, melynél fogva a sors döntött volna, a védkötelezettek melyike tartozzék a sorkatonaság és melyike a honvédség alá. De ő ezt nem tette és ép ezért volt az ő törvényjavaslata hiányos. Ellenben a régi csapatok összeköttetése meg volt tartva. De az országgyűlési bizottság máskép gondolkozott. Ebben nem voltak szakférfiak és ez a dolgok állását sem ismerte, noha a május 7-ki legfelsőbb rendeletek szavaiból és a kabinet tagjainak beszédeiből emlékezhetett volna rá. A hadügyminiszter ugyanis világosan kimondotta, hogy az új védtörvény meghozásánál a monarchia másik felére is tekintettel kell lenni, a miniszterelnök pedig ép oly leplezetlenül arra utalt, hogy az egyoldalul megállapított védrendszer következtében a szentesítés megtagadása is bekövetkezhetnék. De mindezzel mitsem gondolt a központi bizottság, hanem azt hitte, hogy a háború közepette a régi és új csapatok magyarosítása céljából ugyanegy kalap alá hozhatók, minden rész összeköttetése szétszakítható és a hadsereg tökéletes újjászervezése keresztül vihető.

E végből dolgozta ki törvényjavaslatát, melyet ujonczozási törvénynek nevezett, mely azonban sajátzerű mixtum compositum volt, mert a legéletbevágóbb intézkedések átalánosságban voltak 21 §-ban vázlatosan előadva, melyek hadsereg kiegészítésre és taktikai alakulásra, katonai igazságszolgáltatásra, a tisztek előléptetésére, ellátására, szóval a hadsereg tökéletes átalakítására vonatkoztak. Még új esküvési forma sem hiányzott a hadsereg számára. A központi bizottság javaslata a magyar csapatnak az osztrák hadseregtől tökéletes elválasztását tűzte ki célul, hogy önálló nemzeti hadsereget képezzen. E tekintetben igen világosan szólott a javaslat, noha az új védrendszer meghatározása a jö-

vőre hagyatott. És míg a központi bizottság és ezzel az alsó ház többsége a haza megmentését legjobban vélte eszközölni, ha mindent röviden és tarkán összetákolts és új ezredeket alakított, másrésről Mészáros megfélekedett arról, mikép kelljen az újonczokat a seregredekbe vagy a honvédszászlóaljakba beosztani. A hadsereg osztályozása pedig minden védtörvény alpháját képezi, azután következik csak a szolgálat időtartama és a véderő külön osztályaiba való beosztása. De ez csak a hadkötelességnek négy évi szolgálati időre való meghatározására szorítkozott.

Áttérve most a központi bizottság újonczozási törvényjavaslata fölötti vitára, mindenek előtt meg kell jegyeznünk, hogy az alsóház az első három §-t némi megjegyzés tételével fogadta el.

A 4. §-nál a hadügyminiszter azt a módosítást akarta behozni, hogy minden magyar gyalogezrednél a 3-ik zászlóaljak kiegészítettessenek és tartalékszászadok képeztesse. A huszárezredek 4. osztályig egészítettessenek ki és egy tartalékszászad alakittassék. Az országon kívül levő többi csapatoknál a 2. §. szerint történjenek intézkedések.

Ny á r y: Míg Magyarország rendezett hadsereggel nem bír, addig sorsa nincs biztosítva és újra leigázható. Most tehát az a kérdés, elfogadható-e a hadügyminiszter módosítása? Azt hiszi, hogy nem; mert nem lesz állandó hadseregünk. Ausztria továbbá 1848-ban kényszerűségből adott tartományainak némely alkotmányformákat, de ezek csak is formák. A hadügyminiszter azt mondotta, ha az ezredeket nem egészítjük ki, akkor nem lesz hadseregünk. Tekintsük már most a dolog gyakorlati oldalát, mert csak a törvényhozásnál szükséges a megfontolás, a keresztülvitelnél pedig a lelkesedés. A nemzet nem fog akarni. Tegyük föl, hogy 2000 ember szükséges a kiegészítésre, minő mérték szerint fogjuk meghatározni, melyik újoncz tartozik a frakk és melyik az attila alá? annival is inkább, mert maga tapasztalta, hogy a sorshuzásoknál a legtöbb újoncz a huszárokhoz kívánczik. Szégyen volna ránk nézve, ha azt mondanók, hogy nem vagyunk elég erősek arra, hogy magyar hadsereget bírnunk felállítani. Szónok ismételte az osztrák reakzionárius

pártnak Jellachichcsal való titkos szövetekezését és úgy vélekedett, hogy 15 millió embernek nem szabad magát megszegyeníttetni, különben elveszett. Erre módosítást ajánlott a maga álláspontja szerint.

K a z i n c z y : Négy napig oly szép beszédek mondattak, hogy a tárgy minden oldalról ki van fejtve. A kapacitások ideje lejárt, nem szükség sokat beszélni, hanem szavazni.

M é s z á r o s h a d ü g y m i n i s z t e r : Most a központi bizottság álláspontján van, melyet a többség bizalommal fogadott el. Szeretné tudni, vajjon azt a kis posztódarabot, melyet neki egész ruhája helyett adtak, fordítani akarják-e?

B a t t h y á n y i m i n i s z t e r e l n ö k biztosítja a házat, hogy ha a hadügyminiszter módosításában nem látná egy valóságos magyar hadsereg magvát és jövőjét, ő azt soha sem pártolta volna.

Z á k ó : Magyarország esodálkozni fog, hogy voltak a nemzetgyűlésben emberek, kik legtisztább hazafiúi szándékokban mégis a reakciónak szolgáltak az által, hogy hadseregünk létrejöttét hátráltatták.

E nyilatkozat roppant vihart idézett fel. Perczel úgy fogadta azt, mintha az ő pártját akarta volna a szónok reakcióval gyanúsítani és oly megjegyzésekre ragadtatta magát, melyek az elnököt arra kényszerítették, hogy őt többször rendre utasítsa. Kossuth és Pálffy le akarták a házat csilapítani és e képviselőket egymással kibékíteni, noha egészen ellenkező álláspontokból indultak ki. Ők Zákó nyilatkozatának értelmét magyarázták, arra kérték a ház tagjait, kerüljenek minden izgatást és egyetértve végezzék munkáikat. Miután azonban senki sem akarta többé hallgatni a feljegyzett szónokokat és ezek elállottak a szótól, a Kubinyi, Repeczky, Pálffy, Nyáry és Mészáros külön módosításaira szavaztak és az utóbbi 122 szóval 117 ellen elfogadtatott.

Az alsóház augusztus 22-ki ülése.

Az ujonczozási törvényjavaslat 7. §-a volt napirenden.

N y á r y úgy vélekedett, hogy nem csak a tisztokről kell gondoskodni, hanem a kiszolgált harczosokra is ki kell

a gondoskodást terjesztteni és ez értelemben azt az indítványt tette, hogy oly tisztek, kik magyarul nem tudnak, ne alkalmaztassanak.

Mészáros hadügyminiszter erre azt a megjegyzést tette, hogy e szerint igen sok képzett egyént kellene nélkülözni. Azok a tisztek, a kik kilépnek, ha jól szolgáltak, nyugalmaztatni fognak, de kötelezni fogják magukat, hogy sem Magyarország, sem pedig Ausztria ellen nem fognak harcolni. A közember is, a ki szolgálatában megbénul, el fog láttatni. Egyébiránt új nyugalmazási szabályok, gyakorlati stb. rendeletek készíttetnek a magyar hadsereg számára.

Teleki L.: Minthogy mindnyájan azt akarják, hogy a hadsereg magyarrá legyen, indítványozza, hogy a mostani tisztek ugyan megmaradhatnak, de jövőre csak azok lehetessenek tisztekké, kik magyarul tudnak.

Mészáros hadügyminiszter azt a parancsot adta ki, hogy minden tisztnek, ki elő kíván lépni, az ezred nyelvét birnia kell.

Széchenyi István miniszter: Ne ringassuk magunkat illúziókban. A magyar nyelv tudását nem lehet fő feltételtül tűzni. Sokan vannak, kik a nyelvet nem bírják és mégis jobb hazafiak mint sok szájhős.

Bezerédy István: Nyugodjunk meg benne, hisz ez már a törvényben benne van.

Teleki L. tisztán kimondatni kívánja, hogy a miniszter ne zaklattassék idegen tisztek felvételével. Ha félünk az ellenszenvektől, akkor még a kérdéses törvényezik ki címét is ki kellene hagynunk.

Szavazásnál a törvényjavaslat elfogadtatott, de a következő záradékok adattak hozzá: a) jövőre nézve minden belépő tisztnek magyarul kell tudnia; b) a jutalmat megérdemlő tisztek c) és a haza szolgálatában elesett katonák özvegyei és árvái az államtól elláttassanak.

A 9. §-nál Antal azt indítványozta, hogy az ezredtulajdonosság szűnjék meg, mit Mészáros ellenez. Visszaélések nem fognak történni, ugymond, mert a kinevezések

előbb neki terjesztendők be. Sokan azt kívánták, hogy az ezredek csak számokkal jeleztessenek és a magyar hadsereg ne viseljen külföldi neveket s. a. t. Mészáros az ezredtulajdonosság megmaradása mellett nyilatkozik. Szavazásnál elhatároztatott, hogy a tisztek egész a törzstisztekig az ezred- és más önálló parancsnokok ajánlatára a hadügyminiszter által neveztesse ki. Toldaléknul még azt adták hozzá, hogy a magyar ezredeknek ezentul nem szabad tulajdonosaiknak lenni. *)

A 10. §-nál Ágoston indítványára e szavak elébe „előjáróimnak engedelmeskedni“ még a következők is „a magyar miniszterium és az ettől törvényesen kinevezett“, beigtattattak.

11. §-nál. K u b i n y i a bányászati növendékeket fel kívánja mentetni, S z á s z ellenben igazságtalannak tartja, hogy a 19 évesek, kik épen kiképzés alatt vannak, katonáknak vétessenek és azt az indítványt tette, mondassék ki, hogy

*) Ez a középkori intézmény 1868 óta megszűntnek tekintendő, minthogy minden jog megsemmisült, melylyel az ezredtulajdonosok mindaddig birtak s ez az intézmény most már csak névleg áll fenn. Jelenleg az ezredek tulajdonossága kitűnő tábornoknak adatik és ez oly kitüntetés, mely abból áll, hogy az ezred a tulajdonos nevét viseli és a tulajdonosnak az ezredparancsnok ruháját szabad viselnie. Az egykori ezredtulajdonosok büntetési és kegyelmezési joggal is birtak, a tisztek házassági ügyeiben határoztak s. a. t., végre joguk volt a hadapródokat ezredökben vagy más ezredekben a magukéba egészen a századosi állásig kinevezni és törzstiszteknél előléptetési előterjesztéseket tenni. Ezek közt a jogok közt a tisztek előléptetése azok egyike volt, melyek által a legképzettebb és öreg tisztek csekély képzettségű fiatal egyének javára előlépésükben kárt szenvedtek, és ez a hadseregnek ép úgy kárára volt. Voltak ugyan az ezredtulajdonosok közt némely dícséretes kivételek, kik ezekkel a jogokkal nem éltek vissza, de a többség mégis gyermekeit pártfogolta, és ezt nagyon természetesnek találták. A gyermekek után következtek a rokonok, ritkábban pedig még a tiszti állások eladása is, mi gyakran ezen jog megszüntetésével szokott volt végződni. Hogy azonban a védencek még gyorsabban lépjenek elő, az ezredtulajdonosok kölcsönösen léptették őket elő. Kuhn báró egykori hadügyminisztert és tábornagyot illeti a dícsőség, hogy az ezredtulajdonossági gazdálkodásnak véget vetett, és a tisztek előléptetését a főhadurttól tette függővé s így azt igazságszerű alapra fektette, bár ő maga is a régi rendszer szerinti ezredtulajdonos volt.

mindenki 19-ik évétől egész a 30-ig katonaköteles legyen és minden tanuló és művész vétessék ki.

Palóczy legalább az egyetlen fiukat kívánja felszabadítani, kiket még a vasszivű Napoleon is fölmentett.

Szavazásnál Palóczy indítványa 132 szóval 122 ellen elvettetett. A C. pontnál e szó helyett: „családfő“, e szó „egyén“ tétetett.

Az alsóház augusztus 22-ki esti ülésében a 11. § tárgyalása folytatott és napirenden a bányászok katonamentességéről szóló indítvány állott.

Mészáros hadügyminiszter maga is kívánja, hogy e néposztály, mely annyira hasznos, sőt nélkülözhetlen a maga nemében, a katonai szolgálattól föl legyen mentve.

Mészáros előtt egy képviselő azt mondá, miszerint nincs néposztály, melynek sorsa szánalomra méltóbb mint a bányászoké. Munkájuk legnehezebb, nélkülözi a friss levegőt, rosszul táplálkoznak, és így alig bírnak elég erővel a katonai szolgálatra.

Eötvös miniszter az orvosnövendékeket és mérnököket is fel kívánja mentetni, mert különben nem lesznek orvosaink és mérnökeink. Ezek épen rendszeren 19—20 évesek és négy évi félbeszakasztás után nem folytathatnák tanulmányaikat:

a ház türelmetlen lett és mind a két indítvány elvettetett.

a 12. § változatlanul megmaradt.

a 13. §-nál elfogadtatott, hogy ha egy atyának több fia van, ugyanazon ujonczállításnál csak egy essék katonai szolgálat alá.

Halász: Midőn a 200,000 katona és az arra szükséges pénz megszavaztatott, akkor Kossuth azt mondotta, hogy meghajlik a nemzet nagylelkősége előtt. Nem sokat ad nagy szavakra, hanem inkább kis cselekvésekre. Ha csak most küldünk ki biztosokat, elkészünk az összeírással. Osszszuk föl elébb a katonákat megyék szerint, ha hiba történik, az kijavítható. Egy erre vonatkozó javaslatot nyújt be.

Németh: A törvény csak akkor fog hamar életbe

lépni, ha a miniszterium az összeírást még a szentesítés előtt kezdi meg, de a bizottsági rendszer helyett inkább az eddigi alkalmaztassék.

Zse m b e r y: Biztosok helyett a főispánok bizassanak meg az összeírással, ezek a hazát nem veszélyeztetik, ha elhagyják a felső házat. Az országgyűlés végét sem kellene bevárni a törvény életbe léptetésével.

Kazinezy támogatja Zse m b e r y indítványát a főispánoknak az összeírással leendő megbízására nézve.

Elnök: Lehetetlen a törvényt a szentesítés előtt jogerőre emelni.

Szavazás történt és a törvényjavaslat eredeti szövege elfogadtatott.

A 15, 16, 17, 18 és 19. §§ változatlanul maradtak.

A 20 és 21 §§-nál Nyáry a botbüntetés eltörlését indítványozza.

Mészáros hadügyminiszter: Igaz, hogy a botozás nem illő emberekre, de mielőtt valamit megszüntetünk, gondoskodnunk kell róla, mit tegyünk helyébe. Ha azonban a ház kívánja, hogy a sok engedetlen katona agyonlővessék, hát isten neki.

Széchenyi gróf miniszter: Sokaknak föl fog tűnni, hogy ily kérdésben lép a szószékre. Ha fen akarjuk magunkat tartani, ezt csak fegyelmezett hadsereggel tehetjük. Szentkirályi szavaira hivatkozik, hogy lehetetlen csak lelkesedéssel győzni. Még a szabad Amerika is beismeri, hogy némely baromhoz hasonló embereket csak veréssel lehet megfékezni. Maitland hajós kapitány, a ki Napoleont Elbába vitte, új rendszert ígért, mi által minden botbüntetés megszüntetnék, de saját tengerészei rosزالották azt. Ha a rosزالakat nem büntetjük, a jóknak kell értök lakolni. A vezérektől nem kell az utóbbi eszközt a fegyelem fentartására elvenni. Máskép volt az a régi rendszer alatt. Most nincs mit félnünk visszaéléstől és önkénnytől. Teleki (ki fölkel) erről bizonyosan szép beszédet fog mondani, de a tapasztalás megezáfolja azt.

Teleki L: Az új rendszerbe nem akar olyasmit be-

foltozni, a mi nem tartoznék belé. Egész művelt fiatalságunkat oda állítjuk, ezeket föl kell menteni a bot alól.

N y á r y: Ő tette az indítványt és a miniszteriumtól legkevésbé várt ellenszegülést. Nem kapdos ábrándok után, mert ő a tettek embere. Ha valakinek, úgy neki vannak némely érdemei a közbiztonságra nézve és még sem küldött hosszú idő óta ítéletet a királyi táblákhoz, melyekben testi büntetés lett volna kiszabva.

Bernát ez ügyet nagyon fontosnak tartja. **Beöthy** Ödön ugymond Biharmegyében alispánsága alatt a botbüntetést beszüntette. Csekélyebb volt-e azért a közbiztonság?

Mészáros hadügyminiszter: Nem arról van szó, megmaradjon-e a botbüntetés vagy sem. Csak addig hagyjuk meg, míg új hadi törvénykönyvünk nincs.

Patay csodálkozik **Széchenyin**, ki egykor a haladás zászlójával ment elől, és most a hátrálást lobogtatja.

Széchenyi gróf miniszter emlékezteti **Patayt** szavai megfontolására és tiltakozik azok ellen.

Bezerédy: Ha a bot az egyetlen mód volna a fegyelem fentartására, akkor a mellett szavazna, de több más mód is van erre.

Elnök: 20 képviselő kíván e tárgyban nyilvános névszerinti szavazást.

Teleki L. arra kérte őket, álljanak el ettől, mert az eredmény nem lehet kétséges, de kérése hasztalan volt. Mivel azonban a tagok fele sem volt jelen, ennélfogva a szavazás augusztus 23-ára halasztatott. Az e napon tartott ülésen **Mészáros** oda nyilatkozott, hogy a botbüntetést szerette volna fentartani, de most a házra bizza, határozzon fölötte.

Mínthogy névszerinti szavazás kívántatott, **Batthyányi gróf miniszterelnök** azt kívánta, hogy ez maradjon el, mivel a miniszterium a záradékot elfogadja. Ennélfogva a botbüntetés a magyar hadseregnél eltöröltetett (elville, de nem a gyakorlatban, mert a függetlenségi háború alatt újra behozatott).

Ugyanezen az ülésen **Buday** azt a kívánságát fejezte ki, hogy a miniszterium mielőbb nyujtson be törvényja-

vaslatot a katonai nevelő intézetekre nézve. Mind a hadügy-, mind a pénzügyminiszter készségesen elfogadta az indítványt.

És így az ujonczozási, vagyis inkább hadseregszervezési törvényjavaslatról szóló hosszadalmas vita befejeztetett és most következett annak gyakorlati alkalmazása. Az első és legfontosabb előmunkálat volt minden védkötelezettségi korban lévő egyének összeírása. Ekkor a hatóságoknak nem volt egyéb segédforrásuk, mint a születésekről szóló hanyagul vezetett anyakönyvek, mert a védkötelesek kimutatásáról Magyarországon, hol eddig az ezredek toborzás útján egészítették ki, sehol szó sem volt. A ki tudja, minő lelkiismeretes és gondos kezelést igényel a már megállapított kimutatás vitele, az foghatja csak föl mindazokat a nehézségeket, melyekkel egy nagy katonaállítás jár, midőn még a véderő nyomozását és összeállítását keresni kell. Most tehát összeírási lajstromokra és azoknak megvizsgálására volt szükség, mi a hadügyminiszterium szakmájába tartozott, ezután következett volna csak be az ujonczok beosztása az egyes hatóságok alá. A legnagyobb sietség mellett is ez olyan munka volt, melyre legalább két hó kellett. Erre jött az ujonczok elküldése illető csapataikhoz, begyakorlásuk és ekkor kellett volna csak a hadsereg ideiglenes újjászervezésének, illetőleg felosztatásának megtörténni azáltal, hogy a régi kipróbált csapatok az uj ezredekbe beosztatnak.

Igen világos, hogy az egy hétig tartó országgyűlési viták által megteremtett törvénynek nem volt más rendeltetése, mint az, hogy a papíron álljon.

De még a példátlan erélyességgel és gyorsasággal keresztül vitt szervezésben, mely a forradalmi hadseregnél valóban csodás volt, sem képezett ez a törvény semmi támpontot, mint ezt később ki fogjuk mutatni. Nem tudjuk, minő hosszúnak képzelte az országgyűlés többsége az ideiglenes állapotot, mely alatt a magyar csapatok átváltásának és a nemzeti hadsereg szervezésének kellett volna megtörténnie, de nem kellett nagy jóstehetség hozzá, hogy csak igen rövid életet lehessen neki engedni.

IX.

A helyzet. — A déli hadsereg tisztikarának hangulata és aggodalmat keltő tünetek ugyanott. — Bechtold leköszönése. — Magyarország helyzetében beállott kedvezőtlen fordulat. — Kossuth Lajos indítványa a szeptember 4-diki képviselőházi ülésben. — Egy küldöttség elindítása a király ő felségéhez. — A bán rehabilitációja. — A Batthyányi-minisztérium leköszönése.

Míg az országgyűlés azon kérdések fölött, vajjon támogassa-e Magyarország Ausztriát Olaszországban és egy Németországgali esetleges összeütközésnél Ausztria pártjára álljon-e, továbbá a fölött, mikép szerveztessék a nemzeti hadsereg, hetekig vitatkozott, az alatt a helyzet átalán véve nagyon rosszabbra fordult és minden jelenség arra mutatott, hogy az események nem sokára ellentállhatatlan erővel válságot fognak előidézni.

A bánal megkísérlett utolsó kiegyezési tárgyalások János főherczeg közbenjárása mellett, abban az időben, midőn cz Frankfurtba utazott, félbeszakasztván, semmi eredményre nem vezettek. De mikép is lehetett volna kiegyezést eszközölni az ellentétes érdekek fennállása mellett, melyek Magyarország és Jellachich közt léteztek. A bán egyik fő föltétele az lévén legelőször, hogy Horvátország is birjon külön önálló miniszteriummal, még talán lehetséges lett volna a kiegyezésre módot találni, de ő csakhamar azzal a követeléssel is lépett föl, hogy Magyarország mondjon le a hadügy-, pénzügy- és külügyminiszteriumról is. A megoldandó kérdés tehát tisztán és egyszerűen állott. Ha Magyarország ezekről a miniszteriumokról lemondott volna, akkor az összeütközés mellőztethetett, ha nem, akkor annak a politikai térről át kellett szoríttatni a háborusra. És hogy a bán, mint egy hatalmas párt és Ausztria

valamennyi centralistáinak megbízottja, hajszálnyit sem fogna engedni e követelésekből, azt bizonyítja az ő augusztus 6-án Zágrábból keltezett fölhívása honfitársaihoz, mely következőleg hangzott:

Ő cs. kir. fensége János főherczeg, mint ő felségének a császárnak és királynak helyettese, parancsának engedelmeskedve, harmadizben siettem összmonarchiánk kormánya székhelyére, azon czélból, hogy szeretett hazánk elodázhatlan követeléseit a mi magyar szomszédinknak előttünk is drága becsületével, valamint a császári és királyi uralkodóháznak, — melynek a mi és a magyarok nemzete egyenjogu és hű fiai vagyunk — érdekével összeegyeztetni.

Sem a személyes veszély, sem a mély fájdalom és szégyen, mely engem a még eddig vissza nem vont junius 10-ki manifestum által ért, nem tartóztathatott attól vissza, hogy ezen tövises misszióra vállalkozzam, mert az forgott kérdésben, hogy szeretett honfitársaimnak Horvát-, Tót- és Dalmátországban, nemkülönben a szerb vajdaságban, a föld legnagyobb javát, a szabadságot és békét kieszközöljem, mind a két pártnak természetes jogait és észszerű igényeit biztosítam és az apostoli korona alá tartozó országok és nemzetek föloldhatlan egységét magok közt és a nagy monarchiával fenntartsam, melyhez szentesített szerződések, jó és balszerencsében tanusított közös királyunk iránti szeretet és a mi, valamint az osztrák monarchiabeli minden nép faj érdekei csatolnak és a melyhez ezentul is tartozni akarunk.

Az ő cs. kir. fenségével, János főherczeggel való tárgyalásnál alapul azt kellett fölvennem, mint nemzetemnek ő általa kijelölt képviselőjének, a mit az utolsó horvát országgyűlés határozott, t. i. a hadügyi, a pénzügyi és a külügyi miniszteriumok egyesítését az összmonarchia közigazgatásával, nemzetiségünk és nyelvünk teljes biztosítását ép úgy a beligazgatásban, valamint a magyarországi közös országgyűlésen is és végre a szerb nemzet igényeit s jogait Magyarországon. Ezen alapot elhagyni sem meggyőződés nem engedte, sem a nemzet által kimondott akarat nem jogosított föl arra, hogy azt tegyem.

Mindazonáltal sem ő cs. kir. fensége, János főherceg, ki legkegyesebben és leghöbben biztosított részvétéről a békés kiegyezésre nézve, sem a magyar miniszterelnök, kikkel a megváltozhatlan alapföltételekről*) értekeztem, nem voltak abban a helyzetben, hogy azokat az országgyűléssel és pártukkal**) szemben kielégítőleg elfogadtassák és ő cs. kir. fenségének 30-dikán történt elutazása következtében nemzeti ügyünk békés utoni kiegyenlítése ezen utolsó kísérletének vége szakadt, anélkül, hogy szerencsém lehetett volna egy kielégítő megoldás kilátására való reményemet kimondanom. Ellenben nagy megelégedésemül szolgál annak megemlítése, hogy a bécsi, brünni, gráci és más kisebb városbeli katonaság,***) polgárság és nemzetőrség legnagyobb elismeréssel és lelkesültséggel fogadott, mivel ezt nem annyira egyéniségem iránti rokonszenvenek, melyet nem kívántam előtérbe állítani, mint inkább ügyünk népszerűségének és szabadelvű jelentőségének tulajdonítom, mivel ez nagy fontossággal bir összmonarchiánk

*) Alkudozás változhatlan alapföltételek fölött egyértelmű a küzdelem szélmalom-szárnyak ellen.

**) Így tehát a király helytartója az ő nézete szerint pártot képviselt.

***) A Bécsben állomásozó német ezredek tisztjei felsőbb intés folytán tanácskozást tartottak, hogy egy a báfnak hozandó ünnepélyes fogadtatásról határozatot hozzanak. A tanácskozás a „Vad emberhez“ című vendéglőben meg is tartatott, hol abban állapodtak meg, hogy a magyar ezredbeli tisztekhez egy küldöttség indíttassék, hogy őket egységes eljárásra hívják föl és egyszersmind tudassák velök, hogy semmi sem zavarja meg régi jó barátságos viszonyukat; erre a Bécsben állomásozó magyar ezredbeli tisztek a magyar testőrség épületében tanácskozást rendeztek. A magyar testőrség részéről Perczel Ferencz, Kozma Ferencz és Pongrácz László testőrök és alhadnagyok küldettek. A testőrök egyike erélyes tiltakozást emelt a szándékolt tüntetés ellen, melyet a törvényekkel és ő felsége rendeleteivel szemközt, mint pártütést bélyegzett. Azt mondotta, miszerint a hadsereg nem azért van, hogy politikát üzzön. A Wasa herceg nevét viselő sorgyalog-ezred és a 4-dik huszárezred tisztjei osztották e nézetet, de a tisztek tulnyomó többsége az ünnepélyes fogadtatást határozta el. Egy számos tagból álló tiszti küldöttség üdvözölte a bánt és este nagy fáklyás menettel tisztelte meg, mely alkalommal igen sok tiszt is vitt fáklyát.

egysége fenntartására és új alkotmányunkra nézve, melyet általános örömmel üdvözlünk és általános hűséggel fogunk megőrizni, mint nemzeti szellemünk föléledését.

Mindezek után nem marad számunkra egyéb hátra, mint a Pesten ülésező magyar országgyűlés határozatait végső békés szavunkra, melyet a magyar miniszterek kétségtelenül közölni fognak, bevárni és ezután erőnkre és összetartásunkra biznunk igazságos ügyünk keresztülvitelét, melytől sem Ausztria és Európa szabad nemzetei nem fogják megvonni rokonszenvüket, sem ő felsége a mi császáruk és királyunk a maga jóváhagyását, sem végre a Mindenható a maga segélyét, a mikre is mi szilárdul és tántorithatlanul számítunk.

Jellachich m. k.

Mit lehetett várni a bán ezen nyílt és leplezetlen nyilatkozata után, ki fegyverkezéseit Magyarország ellen kettőztetett buzgósággal folytatta, azt könnyen be lehetett látni.

Ily körülmények közt a dél-keleti harcztéren megkezdett hadműveletek kedvezőtlen folytatása még érezhetőbb volt. A szerbek erősítéseket kaptak és már átmentek támadásra, s a magyar táborban aggasztó tünetek mutatkoztak. Noha mindjárt a hadjárat elején a sokan voltak tisztek közt, kik épen nem tanusítottak rokonszenvet a magyarok iránt, sőt minden alkalommal kifejezését adták ellenszenvüknek, kivált a szláv származású tisztekre nézve volt ez tapasztalható, kik nyilvános helyiségekben magukat mindig elkülönítették és mindent ostromoztak, a mi Magyarországra vonatkozott, de mint régi katonák, kik vak engedelmességhez voltak szokva, kiállottak a harcmezőre és vitézül harcoltak. Szóval, kötelességüket teljesítették, mint azt a régi osztrák hadseregben tenni megszokták.

De miután hónapokon át az erélyesség és siker nélkül folytatott hadjárat a tiszteket egy részben elkedvetlenítette, miután egy egész zászlóalj román-bánsági határőr az ellenséghez ment át és ezek a szerbek közt császári tiszteket is láttak, kik előtt császári zászlók lobogtattak, azonfelül pedig a magyar országgyűlésen gyanúsítottak, egy részük állásukról

a magyar hadseregben gondolkodni kezdett. A déli hadsereg főparancsnoka, Bechtold báró altábornagy, kit egyenesen árulással vádoltak, beadta lemondását és még hő védelmezése a parlamentben sem volt képes őt szándékáról leverní, mert több fegyvertársától, kik még szemrehányásokkal is illették, fölszólíttatott állása föladására.

Ilyen leveleket, a többek közt Jellachich, Mayerhoffer, Philippovics, Zobel és más tábornokok és törzstisztek is intéztek hozzá, ő azokat nem is titkolta, sőt Ivánka Imre százados és a miniszterelnök személyes hadsegédének is mutatta, miután ez főnöke megbízásából a főhadiszálláson megjelent, hogy magát a harctéren mindenre nézve tájékozhasssa és jelentést tegyen. Ez alkalommal Bechtold így nyilatkozott: „Midőn a hadügyminiszter fölhívására a főparancsnokságot átvettem, ezt a legtisztább szándékkal tettem és meg is ígértem a miniszterelnöknek, hogy hiven fogom szolgálni az országot. Mióta itt vagyok, nem mulik el egy nap sem, melyen ily leveleket legjobb és legrégibb barátimtól nem kapok. Én külföldi vagyok születésemnél fogva és állásomat s mindenemet csak a császárnak köszönöm, az alkotmány szubtilitásait nem értem, de kétértelmű játékok folytatására nem vagyok képes. Menjen a miniszterelnökhöz, jelentsen neki mindent, a mit látott és tapasztalt, valamint azt is, hogy még két hétig itt maradok és ez alatt egyetlen állás föladását sem fogom megengedni. Küldjön a miniszterium valakit fölváltásomra, mert én nem szolgálhatok.“ Bechtolddal együtt Wolnhoffer vezérőrnagy és dandárparancsnok is leköszönt, és nemsokára több törzstisztt, ki magát mindaddig igen vitézül és határozottan viselte, titokban *) elhagyta a tábort, mint jelesül gróf Kollowrat

*) Miért titokban, az még most is megfoghatatlan előttünk. A 34. cs. kir. gyalogsorezred történetében oly adatok hozatnak föl annak abban a szomorú korszakban átélt viszontagságairól, melyek téves tudósításokon alapulnak és a melyeket a történelem érdekében helyre kell igazítanunk. Így a többek közt az van mondva, hogy ez ezred egyik zászlóalját Kassáról egy honvédzászlóalj kísérte Budapestre. Az ezred történetírója nem szolgálhatott a régi osztrák hadseregben, különben tudná, hogy egy régi katonából álló zászlóalj nem hagyta volna magát egy ujonczokból álló zászlóalj által bekísértetni. Továbbá az is van mondva, hogy a tisztek ellenszegültek Pesten az eskütétel-

Lipót ezredes a 3-dik huszárezredtől. Egyidejűleg több tisztt, jelesen a lovasságból, kilépett magyar szolgálatból.

Ily körülmények közt indítatva érezte magát a miniszterium a hadügyminisztert bizni meg a déli hadsereg parancsnokságának ideiglenes átvételével. Mészáros azonnal az alvidékre ment, megtekintette a különböző táborokat és kitartásra buzdította a csapatokat. Megjelenése újra helyreállította a bizalmat és mint a király által kinevezett hadügyminiszter mintegy vezérsillagául szolgált valamennyi régi katonának.

Egy héttel ő felségének Innsbruckból történt visszatérése után, István főherczeg azon legfelsőbb kéziratot kapta, melyben a király osztrák minisztertanácsának indítványozása folytán határozott hangon követelte Magyarországnak rövid idő alatt eszközendő békés kiegyenlítését a horvátországi bánnal. Ebben a leiratban a magyar miniszteriummal és országgyűléssel közlendő következő pontok voltak kijelölve:

1. A bécsi tárgyalásokban Jellachich báró vagy annak az illető országrészekből való meghatalmazottja is résztvegyen.

2. Minden támadás, ellenségeskedés és fegyverkezés Magyarország részéről Horvát-, Tótország és a Határőrvidék ellen és viszont azonnal beállítandó.

nek és az általok kiállítandó térítvények aláírásának és hogy ezért letétettek, hazaárulóknak jelentettek ki és neveik kifüggesztettek. Mindjárt ezután pedig az mondatik, hogy mint t ö r v é n y e n k i v ü l h e l y e z e t t e k parancsolatot kaptak az országnak elhagyására! E derék ezred viszontagságaira vonatkozó e téves adatok megczáfolására lesújtó bizonyítékokat hozhatnánk föl azon mozgalmas időkből, a mit azonban kiméletből elhagynk. De hivatkozunk a fennebb előadott tényekre, hogy a magyar hadügyminiszterium egész ezredeket és zászlóaljakat küldött Ausztriába, melyek nem akartak Magyarországhban szolgálni, mint a 23. és 53. ezredeket és a 12. gyalogsorezred harmadik zászlóalját. Nem csak senkit nem kényszerítettek szolgálatra, hanem minden tisztnek ki lehetett lépni és Görgey a bányavárosokon át indultakor maga szólította föl kilépésre a magyar hadsereg sorából azokat a tiszteket, kik nem látszottak lelkesülni Magyarország ügyeért. Midőn a hadügyminiszterium a fennebb említett tünetek következtében

3. A bán és a metropolita elleni személyes rendszabályok azonnal beszüntetendők.

4. A Határőrvidék ideiglenesen a bécsi miniszterium igazgatása alá utaltatik.

Hogy a hadi készültségi állapot Magyar- és Horvátország közt, valamint a fajháboru délkeleti Magyarországon már nem tarthatott sokáig és vagy békéhez vagy pedig a polgárháboru kiterjesztéséhez kellett vezetnie, azt mindenki belátta és minthogy a magyar kormány meg nem találta az eszközöket sem a szerb fölkelés idejekoráni elnyomására, sem a horvátokkal való kiegyezkedésre, misem látszott természetesebbnek, mint a korona közbelépése, melyet maga a magyar miniszterium kért ki. A 2. és 4. pontok mindenestre alkalmasak lettek volna arra, hogy békés kiegyenlítést eszközöljenek, mi ugyan a király szándéka, de nem valamennyi tanácsosaié is volt. A Határőrvidéknek a bécsi miniszterium alá rendelése csak úgy birt volna jótékony következményekkel, ha más ember és nem Latour gróf a hadügyminiszter, ki augusztus 30-án több lőkészlettel telt társzekérből és 16 ágyúból álló utolsó szállítmányát Stajerszágon át Zágrábba küldötte.

Batthyányi gróf és Deák Ferencz miniszterek, kik az ujonczozási és banktvörvények szentesítése végett utaztak volt Bécsbe, tiz egész napig időztek a székvárosban anélkül, hogy ő felségéhez bocsáttattak volna, mit pesti minisztertársaikkal azzal a megjegyzéssel tudattak, hogy Bécsben sem a fenn-

a tisztektől térítvényeket követelt, melyekben kötelezték magukat, hogy csak a magyar hadügyminiszteriumnak engedelmeskednek, minden vonakodás és ellentmondás nélkül állították azokat ki az illetők. Ily esetben jobb szolgálatot tesz az író az ezrednek, ha, mint az a 60. cs. kir. gyalogsorezred történeténél előfordul, történelmi tények nyomán kimutatja az okokat, melyek az ezredet ama rendkívüli helyzetbe sodorták és annak eseményeit egyszerűen felsorolja. Vagy pedig mindazt, a mit nem lehet vagy a mit nem akar valaki megírni, egészen feledésnek adja át, mint ez a 9. huszárezred történetében, mely azon korról szól, a következő sorokban történt: „Ezzel (Világos) végződött be a magyar hadjárat, nagyszerű a maga tünetciben és szomorú befejezésében. És hol volt az ezred ezen vihardulta időben? Az osztrák hadügyminiszterium 1848. év júniusban kiadott rendeleténél fogva a magyar miniszterium alá rendeltetett, júliusban Körmendre indult és később valamennyi Magyarországra küldött ezred sorsában részesült.“

említett királyi kéziratról, sem a horvátokkali és szerbekeli békés kiegyenlítésre vonatkozó rendszabályokról nem értesültek és hogy mindenféle ürügy alatt nem bocsáttattak ő felségéhez. A lökészet és ágyuk küldése Horvátországba sem került el figyelmüket.

Miután Kossuth pénzügyminiszter röviden főlemlitette a szeptember 2-ki alsóházi ülésben az akkori válságos helyzetet és Magyarország igazolásául, egy Európa minden hatalmasságához intézendő manifesztumról szólott, azok közt a benyomások közt, melyeket a Bécsből érkezett kedvezőtlen hírek nála keltettek, a szeptember 4-ki ülésben a szószerkre lépett, hogy a helyzetet jobban megvilágítsa. E szeptember 4-én tartott hosszú beszéde csak azon részének reprodukciójára szorítkozunk, mely a hadseregbe vonatkozott. Erre nézve a következőket mondá:

„Hadsereget találtunk egy lázadás és pártütés ellenében, mely azt állította, hogy a király nevében cselekszik. Mi volt természetesebb tehát, minthogy ő felségét megkérjük, terelje vissza azokat a csapatokat, melyek egyedül voltak Magyarországon és még most is itt vannak, a hűség ösvényére, mely nem abból áll, hogy ő felsége nevében a magyar király ellen fellázadjanak, hanem hogy ő felsége kormányának engedelmeskedjenek. Ő cs. kir. felsége egy pár manifesztumot bocsátott is ki, de kimondom abbéli határozott meggyőződésemet, hogy ő felsége környezetéből sok járult hozzá, hogy e parancsok sikere megghusittassék; igen sok történt arra nézve, hogy a hadseregben az az eszme keletkezett, miszerint talán nem is ő felsége akarata, a mi azokban a parancsolatokban foglaltatott. A bécsi kormány, melynek kötelessége lett volna, közös fejedelmünk s a magyar királyi korona fenntartása érdekében ugyanazon fejedelem fején, nem akarom mondani, közreműködni, de legalább akadályokat nem gördíteni az utba, épen az ellenkezőt tette.

A miniszterium, mely a királynak és az alkotmányra hűséget és a törvényeknek engedelmességet esküdött, ez ellen egyebet nem tehetett, minthogy a törvényes eszközöket alkalmazza, melyek azonban minden oldalról mindinkább összezsugorodnak. A katonaság nagy része kijelentette, hogy

a határőrök és horvátok ellen, kik a császári zászlót követik, nem akar harczolni. E mellett még a kinevezések teljhatalma is korlátolva van, így tehát a miniszteriumnak lehetetlen volt a hadsereget újjá alakítani. Hogy ez csak így és máskép nem történhetett és hogy egy ősrégi szervezeten alapuló hadsereget rögtön nem lehet átalakítani, azt már elébb bizonyítottuk be és ugyanez oknál fogva az ujonczozási törvény szentesítése a központi bizottság értelmében nem volt várható.“

Kossuth beszédének azon része, mely egy törvényellenes végrehajtó hatalom esetleges felállítására utalt, nagy horderejű volt. E rész így hangzott:

„Tisztelt ház! Legmélyebben meg vagyok arról győződve, hogy ez állapotnak vagy mihamarabb meg kell szűnni, vagy kényszerítve lesz a nemzet egy végrehajtó hatalom felállításáról gondoskodni (Igaz), mely hatalomnak nem a törvényből, hanem a veszélyből kell meritnie a módokat intézkedéseire nézve (Igaz). Oly miniszterium, melynek kezei annyira meg vannak kötve, a hazát meg nem mentheti. (Igaz). És ha ama székről a (miniszteri székre mutat) még e perczben a szószekekre léptem, ez csak azért történt, mert két minisztertársam van most Bécsben, és nem akarnám, hogy valaki azt mondhassa, hogy én az utolsó kísérletnek, a melynek megtételére ők kiküldettek, idő előtti lemondás által, akadályt gördítettem elébe. E meggyőződésben és ez elhatározásnál fogva, hogy egy eként megkötött miniszterium, az ellenséges hatalmakkal szemben, nem azért, hogy ez vagy amaz a miniszter, hanem általán véve, mert a miniszterium így van alakítva, a hazát meg nem mentheti, felkérem a házat, hogy készüljön nagy elhatározásokra és nagy erélyességre és a siker érdekében az utolsó lépéseknél támogassa a jelenleg még fennálló miniszteriumot.“

Mintán Kossuth beszéde további folyamában az alkalmazandó rendszabályok közt egy Európához intézendő manifestum kibocsátását indítványozta, nem különben egy a királyhoz indítandó küldöttség választását is javasolta, indítványai el lőnek fogadva és következőleg formuláztattak:

1. A Bécsbe indítandó küldöttségnek köteleességévé tétetik sze-

mélyesen felvilágosítani ő felségét a helyzet felől, és megkérni, bocsásson ki a korona és dynasztia érdekében egy kiáltványt a horvátokhoz és szerbekhez, hogy desavouálja ezzel azoknak lázadási kísérleteit, továbbá, hogy minél előbb jöjjön hű magyarjaihoz s adjon erkölcsi támogatást személyes jelenléte által loyális szándékaiknak. E küldöttségnek a legszigorubban meghagyatott, hogy Bécsben 24, legfelebb 48 óránál tovább ne időzzön, és minden halasztást tagadó válasznak tekintsen. 2. A hadügyminiszter a háztól azt az utasítást kapta, hogy a harcztért ne hagyja el előbb, míg képzett és tökéletesen megbízható főhadparancsnokot ki nem nevezett, mire nézve szabad kezet engedtek neki.

Az alsóház e határozatához szeptember 4-ki esti ülésében a felsőház is hozzájárult, és szeptember 6-án esti négy órakor a két házból álló országgyűlési küldöttség külön gőzhajón indult Bécsbe. Visszatérteig nem tartottak ülést. Így tehát egy Európa minden hatalmához intézendő manifesztum, melyek, kivéven Angliát és Oroszországot, mind a maguk ügyeivel voltak elfoglalva,*) egy a király által a horvátokhoz és szerbekhez szóló kiáltvány és egy ultimátummal Bécsbe indított országgyűlési küldöttség szabott idővel, a mely alatt a választ megkapja, lettek volna hivatva azoknak

*) Arról a hatásról, melyet manifesztumunk arra a hatalomra gyakorlani képes leendett, melylyel később oly kellemetlen módon ismerkedtünk meg, t. i. Oroszországra, épen nem foroghatott fenn semmi kétség. A czár ugyanis 1848. márczius 14-én (26-án) a következő kiáltványt bocsátotta közre: „Mi, Isten kegyelméből I. Miklós, Oroszország és minden oroszok czárja és uralkodója, Lengyelország királya stb. mindenkinek tudtára adjuk, hogy egy áldásos és hosszan tartó béke után Nyugat-Europát zavargások izgatják fel, melyek minden törvényes hatalom és minden társadalmi rend fölbontására irányozvák. Legelőbb is Franciaországban törvén ki a lázadás és anarchia, csakhamar a szomszéd Németországba is átcsapott, legnagyobb dühhel eláradt mindenütt és abban a mérvben növekedett, a melyben a kormányok engedtek, úgy hogy még a velünk szövetséges osztrák és porosz tartományokat is előntötte. A féktelenség nem ismer többé határt és örültségében még az Istentől ránk bizott Oroszországunkat is fenyegeti. De idáig nem fog eljutni. A mi igazhitű őseink példája szerint Isten segítségül hívása mellett készek vagyunk ellenségeinkkel, bárhol is lépjenek előnkbe,

a veszélyeknek kikerülésére, melyeket a maga idejében a vérendszer későbbi végleges szervezésének nem prejudikáló haderőnknek czélszerű szervezésével, szaporításával és erélyes hadviseléssel elhárítani lehetett volna. Mert kétségtelen, hogy a szerb fölkelésnek idején való leküzdése nagy befolyást gyakorolt volna a horvátokra.

Abban a perczen azonban, melyben Ausztria Olaszországban nyert győzelmei által ismét erősödött és a midőn báró Jellachich készült a Drávát átlépni, ily határozott lépéseket hirdetni, minden mástól eltekintve, annyit jelentett, mint kés z ü l e t l e n ü l a gyors döntést előidéztetni, a mi csak ellenségeinknek volt kívánatos, mert távol attól, hogy valóságos tényezőkre lehetett volna támaszkodni, a parlamentben tett nyilatkozat, melyben ki volt mondva, hogy a horvátokkal történhető összeütközésnél a hadsereg nagy részében nem lehet bízni, a gyöngeség oly leleplezése volt, melyre báró Jellachich Magyarországra történt berontásánál leginkább számított.

Semmi esetre sem a pusztá véletlennek tulajdonítható, hogy épen azon a napon, a melyen a magyar országgyűlésen e n a g y j e l e n t ő s é g ű kijelentés történt, Bécsben azon legfelsőbb kézirat tétetett közzé, mely a horvátországi bán, báró Jellachich visszahelyzésére vonatkozott és mely átalá-

találkozni és semmi áldozattól vissza nem rettenve, a szent Oroszországgal szétválaszthatlan szövetségünkben, az orosz név becsületét és határainkat meg fogjuk védeni. Meg vagyunk győződve róla, hogy minden orosz, minden hű alattvalónk örömmel fogja császára fölszólítását követni, hogy régi jelszavunk: „A hitért, a czárért és a hazáért!“ most is utat nyit nekünk a győzelemre. És ekkor mindnyájan mély tiszteletünk és hálánk, valamint most benne vetett bizalmunk érzetében azt fogjuk kiáltani: „Isten velünk van, hogy a nemzeteket megtérítsük és magunk alá vessük!“ Kelt Szent-Pétervárbán márczius 14-én (26-án) Krisztus születése utáni 1848. évben, uralkodásunk 23. évében Miklós s. k.“ — De a czár nem állapodott meg e proklamácziójánál, mely az összes templomokban kihirdettetett, hanem az összes orosz hadsereg mozgósítása volt első következtése, a mi három hó alatt keresztül is vitetett. A hadsereg nagy része a nyugati határok felé tolatott, valamennyi lengyelországi vár 6 óra el lőn látva élelmi szerekkel, s a 3. és 4. hadtest Lengyelország déli, valamint Podolia és Volhynia keleti határain állíttatott föl.

nos nagy feltűnést keltett s a nemzet érületére mély hatást gyakorolt. Ez a legfelsőbb kézirat így hangzott:

„Kedves báró Jellachich!

Hűségének és dynasztáinkhoz való ragaszkodásának kétségbevonhatatlan bizonyosságai és az összes monarchiánk érdekei iránti hő részvéte, melyeket ön bánná kinevezése óta ismételve tanusított, valamint azon készsége, melylyel parancsaimnak a magyar miniszteriummal való kiegyezésre nézve engedelmeskedett, arról győztek meg, hogy önnek soha sem lehetett szándékában parancsaimnak hazaáruló módjára ellentállani, vagy azon kapocs meglazítására törekedni, mely a Magyarországhoz kapcsolt országokat századok óta köti a magyar koronához és a mely ezentul is az általános jólét megalapítására és gyarapítására szolgáljon.

Különös megnyugtatósul szolgál atyai szivemnek, hogy azon ítéletemet megváltoztathatom, melyet folyó évi július 10-én kelt leiratomban egy ön ellen indítandó vizsgálatra és önnek a báni méltóságtól és minden katonai szolgálattól való ideiglenes fölfüggesztésére nézve bizonyos vádak következtében hozni szükségesnek láttam, mely vádak az ön tényleg bebizonyított hű ragaszkodása által legtökéletesebben megczáfoltattak.

Midőn e tekintetben a szükséges rendeleteket unokafivérem, István főherczeg Magyarország nádorához elküldöttem, ezentul is elvárom az ön kötelességérzetétől és loyális gondolkozásmódjától, hogy azokban az állásokban, melyekre önt bizalmam emelte, csak az összmonarchia javára, a magyar korona épségben maradására és a Magyarországhoz kapcsolt részek üdvös fejlődésének sikeresítésére fog működni.

Schönbrunn, 1848. szeptember 4-én.

Ferdinánd s. k.“

A magyar országgyűlés küldöttsége szeptember 7-én érkezett Bécsbe és ott ülést tartott, a melyen az ő felségéhez intézendő beszéd szövegezése tárgyalatott, melyet azonnal németre fordítottak és gróf Batthyányi miniszterelnök Schönbrunnban benyújtott. A küldöttségnek tudtára adatott, hogy a fölíratban előforduló több kifejezés megváltoztatandó, mire a bizottság másnap reggel egy 2 óráig tartó ülésben

megtette a kívánt módosításokat s ugyanazon nap délután, szeptember 9-én nyolczvan kocsin ment Schönbrunnba, hol Pázmándy képviselőházi elnök volt a szónok. A király magyar nyelven fölolvasta a választ, melynek értelme az volt, hogy megrongált egészségi állapota következtében nem lehet le Magyarországra, hogy az országgyűlésen szövegezett törvényeket előbb meg fogja vizsgálni, mit azonban nem úgy kell tekinteni, mintha ő azt, a mit márcziusban adott, vissza szándékoznék vonni, hogy a magyar korona épségét fen akarja tartani és erre nézve a szükséges intézkedéseket már megtette és továbbra is intézkedni fog, mi is a magyar miniszteriumnak tudtul fog adatni. Miután a küldöttség már Bécsbe érkezésekor értesült a báró Jellachichhoz intézett legfelsőbb kéziratról, igen kedvetlen hangulatban volt és szótlánul távozott.

A miniszterium belátta tarthatlanságát, leköszönt, csak Szemere maradt meg, hogy a nádor rendeleteit ellenjegyezze, ki az alsóháznak tudtára adta, hogy a miniszterium leköszönését elfogadja, ideiglenesen a kormányzást kezeibe veszi és ő felségének azonnal egy új miniszterelnököt hozott javaslatba. E közlés fölolvásásánál Kossuth fölkel és ezeket mondá: „E percztől kezdve ismét miniszter vagyok, mert a nádor rendelete törvényellenes, minthogy az egy miniszter ellenjegyzése nélkül bocsáttatott ki.“ Szeptember 12-én este a következő hirdetmény jelent meg: „Miniszterválságunk, mely a haza kritikus helyzetét csak növelte, váratlanul gyors és örvendetes módon oldatott meg. Gróf Batthyányi az alsóház esti ülésében kijelentette, miszerint ő cs. kir. fensége a nádor oda utasította őt, alakítson új miniszteriumot. Kossuth kijelentette, hogy az új miniszteriumot mindaddig, míg azon ösvényen marad, melyet ő a haza megmentésére legalkalmasabbnak tart, egész erejéből támogatni fogja.“

X.

A horvát betörés kezdete. — Megváltozott hangulat a nemzetnél. — A honvédelem. — Események a rendes katonaság tisztikarában gróf Teleki Ádám parancsnoksága alatt. — A tisztikar nyilvános tüntetése. — A nádor rendelete szeptember 12-éről.

A bán és a magyar miniszterelnök közt történt utolsó kiegyezési kísérlet megghiusulása után, mely mindenek előtt az ország katonai helyzetével nem állott összhangban, mind a ketten még egyszer Bécsben értekeztek egymással, mely alkalommal a legfelsőbb rendelet értelmében a csapatoknak mind a két részről visszavonása határoztatott el, hogy az ügyek békésen elintéztessenek. Erre a szerződő felek elváltak egymástól, de nem egyenlő érzülettel és szándékkal. Batthyányi még mindig békereményekkel kecsegtette magát és Pestre jött, a bán pedig Horvátországba ment, hogy hadikészületeit bevégezhesse és elővédével szeptember 11-én Légradnál átkelt a Dráván.

Ez alkalommal még a következő kiáltványt bocsátotta ki és osztatta szét mindenütt előnyomulásánál:

A magyar nemzethez!

Midőn az országba lépek, a mely iránt leghőbb rokonszenvvel viseltetem, a mennyet hívom föl tanuul, hogy ezt a lépést csak azért teszem, mivel minden eszköz ki van meritve, a békés megoldáshoz s egy frakezió eselszövényei által kényszerítve teszem ezt, melynek a magyar miniszterium esaktörvényes eszközül szolgál, mely a maga bünös tervei által nem akar egyebet elérni, mint király ő felségét lealázni és megsemmisíteni a szent szövetséget, mely Magyarországot a maga királyához és alkotmányá által az egyesült királyságokhoz köti.

Hasztalan az igyekezet ily lépést párttűtésnek és áru-lásnak bélyegezni, melyre engem hazám iránti leghőbb sze-retetem és királyom iránti hűségem határozott. Senki se féljen attól, hogy én a v i v m á n y o k bármelyikét mellőzni aka-rom, hogy azon kiváltságok bármelyikét is, melyeket királyi szó még nem régen a nemzetnek engedménye-zett, meg akarnám csorbitani. Nem ellenség árasztja el Magyarország sikságát, barát az, ki az alkotmányos király loyális alattvalóinak segítségére jön. Ezek nekem test-véri jobbokat nyújtandják, hogy isten segedelmével az or-szágot egy kormányzásra képtelen, gyűlölt és lázadó kormánytól*) megszabadítsam.

Jellachich m. k.

A tervet, hogy Magyarországot 36,000 emberrel, kik nem csupa rendes katonaságból állottak, meg lehessen hódí-tani,**) kalandorosnak lehetett volna nevezni, ha nem lett volna reménye Jellachichnak, hogy a Magyarországon levő cs. kir. katonaság, a szerbek erélyes közreműködése és a még

*) Ezzel az elnevezéssel a jövő meg volt előzve.

**) És hogy Jellachich ezt hitte, azt azon levél is bizonyítja, melyet szeptember 7-én a szerb mozgalom vezetőjéhez, Rajachich patriarchához intézett, mely következőleg hangzik:

„Részünkről minden rendben van. Horvát- és Tótországban már minden mozog, a bródiak és gradiskaiak a Drávához indulnak. Itt az intézkedések meg vannak téve, hogy még néhány ezer határőr csatla-kozzék a Drávánál állókhoz. Rövid idő alatt nagy haderő fog állani a magyar határon, akkor előre nyomulunk, és támadunk. A g y ő-z e l e m r é s z ü n k r ő l b i z t o s. Az alatt, míg a támadás történik, a szlavyon haderő Tótországban fog működni és azt a vidéket az ellen-ségtől megtisztítani, valamint szükség esetén nekik segítségökre jö-vend. Ezt vigasztalásul tudatom önnel és kívált azért, hogy ön o tudósítást annál biztosabban kapja meg, külön futár által. Ez bizo-nyítsa be önnek, hogy én minden gyanúsítások daczára az ön barátja és hű szövetségese maradok. Tetteim mutassák meg, hogy ön en-gem félreismeret, midőn oda nyilatkozott, hogy szövetsége Horvátor-szággal mint kő sulyosodik szívére és lelkiismeretére. Mielőtt működni kezdünk, fényes szerencsét kívánok az ön vállalataihoz, mint mindeddig, de egyszersmind azt is kívánom, ne legyen 'kis hitű és ne veszítse bi-zalmát barátja és szövetségese iránt, ki még soha sem szennyezte be magát hitszegés által.“

szervezésben lévő honvéd haderő elégtelensége szándékai keresztülvitelét elő fogják mozdítani.

Azonban úgy látszott, hogy az erkölcsi tényezőket egészen kihagyta a számításból és hihetőleg azt várta, hogy a magyar népnél teljes elcsüggedés fog beállani. Magyarország vészes megtámadtatása a bán részéről válságos következésű volt az osztrák monarchiára nézve, ez csak öregbitette az országban már anélkül is uralkodó forrongást és felkeltette a nemzet önérzetét, fölkorbácsolta a nép szenvedélyeit s annyira edzette annak ellentállási képességét, hogy elfogadhatta a harczot anélkül, hogy el lett volna rá készülve. Magyarország területének megtámadása által arra volt utalva, hogy vagy akkoron leginkább gyűlött ellenségének megadja magát, vagy pedig, minthogy hazája védelmét elmulasztotta, a védelemhez szükséges eszközöket törvénytelen uton keresse és alkalmazza, s mivel a horvátok előtti meghódolást a nemzeti becsületen ejtendő gyalázatnak tekintette, az utóbbi módot és utat választotta, mely aztán forradalomra vezetett.

A kormány a horvátok betörése előtt egy új tényező, az ugynevezett mozgó nemzetőrség föllátása által szaporította a haza védelmét. Ez a helyi szolgálattal megbízott rendes vagyis állandó nemzetőrségből vett önkéntesekből alakult, kik tényleges szolgálatra ajánlották föl magukat bizonyos időre. E mozgósított nemzetőrségnek a közönséges fölött az a fölénye volt, hogy nem egyedül házi tűzhelye védelmére és hosszabb időre lehetett alkalmazni, mint a mozgósított állandó nemzetőrséget, mely mihelyt féligmeddig szervezve volt és kiállotta a golyólázt, ismét fölváltatott. Az is figyelembe vétetett, hogy ez az új véderő jobb tisztekkel láttassék el, végre pedig sokkal inkább volt képesítve a honvédszászlóaljok kiegészítésére. A mozgósított nemzetőrség szervezése az ország négy nagy kerületében, Dunán innen, Dunán túl, Tiszán innen és Tiszán túl egyidejűleg vitetett keresztül és parancsnokaik: Görgei Arthur, Ivánka Imre, Kosztolányi Mór és Márjássy János őrnagyok voltak. De a mozgó nemzetőrség szeptember 10-én még nem volt teljesszámu erőben, t. i. mind a négy kerületből egyenkint

8000 emberre volt előirányozva, nem is volt tökéletesen fölszerelve, midőn tényleges szolgálatba kellett lépnie. A mozgó nemzetőrséget a kormány azért állította föl, mert az ujonczozási törvény, melynek hozatalához oly sok idő kellett, még nem volt szentesítve és a rendes csapatok szaporítása törvényes uton lehetlenné vált.

Ugyanez volt az oka annak is, hogy a kormány beleegyezését adta szabad csapatok föllállításához, melyek közt a Szalay miniszteri titkárá első sorban állott. Ez a hivatalnok szeptember 5-én kapott engedelmet egy gyalog zászlóalj toborzására, melynek parancsnokául Meszlényi Ödön honvédszázados őrnagyi ranggal neveztetett ki. Ehez a zászlóaljhoz sorakozott az 1200 emberből álló Hunyady zászlóalj és a 800 lovasból álló hasonló nevű huszárezred, melyeknek szervezése csak a bán betörése előtt kezdetett meg.

Voltak sokan, kik nem tudtak megválni azon eszmétől, mely szerint a régi rendes katonaságot átlépésre csábítsák a honvéd zászlóaljokhoz és így történt, hogy a Budán állomásozó Weisel-féle magyar gránátos zászlóalj legénységét mindenféle ígéretek és csábítások által arra birták, hogy a 13. honvéd zászlóaljba és a Hunyady-csapatba belépjen. Ez által a zászlóalj egy egész osztály gránátost veszített, melynek legénysége büntetlenül szökhett meg a zászlóaljtól. Minő jelentősége van ennek, azt csak a katona tudja fölfogni. De e káros mozgalmat még magánosok ajándékai is támogatták, így jelesen az átszökés után Károlyi István pesti polgár 500 forintot adott a gránátosoknak. E körülményből egyébiránt azt is láthatni, hogy a későbbi honvédtoborzások lassan haladtak. A fölszerelés, ruházat és fölfegyverzés sem felelt meg gyorsaság tekintetében egészen a várakozásnak. A horvát bánnak volt fentartva, hogy jelt adjon a nemzet rögtöni fölocsudására és rendkívül csodás tetteirejének kifejtésére.

A magyar kormány gondolt ugyan már egy minden kellékekkel ellátott nemzeti hadsereg szervezésére, midőn Szemere miniszter a hadügyminiszter nevében szeptember 5-én kihirdette, hogy mintán a hadsereg szaporítása táborok és műszaki csapatok felállítását teszi szükségessé,

ennélfogva mindenki, ki az erre megkívántató képzettséggel bir, adja be kérvényét a hadügyminiszteriumhoz. E rendelet ellentétben állott az előbbi fontolgatással, melyet az országgyűlés tanusított; mert most e rendelet az idegenek fölvételét is megengedte.

Az, a mit Magyarország rendes csapatokban a bán ellen kiállithatott, volt: a Wasa herczeg nevét viselő 60. sorgyalog-ezred első zászlóalja, az Ernő főherczeg nevét viselő 48. gyalog-ezred harmadik zászlóalja, az 1. és 7. honvédzászlóalj, a 4. és 9. huszárezredek, végre két üteg ágyu, mindegyike 8 ágyuval; mindössze mintegy 6000 ember. A Drávánál föllállított többi haderő nemzetőrökből és fölkelőkből állott, kiket a legnagyobb sietséggel szedtek össze. E csekély haderőnél most már főkép az förgött kérdésben, vajjon a régi rendes ezredek helyt fognak-e állani, ha cs. kir. tábornokok által vezényelt csapatokkal fognak szemben állani? Ezek a csapatok ugyan letették az esküt a magyar alkotmányra és a magyar hadügyminiszter közvetlen parancsai alatt állottak, mindazáltal a következő események, melyek a Dráva melletti magyar táborban előfordultak, oda mutattak, hogy az ő csatlakozásuk a bán hadtestéhez megtörtént volna, ha elő tudta volna mutatni ő felsége parancsát a Magyarországra való berontásra. A bán maga is iszonyodott attól az eszmétől, hogy ugyanazon uralkodó csapataival harczra keljen, ezt minden katona annyival inkább fölfoghatja, minél inkább látszott az idegenkedés a magyar ezredek tisztjeinél. Épen azért kívánt Jellachich báró mindenekelőtt a Nagy-Kanizsa körül összpontosított magyar haderő parancsnokával, Ottinger Ferencz *) vezérőrnagygyal találkozni és ezt ily találkozássra meg is hívta. Ottinger az oldala mellett levő és működő kormánybiztosnak, Csányi Lászlónak erről jelentést is tett és ennek beleegyezésével a bánhoz is ment. E találkozás első eredménye volt Ottinger vezérőrnagynak augusz-

*) Ottinger a parancsnokság elvesztése után Bécsbe ment és a téli és nyári hadjárat alatt a bán hadseregében a nehéz lovassági dandárt vezényelte. Mint fennebb említettük, ő volt megbízva a magyar hadügyminiszterium teendőivel egész odáig, míg megérkezett Mészáros Olaszországból.

tus 19-én a csapatparancsnokokhoz kibocsátott következő rendelete: „Ha a bán a maga hadtestével támadólag lép föl, akkor az egyes osztályparancsnokok a cs. kir. határőrvidékbeli csapatok elébe egy alantas tisztet küldjenek, ezeket az ellenségeskedések beállítására szólítsák föl, és azután ha az ellenség mégis átmenne a Dráván úgy mintha hadgyakorlatoknál működne, vonuljanak vissza anélkül, hogy fegyvereiket használnák. Ugyanekkor a lovas őrjáratok által, melyek minden egyes osztálynál vannak, azonnal jelentés tétessék a dandárparancsnoksághoz és annak parancsai bevárassanak. A visszavonulás iránya Nagy-Kanizsa.”

Ottinger e parancsa nem vitetett keresztül, mert Csányi kormánybiztos azonnal értesítette róla a miniszteriumot és Ottinger a hadügyminiszterség államtitkára Melczer Andor ezredes által helyettesített. Ennek parancsnoksága sem tartott sokáig. Melczer ezredes augusztus 17-én éjjel parancsot kapott Batthyányi gr. miniszterelnöktől futár által, amaz utasítással, szerezne tudomást róla magának, igaz-e a miniszteriumhoz érkezett az a hír, mely szerint a horvátok Jellachich báró alatt Magyarország határán, jelesül Varasd-nál tekintélyes haderőt pontosítottak össze, és ez esetben küldjön rögtön parlamentairet az ellenséges táborba, ki a bánt vagy helyettesét a Bécsben történt egyezkedésre emlékeztesse, melynél fogva mind a két fél csapatait visszavonja. A parlamentaire a kölesönös ingerültségből származható összeütközés elhárítása céljából egyszersmind szólítsa föl a bánt a varasdi hid lebontására és a közlekedésnek egész a béke beállásáig való megakadályozására. Ha azonban a horvátok vissza nem vonnák haderejüket, az esetre Melczer ezredes bontassa le egész csendben a varasdi hidat.

Melczer ezredes erélyesen tiltakozott e miniszteri rendelet foganatosítása ellen és azt a hadügyminiszterhez intézett magánlevélben törvénytelennek jelentette ki, mivel a rendeleten sem a nádor, sem a király aláírása nem volt látható és e rendelet foganatosításának rossz következtetéseire utalt. Így

tehát ez abba maradt, de Melczer visszalépett a parancsnokságtól, melyet Teleki Ádám gróf vezérőrnagy vett át. Ez utóbbi csapatait Nagy-Kanizsáról és vidékéről a Dráva és Mura vonalig toltta előre, hogy ott kezdje meg hadműveleteit a bán ellen, ki támadásra látszott készülni. Szeptember 10-én levelet vett Teleki a bántól, melyet ennek szárnysegéde Hompesch gróf adott át. Ebben fölszólíttatott Teleki: **adná föl azonnal Horvátországgal szemközt elfoglalt állását és a bán előnyomulásánál vagy csatlakozzék hozzá, vagy vonuljon vissza a Mura mögé.**

Gróf Teleki vezérőrnagy az utóbbit tette és csapataival egész Nagy-Kanizsáig vonult vissza, egyszersmind megkérte a bánt az ellenségeskedés beszüntetésére, engedelmet kérvén tőle, hogy a maga csapatait semleges helyre vihesse vagy három napi határidőt engedjen, míg az általa a nádorhoz és a magyar hadügyminiszterhez küldött futár választ hoz. Erre a bán Teleki gróf tábornoknak azt **parancsolta**, vezesse a parancsa alatt álló cs. kir. csapatokat Alsó-Hahoton, Nován, Lendván és Mura-Szombaton át Radkersburgba Styriába, és várja be ott a cs. kir. hadügyminiszter további parancsait. Teleki gróf kész lett volna a bán parancsait teljesíteni, de Csányi kormánybiztos és a tisztikar legnagyobb része ebben megakadályozta. De hogy a cs. kir. határőrvidéki csapatokkal az összeütközést elkerülje, Teleki legelőbb is Keszthelyre indult.

A tiszttek vágya, hogy ily rendkívüli körülmények közt jövő magatartásukra nézve tájékozthassák magokat, ily határozatlan vezénylet alatt még inkább fölébredt és a Wasa ezred első zászlóaljának tisztjei föltették magukban, hogy magától a főhadurttól fognak fölvilágosítást kérni. Az ő fölségéhez intézett fölirat következőleg hangzott:

„Felséged hű tisztikarának egy része, a Wasa herczeg nevét viselő sorgyalogezred első zászlóaljából, a felséged által szentesített magyar királyi hadügyminiszter magas parancsából a Dráva vonalat Teleki gr. cs. kir. vezérőrnagy alatt megszállva a cs. kir. határőrvidékbeli ezredek előtt áll, melyeket a felséged 1848. szeptember 4-ki legfelsőbb kézírata

által méltóságaiába visszahelyezett bán és cs. kir. altábornagy Jellachich báró vezényel.

E rendkívül fontos perczen, melyben a határőrök a Dráva vonalon már átléptek és a cs. kir. osztrák katonaság egy része, mely ugyanarra a zászlóra ugyanazt az esküt tette le, velünk szemközt áll, a fennemlitett zászlóalj itt aláírott tisztjei legmélyebb alázatossággal a következő kérelmet terjesztik felséged lábaihoz:

Akarata-e felségednek, hogy a Wasa herczeg gyalog magyar sorezred zászlóalja a cs. kir. határőrvidéki csapatok Magyarországra történt nyomulásánál löfegyvereit használja, hogy, mint ezt mindig tette, felséged parancsait teljesítse és ott, hol a becsület és kötelesség kívánja, ne szegje meg esküdt hűségét és e válságos helyzetben most és jövőre minden szemrehányástól megóvhassa magát?

Legmélyebb hódolattal felségednek mindenkor leghűbb tisztjei a Wasa herczeg 60. számú sorezred első zászlóaljából. Milpöckh, m. k. alezredes és ezred-parancsnok. Stadler, m. k. főhadnagy és ezred-segéd. Láttam: Teleki, m. k. vezérőrnagy.

E kérvény benyújtásával Reznicek ezredbeli főhadnagy bizatott meg, ki azonnal Bécsbe utazott, de minden igyekezete és a Wasa herczeg altábornagy, ezred-tulajdonos közbejárása daczára sem nyerhette meg a tiszti kar által kért gyors választ, míg végre Latour altábornagy osztrák hadügyminiszter tudtára adta, hogy a császári manifesztumok, melyek a cs. kir. csapatoknak tájékoztatóul fognak szolgálni, nem sokára közzétételnek. Itt a szeptember 28-ki manifesztumok voltak érte. Liebenberg báró hadnagynak pedig, kit a tiszti kar azzal a hirrel, hogy a bán átlépte a Drávát, küldött Latour grófhhoz Bécsbe, hogy tudja meg, mihez kelljen magát tartania, ez utóbbi így válaszolt: „önök magyar ezrednél szolgálnak, a magyar hadügyminiszterium alatt állanak, én tehát önöknek nem adhatok magatartási parancsot.”

E válaszok után és miután gróf Teleki vezérőrnagyot visszavonulása miatt a magyar hadügyminiszter megróttá és szeptember 14-én parancsot adott neki ellentállás kifejtésére,

Teleki hadi tanácsot tartott, melybe csak a rendes katonaság tisztjeit hívta meg. Ebben a hadi tanácsban egyhangulag elhatározták, hogy a visszavonulás úgy mint eddig történt, nem folytatható és hogy mindenekelőtt parlamentairek küldessenek a bánhoz, hogy ha lehet, egyezkedés történjék. Parlamentairekül Bubna gróf őrnagy a 9. huszárezredtől, Bárczay lovasszázados a 4. huszárezredtől és Wiedersperg báró a Wasa herczeg nevét viselő sorgyalogezeredből küldettek el. E tiszték szeptember 16-án mentek Kis-Komáromba, hol Jellachich báró főhadai szállását felütötte és a következő emlékiratot adták át neki:

„Exczellenziád ! A kedvezőtlen viszonyok, melyek annál fájdalmasabban érintik a katonát, kinek soha sem szabad helyzetét politikai szempontból tekintenie, mivel osztrák csapatokat, melyek ugyanegy zászló alatt állanak és mint magunknak hizelgünk, egyformán vannak lelkesülve, ellenséggépen állítottak egymással szembe. Mi nem tudjuk, hogy exczellenziád határozott parancsot kapott volna ő császári és királyi felségétől Magyarország határainak átlépésére. Ha ez történt, akkor mi ő felsége, a mi legkegyelmesebb czászárunk és királyunk iránti tiszteletből és kötelességérzetből ő felsége parancsainak engedve, semlegesek fogunk maradni ; ha nem, úgy egy derék katona sem kívánhatja, hogy mi Ausztria fegyvereinek becsületét, mely a hadsereg minden egyes osztályára kiterjed, kompromittáljuk és folytassuk visszavonulásunkat, a mi oly föltevésekre szolgálna okul, melyek katonai becsületünket érintenék és bármilyen nehezen essék is bajtársakkal, kikkel eddig minden összeütközést kerültünk, csatába bocsátkozni, mindazáltal mostan elfoglalt állásunkat, ha megtámadtatunk, védeni fogjuk.

Vége bátrak vagyunk még hozzátenni, hogy mindazok a rendeletek, melyeket ő felsége aláírt és a melyek a Magyarországon elhelyezett csapatoknál köröztettek, és a Magyarországhoz tartozó összes főhadparancsnokságot a magyar miniszterium alá helyezik, még nincsenek visszavonva. Gróf Bubna őrnagy a Miklós huszároktól, gróf Teleki tábornok ur által meg van bízva, hogy exczellenziádnak egy lovas és egy gyalogsági tisztet e végből bemutasson.“

Ez emlékiratot, vagyis nyilatkozatot a cs. kir. csapat összes tisztjei és gróf Teleki tábornok aláírták. A bán ez emlékirat átolvasása után egykedvűen ezt válaszolta az átvívőnek: „Parancsaim ugyan nincsenek, de azért mégis előre fogok nyomulni. Ha a magyar csapatok ellentállanak, megküzdöm velök és a csata után, melyet mint párbajt tekintek, ismét jó barátok leszünk.“

Most mindakét rész tisztában volt magával álláspontjára nézve, de midőn gróf Bubna e válaszzsal Keszthelyre érkezett, gróf Teleki vezérőrnagy, ki a cs. kir. határőrvidéki csapatokkal az összeütközést minden áron kerülni akarta, ismét meggondolván hadereje gyengeségét, további visszavonulásra határozta el magát Buda felé, s Veszprém és Székesfehérváron át csakugyan vissza is vonult.

Midőn Kossuth az alsóház szeptember 16-ki ülésében Csányi kormánybiztos sürgönyét fölolvasta, mely azt jelentette, hogy Teleki vezérőrnagy oda nyilatkozott, hogy ő Jellachich ellen nem harczol és az egész ház e kiáltással: „a kasztófára az árulóval!“ fölemelkedett, a tisztek egy nyilatkozattételre érezték magokat indittatva, mely szeptember 20-án közzététetett és így hangzott:

„Félreértések és a jelen zavaroknál épen nem alapos gyanúsítások elkerülése végett, a gróf Teleki tábornok ur parancsai alatt álló tisztek czélirányosnak tartják a jelen nyilatkozatnak hirlapok utján kiadását eddigi helyzetük és eljárásuk indoklásául:

Teleki gr. tábornok főhadiszállására a Pesten történt nagy köztársasági mozgalmakról és minden törvényes rend felbomlásáról szóló hírek érkeztek. A dolgok ezen állásánál fogva hadi tanács alakult, mely oda nyilatkozott, hogy egyelőre nem fogunk a horvátokkal csatába bocsátkozni, mert szükséges mindenekelőtt a trón jogainak szem előtt tartása. Ez oknál fogva történt a visszavonulás Keszthelyig. Itt valamennyi tiszt összegyűlt és azt határozta, hogy miután az ország törvényes állapota még folyvást fennáll, ők esküjök-höz hiven a horvátokkal minden csatát elfogadnak és ép oly hősieleg fognak harczolni a trón és Magyarország jogaiért,

mint ezt bajtársaik Olaszországban tették. Ez alkalommal, minthogy e zavarteli időkben sokakra nézve nehezen ismerhető föl az ut kötelességükhöz, mindenkinek belátására van bízva, hogy magát a kellemetlen helyzetből kivonja; mert e határozat perczétől kezdve a legcesekélyebb ingadozás a király, a haza és a bajtársak ellen elkövetett árulásnak fog tekintetni és ezentul senkinek sem szabad többé visszalépnie. Egyidejűleg az összes tiszti kar megbizásából Bubna gróf őrnagy, Bárczay lovasszázados és Wiedersperg báró gyalogszázados Jellachich báró altábornagyhoz küldettek, hogy kijelentsék előtte, hogyha nem birja ő felsége határozott parancsát a Magyarországra való benyomulásra előmutatni, a vele szemben álló csapatok el vannak határozva a leghősiesebb ellentállásra. Ez alkalommal felszólíttatott, fontolná meg a következéseket és venné tekintetbe, mi háramlik ebből az összeütközésből a hadseregére. Ő exzellenciája ezt a nyilatkozatot, mely neki írásban is kézbesítettett, nem méltatta figyelmére, tehát ennél fogva mi készek vagyunk a harcra a királyért és törvényes szabadságért.“

Ezzel a nyilatkozattal a Teleki gr. alatt álló tisztikar könnyen megfoghatólag más okát adta eljárásának, mint a melyet a Keszthelyen tartott haditanácsban kimondott volt és a hazával szemközti állását is meghatározta, ennél fogva kétségtelenné lett, hogy a rendes magyar csapatok szokott hősiességgel meg fogják kezdeni a küzdelmet a cs. kir. hárórvidéki csapatokkal. Azt, a mit Jellachich báró valószínűleg lehetetlennek tartott, a mit Ottinger és Teleki gr. el akartak kerülni, megtörtént. Ugyanazon uralkodó haderejének részei összeütközésbe jöttek egymással. Ez most történt először és mérvadóul szolgált a régi magyar ezredek magatartására a bekövetkező háboruban. A macchiavellizmus, mely már annyi bajt okozott, ezt a tünetet is napfényre hozta.

Mig a bán lassan nyomult a főváros felé, hol a politikai mozgalom hullámai már magasra hágtak, azalatt a nádor a következő rendelet kibocsátására érezte magát indíttatva:

„Az ország felelős miniszterei, kiket ő felsége az utolsó pozsonyi országgyűlés vége felé a nemzet kívánságára

tanácsába meghítt, tárczáikat letették. Az 1848. évi III. t. cz. 11. és 12. §§. értelmében új miniszterium alkotása vált szükségessé. Ő felsége az országból távol levén, előterjesztésemre nevezi ezt ki, s ez a viszonyok által szült gondok közt nem a legcsekélyebb.

Az ország nincs abban az állapotban, hogy csak egy perczre is nélkülözhetné a végrehajtó hatalmat. Ezért el nem mulasztottam a miniszteri hivataláról leköszönt Batthyányi Lajos grófot az új miniszterium elnökéül ő felségének ajánlani és azonnal fölszólítani őt, vonja vissza egyelőre lemondását, az időközben általam kibocsátandó rendeletek ellenjegyzése céljából és vigye tovább is ideiglenesen mint felelős miniszter a többi ügyeket.

E rendeletmennél fogva a közigazgatás minden közegeit felelősekké teszem a törvényes rend fentartásáért. Minden polgárnak mulhatatlan kötelességévé teszem, hogy egyenkint és együttesen ellensége legyen minden esendzavarásnak. A közjólét, a király és a veszélyektől fenyegetett, haza minden polgárnak kötelességévé teszi, hogy a törvények szilárd támasza legyen.

A király és a haza ellenségeit mint saját ellenségeimet tekintem. El vagyok határozva a törvények, az alkotmány és a haza szabadságának minden ellenség ellen erőmhöz képest való védelmezésére és épségben tartására, mint el vagyok határozva a királyomnak és a nemzetnek tett esküm teljesítésére, mint ezt nádori és királyi helytartói hivatalomnál fogva kötelességemnek ismerem.

A király és a törvény nevében!

Budapest, 1848. szeptember 12-én.

István nádor, királyi helytartó, m. k.

XI.

A határozat kihirdetése a horvát kérdésben. — A honvédelmi bizottság megalakítása. — Országgyűlési határozatok a magyar csapatok fölötti főparancsnokság átvételére nézve a nádor által, s a hadsereg nemzetesítése és szaporítása tárgyában. — A magyar kir. testőrség visszatérése. — Napi események szeptember 14-étől 20-áig. — A hadügyminiszterium és nemzetőri tanács rendeletei. — Szent-Tamás megtámadása szeptember 19-én. — A nádor meghiusult találkozása a bánal. — A mozgósított nemzetőrség Székesfehérvárott.

Összhangzásban a Magyar- és Horvátország közti viszálykodásoknak ő felsége által elrendelt gyors elintézésével, a magyar országgyűlés által a békealkudozások alapjául szolgáló kiegészítési javaslat kidolgozásával megbízott küldöttség befejezte munkáját, midőn a bán betört Magyarországra. Noha e munkát ez által teljesen alaptalanná vált, a képviselőház mégis elfogadta azt s indítatva érezte magát, hogy szeptember 13-án határozatképen falragaszok által közhírré tétesse a horvát kérdésben. Ez volt az országgyűlés utolsó békés nyilatkozata, mert ezután különféle elrémitő hírek folytonos izgalomban tartották és tevékenysége ettől fogva leginkább a haza megvédésére irányult. De hogy a nem kevésbé fontos napi kérdések meg ne akasztassanak, Kossuth Lajos még a Batthyányi gróf által alakítandó miniszterium életbe léptetése előtt egy külön honvédelmi bizottság alakítását hozta javaslatba mely az országgyűlés kebléből alakuljon és a melynek feladata legyen a haza védelmére teendő intézkedések fölött őrködni és ellenőrizni. A ház e javaslatot elfogadta. Ennek alakításáról később szolandunk. E bizottság nem csak arra volt hivatva, hogy legszélesebb kiterjedésű tevékenységgel működjék, hanem az által is nyert jelentőségben, mert nem

sokára megteremtője, Kossuth Lajos igazgatása alatt, ki akkor a helyzet urává lőn, a végrehajtó hatalmat képviselte. Szelleme tulnyomósága által Kossuth már a parlament fölött uralkodott, elragadó ékesszólása által föllelkesítette a könnyen tüzelhető tömegeket és rendkívüli tevékenysége által, melylyel minden eszközt fölkeresett és alkalmazott a haza védképességének növelésére, ő lőn a mindent mozgásba hozó előre haladó erővé. A hadügy-miniszter, ki még mindig a déli táborban időzött, visszatérte után is hosszabb ideig csak egyszerű szemlélő maradt.

A honvédelmi bizottmány megalakulása után Kossuth több rendkívül fontos javaslatot tett, melyeket az országgyűlés azonnal elfogadott. Mindenekelőtt elhatároztatott, hogy megkéressék a nádor, vegye át a Jellachich ellen működő csapatok fölötti parancsnokságot és ez küldöttség által csakugyan meg is történt. A főherczeg nádor a parancsnokságot elfogadta és Moga altábornagygyal, ki akkor Pesten hadosztályparancsnok volt, elutazott Veszprémbe, ahol a gróf Teleki alatt álló visszavonuló haderő megérkezését bevárta.

Ezután a ház eltérvén a törvényes utról, királyi szentesítés bevárása nélkül elhatározta:

1. A július 11-én megszavazott 200,000 emberből 40,000 újonez kiállítását, mit a kiküldött kormánybiztosok a legnagyobb erélylyel foganasítottak is.

2. A hadsereg szervezését nemzeti alapon.

3. Engedelmet öt forintos bankjegyek kibocsátására a szükséges költségek fedezésére. Ez által teremtetett meg a nervus rerum a forradalmi hadseregre és a háboru viselésére.

4. Még több szabad csapat alakítására és toborzások folytatására, valamint a rendes katonaság átlépésére való engedelem a honvéd zászlóaljakra. A régi magyar ezredek legénysége, kivévén az előlépniki vánó altiszteket, nem nagyon használta föl ezt az engedelmet, ellenben az erdélyi ezredek töredékei, melyeknek legénysége nagyobb részben oláhokból és szászokból állott, meg lőn nyerve e rendszabály által a magyar hadsereg számára. Végre pedig a magyar kir. test-

őrség tisztjei *) fölszólítottak, hogy hazájokba visszatérjenek.

A magyar királyi testőrök ugyan már augusztus elején adtak be egy folyamodást Mészáros hadügyminiszterhez elbocsáttatásuk végett, mely folyamodást ő a testőrség parancsnokának, Vécsey Ágost gróf lovassági tábornoknak küldött el, hogy tudassa velök kérelmök helytelenségét és rójja meg őket a szolgálati út mellőzéseért. Erre nézve ez ifju urak egyike „Kossuth Hírlapja“ augusztus 11-iki számában így nyilatkozott: „A hadügyminiszter válasza kérelmünkre igen kellemetlenül érintett bennünket és e válasz a testőrség kapitánya Vécsey gróf nagy örömeire föl is olvastatott. A mi hazafiságunk, mely e kérvény elküldését okozta, alig méltatott pár szóra, de annál rosszabb néven vették tőlünk, hogy a katonai kérvényezési formán tultettük magunkat, midőn kapitányunkat mellőztük és egyenesen a miniszterhez fordultunk. A mi lépésünkből a hadügyminiszter csak annyit érthetett meg, hogy nekünk kapitányunkhoz nincs bizalmunk, egyebet semmit. Mi még ezt a választ sem vettük volna zokon, ha legalább reményt nyújtott volna a jövőre, de így ledorongoltatni annyival inkább fáj, minthogy a kapitány a hadügyminiszter levelének szavait még saját észrevételeivel is fűszerezte. Ily módon a haza védőinek száma nehezen fog szaporodni. Az izgalom nagy és tisztár-

*) A Mária Therezia császárnő és királynő által 1760-ban alakított magyar királyi testőrség egész az 1850-ben elrendelt föloszlatásáig Magyarország és hozzá kapcsolt részei nemes ifjaiból állott, kik többnyire a cs. kir. hadseregben töltött rövid szolgálati idejük után hadnagyokká és testőrökké neveztettek ki. A magyar gárda szép hivatásán kívül még öt éves tanintézetül is szolgált a fiatal tisztek kiképzésére. Ez öt éves tanfolyam bevégezése után a legjobb tanuló mint főhadnagy, a többiek mint alhadnagyok öt évi ranggal léptek a hadseregbe. Az 1867-ki kiegyezés után felséges királyunk koronázása alkalmából, minthogy a magyar testőrség ujjaalakítása már el volt határozva, annak egy része az ünnepélyek tartama alatt a huszárezredekbe is végre kirendelt tisztekből ideiglenesen ki is állittatott és 1868-ban a végleges ujjaalakítás is bekövetkezett. Ez tehát most arra érdemesített idősb tisztekből áll, kik a magyar korona tartományaiból választvák és a kiknek a magyar testőrség nyugalmazási állásul szolgál.

saim különféle terveket szőnek; alig vagyok képes őket lecsillapítani.“

A hozzájuk intézett fölhívásra a magyar testőrség valamennyi tisztje, két horvát kivételével, beadta kilépési kérvényét a testőrség kapitányának, ki hasztalanul igyekezett őket azoknak visszavételére bírni. A nélkül, hogy a választ bevárnák, mindnyájan elhagyták Bécsét és Pestre utaztak, hol a különféle csapattestekbe beosztattak.

Az izgalom a fővárosban és a képviselőházban, hol Batthyányi gróf miniszterelnökségben való megerősítését várták, a horvátok előnyomulásával mindinkább fokozódott. Batthyányi szeptember 14-én falragaszok által értesítette a közönséget, hogy a fenyegetett és szomszédos helyhatóságokhoz fölhívást intézett egv általános népfölkelés szervezésére és kiállítására, hogy az ellenséget, ki Magyarország területét igazságtalan háborúval támadta meg, mindaddig, míg rendes katonaság állíttathatik elébe, minden oldalról nyugtalanítsa, élelmiszerét elvágja és minden képzelhető kárt okozzon neki. A veszély közeledtével a bizalmatlanság is növekedett a cs. kir. katonaság ellenében, és a Kress nevét viselő 7. könnyű lovasezred*) valamint a 12. Vilmos főherczeg-féle sorgyalogezred Bécsbe indíttattak, végre pedig a Wrbna 6. könnyű lovasezred is.

De Hrabovszky báró altábornagy főhadparancsnok sem látszott még akkor az általános bizalmat bírni, melylyel a kormány teljes mértékben viseltetett iránta; mert a várbeli cs. kir. tüzérség is honvédtüzérség által helyettesítetett. Hrabovszky br. ugyan eleinte, mint már említettük, intőleg és k é t k e d ő l e g viselte magát a magyar kormány irányában, attól az időtől kezdve azonban, midőn királyi biztosul neveztetett ki Horvát-Tótországba és a határőrvidékre, hogy ott rendet csináljon és a bán ellen vizsgálatot indítsa, egész határozottsággal Magyarország mellett nyilatkozott és abban a perczben, a melyben Jellachich bán Magyarországba berontott, legszigorubb pa-

*) Jellachich br. altábornagy felszólítására a Kress könnyű lovassági ezred egy osztálya Kaminski őrnagy alatt csatlakozott a bán seregéhez. Hasonlót tett a János főherczeg 1. dragonyosezred egy osztálya és az egész Hardegg Henrik-féle vértés ezred is.

parancsokat adott ki a tiszteknek a magyar hadügyminiszterium parancsaival szemben való magatartásukra nézve. Egyik parancsában még azzal is fenyegetőzött, hogy minden tisztet agyonlővet, ki annak rögtön nem engedelmeskednék.

A szeptember 15-ki ülésben Kossuth azt indítványozta, hogy a ház három tagja, t. i. Perczel, Bónis és Asztalos azonnal küldessenek a magyar táborba, hogy a főherczeg nádor föladatát könnyítsék. (?)

Ugyanabban az ülésben azon küldöttség tagjai is kineveztettek — ez már a második volt — melyet a képviselőház a bécsi országgyűléshez indított, hogy Magyarországgal szívélyes viszonyt hozzon létre, mi azonban az ottani többség részvétlensége következtében meghiúsult és eredménye csak az volt, hogy a küldöttség nem fogadtatott. Ellenben a szövetkezés a bécsi demokratákkal mindinkább szorosra fűzetett kik már a szabad csapatokba is kezdtek belépni, úgy hogy Bécsben is toborzottak. A Szeredy-csapat egy része többnyire bécsi diákokból, már meg is érkezett Pestre, szeptember 15-én pedig a Bresslern Ernő sternauai lovag által toborzott szabadesapat ép úgy megérkezett Magyarország fővárosába. Bresslernt később a bécsi forradalom leveretése után októberben, ugyancsak Bécsben a hadi törvényszék ítélete következtében agyonlőtték.

Szeptember 16-án az annyira várva-várt királyi leirat is megérkezett, mely 15-éről keltezve nem hozta meg az óhajtott határozatot. A király elfogadta ugyan a Batthyányi miniszterium lemondását, valamint őt újlag miniszterelnöknek is kinevezte, de az általa föllállított föltételek tekintetbe vétele nélkül, melyeknek egyike az volt, hagyassék meg a bánnak, hogy csapatát vonja ki az országból. Erre nézve a király kijelentette, hogy még nem határozhat véglegesen, valamint az előbbi kabinet tagjai eljárásához sem járulhat beleegyezésével, a mennyiben ez a kabinet az 5 forintos bankjegyek kibocsátását, ujoncok kiállítását királyi szentesítés nélkül és a mi még több, oly rendeleteket is hozott, melyek a rendes hadsereg legénységét zászlóik elhagyására szólították föl.

A képviselőház szeptember 15-ki ülésében, melyen ez a legfelsőbb királyi leirat fölolvastatott, Perczel Mór kormánybiztosnak *) engedelem adatott egy az állam költségén föllálitandó „Zrinyi“ nevet viselő szabad csapat toborzására.

E királyi legfelsőbb leirat fölolvassása után Batthyányi kijelentette az országgyűlésen, hogy nem tekinti magát többé miniszterelnöknek, miután a főfeltétel, az ország megtisztítása Jellachich csapataitól nem létesült, de viharos vitatkozás után rábeszélte magát, hogy helyén maradjon és a szeptember

*) Perczel Mór született Bonyhádon, családja ősi székhelyén Tolnamegyében 1811. november 11-én. Első nevelését Vörösmarty Mihály ünnepelt költő által nyerte, és miután tanulmányait bevégezte, a katonai élethez való hajlamát követve, mint hadapród lépett be a Pesten állomásozó cs. kir. 5. tüzérezredbe, a melyben akkori időben a magyar arisztokraczia több tagja is szolgált. Ekkor tört ki a lengyel forradalom, mely a vállalkozó Perczelt és néhány barátját nem hagyta nyugton. Elhatározták, hogy Lengyelországba mennek, de ebben megakadályoztattak és Perczel kilépett az ezredből, hogy politikai pályára lépjen. Perczel azonnal a radikális haladó párt egyik előharczosává lőn Tolna és Baranya megyékben, hol nem sokára nagy népszerűségnek örvendett. Elragadó ékesszólása által ott folyton izgatott és működött. 1839-ben követnek választatott az országgyűlésre és egész 1848-ig Kállay Ödönnel együtt a legszélsőbb bal érdekeit és elveit védte, Kossuthtal legbensőbb baráti viszonyban állott. (A márczius előtti időben Perczelt az egyetlen magyar forradalmárnak nevezték. Határozott ellensége volt minden üres frázisnak és álloyalitásnak, szabadon szólott, úgy hogy mindenki tudta, hanyadán van vele. E tekintetben ugyan nem volt politikus, hanem egyenes és őszinte és ép azért méltán mondható a legtisztább politikai jellemek egyikének. Mint forradalmár sans phrase az 1848—49-ki izgalmas időben következetesen a tett embere maradt. Miután Perczel kormánybiztosnak nevezetvén ki, a szószerket elhagyta, a nyolcz századból álló Zrinyi-csapatot legrövidebb idő alatt két fivérével, Miklóssal és Sándorral egyesülve szervezte, valamint két honvéd-zászlóaljat is Tolna és Baranya megyékben. Végre csapatvezérre és tábornokká lőn. Mint ilyen ugyan nem volt tudós katona, de oly tulajdonságokkal bírt, melyek őt ezért bőven kárpótolták. Perczel a kezdeményezés embere volt, jó fölfogási tehetséggel gyors elhatározási képességet kötött össze. Katonai ügyekben nem volt épen ujoncz és a fegyelmet jól fenn bírta tartani, még saját kúrúra sem szenvedett soha ellentmondást bárkitől is, általánvéve véralkatúnak szenvedélyessége sokszor okozott neki kellemetlenségeket. Perczel a magyar forradalom egyik legtevékenyebb és legérdemesebb tábornoka volt. Sokoldalú tevékenységét a különböző

tember 17-ki ülésben bemutatta a miniszterek névsorát azzal a megjegyzéssel, hogy a tárczákat még nem osztotta ki. Ebben a névsorban a következő nevek voltak: Ghyczy, Szentkirályi, Erdődy Sándor gróf, Vay Miklós báró, Kemény Dénes báró, Eötvös József báró és Mészáros Lázár tábornok, ezek a centruból voltak választva, hogy ha lehetséges, kiegyezést eszközöljenek. De ez a miniszterium soha nem lépett életbe.

Az alsóház szeptember 19-ki ülésében Schmidt, Rosenfeld,

harcztereken az olvasó e könyv hadműködési részéből meg fogja ismerni. Itt csak azt akarjuk kiemelni, hogy a magyar hadsereg általános téli visszavonulása alkalmával 1849. év elején Budát január 5-éig fődte, azután pedig Szolnoknál történt föllállítás és támadó előnyomulása által a főváros felé lehetségessé tette a magyar kormány berendezését Debreczenben és biztosította a működési bázist a felső Tiszánál. Perczel a Pákozd, Ozora, Letenye, Moór, Szolnok, Czegléd, Szőreg, Verbász, Kula, Szent-Tamás, a római sánczok, Villova, Becse, Mokrin, Kikinda, Basahid, Melencze, Uzdin, Kamenicz és Tura mellett vivott csatákban mint parancsnok vett részt és Péterváradot fölszabadította az ostrom alól. Moórnál, Kulánál és Turánál a tulnyomó ellenség legyőzte ugyan, de ennek másrésről a hiányos intézkedések is voltak okaí, melyek Pestről és Debreczenből hozzá küldettek, azonfelül pedig crejének tulbecsülése is sokat járult e vereségekhez. Mindennemű cselszövények, melyek minden időben tevékenyek voltak, a barátságos viszonyt közte és Kossuth közt, minden kiengesztelési kísérlet daczára keserű ellenségeskedéssé változtatták. A temesvári csata után, melyben mint önkénytes vett részt, Törökországba menekült és Kiutáhiába belebbezettett a forradalom vezéreivel együtt. 1841. márczius vége felé megszabadulván, Angliába ment, hol harmadfél évig csendes visszavonultságban élt Londonban és Norwoodban nagy családjával, innét átköltözködött Jersey szigetére. 18 éves száműzéséből az ő felsége által 1867-ben adott amnesztia alkalmával tért vissza honába és ismét képviselőnek választatott, mely minőségben egyszersmind a honvéd-bizottság elnökévé is lőn és részt vett a védkérdés fölötti fontos tárgyalásokban. 1870-ben a magánéletbe vonult vissza és Bonyhádon él. Neje, született Sárközy Julia, az egykori komárommegyei első alispán leánya, kit 1844-ben vezetett oltárhoz, 15 gyermeket szült, kik közül 12 még él, pár évvel ezelőtt, miután férje iránti ritka hűséggel és önmegtagadással megosztotta a sors minden csapásait, meghalt. Perczel a valódi forradalmi tábornok typusa és ennek tudatában tehette a kormányhoz 1849. év nyarán a Bácskából intézett philippikájában azt a megjegyzést, hogy az isten Magyarországnak csak egy olyan tábornokot adott, mint ő.

Brausch, Friedenfels, Schnell és Fabini szász képviselők letették mandátumaikat, még pedig az első kettő azért, mert a ház a törvényes ösvényről letért, a többiek azzal a nyilatkozattal: mert elveikkel nem tartják megegyeztethetőnek ebben a házban megmaradni. Ezen strike indokolása a szász képviselők részéről roppant izgalmat keltett a házban és minthogy Pestet már elhagyták, Kossuth szökevényeknek jelentette ki őket. A miniszterium fölszólíttatott Vay Miklós báró helyébe egy külön bizottságnak Erdélybe küldésére.

Szeptember 20-án a hon védelmére vonatkozó három fölhívást bocsátott közre Kossuth a maga lapjában a hazafiakhoz, melyek közt az első a haza megmentése céljából honvédelmi bizottságok alakítását indítványozta az egész országban.

A hadügyminiszterium és a nemzetőrségi tanács abban az időben, midőn az előbbi esetek lejátszódtak, a haza védelmére vonatkozó következő rendeleteket hozta:

A honvéd zászlóaljoknak kettővel szaporítása; mi által ezek 16-ra szaporodtak. De a két utóbbi akkor még csak a papíron állott, mintán a tisztekhez és orvosokhoz szóló fölhívás a két új zászlóaljba való mielőbbi belépésre, csak szeptember 23-án jelent meg.

Szeptember 17-én Szeth alezredes helyére, ki időközben a Wasa herczegféle 60. szerezredbe ezredesnek neveztetett ki, de a helyett hogy ezredéhez menne, Bécsbe utazott és saját kérelmére a honvédparancsnoki állástól fölmentetett, Nádosy Sándor alezredes neveztetett ki. De ez mindjárt eleinte más rendeltetést kapott, minélfogva Pándy Sámuel nemzetőri alezredes, ki ugyanakkor honvédalezredesnek neveztetett ki, bizatott meg a honvédség ideiglenes parancsnokságával.

A tüzérség szaporítására, mire a hadügyminiszterium kiváló gondot fordított, szeptember 18-án ismét 800 ló bevásárlása rendeltetett el.

Említettük már, hogy a magyar hadügyminiszteriumnak csak arra lehetett gondja, hogy a fővárosban állomásozó 5-ik tüzér-ezred ütegeit szerelje föl, mert magyar tüzérséget még csak most kellett teremteni. A mi az utóbbit illeti,

ennek szervezése és kiképezése igen lassan folyt, mi azonban a magyar honvédtüzérség későbbi rohamos fejlődésének csak előnyül szolgált. Csak az által, hogy az első üteg legénységének kiképzése derék tisztek alatt, mint az más helyütt fog említettetni, alaposan történt, volt lehetséges annak anyagából jól képzett és begyakorlott alantas tiszteket nyerni a magyarországi származásuakból a később felállítandó ütegek számára.

Midőn a horvátok Magyarországra betörték, csak az első két honvédüteg volt mozgósíthatólag kiképezve, az első az I. honvédzászlóalj ügyes embereiből képeztetett, és az Újépület VIII. sz. alatti földszinti lakosztályában helyeztetett el; ez ágyukkal és ágyuk nélkül gyakorolta magát az 5-ik tüzérezred legénységével, melylyel minden kivonulást megtett. Ezen alapos kiképzés eredménye az volt, hogy ezzel az üteggel a bevégzett begyakorlás után a rákos-kereszturi sikon czéllövési és sortüzi előadás tartatott, melynél a legénység a lövésben oly pontosságot és az ágyuk kezelésében s minden mozdulat kivitelében oly ügyességet tanusított, hogy a sok jelenlévő cs. kir. katonatiszt és más magas vendégek csodálkozásukat fejezték ki fölötte.

Ez az üteg 6 hatfontos ágyuból és két 7 fontos vetágyuból állott, így tehát a honvédtüzérség az akkori szervezettől eltérőleg, mely a cs. kir. hadseregben fenállott, hol 6 ágyu képezett egy üteget, a nyolcz ágyus ütegrendszert vette föl, mely akkori időben csak az orosz hadsereg-nél volt így. Az első üteg a nemzeti tüzérség elnevezést kapta és Baldacci báró ezredes, a nemzetőri tanács elnökének javaslata következtében honvédtüzérség elnevezést vett föl.

A második üteg az elsőhöz hasonlóan alakíttatott, képeztetett és szereltetett föl. Míg az első két üteg a horvátok elleni mozgósítás alatt történt, alakult meg az első hatfontos lovas üteg és minthogy természetesen már ez is gyorsabban állíttatott föl, Pesten még két más 6 fontos és egy 12 fontos üteg föllállítása és szervezése kezdetett meg. A két első üteg fölszerelésével a közép Dunán és a Tiszán alkalmazandó két hadi hajó — a Mészáros és Perczel gőzösök — fölfegyverzése és

fölszerelése is megtörtént Orsenics Gáspár és Favári honvédtüzérségi hadnagyok alatt. A Mészáros-monitorra szeptember vége felé az őrnagyságra előléptetett Palóczy százados neveztetett ki parancsnokul.

A hadügyminiszterium szeptember 19-én fölszólítást intézett a német ezredekben szolgáló magyar származású tisztekhez abban az értelemben, hogy ha magyar ezredekbe kívánnak áttétetni, kérvényeiket e tekintetben legrövidebb uton nyújtásuk be.

A kormány Marosszék képviselőjének és az erdélyi királyi biztosoknak megengedte két szabad csapat fölállítását toborzás útján; az egyiket 2200 ember könnyű gyalogságból, a másikat 300 főnyi, könnyű lovasokból, melyeket a nagyon erélyes és tevékeny Berzenczey László rövid idő alatt föl is állított.

A hadügyminiszter már egy hó óta időzött a déli táborban, hol személyesen vezényelte a hadműveleteket. Miután több apró csatát vívott a szerbek ellen szerencsés kimenetellel, fő támadása az ellenség állása ellen szeptember 19-én nem sikerült. A csapatok majdnem egész napon át bátran harcoltak, Mészáros ritka vitézséget és halálmegvetést tanusított, mert óráig tette ki magát a legnagyobb golyózápornak és noha igen nagy személyes bátorság, de csekély intézkedési tehetség jeleit adta, valamint a kellő közegekkel sem volt legjobban ellátva. A terv, melyre az általános támadást fektette, sokkal mesterkéltebb volt, semhogy az összes csapatok egységes működése elérhető lett volna vele. Mészáros Klauzál őrnagyot, a miniszter fivérét, kit nyugdíjas állapotból tényleges szolgálatba helyezett át, vette maga mellé mint táborkari főnököt s a hadügyminiszteriumban is alkalmazta őt. Klauzál volt az, ki a mélyen kigondolt támadási tervet készítette, melyet több heti munkával 46 egész iv papírra tett és több szépen kidolgozott fölállítási tervvel látott el, mintha csak valami vár bevételéről lett volna szó. Perczel Mór az áprili hadjáratban a támadást a legegyszerűbb módon vitte keresztül, midőn a szerbek értékteleneknek tartott állásait rohammal vette be.

Mészáros e támadásának esetleges sikertelensége köz-

vetlenül a magyar és cs. kir. határőrseregek elkerülhetlenné vált összeütközése előtt igen kellemetlen incidensnek volt tekintendő. Még egy végső kísérletnek kellett ugyan történni a békés kiegyenlítésre, ez azonban igen csekély reménynyel biztított. E végből a nádor a bánt, ki szeptember 21-én Szemesre érkezett volt, gróf Zichy őrnagy által egy a „Kisfaludy“ gőzös fedélzetén a Balatonon tartandó értekezletre hívta meg, ez értekezletnél gróf Batthyány miniszterelnöknek is jelen kellett lennie. Mielőtt a bán kíséretével elindult, mely minden fegyvernembeli hatvan tisztből állott, a következő nevezetes beszédet tartotta hozzájuk:

„Ma Magyarország nádorával fogok beszélni. Ha nem hoz hirt és biztosítást arra nézve, hogy a magyar miniszterium az osztrákkal egyesítettik, akkor értekezletünk sikertelen lesz. Az én célom egy egységes, erős Ausztria helyreállítása; semmi sem terel le engem arról az utról, melyre léptem. Én, a mióta bänná neveztettem ki, ő felségétől 21 kéziratot vettem, melyeknek tartalmát mind e mai napig nem voltam képesteljesíteni. Ő felsége végre is helyesli az én föllépésemet, de még más 21 császári kéziratot küldhetnek nekem, melyek célomtól el akarnának ütni, én azoknak nem fogok engedelmeskedni. Nekem ő felségeért kell cselekednem; történjék ez bár az ő akarata ellenére is.“

A találkozás, mely a bán ezen több tekintetben rendkívül nevezetes nyilatkozata után úgy sem vezetett volna célra, abból az okból nem létesült; mert a bán kísérete nem engedte őt a Kisfaludyig, a nádoré pedig nem hagyta a hajót a partig menni, ennél fogva az események a két hadsereg-nél válságosan folytak tovább.

Jellachich Siófokon át Székesfehérvár felé indult, hová a magyar csapatok egyrésztől visszavonultak, másrésztől összpontosultak. Weisel magyar gránátos zászlóalja már szeptember 17-én küldetett oda Budáról. A rövid idő óta szervezés alatt álló mozgó nemzetőrség ott elég nagy számban volt képviselve, s közte volt Ivánka Imre honvédőrnagy dan-dára is, mely a következő csapatokból állott:

1-ső pesti zászlóalj 6 századdal.

2-ik pesti zászlóalj 6 „

Nógrádi zászlóalj 6 „

Honti zászlóalj 4 „

Egri fél zászlóalj 2 „

Budai fél zászlóalj 2 „

Egy fél 6 fontos üteg 4 ágyuval.

Hogy kellő fogalmat szerezhessenek olvasóink e rög-tönzött haderő állapotáról, mindenek előtt hangsúlyoznunk kell, hogy fegyverzetők nem volt és nem is lehetett egységes, mivel még mindig hiányzott az országban a fegyver, mert a fegyvergyár csak később kezdett teljes erővel működni. A megyék annyi önkénytest gyűjtöttek, a mennyit csak birtak, a gazdagok fegyvergyűjteményeiket rendelkezés alá bocsátották és a veszély első percében úgy segítettek magukon, a hogy tudtak.

Mindazáltal az osztályokra nézve ugyan gyenge, de számra elég erős dandár első két zászlóalja 5000 emberből állott, jó belga fegyverekkel volt ellátva, a nógrádi zászlóalj belga karabélyokkal és rövidebb szuronyokkal, az egri és budai pedig osztrák gyalogsági fegyverekkel. A legénység egy része teljesen föl volt egyenruházva és szerelve, más része csak katona köpenyegét viselt, ismét egy másik része minden-napi ruházatát és borju helyett tarisznyát akasztott oldalára.

Az első két zászlóaljból a fővárosi műveltebb osztály és megyei nemesség képezte azt a legénységet, melyből később a híres 3. és 9. zászlóaljak kiegészítették. Ivánka ezt a dandárt jól fegyverezte. Azonkívül Székesfehérvárra még 1200 jól felszerelt borsodi mozgó nemzetőr és két zászlóalj Tolna megyéből is érkezett.

XII.

Az osztrák emlékirat. — Kossuth körutja az alföldön. — A nádor eltávozása Magyarországról. — Egy miniszteri hirdetés a miniszterium kinevezése tárgyában. — Elfogott levelek Jellachich táborából. — A szeptember 22-ki királyi manifesztumok. — A szeptember 25-ki manifesztum. — A képviselőház kiáltványa a néphez és a hadsereghez szeptember 27-éről. — Haditanács Moga tábornok táborában.

Minél inkább közelgett a döntő pillanat, annál fontosabbak voltak még a politikai események is, melyekkel az országgyűlésnek a hadikészülődések tartama alatt foglalkoznia kellett. Így jelesül az alsóház szept. 23-ki ülésében elnök jelentette, hogy király ő felségétől kézirat érkezett a nádorhoz, melyben válaszadás sürgettetett az osztrák miniszteriumtól már két hét előtt a magyarhoz intézett emlékiratra, miről a nádor értesítette a miniszterelnököt a végett, hogy közölje azt az országgyűléssel.

Ez az államokirat, az osztrák miniszterium nagyon terjedelmes munkálata, szeptember 17-éről volt keletve és a pragmatika szankezióra való hivatkozással az Ausztria és Magyarország közt századok óta fenálló viszonyt tárgyalta. Hangsúlyozta a legfelsőbb állami igazgatás egységét az összes pénzügyletekben és a hadsereg kezelésében s vezénnyelésében, mi államelvül szolgált. Ezután elő voltak adva a módok, miként fejlődtek a politikai viszonyok 1848. márczius hava óta Magyarországon, és ebből az a következtetés vonatott le, hogy a magyar miniszterium a maga hatáskörét mindinkább kiterjesztette és egészen eltekintett a bécsi czentralizációtól,

minden kormányzati ág tökéletes birására vágyott, holott Magyarország, midőn a felelős miniszterium megadását kérte, csak belügyi igazgatásának önállóságát nyerte meg. A később kelt összes legfelsőbb rendeletek, melyek a magyar hadseregre vonatkoztak, olyanoknak bélyegeztettek, melyeket a pesti miniszterium ő felségétől, sokszor az osztrák miniszterium tudta nélkül*) eszközölt ki és ezáltal kérdésessé tették ő felségének ama jogát, hogy Magyarországnak az osztrák miniszterium és az örökös tartományok képviselőtestületének hozzájárulása nélkül ily engedményeket tehessen.

Átalánvéve úgy látszik, hogy az osztrák miniszterium az alkotmánykérdés megoldását megközelítőleg olyannak képzelte, minő az 1867-iki kiegyezés lett. De fegyverzörej közt nem lehetett sikerrel az alkudozások útjára lépni és ama nagyon határozott hang, melyet az osztrák miniszterium ezen államokiratban használt, arra a gondolatra vezetett, hogy a horvátok betörése Magyarországba arra szolgál, hogy ennek nyomatékot szerezzen; mert az volt mondva benne: „Ezen a magyar miniszterium által nyitott elkülönítési uton sem Magyarországra, sem az azzal testvérisült szomszéd államokra nem virul szerenese és ha nincsenek is külellenségek, belharczok fognak annak véres tanulságául szolgálni, hogy a pragmatika szankezió nem pusztán pergamenre írott szó, melyet önkényesen magyarázhatni és egyoldalulag majdnem semmire sem lehet visszavezetni; nem, mert az a népek szívébe írott, azok jólétének, csendjének és megelégedésének alapföltételét képező törvény, mely ellen senkinek sem szabad büntetlenül fölemelni bűnös kezét.“

Ily körülmények közt történt aztán az, a mit a napról-napra növekedő izgalomnál fogva várni lehetett. Ez az államokirat igen heves vitatkozás tárgyává lett.

A Nyáry által megkezdett vita azzal végződött, hogy

*) A május 7-ki és 10-ki legfelsőbb határozatok a szükséges külön utasításokat és intézkedéseket foglalták magukban Latour gróf számára, kivel szemben Mészáros ugyan soha sem dicsekedett függetlenségével.

az alsóház kimondotta, miszerint az osztrák emlékirat nem tárgyalandó és egy Európához intézendő emlékiratban megczáfolandó. E manifesztum szerkesztése, melynek elküldését már előbb határozták volt el, Deák, Palóczy, Pázmándy és Szermerére bízott.

Kossuth szeptember 24-én értesítette a házat abbeli elhatározásáról, hogy az alföldre szándékozik utazni, s e veszedelmes időben a népet a haza védelmére föl hívja és az ellenség ellen vezeti. Egyszersmind felhívta képviselőtársait a hozzá csatlakozásra, mire az előcsarnokban többen be is iratták magokat. A képviselők harczai ösztöne a Tisza felé, míg az ellenség a Duna felé közelgett, oly nagy volt, hogy a miniszterelnök méltányolván hazafiui elhatározásukat, hogy fegyveres erőt akarnak gyűjteni és vezetni az ellenség ellen, arra emlékeztette az urakat, hogy legalább annyi képviselőnek vissza kell maradni, mennyi az ülések megtartására szükséges.

Nagy rémületbe ejtette szeptember 24-én a főváros lakosságát a hír, hogy a nádor a múlt éjjel elhagyta Budavárát és Bécsbe utazott. A nádor e lépését sokféleképen magyarázták. Azt mondták, hogy nádori méltóságát előbb le kellett volna tennie és átruházni a hadsereg fölötti parancsnokságot utódjára. De a kik ezt állították, nem bírták a főherczeg helyzetét kellően fölfogni, sem pedig a rendkívüli viszonyokat számba venni. A főherczeg nem gondolt még elutazásra, midőn szeptember 22-én Martonvásáron a reformatus templomban erélyes beszédet tartott az ott egybegyűlt tisztekhez, melyben kitartásra és kötelességeik teljesítésére buzdította őket. De a helyzet, mely napról napra komolyabb alakot öltött, és már arra a válaszutra terelte őt, hogy mint a császári ház tagja a magyar hadtest élén harczoljon a cs. kir. horvát hadsereg ellen, még is szükségesnek mutatta, hogy tudakozódjék az udvarnál, mit tegyen és miként fogják ott föl Jellachich hadjáratát. Ezt négy távirat útján tette, melyekre semmi válasz nem érkezett. Csak az ötödik táviratra vette azt a választ, mely viszont kérdés volt arra nézve, vajjon még mindig nem tartja-e időszerűnek a

távozást Magyarországról.*) Most tehát egy perczig sem kétkedhetett fölötté, mit kelljen tennie. E mellett pedig kétségtelen jelek voltak arra nézve, hogy a radikális párt az ő erőszakos letartóztatását tervezte. Alkalmunk volt még 1868-ban bepillantani egy forradalom utáni vallatási jegyzőkönyvbe, mely egy elfogott kitűnő honvédezredes vallomására vonatkozott, ki oda nyilatkozott, hogy szeptember 23-án az egyenlőségi körben hallották, hogy a főherceget le akarják tartóztatni, s így ő Budára sietett, hogy azt neki bejelentse. Meg kell még itt azt is jegyeznünk, hogy ez a honvédezredes hosszabb ideig oly állásokban volt alkalmazva, melyeknél fogva gyorsan érintkezhetett a főherczeggel.

Ily körülmények közt a főherczegnek gyorsan kellett határozni és rögtön cselekednie. Mint császári herczeg nem szegülhetett ellene az uralkodó parancsainak és nem tehetette magát ki annak a veszedelemnek, hogy elsodorja a forradalom. Távozása előtt levelet írt Batthyánnak, melyben tudtára adta, hogy ő felsége parancsa következtében utazik el.

István főherczeg szeptember 24-én Schönbrunnban leköszönt nádori méltóságáról és a bécsi miniszterek kérdészködésére Lamberg grófot jelölte ki mint legalkalmasabb férfit egy missió elvállalására Pestre. De a főherczeg azt a komoly intést csatolta ehhez, hogy a tábornok Székes-Fehérvárra menjen, hol Batthyányt fogja találni. A főherczeg Lamberg meggyilkoltatását — mint ez éleleirásából látható — egyedül Latour önhittségének és esztelenségének tulajdonította, ki nem csak ez intést figyelembe nem vette, hanem Lamberget Pestre küldötte és az ez utóbbi által átvitt manifesztumot, mely a pesti országgyűlésnek több mint durva megleczkértetése volt, azonnal kinyomatta, úgy hogy a tábornok megérkezésekor már egész tartalmát ismerték annak Magyarországon.

*) Ezek az adatok egy másfél évvel a főherczegnek Wiesbadenben történt halála után megjelent igen terjedelmes és a Magyarországon előidézett válságra nézve rendkívül fontos „István főherczeg élettörténete“ czimű könyvből vannak véve, melynek szerzője Anders József altábornagy, ki annak idejében több éven át mint nevelő volt hű követője József főherczeg ő cs. kir. fenségének.

A főherczeg intése kétségkívül alapos volt; mert ha ki akarták kerülni az összeütközést Magyar- és Horvátország közt, Lambergnek legelőbb is Székesfehérvárra kellett volna utazni, hogy a bánnak, mint az összes magyarországi hadak főparancsnoka megállást parancsoljon. De akkor Jellachichnak engedelmeskedni kellett volna és nagyon valószínűleg azért küldötte Latour Lamberg grófot egyenesen Pestre.

István főherczeg mindaddig, míg Magyarország a törvényesség terén maradt, legfőbb előmozdítója és védője volt az ország érdekeinek, de midőn nem bírta többé az események árját föltartóztatni és visszahívták, távozott, hogy élte végnapjait idegen földön töltsse. Azon a napon, melyen a törvényesség utolsó védbástyája is összeomlott, a miniszterelnök a következő hivatalos hirdetést tétette közzé falragaszok útján:

„Visszajött a futár, kit szeptember 23-án Pulszky Ferencz külügyminiszteri államtitkár urhoz azzal az utasítással küldöttem Bécsbe, hogy e sürgöny vétele után rögtön hozza meg ő felségének határozott kegyes válaszát az általam javaslatba hozott minisztertársak kinevezésére és azon föltételekre nézve, melyekhez e miniszterium megalakítása kötve van, (t. i. a Jellachichnak rögtön adandó parancs az ország elhagyására).

E fölhívásom következtében ugyanazon futár által a következő választ vettem f. hó 24-éről Pulszky államtitkár urtól:

„Ma reggeli 8 órakor érkezett meg méltóságod futárja és midőn rögtön kihallgatást kértem, déli 1 órára rendelték Ferencz Károly főherczeghez, kitől azt a választ nyertem, hogy ő felsége elhatározását írásban fogom megkapni, mivel a rend és csend fentartása a fődolog, és szükséges, hogy minden törvényes módon egyenlítették ki, mint azt ő felsége megigérte.

Budapest, 1848. szeptember 25-én.

Batthyány gróf m. k.

E kellemes hirt azonnal egy rendkívül izgató leleplezés követte. Három juhász elfogta Somogy megyében Jellachich

báró altábornagy gyengén fedezett tábori postáját, mi által nem kevesebb mint 300 levél *) foglaltatott le, melyek a magyar főhadiszállásra, onnan pedig a hadügyminiszterhez küldettek, ki azokat azonnal a miniszterelnöknek engedte át. Ezek a levelek bebizonyították és megerősítették, a mi már régóta nyílt titok volt, t. i. hogy Latour gróf táborszernagy és cs. kir. hadügyminiszter közreműködik a horvátországi bánnal Magyarország ellen.

A nagyon tevékeny Nyáry azonnal szóba hozta ezt az ügyet a képviselőházban, és azt kívánta, hogy azonnal a ház elé terjeszsze a miniszterium az elfogott leveleket; de határozatba ment, hogy e levelek kiszemelés végett előbb a honvédelmi bizottságnak adassanak ki, hogy 24 óra alatt jelentést tegyen rólok. Legérdekesebb volt e levelek közt Jellachich altábornagynak Latour gróf táborszernaghyhoz írt levele, mely így hangzott:

„Baillet de Latour Tivadar gróf ur ő exczellenciája, cs. kir. hadügyminiszter, táborszernagy, a katonai Mária Therézia és több lovagrend lovagjának, valóságos belső titkos tanácsos és aranykulesos vitéznek. Főhadiszállás Kiliti a Balaton mellett, 1848. szeptember 23-án. Bármennyire hálás vagyok is kegyes gondoskodása s exczellenciád minapi pénzküldeményeért, ép oly sürgősen kénytelen vagyok felkérni exczellenciádat egy kellő költségalap küldésére a nálam levő tábori működési pénztár számára.

Én most seregemmel magyar területen vagyok, hogy Ausztria közös ügyeért működjem; vérző szív nélkül a részben ártatlan magyar népre nem róhatok nagyobb terheket, mint azt már ily nagy haderő átvonulása anélkül is magával hozza. A szükséges pénz nélkül azonban egy lépést sem tehetek tovább, mivel egyrészt a nép jó hangulatát, másrészt pedig a katonaságét is fenn kell tartanom, ami pénz és a szükséges ellátási költségek fedezése nélkül nem lehetséges.

A költségek előirányzatát ezuttal lehetetlen beterjesz-

*) E levelek egy része három sorozatban eredeti szövegben közöltetett a hivatalos lapban és valamennyi bécsi lap reprodukálta.

tenem seregem napról-napra növekedő létszáma miatt, valamint a szlavon csapatok bevonása sem engedi, hogy ezt tüzetesen kiszámítsam és épen ezen alapul a költségek előirányzata.

Számításom szerint egyébiránt a pénzbeli ellátás folyó év október havára legalább is 200,000 frt, a természetbeni ellátás pedig 400,000 frt s így összesen 600,000 frtra ruhathatna. Bátor vagyok egyuttal alázatosan kérni exczellenciádat, méltóztassék ezt az összeget legkésőbb jövő hó 1-jéig multhatatlanul rendelkezésem alá bocsátani, annyiival is inkább; mert az általam Ausztria jogainak érvényesítése érdekében megkezdett hadműveletek folytatására a cs. kir. hadügyminiszterium részéről támogatásra számithatok és jogosítva is vagyok rá, s exczellenciádtól annál kevésbbé szabad elhagyatnom, minthogy ez Magyarország kellő közepén ugy az országra, mint a hadseregre és az osztrák összmonarchiára nézve a legborzasztóbb következtéseket vonhatna maga után.

Mihelyt megtörtént a csapatok egyesülése, nem fogom elmulasztani a költségvetési előirányzatot pótlólag megküldeni.

Jellachich m. k.

A másik érdekes levél az volt, melyet a bán Kilitiből hasonlóan szeptember 23-án intézett az akkor Bécsben időző báró Kulmer Ferenczhez. Ebben lemond a bán előbb táplált reményéről, miszerint a magyar ezredek nem fognak a cs. kir. határőrvidéki csapatok ellen harczolni és attól tart, hogy ez összeütközés által örökre meg fog történni a szakadás a hadseregben. Jellachich azonkívül a korona beavatkozásáról is értesülve látszott lenni, mi azonban még nem volt egészen bizonyos; mert e levelében némi nyugtalansággal ezeket mondja: „Ha tehát ki akarják a manifesztumot bocsátani, ennek mihamarább kell történni, nehogy a válságos trop tard ismét bekövetkezzék. Ha szilárd elhatározást várhatok Bécsből, a jó ügy győzni fog.” — Ezután még a fölött is panaszkodott a bán, hogy midőn Magyarország területére lépett, csapatai rendes kincstári ellátását és további ágyuküldéseket helyeztek kilátásba, mi azonban mindeddig

nem történt és hozzá tette, hogy bajos a fegyelmet fentartani, ha a katona nem kap mindent, a mi őt illeti.“

A mi ezt az utóbbi körülményt illeti, némely tiszték igen szomorú képet vázolnak erről. Így jelesen egy tiszt ezt írta egyik barátjának Olaszországba:

„Én mindig az altábornagy fogatán utazom, mert ő lovagol, mindig jól elszállásoltat és igen jól megvendégeltet, úgy hogy Kanizsától idáig élelmezésemért semmit sem fizetem. Ma van az első nap, melyen magam fizettem ebédemet, miután reggeli 3 órától délutáni 2 óráig egy harapást sem ettem. Ritkán jutok mosdáshoz, fehérruha-váltáshoz és borotváláshoz, egy héten egyszer. Ma itt 50,000-en állunk. Képzelheted ezt a zsibvásárt. Az ellenség mindig visszavonul előttünk és eddig csak 6 ágyulövést sütött el ránk. Ebben a perczben egy kis támadást intéztek ellenünk, de sikertelenül. 4 nap múlva Pest előtt állunk. Jaj ennek a városnak; mert a mi határőreink annyira el vannak keseredve, hogy borzasztóan fognak gazdálkodni, már most se lehet őket a legnagyobb kihágásoktól tartóztatni, gyalázatosan rabolnak és lopnak. Naponkint 1000 botütést osztogattatunk ki, de ez mitsem használ, az isten sem tartja őket vissza, annál kevésbbé a tiszte. Mindenütt a legbarátságosabban fogadnak és megvendégelnek, de este panaszkodnak, alkalmatlankodnak, melyek némelykor borzasztók. Egészen kétségbe vagyok esve e rabló-expediczió és úgy tetszem magamnak némelykor, mintha haramia-kapitány volnék; mert gondoskodnom kell az élelmezésről. Ha jószerevével nem adják, erővel kell foglalnom, és vérző szívvvel kell sokszor a szegény paraszttól a marhát az istállóból kihajtani és borát a pinczéből elvinni. Naponkint 9000 kenyérre, 280 akó borra, 100 mázsa husra, 5 mázsa sóra, 80 mérő zabra van szükségem. Szóval ez mind rémitő, és mégis mind-egyeddig elő birtam ezt teremteni. Minden igyekezeteink daczára a határőrök borzasztóan garázdálkodnak, már 200 pinczét törtek föl és több ezer akó bort hagytak kifolyni.“

Egy osztrák tiszt nevéhez intézett levele pedig így szól:

Székesfehérvár, 1848. szept. 28.

Mindig egy Kovasevich nevű századossal vagyok, a ki-

vel az élelem-beszerzési ügyet viszem itt a barátok zárdájában. Tegnap találkoztunk az ellenséggel, részéről 5 ágyulövés történt, melyeket nem viszonzottunk. Holnap tüzebben fog talán menni. Miután mi, ha a körülmények engedik, előre megyünk, annál fogva ma a bántól lovassági fedezetet kérünk. Mi most az egész hadsereg számára sarczolunk élelmiszereket, ami igen kényes föladat. Ez a mi hadseregünk valóságos rablócsorda, mindenütt lop és rabol a legborzasztóbban, bár semmiben sem szenved hiányt. Az uradalmi tiszteket kifosztják, a szőlőhegyeket elpusztítják, a bort a pinczékben ki hagyják folyni. Tegnap óta 4 holt határőrt találtak a magyarok az országuton. Mint mondják, a parasztok föllázadtak hátunk mögött, nem tudom, igaz-e.

Schmiedl vezérőrnagy levele Weidenheim Károly lovaghoz:

„Nekem szegény ördögnek itt a magyarokkal kell birkoznom és a vad horvátokkal mennem, kik rendetlen tömegekben vannak összeállítva és elég boszuságot okoznak nekem. Én rendes háboruviseléshez vagyok szokva, de illet, mint ez, nem akarok és most már torkig jól laktam vele. Adja az ég, hogy mielőbb vége legyen, mert akkor ugyan nem várok sokáig, hanem nyugalmaztatom magamat és veled kedves régi hű barátom kedélyesen akarom hátralevő napjaimat tölteni.

Ugy látom, hogy Magyarország tetemesen megszépült. Gyönyörű egy ország ez; az emberek jók, csak hogy nagyon fellengős bolondok, olyanok mint Batthyány és Kossuth, kik szerencsétlenné teszik az országot. A nemesség tönkre van téve a parasztnak robotja és tizede eltörlése miatt. A parasztnak pedig azt mondja, hogy inkább akar urdolgára menni és tizedet fizetni, csak a nemzetőrség és katonaság élelmezésétől szabaduljon meg. Ebből világos, hogy mindenki elégedetlen és ehez még a mi háborunk!!!

Schmiedl.

Napiparancs a Kress nevű könnyű lovasezredhez. Lengyeltóti, 1848 szept. 20-án. 188. szám Ds. k.

„A fölséges császári ház érdekében s összmonarchiánk

megmentése céljából a rendelkezésem alatt álló csapatokkal idáig nyomultam.

Örömmre szolgál látnom, hogy nyílt becsületes szándékom el van ismerve, hogy más csapatok becsülésre méltó lovagias férfiai is helyes értelemben fogták föl azt a föladatot, melyet most az osztrák hadseregnek fölséges dynasziánk és közös hazánk üdvére keresztül kell vinni.

Sedlmayer ezredes ur a gróf Hardegg egész vértesezredével, Kaminsky őrnagy ur a Kress könnyű lovasok egy ezredével csatlakozott hozzám. A János főherczeg dragonyos-ezred pedig indulóban van.

En ily férfiak lépését tudomására hozom az ezredparancsnokságnak, azzal a hozzátétellel, hogy bizván a hadsereg ismert kitűnő szellemében, örömteljes bizalommal számolok rá, hogy az ezred is loyális érzületet tanusít és legrövidebb uton Székesfehérvárnak fogja venni indulási irányát, hogy csapataimmal minél előbb egyesülhessen.

Jellachich m. k. altábornagy.

A cs. kir. Simm tábornokságnak 4-ik tüzérezred parancsnokságához Gráczbán, 90. szám.

„F. év szept. 6-án jelentés tétetett a nagytekintetű ezredparancsnokságnak, hogy a 3. számú 6 fontos gyalog-üteg alólirt parancsnoksága alatt Veriére indul. Azonban 8-án Ravischén, Bellovártól két órányira meg kellett állnia és 9-én visszaindulását Kőrösön át Varasdra megkezdnie, 12-én a Dráván, 14-én a Murán átment és ma a Balaton délkeleti partján, 23-án Siófokon pihen, holnap Székesfehérvárra indul. Miről is köteles jelentés tétetik a nagytekintetű ezredparancsnokságnak.

Siófoki tábor, 1848. szept. 23.

Miksch főhadnagy m. k.

„A nagytekintetű cs. kir. illyr-belosztrák főhadparancsnokság elnökségehez. 51. szám.

Főhadiszállás Szemes a Balatonnál, 1848. szept. 21-én.

Midőn a nagytekintetű főhadparancsnokságnak f. hó 18-ki 8525. sz. közléseért a Stockerauban készitendő 4000 darab köpenyeg sürgetését illetőleg legszivesebb köszönete-

met kijelentem, a nagytekintetű elnökséget sürgetőleg fölkérem, hogy ezen köpönyegek elküldését, mielőtt megérkeznek, siettesse, miután a házi ruháiban elindult 4-ik zászlóalj leghétségese a most bekövetkezett kedvezőtlen időjárásban a szükséges ruházat hiánya miatt nagyon szenved; mindennél fogva most is ismétlem sürgős kérésemet, hogy a mennyire a készlet és a körülmények engedik, küldessenek nekem magyar nadrágok és sipkák s tudassa velem szívesen az e tárgyban tett intézkedéseket.

Jellachich m. k.

horvát-tótországi hadsereg parancsnokság.

„Drága kedves Jenny! Tegnap óta a horvát hadsereg-nél vagyok és ma a főhadiszállással Székesfehérvárott álomázok. Még eddig nem folyt vér, a magyar csapatok visszavonulnak s e szerint a horvát hadsereg nemsokára Pestre fog bevonulni és a magyar minisztériumot a pokolba kergeti. Holnap a hadsereg Pest ellen nyomul, hol a magyarok seregének zöme áll.” — A levél végén ez áll: „Az ügyek állásából ítélve a magyarok valószínűleg elvesztik a játszmát és azután, mint hirlik, Bécs felé vonulunk. A te Venczeled.”

Székesfehérvár, 1848. szept. 27.

„Kedves drága Betty! Ma 35,000 horvátal és császári lovassággal Lepsénynél állok. Tíz nap óta mitsem tudok ágyról, és csak a csupasz anyaföld fogad keblére, ha alszom. Jellachich az én és egy 180,000-nyi hadsereg bálvány. Pestre és onnét Bécs ellen vonulunk, hogy a rendet, csendet és biztonságot a szeretett dynasztiaért kieroszakoljuk. Erősek vagyunk, mert célunk nemes.

Ha hozzátok Bécsbe is eljut a hír a horvátok közeledéséről, meg lehetsz róla győződve, hogy én, fivéred Károly, ha csak addig el nem esem, szintén ott leszek. A borzasztó vörös köpenyeges szerezsánok a főörhelyet fogják a császári várpalotában megszállani, ezredünk becsületet és dicsőséget fog aratni. Örökké hű fivéred

Károly.

Még a veszprémi püspök, gróf Zichy Domonkos, a Gör-

gey által kivégeztetett Zichy Ödön fivére, sem maradt megkimélve a rablásoktól, mint ezt a következő levél mutatja:

„Méltóságos és főtisztelendő gróf Zichy Domonkos urnak, veszprémmegyei püspöknek. Székesfehérvár, 1848. szeptember 28-án.

Legnagyobb sajnálattal értesültem épen most, hogy Szent-Ivánban a határőrvidéki legénység közül többen botrányos kihágásokra vetemedtek méltóságod személye ellen. Nem fejezhetem ki eléggé azon fájdalmas benyomást, melyet e hír hallása rám gyakorolt.

Mindenek előtt intézkedtem, hogy egy szakasz lovasság ez éjjel Szent-Ivánra induljon fedezetül és legfőbb gondom lesz, hogy a tettesek nyomára jöjjenek, és átadjam őket az igazságszolgáltatás büntető karjának.

Fogadja méltóságod e rám nézve nagyon fájdalmas alkalommal legmélyebb tiszteletem kifejezését, melylyel bátor vagyok magamat ajánlani, mint méltóságod

legalázatosabb szolgálja,

Jellachich altábornagy m. k.“

E levelek közül a legfontosabbaknak fölolvása ropant izgalmat idézett elő a képviselőházban. Határozatba ment, hogy mind e levelek ki fognak nyomtatni és a fontosabbak ő felségének a miniszterium útján elküldetni, mi azonban a legújabb hírek következtében elmaradt. Ezek azonban falragaszok által közhirré tétettek, s következőleg hangzottak:

„Az utolsó remény hidja is le van rombolva a békés kiegyezés lehetőségére. Vay Miklós báró van az új miniszterium alakításával megbizva és Lamberg gróf van Magyarország főhadparancsnokául kinevezve.

A nádor — vérző szívvvel jelentjük ezt — miután közbenjárási kísérletei Bécsben meghiúsultak, írásban küldötte be lemondását. Jellachich, ki Székesfehérvár felé közelgett, Siófokra vonult vissza.

Hadseregünk Székesfehérváron innen, Velenczénél igen előnyös állást foglalt el. A képviselőház biztosokat küldött

a táborba, s Kossuthhoz és Mészároshoz futárok küldettek, hogy őket ide hívják.

Abban a perczben, melyben olvasóink e formában e sorokat kapják, a döntés véres kockái már el vannak vetve.

Mig ez a falragasz Budapest utczáin kiragasztatott, a képviselőház elnöke a miniszterelnöktől érkezett két levél tartalmát közölte a szept. 27-ki déli ülésen a képviselőkkel, mely levelek egyike a királytól, másika a nádortól volt hozzá intézve. A karzatok kiürítették és a ház bizottságilag tárgyalta e két levél tartalmát. Ezek magukban foglalták a király manifestumát és a nádor leköszönését. A manifestum következőleg hangzott:

Magyar népemhez!

A legujabb események, melyeket némely roszakaratuak szándékaim gyanusítására, a korona törvényes, kétségbevonhatlan jogai megsemmisítésének megkísérlésére, aggodalom és bizodalmatlanság terjesztésére használnak fel, kötelességemmé teszik, hogy magyar koronámhoz tartozó népeimmel szándékimat nyíltan tudassam.

Midőn ez év márczius havában, engedve a magyar rendek kérelmének, az általok ajánlott közjogi intézkedésekbe és törvényekbe beleegyeztem, azon meggyőződés vezérelt, hogy egyrésről a magyar közigazgatásnak a kor igényeihez mért új független alakítása az ország szellemi és anyagi fejlődésének alapját fogja képezni, másrésről pedig, mint azt az említett törvények előszava is kijelenti, továbbá is a többi örökös tartományaimmal fenálló kapocs fentartására szolgál; mely kapocs az uralkodóház közösségén alapulva, a külellen-ség elleni védelemnek és az üdvös belső kifejlődésnek leg-hathatósabb eszközökint mutatkozott, és melynek fentartása a kölcsönös egyetértés alapján ép úgy házam, mint népeim érdekében áll.

Mindannak mellőzése, mi Magyarország törvényes, a pragmatika szankezió által szorosan szabályozott állásának megrövidítése, vagy alkotmányos és nemzeti haladásának akadályaként tekintetett, a többi örökös tartományokkal fen-álló kapocsnak szilárdítását, nem pedig tágitását vette czélba.

Azt kívántuk bebizonyítani, hogy a magyar közigazgatás függetlensége a közös monarchia erejének új elemét fogja képezni; s a többi örökös tartományaimmal való összeköttetés Magyarország lételének biztos támasza, hatalmas védfala leendő.

Bár nem tapasztalhattam megütközés nélkül az egyes polgárok jogai ellen intézett ama támadásokat, melyek mint p. o. a zsidóknak némely helyeken történt üldözése, s némely községek és egyének részéről elkövetett, a mások birtokát és jogát támadó bitorklásai, bizonyságul szolgáltak arra, mily ferdén értelmezik némelyek a szabadság fogalmát, kész voltam mégis azokat, nem annyira a viszonyok új alakulásából keletkezett ingerültségnek, mint inkább bűnös ármánykodások eredményeként tekinteni, miket a kormány hatalma rövid idő alatt legyőz.

Most azonban, midőn újabb ingerültség mutatkozik és hasonló események ismétlésével fenyeget, felhiva látom magamat azoknak komoly kárhoztatására, és azon eltökélt szándékom kijelentésére, hogy a személy- és vagyonbiztonság bármily ürügy alatt történő megsértése a törvényes hatóságok útján komolyan fenytessék, s én a hatóságokat hivatásuk teljesítésében királyi akaratom egész erejével fogom támogatni.

Annál mélyebb megütközéssel kellett azonban ama törekvést tapasztalnom, melyet részben azok közül is támogatnak némelyek, kiket magam koronám tanácsosai közé fölvettem, s a többi örökös tartományaimmal fenálló összeköttetés teljes mellőzésével szüntelen annak tágitására irányozvák.

A némely külhatalmasságokkal, beleegyezésem nélkül, és a közelebbi országgyűlés törvényes rendeletének ellenére történendő érintkezéseknek tetteles megkísértése, azon határozat, mely szerint egy olasz tartományaimat haderővel megtámadó ellenség irányában (melyet egyébiránt seregeimnek dicsőség-koszoruzta vitézsége — melyek közt magyar csapatok is hősiessen harcoltak — új segedelem nélkül képes volt legyőzni) a segély megadása nemcsak a belbéke helyreállításától, de más feltételektől tétetett függővé, valamint azon végzés is, mely szerint a német központi hatalommal

való ellenséges összeütközés esetében, a segély megadása megtagadtatik — (oly eset, mely valószínűtlenségének daczára csak azért hozatott fel, hogy a Magyarország által nyújtandó feltételes segélyadásnak joga megállapíttassék, és a bizalmatlanság magva elhintessék) — s ama törekvés, hogy új közigazgatási uton tett hadügyi intézkedések által, a legújabb törvényekben számomra biztosított jogok csorbíttassanak, mindannyi tanúságai e veszélyes irányzatnak, mely ellen komolyan fellépni abban a szempillanatban alkotmányos kötelességemnek tekintettem, midőn az ujczadást és a papírpénz tulságos kiadásait illető törvényjavaslatok előmbbe terjesztetvén, nekem erre alkalmat szolgáltattak.

Meg nem engedhetem és nem fogom megengedni, hogy hadseregemnek minden tartományaimat hathatósan ótalmozó egysége mellőztessék és kötelességem, melyhez szigoruan ragaszkodni elhatározott szándékom, hogy megtagadjam t. i. jóváhagyásomat egy oly pénzügylettől, mely minden biztos alapot nélkülöző papírpénz millióival árasztaná el az országot és a kereskedelmi és a pénzforgalmat évekre megzavarná. Az ily intézkedés könnyelmű jóváhagyása alattvalóim romlását vonná maga után.

Magyarország kapcsolt tartományai között a szomoru bonyodalmak tetőpontjokat érték el. Midőn a magyar korona jogainál fogva szentesítettem az új törvényeket, a katonai határőrvidékre és a kapcsolt részekre vonatkozólag is azon meggyőződés vezérelt, hogy ez országok kívánságai is teljesíttetnek; mert nem lehetett szándékom az ottani lakosoktól a jogokat megtagadni, melyeket minden egyéb népeimnek megadtam. Az ellenállás legyőzésére a magyar miniszteriumom által tanácsolt szigorú intézkedések mind megkísértettek, melyek, ha ez ellenállás — mint állíttatott — egyedül egy pártoskodó kisebbség fondorkodása lett volna, a kitűzött czél elérésére kétségkívül elégségeseknek mutatkoztak volna. Ama határozottságnak, melylyel horvát-szlavon részről az említett kívánatok fentartattak, rövid idő alatt azon meggyőződést kellett fölhevítni, hogy itt egy egész hű nemzet kívánságai forognak kérdésben, melyeknek elnyomása sem

Magyarország, sem a kapcsolt részek érdekeinek meg nem felelhet.

A megkísérlett kibékítés, fájdalom, eredménytelen maradt és a magyar országgyűlésen csak akkor vétetett komoly tanácskozás alá, midőn az összeütközés fenyegető veszélye már valósággá lett.

A dolgok ily állásában kötelességemmé vált, az ellentétes igények közepette a koronának azon állást biztosítani, mely egyedül felel meg méltóságának, t. i. a kibékítés és kiegyenlítés hivatását.

Legmélyebb fájdalommal tölté el keblemet főleg az al-dunai háboru. A szerbek által előmbe terjesztett kívánatokat a háboru kitörése előtt azon meggyőződésben utasítottam magyar miniszteriumomhoz, hogy oda küldendő képviselőinek czélszerű megválasztása, és más alkalmazandó módok által sikerül neki, az ország területi épsége, sérelme nélkül, a méltányossággal összeférő kívánataikat teljesíteni, hogy épen ennek folytán kétszeres nyomatékkal léphessen fel a tulzók irányában. E feladat meg nem oldatott, sőt megoldása meg sem kísértetett, és nem marad egyéb hátra, mint részemről mélyen fájlalni e szerencsétlen harczot, melyben seregeim egyik része vérzik, és kijelentem abbéli királyi kegyelmes akaratomat, hogy e harcz befejezése egész erővel előmozdittassék.

E szándékaimat némelyek gyanusítani merészelték; s azt állították, hogy az ország törvényes jogainak megtámadása czéloztatik, és általam nem szentesített törvényjavaslatokat szándékoltak törvényekként életbe léptetni, ujjonczokat állítottak, sőt seregeimet zászlóik és ezredeik elhagyására szólították fel és jogaim egyenes megtámadásával hűségöket megingatták.

Változhatatlan akaratom hasonló merények ellen törvényes uton fellépni; de egyszersmind biztosítom magyar koronám népeit, hogy valamint egyrészről az ország minden törvényes jogait tekintetbe venni erősen eltökéltem, ugy másrészről koronám jogait császári királyi hatalmam minden eszközeivel fentartani tudandom, azon erős meggyőződésben él-

vén, hogy fentartásuk az egyetlen út, melyen a különböző nemzetiségek közös hódolatban találkozáván, a kiegyezés és egyesülés eszközét lelendik.

Támaszkodva Magyarország és kapcsolt részei népeinek hűségére, bizton remélem, hogy inkább biznak királyuk szavában, mint a lázítók és békezavarók felszólításaiban, hogy törvényes hatóságaiknak engedelmeskednek, a személy- és vagyonbiztosság elleni minden támadástól tartózkodnak és felhívom őket, hogy az ország tartós megnyugtatóására, az alkotmányos rend helyreállítására és fentartására célzó intézkedéseimet nyugodtan elvárják.

Kelt a schönbrunni palotában, 1848. szept. 22-én.

Ferdinánd m. k.

A második manifestum, melyet a király a Magyarországon álló hadsereghez intézett, következőleg hangzott:

Magyarországon álló hadseregemhez! A manifestumban, melyet mai napon az általam nagyra becsült magyar nemzethez kibocsátottam, kimondtam rosztalásomat azon tettek fölött, melyek legújabb időben magyar tartományaim belbékéjét felzavarták, s melyeket minden jóérzelmű s igaz hazafi szintoly törvényteleneknek, mint a trónra és népszabadságra nézve veszélyeseknek ítélt.

Elég sajnós, hogy néhányan a miniszterek közül is tárogatták e vészteljes és törvénytelen irányt, vagy legalább is ennek, mint kötelességük kívánta volna, ellent nem álltak; minek eredménye lőn, hogy még hadseregem is, melynek hűsége, fegyelme és vitézsége ugy jelenleg mint a multban a legveszélyesebb próbákat diadalmasan kiállotta, épen a hűség hazájában, Magyarországon t. i., kísértetbe vitetett s ennek részben ellentállni nem birt.

Magyar hadügyminiszterem távollétét alkalmul használták arra, hogy csábító biztatások által katonákat idegenitsek el hadtestüktől, az ugynevezett mozgó nemzetőrséghez és szabadcsapatokhoz való átmenetelre bírják őket s ekként egész, jól fegyelmezett hadtesteket, névszerint a Cardier gránátos zászlóalj lételet veszélyeztessék. Szintugy felotte megingatá magyar hadseregem fegyelmét azon méltatlan bánás-

mód, melynek magyar ezredekben szolgáló más nemzetbeli tisztek kitétettek, kiknek a legkeserűbb szomorúságot kellett tűrniök az által, hogy az alájok rendelt legénység még engedetlenségre is izgattatott.

A magyar-horvát viszályok bonyolódása immár uj, eddig hallatlan esettel fenyeget. A pártküldelem mindkét részről a katonai erőt hívja segélyül, s én a lehető összeütközés miatti aggodalomtól készítetve, felhivom a hadsereget s annak minden részét, hogy a századokon által megőrzött közszellemet s testvéri egyetértést e jelen veszélyes pillanatban is óvják meg, s Európa, valamint birodalmam minden népfaja előtt bizonyítsák be, hogy a törvény a jelen szabad politikai institúciók befolyása alatt hadseregem előtt szintoly szent, mint minden időben vezérsillaga volt, hol a polgári jogok védelme, megóvása s biztossága forog fenn.

Teljes bizalommal vagyok tehát, hogy minden katonai parancsnok tekintélye egész súlyával ellene munkál a legénység elcsábítására intézett kísérleteknek, s bármily alkalommal minden lehető eszköz felhasználásával oda fog törekedni, hogy ugyanazon hadsereg részeinek ellenséges találkozása elkerültessék.

Schönbrunn, 1848. szeptember 22-én.

Ferdinánd s. k.

A harmadik manifesztum, melyet ő felsége kibocsátott és a mely három nappal később jelent meg, mint a két előbbi, s az országgyűlés szeptember 27-ki ülésében fölolvastatott, következőleg hangzott:

Kiáltvány Magyarország népeihez !

Pár nappal ezelőtt jelentettem hű magyar népemnek, mennyire szíven fekszik a béke és törvényes rend gyors helyreállítása. Az állapotok, fájdalom, rosszabbra változtak, a polgárháboru Magyarország minden részében kitöréssel fenyeget.

E veszélyes helyzetben és torró óhajomnál fogva, hogy a vérontás meggátoltassék, s az anarchia borzalmai eltávo-

littassanak, indítva éreztem magamat, Lamberg gróf altábornagyomat minden Magyarországon lévő csapatok és bármi néven nevezendő fegyveres testek főparancsnokságával megbízni és oda utasítani őt, hogy ezt a főparancsnokságot azonnal átvegye.

Első föladatául azt tűztem ki, hogy mindenütt fegyverszünetet eszközöljön, és szigoruan meghagyom az összes katonai és polgári hatóságoknak, hogy neki gyorsan és mindenben engedelmeskedjenek és minden irányban támogatást nyújtsanak.

Még arra nézve is kiadtam a szükséges rendeleteket, hogy Észak-Magyarországon is helyreálltassék a törvényes rend.

Magyar népeimtől annál inkább várok bizalomteljes előzékenységet királyi biztosom iránt, a mennyiben már megtették a szükséges lépések, hogy mindenkit kielégítő s a belviszályokat kiegyenlítő intézkedések léphessenek életbe összm monarchiám minden magyar és nem magyar államai közt és teljes egyetértés álltassék helyre úgy, a mint az századok óta a közjólét javára megvolt és a pragmatika sanctio által is biztosított.

Kelt Bécs fő és székvárosomban, 1848. szeptember 25-én.

Ferdinánd s. k.

Batthyány Lajos gróf, ki hat havi gondtelt miniszterelnöksége alatt oly sok, de sikertelen fölrándulást tett volt Bécsbe és Innsbruckba, ő felsége kiáltványaiában az utolsó reménysugárt látta, azonnal a táborba sietett. Minthogy Lambergert nem találta a magyar táborban, a főhadparancsnok Moga altábornagy jóváhagyásával Bubna gróf 9-ik huszárezredbeli őrnagyot átküldötte a horvát táborba, hogy a szerencsétlen gróf Lambergert ott fölkeresse és nevében megkérje, találkozzék vele még az éjjel. Azon esetre azonban, ha gróf Lamberg nem volna ott, oda utasította az őrnagyot, hogy ne említsen semmit a horvát táborban Lamberg megérkezéséről. Miután ez megtörtént, gróf Batthyány azonnal visszatért Pestre, hol három hozzá intézett legfelsőbb királyi kéziratot talált, a melyekben annak keresztülvitelével bizatott

meg, hogy Lamberg kinevezését, továbbá Majláth Györgyét is Magyarország helytartóságára, valamint az országgyűlés elnapolását elrendelő királyi leiratot ellenjegyezze.

Batthyány gróf ismét a táborba ment, hogy a horvát-országi bánnal beszéljen és őt a legfelsőbb kézirat által meggyőzze Lamberg kinevezéséről, minthogy a bán ezt ép úgy, mint a szeptember 22-ki manifestumot költöttnek mondotta. Ez majdnem megfoghatatlan, miután a bán báró Kulmerhez intézett levelében a legerősebben sürgette Bécsben a manifestum kibocsátását. Lehet, hogy a manifestum fogalmazása és Lamberg kinevezése bosszantotta. Szóval, Batthyáynak nem sikerült a bánt csapatai visszavonására bírni. Egyenesen Bécsbe utazott tehát, hogy jelentést tegyen és Majláth kinevezése és az országgyűlés elnapolása végett a budget megszavazása előtt értekezzen. Miután gróf Lamberg szomoru sorsáról másnap értesült, az okokat is tisztába akarta hozni, melyek ezt a nagyon sajnálatos esetet előidézték és elhárítani igyekezett a komoly következtetéseket.

Az alsóház, mely szeptember 27-ki déli ülésében másnapra akarta hagyni a bizottsági tárgyalásokat, több mint 30 képviselő sürgősségi indítványára fél 11-re éjjel ismét fölvette azokat. A szerepek már délelőtt ki voltak osztva, valamint az elhatározott proklamációt is végleg szerkesztette az országgyűlés Kossuth visszatérte után. Az éjeli ülésen Madarász lépett föl először és ezt mondá: „Én is egyike voltam azoknak, kik fölszólították az elnököt; mert fontos események állottak be, s egy percz vesztetni való időnk sincs. Ép most érkezett a hír, hogy a király Batthyány gróf helyett Vay Miklós bárót bizta meg a miniszterium alakításával és hogy István főherczeg leköszönt nádori méltóságáról. Azonkívül a király által aláírt két manifestum van még itt, melyeket azonnal föl fogok olvasni. Az egyikben Lamberg gróf bizatik meg mint királyi biztos az országgyűlés feloszlatásával és egyszersmind a magyarországi hadseregek főparancsnokául neveztetik ki, meghagyatván neki, hogy azonnal a táborba siessen, az ellenségeskedéseket szüntesse be és Magyarországon, valamint a kapcsolt részekben, melyek

mind Ausztriához tartoznak Magyarországgal együtt, a rendet helyreállítsa. Végre azt is mondja a manifesztum, hogy a felső megyékben kitört lázongások elnyomására morva csapatok rendeltettek ki. A második manifesztum megparancsolja a katonaságnak, hogy késedelem nélkül azon zászlót kövesse, melyre megesküdött és tartózkodjék ellenségeskedésektől, mert természetellenes, hogy miután ugyanegy zászlóra tették le az esküt, egymást megtámadják.

Tisztelt ház! Ez a két manifesztum törvényellenes és ezért erőtlenséges; mert hiányzik rajtuk egy magyar miniszter ellenjegyzése, mit az 1848. III. törvényczikk 3. §-a rendel. Ennélfogva az alkotmány e két manifesztum által meg van sértve.

Kossuth (karddal oldalán. Este érkezett volt meg). Épen most térek vissza Czegléd körül tett utamból, hol a népet fölhevíttem a haza védelmére. E fölhevítésem nem volt sikertelen, mert mintegy 12,000 ember harcra készen áll. (Népfölkelés és hadi készültség? Szerk.) és legközelebb ide fognak jönni. A manifesztumokra nézve ugyanazon nézetem van mint Madarásznak. A király azt mondja, hogy Magyarország Ausztriához tartozik, én azonban erről mitsem tudok. Mind a két manifesztumból az látszik, hogy alkotmányunkat meg akarják semmisíteni, ennélfogva egyhangulag kell annak érvénytelenségét kijelentünk. (Valamennyi képviselő fölkel) Erre Kossuth iratokat vőn elő zsebéből és ezt mondá: „Itt szerkesztettem egy kiáltványt a magyar néphez és a magyar hadsereghez. (Fölolvassa a proklamációt.)

E kiáltványt a ház vita nélkül elfogadta és biztosok által gyorsan elterjesztette mindenfelé az országban s a táborba is elküldötte.

A kiáltvány következő fölirással volt ellátva:

A nemzet képviselői a nemzethez s különösen a hadsereghez és fegyveres csapatokhoz!

A közelebbi pozsonyi országgyűlésen hozott III. t. cz. 3. §-a szó szerinti idézése után, melyben a haza hadseregére vonatkozó rész következőleg hangzott: „Minélfogva a nemzet

képviselői, az alkotmányt biztosító kötelességeiknél fogva miniszteri ellenjegyzés nélkül kiadott fennemlitett állítólagos királyi rendeleteket, még ha nem volnának is koholt okmányok, törvényelleneseknek, érvényteleneknek és semmi kötelező erővel nem bíróknak jelentik ki“, — így szólt a kiáltvány: „Ezennel megtiltjuk a törvények és alkotmány nevében Lamberg gróf tábornoknak a főparancsnokság átvételét a magyar hadsereg és a többi fegyveres csapatok fölött.

Megparancsoljuk a törvények nevében az összes magyar hadseregeknek, a többi fegyveres csapatoknak, tábornokoknak, had- és várparancsnokoknak, a tiszteknek és fegyveres harczosoknak, hogy ne merészeljék Lamberg gróf tábornokot mint főhadparancsnokot fogadni, annak tekinteni vagy neki engedelmeskedni; hanem eskü szerinti kötelességüknél fogva hűk maradjanak a törvények és alkotmány iránt.

A nemzet képviselői midőn a törvényekre és az azokat szentesítő királyi esküre támaszkodnak, kijelentik: hogy ha Lamberg Ferencz gróf tábornok föl merésznél venni a főparancsnokságot a hadsereg és a többi fegyveres csapatok fölött és ha ezek egyenkint vagy összesen merésznélék őt mint főparancsnokot fogadni és neki mint ilyennek engedelmeskedni, az alkotmány fölforgatása és a nemzeti szabadság sértésének bűnébe esnének.“

E kiáltvány, mely szeptember 27-éről volt keltezve, az alsóház elnöke Pázmándy Dénes és Záborszky Alajos jegyző által aláírva szeptember 28-án minden utcásarkon ki volt ragasztva.

A Velence melletti magyar táborban, hová Moga*)

*) Moga János, cs. kir. altábornagy 1785-ben Boczkóban Nyitra megyében született és 1802. év április 22-én lépett be mint hadapród a cs. kir. Sándor muszka czár nevét viselő 2. gyalog serezedbe, hol nem-sokára főhadnagyságig vitte. Ebben a minőségben harczolt 1809-ben a véres wagrami csatában, hol bátorsága és határozottsága által kitűnt. Itt golyó lábán és egy kartács-töredék melben életveszélyesen megsebesítette. Ez a kétszeres sebesülés Moga szolgálatképtelenségét vonta maga után, minek következtében 1810. év november 10-én mint tényleges rokkant nyugalmazott állapotba helyezettett mint másodrangú százados. De a bátor katona az első francia császárság alatti háborukban

altábornagy szeptember 27-én Pestről erősítésekkel indult, hogy e hadtest fölött átvegye a parancsnokságot, szept. 28-án csak annyit tudtak az utóbbi eseményekről, hogy ő felsége Lamberg gróf altábornagyot közbenjáróul küldötte Magyarországra és hogy őt Pesten mint illet nem akarták elismerni. De még az nap délután egy küldöttséget vartak Pestről, melytől többet reméltek megtudhatni. De nem küldöttség, hanem a képviselőháztól oda küldött biztosok jelentek meg, kiknek föladatuk volt a magyar hadsereg visszavonulását megállítani és a tiszti kartól magatartására nézve határozott nyilatkozatokat követelni. Alig érkeztek meg a biztosok, amint egy haditanács azonnali összehívását kívánták Moga altábornagytól, mi csakugyan mindjárt meg is történt. Moga altábornagy elnöklöte alatt minden csapatparancsnok ép úgy a rendes hadseregből, mint valamennyi más csapatból egy-egy tisztet hívott meg a tiszti kar képviselőjeül.

Más alkalmas helyiség hiányában a haditanács a sukorói református templomban gyűlt össze. Mindjárt a haditanács elején a biztosok, kik közt Perczel Mór és Ludwig igen erélyesen léptek és szólaltak föl, azt a követelést mon-

a nyugalmat nem igen tűrhette, és tényleges szolgálatba helyezéseért folyamodott, mi csakugyan megtörtént. Moga mint valóságos másodrangú százados a 40. gyalogszerezredbe osztatott be, melyben majdnem 16 évig szolgált mint százados és csak egy évig mint őrnagy, ezután a báró Bakonyi nevét viselő 33. gyalogszerezred alezredeseül lépett elő. Már három év múlva ezredessé neveztetett s a Ferencz Károly főherczeg nevét viselő 52. gyalogszerezredbe ezredparancsnokká. 1842. év aug. 20-án vezérőrnagygyá és kassai dandárparancsnokká lön és 1848 június 21-én rangfokozatában altábornagygyá és osztályparancsnokká itt Pesten, hol a nagy politikai mozgalom alatt sok tapintatot tanusított. Szeptemberig érintetlen hagyták őt az események, midőn azonban a bán ellen működő magyar hadsereg számára főparancsnok szükségeltett, a választás őrá esett. Miután a bán Pákozdnál megverte, a magyar hadsereget a Lajtháig vezette és Schwechatnál inkább kényszerülve mint önkényt parancsnokolt. Ezután leköszönt, a cs. kir. hadseregnek Windischgrätz herczeg alatti bevonulása alkalmával elfogatott és Olmützbe vitetett, hol 1849. év aug. 8-án a haditörvényszék rangja és rendjelei elvesztése mellett 5 évi várfogságra ítélte őt. Moga 1810-ben

dották ki, hogy a magyar csapatok, miután visszavonulásuk által a horvát hadsereget egészen a főváros kapujáig hagyták előnyomulni, álljanak meg és egy lépést se hátráljanak többé.

Moga altábornagy erre minden további szószaporítás nélkül leoldotta kardját s az asztalra dobta, mit a rendes csapatok parancsnokai is követtek. Moga erre feltűnő izgatottsággal ezeket mondá: „Elég sokáig szolgálók, hogy tudjam, mit kelljen tennem. Hogy a golyóktól nem félek, azt mellem bizonyítja. Mit izstek mindenek előtt tudni akarjuk, vajjon Lamberg gróf altábornagy mint királyi biztos küldetett-e Pestre s elismertettet-e ott olyanak vagy sem?”

A biztosok ez izgató jelenetektől kísért alkalommal oda nyilatkoztak, hogy másnap határozott választ fognak a táborba juttatni, de mivel a tisztek megtudták, hogy Lamberg gróf altábornagy küldetése az ellenségeskedések meggátlásából és a főparancsnokság átvételéből állott minden Magyarországon létező csapatok fölött, valamennyi tiszt a leghatározottabban kijelentette, hogy ha Jellachich magát a mani-

nagy-jókai Farkas Elizát a Csallóközről vette nőül, ki szerencsétlen férjét Olmützbe követte, hol azonban már 1850. év jul. 3-án meghalt. Négy gyermeke közül egyik lányát, Eleonorát szászhegyi gróf Lázár vette nőül, ki 1848. év május havában az 1-ső honvédzászlóalj parancsnokaként neveztetett ki és már ugyanazon év október havában magyar tábornokká lépett elő. Windischgrätz herceg azon kiáltványánál fogva, mely a volt cs. kir. tiszteket a császári zászlók alá való visszatérésre hívta föl, Lázár is jelentkezett. Őrnagyi rangja elvesztése mellett ez is több évi várfogságra ítéltetett, de utóbb kegyelmet nyert. 1861-ben szász-erkedi birtokán Erdélyben april 24-én meghalt. Hét hóval veje halála után 1861. év november 10-én Moga János is meghalt veje jószágán, hol élete végnapjait töltötte. Két fia mint jeles tiszt szolgált a cs. kir. hadseregben, Lajos mint százados halt meg Pozsonyban 1854-ben, Antal mint cs. kir. nyugalmazott alezredes 1860 óta ugyanott él még. Moga, e munka szerzőjének dandárparancsnoka volt, nagyon képzett és vitéz katona, szigorú, de humánus felebbvaló és lovagias jellemű férfiú volt.

fesztumnak nem veti alá és őket megtámadja, mindaddig le nem teszik fegyveröket, míg csak egy ember is marad hadseregéből magyar területen.

Míg a haditanács tartott, az alatt a nemes Lamberg gróf a csőcselék dühének esett áldozatul Pesten és másnap a bán, ki Lamberg szomoru végéről még nem volt értesítve, a magyar királyi csapatokat megtámadta.

XIII.

Lamberg gróf meggyilkoltatása. — Az országgyűlés nyilatkozata Lamberg meggyilkoltatása tárgyában. — A honvédelmi bizottmány kiáltványa. — A fővárosi hatóság fölhívása. — A pákozdi csata. — A három napos fegyverszünet. — Ivánka Imre elfogatása. — Jellachich visszavonulása. — Jellachich fölszólítása Komárom vára föladására. — Latour levele Majthényi ezredeshez. — A Roth-féle hadtest elfogatása. — Zichy Ödön gróf kivégeztetése.

Mig Batthyány gróf a rendkívüli királyi biztosul kinevezett Lamberg gróf altábornagyot a táborban fölkereste, ez azalatt utban volt Pest felé. Bécsből Melцер Andor ezredes, ki kevéssel azelőtt köszönt le a hadügyminiszteri államtitkárságról és elhagyta Magyarországot, valamint Philipovich József tábornoki századost, ki előbb a budai főhadparancsnokságnál volt alkalmazva, adták kísérekül mellé. Ha Lamberg gróf az egymással szemközt álló két hadtesten átvette volna útját, legközelebbi célját, t. i. az ellepségeskedések beszüntetését elérte volna és Batthyányval találkozhat. Így azonban a miniszterelnökkel, ki a táborból egyenesen Bécsbe ment, nem találkozhatott és főleg e körülménynek tulajdonítható borzasztó vége. *)

*) Miként veszté a lovagias magatartásáról és humánus gondolkodásmódjáról ismert Lamberg gróf életét, az eddigi leírások részint hiányosak, részint tévesek. A leghitelesebb följegyzések és közlések alapján abban a helyzetben vagyunk, hogy ezt a történelmi hézagot az igazságnak megfelelő alábbi adatok által tölthetjük be: Lamberg gróf a fennevezett két ur kíséretében kocsin jött Ó-Budáról délelőtti fél 10-kor a budai várba és a „Fortuna“ vendéglőbe szállt, hol egyenruháját polgári öltönynyel cserélte föl. Legelőbb is Magyarország főhadparancsnokához, Hrabovszky báró altábornagyhoz indult. Miután ehhez belépett és egymást üdvözölték, Hrabovszky azonnal társalgást

Lamberg meggyilkoltatása rendkívüli izgalmat keltett a fővárosban, az országgyűlést pedig iszonyat töltötte el. A szept. 29-ki ülésben Kossuth Lajos egy nyilatkozat kiadását indítványozta az alsóház részéről, melyben mély sajnálatát fejezze ki a szerencsétlen esemény fölött. Hasonló nyilatkozat küldessék ő felségéhez is és a városi hatóság a szomorú eset szigorú megvizsgálásával bizassék meg. Ez indítvány minden részében elfogadtatott és foganatossított. A honvédelmi bizottság pedig még ugyanaz nap a következő kiáltványt bocsátotta ki:

B u d a p e s t l a k o s a i h o z !

A képviselőház már sokszor kimondta, hogy sok oldalról fenyegetett szegény hazánk csak akkor lesz megmenthető, ha az utczai zavargások meggátoltatnak; mert ott, hol egyszer szétoldatnak a közrend kötelékei, a fölizgatott szenvedélyek nem ismernek többé határokat.

A mit kérésekkel és intésekkel el akartunk háritani, még is megtörtént. A lázadás, melynek a szerencsétlen Lamberg gróf áldozatul esett, fővárosunkban a rend minden kötelékeit széttépte és ennek a következményei beláthatlanok.

kezdett és emlékeztette Lamberget, hogy Budapest utczái sarkain falragaszok vannak kiszegezve, melyekben az van mondva, hogy mindenki, ki vele közlekedik, hazaárulónak tekintetik és akint fognak vele bánni. Erre Lamberg kijelentette, hogy ő azzal a szándékkal jött, hogy békét csináljon és az összeütközést a magyar királyi és a cs. kir. határőrvidéki csapatok közt megakadályozza. Más küldetést, ugymond, nem is vállalt volna el. Mindenek előtt, folytatá, Batthyányval kell beszélnie. „Ha így áll a dolog, mondá Hrabovszky, akkor siessen.“ Együttal meghagyta hadsegédei egyikének, kísérje el Lamberg grófot. Midőn Lamberg e hadsegéddel a várdombról lekocsizott, a hadsegéd azt mondá, hogy valamit elfelejtett, és azzal az ígérettel szállott ki a kocsiból, hogy mindjárt utána jön. De miután ez nem történt, Lamberg gróf kénytelen volt egyedül hajtatni Pestre. E közben egy a Fortuna vendéglőben szolgálatban álló fiatal ember jelentést tett a nemzetőrökből álló főörhelynél a gróf megérkezéséről és e hír villám sebességgel terjedt el Budapesten. Hajnik rendőrségi igazgató azonnal a várba ment, hogy a hír valóságáról meggyőződjék és innét visszasietett Pestre, hogy az alsóház elnökével Lamberg gróf megérkezésének híret közölje. Ekkor már egy nagy népcsoport kaszákkal és fűtykösökkel fölfegyverkezve Budára

A haza szent nevében intjük Budapest lakosait a rend és közbiztonság fentartására.

Fölhívjuk azokat, a kik féktelen szenvedélyességük iszonyu következeit önmagukon tapasztalták, térjenek vissza a rend és törvény ösvényére.

A két testvérváros hatóságaitól pedig elvárjuk, hogy kötelességüket minden tekintetben teljesítsék.

A közbiztonság fölbomlásával a haza megmentésének lehetősége megszűnik.

A nemzetőrség feleljen meg nemes föladatának, hogy oly tökéletes elszántsággal védje a közbiztonságot, mint a mily lelkesülve van és kész a hazát megmenteni.

Mindenki számoljon magával és ne akadályoztassa a nemzet képviselőit és a felelős kormányt a haza megmentésében.

A hir, hogy a ma délután Budára üresen érkezett teherszállító hajók valahol katonaságot szállítottak ki, a várost nyugtalanná tette. Megvizsgáltuk a dolgot és biztosítjuk a lakosokat e hir teljes alaptalanságáról. Ezek a teherszállító hajók üresen érkeztek Gönyőre és onnét üresen küldettek Pestre.

Azonfelül minden lehetséges intézkedés megtételét,

indult, hogy a szerencsétlen gróft keresse, ezalatt a nép a nagy hidutczában és a pesti hídfőnél mind inkább csoportosult és Hrabovszkytól Lamberg kiadatását követelte. Ez utóbbi Batthyány grófot, ki akkor Bécsben volt, nem találta és Majláth Györgyhöz ment, kinél két órát töltött. Ezután, délutáni 2 és 3 óra közt vissza igyekezett Budára menni, minthogy a nagy népzugalom miatt lemondott abbeli szándékáról, hogy az országgyűlésbe menjen. Midőn már a budai hídfőhöz ért, Bakó káplár a 34. sorszálogczredből, ki a gróft előbbi időkből ismerte, elkiáltotta magát: „ez a Lamberg!“ mások pedig ezt ordították: „itt van az áruló!“ és kirántották kocsijából, több bátor nemzetőr azonban kiszabadította Lamberg grófot a nép kezeiből és az őrszobába vitte. Most a mindinkább növekedő és legnagyobb mértékben fölizgatótt néptömeg az őrtanyát le akarta rombolni és gróf Lamberg válságos helyzetét beismerve az országgyűlésbe kívánt vezetetni. Stern nemzetőri százados (akkoron várbeli könyvkötő) kívánságát teljesíteni és nemzetőrségi fedezettel oda akarta kíséni. Csakugyan utra is kelték a gróffal és a hajóhid felén túlhaladtak már — a lánczhid ugyan is csak 1849. év elején nyitattott meg — midőn egy új csoport csöcse-

hogy a főváros minden kültámadás ellen meg legyen védve.

A haza szent nevében és azon hűségre, melylyel a haza törvényes szabadsága iránt viseltetünk, minden becsületes hazafit rendre és csendre hívunk föl.

Pest, 1848. szeptember 28-án.

Az országgyűlés által föllállított honvédelmi bizottság nevében :

Kossuth Lajos m. k.

Patay József m. k.

Nyáry Pál m. k.

Zsembery Imre m. k.

A honvédelmi bizottság kiáltványához sorakozott a városi hatóság alábbi felszólítása a polgárokhoz :

„Polgártársak!

A politikai események által egész a véres tettig fajult fékezhetlen düh egész váratlanul nyiltan megszegte a törvényeket és megzavarta városunkban a közensendet.

A haza és e város jóléte minden polgárnak szent kötelességévé teszi, a közrend fentartását emberül támogatni.

A nemzetőrség ezennel kötelességei hű és pontos teljesítésére hivatik föl.

lék nép Kolossy jogász vezetése alatt, kihez a bécsi aulista Bayersfeld is csatlakozott, elejébe ment. Az a hír terjedt el ugyanis, hogy Hrabovszky a vár kapuit bezáratta és Pestet bombáztatni akarja. E hirt, valamint azt is, hogy a koronát ellopták, az izgatók a végett terjesztették, hogy a lakosságnál még nagyobb izgalmat keltsenek. Kolossy most rajongó kíséretével a várba akart menni, és midőn a fedezetet és annak védenczét megpillantotta, embereivel utat tört magának és a szegény gróft fejére mért sulyos kardesapással földre terítette, mire az embertelen csöcselék vágásokkal és szurásokkal árasztotta el egész testét. De a nép dühe még ezzel sem érte be. Darabokra szaggatták a szerencsétlen gróf ruháit, holttestét végig hurczolták az utcákon a Károly laktanyáig, hol még lámpára akarták fölhuzni. E borzasztó gyilkosság által az egész város rendkívüli izgatottságba jött, minden bolt és kapu bezáratott, a népség ezenként csoportosult a Károlylaktanya körül és meggátolta a közlekedést a Károlylaktanyától egész a pesti hídfoig, hol ágyuk szegeztek ki és a nemzetőrség egy része fegyverben állott. Csak esti 8 órakor állott ismét helyre a nyugalom. Kolossyt 1850-ben Erdélyben találták elő és Pesten kötél által végezték ki.

A város azon fölfegyverzett lakóinak, kik még eddig a nemzetőrségi hadcsapatokba nincsenek beosztva, a legszigorubb büntetés terhe alatt meghagyatik, hogy az illető szállásaik kerületéhez tartozó századokba magukat bekebleztessék és a közrend megzavarása alkalmával csak századaikkal vonuljanak ki. A századokba beigtatás eszközlése pedig a század-parancsnokoknak hagyatik meg. E hatóság a közcsend semminemű megtámadtatását nem tűrheti meg; sőt a rend mindennemű megtámadtatásának merénylete ellen a leghatározottabban fel fog lépni. A törvényes rend fentartása kiszámíthatlan előnyöket nyújt a fővárosban a haza legszen-tebb érdekeinek, annak megzavarása pedig elkerülhetetlen veszélynek teszi azokat ki. Polgártársak! A ti hazafiságtok-tól teljes bizalommal elvárja és reméli a hatóság, hogy bátran és egyesült összes erővel fogjátok őt támogatni, ez annál szükségesebb, mennyivel válságosabbra fordulnak a haza viszonyai.

Csak egyesült erő vezet biztos győzelemre, rosza-karat, gonoszság és ármányok ellen.

Pest, 1848. szeptember 28-án.

A városi hatóság.

Az országgyűlés ép úgy, mint a városi hatóság meg-tette a magáét a város lakosaihoz intézett kiáltványaival, hogy ismét visszaállítsa a rendet és csendet s tiszteletet szerezzen a törvénynek. De a hadsereg! Lamberg gróf altá-bornagy meggyilkoltatása nagy lehangoltságot és kedvetlen-séget idézett elő a magyar csapatok közt és magatartásuk-ban kétségtelenül igen válságos fordulat állott volna be a haza ügyére nézve, ha a horvátországi bán előbb nem tá-madta volna meg Moga altábornagy hadtestét, mintsem ez az ő felsége által közbenjáróul küldött cs. kir. tábornok meg-gyilkoltatásáról értesült volna. Mint tudva volt, a tiszti kar azon választól tette függővé további magatartását, melyet a kormánybiztosok azon kérdésre adni ígértek, vajjon elismer-tett-e vagy nem Lamberg gróf királyi biztosul. Midőn a kormánybiztosok szept. 28-án este Pestre visszatértek, gróf Lamberg már meg volt gyilkolva és másnap, midőn a tisz-

teknek meg kellett volna kapniok a választ, meg lőnek támadva és szavukat, mely szerint ez esetben harczolni fognak, dicsően beváltották.

Moga altábornagy a maga 16,000 emberből álló hadtestét a sukorói fensikon úgy állította föl, hogy jobb szárnya Milpökh, a 60-ik sorgyalogezred ezredesének parancsnoksága alatt a pátkai mocsárhoz, balszárnya pedig Répásy, a 6-ik huszárezred ezredese alatt a velencei tóhoz támaszkodott, míg a középhad Holtsche vezérőrnagy alatt Sukoró előtt állott. A tartalékot Teleki gróf es. kir. vezérőrnagy parancsnokolta.

Jellachich báró altábornagy szept. 29-én reggeli 6 órakor 24.000 főnyi hadtestével előnyomult a magyar hadtest ellen. Jobb szárnyát Kempen vezérőrnagy hadosztálya képezte, balszárnnyát Hartlieb altábornagy hadosztálya és a középhad a bán közvetlen vezénylete alatt állott. A katonai intézkedéseket mindkét részről e könyv hadműveleti részében fogjuk előadni, valamint azt is, miként vitettek azok keresztül. Itt a horvátokra nézve kedvezőtlenül eldőlt pákozdi csata konstatálására szorítkozunk, mi is nagy horderővel birt a politikai és hadászati események fejlődésére.

Igen nevezetes tény az, hogy a tolnai mozgó nemzetőrség Perczel alatt, továbbá a borsodi önkénytesek és az első honvédszászlóalj rendkívül kitüntették magukat e csatában és a eskély sorgyalog zászlóalj, melyekből csak 3 volt, ép oly vitézül harczolt mint a huszárok. Az ujonnan alakult ütegek is csodás nyugodtsággal és biztonsággal lőttek. Több tekintetben érdekes a Wasa herczeg nevét viselő 60-ik sorgyalogezred első zászlóaljának részvétele, mint az ezen ezrednek 1871-ben megjelent történetében le van írva, melyben egybek közt ez van mondva:

„A Kempen hadosztály hasztalanul igyekezett a magyarok jobb szárnyát visszaszorítani, sőt Milpökh ezredes maga kezdett támadni. A mi zászlóaljunk kartácstüz alatt rohant egy ütegre és elűzte a két támogató hadoszlopot, de maga nem támogattatott, úgy hogy az ágyuk elfoglalásával föl kellett hagynia.“ Ez összecsapásról szóló jelentésben, mely délutáni 2 óráig tartott, Milpökh ezredes azt mondja, hogy

a zászlóalj magát rendkívüli vitézsége által kitüntette és a tisztek dicső példával jártak elől. A veszteség 5 halottból, 27 sebesültből és 8 eltévedtből állott, őrmestertől lefelé.

„A zászlóalj“, mondja továbbá a jelentés, „még törvényes királyáért harczolt és kétes helyzetében kiállotta a tűzpróbát, a mennyiben az ezred fegyverdicőségét fentartotta. Annyira fejlődtek tehát csakugyan a dolgok, hogy cs. kir. csapatok harczoltak egymás ellen. Azt hisszük, hogy a helyzetet semmivel sem bírjuk jobban megvilágítani, mint ha fölhozzuk, hogy a velencei csatában a császári 5-ik tüzérezred egy része (többnyire német és cseh nemzetbeliek) ütegeivel mind egymás ellenében állott.“

„A legfelsőbb császári manifesztumok nagyon későn jelentek meg s a Magyarországon állomásozó rendes csapatoknak épen nem jutottak tudomására. A zavar tehát általános volt. Mindenki belátása szerint cselekedett, vagy hagyta magát az áramlat által sodortatni. Ki cselekedett tehát helyesen és okosan, azt még akkor nem lehetett megítélni, ezt csak az idő mutatta meg.“

Bárá Jellachich altábornagy, ki a magyar csapatok váratlan erélyes föllépése által meg volt lepelve, mindenek előtt három napi fegyverszünettel kínálta meg Moga altábornagyot. Ezt egy levélben tette, melyet az időközben hadifogságba esett Ivánka Imre*) honvédőrnagy elbocsáttatásakor kézbesített.

A csata tartalma alatt a Kempen hadosztályból egy határőrvidéki tiszt fehér kendőt lobogtatva vágztatva közelgett soraink felé, mire Ivánka a tüzelést beállította, feléje közelgett és jövelele okát kérdezé. Kempen tábornok, mondá a tisztt, küldötte és egy szóra kérte Ivánkát. Ezután elmondá, hogy tábornoka a tüzelés beállítását kívánja az egész vonalon; mert ő nem akar a magyarok ellen harczolni. Azt mondták neki, hogy a demagógok terrorizálják az országgyü-

*) Ez elfogatás elbeszélése Ivánka „Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben 1848 év június végétől október végéig“ című röpiratából van véve. E röpirat mult nyáron Budapesten Radnyánszky nyomdájában jelent meg.

lést és a kormányt és ő ezek megszabadítására jött az országba. De most látja csak, hogy az egész nemzet áll velök szemközt és hogy a rendes császári csapatok ellenök harczolnak. Ő a hadseregben nem akar szakadást előidézni stb. Ivánka azt válaszolta, hogy ő nem főparancsnok, de neki is nehezen esik fegyvereit azok ellen fordítani, a kikkel fiatal-sága óta élt és szolgált; „de“, jegyzé meg, „nem mi támadtuk meg a horvátokat. Egyébiránt, tevé hozzá, a főparancsnoknak erről jelentést teendek és ő határozzon.“

Ez csakugyan meg is történt és mig Ivánka a választ várta, azalatt a mieink közül többen 15—20 szerezsánnal a hogy tudtak beszélgettek. Ekkor egyszerre útegeink egyike fölvonult és tüzelt, úgy hogy Kempen hadosztályába rést lőtt. Erre egy szerezsán kicsavarta Ivánka kezéből a kardot, mig más kettő lova kantárát fogta meg és őt foglyul vitte. Ezután Jellachich elébe vezettetett, kivel közlöttele elfogatása módját. Jellachich kijelentette, hogy azonnal tudakozódni fog Kempennél a tényállás felől, és ha az, a mit mondott, min ugyan nem kételkedik, úgy történt, elbocsátja őt. Másnap ismét magához hívatta a bán Ivánkát, s azonnal szabadon bocsátotta őt és egy Moga altábornagyhoz intézett levelet adott át neki, melynek következtében a fegyverszünet megkötöttetett. E szerződés következőleg hangzott:

„Alólírtak Jellachich báró altábornagy Horvátország bánja és Moga altábornagy által fölhatalmazva az alább következő föltételek alatt fegyverszüneti szerződést kötöttek:

A) A fegyverszünet a megerősítés órájától kezdve csak háromszor 24 óráig tarthat.

B) A magyar királyi csapatok határvonala Csákvár, Sukoró, Dinnyés, Seregélyes és Szolgaegyháza, a cs. kir. horvát csapatoké pedig: Csák-Berény, Zámoly, Pusztá-Kála, Pákozdi és Sár-Keresztur.

C) E határvonalon túl a fegyverszünet tartama alatt semmiféle hadművelet nem történhetik és a már előre tolt csapatok ágyulövési távolságra vonandók vissza.

D) Ha e fegyverszünet alatt felsőbb helyről békéltetés kezdetnék meg, a fegyverszünet a körülményekhez képest meghosszabbítható.

E) A csapatok élelmezésénél minden erőszak lehetőleg kerülendő, minél fogva az ország polgári hatóságainak működése vétetik igénybe.

A bán ő exczellenzeziája főhadiszállásán, Pákozdton, szept. 30-án d. u. 6 órakor.

Kiss ezredes s. k.

Zeisberg vezérőrnagy s. k.

Szapáry Antal gr. s. k.

a cs. kir. horvát hadsereg

Milpökh ezredes s. k.

táborkari főnöke.

Toldalék az E) ponthoz: „így tehát a polgári hatóságok igénybe vétele érvénytelen.”

Kiss ezredes s. k.

Zeisberg vezérőrnagy s. k.

Szapáry Antal gr. s. k.

a cs. kir. horvát hadsereg

táborkari főnöke.

Milpökh ezredes s. k.

Hompesch gr., őrnagy s. k.

A fegyverszüneti szerződés értelmében Moga altábornagy hadtestével a határvonal mögé vonult vissza, sőt még valamivel messzebb egész Mártonvásárig. Erre leginkább csapatainak állapota, valamint az ellenség fölött kivívt győzelme birta őt. A bán támadása ugyan nem sikerült, de nem szenvedett oly vereséget, hogy Lovasberényen és Bicskén át ne nyomulhatott volna Budáig és Moga állását ne kerülhette volna meg, kivált ha tartalék hadosztálya Roth alatt, melyről nekünk sem volt biztos tudomásunk, esatlakozott volna Jellachichhoz. Moga csapatai ugyan vitézül viselték magukat, de kevés rendes zászlóaljok volt, és noha a tolnaiak és borsodiak jól harczoltak, a nem rendes csapatok közt nem épen a legjobb rend uralkodott.

Ily körülmények közt Moga a mártonvásári igen kedvező állást szállotta meg, hol még tetemes erősítéseket vonhatott magához a fővárosból és környékéről, hová szept. 29-én a 2. zászlóalj és a 34. sorgyalogezred is megérkezett. Arra, mi fog a fegyverszünet után történni, senki sem volt elkészülve.

Minden tekintetben észszerűen cselekedtek, hogy a Moga alatt álló sereget, a mennyire lehetett, megerősítették, és a mellett a fővárosnak esetleg szükséges megvédéséről is gondoskodtak. Ez már is táborhoz hasonlított, melyben fegyveres csapatok ki és bevonultak.

E végből a városi hatóság a következő fölhívással szólitotta fegyverbe az összes harczképes lakosságot:

Polgártársak!

Szeretett hazánk államjogai, a városi polgárság honi tüzhelyei, mindaz, mi minden hazafi előtt szent, veszélyben forog. Polgártársak! Itt az ideje, hogy vitéz, lelkesült és harczzakész hadseregünket teljes erővel támogassuk és az ellenség megsemmisítését előmozdítsuk.

Az ország fővárosáé legyen a dicsőség, hogy tömeges és elrettentő föllépése által döntőleg hasson a hazáért vívott kétes harcban és eként nagyszerű földadatához képest részt vegyen a fenyegetett szabadság és jólét biztosításában. Ennek folytán az alólírt hatóság elhatározta, hogy Pest városa összes harczképes férfait minden kivétel nélkül felhívja a haza védelmére. Hogy ez megtörténhessék és a népfölkelés rendeztethessék, a következők állapittatnak meg:

1. Minden kereskedés és minden üzlet a beálló körülményekhez képest, legfeljebb 8 napra, azaz a fölfegyverzett nép visszaérkeztéig beszünttetetik.

2. Mindenki köteles családjá minden fegyverfogható tagjával és átalán véve összes segédeivel együtt megjelenni a kitűzött helyen a táborba való indulásra. Mindenki lássa el magát két napra élelmi szerekkel és a mennyire képes, bárminő fegyverrel. A háziurak is lássák el segédeiket két napra élelmi szerekkel. Élelmi szerek kiszolgáltatásáról és a fegyvertelenek fölfegyverzéséről a hatóság fog gondoskodni.

3. Ma bizonyos órában riadó fog doboltatni, erre az összes fegyverfogható népség a következő gyülekezési helyeken fölszerelve jelenjék meg; jelesül a nemzetőrségi zászlóalj, még pedig:

A harmadik zászlóalj*) a nagy vásártéren (most Erzsébet-tér).

A negyedik zászlóalj a József-téren.

Az ötödik zászlóalj a muzeum közelében, a Kunewalder ház mellett.

*) Az első és második zászlóalj már mozgósítva volt.

A hatodik zászlóalj a Károly-laktanya mögött az ország-uton.

Ezekhez a város minden fegyverfogható lakosa kivétel nélkül csatlakozzék, még pedig: A lipótvárosiak a harmadik, a belvárosiak a negyedik, a józsef- és ferenczvárosiak az ötödik és a terézvárosiak a hatodik zászlóaljhoz.

Miután az eként rendezett népfölkelés a meghatározott helyeken összegyűlt, az összes lakosság összegyűjtetik és vezéreik alatt azonnal el fog indulni.

Kelt Pesten, 1848. október 2-án.

A városi hatóság.

A horvátországi bánnak a fegyverszünet megkötése után arról kellett meggyőződnie, hogy nem csak tartalék-hadának hozzá csatlakozására nem számíthat, de még abban a helyzetben sincs, hogy ahhoz visszavonulhasson, mivel a haderők, melyeket Batthyány Kázmér gróf és Perczel Antal őrnagy Tolnamegyében gyűjtöttek, két tűz közé szorították volna, azonfelül pedig Sömogy és Zala megyék magyar lakossága is fölkelt és visszavonulását fenyegette. E rendkívüli körülmények együttesége arra birta őt, hogy tartalék-seregét földozza és a fegyverszünetet megszegje. A bán az ugynevezett mészáros-uton, Székesfehérvártól Moóron át kezdette meg visszavonulását, hová már október 1-én érkezett meg. Október 2-án főhadiszállását Kisbérre tette át, honnét Komáromra szándékozott rontani. E végből Majthényi alezredes komáromi várparancsnokhoz, ki Mertz cs. kir. altábornagyot váltotta föl,*) fölhívást intézett, nyissa meg előtte a vár kapuit, mert ellenesetben romhalmazzá löveti a várat és árost. Majthényi ezredes határozott tagadására október 6-án a következő két levelet vette:

Horvát-szlavon hadseregparancsnokság.

Majthényi br. alezredes és várparancsnokhoz Komáromban. Főhadiszállás Magyar-Óvár, 1848 október 6-án.

Ide mellékelve lepecsételt levelet kap ön a bécsi cs. kir. hadügyminisztertől. Annak tartalma, melyet velem a cs. kir.

*) A magyar várak körüli hadműveletekről és az ott előfordult más eseményekről e munka hadművelési részében fogunk bővebben szólni.

hadügyminisztérium egyidejűleg közlött és a hozzá csatolt manifestum tudatni fogja önnek ő felségének, a császárnak és királynak legfelsőbb kívánságát.

Én önt becsületénél és kötelességénél fogva engedelmesre és parancsaim teljesítésére szólítom föl, hogy elhárítsa magáról a súlyos felelősség következményeit, melyeket ellenszegülése multhatatlanul maga után vonna.

Tudósítson haladéktalanul jövő magatartásáról, valamint csapatainak létszámáról.

Jellachich s. k., altábornagy.

Az ide csatolt levél, Latour gr. tábornagy cs. kir. hadügyminisztertől érkezett. Ez volt az utolsó, melyet a szerencsétlen gróf Magyarországra küldött és ez következőleg szólt:

„Majthényi báró alezredesnek Komárom cs. kir. várparancsnokának. Bécs, 1848. október 5-én. Mint értesülünk, alezredes urat a magyar királyi hadügyminisztérium Komárom vára parancsnokságával bizta meg. Én tehát önnek ide mellékelve küldöm ő felségének október 3-án kelt legfelsőbb manifestumát, melynek átolvasása után ön, mint uralkodója iránt kötelességeit ismerő tiszt, egy perczig sem késhet tisztába jönni, és kétséget táplálni kötelességei iránt.

Ennélfogva fölhivom önt, nyissa meg Komárom vára kapuit ő exczellenciája, báró Jellachich horvátországi bán, vagy annak Komáromba küldött csapatai előtt és vesse alá magát egész őrségével együtt ő felsége iránt tartozó kötelességérzeténél fogva az ő parancsainak.

Ha alezredes ur legkevésbé is vonakodnék e rendeletnek azonnal engedelmeskedni, csak magát tenné ki a legsúlyosabb felelősségnek és magát okolhatná az abból származó következtetésekért.

Latour gr. s. k., tábornagy.

Majthényi báró e két levelet a honvédelmi bizottság elnökéhez küldötte azzal a megjegyzéssel, hogy ő azokra nem válaszolt. Ugyanaz nap, a melyen Jellachich báró altábornagy a Latour által támogatott második kísérletet tette a Komárom várába juthatásra, dőlt el tartalékseregének

sorsa is Roth tábornok alatt, ki már szept. 28-án nagy fegyver- és lőkészletet vesztett, ez ugyanis a fedezetül adott 80 emberrel a mohácsi nemzetőrök hatalmába került.

Roth tábornok, ki tartalékhadával helyre akarta állítani az összeköttetést a bán seregének zömével, Székesfehérvár felé indult, de Perczel Mór ezredes jól kiszámított és ügyesen keresztül vitt mozdulat által, miután Görgey Arthur *) ör-

*) Görgei és toporezi Görgey Arthur született 1818. év január 30-án Toporeczon, Szepes megyében. Miután gymnasiumi tanulmányait a löcsei és késmárki evangélikus nevelő-intézetekben, a rhetoricát pedig az eperjesi kollegiumban kitüntetéssel végezte, 1832-ben mint hadapród lépett a Wasa herczegfőle 60. sorgyalogezredbe, majd a tullni utász-iskolába vétetett föl. E kitűnő katonai intézetben is kitűnt Görgey képzettsége és szorgalma, nemkülönbben jeles magaviselete által többi társai közt. Miután a négy éves tanfolyamot befejezte, bevonult akkor Kremsben állomásozó ezredéhez. Itt azonban egy egész évet sem töltött, mert 1837. év június havában átlépett a magyar kir. testőrséghez, mint alhadnagy. Egészen ellentétben többi bajtársival, kiknek egy része inkább hajhászta a fővárosi élvezeteket, semmint tanult, Görgey a kínálkozó alkalmat ismeretei bővítésére használta föl és tudványa még a bécsi egyetem aulájába is bevitte. 1842-ben főhadnaggyá nevezetett ki a cs. kir. 12. nádorhuszárezredhez, mely akkor Welsen állomásozott. 1844-ben Klattauba, Csehországba, vétetett át. Ott nem sokára ezredsegéd lett. De még e kinevezés sem birta őt a katonai élet békébeni egyhangúságával megbarátkoztatni és egy közte és ezredese közt fölmerült nézeteltérésből eredt viszály következtében, melynek egy igazgatási kérdés szolgált alapul, benyújtotta lemondását. 1845-ben végkép kilépett a hadsereg kötelékéből. Miként szolgált a katonaságnál és mennyire hasznavehető és iparkodó tiszt volt, legjobban bizonyítja minősítvényi táblázata, melyet ezennel reprodukálunk :

Cs. kir. 12. számú nádor huszárezred.

Minősítvényi táblázat a fennemlített ezrednél levő összes törzsfőtisztekről és hadapródokról az 1844. katonai évre.

Állás	főhadnagy.
Rang	1842. év május 1.
Név	Görgey Arthur.
Nőtlen vagy nős, gyermekes v. gyermektelen	nőtlen.
Születési év és nap	1818. év január 30.
Születési hely	Toporecz, Szepes megye.
	Magyarország.

Szolgal a felsőges uralkodó háznál :

Ennél az ezrednél mint főhadnagy 2 év 8 hó.

nagy is csatlakozott hozzá és már előbb a Csepelszigetre küldetett, kénytelen volt e tervéről lemondani. De ép oly kevésbé sikerült neki Horvátországba visszavonulni, mert utját a jól vezényelt népfölkelés elvágta. Megverve és beke-
 ritve Roth és Philippovics tábornokok 6000 emberrel és 12

Más ezredeknél és fegyvernemeknél:

Wasa herczeg 60. sorgyalog ezrednél . . . mint hadapród 4 év 8 hó.
 (1848 előtt a hadapródi intézeteknél töltött iskolai évek szolgálati éveknél tekintettek.)

A magyar kir. testőrségnél	4 év 10 hó.
Összesen	12 év.
Más hatalmasságoknál	soha.
Vásárlott állás	semmi.
Mi volt?	diák.
Volt segélyezése	semmi.
Egészségi állapot	jó.
Lelkületi állapot	dicsvágyó és szerény.
Természetes fölfogás	igen sok.
Beszél nyelveket	szépen és jól beszél németül és magyarul, latinul és tótul meglehetősen.
Ügyesség a fegyvergyakorlatokban . . .	igen jó.
„ „ fűlszerelésben	igen jó.
„ az idomításban	igen jó.
Tanulmányok a műszaki tudományokban .	többféle.
„ más tudományokban	mindazokat a tudományokat, a melyek a magyar kir. testőrségnél előadtnak, ki- tüntetéssel sajátította el és ennek folytán osztatott be ide mint főhadnagy.
Lovas	jó és szép.
Lóismerő	középszerű.
Minő hadjáratokban vett részt	semmilyenben.
Magaviselet: ellenség előtt	nem szolgált.
„ a polgári osztálylyal	udvarias és módos.
„ az ezrednél	kedvelt és becsült.
„ alattvalói iránt	komoly és méltányos.
„ buzgalom és igyekezet	igen sok.
„ takarékos	igen.
Hibák: iszákos	nem.
„ kártyás	nem.
„ adósságcsináló	nem.
„ veszekedő	nem.

ágyuval letették a fegyvert Perczel Mór előtt. Mind a két tábornok és 57 tiszt hadi fogságba jutottak. Perczel az utóbbiak szomorú sorsán az által könnyített, hogy kardjaikat meghagyta, a legénység pedig ép úgy, mint a többi horvát hadi fogoly, kiknek száma most 4000-re ment, azon eskü

Különben a szolgálatban megbízható és szeret alkalmaztatni.

Megérdemli az előléptetést saját ezredében.

Hányszor mellőztetett és minő okoknál fogva soha.

Törzskari állomás, Klattau, 1844 október 31-én.

Bosics Miklós,
első őrnagy (P. H.)

Teleki Ádám gr.,
ezredes (P. H.)

Németh József,
alezredes (P. H.)

Fischer Károly,
második őrnagy (P. H.)

Amint láthatni, Görgey Arthur a cs. kir. hadseregnél becsülettel szolgált. A katonai szolgálatból történt kilépése után előbb a hazában akart magának állást biztosítani, de e határozatát megváltoztatta és Prágába ment, hogy ott a polytechnikumban tanuljon. Az ottani egyetemnél vegyész lett. Mint ilyen szakadatlanul tanult és a vegytani kísérleteknél a munkaműhelyben nagy előhaladást tett, úgy hogy vizsgálatairól Redtenbacher tanár egy értekezletet nyújtott be a császári tudományos akadémiának. Tudományos munkái közben tört ki az 1848-ki tavaszi politikai vihar, mely őt egyébiránt Prágában nem zavarta föl nyugalmából. Azonban egy nagynénjének végrendelete, mely őt ennek jószága kezelése végett haza szolgáltatta, véget vetett tudományos működésének. Előbb Auboin Etelka kisasszonynyal, egy svájci hölgygel kelt házasságra, kivel Prágában ismerkedett volt meg és visszatért Magyarországra. De alig lépett hazai területre és alig pillantotta meg a honvédeket, már is fölébredt benne a katonai szellem, és nem volt szükség nagy rábeszélésre, hogy a hon harcosainak sorába lépjen. Görgey századosnak neveztetett ki az 5. honvédszászlóaljhoz, mely Győrött állíttatott föl. Itt időzése csak rövid tartamu volt; mert megbízást kapott gyutacs-gyár berendezésére. A szükségletet egy évre a külföldről fedezték. Más cs. kir. gyárintézeteket vizsgált meg és jó források után járt. Midőn azonban visszatért, őrnagygyá és a tiszán-inneni kerület mozgósított nemzetőrsége parancsnokává lett. Mit tett, mit v é t k e z e t t ez időtől egész a magyar forradalmi hadsereg legmagasabb polczának eléréséig, azt a jelen munka részrehajlatlanul és elfoglaltság nélkül ki fogja mutatni. Görgey határozott és bátor katona volt, mint vezér kitűnő alak. Jobb stratégikus mint taktikus lévén, személyében mindazokat a tulajdonságokat egyesítette, melyek a tiszteket és katonákat hozzá bilincseltek. De az e n g e d e l m e s s é g nem tartozott katonai jó tulajdonságaihoz és e körülményben rejtett sorsának főforrása.

után, hogy nem fog többé Magyarország ellen harcolni, haza bocsáttatott.

Theodorovics vezérőrnagy dandára, kinek gyalogsága kizárólag horvát népfölkelőkből állott, Sopronon át indult hazájába. E végett a tábornok, midőn két mértföldnyire ért a városhoz, fölszólítást intézett a városi tanácshoz, melyben tudatta vele, hogy ő békés szándékkal kíván a városon átvonulni, s dandárával Horvátországba térend vissza. A sopronvárosi tanács azonban arra a furesa gondolatra jutott, hogy fegyverletételre szólítsa föl a tábornokot. A mi mégis kissé tulzott gondolat volt egy kipróbált régi katonával, a minő Theodorovics volt, szemben, kinek katonái még fegyverrel birtak, s egy ütég ágyuja és egy osztály János dragonyosa is volt. Ő azt válaszolta, hogy védeni fogja magát, ha megtámadják. És valóban két nemzetőrségi zászlóalj és 50 ember a 48. sorgealozezred főtoborzási parancsnokságából Pavlekovics alszázados vezénylete alatt ellene is indultak. Theodorovics egy erdőrészt jól megszállott és népfölkelési legénységével csatába bocsátkozott, mely alkalommal a magyar nemzetőrség, a 48. sorgealozezredbeli katonaság által buzdítva, jól kiállotta a tüzet. De midőn az ágyukat is kiállította Theodorovics, a soproni nemzetőrség sorai mind inkább ritkultak s utóljára egészen eltűntek.

Csak a toborzási parancsnokság folytatta a tüzelést még egy ideig, míg a broodi határőrségi ezredből egy százados Pavlekovicshoz lovagolt és kérdezte tőle, mit akar tulajdonkép maroknyi legénységével egy dandár ellen. „Verekedni akarok“, válaszolt ez. Az ellenséges bajtárs erre csak annyit mondott: „Mit, egy dandár ellen?“ Erre Pavlekovics legénységével folyvást tüzelve vonult vissza anélkül, hogy üldöztetnék és Theodorovics tábornok folytatta útját Horvátország felé.

Ezzel a vig epizoddal ért véget a horvát betörés. A bán serege maradványával Bécs felé vonult és Moga altábornagy, ki csapatparancsnokaival azt vélte, hogy a három napra kötött fegyverszünetet a magyaroknak okvetlenül meg kell tartani, a horvát hadsereg zömét többé utól nem ér-

hette; mert csak október 3-án kezdette meg annak üldözését.

Görgey Arthur, ki a horvát tartaléksereg megsemmisítésénél kezdte meg fegyvertetteit, mielőtt Csepel szigetét elhagyta, oly igazságszolgáltatási tettet követett ott el, mely a már amugy is fölizgatott nemzetre nagyon mély benyomást tett és neki erélyes és rettenthetlen ember hírét kölcsönözte. Görgey, mielőtt átvette a Csepel szigetére küldött csapatparancsnokságát, a miniszterelnöktől teljhatalma megbízást kért és kapott a statarium alkalmazására és ezt Zichy Ödön gróf volt főispáni helyettes és cs. kir. aranykulesoson végre is hajtatta, kit szept. 30-án, mint honárulót kötél által kivégeztetett. Az egész országot fölizgató eme kivégzés a következő falragasz által adatott a főváros lakosainak tudtára:

Igy bűnhődnek a honárulók!

Zichy Ödön gróf

Fehérmegye volt főispáni helyettese, szept. 30-án fél 9 órakor Csepel szigetén rögtön ítélő haditörvényszék által, mint a haza ellenségeivel szövetkező hazaáruló, kötél által kivégeztetett.

Az ítélet hozatalára alapul szolgáló bizonyítási anyag abból állott, hogy gróf Zichy Ödön a szeptember 22-iki legfelsőbb királyi proklamációból egy nagy csomagot vitt magával, hogy Jellachichtól egy szabad menetlevéllel volt ellátva és vallomásaiban több ellenmondásba keveredett.

A hadbíró által a megtörtént vizsgálat után beadott vélemény így szólt:

„A gróf saját vallomása szerint hosszabb ideig maradt az ellenséges táborban *) és szabadon járt-kelt ott **). Az 1. alatt mellékelt okirat azonban kétségtelenné teszi, hogy az ellenség előzékenyen fogadta és kitüntetésekkel halmozta őt el; mert Jellachichtól szabad kísérő levelet kapott. A 2.

*) Székesfehérvárott háza volt, melyben Kálózdra történt elutazása előtt 8 napig időzött.

**) Ezt minden magyar ember tehette, ki a horvátoknak nem szegült ellene és semleges maradt.

alatti kiáltványból *) (Az én Magyarországon elszállásolt katonaságomhoz. Kelt Schönbrunnban 1848. szeptember 22-én) 31 darabot vitt magával, a 3 alattiból pedig (Manifesztum az én magyar koronám népeihez, hasonlóképen Schönbrunnból 1848. szeptember 22-én) 12 darabot, melyek a király nevében támadják meg a törvényes rendet és vádlott maga is jól ismerte ezeknek törvényellenségét, miután hiányzott rajtuk egy magyar miniszter ellenjegyzése. Végre a fogoly saját vallomásából és a körülmények összehasonlításából világosan látható, hogy noha a fogoly az ellenséges Roth tábornok előnyomulásáról már szeptember 27-én tudott, mégis egész szeptember 29-éig nem adta azt a magyar tábornak tudtára **), hanem a kiáltványokkal épen arra fordult, hol azokkal Roth tábornok táborába jutni remélt ***).

*) Ezek a hivatalos „Közlönyben“ az országgyűlés ellenkiáltványával ki lettek hirdetve.

**) Itt gróf Zichynek egy mulasztásért kellett volna felelnie, ha állami szolgálatban állott volna, de semmiféle hivatalt nem viselt. Egyébiránt az ő konzervatív párthoz tartozott, melytől az akkori kormány épen nem várhatott támogatást. Azonfelül a magyar főhadvezénylet igen jól el volt látva a legbiztosabb hírekkel és Zichy, valamint mások hallgatása által nem szenvedett kárt. Ha Zichy gr. a (2. számú) kiáltvánnyal hatni akart, az ellenkezőt kellett volna cselekednie, t. i. terjesztését a magyar táborban megkísérteni. Ez volt ugyanis Jellachich szándéka. E kiáltvány terjesztésével, melyről Jellachich Bathyánnak azt mondotta, hogy koholt és a melyben az ellenségeskedések beállítását rendelte el a király, Jellachich, ki tényleg nem alkalmazkodott hozzá, és a magyar csapatokat megtámadta, rossz színben állott volna és Zichy neki nem jó szolgálatot tesz; mert ha megtudják az e háboruban úgy sem igen harcra lelkesült horvátok, hogy nekik tulajdonképen királyuk akarata ellen kell harcolniok, alig is harcoltak volna.

***) A mi a Zichy Ödön grófnak saját kérésére adott szabad menetlevelét illeti, erre nézve azt kell megjegyeznünk, hogy neki erre csakugyan szüksége volt, miután fivérét, a veszprémi püspököt a horvátok oly érzékenyen megbántották, mint azt már olvasóinknak elmondottuk, úgy hogy a bán levélben fejezte ki neki legmélyebb sajnálkozását és így saját magától küldötte a menlevelet. És mivel Roth tábornok hadoszlopának menetközben az ő kálozdi birtokát kellett érintenie, ennél fogva mi Zichy gróf ez óvatossági rendszabályaiban semmi gyanusat nem látunk. Valóban komoly vád az lett volna, mely több lapban megjelent és ennél fogva az egész országban

Mindezek után a hadbíró véleménye oda megy, hogy Zichy Ödön gróf, ki Magyarország ellenségeinek czinkostársa volt, azokat tetteleg támogatta és a magyar nemzet és szabadság ellen irányzott törvényellenes kiáltványok terjesztésén rajta kapatott*), mint honáruló rögtönítélet folytán kötéllel kivégzendő.

Ítélet.

A hadbíró fenebbi véleménye alapján Görgey Arthur elnök által kimondott ítéletet valamennyi tag egyhangulag elfogadta. Görgey Arthur, a rögtön ítélő haditörvényszék elnöke, őrnagy és katonai parancsnok Csepel szigetén s. k. Karcsay Károly s. k. a rögtön ítélő törvényszék hadbírája.

E rögtön ítélő törvényszék tagjai voltak: elnök Görgey Arthur őrnagy, Hidassy Sándor őrnagy és zászlóalj-parancsnok, Küti Lajos százados, Hetényi Barna főhadnagy, Janny Alajos főhadnagy, Pomázy Antal és Nagy István alhadnagys, Kulicz Vince és Kugler István őrmesterek, ifjabb Ponys Imre és Mukoty Imre káplárok, Nyáry György és Agota Pál őrzetők és két közvitéz.

hírként terjedt el, hogy t. i. a gróf tetemes pénzösszeget vitt elrejtve egy ládában Bécsből Jellachich báró számára. Ez a hír azonban, mint alább ki van mutatva, hivatalosan meg lón czáfolva.

„Vonatközással ama több lapban közlött hirre, hogy a Vásárhelyi százados által Kálózdrol elhozott két vas ládában báró Jellachich számára tetemes pénzösszeg volt Bécsből küldve, ezennel nyilvánosságra hozatik, hogy ezekben a ládákban készpénzben csak 36 ezüst tallér és 458 ezüst garas, ezeken kívül különféle nagyobb értékű ékszerek voltak más drágaságokkal együtt, hogy ezekről 4 tagból álló hivatalos bizottság lajstromot vett föl és mindez letéteménykép az ország pénztárában helyeztetett el.

Pest, 1848. október 4-én.

M a d a r á s z L á s z l ó,
a hadi bizottság tagja.

P á l l f y J á n o s,
titkár.

*) A grófot nem kapták tetten a kiáltványok terjesztésénél; mert kocsiájában találták azokat és inasa azt mondotta rólok, hogy azokat ura szobájában találta, ahol a grófnál elszállásolt tisztek reggeliztek és azt hívé, hogy a gróféi, csomagolta azokat be.

A menlevél, melyet Zichy Ödön gróf Jellachich báró altábornagytól kapott, következőleg hangzott:

Tábornok ur! Zichy gróf megkeresésére azt határoztam, hogy a gróf urnak szabad kísérő levél és mindennemű védelem kiszolgáltassék.

Székesfehérvár, 1848. szeptember 27-én.

Jellachich s. k.

Nézetünk szerint Zichy Ödön gróf elítéltetése nem alapult bizonyítékon, hanem csak gyanuokokon, melyeknek megvizsgálásával a rendes törvényszéket kellett volna megbizni.

XIV.

Az államtitkárok behívása a honvédelmi bizottságba. — Rendelet a hadi foglyokkal való bánásmódra nézve. — A tót fölkelés és annak vége. — A tót nemzeti tanács levele Knöhr tábornokhoz. — Levélváltás Knöhr tábornok és Jellachich közt. — A császári helyőrség távozása Pozsonyból. — Az oláh fölkelés Erdélyben. — Latour levele Puchner altábornagynak. — A déli harczter. — Mayerhofer kiáltványa és egyezkedési javaslata.

Áttérünk most azon események előadására, melyek az időszakban történtek, míg a horvát támadó hadsereg részleges föloszlása és a magyar területről kiszorítása végbe ment.

Kossuth Lajos az országgyűlésen a munkák főlhalmozódása miatt a honvédelmi bizottság tagjainak szaporítását indítványozta, miért is a minisztériumokkal folyó levelezések egyszerűsítése czéljából az államtitkárok behívása a honvédelmi bizottságba határoztatott el. Ugyanazon az ülésen, szeptember 29-én, még azt az indítványt is tette, hogy miután nehéz lenne határozatokat hozni, ha azoknak alapjául pillanatnyi hírek szolgálnának, mint ez ily mozgalmas időkben történik, a rendes ülések beszüntessenek. A képviselők lássanak tehát utána, mikor tartatnak ülések, mikor nem. Az ülés berekesztése után két tiszt jelent meg a fogságba került Fligely*) cs. kir. tábornoki őrnagygyal és azt kérdezték, mi fog velők történni? Kossuth az utóbbinak azt válaszolta, hogy

*) Fligely őrnagy nem a csatában, hanem kocsin tett útja közben fogatott el és a forradalom alatt mindenütt szabadon járt-kelt a kormány székhelyein. Sokat társalgott a magyar hadseregben szolgáló egykori bajtársaival, jelesen báró Stein ezredessel.

vele mint hadi fogolylyal fognak bänni, és szeptember 30-án az alábbi hivatalos hirdetés jelent meg, mely a magyar kormányának a hadi foglyokkal bánásmódjára nézve némi érdekel bir:

„Fligely őrnagyot Jellachich táborából fogya hoztak Budára. A képviselőház honvédelmi bizottsága és maga a képviselőház is azt határozta, hogy vele mint hadi fogolylyal bánjanak el. Ezt követeli a népjog, a humanitás és saját hü csapataink iránti kötelességünk. Mert föl kell tételezni, hogy ha a mieink közül valaki elfogatnék, az ellenség azzal is ugy fog bänni, mint mi bänunk az ellenséggel.

Midőn a honvédelmi bizottság ezt ezennel köztudomásra hozza, egyszersmind a haza szent nevében inti és kötelezi a testvérfőváros lakosságát, ne engedje a roszakaratuaknak e hadi fogoly jelenlétét bárminemü zavargások gerjesztésére fölhasználni.

A testvérfőváros hatóságának és a nemzetőrség főnökének pedig meghagyatik a közbiztonság fentartása és szoros kötelességévé tétetik a hadi fogoly iránt megörzendő nemzeti becsület megóvása.

Egyuttal mindenkinek tudtára adatik, hogy mindenre nézve, a mi a honvédelmi bizottságot illeti, Nyáry Pál képviselő és honvédelmi bizottsági taghoz a megye házánál forduljanak.

Pest, 1848 szeptember 29-én.

A honvédelmi bizottmány nevében
Kossuth Lajos s. k.“

A nemzetiségi harcz nagyobb kiterjedést vett. Hurban, Stur és Hodzsa tót izgatók lázításai már fegyveres fölkelést támasztottak és erélyes föllépést igényeltek Magyarország részéről. Hurban a bányavárosokat fenyegette, ahol a bányászokat akarta fölláztatani. Stur és Hodzsa Nyitrában és Trencsénben működött. A tót lakosság közti izgatás már a szerb fölkelés kitörésekor vette kezdetét és noha a porosz herczeg nevét viselő sorgyalog ezred 3. zászlóaljából két század küldetett Egerből a nyár folyamán a bányavárosokba és Ujházi László önkénytes vadász csapatát már szervezve volt,

mig Jeszenák János báró kormánybiztos a nemzetőrség felállítását eszközölte, melynél azonban a fegyverek hiányzottak, csak midőn a miniszterelnök hírét vette a panszláv izgatásoknak a Ferdinánd északi vasuton történt elindulásakor szeptember 26-án egy rendeletet bocsátott ki, melyben minden hatóságnak meghagyta a rögtönítelő törvényszékek fölállítását, hogy a lázítók ellen kérlelhetlenül lépjenek fel. Továbbá meghagyta a főispánoknak és tisztviselőknak, hogy minden buzgalmuukat a szándékolt fölkelés csirájában elfojtására fordítsák és a fő lázítókat kötél által végeztessék ki. Minden elfogott lázítóért 50 forint jutalom volt kitűzve.

Most azonban nem annyira a lázítás elfojtásáról, mint inkább a fölkelés elnyomásáról volt szó, mely ellen a pozsonyi, nagyszombati, tallósi, diószegi és nagymecsedei nemzetőrségnek kellett puskákkal, dsidákkal és kaszákkal harczolni, ez ugyanazon napon történt, a melyen a fennemlitett rendelet megjelent. Harbán megtámadta a nemzetőrséget három csapatban fölállított 2000 főnyi seregével Jablonicz-nál, de a Ceccopieri serezed Kotulinszky gróf parancsnoksága alatt álló egyik századának segélyével szétveretett.

Hogy pedig a fölkelés egészen leveretessék, Knöhr vezérőrnagy Pozsonyból a Ceccopieri ezreddel a felkelők területére indult és az összes hadak parancsnokságával megbízott. Ezek szeptember 29-én Jabloniczról Brezovára mentek, hol a Hurbánféle lázadásnak főfészke volt, Szeniczéről pedig Miavára indultak, mert Knöhr tábornok arról értesült, hogy Hurbán Sturral és Hodzsával ezen helységek közt czirkál és innét Ó-Turán át, Csejte és Vág-Ujhely közt, Trencsén megyébe akar nyomulni, hol némi rokonszenvre vélt számíthatni.

A támadás az eltorlaszolt Brezovára és Miavára, mind a két hely bevételeivel a felkelők futásával végződött.

Báró Jeszenák királyi biztos azonnal vizsgáló bizottságot küldött Brezovára, Miavára és Vág-Ujhelybe és pár nap mulva megkezdette a nép lefegyverzését. A sorkatonaság a vidék biztosítása végett a következő állomásokat foglalta el: A Ceccopieri ezredből két század Brezovára jött, két század Miavára, két század Krasznára, egy század Verbóra, egy

század Hlubokára. A porosz herezeg serezből egy század Verbóczra, egy század Ó-Turára, két század Turolukra. A Ferencz József dragonyos ezredből egy osztály Vág-Ujhelyre, egy osztály Trebreczre, egy század Krakovacra és egy század Strazsára.

Igy végződött a tót fölkelés, melynek a szerb lázadás hasonmásának kellett volna lennie, de éppen akkor tört volt ki, midőn a bán Magyarország fővárosa ellen nyomult.

A vereség után, melyet Hurbán és társai szenvedtek, az ugynevezett tót nemzeti tanács tagjai a tót lázadás ellen kiküldött Knöhr vezérőrnagy parancsnoknak a következő levélben megmagyarázták az álláspontot, melyből kiindultak:

„Parancsnok ur! Van szerencsénk tudtára adni önnek, hogy mi ő felsége, a mi alkotmányos császáruk és királyunk, a dynastia és az osztrák monarchia épségben tartása mellett vagyunk. Következétesen léptünk tehát föl a magyar szakadárság ellen, mely kétségtelenül a monarchia szétdarabolását és a magyar koronához tartozó, de nem magyarajku népek leigázását tűzte ki célul. Mint tótok, kötelességünknek tartjuk a századok óta elnyomott jogokat és szabadságunkat igénybe venni, melyeket ő felsége minden nemzetiségnek egyforma mértékben legkegyelmesebben megadni méltóztatott. A nemzetiségek egyenlősítését kell követelnünk, különben a tótok megvetendő nép lennének. Ezt a szándékunkat, ezeket az érzéseinket ő felsége rég idők óta ismeri, ezért volt lehetséges nagyobb számban, fegyverekkel és lökészetekkel külön vonaton katonai áron ehó 17-én Bécsből elindulnunk.

Ezekből meg fogja parancsnok ur érteni, hogy mi ő felsége a császár és király iránt hűk és a cs. kir. katonasággal egyetértésben akarunk maradni.

A tót nemzeti tanács biztosítja önt parancsnok ur róla, hogy a tót nemzet föltétlenül és tömegesen csatlakozik önhöz. Legnagyobb örömmel maradunk parancsnok ur alázatos szolgálói.

1848. szeptember 30-án.

A tót nemzeti tanács.

Hurbán Micizláv József, Hodzsa M., Star Lajos, Zack F., Rossak Timót.”

Knöhr tábornok e levelet azonnal a magyar kormánynak küldötte, mely az október 6-ki „Közlönyben“ azonnal közhirré tétette.

A tót fölkelésre vonatkozólag meg kell még említenünk, hogy sehogy sem sikerült azt Magyarországra vesélyessé tenni, és hogy a tót szabad csapatok fölállítása Hurban, Stur és Janicsék vezénylete alatt és két osztrák katonatiszt segélye mellett még akkor sem haladt előre, midőn Simunich altábornagy az északnyugati megyékbe berontott. Midőn e csapatokat mint „önkéntes tót zászlóaljat“ a később cs. kir. alezredessé kinevezett gróf Szirmay István parancsnok alá helyezték is, a harcmezőn nem lehetett azokat használni s csak helyőrségi szolgálatra alkalmazták.

Knöhr vezérőrnagy, miután a lefegyverzés megtörtént, elhagyta verbóczi főhadiszállását és pozsonyi állomására tért vissza, hová őt a Ceccopieri sorgyalog ezred október 6-án és 7-én követte, miután ezt nemzetőrség váltotta föl. Ezeknél az intézkedéseknél már báró Jellachich altábornagy utasításait követte, ki Magyar-Óvárról vele összeköttetésbe lépett. Első levelének épen azon napon kellett volna Knöhr tábornok kezeihez jutnia, melyen a fölkelő tótok ellen indult. Egy hadnagyot kilencz határőrvidéki katonával, kik kémszemlére voltak kiküldve, hogy meggyőződjenek, át lehet-e kelni a pozsonyi hajóhidon, a nemzetőrség elfogott, és így jutott a városi hatóság azon levél birtokába, melyet a hadnagynak rendeltetése helyére kellett volna juttatnia.

E levélből, mely a városházán nyilvánosan fölolvastatott és nagy izgalmat keltett, az sült ki, hogy a bán a Ferencz-József dragonyos ezredet, egy ágyuüteget és egy hidász csapatot magához akart vonni, és ezután nemsokára közvetlen érintkezésbe lépett Knöhr tábornokkal, ki az ő utasításait pontosan követte, ami előbbinek következő parancsából is kitűnik:

Magyar-Óvár, október 6-án, 187. sz. a.

„Az ön mai napon keltezett jelentését a célirányos intézkedések megtételéről, valamint Karger tábornagyét is kellemes tudomásul veszem. A két gránátos zászlóaljat, Ferrariét és Richterét küldje ön haladéktalanul Magyar-Óvárra

anélkül, hogy az ütegeket bevárná. Ép úgy remélem, hogy a Ferencz-József dragonyos ezred is még ma vagy holnap meg fog ide érkezni. Vetágyukat Karger tábornoknak nem adhatok, de megengedem, hogy a bejelentett röppentyű üteget nála hagyja, mely a városban igen jó szolgálatokat fog tethetni. E röppentyű üteg fogatát alkalmazza ön a hidáskészlet elszállítására, hogy azt legközelebb megkaphassam. Ha ezek a lovak arra nem volnának használhatók, küldje azokat nekem egy csapat kíséretében, de fedezet alatt ide, hol nagy szükség van rájuk. Tudósítson engemet a csapatok érkezéséről és mindenről, a mi helyzetemben érdekel bir. A tót mozgalmakról mitsem tudok; szeretném, ha erről részletesen tudósítana. Minden magyar fellelő sereget, vagy a nemzetőrséghez tartozó legénységet küldjön az én parancsom következtében és felelőssége alatt az illető hatóságokhoz, és eszközölje azonnali haza küldésüket.

Jellachich s. k.

altábornagy.

Erre a levélre Knöhr vezérőrnagy a következő jelentést tette:

„Horvátország bánja és királyi biztos ő exczellenciájához!

A Magyar-Óvárról ide érkezett futár meghozta nekem exczellenciád kegyes rendeletét f. hó 6-áról 187. sz. alatt, mire a következőket jelentem: Az itteni hid, mint azt már jelentettem, ki volt akasztva, és sürgetésem a hatóságnál annak beakasztása iránt mentegetőzések által elhalasztatott és abban maradt úgy, hogy nem marad egyéb hátra, mint hogy a szükséges munkákat kikényszerítsem. Katonai fölvigyzat mellett ez ma estig megtörténhetik. Az egész város föl van ez által izgatva, és a bécsi tanulók még növelték az izgatottságot. Összeütközésre azonban nem került a dolog, követeléseim teljesítették és néhány hidhajó ismét ki lett akasztva s remélem, hogy a Ferrari gránátos zászlóalj holnap reggeli 8 órákor és utána a Ferencz-József dragonyos ezred is el fog indulni Magyar-Óvárra. A Richter gránátos zászlóalj megérkezésére nem lehet többé számítani. Egy épen most Bécsből érkezett hitelt érdemlő tanu jelentése szerint e zászlóalj az indulási parancs vételénél fölmondotta az engedelmisséget,

és midőn kényszeríteni akarták őket, a bécsi lakosok és a nemzetőrség föllázadt s igen komoly összeütközés következett be a katonaság közt. A hadügyminiszter ő exczellenziájá, Bredy tábornok és Jablonovski ezredes, *) mint mondják életüket vesztették.

E csapatok elindulása után egyes hidhajók kiakasztása valószínűleg ismét be fog következni, hogy a városi hatóság megnyugtassék, miután a honvédelmi bizottmány parancsot küldött hozzá és a megyékhez, hogy az egész hid szedessék szét és az egész Dunát a népfölkelés szállja meg. Engedtelenség esetében rögtön ítélő eljárással fenyeget a magyar kormány. Vajjon mindezek után lehet-e számítani az ágyú-ütegre és hidáskészletre, az nagyon kétes, úgy hogy erre nézve nem mondhatok véleményt. Ha azonban ide érkeznek, igyekezni fogok exczellenziád parancsának megfelelni.

Tegnap este a Ceccopieri sorgyalog ezredből négy század érkezett ide, és ma ugyanazon ezredből még más négy század is megérkezik. Most azonban az az okszerű kérdés támad, hogy miután még több katonaság ide érkezése nagy mérvben valószínűtlen, mit kelljen tenni, tartsam-e avagy földadjam Pozsonyt?

Ugyanattól a visszaérkezett futártól tudtam meg, hogy exczellenziád élelmezési szereket szívesen fogadna, és hogy e végből a megyéhez sürgönyt is intézett. Bátor voltam ezt a sürgönyt visszatartani; mert a megye hangulatánál fogva nem lett volna más eredménye, mint hogy értesült volna a zavarról, melyben exczellenziád van. Ezennel visszamellékelem ezt a sürgönyt.

A nemzetőrséghez toborzott fiatal emberek elbocsátása, ha még oly határozottan követeltetnék is, nem számíthatna sikerre, sőt még növelné az izgalmat, mi nagyon komoly következéseket vonhatna maga után.

Pozsony, 1848 október 7-én.

Knöhr,
vezérőrnagy."

*) Nem Jablonovski ezredes, hanem Klein alezredes a Nassau herczeg nevét viselő 15. sorgyalogezredből.

Utóirat.

Abban a pillanatban, amint jelentésemet el akartam küldeni, más kedvezőtlen viszonyok állottak be. A polgármester kijelentette, hogy a hajóhidat nem szabad beakasztatnia, mert az egész lakosság ellene nyilatkozik, s ha netalán a katonaság tenné meg ezt, riadót kell doboltatnia, midőn is a legrosszabb következmények elkerülhetlenek. Így tehát lehetetlen a Ferari gránátos zászlóaljat és a Ferencz-József főherczeg dragonyosokat Magyar-Óvárra küldeni. A gránátos zászlóaljnál misem veszett el, a legénység (olaszok) a fellen-gősökkel összebarátkozott, a parancsnoknak nincs hatalma föl-löttük és csak úgy bírja magát fentartani, hogy a legény-ségnek mindent megenged. Minthogy attól tarthatni, hogy a zászlóalj összeütkezés esetében nem tenné meg kötelességét, Marchegg felé indítottam utnak. Marcheggben maradni fog további intézkedéseig. A Ferencz-József főherczeg dragonyos ezreddel máskép áll ugyan a dolog és én szerencsétlen-ségnek tartom, hogy ez nem mehet Magyar-Óvárra. Parancsot kapott, hogy Szent-Györgyben szoros összpontosításban maradjon. Minthogy az alispán kijelentette, hogy azok a csapatok, melyek a megye helybenhagyása nélkül ide jönnének nem fognak élelmeztetni, ennél fogva a Walmoden vértés ez-rednek azt az utasítást küldöm, álljon meg Schlosshofnál és maradjon ott további parancsig. Karger tábornok úrral és Schiffmann ezredessel tanácskoztam, és mi egyetértünk arra a szándékra nézve, hogy magunkat itt addig mig lehetséges, tartani fogjuk, ha azonban ez lehetetlenné válnék, Marcheggbe indulnék.

Knöhr s. k.

vezérőrnagy.

Ebből a levélből mindenekelőtt kitűnik, hogy a bán csak Knöhr tábornok által értesült a Bécsben október 6-án kitört forradalomról. Így tehát nem az osztrák ágyuk dör-gése volt az, mint a bécsiekhez intézett kiáltványában mondá, mi kijelölte előtte az irányt Bécs felé, hanem az ezen irat által megsemmisített végreménye megtizedelt hadserege ki-egé-zíthetésére, nehogy az utána nyomuló magyar hadsereg ellen forduljon, hanem félig-meddig jó állapotban érkezhes-

sen Bécs alá. Minő állapotban volt hadseregének maradéka, erről Windischgrätz herczeg az 1848—49-ki hadjáratról írt munkájában a következő szavakban mutat rá: „Mindenekelőtt a bán hadteste volt az, mely legnagyobb gondot okozott. A ki az ő csapatait látta, mielőtt azok Bécs alá érkeztek, be kellett vallania, hogy nálok, kivéven a jóakaratot, és a trón és haza iránti hűséget, minden hiányzott.” Knöhr tábornoknak azonban nemsokára a bánhoz küldött jelentése után, le kellett mondania Pozsony megtartásáról, mivel e városba minden oldalról érkezett segítség, Récséről, Bazinból, Modorból, Prácsáról, a Csallóközből, Nagyszombatról, mely város még 3 ágyut is küldött; nemzetőrök és népfölkelés özönlött oda. Azonkívül még az olasz Ceceopieri ezred, melyből, mint ezt már más helyütt említettük, 6 század átpártolt volt, egészen megbízhatatlan volt, és Knöhr tábornok már október 8-án kénytelen volt legnagyobb sietséggel Marcheggbe menni, úgy hogy az egész ezred podgyásza Pozsonyban maradt és a városi hatóság a nemzetőrségnek szolgáltatatta át. Most tehát Pozsonyt is nemzeti csapatok szállolták meg.

A tótok részleges és elnyomott fölkeléseihez Magyarország észak-nyugati részeiben nemsokára az erdélyi oláhoké is sorakozott. Ezek nem úgy fogadták az új korszakot, mint magyarországi fajrokonai és nem csatlakoztak a magyar nemzeti mozgalomhoz, hanem egész a fegyveres ellentállásig ellene szegültek, noha a 48-ki alkotmány által a politikai kiskorúságból polgári jogokhoz és nemzetiségük elismeréséhez jutottak. De azokat a szabadságokat, a melyeket nekik az új alkotmány adott, csak később fogták volna élvezni és a szomorú helyzet, a melybe több százados elhanyagolás és elnyomás döntötte őket, még változatlanul állott szemeik előtt. Így tehát előre volt látható, hogy a legkisebb lökem a politikai mozgalom felé, könnyen forrongásra vezethette a különben jóindulatu, könnyen kormányozható, de a művelődés alacsony fokán álló népet s mihelyt áttör ez a szellemi téren, borzasztó fajháboruvá kell fajulnia.

Az oláh mozgalom első kezdete összeesik Erdélyben a szerbbel és horváttal, azzal a különbséggel, hogy az előbbi

csak később lépett az erőszakoskodás terére a szászok beavatkozása által. A magyarországi oláhok némely szózataira, kik erdélyi fajrokonait fölszólították, alkalmazkodjanak a helyzethez, a Balázsfalván egybehítt népgyűlés, melyen nem kevesebb mint 20,000 oláh vett részt, igen kevésbé leplezett nemmel felelt. A tömegek közt csakhamar izgatók is működni kezdtek; mint a szerbeknél a patriarcha, úgy állott Saguna püspök az oláhoknál a mozgalom élére.

A szászok egy része véd- és daczsövetséggel kínálta meg az oláhokat az új magyar kormány magyarosítási iránya ellen, de ez csak rövid tartamu volt. Oláh bizottság alakult Szebenben, melynek legtevékenyebb tagja Benigni a „Siebenbürger Bote“ szerkesztője volt. A szászok némely pártvezérei határozottan ellene voltak az egyesülésnek Magyarországgal. Az oláhok eleinte negyedik nemzetnek akartak nevezettni Erdélyben és azután tanácskozni az egyesülésről. Ennyiben találkoztak rokonszenveik. De a balázsfalvi népgyűlés elég merész volt magát alkotmányozónak kijelenteni és kérvényeket tett közzé, melyek történelmi tekinteteket és a magyarok és szászok politikai enyém és tied birtoklását kérdésbe vonták.

Az oláhok e kijelentései azt vonták maguk után, hogy a szászok egy része csatlakozott Magyarországhoz, és így történt, hogy a különböző utasításokkal ellátott szász képviselők, minden várákozás ellenére, mindnyájan a Magyarországgal egyesülésre szavaztak. A szászok nagy része nagyon föl volt bősztülve képviselőik e magaviseletén, az oláhok pedig, kiket semmiféle tanácskozásba nem vontak be, nagy zajt csaptak az erőszakosan kimondott egyesülés ellen, és e pillanattól fogva kezdett a szebeni oláh bizottság oly módon izgatni, mi erősen ütődött Magyarország és Erdély államépületébe. Sok oláh Moldvából, Oláhországból és Bukovinából jelent meg Erdélyben, mintha valamennyi oláh lakosu országot kölcsönös összeköttetésbe akarnának hozni.

E nagy izgatáshoz még a Dunafejedelemségekben megkezdődött politikai forrongás és a Bibesko fejedelem elűztetéséről, valamint egy Bukarestben történt dáko-román birodalom kikiáltásáról szóló hírek is jutottak, hogy az erdélyi oláhok fejét föltüzeljék.

Noha egy 20,000 emberből álló orosz hadtest megérkezése Jászvásárba lehütötte a kifelé irányuló aspirációkat, a válság Erdélyben mégis mihamar kitört.

És minő lépéseket tett kormányunk az oláh mozgalommal szemben Erdélyben? Ugyanazokat, mint a szerbek és horvátok ellen. Eleinte büszkén, de később oly hanyagul és oly gyengeséggel, hogy az ellenkezőbe ment át visszatorló rendszabályok hozatalánál. A horvátokkal csakugyan nehéz volt alkudozni, mert a bán a nemzeti mozgalmat azonnal kiaknáztá, hogy azt ugyszólván fegyelmezze és saját különleges missziójának alávesse. De a szerbekkel ki lehetett volna egyezkedni, ha első küldöttségüket, mely szerény követelésekkel lépett föl, nem utasították volna el mogorván. Igényeik csak azon mérvben növekedtek a mint teljesíthetlenségig, ők is a horvát mozgalom áramlatába sodortattak, melylyel eleinte semmiféle közlekedésben nem állottak, mert őket attól leginkább a vallásfelekezeti ellentét tartóztatta vissza.

A románokkal szemközt kormányunk nagy mulasztásokat követett el. Kipróbált román képviselők intő szavaira nem hallgatott, kik jó eleve kijelölték a módokat és eszközöket nemzetük mikénti kielégítésére. A szerencsétlen képviselő Drágos, ki mint békéltető, később hallatlan módon esett honfitársai bősziútsége áldozatául, nemkülönben Murgu, Papp s több román és Wesselényi, Palóczy stb. magyar képviselők: a román kérvény elintézését sürgették. Az első az oláh nép kedvezőtlen hangulatát az erdélyi arisztokraczia tulzott követeléseinek tulajdonították, kik a jobbagyi terhek megszüntetésénél husz éves követelésekkel léptek föl. A románok követelték a román és szerb hierarchia közösségének megszüntetését. Továbbá a románok magasabb hivatalok betöltésére kipróbált román hazafiakat akartak a magyarok helyett állítani, kik a népet ismerték és azt vezetni tudták volna.

Mennyire előnyösen hatott ily férfiak befolyása, ez Máramaros- és Krassómegyékben mutatkozott, hol épúgy voltak izgatók, de sikertelenül. Azonban a jó tanácsra senki sem hallgatott és midőn a román mozgalom Erdélyben abba a stádiumba lépett, hol már izgatók kezébe jutott és nép-

gyűlés tartatott, mely népvándorláshoz hasonlított, akkor kormányunk roszul magyarázott szabadelvűségében különös tiszteletet tanusított az egyesülési jogok iránt és tétlenül nézte, miként fuvódott az föl alkotmányozóvá. Midőn végre a mozgalom ily módon feje fölébe nőtt, katonák és ágyuk helyett csak kormánybiztosokat és kiáltványokat küldhettek Erdélybe, hol a honvédelem ép oly megfoghatatlan módon elhanyagoltatott.

A székely határőr-ezredek, a melyeket hazájokban kellett volna hagyni, melytől ugyis nehezen váltak meg, a második ezred egy zászlóalja és a huszárok alezredesi osztálya a szerbek ellen küldetett Magyarországra. A még a Székelyföldön maradt lovas-századok állapota még október elején olyan volt, hogy általán azt hitték, hogy a kormány nem is gondol egy Erdélyben kitörhető polgári háboru lehetőségére, noha Berenczey László királyi biztosnak a kormány engedelmet adott egy szabad-csapat felállítására, mert a székely huszár-ezred oly állapotban volt, mintha a haza védelménél tekintetbe sem vétetnék.

A hiányzó sok szolgálati lovak beszerzéséről és fenntartásáról béke idején maguk a határőr-huszárok tartoztak gondoskodni és ezekkel senki sem gondolt. Tudni kell ugyanis, hogy a ló beeszerzése a székelyre nézve legnagyobb teher volt és abban az időben, midőn Berenczey lovas-csapatát a kormány lovakkal és fölszereléssel látta el és a katonai határőrvidék rendszere elvileg megszüntetettnek volt tekinthető, igen különösnek tetszhetett az a székelyeknek, hogy még akkor is mindenről kellett gondoskodniok. Ez volt az oka annak is, hogy a lovas osztályban, mely a szerbek ellen indult, csak nyolczvan lovat számlált egy-egy század. De eltekintve attól, hogy a vitéz székely huszároknak nem voltak lovaik, ők még más tekintetben is károsultak.

A hadügyminiszterium ezen ezred közvitézzeinek megtiltotta az átlépést a szabad csapatokba, de az altiszteknek ezt megengedte, kiket azután tiszteknek neveztek ki; ezáltal a székely huszárok elvesztették régi jó altisztjeiket és minthogy ezeket azonnal előléptették, a szabad csapatok sem nyertek

ilyeneket és ezeket saját fiatal tapasztalatlan embereik közül kellett választaniok. Mind a két csapattest jobban járt volna, ha a hadügyminisztérium csak oly közvitézeknek engedte volna meg az átlépést, kik altisztségre való előléptetésre alkalmasak voltak.

Ily módon volt a legvitézebb huszár ezredek egyike igen hosszas ideig elhanyagolva. Később azonban régi vitézségének megfelelőleg viselte magát.

A két oláh határőr gyalogezredből, melyeknek törzsszékhelye nem sokára az oláh mozgalom főszékét képezte, a második ezred egyik zászlóalja mozgósított és Magyarországra indított. De Szegedre érkezvén a már utközben fölbujtogatott legénység vonakodott tovább menni és határozottan kijelentette, hogy nem fog Magyarorszáért a szerbek ellen harczolni és haza akar menni. A hatóságok a zászlóalj ebbeli kívánságát figyelembe nem vették eleinte, és várakoztatás által engedelmességre igyekeztek téríteni. Marziani ezredes e végett Szegedre küldetett. Miután a katonák színlag engedtek, mert mint régi katonák tudták, hogy az ellenszegülés elvégre komoly következéseket vonna maga után, ezen zászlóaljat a felvidékre, Lipótvárra indították azon Magyarországon elfogadott elvnel fogva, hogy minden ellenszegülő csapatokat várakban helyezzenek el. De utóbb megfontolták a dolgot, és Pestre indították a zászlóaljat, hol lefegyverezték és a legénységet haza küldötték, miután megígértették vele, hogy csendesen fog maradni.

A 11. és 12. honvéd zászlóaljon kívül, melynek szervezését és kiképzését csak augusztusban kezdték meg, semmi más honvéd zászlóaljat nem állítottak föl. Abban az időben, midőn a zavargások Erdélyben komoly szint öltöttek, a védelmi erő tehát ott is a nemzetőrséget és az önkéntes csapatokat terhelte. Azzal a lényeges különbséggel, hogy a szász nemzetőrök akkor nem vétettek tekintetbe, mert a szászok is a császári zászlókhöz szegődtek.

De egész azon pillanat beálltaig, melyben lehullott a fátyol, mely igen hosszas ideig fődte a reakzionális párt titkos tevékenységét Erdélyben, s a különböző erők a rend és

csend fentartására megérkeztek, azon kevés rendes katonaságban is bizhatott a kormány. Csak a két oláh határőrvideki ezred tett kivételt.

Ezek ugyanis a szigorú rendszabályok ellenére is, melyekhez a magyar kormány nyult, midőn a balázsfalvi gyűlést föloszlatta, még néhány ezer oláh ott maradt, hogy Barnucz, Janku és több izgatót bevárjon, a mi a szebeni nemzeti bizottság megfutasát vonta maga után, folyvást háborogtak. Ezután azonban a második ezred legénysége fegyverkezni kezdett és Balázsfalvára indult. Ekkor állott be az időpont, melyben az ellenmozgalom vezetői kezökbe vették az ügyet, hogy ez ezredet is fegyelmezzék és a császári szolgálatra megtartsák, mi nem került nagy rábeszélésbe, mivel ők mindig ellenségei voltak a magyar ügynek. De első sorban a nemzeti aspirációk korlátozása jött kérdésbe, valamint megbízható katonai vezényletről is kellett gondoskodni. Midőn a második oláh határőrezred Balázsfalvára indult, Schuster dandár-tábornok az első oláh határőrezred oláhjait Orlat törzshelyre összehitta gyűlésre és fölhívta őket a császár iránti hűsége és a rend és fegyelem fentartására.

De másnemű volt azon tevékenység, melyet a 2-dik oláh határőrvideki ezred parancsnoka Urbán Károly alezredes kifejtett és az általa játszott szerep. Valóban a ritka tünetekhez tartozik, ha egy katona, ki nem foglal el politikai állást, népvézérre teszi magát és a maga aránylag szerény alezredesi állásában a magasabb hatóságok fölébe emelkedik és fölkelésre buzdító manifesztumokat bocsát ki a fennálló rend ellen. Ezt tette Urban alezredes, midőn szabadsági újáról visszatért Bécsből és ezredese Siegenburgi Jovich Sándor báró mint ezredparancsnok betegnek jelentkezett. Urban szeptember hó utolsó napjaiban szolgálati úton az ország összes hatóságaihoz egy manifesztumot intézett, azt mondván, hogy az egész országból 500 faluból paraszt küldöttségek jöttek hozzá, ki csak kevés héttel azelőtt tért vissza; ezek kifejezték volna elégedetlenségüket a jelen helyzettel és annak orvoslását kérték. Ennél fogva kötelességének tartotta, a császártól kieroszakolt engedményeket és Magyarország tényleges elszakadását a monarchiától nem

történtnek nyilvánítani és érvénytelenné tenni. A magyar miniszterium bitorolt hatalom, ugymond, melynek nem szabad engedelmeskedni. Erdélynek Magyarországhoz kapcsolása az oláhok beleegyezése nélkül (?) történt, így tehát érvénytelen és megsemmisítendő. Az erdélyiek nem kötelesek ujonczokat állítani, mivel a magyar országgyűlés nélkülözi a törvényes alapot és az összeírási törvény ő felsége által nincs szentesítve. Ő tehát a monarchia és a dynasztia érdekében fogta kezébe a császári zászlót, hogy fegyverrel kényszerítse a magyarokat további törvényellenes eljárásuk abbahagyására, szóval, hogy az osztrák monarchiát a megsemmisüléstől megmentse, és hiszi, hogy minden jó gondolkodású ember a régi jog e zászlója köré fog seregleni és a tulkapásokat segíteni fog elnyomni. Ezt az oláhoktól annál inkább reméli, mivel mindig készek voltak a császárnak ujonczokat állítani és fölszólítja őket, hogy férfi lakosságuk két százalékát áldozzák a császár fegyveres szolgálatának. Ez volt körülbelül Urbán manifestumának tartalma, kinek ezredét úgy lehetett tekinteni, mint az oláh fölkelés főfészkét, mely a legvéresebb polgárháborút keltette föl.

Legelőbb is Enyed, Torda és Kolozsvár városok feldulását szándékolták. Ha e városok nem mondanának le önkénytelenül a Magyarországgal való egyesülésről és nem mondanák föl az engedelmességet a magyar miniszteriumnak. Báró Vay Miklós báró Puchner altábornagy erdélyországi főparancsnokhoz Urbán alezredes fellépésére vonatkozólag kérdést intézván, tőle azt a választ kapta, hogy arról mitsem tud és megígérte, hogy a legszigorubban meg fogja vizsgáztatni az esetet és szükség esetén fegyveres hatalommal is helyreállítja a törvényes rendet. Nem is kételkedünk Puchner *) nyilatko-

*) Puchner Antal báró, cs. kir. lovassági tábornok és erdélyországi parancsnokló tábornagy 1779-ben Selmeczen Magyarországon született és élete 20-ik évében mint hadnagy lépett be a magyar testőrségbe, a melyből mint lovas főhadnagy osztatott be a cs. kir. hadseregbe. Ebben a minőségben Puchner részt vett az 1805-diki németországi hadjáratban és 1809-ben mint lovas-százados a nagy hadsereg-nél. 1813-ban Platov kozák hetman oldala mellett bátorsága, ügyessége és határozottsága által ismét annyira kitűnt, hogy a cs. kir. Mária Terézia katonai rendjelet és a muszka Szent-György-rendet nyerte. A

zatának őszinteségén; mert lehetetlen, hogy egy katonai főparancsnok ennyire és ily módon fitymáltassa magát alárendeltje által. Ő ugyanis minden fölkelési tervtől távol állott, úgy hogy azok a kegyetlenségek, melyeket később Janku és czinkostársai földéztek, szinte kétségbe ejtették.

A gyorsan egymás után következő események alatt báró Puchner altábornagy föladata, midőn Magyarország ellen fordult, csak abból állott ugyan, hogy a határőrvidéki zászlóaljakat fölállítsa, nem pedig hogy egy féktelen anarchiát engedjen meg, mint ezt gróf Latournak báró Puchnerhez intézett következő leveléből láthatni:

Puchner báró altábornagy ő exczellenziájának, Erdélyország főhadparancsnokának,

Bécs, 1848. október 2.

Exczellenziád a hírlapok által talán már értesült róla, hogy Magyarországon az uralkodó párt a törvényes utat most

kulmi csata után, midőn az osztrák-német legió megalakult, Puchner abba 1814-ben mint őrnagy osztatott be. 1815-ben a Lotharingia nevét viselő 7-dik vérteszredhez tétetett át a tartalék-lovashadtestbe gróf Nosticz altábornagy alatt és 1821-ben Nápoly elfoglalásában is tevékeny részt vett. 1824-ben Puchner ezredes és ezredparancsnok volt a császár nevét viselő 1-ső cs. kir. könnyű lovasezrednél, 1832-ben vezérőrnagy és 1839-ben altábornagy. Olaszországban tanúsított érdemeiért a cs. kir. Lipót-rend középkeresztjét nyerte. 1840-ben Puchner Bécsbe jött az udvari főhaditanácshoz és a Károly főherczegféle 3-dik sorgyalogezred másod tulajdonosa lett. Hat évi tevékenység után a legfelsőbb katonai hatóságnál, az uralkodó bizalma őt az erdélyi főhadparancsnokság élére állította, egy idejüleg pedig valóságos belső titkos tanácsosul is kinevezte. E rendkívül fontos és kényes állásban a törvényes korszak alatt hűséget tanúsított Magyarország iránt, de az ideiglenes kormány alatt kitűzte a császári lobogót és fölmondotta az engedelmisséget a magyar kormánynak. Puchner 1849-ben lovassági tábornokká lépett elő és a Mária-Terézia-rend közép, a vas-korona-rend nagykeresztjét nyerte. Ő mint az Arcier-testőrsg másod kapitánya halt meg 1852. év december 28-án. Puchner vitéz és igen jól alkalmazható tiszt volt, de mint hadvezér Erdélyben nem felelt meg hivatásának. Noha a nagyon tevékeny román fölkelés és a szászok támogatták, azonfelül pedig közel 16000 ember rendes katonaság fölött parancsnokolt, még sem birta Bem kis hadseregét legyőzni, s a lángeszű lengyel tábornok második clőnyomulásánál Szeben felé, a segítségére siető 6000 muszkával együtt kénytelen volt kiűriteni Erdélyt.

már végképen elhagyta és nyílt fölkelésben van ő felsége legfelsőbb parancsai ellen, úgy hogy még gróf Lamberget, az ellenségeskedések beszüntetésére leküldött királyi biztost is a legkegyetlenebbül legyilkolták Pesten.

Itt most a monarchia épségben maradása forogván kérdésben, a törvényes állapotot fegyveres kézzel szükséges helyreállítani.

Midőn e végből minden Magyarországgal határos katonai parancsnokságok rendelkezés alatt álló csapatait mozgósítom, hogy e célra közreműködjem és a horvát bán hadműveleteit támogassam, ezennel megbízom exczellenceziádat, hogy a két oláh határőrezredből 3 zászlóaljat tüstént mozgósíttasson és egy német lovasezreddel együtt egy tábornok vezénylete alatt Magyarországra Nagy-Várad felé indítson.

Ezen fölül a két oláh ezrednél a harmadik zászlóalj azonnal fölállítandó.

Az események rohamos változásánál fogva nem vagyok abban a helyzetben, hogy azt a pontot, a mely felé e dandárnak működnie kell, már most kijelöljem és Nagy-Váradot csak azért neveztem meg, hogy az ottani, noha nem nagy jelentőségű erőd, ne essék a fölkelők kezeibe, ha a forradalmi kormány netalán Debreczenbe vagy Nagy-Váradra kívánná székhelyét áttenni. E tekintetben tehát szabad kezét engedek exczellenceziádnak, hogy a bánságban parancsnokló tábornokkal és Glaeser altábornagygyal Nagy-Váradon saját belátása és a körülmények szerint intézkedjék. Előbbit egyszerűen oda utasítottam, hogy a Schwarzenberg dicsőírásezeredet és mindazokat a csapatokat, a melyeket alkalmazhat, csatolja az erdélyországi hadoszlophoz.

Hogy képes legyen exczellenceziád a Magyarországra induló csapatokhoz egy úteget csatolni, állíttasson össze egyet és vásároljon hozzá alkalmas lovakat. Ha hiányoznék önnek e vásárláshoz a szükséges pénz, fölhatalmazom önt, hogy azt nyugta mellett alkalmas forrásból fölvehesse.

A magyar miniszteriumnak a csapatokra vonatkozó minden netaláni parancsait ezentulra érvényteleneknek tekintse, ennél fogva annak új nemzeti csapatok alakítására és népfölkelésre vonatkozó minden rendeletét lehetőleg meg-

akadályoztassa és mindenütt, ahová a mi csapataink jönnek, fegyverezzék le a nemzetőrséget.

Az eképen Magyarországra indítandó csapatoknak, a Magyarország területére lépés napjától teljes békezsoldjukon kívül, ingyenes hadi illeték fog kiszolgáltatni.

A történetekről kérem azonnali jelentését,

Egyébiránt valamennyi csapatparancsnok utasítást vett a horvát bánnal, báró Jellachich altábornagygyal való érintkezésre és felkeresésére, valamint az ő parancsai teljesítésére is, mire nézve egy császári manifesztum fog kiadatni.

Gróf Latour s. k.,
altábornagy.

Midőn gróf Latour az Erdélyben parancsnokló báró Puchner altábornagyhoz intézte ezt a levelet, még nem volt tökéletes fogalma a Magyarországon uralkodó hangulatról és helyzetről, valamint arról sem, minő állapotban volt a horvát sereg a pákozdi csata után, ha azt hitte, hogy egy pár ezred és egy üteg erősítés a bánt képessé teendi Magyarország legyőzésére, de még kevésbé sejtette levelének a magyar kormány kezébe leendő jutását, melyre nézve az nagy értékkel bírt. Azt tudta meg ugyanis belőle, mit már részben úgy is tudott, hogy gróf Latour érintkezésben áll Magyarországon néhány tábornokkal, csak azt nem tudta még, hogy határozott parancsokat is adott nekik. A magyar kormány tehát ismerte Latour ama szándékát, hogy minden rendelkezés alatti csapatait a bán parancsai alá állítja, a nemzeti csapatok föllállítását meggátolja és a nemzetőrséget lefegyverezze. Ennélfogva ennek ellene működött, hogy elhárítsa magától a fenyegető veszélyt és időt nyerjen további fegyverkezésre. Latour Puchnerhez szóló ezen levele Erdélyben került kézre és a kormánynak küldetett, mely könnyen megfogható okoknál fogva nem közölte azt előbb, mint október 17-én, midőn a hivatalos „Közlönyben“ megjelent.

A déli harcztéren Kiss ezredes *) verbászi győzelme

*) Elleméri és ittebei Kiss Ernő Magyarország egyik leggazdagabb családjából származott, 1800-ban született Temesvárott és hajlámánál fogva, mint fiatal ember, katonai szolgálatba lépett a császári lovasságnál. 1824-ben már főhadnagygyá lett a Károly főherceg nevét

után semmi rendkívüli nem történt. Több apróbb csatározások voltak változó szerencsével, többnyire a szerbek voltak a vesztesek és a magyar csapatok, a melyeket Mészáros elutazása óta Éder vezérőrnagy vezénylett, védőleg tartották magukat. Grünbühli Mayerhofer Ferdinand alezredes, cs. kir. főkonzul Belgrádban, ki a szerb fölkelés előmozdítása körül rendkívüli tevékenységet fejtett volt ki, ezt szeptember hó második felében még megkettőztette, hogy azon kevés nem magyar csapatokra hason, melyek a magyar hadtestben voltak. Mindenekelőtt a herczeg Schwarzenberg nevét viselő 2-ik dzsídásezred parancsnokával, báró Blomberg Frigyessele lépett levelezésbe. Ez csakugyan nem is maradt eredmény nélkül, mert Blomberg báró szeptember 22-én, d. u. 3 órakor Verseczen egy a városházán tartott gyűlésen megjelent, és itt egy a „Wiener Zeitung“-ban közétett s Jellachich által kiadott kiáltványt hirdettetett ki s kijelen-

viselő 3-ik dzsídásezredben, honnét mint százados lépett elő az 5-ik huszárezredbe. Ezen ezrednél az mozdította elő gyors előléptetését, hogy 80,000 forint által a rangban előtte lévők közül többeket rábirt nyugdíjaztatásra, úgy hogy nemsokára őrnaggyá lett. Mint ilyen szolgált Mészárossal ugyanabban az ezredben. Azután jött mint alezredes a 10-ik és mint ezredes és ezredparancsnok a hannoveri király nevét viselő 2-ik huszárezredhez, mely Uj Pécssett állomásozott. Nem volt véletlen, hogy mint ezredes jött széles kiterjedésű jószágai közelségébe. Itt találták őt az 1848-ki viharteljes napok és ezrede nemsokára működni kezdett a szerbek ellen. Kiss a változó szerencsével folytatott 1848-ki hadjáratban kitüntetőleg vett részt, személyes bátorságának számtalan jeleit adta és leginkább a Perlasz elleni sikerült támadásban tünt ki mint önálló parancsnok. Miután a szerbek szokásos makacssággal ujra elfoglalták Perlaszt, Kiss másodizben is elűzte őket onnét és e helyet, midőn az ablakokból embereire lőttek, fölgujtatta. Ő ugyan szeptember 12-én a szerbeket saját uradalmában Aradácsnál megverte, de ezért a szerbek keserűn állottak boszut, mivel Ellemérből, uradalma főhelyéből huszárjai egy századát kiszorították és ott borzasztón pusztítottak. Kiss pompás kastélyából pár óra alatt csak a pusztá falak maradtak meg, a fényes butorzatot és a nagybecsű ritkaságok gyűjteményét tökéletesen megsemmisítették. Időközben szeptemberben a vezérőrnagyságra lépett Kiss — ő volt az első honvédtábornok — átvette a magyar csapatok fölött a parancsnokságot a déli harczeren, de Tomaso-vác bevételével hadi működése megszűnt. Kiss nem birt vezéri képességgel s ezt maga is jól tudta, kivált nagy hadtestek vezénylésénél, jelesül abban az időben, melyben az idő közelgett, hogy a háborut

tette, hogy miután még a magyar katonaság is vonakodik (?) Magyarorszáért harcolni, ennélfogva senki se vegye neki rossz néven, hogy ha ő ezredével együtt nem fog többé kardot rántani Magyarorszáért, de megígérte, hogy míg ezredével itt marad, semlegesen viseli magát.

Már a legközelebbi nap jelent meg egy levél az ezredessé kinevezett Mayerhofer főkonzultól, mely így hangzott:

A fehértemplomi tekintetes katonai bizottsághoz.

Az anarchia meggátlása tekintetéből a határőrvidéki kerületekben ő exczellenctsiája a horvátországi bán, báró Jellachich altábornagy ur által meg vagyok bízva a határőrvidéki ezredeknel és hatóságoknál gyakorlandó vizsgálattal, minthogy ő exczellenctsiája mint a magyar miniszteriumtól legközelebbi független tábornok (és bán is?) ezen egész

nagyobb mérvben kelljen folytatni s így ő 1849 év február havában főparancsnokló tábornokká lett, a mely állásban a forradalom végéig megmaradt. Miután Mészáros a függetlenségi nyilatkozat után a hadügyminiszterségről leköszönt, Kiss lett pár hétre helyettese a hadügyminiszteriumban egész Görgey kinevezetéseig erre az állásra, midőn több tábornok fölváltva helyettesítette a leköszönt volt hadügyminisztert. A jelen munka szerzője akkor az ő oldala mellett volt és az ő munkakörébe vágó mozzanatokat a maga helyén föl fogja említeni. Kiss is csatlakozott a fegyverletételhez Világosnál, honnét Aradra kísérték, hol haditörvényszék által golyó általi halálra ítéltetett és 1849 év október 6-án agyonlővetett. Roppant vagyonával együtt Kiss így életét is föláldozta a hazáért. Kiss tükéletes gavallér volt, elegáns magatartással és ruházattal és kitűnő bajtárs. Debreczenben nekünk és Mészárosnak egy ebéd alkalmával elbeszélte, hogy az osztrák hadseregnél különféle rangú tisztek közt akkoron 300,000 forintot nyugta nélkül és ugyanannyit nyugta mellett kölcsönzött ki. Kiss katonai tudománya nem igen terjedt a felületességen túl, átalán véve ama régi császári lovassági tisztek közé tartozott, kik vagyonuk által emelik állásuk fényét, képviselői a lovassági szellemnek és a valódi lovagiasságnak. Ezrede, a melyre mindig nagy összegeket adott ki, példás állapotban volt. Midőn annak ezredesévé lőn, saját költségén vitt egy alantas altisztekből és néhány közhuszárból álló küldöttséget, kiket saját egyenruháival látott el, Hannoverbe, hogy őket a királynak bemutassa. Kiss a hannoveri Guelf lovagrend középkeresztjét és a pápai Krisztusrendet is bírta. Annak lehetőségére, hogy ugy végezze életét, mint azt végezte, élete végperczéig nem gondolt.

parancsnok nélkül maradt és magukat annak a miniszteriumnak állvetni nem akaró csapatoknak igazgatását magára vállalta.

Fehértemplom törzskari város egyesítése az egész többi ezreddel a rend fentartása érdekében a legsürgetőbb szükségesség és az egyetlen eszköz, hogy a további erőszakos rendszabályok alkalmazása meggátoltassék.

A cs. kir. csapatok egyhangulag kijelentették, hogy sem ő exczellenziája a bán, sem pedig az ő szövetségesei ellen, kikhez az itteni határőrök is tartoznak, nem fognak harcolni és én erre nézve már egyezkedtem is báró Blomberg ezredessel, ugyszintén ő exczellenziája a bánági katonai főparancsnok,*) valamint a tótor-szági**) is értesítve vannak már a legfelsőbb szolgálat és a rend javára a határőrvidéki ezredek szervezése körül kifejtett lépésekről és kész vagyok a rám ruházott hatalmat azonnal a törvényes cs. kir. hatóságra visszaruházni, mihelyt nem áll az ellentétben a szerémségi és horvátországi nép tökéletesen loyális érzületével és a határőrvidéki ezredekével, ha ezek mindenekelőtt ügyüket a magyar miniszteriumtól elválasztják.

Midőn ezt a tek. községnek tudtára adom, még egyszer felszólítom, hogy ezentul ne szegüljön ellen a határőrvidék és saját ezrede vállalatának és ne adjon okot sajnálatos erőszakosságokra, emberéletvesztésre és vagyronrombolasra, minek okáért gondoskodtam róla, hogy az ide mellé-

*) Báró Piret de Bihain altábornagy, ki állásáról leköszönt alig léphetett volt Mayerhofer ezredessel összeköttetésbe, mivel már augusztus hóban küldött neki egy levelet, melyben megütközését fejezi ki a fölött, hogy az ezredes, ki diplomaciai állást foglal el, mégis igazgatásokkal és katonai vállalkozásokkal foglalkozik. Mayerhofer ezredes a válaszzsal nem maradt adós, és hosszabb levélben kifejté, hogy ő exczellenziája nincs jól tájékozva. Ezt a két levelet azonfelül még a „Wiener Zeitung“ esti lapja is nyilvánosságra hozta.

**) Báró Hrabovszky altábornagygyal az egyetlen hadi főparancsnok volt, ki az ideiglenes kormány rendeleteit követte. Így tehát föl nem tehető, hogy ő Mayerhofer ezredessel bárminemű összeköttetésben állott volna.

kelt pontozatokban foglalt ígérek és föltételek hasonlóan biztosittassanak, mire nézve csak az ő viszonyuk mint cs. kir. törzskari község és katonai hatóság fog kivételt szenvedni, a mennyiben én területi parancsnokká Janosics századosot neveztem ki, és Wraczenhaj inséges községre nézve a katonai község segélyzése fog követeltetni.

A tek. község belátásától, jóakarától és ő felsége iránti hűségétől mielőbb kielégítő választ várok e méltányos ajánlatomra, melynek átvitelével Bobalich alszázados, a Versecz előtt álló egyesült csapatok parancsnokát bízam meg. Alibunár, 1848. szeptember 23-án.

Mayerhofer F. s. k.,
ezredes.

Itt következnek a pontozatok:

Blomberg báró cs. kir. ezredes és szabad királyi Versecz városa községi küldöttsége közt egy részről, és Mayerhofer cs. kir. ezredes ur és az osztrák-szerb strazsai népküldöttség közt másrésről történt értekezletről.

Mindenekelőtt Mayerhofer ezredes ur kijelentette, hogy a cs. kir. határőrvidéki csapatok és az osztrák-szerb nemzetközi vállalat alapja nem más, mint a május 1-én és 3-án Karlóczán kimondott nemzeti kívánságok, melyek nagyobbára a következő három pontban foglaltatnak:

1. Ő felsége a császár iránti hűség és ragaszkodás kijelentése és az osztrák császári birodalmi kormányzat alá tartozás a pragmatika sanctio értelmében.

2. Minden a határőrvidék területén és a szerb nemzet közt lakó nemzetiség politikai és társadalmi egyenjogúsága nyelv tekintetében.

3. Az osztrák császári ház előbbi fejedelmeitől az osztrák-szerb nemzetnek engedményezett szabadalmak és kiváltságok meghagyása és visszaállítása. E loyalis elvek-nél fogva az osztrák-szerb nemzet megtagad az osztrák monarchiávali kötelék ellen irányuló minden honarulási szándékot, valamint minden reakziót vagy panszlavismust, és kijelenti, hogy csak a hasonló jogokat követelő horvát bánnal, báró Jellachich altábornaggyal létrejött szövetséghez fog ragaszkodni.

Ezt a három pontot a bánsági kerület szerb nemzeti bizottságának elnöke egész terjedelmében megerősítette és szab. kir. Versecz város polgársága fölszólíttatott ez igazságos és népszerű ügyhöz való békés hozzájárulásra, hogy a város és vidéke a nemzeti párt biztonsága ellen irányult fenyegető rendszabályok ellen meg legyen óva.

E hozzájárulás föltételei és következményeire vonatkozó kérdésre nézve a következőkben állapodtak meg és biztosítottak:

1. Versecz városa azonnal kijelenti hozzájárulását az osztrák-szerb nemzet nemzeti ügyéhez és a katonai határőrvidékéhez.

2. A nemzetőrség és népfölkelés Verseczen oly módon szerveztetik, hogy minden ott lakó nemzetiségek népességi arányukhoz képest vegyenek abban részt.

3. A szolgálat és a városi őrizet egyedül erre az újonnan szervezett nemzetőrségre lesz bízva, és csak annak kívánságára fognak a város biztosítására segítségül cs. kir. határőrvidéki és sorkatonasági csapatok behivatni.

4. Báró Blomberg ezredes a Verseczen állomásozó és Mayerhofer ezredessel történt megállapodás folytán egész az osztrák hadügyminiszteriumtól érkezendő parancsok vételéig rendeltetését illetőleg, mindeddig semlegesnek nyilvánított dzsidaezreddel és a Rukavina gyalogság egy osztályával a várost e hozzájárulás következtében a magyar miniszterium részéről történő minden támadás ellen ótalma alá fogja venni, és szükség esetében a cs. kir. határőrvidéki csapatok által is fog támogatni.

5. Versecz város polgárai személy- és vagyonbiztonsága a szerb vajdaság egész területén biztosíttatni fog.

6. Hogy azon terhek viselése, melyek a városra a háboru tartama alatt esni fognak, rendeztessék, a község két tagja a pancsovai kerületi bizottsághoz adatik, mely ugyanazon arányban, mint a többi tartományi kerület és a határőrvidék egyedül határozzon.

7. Paulison egyelőre az illyr-bánsági határőrvidéki ezredből egy osztály állíttassék föl, mely előőrsoket fog kiállítani a temesvári oldalon, hová a közlekedés a Blomberg ezre-

des ur által szabad menetjeggyel ellátott minden küldemény számára jövet-menet szabadon tartassék, mi az oda küldött jelentésekre és közlésekre nézve Verseczből nem történhetik.

A szerb nemzet által proklamált vajdaság kiterjedésére, vajdája és patriarchája jogainak és katonai állásának meghatározására nézve csak a cs. kir. kormány és a szerb nemzet közt megkezdendő alkudozások fognak véglegesen határozni, egyelőre pedig csak a bevezetésben érintett három pontra és az azokban meghatározott minden vallásfelekezet egyenjogultságára nézve történhetik hivatkozás.

Ezekre a válasz holnapig, e hó 23-ának d. u. 2 órájára elváratik.

Mayerhofer s. k.,
ezredes.

E két okirat, melyek még világosabban mutatják a horvát és szerb mozgalom közt fennállott legszorosabb összefüggést, nem igényel bővebb kommentárt. Mi tehát csak azon körülmény hangsúlyozására szoritkozunk, hogy Mayerhofer ezredes zavaros kiáltványa és szerződési javaslata nem épen azon napon jelent meg, a melyen ő felsége a szeptember 22-ki manifesztumokat kihirdettette, melyek által a magyar alkotmány semmikép nem függesztetett föl, és így az 1848 május 7-ki és június 10-ki legfelsőbb manifesztumok sem semmisítették meg. Ő felsége a szeptemberi manifesztummal a békét és ennek elérése céljából az ellenségeskedések beszüntetését akarta gróf Lambergnek a Magyarországon állomásozó csapatok fölötti főparancsnokságra történt kinevezése által lehetővé tenni.

Az ő meggyilkoltatása által nemcsak minden remény végkép elenyészett a béke helyreállítására, hanem a káros hatások, melyeket Lamberg gróf meggyilkoltatása a magyar rendes csapatok tisztikarára, kivált a déli táborban gyakorolt, még továbbra is megmaradtak. Az első nagy fölindulás ugyan csilapodott, midőn még néhány katonai parancsnok „Pest ellen indulásról” szólott, de az elégedetlenségi szellem, melyet a magyar ügy iránt elvileg ellenséges némely tisztek tápláltak, folyvást tartott. Két kipróbált törzstiszt még a bánsági főhadparancsnokhoz is elment, hogy

tudtára adja abbeli elhatározását, hogy ők Bécsbe szándékoznak utazni, hogy ott a cs. kir. udvarnál helyzetökre nézve tájékozást nyerjenek. A tábornok ezt az utat ugyan nem tartotta épen szükségesnek, de azt a megjegyzést tette, hogy elmehetnek, ha ezt épen szükségesnek tartják, és ők csakugyan el is utaztak. Mészáros, ki még ott volt, futárt küldött utánok. Ez csakugyan utól is érte őket és átadta nekik a hadügyminiszter hivatalos levelét, melyben azzal az intéssel szőlította föl őket a visszatérésre, hogy állásukra nézve semmi kétségük sem lehet, míg ő a király ő felségét képviseli. A tisztek egyike folytatta utját, a másik előléptetéssel tért vissza a táborba.

XV.

Huszonnégy ezer darab honvédruha megrendelése. — A honvéd zászlóaljok szaporítása. — A szabad csapatok ruházata és felszerelése. — A nemzetőri tanács rendelete az új zászlóaljok ruházatára nézve az országos ruhabizottsághoz. — Az országos fegyvergyár. — Lőszerkészítés és ágyuk. — A három főfegyvernem szervezésének kifejlődése. — A honvédelem előmozdítása adományozások által. — A pénzügy. — Mészáros a déli hadtesthez.

Mielőtt áttérnénk a legfontosabb politikai eseményre, mely a legdöntőbb fordulópontot képezte az alkotmányos élet újra fölébredésében, azokat a haladásokat kell jeleznünk, melyek szeptember hava utolsó harmadától kezdve a honvédelem minden terén előfordultak.

Abban a mérvben, a melyben a törvényes alap elhagyásával minden tekintetbevétel és meggondolás megszűnt és a veszély nőtt, a fegyverkezések általán véve nagyobb mérvet öltöttek és gyorsabb lefolyásuakká lőnek.

Már az utolsó rendelet, melyet a honvédelmi bizottmány kiadott, több honvédzászlóalj fölállításának megkezdésére mutatott.

Szeptember 23-án ugyanis 24,000 honvédruházat készítésére pályázat iratott ki és nyilvános fölszólítás által mindenkinek tudtára adatott, hogy a szükségelt posztó, vászon, gyapot és posztónemek, nem különben a többi kellékek is vagy szerződési uton, vagy kész vásárlás által, még pedig vagy egyenkint vagy pedig többféle czikk együttesen, sőt még a kész anyagok és felszerelési cikkek is a nemzetőrségi haditanács részéről lesznek a hirdetés napjától szállítandók.

Ennélfogva fölszólítás bocsáttatott ki minden bel- és külföldi gyárosokhoz, kereskedőkhöz és czéhekhez vagy vállalkozókhoz írásbeli vagy szóbeli ajánlataik megtételére, s azoknak Pesten legfelebb négy, a külföldre nézve pedig tíz nap alatti beadására a nemzetőri tanács gazdasági osztályához (szabadsajtó utca, Jankovics-féle ház, 585. sz. a., I. emelet).

Az írásbeli ajánlatoknak nemcsak a szükségelt tárgyak mennyiségét, hanem azoknak árát és a szállítási időt is meg kellett nevezni. A szükséges óvadék csak a szerződés megkötésénél tétetik le. Közelebbi részletekről a mintákra és egyéb föltételekre nézve a gazdasági osztály adna bővebb tudósítást.

Továbbá megjegyeztetett az is, hogy nem csak barna, hanem kék, szürke, sőt még fehér és zöld egyenruhákra és másszinű posztónemekre nézve is köthető szerződés.

E nagy vállalatnál, mely főleg a honi iparra nézve volt előnyös, végre még az a remény is ki volt fejezve, hogy a legbuzgóbb tényleges pályázat fog beállani az illető iparágakban és arra is történt emlékeztetés, hogy azon veszélynél fogva, a mely a hazát fenyegeti, a kérdéses fölszerelési cikkek leggyorsabb előteremtése és jutányos árak volnának a legfőbb föltételek.

Négy nappal e pályázat hirdetése után, azaz szeptember 27-én, a kormány a már fennálló 16 honvédszászlóaljnak 14 más ily zászlóaljji szaporítását rendelte el, úgy hogy azok száma 30-ra hágott. Ez alkalommal a kormány egy honvéd hadsereg szükségességét hangsúlyozta, mint-hogy a nyomasztó helyzet, melyben a haza van, sürgősen követeli annak életbeléptetését. Mindennélfogva a kormány a megyék, városok és kerületek részéről állítandó ujoncok részére az alább következő katonai állítási főhelyeket azzal a meghagyással jelölte ki, hogy azokra nézve semmi módosítások vagy változtatások nem fognak történni.

Megyék: Trencsén és Pozsony, 15-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Pozsony városa.

Nyitra és Turóc megyék: 16-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Érsek-Ujvár.

Árva, Liptó, Zólyom és Bars megyék: 17-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Radány és Léva.

Komárom, Esztergom, Nógrád és Hont megyék: 18-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Komárom vára és Vác városa.

Gömör és Szepes megyék: 19-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Lőcse.

Sáros, Abauj és Torna megyék: 20-ik zászlóalj; főtörzskari hely: Kassa.

Ung, Bereg, Máramaros és Ugoesa megyék: 21-ik zászlóalj; törzskari hely: Munkács.

Borsod és Zemplén megyék: 22-ik zászlóalj; törzskari helyek: Miskolcz és Sátoralja-Ujhely.

Moson, Sopron és Győr megyék: 23-ik zászlóalj; törzskari hely: Győr városa.

Jászság, Buda és Pest városok: 24-ik zászlóalj; törzskari helyek: Jászberény és Pest városa.

Pest megye: 25-ik zászlóalj; törzskari hely: Pest városa.

Heves és Bihar megyék: 26-ik zászlóalj; törzskari hely: Eger.

Bihar megye és a Hajduvárosok: 27-ik zászlóalj; törzskari hely: Nagy-Várad.

Szabolcs és Szatmár megyék 28-ik zászlóalj; törzskari hely: Debreczen.

Csanád és Arad megyék: 29-ik zászlóalj; törzskari hely: Arad.

Csongrád, Békés és Bihar megyék: 30-ik zászlóalj; törzskari hely: Hódmező-Vásárhely.

A honvédsereg szervezése előmozdítására szolgáló rendszabályokkal összefüggésben állott az október 2-án kelt következő rendelet is:

„Az önkénytes csapatok föllállítására nézve jövőre a következők határozatnak:

1. Azok az önkénytesek, kik valamely honvédtesthez négy évi szolgálatra soroztatják magukat be, az állam által egyenruhával és fegyverekkel láttatnak el.

2. Azok a szabadcsapatok pedig, melyek nem soroztatják magukat be a honvédhadseregbe, mostantól kezdve nem vehetik igénybe az állam általi segélyezést.

3. Az egyes hatóságok által a belső közbiztonság céljából állított vagy állítandó önkénytesek, minthogy az illető hatóságoktól függenek, fegyverekkel és egyéb kellékekkel szükség esetében ezek által láttatnak el.

4. Valamennyi hatóság ezennel fölszólíttatik, hogy leg-
rövidebb idő alatt állítsák ki honvédelmetüküket és az általok
állított csapatokról időről időre az országos haditanács elnö-
kéhez, Nádosy Sándor alezredes urhoz jelentéseket tegyenek.

Valóságos lázas buzgósággal adattak ki a honvédelmi
bizottmány által egymásután a rendeletek a honvédek ujon-
czozására és felszerelésére.

Október 2-án a honvédelmi bizottmány a következő
rendeletet küldötte valamennyi hatósághoz:

„Minthogy a Duna jobb partján fekvő hatóságoknál az
intézkedések a népfölkelésre már megtörténtek, ezek mind-
addig érvényben maradnak, míg az említett helyhatósá-
gok nem tisztultak meg az ellenségtől. A többi hatóságok
pedig, a melyeknek a népfölkelés állítása határozottan meg
nem hagyatott, folytatják a honvédelmi ujonczozást, és az
állított vagy még állítandó ujonczokat a már eddig kibocsá-
tott rendeletek értelménél fogva felszerelik és számukra
kijelölendő állomásaikra szállítják, és minthogy a fővárosi
kézművesek nem elegendők a szükséges egyenruhák elké-
szítésére, a vidéki kézművesek által szerződésileg vagy más
egyességnél fogva a szükséges ruhadarabokat késedelem nél-
kül el fogják készíttetni. A költségek a hatóságoknak a maga
idejében bekövetkezendő számolás alkalmával az állam által
meg fognak téríttetni.

Hogy a ruhadarabok és felszerelési tárgyak elkészítése
minél előbb létesíttessék a kiállítandó zászlóaljok számára és
hogy az iparosok és kézművesek részvétele további csapat-
főállítások céljából biztosíttassék, a nemzetőri tanács a kö-
vetkező rendeletet tette közzé:

„Minden szabó, cipész, eszismadia, szijgyártó, nyereg-
gyártó, szücs, gombkötő, csáko és katonasipka készítő mester
további rendeletig, azaz mindaddig, míg a hadsereg fölruhá-
zásával és felszereléssel el van foglalva, minden nemzetőr-
ségi szolgálattól ezennel föl van mentve.

Azok a czéhfőnökök és mesterek, kik szerződésbeli kötelességeket vagy szállításokat vállaltak, kötelesek hanyag és kötelességeiket nem teljesítő legényeiket szigorun munkára szorítani és azok, kik ez intések daczára a rájuk bízott munkát elhanyagolják, a hatóságnál azonnal az érdemlett büntetés végett névszerint följelentendők.

Továbbá a czéhbeli előljáró és mester kötelessége teljesítésére intetik, hogy polgári munkáit a mennyire lehet, elhalassza.

Végre minden czipész és csizmadia ezennel fölhivatik, hogy azok, akik a bakkancsok szállítását szerződésileg magukra vállallják, a nemzetőri tanács gazdasági osztályánál ajánlataikat 24 óra alatt nyujtsák be, azok pedig, a kiknek már ily bakkancsaik készen vannak, vagy azokat saját felelősségükre rövid idő alatt el akarják készíteni, a fölpénz végett a nevezett hivatalnál szóbelileg jelentkezzenek.

Budapest, 1848 október 5-én.

Nádossy, s. k.,
alezredes.

Pázmándy Dénes.

A nemzeti véderő föllállításával egy ruházati bizottság föllállítása is szükségessé lőn, mert az Ó-Budán létezett cs. kir. ruhatári bizottság ugyan kisegítőleg igénybe vétethetett, de ez a cs. kir. sorkatonaság szükségleteinek fedezésére szolgált és ennek nagy készletei később biztonságba helyeztetek. A magyar kormánynak tehát igyekezni kellett, hogy magának saját ruházati bizottságot alapítson. Az a mód, a mely által ez egy csupán szabási műhelyből nagyszerű intézetté fejlődött, rendkívüli érdekekkel bír.

Midőn az első tiz honvédszászlóaljnak és az első honvédtütegnek föl kellett állittatnia, Nyitray főhadnagy az első honvédszászlóaljtot az első két honvédszászlóalj fölruháztatásával bízott meg. Nyitray, mint régi katonatiszt, ki 1831-ben lépett a cs. kir. hadseregbe, 1841-ben hadnagygyá lett és letévén a vizsgát, mint katonai gazdasági tiszt osztatott be a stockeraui ruházati bizottsághoz, honnét később az ó-budaihoz tétetett át, hosszas gyakorlatánál fogva szaktudományal és tapasztalattal birt. Azonfelül igen szorgalmas tiszt

volt. Első hatásköre nagyon szerény volt. A rokkantak laktanyája (most Károly laktanya) hátulsó részében néhány szoba bocsáttatott rendelkezése alá, a melyekben több polgári szabó attilákat és egyéb ruhadarabokat szabott ki, melyek később elkészítés végett szabóknak adattak ki.

Ugyanez az eljárás alkalmaztatott más helyeken is, de ez által a zászlóaljak fölruháztatása és fölszerelése, mint ezt már előbb megjegyeztük, igen lassan haladt előre. De midőn a szükségletek szaporodtak és a kormány az előrelátható szükségességtől át volt hatva, hogy véderejét növelje, első lépését tette az országos ruhabizottság megalapítására és azt Weingartner százados és parancsnok igazgatása alá helyezte Pesten az ugynevezett sörházlaktanyában. Ez a nemzetőri tanács alatt állott, de működési köre nagyobb kiterjedésű lett, noha úgy maradt mint volt. Ez nem a ruhakészletek előállításával foglalkozott, hanem csak az anyagok átvételével, a kiszabással és a kiszabott ruhaneműk kiadásával a kézművesek kezeibe.

A munkák szaporodásával és hatáskörének kitágításával egész tevékenységgé, a helyiségek a sörház laktanyában is szűkeknek bizonyultak, és az országos ruhabizottság Nyitrai indítványára átköltözködött az akkor üresen álló hajóhivatali épületbe a Dunánál. A munkaerők tetemesen szaporodtak, minthogy a nemzetőri tanács föllállítása után a kézművesek csoportonként jelentkeztek. Mindent, ami a fennemlített hatóságoktól elfogadott szállítók által beérkezett, a ruhabizottság vett át. A kész ruha és fölszerelési tárgyak szállítók által a csapatokhoz küldettek vagy raktárakba tettettek. Anyagokban azonban csak gyapot, vászon, posztószövetek és bőr fogadtatott el. A ruhák és a cipőneműek ezen túl is mint eddig csak ki lönek szabva és így adattak ki kézműveseknek elkészítésre. A fehéreneműeket és minden vászonneműt női kezek készítették az országos ruhabizottságnál. Ez nem csak a fővárosban volt így, hanem mindenütt az egész országban, mi által minden kézműves részesült a haszonban. A varrásnál alkalmazott nők száma 50—60-ra ment és ezek közt igen sok katonatiszt és polgári tisztviselő özvegye volt.

Október közepétől kezdve az új intézetek oly roha-

mosan működtek, hogy az országos ruhabizottság munkái már a hajóhivatal épületébe is alig fértek. Így tehát az az új épületbe tétetett át, hol a 4. és 5. számú pavillonokat mind a három emeletben betöltötte, míg a tisztek a 3. számú pavillonban szállásoltattak el. A legénység szobái a pavillonokban az elválasztó falak áttörése által roppant helyiségekké varázsoltattak, melyekben számtalan munkáskéz talált foglalkozást, ezek közt 60 szabó is.

Lassan-lassan a személyzet is ki lön egészítve és teljes számuvá lön, az üzlet működése szerveztetett és a ruhabizottság a következő szakokba osztatott:

I. szak:	Posztószövetek.
II.	" Vászón
III.	" Bőr
	} anyagok.
IV.	" Laktanyai és tábori kellékek.
V.	" Kész ruhák.
VI.	" Fehérneműek.
VII.	" Tábori szükségletek.
VIII.	" Orvosi szerszámok és kórházi szükségletek.
IX.	" Bakkancsok és csizmák, kiszabva.
X.	" Lovassági felszerelési szükségletek.
XI.	" Vászónkezelés (szabás, varrás).
XII.	" Kiszabott vászonneműek kiosztása a munkásoknak.
XIII.	" Bőrkezelés (czipészet).
XIV.	" Elszállítás.

Ebben az intézetben így aztán egy minden szükséglettel gazdagon ellátott katonai intézettel birt az országos ruhabizottság, mely minden szükséglet fedezésére képes volt október végeig az új épületben. Ettől az időtől kezdve a hadsereg fölruházása és felszerelése is gyorsabban folyt. Még lesz alkalmunk ez intézet működéséről szólani, miként oldotta meg súlyos föladatát a legválságosabb időben az azon korszak egyik legerélyesebb és legtevékenyebb kormánybiztosának, Lukács Sándornak igazgatása alatt. Mindaddig, míg a közlekedés a külfölddel meg nem volt szakítva, az anyagok előállítására nem volt bajos, ekkor még a gácsi posztógyár is megkettőztette

igyekezetét. A munkák szállításában igen nagy részt vettek a bécsi iparosok is.

Említésre méltó még azon körülmény is, hogy a kézművesek közt sokan voltak, kik a katonaruhák és fölszerelések ingyenes elkészítésére készeknek jelentkeztek. Így jellelül Toma szabó és segédei egy egész hétre nadrágok ingyenes varrására ajánlkoztak. Kulcsiczky pozsonyi polgár és szabómester 50 köpenyeget és 50 nadrágot ajándékozott a pozsonyi 4-ik honvédszászlóaljnak stb. Más oldalról is történtek hasonló ajánlatok magán uton a honvédszászlóaljak részére. És ha nagyobb gondot fordítottak volna a magyar hadseregnél a ruhák tisztán és jó karban tartására, azon időtől kezdve, midőn az országos ruhabizottság nagyban működött, nagy készlet ruha és fölszerelési tárgy lett volna a raktárakban fölhalmozva. Így azonban a ruházatok rendes viselési idejének meghatározásáról szó sem lehetett, hanem a hamar elviselt ruhákat gyorsan kellett pótolni és még ennél a kezelésnél is voltak csapatok, melyek meglehetősen tisztességesen néztek ki. Ez által a kormány zavarba jött és kénytelen volt pazarolni, midőn a háza a külföldtől úgy szólván el volt zárva és külföldi iparczikkék csempészeinek sokszor silány anyagokért magas árakat kellett fizetni.

A fegyverek kiszolgáltatásában a hadsereg számára nagy volt a haladás azon időtől kezdve, midőn berendeztetett Budapesten a fegyvergyár, mi által naponkint bizonyos számú fegyverek gyártattak. Az ugynevezett országos fegyver-bizottság tevékenysége Marcziani ezredes elnöksége alatt azonban nem volt sikeresnek nevezhető. A külföldön készült fegyverek nagy része szinte eltékozoltatott a nemzetőrségre és önkéntesekre és a szolgálati idő leteltével aránylag csekély számban került vissza. Azon megrendelésekből, melyek későn történtek, igen sok nem is jutott út a magyar határon; mert a küldemények jelezve voltak és lefoglaltattak. Innét eredt a folytonos hiány a hadsereg fölfegyverzésében.

Ily viszonyok közt nagy fontosságu dolog volt egy nagy fegyvergyár fölállítása. A gyár az ugynevezett Valerolaktanyában, hol selyemgyár is volt és a mely most kincs-

tári épület, állíttatott föl. Egyik fiókintézete a váci ut egy magánházában volt elhelyezve, közel az osztrák államvaspálya indóházához. A pesti fegyvergyár nagyszerűen volt berendezve; mert a löfegyver minden alkatrésze, nemkülönbön szuronyok és kardok is gépekkel gyártattak benne kitűnő vasból. E nagy intézet tehát méltán érdemelte meg az országos fegyvergyár nevet.

A gyár élére Rombauer Tivadart, a keresk. miniszterium osztálytanácsosát, állította a kormány mint igazgatót.

A gyár mindenekelőtt az előtalált 30000 régi fegyver átalakításával foglalkozott. Ezután kezdődött az új fegyverek gyártása. Naponkint 800 fegyvernek kellett volna itt készülni, de soha sem készült el több ötszáznál, melyeket azonnal az átvételi bizottság vett át. A fegyvergyár megalapítása körül legtöbb érdeme volt Rombauer után a fegyverfőfelügyelőül kinevezett Lahner ezredesnek, ki a fegyvergyártás fölött szigorúan őrködött. A faalkatrészek hasonlóan a gyárban készültek, az alkalmas fa magánosoktól vagy Stájerországból került ki. Lahner*) oldala mellett, mint bizottsági tag, négy szakértő tiszt működött, kik közt Havas Sándor a gyártott fegyverek megvizsgálásával volt megbízva.

Pozsonyban és Kassán is kellett volna fegyvergyáraknak fölállíttatni, de az események gátlólag jöttek közbe. Kolozsvárott azonban fölállíttatott egy kis fegyvergyár, de a mely csak az elromlott fegyverek kijavításával foglalkozott egyedül az erdélyi hadsereg számára és itt igen jó szu-

*) Lahner György 1795. év október 6-án született Besztercebányán, 1816-ban mint hadapród lépett a Gynlay gróf nevét viselő 33. sorgealozezredbe, melyben 1844-ben őrnagyságig lépett elő. Mig ezrede 1848-ban Olaszországban Benedek Lajos parancsnoksága alatt vitézül harczolt, azalatt Lahner Kassán a 3. zászlóalj főlőtt parancsnokolt, melylyel nemsokára a déli harcztérre rendeltetett. Ugyanazon év október havában ezredessé lett és a honvédelmi bizottmány Magyarország főfelszerelési és fegyverzési főügyelőjévé nevezte, mely minőségben sok szakismeretet, belátást és rendkívüli tevékenységet tanusított. Ez kivált abban az időben történt, midőn a fegyvergyár és más az ő parancsnoksága alá tartozó katonai intézetek Nagy-Váradra tétettek át a fővárosból és ott rendeztettek be. Az ő erélyességének és fúradhatlanságának köszönheti a magyar hadsereg, hogy még a legmostohább körülmények közt sem szenvedett soha szükségét fegyverek-

ronyok is készültek. Utóbbi időben e mellett kísérletek is tétettek itt fém-puskacsövek készítésére. A fegyverek igen szépek voltak, de a csövek vastagabbak lévén a vasesöveknél, hadi használatra nagyon nehezek voltak.

Ami a lökészeteket illeti, ezeket eleinte nyugta mellett a cs. kir. szertárból vették, még pedig előbb a régibb készletekből, részint pedig a cs. kir. 5-ik tüzérezred legénysége által készített lökészetből. Midőn azonban később a körülmények változtak, midőn minden megye, minden város éles töltényeket követelt nemzetőrsége számára, a cs. kir. szertár tölténygyártása ellankadt. Hogy a tölténykészítésben ne álljon be fenakadás, Ullrich a Moga hadtestében szolgáló főhadnagy és ütegarancsnok kapott meghívást Pestre, hogy e fontos szakmát átvegye és annak nagyobb kiterjedést adjon.

Ezt Ullrich csak úgy érthette el, hogy az újépület rendelkezésére álló helyiségeiben a lökupakok készítését és golyók öntését még éjjel is folytatta, míg a löporkezelés a dolgozó műhelyekben csak nappalra maradt szorítva. Ezt Ullrich főhadnagy az 5. tüzérezred fegyveres legénysége igénybevételével tehetette csak; mert e legénység nem akart Magyarországon szolgálni. De honvédek is dolgoztak itt. Így lehetett csak pótolni a roppant lökészetlétkozlást, mely az utolsó ütközetekben történt, hogy mindig elegendő mennyiségben szállított lökészet.

Összig öt nagy munkaműhely állíttatott föl, mindegyike 200 □lábnyi területtel, és így összpontosíttatott a lökészetgyártás a váci határon.

ben. Oly tettekről, amelyek háboruk alatt a harctéren kívül esnek, a történelem rendesen nem szokott szólni, de midőn egyszer egy egyszerű vitéz katona, egy tábornok ugynevezett fegyvertári érdemeiről igen együgyűen azt jegyezte meg: „il est grand dans son genre, mais son genre n'est pas grand“ (ő nagy a maga nemében, de neme nem nagy), akkor e mondat első tétele Lahnerre alkalmazható. Rendkívül fontos állását még mint tábornok is betöltötte egész a világosi katasztrófiáig, hol, noha nem volt harcos, mégis alá vetette magát a muszkák előtti fegyverletételnek és sorsosaival együtt Aradra kísértetett. Itt kötél általi halálra ítéltetett, és épen születése napján, október 6-án 1849-ben végezte a vesztőhelyen életét. Lahner többoldalulag képzett és buzgó tiszt volt szolgálatában, különben pedig teljesen becsületes, tiszteletreméltó ember.

A gyutacsok eleinte mutatkozó hiányát, melyek azokhoz a tárgyakhoz tartoztak, melyek, mint azt más helyütt megjegyeztük, az osztrák és magyar miniszterium közti üzletre vezettek, ez nem csak egészen pótolta, hanem az egész hadsereg számára is tökéletesen elégséges volt a háboru tartama alatt. Az 1848. év elején némely hazafi által fölállított vegyészeti gyár technikai és vegyészeti tárgyak előállítására, így tehát a gyáripár legfontosabb részére, gyutacsok és gyukanóczok gyártására alakíttatott át. Az ehhez szükséges gép Angliából hozatott és noha a közlekedés azon időben megszakadt, a gép fenakadás nélkül jött az osztrák hadseregen át Budapestre. A gyutacsok és gyukanóczok készítésére a városon kívül rendeztetett be egy helyiség, valamint egy másik robbanóhigany készítésére is. De ehhez ismét kellő mennyiségű salétromsav volt szükséges, melyet a vidéken kellett előállítani. A vegyészeti gyár ily módon fényesen megoldotta rábízott föladatát, midőn a magyar hadsereg számára milliónyi gyutacsot és gyukanóczot állított elő.

Ágyuk a váczi uton levő es. kir. ágyuöntödében nagy számban voltak felhalmozva, de többnyire régi gyakorlati ágyuk voltak, melyek a honvédszászlóaljok számára vétettek át. Miután kijavíttattak, jelesül a kiegészített gyulyukak kisorsfolása végbe ment, és az ágyuk ismét használhatókká lőnek, elég jó szolgálatokat tettek. Csak később kezdték meg az ágyuöntést, mivel 40 ütegre nem volt elég ágyu. De ezekből az ágyukból minden oly város kapott, mely nemzetőri tüzéséget akart állítani. A szepességiék magok készítettek maguknak ütegeket, miután a templomok harangjaiból 8 ágyut öntöttek, a szükséges lovakat megszerezték, szóval tökéletesen felszerelték ütegeiket. Némely főnemes családok váraiból is kerültek ágyuk, jelesül az Andrássy grófi család a krasznahorkai várból három kisebb kaliberű ágyut, herczeg Eszterházy Pál pedig Kis-Mártonban lévő hatfontos üteget ajándékozta az országnak.

Ágyulőkészlet nagy mennyiségben volt, s utólagos készítése ép oly buzgón folyt, mint a puskalőkészlet gyártása. Igen nagy mennyiségű tömör és üreges ágyugolyó készült Ruszkaányán Maderspach báró ottani igazgató alatt.

Az ütegek fogatait Békefy alezredes parancsnoksága alatt a Károly-laktanyában működő loállítási bizottság kezelte egy szekeresztiszt örökődése mellett. Eleinte több ütegnek es. kir. szekereszlovai is voltak. Végre tetemes számmal küldöttek magánemberek szép és alkalmas szekereszlovakat a honvédtüzérség számára.

E részben különösen megemlitendő a váci püspökség, mely 30 lovat ajánlott föl és Szabadka városa, mely a fenebbi czélra 18 kitünően fölszerszámozott lovat bocsátott a kormány rendelkezésére.

Lőpormalmok Pozsonyban, Beszterczebányán, Nagybányán és Kassán voltak es. kir. tüzerztisztek örökődése alatt. Saját lőpormalmokat a magyar kormány csak később állított fel.

A három főfegyvernem szervezése következő módon haladt előre:

A honvédszászlóaljak május havától szeptember 23-áig csak a 16-os csekély számot érték el, melyek közül három még fölállítás alatt állott, míg kettő-három még csak a papiron volt. Mily lassan ment e zászlóaljak szervezése, az a körülmény is bizonyítja, hogy a 14. honvédszászlóalj, melynek fölállítása már a 11, 12 és 13-ikkal július 20-án rendeltetett el, csak szeptember 14-én léphetett életbe a pesti csatározászlóalj átalakítása után. A rendes gyalogság lassu szervezésének okát már előbb említettük és ha az abban az időben, midőn Magyarországot a horvátok betörése fenyegette és ezek által megtámadtatott, nagyobb előmenetelt nem tett ez csak úgy magyarázható, hogy a baj perczében a tömegek fölállításának kellett szentelni minden figyelmet, melyeket a mozgó, az állandó nemzetőrség és a szabad csapatok képviseltek.

A magyar haderők október hóban kezdett és csodás gyorsasággal haladó szervezésénél mindinkább előtérbe lépett annak tömörítési szándéka az által, hogy a rendes csapatok száma mindinkább szaporított és a rögtönözött szabálytalan alakulások később egészen megszűntek. A buzgalmat szabad csapatok fölállításában ugyan nem akarták bénítani, de ezeknek létezése nem volt hosszas tartamu; mert utóbb honvédszászlóaljakká vagy huszárezredekke alakították át.

A már föllállított vagy föllállítandó szabadesapatokhoz jött még a Frangepán nevét viselő zászlóalj is, mely a Pozsonyban magyar szolgálatba álló Ceccopieri nevét viselő cs. kir. gyalog serezed legénységéből alakított és egy 4 századból álló zászlóaljat képezett.

A honvéd lovasság föllállítása is megkezdett. Így jelsül az önkénytes jász-kun lovasság egy 6 századból és 1000 lóból álló huszárezreddé alakult át, mely a Lehel történelmi nevet vette föl.

Október elejéig tehát az eddig említettekben a következő szabadesapatok alakultak:

Lopresti (vadász)	}	gyalogság
Szalay (Bocskay csapat)		
Woroniecki (vadász)		
Hunyady		
Zrínyi		
Berzenczey	}	lovasság
Hunyady		
Jászkunsági		
Berzenczey		
(Bocskay hajdu)		

A honvédtüzérség fejlődése gyorsabban történt, midőn két új üteg föllállítása rendeltetett el és egy 12 fontos s két 6 fontos üteg föllállítása gyorsan haladt.

A műszaki csapatok szervezése is megkezdett később és azok a tisztek, kik a magyar tábornokhoz jelentkeztek, szeptember vége felé parancsot kaptak jelentkezésre a budai főhadparancsnokságnál és képzettségükre nézve báró Hrabovszky altábornagy előtti vizsga letételére.

Nem hagyhatjuk említetlenül azon bőséges adakozásokat, melyek a haza védelmére az ország minden részeiből befolytak és a hivatalos Közlöny legtöbb hasábját megtöltöttek. Roppant mennyiségű fehér- és ágynemű, tépés, sebkötésre szolgáló vászon stb., fegyverekkel, lovakkal és tetemes pénzüsszegekkel együtt folyt be. Hosszu lajstromokban voltak följegyezve az önkényt belépő vagy állított honvédek nevei, kik 20 forintnyi fölpenzeikről vagy egészen vagy részben lemondottak. A nemzeti kölesönhöz való járulás mind-

inkább szaporább lőn és egyre nagyobb pénzadományok folytak be. Így befolyt:

	Mint ajándék	Mint kölcsön
Juniusban	45,805 frt 32 kr.	69,980 frt 29 kr.
Juliusban	249,370 „ 21 „	329,650 „ 23 „
Augusztusban	509,177 „ 16 „	581,385 „ 28 „

Gróf Batthyány Lajos miniszterelnök legnagyobb uradalmi egyikének egy évi jövedelmét engedte át az államkincstárnak. Batthyány Fülöp herczeg maga 20,000 és Győr városa 5944 ezüst forintot ajándékozott, azonfelül nagyértékű ezüst asztali készletet. Munkánk körén tulmenne, ha föl akarnók jegyezni mindazokat a gazdag adományokat készpénzben és ezüstműben, mely beolvasztatott, hogy ezüstpénz veressék belőle és hogy fedezésül szolgáljon az egy és két forintos magyar bankjegyeknek.

Haderőnk fejlődésével és a honvédelem növelésére czélzó minden módokkal kapcsolatosan, valamint ama harc kiterjedésével szemben, melybe Magyarország keveredett s mely nemsokára valóságos háboruvá fajult Ausztria ellen: pénzügyeinkről munkánk keretének megfelelőleg szükséges szólnunk. Közigazgatásunk ezen ága alkotmányos életünk békés és üdvös fejlődése tekintetéből, valamint a háboru viselésére nézve is a legfontosabb volt. De nagy különbség van egy állam közt, mely régi szervezeten alapulva, már minden eszköz birtokában van, hogy az észszerű államgazdasátnak minden irányban megfelelhessen és az olyan közt, melynek most kell csak saját lábaira állani. De ha a csak alig fejlődő államélet első mozzanataihoz még háborus események is járnak, oly helyzet áll be, a melynél bajosabbat képzelni nem lehet. Ebben a helyzetben volt Magyarország, midőn 1848. ápril 11-én Kossuth Lajos a magyar pénzügy kezelését, vagyis helyesebben megteremtését kezébe vette. Minden, a mit ő a magyarországi pénztárakban talált, nem volt több mint 506,105 frt 24 kr. e. p. Ezt még az osztrák miniszterium, a maga — más helyen említett — augusztus havi emlékiratában, melyben a magyar pénzügyi eljárás elleni sérelmek is föl vannak hozva, maga is beismeri. A magyar pénztárakban talált ürességet az a körülmény magyarázhatja

meg, hogy az 1847 november 1-étől, 1848 áprilisig (a közigazgatási év azon időben november 1-én kezdődött és a legközelebbi év december 1-éig terjedt) befolyt jövedelmek (6.551,480 forintból 5.430,363 frt) az osztrák kormány rendelkezése alá bocsáttattak.

A pénztárak üressége ugyan igen nagy baj volt, a mennyiben a folyó kiadások forogtak kérdésben, de Kossuth ezen pillanatnyi zavaron tudott segíteni anélkül, hogy hitelt venne igénybe. Mint később látni fogjuk, nagy sikerrel hivatkozott a nemzet áldozatkészségére. De minő óriási föladatot kellett a magyar pénzügyminiszternek még a viszonyok békés fejlődése mellett is Magyarországon megoldani! Magyarországra nézve 1848 előtt külön pénzügy valóságos értelemben nem létezett. Magyarországgal ugyanis e tekintetben félig mint tartománynyal, félig mint önálló állammal bántak, mivel a jövedelmek egy része, az úgynevezett házi és hadi adó csak Magyarország közigazgatására fordított, míg a legjelentékenyebb jövedelmek a bányákból Ausztria összes jövedelmeivel összevegyítették. A közvetett államjövedelmeket illetőleg minden biztos kimutatás hiányzott. Csak 1848 márczius hava után voltak Magyarország jövedelmei egy az osztrák miniszterium részéről a kremsi országgyűlés számára Ausztria összes jövedelmeiről kidolgozott budgetből kimutatva, ezek szerint 1847-ben a jövedelmek Magyarországból, Erdélyből és a katonai határőrvidékből 22.320,683 frtra rugtak. Ebből az összegből az osztrák kormány Magyarországra 13.490,393 frtot, a magyar ezredek fenntartására, az általános közigazgatásra és egyéb jelentéktelen tételekre 1.641.394 frtot, összesen 15.190,923 frtot fordított és így még 7 millió többlet maradt, mely összeg a bécsi központi pénztárba folyt be.

A jövőben mindennek másképp kellett történni. Magyarországnak saját háztartással kellett bírnia, azaz illet teremtenie, a rendes és rendkívüli kiadásokról gondoskodnia és a szervezésre és fentartásra szükséges összegeket beszereznie, a kereskedelem, ipar és nemzetgazdaság emelésére az országban új közlekedési vonalakat, vasutakat nyitni és az eddig meglevő elhanyagolt országutakat járhatókká tenni, a

népnevelésnek iskolák szaporítása és reformálása által újabb alapokon lendületet adni stb., szóval Magyarországnak alapjából kellett újra fölépíttetnie. Erre sok évi békés fejlődés lett volna szükséges, hogy szilárd alapokra lehessen fektetni. Ezen átmeneti időszak nehéz volt minden miniszteriumra, de legnehezebb a pénzügyire nézve, melynek az eszközök előteremtéséről kellett gondoskodnia, hogy az államélet tevékenysége minden szakban mozgásba hozassék. Itt nem jöttek számításba azok a tekintetek, melyeket Ausztria iránt a három százados köteléknél és a többoldalú érdekeknél fogva figyelembe kellett volna venni.

Kossuth Lajos e tekintetben mindjárt hivatalos teendői átvételekor alkalmat talált, hogy mint magyar pénzügyminiszter saját szempontjából felléphessen. Az osztrák miniszterium egy emlékiratot intézett legfelsőbb kézirat alakjában a nádorhoz, melyben felszólította Magyarországot, hogy az 1200 millió frtra rugó osztrák államadósságból 200 milliót vállaljon el oly módon, hogy ezen összeget vagy azonnal vegye magára, vagy évenként 10 milliónyi járadékot fizessen. A magyar kormány visszautasította e követelést, rámutatván arra, hogy ebből az államadósságból egy millió sem adatott ki Magyarországnak érdekében, sőt hogy ezen ország a volt kormány alatt mindig el volt hanyagolva. Ausztria részéről pedig hangsúlyoztatott, hogy Magyarország e megtagadása maga után vonná Ausztria állami bukását, a monarchia tönkretartását és százezernyi család megrontását, mivel az olasz tartományok ugyanezen megtagadással lépnek föl és a többi tartományok is, melyek alkotmányos szabadságot nyertek, lehetőleg hasonlóképen követnék ezt a példát.

Ha meggondoljuk, hogy Ausztria Olaszországgal háboruba keveredett és általán véve nagyon válságos helyzetben volt, részünkről nem kellett volna foglalkoznunk a multtal, mely új korszaknak nyitott pályát, hanem a jövőt kellett volna szem előtt tartanunk, és annak érdekében át kellett volna venni az államadósság egy részét. Magyarországnak önállósága megszerzésére sok pénzre volt ugyan szüksége, de egyszersmind abban az állapotban is volt, hogy pénzügyét rendkívüli módon fejleszthette. Meg kell gondolni, hogy a nemesi földbirtok

megadóztatása által a földadó megháromszorozódott, a jövedelmek a kincstári uradalmakból legalább megket-
tőződtek és az ország adóképesége még épen nem volt
kiaknázva, mivel a más országokban elfogadott adók nemeit
Magyarországon alig ismerték. Bizonyításul annak, minő
volt az adózás, csak azt akarjuk megemlíteni, hogy Magyar-
ország 15 milliónyi lakossággal csak 3 millió forinttal
több adót fizetett, mint Csehország négy és fél millió la-
kossal.

Az ország nagy segédforrásai csak békés viszonyok,
böles és óvatos politika által aknáztathattak volna ki, míg a
békezevarás az átmeneti stadium minden nehézségével ismer-
kedtette meg, ezáltal bevételi forrásaink tetemesen csökken-
hettek, rendkívüli pénzügyi működésekre szoríthattak ben-
nünket és egész tevékenységünket a béke munkáiról a
rombolásába vihatték át. Így aztán Magyarország pénzügy-
minisztere nem sokára arra volt utalva, hogy a közélet ténye-
zőinek tekintetbe vételével, egész tevékenységét a honvédelem
előmozdítására szolgáló eszközök előállítására fordítsa. Nagy
kiterjedésű szakmájának teendőihez még a hadsereg fölszere-
lésére, fölruházására és fölfegyverzésére, katonai intézetek
felállítására szolgáló rendszabályok is járultak, melyekkel
Kossuth kiváló előszeretettel és erélyességgel foglalkozott.
Az a mód, melylyel rendkívül súlyos viszonyok, az akkori
európai pénzválság és az uralkodó általános bizalmatlanság
alatt, melyek minden pénzügyi működést majdnem kizártak,
a szükséges összegeket a háboru sikeres viselésére előterem-
tette, hozta létre az ő eredeti pénzügyi tervezetéből mindazt,
mi az előre nem látott háboru folytathatásának alapul szol-
gált. Legfőbb gondja az volt a pénzügy megteremtésénél,
hogy külön pénznemet és bankjegyet készíttessen. 1848-ig
Magyarországon csak csekély számmal voltak huszasok és
aranyak, úgy hogy majdnem kirekesztőleg csak osztrák ezüst
és papír volt forgalomban, mi egyébiránt az akkori Magyar-
ország és Ausztria közti viszonynál fogva nagyon megfog-
ható volt. Minthogy az osztrák bankjegyek azon súlyos hely-
zet következtében, melybe Ausztria jutott, mindinkább vesz-
tették hitelüket, Kossuth azon igyekezeténél fogva, hogy

nemzeti pénzügyet teremtsen, arra a gondolatra jött, hogy az osztrák bankjegyek helyett nem kamatozó magyar papírpénzt léptessen életbe.

Ezáltal Kossuth, ki egész nagyságukban nem láthatta előre a jövő veszélyeket, azt a forrást akarta megnyitni, mely ugyan a pénzügy vesztére szolgált s nem virágoztatta fel ugyan az országot, de mégis képessé tette egy hosszabb háboru szükségleteinek fedezésére. A magyar pénzügyminiszter eleinte csak békés időket vett zsinórmértékül pénzügyi politikájára nézve és minthogy a hadi események kezdetben csak lassan fejlődtek, pénzügyi rendszabályai lépést tartottak azokkal. Mielőtt azonban bővebben szólnánk e működéséről, szükséges az ő hivatalos tevékenységének kezdetére visszatérnünk, mely már azért is nagyon érdekes, mert összeütközésbe hozta őt az osztrák pénzügyminiszterrel. Midőn az első magyar felelős miniszterium kineveztetett, a különböző miniszteriumok hatásköre nem volt megszabva, mint ez 1867-ben a miniszterium kinevezése előtt a közösügyekről szóló törvényeknél is történt, és Kossuth, ki nem volt semmi alkudozásnak barátja és közösügyekről mitsem akart tudni, úgy tekintette magát, mint a magyar pénzügy tökéletesen önálló ügyviselőjét és ebből a szempontból a pénzügyi tárca átvételénél nem vette tekintetbe a folyó pénzügyi időszak végéig terjedő központi igazgatás követeléseit a különféle igazgatási ágak némely pénztárainak több követeléséről és hátralékáról. A kérdéses összegek csekélyek voltak ugyan, mivel a magyar pénztárak üresek voltak, de mégis surlódásra szolgáltatott okot a két pénzügyigazgatás között.

Egy más, még pedig nagyon fontos tárgy, mely a mi parlagon heverő iparunkra vonatkozott, volt a behozatali vám külföldi terményekre abban az időben, midőn Ausztriától a vámsorompók elmozdítását várták Ausztria és Magyarország közt. Ha nagy zajt csaptak is ennek következtében a külföldi termelők, Kossuth mégis akkor Magyarország jól fölfogott érdekében cselekedett. Mindazonáltal ezek az Ausztriától tökéletesen független és önálló magyar kereskedelmi politika kezelésére czélzó rendszabályok az összeütközést megértették és az osztrák államadósság egy része elvállalá-

sának megtagadása még inkább elmérgesítette azt. Később készek lettek volna engedékenységre, de akkor már késő volt.

Hogy Kossuth Lajos eljárására visszatérjünk, mindennek előtt ki kell emelnünk, hogy az első negyedben, t. i. 1848. april 11-étől egész július 1-ig igen kielégítő eredményt tudott felmutatni. Az előirányzat erre a negyedre daczára annak, hogy Horvátország és Alsó-Magyarország nagy részének adója elesett a szerb fölkelés következtében és az ezáltal szükségessé vált nagyobb kiadásoknál fogva, 3,010.943 frtra és a kiadások 2,401.224 frtra rugtak.

Hogy kőlőleg lehessen méltányolni a kedvező eredményt, melyet Kossuth működése első hónapjaiban felmutatott, még a következő mozzanatokat kell kiemelni: A jövedelmeknél a hadi adó, az ajándékok és az önkénytes kölcsönök nem voltak belcértve, ellenben a kiadásoknál 262,000 frtnyi előleg föl volt véve, melyek katonai czélokra estek, és pedig:

Az önkénytesek fölszerelésére	151,000 frt.
A pesti gépgyár-társaságnak fegyverek átalakítására 70,000 „	
Wodianer bankháznak gőzhajó-gépekért	30,000 „

A hadi adó az okból nem volt a bevételekbe befoglalva, mert ezt kizárólag a hadi pénztárak kezelték és a félévi számadásokat a tartományi bizottságok csak május havában vihették keresztül. A kiadások közt tehát ez az összeg, melyet az államkincstár a behajtott és közvetlenül a rendes katonasági költségekre használt, mint pótlék szerepelt. A rendes csapatok két havi élelmezésére a fennebbi czélból 1,488,753 frt 51 kr. volt fizetendő, a hadügyi igazgatásra szükségelt összes költségek két hóra 2,189,603 frtra rugtak. E mellett még tekintetbe kell venni, hogy a rendes csapatok járuléka a határőrvidéki ezredek legnagyobb részének eleste által csekélyebb lett.

Bármennyire kedvezőnek mutatkozott is a pénzügy az első két hóban, a második félévre már borusabbak lettek a kilátások. Az előirányzat, melyet Kossuth a községi adókról július elsejétől 1848. december 1-éig a képviselőháznak beterjesztett, a földadó és a hadi adó beszámítása nélkül, de

beleértvén Erdélyország közvetett adóit, nem vonván be-
annak igazgatási költségeit, tett:

bevételekben	10,126,730 frtot.
kiadásokban	28,845,507 frtot.

Ezzel tehát a kiadások egy évre 57,691,014 frtra*) rug-
tak volna. A második félévre eső 18,655,000 frtnyi deficitet
a hadügyi budget vette igénybe. Ezekből a számokból leg-
világosabban látható, minő irányban kellett Kossuthnak
tevékenységét leginkább kiterjeszteni. A hadi budget tetemes
növekedését a zsold és az ellátás javítása idézte elő, miben
a csapatok részesültek, továbbá az első 14 zászlóalj és a
várak élelmezése és erősítése, végre a nemzetőrségre for-
ditandó nagyobb költségek és a mozgósítás követelmé-
nyei is.

A magyar állam számára tett első költségelőirányzat
a fenálló körülmények közt ideiglenes jellegű volt és alap-
jául majdnem kizárólag az ország háborus helyzete szolgált.
De mikép lett volna Kossuth képes e helyzetnek megfelelően
működni, miután a föld általános megadóztatása,
minden kataszter hiánya miatt, a nemesi
földbirtokra nézve éppen nem volt megkezd-
hető november hó előtt és a robot s a tized
elodázhatlan megváltásáról gondoskodni
kellett, hogy a szükséges kiadások fedeztethessenek, sőt
hogy a képviselőház által július 11-én megszavazott 40 millió
forint egy 200,000 főnyi hadseregére legyen előteremthető, ha
ennek lehetősége nem alapult volna magyar pénz- és bank-
ügyön és más jól kidolgozott pénzügyi működéseken? Az
utóbbihoz tartozott az önkénytes általános nemzeti kölcsön
kamatozó kincstári utalványok által. Kapcsolatosan a belügy-
miniszteriumnak 1848. május 19-én a haza polgáraihoz inté-

*) Azon lendület mellett, melyet a viszonyok azóta általában
nyertek, valamint az államszükségletek nagy szaporodása mellett szól
az a körülmény is, hogy Magyarország jelenleg a közös költsé-
gek fedezésére és az államadósságok törlesztésére
majdnem azt az összeget fizeti, mint a mennyit akkor összes évi bud-
getje képezett.

zett fölhívásával, melyben adakozásokra szölitotta föl őket a haza megmentésére, Kossuth a nádor helybenhagyásával és az összes miniszterium beleegyezésével kamatos kincstári utalványok kibocsátását rendelte el, egy önkénytes nemzeti kölcsön létrehozatala céljából.

Ennek következtében 5 százalékos kincstári utalványok bocsáttattak ki, melyeknek beváltása 3, 6 és 12 óra terjedt. Az utóbbi határidő különösen azokra volt tekintettel, kik készpénz helyett arany és ezüstneművel, melyeket hivatalosan megbecsültek, váltották be az utalványokat. Meg volt ugyanis állapítva, hogy a kincstári utalványok ép úgy arany- és ezüst-pénzzel, mint bécsi bankjegyekkel, arany- és ezüst-neművel, melyek hivatalosan becsültettek meg, fizethetők vissza. E pénzügyi működés, mely az állampolgárok által az államnak teendő kölcsön jellegét viselte, azt eredményezte, hogy a kincstári utalványok vásárlói legnagyobb részben lemondottak a kamatokról, eszerint tehát az államkincstár e pénzügyi műveletnél egyáltalában alig volt igénybe véve.

De bármily nagy volt is a nemzet áldozatkészsége, az ország a jövedelmi források később még érezhetőbb apadásával, a háborúnak az egész országban történt elterjedésével, valamint a kiadások tetemes növekedésével szemben nem lett volna képes oly hosszú és nagyszerű háboru viselésére, ha Kossuth nem nyomatott volna magyar papírpénzt. Ha ugyan a háboru folyama alatt oly műveletek történtek is a magyar értékpapirokkal, melyek hasonlítottak a francia assignatákkal véghezvitt műveletekhez, a magyar bankjegy eredeti alapja azért mégis igen szilárd maradt, valamint kibocsátására a vele összekötött közhasznu célok is azok voltak. Ha a pénzügyminiszter nem sokára a hadi mozzanatokat is kénytelen volt figyelemmel kísérni, ahhoz a nemzetiségi harc megkezdése is sokban járult.

A papírpénz kibocsátása a nádornak, mint királyi helytartónak jóváhagyásával és az összes miniszterium hozzájárulásával történt, mely azt május 24-én rendelte el. Eleinte csak 12 és fél millió ezüst forintig voltak bankjegyek kibocsátandók, melyeknek árfolyamba tétele 6 hét múlva volt

megkezdendő, mi azonban csak szeptember közepén történt. Az ezen bankjegyek kibocsátására szükséges alap aranyban és ezüstben a kamatozó kincstári utalványokból befolyó arany és ezüstpénzből, továbbá a bécsi bankjegyek ezüsstel eszközözlendő beváltása, az arany és ezüst pénzverés *) és végre a bányajövedelmek és más a kincstárba befolyó ércpénz által képeztetett.

Minthogy a kibocsátandó bankjegyeknek $2\frac{1}{2}:1$ arányban kellett állaniok az értékalaphoz, az utóbbinak a bankjegyek kibocsátásánál $12\frac{1}{2}$ milliónál 5 millióra ezüstben kellett rugnia. Ez az alap a pesti kereskedelmi banknál tétetett le, melyhez a magyar kormány abban a viszonyban állott, mint az osztrák kormány a bécsi nemzeti bankhoz. A bankjegyek kibocsátása az országos kincstár részéről az állam által történt a pesti kereskedelmi bank útján, melyet az állam ellenőrzött.

Eleinte csak egy és két forintos bankjegyek bocsáttattak ki és meghatározottatott, hogy a kincstár szükséglete fedezésére csak annyi bankjegyet vesz át, mennyit az alap egymásutáni alakításához ezüstben és aranyban átad. Az alap 1848-ban már 3 millióra rugott. A magyar bankjegyek minden közpénztárnál ezüstpénz gyanánt fogadtattak el és a pesti kereskedelmi banknál bármikor ezüstpénzre váltathattak föl.

A $12\frac{1}{2}$ millió bankjegyből 4 millió közhasznú célokra, $3\frac{1}{2}$ millió a pesti kereskedelmi banknak a kereskedelmi forgalom előmozdítására kölcsönöztetett. Ha tekintetbe vesszük azon körülményt, hogy az összes országos közigazgatás szervezése nagy összeget nyelt el, azt lehet állítani, hogy a magyar bankjegyek kibocsátásánál a hadi esélyek éppen nem voltak mérvadók.

*) Julius 14-én érkezett meg a magyar ércpénzek első szállítmánya: tallérok, forintok és huszások, Kőrmöczbányáról Pestre. Valamennyi pénznemnél az előbbi alak tartatott meg: az egyik oldalon ezzel a fölirással „V. Ferd. Magy. H. S. Orsz. Királya, Erd. N. Fejed.” a másik oldalon az isten anyja volt látható e fölirással „Sz. Mária Ist. nyja Magy. or. védője.”

Pénzügyünk további fejlődését az utóbb leirandó eseményeknél fogjuk megbeszélni. Még csak azt akarjuk fölemlíteni, hogy az országgyűlés júliusi üléseinek megkezdésével a kormány pénzügyi intézkedéseit helyeselte, de a bankjegyekre nézve ama kívátnak adott kifejezést, hogy a kis bankjegyek nemsokára nagyok által váltassanak föl, mit azonban Kossuth mindjárt nem tett, mivel legelőbb is öt forintos bankjegyek kibocsátásához fogott.

XVI.

Batthyány átirata az országgyűléshez. — A legfelsőbb manifesztum 1848. év október 3-ról. — Az október 7-ki országgyűlés határozata. — A honvédelmi bizottság, mint ideiglenes kormány, megalakítása Kossuth Lajos elnöksége alatt. — Kossuth első parancsa a várparancsnokokhoz és várőrségekhez. — Kossuth kirándulása Párndorfra.

Batthyány Lajos gróf mindent elkövetett Bécsben, hogy Lamberg gróf altábornagy meggyilkoltatása ne adjon alkalmat rendkívüli intézkedések tételére, de hasztalanul. Miután megkapta az engedélyt a leköszönésre, október 2-án átiratot intézett a képviselőházhoz, mely több tekintetben nagy érdekekkel bir. Ez az átirat, mely az országgyűlés ellen is vádat tartalmazott, következőleg hangzott:

„Az önök ígéretében bizva távoztam Pestről, uraim, hogy mindaddig, míg az ő felsége által kibocsátott manifesztum értelménél fogva én a táborunkban uralkodó hangulattal meg nem ismerkedtem, semmi lépést nem fognak tenni visszaérkezésemig és jelentésemhez képest fognak később intézkedni; de alig folyt le pár óra elutazásom után, midőn a képviselőház egy határozatot hozott, mely minden tekintetben ellenmondásban állott meggyőződésemmel és így a döntő pillanatban éreztette velem, mily csekély értékkel bir szemeiben miniszterelnökének véleménye. Mindennek daczára a végső perczig igyekeztem polgári kötelességemnek megfelelni és azt tanácsoltam az ezen határozattal elküldött képviselőknak, terjesztenék azt elő az összes tisztikarnak, mire az illetők belátták, mily veszély lenne az a házára nézve, ha ez a határozat kihirdettetnék és így az összes tisztikarral

abban állapotok meg, hogy az csakugyan ne hirdettessék ki, és a magyar csapatok báró Jellachich fegyveres hadseregét, ha ez az ő felsége által kiadott parancsnak nem engedelmeskedik, egész erővel támadják meg, de fegyvereiket semmi esetre se rakják le előbb, míg báró Jellachich a maga hadseregével Magyarországból ki nem vonul. És a dolgok e kedvező állása mellett vettem a hirt, hogy az országgyűlés határozatát nyomban követte Lamberg gróf borzasztó meggyilkoltatása, mely tett a haza érdekében teendő minden lépéseimet már előre is meghiusította úgy, hogy fölöslegesnek látom most jelentést tenni visszalépésemről, miután állásom hatáskörét a képviselőház a haza érdekében ismételve kötelelességének tartotta csorbitani. De nyíltan ki kell jelentenem, hogy ha e perczben vissza is lépek, nekem legbensőbb meggyőződésemnél fogva jogom van követelni, hogy e lépést senki se tulajdonítsa hazám szent ügye iránti közönyösségnek, se pedig önző féltékenységnek hanem a joggal követelt bizalom hiányának, mely bizalomhiány a képviselőházat arra az utra vezette, melyen én a törvényesség iránti tiszteletnél fogva, a melyhez hivatalban maradásomat kötöttem, nem haladhatok. Együttal lemondok képviselői állásomról is, hogy alkalmuk legyen választóimnak politikai eljárásomról ítéletet hozni.)* Bármint legyen is az ítélet, arról legyenek meggyőződve uraim, hogy akár mint országgyűlési képviselőt, akár mint egyszerű honpolgárt, mindig küzdve fognak találni soraikban szóval és tettel Magyarország jogai és a törvények szentsége mellett és mindaddig nem fogok pihenni, míg ellenség fertőzteti hazám földjét jelenléte által és oly törvények állanak fenn, melyeket az ellenségek nem akarnak elismerni, jöjjön bár a forradalom felülről vagy alulról.

Bécs, 1848. október 2-án.

Batthyány Lajos gr. s. k.*

*) Az ujonan megtartott képviselőválasztásnál Batthyány Lajos gróf újra megválasztatott és alsóházi tag maradt az országgyűlésnek Debreczenben történt feloszlásáig.

Gróf Batthyány Lajos a császári manifesztum megjelenése után elhagyta Bécsét, miután egy kitűnő képviselő barátjához egy bizalmas levelet intézett az általa utoljára tett lépésekről. *)

A következő nap, október 3-án megtörtént az, a mit Batthyány megakadályozni akart. Megjelent a legfelsőbb manifesztum, mely által kihirdettetett Magyarországra az ostrom-állapot és Jellachich bán altábornagy ő felsége alteregojává neveztetett. E manifesztum következőleg hangzott:

„Mi első Ferdinánd, Isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar-, Cseh-, Tót- és Dalmátországnak e néven V. királya, Erdély nagyfejedelme stb.

Magyar-, Erdélyországnak s a hozzá kapcsolt országok zászlósainak, egyházi s világi főméltóságainak, nagyjainak és

*) Ezen levél többek közt a következő közléseket foglalta magában: „Beszéltem Wessenberggel, a kihez mindig utasítottak és megmondtam neki, hogy a mi törvényeink nem ismernek el helytartót és hogy az országgyűlés a törvények értelmében csak akkor napolható el vagy oszlatható fel, ha a budget-tárgyalások befejeztettek. Lambergre nézve azt mondtam neki, hogy mivel ezen szomorú eset fölött bírói vizsgálat indítatott, ezt semmi szín alatt ürügyül nem szabad használni államcsinyre, annál kevésbbé, mivel az országgyűlés az eset rosszsalását mondotta ki. Egyszersmind arra figyelmeztettem Wessenbergget, hogy ők magok Bécsben közvetett okozói Lamberg meggyilkoltatásának, mivel a törvényes formákat meg nem tartották és azokat mellőzték. Hogy ily törvénytelenések többé elő ne forduljanak, küldjék el nekem báró Vay kinevezését a miniszterelnökségre, melyet ellenjegyezni kötelességemnek fogok tartani. Másnap kéziratot kaptam ő felségétől, melyben föl lettem szólítva, hogy báró Récsey kinevezését ellenjegyezzem, a mit természetesen nem tettem, mivel a lelépő miniszterelnöknek csak utóda kinevezését szabad ellenjegyezni, ez pedig előbb a többi minisztereket választhatja és terjesztheti be megerősítésül. Ezt Wessenbergnek írásban jelentettem ki, egyszersmind intettem báró Récseyt, hogy ne használtassa magát eszközül ily államcsinyre. Récsey megígérte nekem, hogy tanácsomat fogja követni. Nem sokára ezután azon . . . manifesztumról értesültem, mely Récsey által ellenjegyezve, Magyarország függetlenségét megsemmisíti. Fölkerestem Récseyt és tanuk előtt szemére hánytam ingatagságát és törvénytelen lépését. A manifesztumra pedig kijelentettem, hogy az minden törvény tekintetbe nem vétele és hadüzenet Magyarországnak, hogy most Magyarországnak nem marad egyéb hátra, mint saját védelméről gondoskodni.

képviselőinek, kik az általunk szabad királyi Pest városunkban összehívott országgyűlésen egybegyűlve vannak, üdvöt és kegyelmünket.

Mély fájdalommal és megütközéssel tapasztalván, hogy a képviselőház Kossuth Lajos és társai által nagy törvényteleniségekre hagyta magát ragadtatni, sőt törvénytelen végzéseit, királyi akaratunk ellenére, végrehajtotta, és közelebbről a béke helyreállítására általunk kiküldött királyi biztosunk, Lamberg Ferencz gr. altábornagyunk ellen, mielőtt ez törvényes formában kiadott megbízó levelünket előmutathatta volna, folyó evi szeptember 27-én oly végzést hozott, melynek folytán nevezett királyi biztosunk egy felbőszült vad csoport által az utcán vakmerőleg megtámadtatott és irtózatosan megöletett.

Ily körülmények közt ama királyi kötelességünknel fogva, melylyel az ország biztosságának és törvényeinek megőrzésére köteleztetünk, ezennel rendeljük és parancsoljuk:

1. Az országgyűlést ezennel feloszlátjuk úgy, hogy jelen legkegyelmesebb leiratunk közhirrre tétele után üléseit azonnal berekeszteni köteles.

2. A jelen országgyűlés és képviselőháznak általunk nem szentesített mindennemű végzéseit és rendeleteit törvényteleknek és semmiseknek nyilatkoztatjuk ki.

3. Jellachich József báró altábornagyunk, Horvát-, Tót- és Dalmátországok bánja főparancsnoksága alá rendeltetnek a Magyarországon és kapcsolt részekben, úgy nemkülönben Erdélyországban levő összes hadseregek és mindennemű fegyveres csapatok, akár nemzetőrök, akár önkénytesek legyenek.

4. Mig a felforgatott rend és béke helyre nem áll Magyarországon, az ország haditörvények alá rendeltetik és ennek folytán mindennemű megyei, városi vagy kerületi gyűlések tartásától ideiglenesen eltiltatnak az illető hatóságok.

5. Jellachich József br. Horvát-, Tót- és Dalmátországok bánja, mint királyi felségünk teljhatalmu biztosa küldetik ki, teljhatalom adatván neki, hogy azon hatóságot gyakorolhassa a végrehajtó hatalom körül, melylyel e rendkívüli körülmények közt mint királyi felségünk képviselője felruház-

tatott. Mely királyi legfelsőbb felhatalmazásunk következtében mindazt, mit a bán rendel, végez és parancsol, legfelsőbb királyi hatalmunk szerint végzettnek és parancsoltnak nyilatkoztatva, Magyar- és Erdélyországnak s a kapesolt országok minden egyházi, polgári és katonai hatóságainak, tisztviselőinek, méltóságainak s minden rendű és rangu lakosainak legkegyelmesebben rendeljük és parancsoljuk, hogy Jella-chich br. mint királyi felségünk teljhatalmu biztosa által a leírt parancsoknak mindenekben épugy hódoljanak és engedelmeskedjenek, mint legfelsőbb kir. felségünk iránt tenni tartoznak.

6. Jelen meghagyásunk folytán arra fog ügyelni kir. biztosunk, hogy Lamberg F. gr. kir. biztosunk megtámadói és gyilkosai, általában ezen fölségi és emberi jogokat lábbal tapodó ocsmány bűn indítói és részesei ellen a törvények teljes szigorúsága alkalmaztassék.

7. A polgári közigazgatás egyéb folyó tárgyai ideglen az illető miniszteriumok tisztviselői által a törvények szerint fognak vezetetni.

Ennek folytán az összbirodalom közös érdekei biztosítása és kormányzásának egysége maradandólag helyreállítandó, a nemzetiségek egyenjogúsága szakadatlanul biztosítandó, s ennek alapján a koronánk alatt egyesült országok és nemzetek közös viszonyai rendezendők; mindezek az érdekelt részek képviselőinek hozzájárultával tanácskozás alá vétetni és törvényes uton elintéztetni fognak.

Kelt Schönbrunnban, 1848. október 3-án.

Récsey Ádám m. kir. miniszterelnök m. k. Ferdinánd m. k.

Récsey br. tábornagymat ezennel magyar miniszterelnökkömmé nevezem ki.

Schönbrunn, 1848. október 3-án.

Récsey Ádám m. k.*)

Ferdinánd m. k.

*) Récsei Récsey Ádám cs. kir. tábornagy, a magyar testőrség alkapitánya, a vaskorona rend, a Mária Therezia rend és több külföldi rendek lovagja, cs. kir. valóságos belső titkos tanácsos és aranykulesos, a Sándor muszka czár nevét viselő 2. magyar sorgyalogezred másod tulajdonosa, annak idejében a magyar hadügyminisztertől a főhadparancsnokság átvételére szólíttatott föl Lederer báró helyére,

XVII.

A bécsi októberi forradalom. — Latour gr. hadügyminiszter meggyilkoltatása. — Windischgrätz hg. diktátorsága. — A magyar hadsereg a Lajthánál. — Mészáros Lázár hadügyminiszter kiáltványa a déli hadsereghez. — Jellachich kinevezése teljhatalmu kir. biztossá. — Récsey tábornok miniszterelnöksége. — A magyar képviselőház október 7-ki határozatai. — Szakadás a nemzet és korona közt.

1848. október 6-án Bécs lakossága fölkel. E forradalom első áldozata Latour gróf*) es. kir. hadügyminiszter volt. A mód, ahogy az agg tábornok a nép salakjának bűnös kezei közt elesett, nagyon emlékeztetett a párisi rémuralomra. A féktelen népdüh be nem érte meggyilkolásával, hanem még több óráig ünnepelte vad orgiáit meztelen holtteste fölött, melyet a hadügyminiszterium előtti egyik karos lámpavasra akasztottak. Rémület töltötte el a jószívű bécsieket, és e véres

mit azonban különféle okok miatt visszautasított. Récsey érdemtelen és vitéz aggastyán volt még a francia háborúból, de csekély tudomány és későbbi éveiben inkább szeretett jól élni mint szolgálni, úgy hogy abban az időben, melyben Récsey parancsnokoló tábornok volt Gácsországban, Benedek Lajos mint alezredes és oldala mellett lévő törzstiszt, vitte ténylegesen a tábornokságot.

*) Gróf Baillet de Latour Tivadar es. kir. altábornagy hadügyminiszter, es. kir. valóságos belső titkos tanácsos, a Mária Terézia katonai lovagrend és más külföldi rendek lovagja a 28. sorgyalogezred tulajdonosa, a nagy érdemű es. k. tábornok és udvari főhaditanács elnökének, gróf Latour Miksának fia, Linzben felső Ausztriában 1780. év június 15-én született. Latour a es. k. mérnök akadémiában neveltetett, honnét 1793-ban mint alhadnagy lépett a mérnöki karba. Mint ilyen részt vett a marengói és montebellói csatákban, ezután hadsegéd lett a szerencsétlen Mack báró altábornagynál,

tett ép oly elszigetelt maradt, mint Lamberg meggyilkoltatása Magyarország fővárosában, minthogy a vörös forradalom Ausztriában ép ugy mint Magyarországon nem fért össze a nép jellemével. A magyar testőrség másodkapitányát, Récsey tábornaszernagyot, másnap szintén elfogták s az aulára kísérték a bécsiek, hol ugyan semmi baja nem történt, sőt mint a tanuló foglya, minden kényelemben részesült.

A bécsi októberi forradalom kitörésének az ottani őrség egy részének Magyarországra küldése szolgált kiindulópontul. Miután az olasz Ferrari gránátos zászlóalj Pozsonyba ment, ezt október 6-án reggel a 4. bécsi, a 14. és 49. felső-ausztriai sorgyalogezredek osztályaiból alakult Richter gránátos zászlóaljnak kellett volna követni. De midőn ez a zászlóalj a gumpendorfi laktanyában föllállított, a legénység megtagadta az engedelmességet, és miután a zászlóaljparancsnok és a tisztek intései mit sem használtak, e zendülés bejelentetett a hadügyminiszternek, ki a zászlóaljnak a Mengen vértesszázad általi kísértetését rendelte el. A városnegyedek nemzetőrsége erről tudósítván, azonnal fegyverben állott és hasonlóképen kijelentette készségét a zászlóalj kísérésére. Így tehát a gránátos zászlóalj egyoldalról a vértesszázad, más oldalról néhány nemzetőrségi zászlóalj közé fogatván, elindított. Roppant néptömeg csatlakozott a menethez egész a Táborhidig. A Táborhid elé érkezvén, a gránátosok és nemzetőrök a lovasság mozdulatlanságát az utcákban

kinek oldalánál maradt egész az ulmi fegyverletételig. Latour már 1809-ben alezredessé lépett elő a tábornoknál és részt vett az első francia császárság elleni hadjáratokban. 1814-ben a 8. hadtestnél tábornoki főnök volt a szövetséges hadseregeknél, és kitűnő rendelkezései által kitüntette magát az epernai, briennei, sensi, monterenni stb. csatákban. Ép oly kitűnő szolgálatokat tett ő a következő években különféle állásokban. 1829-ben Latour a középponti katonai szövetségi bizottságnál Majna melletti Frankfurtban meghatalmazott volt. 1831-ben altábornagygyá lépett elő, egyszersmind pedig a mérnökkari főigazgató János főherceg helytartójává. 1846-ban Latour tábornaszernagygyá lett és az udvari főhaditanács fősízlása után 1848-ban cs. kir. hadügyminiszterré. Latour nagyon művelt, érdemtelen tábornok volt, de a sors úgy akarta, hogy mint bátor és szilárd katona, oly politika tömkelegbe vegyüljön, mely őt gyilkos kéz általi halálba vitte.

arra használták, hogy a tulsó partra menjenek és ott megálljanak. Midőn Latour hadügyminiszter ezt megtudta, Bredy vezérőrnagynak és bécsi dandárparancsnoknak parancsot adott, hogy a Nassau herczeg nevét viselő 15-ik sorgyalogezreddel, a Wrba gróf 6. könnyű lovasezreddel és egy üteg ágyúval induljon a Táborlidlóz.

A katonai csapatok a nép és nemzetőrség által megszállott utczában nem fejlődhetek ki eléggé, a lovasság a gyalogságnak csak akadályul szolgált és a Duna partjához föllállított üteg alig mozoghatott. A gránátosok és nemzetőrök a tulsó oldalról élénk tüzelést kezdetek, melyet a Nassau ezred viszonzott. Az ágyúk csakhamar a nép kezeibe estek és a katonaság is nemsokára visszavonult. Élén a nagy műveltségű és humánus vezérőrnagy Bredy, Klein alezredes a Nassau ezredből, Geramb báró egy reményteljes tábornoki tiszt és Abel főhadnagy a 6. könnyű lovasezredből elesetek; azonkívül még nagyobb veszteség is volt tisztekben és katonákban. Mig ez történt, az alatt Latour hadügyminisztert is meggyilkolták és a hadügyminiszteri épület őrsége, melynek őt az utolsó emberig védenie kellett volna, a rémtettet összefont karokkal semlegesen nézte.

A bécsi októberi forradalom Magyarországnak ugyszólván villámháritóul szolgált és épen ez oknál fogva róttá föl azt a reakció pártja Magyarországnak bünül, azt állitván, hogy magyar pénz okozta azt és Latour meggyilkoltatását. De ezen állitást osztrák történészek megbotráncozva utasitják vissza,*) egyhangulag azon nézetet fejezván ki és azt állitván, hogy a bécsi októberi forradalom már szeptember 19-én, azon a napon keletkezett, melyen a bécsi országgyűlés a magyar képviselőház küldöttségét 87 szavazattöbbséggel

*) Dr. Schütte 1850-ben Drezdában megjelent könyvében: „Magyarország és a magyar függetlenségi háború“ erre nézve a következőket mondja: „Egyike a legaljasabb vádaknak és legszemtelenebb hazugságoknak az az állítás, hogy magyar pénz idézte elő a bécsi forradalmat. E könyv szerzője, kinek alkalma volt ép ugy a demokrata központi egylet, valamint a tanulók bizottságainak üléseiben részt venni, még jól emlékszik, hogy az elsőnek 50 frtja sem volt, hogy falragaszait kinyomathassa és hasztalanul fordult

elutasította, mivel a békés kiegyenlítés minden kilátása megsemmisült. Hogy ezt keresztül vihesse, az ellenpárt többségének egyik legbuzgóbb tagja, Thun gróf minden erejét megfeszítette, hogy a ruthén és gácsországi parasztokat megnyerje, kiket a csehek sorai erősítettek, míg Goldmark, Löhner stb. osztrák képviselők azt hangsúlyozták, hogy azon vihar, mely Magyarország fölött tornyosul, végre Ausztria fölött fog kitörni. A sajtó, mely a legkorlátlanabb szabadságot élvezte, a Magyarországon fejlődő eseményeket tárgyalta és ez által a kedélyeket fölláztatotta. A horvát hadsereg betörése Magyarországra, de még inkább az elfogott tábori posta által bebizonyult, hogy Jellachich Bécs ellen fog fordulni, mihelyt Magyarország legyőzése neki sikerül, végre a hadsereg összpontosítása Magyarország határán Lederer tábornok alatt arra indította a bécsieket, hogy a monarchia status quo anteja helyreállítására célzó tervek csomóját szétszakítsák és hogy egy Ausztriára nézve válságos polgárháborúnak elejét vegyék.

De akárminth lett legyen, annyi bizonyos, hogy Magyarország nem volt abban a helyzetben, hogy oly nagy összegek fölött rendelkezék, melyek szükségesek lettek volna ilyen fölkelés előidézésére. Nem akarjuk épen állítani, hogy azon miniszterium némely közegei, melyek ő felsége személye körül voltak, egészen semlegesen viselték magukat, de az októberi forradalmat ép oly kevéssé rendezték, mint okozták Latour gróf meggyilkoltatását, ki tudvalevőleg az első életveszélyes csapást vasruddal kapta egy munkástól abban a perczben, midőn az őt védő nemzetőrség fedezete alatt a hadügyminiszterium épületének utolsó lépcsőjére ért, hogy az ülésező birodalmi gyűlésbe kísértessék.

Bécs fölkelésének legközelebbi következése a Magyar-

Pulszkyhoz segélyezés végett és hogy a tanulók a maguk bizottságában annyival sem bírtak, hogy legégetőbb szükségleteiket fedezhessék és kenyeret, bort vagy sört vegyenek. Az aulán fogva tartott Récsey, ki a vele oly nemesen bánó fiatal emberek éhségét és szomját látta, több ízben ebédre hívta meg őket, mert az öreg inyencznek megengedték, hogy jól éljen és ő némelykor segített a szűkölködőkön saját pénzéből, melynek nagy részét bankjegyekben magánál hordozta.

ország ellen összpontosított támadás elhárítása volt, s ez így majdnem két hónapot nyert, mi nélkül nem lett volna képes egy rendes és vitéz hadsereg ellen a harcztot elfogadni.

Igy azonban minden haderőt, melyet Magyarország ellen küldöttek, Bécsbe kellett rendelni, hogy az őrséget, mely a Belvedereben és a Schwartzenberg kertben tétlen állott, megerősítsék. Jellachich is csatlakozott a szerencsétlen magyarországi hadjárat után horvát hadseregével Auersperghez. Windischgrätz Alfréd herceg altábornagy, Csehország parancsnokló tábornoka, a bécsi forradalom kitörésének első hírére a tábornoksága alatt álló minden rendelkezhető csapatot saját jószántából oda küldött, hogy nagyobb hadsereget indítson a főváros legyőzésére, melynek parancsnoksága alatt kellett állania. A nagyon ájtatos és szellemes gróf Thun Leó volt államtitkár igen terjedelmes és rendkívül érdekes munkájának köszönheti a történelem a fontos részleteket abból az időből, minthogy Windischgrätz herceg összes levéltára rendelkezése alatt állott. Helfert báró konstatálja, hogy Windischgrätz herceg bizatott meg azonnal Metternich bukása után a diktátorsággal, hogy Ausztriában a rendet és csendet helyreállítsa. Windischgrätz herceg ő cs. fensége Albrecht főherceg visszalépése után Bécs városa katonai parancsnokának neveztetett ki, mely minőségben az ostromállapotot kellett volna kihirdetnie és foganatositania. Több erre vonatkozó falragaszok az utczasarkokra ki is szegezettek, de a herceg azokat eltávolíttatta és elállott ettől a rendszabálytól.

Az ő tevékenysége a márcziusi napokban nagyon rövid volt, mert neki is, noha eleget boszankodott fölötte, engednie kellett a közvélemény kifejezésének. De fölhatalmazása még azután is, hogy Nagy-Szombathoz közel eső falusi jószágára Nádasra vonult, hallgatólag tovább tartott és ő jól fölfogván a helyzetet, családjának azt mondotta: „Még koránt sem vagyunk készen és még abba a helyzetbe fogok jutni, hogy Bécs ellen induljak és a császár trónját ismét helyre állítsam.“ Ő a főhadparancsnokságot Prága fölött akkor, midőn Bécsét elhagyta, nem tette le, hanem csak ideiglenesen adta

át Károly Ferdinánd főhercegnek és midőn az első hirt vette a császárnak május 15-én történt Bécsből elutazásáról, azonnal Prágába sietett és már közel volt hozzá, hogy Bécs ellen induljon, csak azon körülmény tartotta vissza, hogy igen jelentéktelen sereg volt keze ügyében. A bécsi forradalom kitörésekor anélkül, hogy parancsot várna, ő volt a kezdeményező és kieszközölte a lovassági tábornoki rang mellőzésével kineveztetését cs. k. tábornagyságra és valamennyi császári sereg — kivéven az olaszországit — fölötti főparancsnokságot, mit október 16-án meg is nyert.

Mint rendkívüli dolgot meg kell még emlitenünk, hogy Latour gróf hadügyminiszter Windischgrätz herceg különleges misszióját nem is gyanította, több ízben felszólította őt a cseh főhadparancsnokság letételére és május hóban így nyilatkozott önkénytes eljárásáról: „A 30 éves háboru óta egy parancsnokló tábornok ily engedetlenségének példája nem fordult még elő. Ha Latour csapatokat kívánt Csehországból, Windischgrätz arra kérte őt, hogy őt ne helyezze nyílt megtagadás eshetőségébe, mivel el van határozva, hogy semmi ilyenmü paracsnak nem fog engedelmeskedni, neki erejét egyesítve kell tartania, a végzet őt jelölte ki a forradalom leverésére.“ Latour azon kérésére, tenné le magát a hadparancsnokságot, azt válaszolta: „A dolgok oda érlelődtek, hogy Bécsben a rendet csak fegyveres erővel lehet helyreállítani.“

Egyébiránt Windischgrätz herceg vonakodása teljesen igazolt volt; mert tudta, hogy még Prágában is lesz dolga, mielőtt nagy missiójához kell fognia. Ezt mint említettük, Latour nem ismerte, mivel Windischgrätz csak a hadügyminiszteriumnál alkalmazott Mertens tábornokkal állott közvetlen érintkezésben.

Midőn Bécs fölkelt, a magyar hadsereg Moga alatt a Lajta ellen indult, a három napi fegyverszünet leteltét bevárta, a mi a bán hadseregét megmentette a teljes megsemmisüléstől. Moga elővéde 4 zászlóalj mozgó nemzetőrségből, egy osztály czeglédi, kőrösi és kecskeméti önkénytes lovaságból, egy század huszárból és egy ütegből állott, mely Ivánka Imre parancsnoksága alatt október 3-án reggel 6 óra-

kor indult el és 5-én reggel Győrre érkezett, melyet Jellachich hátvéde ugyanaz nap reggelén hagyott el. 6-án és 7-én Moga hadseregének zöme Győrre érkezett. Miután az elővéd 8 század huszárral megerősített, tova indult és 8-án Párdorfra érkezett, 9-én az ellenséget Bruck irányában üldözni kezdette, hol rövid ellentállás után azt részint lekonzolta, részint (300—400 embert) elfogta. Ivánka előőrseit egész Bruckig tolta előre és a hadseregparancsnokságtól parancsot kapott, hogy át ne lépje a határt és ha az előőrök ezt tették volna, azonnal vonja vissza és várja be a hadsereg zömét. 10-én ez megérkezett és összpontosított állásokban táborozott a határ melletti magaslatokon. Csány László kormánybiztos is követte a hadsereget. Moga elnöklete alatt azonnal haditanács ült össze, melynek azon kérdés fölött kellett döntenie, szabad legyen-e a bán hadseregét osztrák területen is üldözni vagy sem? Többen szólottak az üldözés folytatásáról és a mellett nyilatkoztak, még pedig azon oknál fogva, hogy a győzelem teljes legyen és Jellachich egyesülése Auersperggel meggátoltassék, de a szavazatok többsége azt határozta: hogy politikai tekintetek a határ átlépését nem mutatják megengedhetőnek anélkül ha az osztrák törvényhozó testület a magyar kormányt arra külön föl nem kéri.

A politikai helyzetben beállott kedvezőtlen fordulat is károsan hatott a tisztikarra. Ily körülmények közt a hadügyminiszter a déli hadtesthez az alább következő parancs kiadására érezte magát indíttatva, mely minden magyarországi nemzetiség nyelvén közzé téttetett és így hangzott:

Vitézek!

„Mély fájdalommal esett tudtomra, hogy a Jellachich törvény- és népjogellenes betörése következtében beállott esetek után köztetek azon vélemény támadt, mintha Budapesten a rend tökéletesen fölbomlott volna, hogy ott féktelenség, anarchia uralkodik annak minden szomorú következéseivel.

Budapest teljesen csendes és ha naponkint indulnak is

ezerenkint lelkesült csapatok a benyomuló ellenség ellen, hogy a jogot és törvényt megvédjék és noha a miniszterelnök szükségesnek tartotta a humanitás és Magyarország s Horvátország lakosai jóléte érdekében egy utolsó lépés megtételét és a királyt parancsoló közbelépésre megkérte, a képviselőház az alatt majdnem teljes számban az ország szívében örködik a haza sorsa és szeretett császáruk és királyunk érdekei fölött. Egy nyolcz tagból álló bizottság helyettesíti a miniszterelnököt távolléte alatt és velem a rend és törvények fentartása iránt szükséges teendőkről tanácskozik.

Fájdalom, igaz hogy gróf Lamberg altábornagy a törvény korlátaiban tulhágó népdühnek áldozatul esett. — Ez ugyan szomorú való, melyet mindnyájan szívünkben fáljalunk, de a bűnösök megfenyítése már meghagyatott a törvényszékeknek. Gondoljátok meg azonban, hogy annyi szomorú csalódás, a békés kiegyenlítés annyi sikertelen megkísérlése után abban a pillanatban, midőn az áruló ellenség már a főváros kapuihoz közelgett, a nép csak akkor tiporta lábával a törvényt, gondoljátok meg, hogy az igazságos ember soha sem fogja a nemzetnek bűnül fölróni a népszenvedély kitörését.

Mindezeknél fogva ne hagyjátok magatokat gonoszszándéku hamis hírek által távutra vezetetni. Magyarország fővárosában törvény uralkodik és uralkodni fog mindaddig, míg magyar nemzet létezik, mely szeretettel és hűséggel csügg a közös fejedlmen és az általa szentesített törvényeken. Maradjatok tehát az eddig dicsően kijelölt köteleesség ösvényén, szeressétek hazátokat, a törvényt és közös császártokat s királytokat, védjétek meg a minden oldalról fegyveres hatalommal megtámadt hazát, ez azért mindig köszönettel fog tartozni. Vezérek! Tisztek! Katonák! Mindegyikünk a törvény alatt áll, mi arra és az alkotmány fentartására esküdtünk meg! A haza jogosan elvárja tőlünk, hogy ez eskünnkhöz minden alkalommal hűk maradjunk.

A szerb fölkelés ellen föllállított hadtest harczosai! Értetek egyet egymás közt, nyujtsátok egymásnak közös veszélytől fenyegetve testvéri jobbotokat; mert csak egyetértés ad erőt. Legyetek egyesültek s erősek, mentsetek meg a védel-

metekre bizott szerencsétlen hazát a nagyobb pusztulástól és nagyobb nyomortól! És a haza méltányolni fogja érde-meiteket, fáradoalmaitokat meg fogja jutalmazni és mindegyi-kötöket érdeméhez képest ki fog tüntetni.

Ez az, mit a nemzet képviselői nevében nektek tudtul adok és nem kétlem, hogy ez a ti hazáért és királyért lán-goló szivetekben visszhangra fog találni.

Budapest, 1848. október 4-én.

Mészáros s. k.
hadügyminiszter.

Az alsóház, mely október 4-én újra megkezdette ülése-zéseit, október 7-én értesült elnöke által a manifestumról, s hogy ismét több levél fogatott el, melyek közt egy nyomta-tott kiáltvány is volt, a királytól és Récseytől mint minisz-tertől aláírva (általános kacaj). Az elnök még hozzátette, hogy ez a kiáltvány még nem érkezett meg hivatalosan, de a bizottság abban a véleményben van, hogy ilyesmit a ház előtt nem szabad eltitkolni. Mindezeknél fogva fölolvastatott ez az emlékirat (?), hogy a ház arra nézve határozzon. Kazinczy mint jegyző fölolvasta a manifestumot és midőn ahhoz a ponthoz ért, a melyben báró Jellachich királyi telj-hatalmu biztosnak volt kinevezve, a ház, mely e komoly ügy-nél is igen derült maradt, gunykacajban tört ki.

Most Kossuth lépett hangos éljenezések közt a szószékre és dörgő tetszésnyilvánítások által több ízben félbeszakasz-tott hosszú beszédet tartott, melyben azon véleményének adott kifejezést, hogy ez a manifestum nem jöhet Ő felségé-től, hanem hogy hamisítva van, hogy a hadsereget a király nevével megingassa. A házhoz, ugymond, ez nem küldetett el, épen azért kell azt költötnnek és érvénytelennek kijelen-teni, de ha még nem lenne is költött, mégis törvénytelen és érvénytelen. A háznak azonban mindenesetre ki kell mondania, hogy ezen állítólagos rendelet semmis, hogy az, ki Jellachichnak engedelmeskedik, hazaáruló. Récseyt azonnal el kell fogni és ha az ő aláírása nincs hamisítva, úgy ő is hazaáruló és vele a szerint kell bánni. A ház köteles a népet fölvilágosítani stb. Végre elhatároztatott egy kiáltvány kibocsátása, melynek szerkesztése Kossuthra bízott.

Esti 9 órakor második ülés tartatott, melyen közölte az elnök a házzal, hogy délután 5 órakor levelet kapott Récsey aláírásával két melléklettel. Az elsőben miniszterelnökül van kinevezve (kaczaj), a második a délelőtt fölolvastott kiáltvány. Midőn Kazinczy jegyző Récsey kinevezését olvasta, a közönség a karzatokról ezt kiáltotta: „ki az, aki ellenjegyezte?” és midőn a jegyző Récseyt nevezte meg, mindnyájan hangos kaczajban törtek ki.

Kossuth általános dörgő tetszésnyilvánítások közt újra a szószekre lépett, s engedelmet kért, hogy a délelőtt elhatározott kiáltványokat az idő rövidege miatt még nem készíthette el, azonban a délelőtt és most ismét fölolvastott végzést formulázta.

Noha minden kétely eloszlott a legfelsőbb manifesztum eredetisége fölött, az október 7-iki alsóházi hosszú határozati bevezetésben mégis ki volt mondva a föltevés, hogy az hamisított és az is volt mondva, hogy ha — mit ugyan alig lehetett föltenni — a manifesztum mégis hamisítatlan lenne, a magyar nemzet képviselői a következő határozatok hozatalára érzik magukat indíttatva: Tekintve, hogy

1) az 1848. 3. t. cz. 3. §. értelmében királyi rendeletek, végzések és kinevezések csak úgy érvényesek, ha egy Pesten lakó miniszter által ellenjegyezték, Récsey Ádám pedig sem Pesten nem lakik, sem pedig alkotmányos uton előde ellenjegyzése által nem miniszter, tekintve

2) hogy az 1848. 4. t. cz. 6. §. értelmében a király által szentesített és esküvel megerősített alkotmánynál fogva az országgyűlés nem oszlatható föl elébb, míg a lefolyt és jövő év budgetje nincs megvitatva és helyben hagyva, tekintve

3) hogy a koronázási esküvel, az 1790: 10. t. czikkal és az 1847—48. évi szentesített sarkalatos törvényekkel ellentétben áll, hogy a törvények által meghatározott országos kormány megszüntessék, az összbiradalméval összeolvasztassák és az ország törvényhozó hatalma egy testületre ruháztassék, mely idegen nemzetek képviselőiből is alakult: ennél fogva a nemzet képviselői kijelentik, miután nemzetük halálos ítéletét szentségtörő kezekkel alá nem írhatják, hogy

a nevezett manifesztum alakjában és tartalmában törvénytelen és semmis, ennél fogva elhatározzák törvényhozói kötelességük folytatását a törvény értelmében és e határozatuk törvényes voltára nézve hivatkoznak az isteni igazságszere tetre, a nemzetre és az egész világ közvéleményére, s ezt annál nagyobb bizalommal és tiszta lelkiismerettel teszik, mert lehetetlen hinniök, hogy Európa bármely művelt népe is hallgatag szemlélje egy vitéz, békés és hű nemzet kiirtását és ez által saját létezését is kérdésessé tegye.

E határozatnál fogva a nemzet képviselői kijelentik, hogy ép úgy Jellachich József, mint mindenki az országban, kit ő hivatalos állással fölruház, ki neki önkénytesen szolgál vagy a nemzet alkotmányos szabadsága ellen intézett rendeletei keresztülviteléhez segítségét merészel nyújtani, ezennel hazaárulónak nyilvánítatik és köteleznek minden becsületes honpolgárt különbeni honárulás terhe alatt, hogy az ily bűnössel úgy bánják, mint a törvények parancsolják.

Különösen pedig minden országos törvényszéknek szent kötelességévé teszik, hogy megyei, városi és kerületi gyűléseiket rendesen folytassák és a közigazgatás körüli törvényes kötelességeiket szakadatlanul teljesítsék, még pedig törvényes büntetés terhe alatt az esetben, ha másképp cselekednének.

Minthogy végre a képviselők az említett vagy költött és a haza alkotmányát megsemmisítő manifesztumban Récsey Ádám aláírását mint állítólagos miniszterelnökét látták, amiért a manifesztumot anélkül, hogy törvényszerűleg miniszterelnökké volna kinevezve aláírta, mint a miniszteri czim bitorlója törvényes büntetés alá esőnek mondták ki, főleg miután a mult országgyűlés 3. t. cz. 32. §. szerint még a törvényesen kinevezett miniszterek is minden cselekvésért vagy rendeletért felelősek, ha az a rendelet az ország függetlenségét, az alkotmányos biztosításokat, a törvények rendeleteit és az egyéni szabadságot megsérti. Ennél fogva a ház Récsey Ádám törvényes vád alá helyezését határozza el.

A ház oda utasítja elnökét, hogy e végzést a szükséges hozzájárulás végett az 1848. 3. t. cz. 34. §. értelmében közölje a felsőházzal és erről minden polgári és katonai hatóságot, mindenek fölött pedig vitéz hadseregünket tudósítsa,

melynek hazafiui hűségétől és rendithetetlen vitézségétől a nemzet az elárult és elárvult haza szabadítását várja, és ezt általánvéve teljes nyilvánosságra hozza.

Pesten, a képviselőház 1848. év október 7-én tartott üléséből.

L u d w i g J á n o s
jegyző.

P á z m á n d y D é n e s
elnök.

E határozattal bekövetkezett az, mit Bécsben mérvadó körökben anélkül is vártak, t. i. a nemzet és korona közti szakadás végnélküli következményeivel. Legközelebbi következménye pedig egy ideiglenes kormány megalakítása volt, mely nem birhatott más mint forradalmi jelleggel.

Kossuth már a legközelebbi, október 8-ki ülésben azt az indítványt tette, hogy a honvédelmi bizottmány nevében bizná meg az országgyűlés ezt a bizottságot nagyobb egyszerűsítés s az egység és pontosabb végrehajtás eszközlése tekintetéből a kormányzással, még pedig oly formán, hogy a bizottmány egy elnökkel és két külön taggal birjon, kik mindent elintézzenek és a többi tagok hatáskörét kijelöljék. Zákó indítványára Kossuth választatott elnöknek, ki ekkor a következő nevezetes szavakat mondotta: „Megvallom, hogy érdemteljesebb elnököt választottam volna, (átalános fölkiáltás: „ilyen nem létezik“) kinek vállalai minden terhet jobban voluának képesek elviselni. De engedelmeskedem a parancsnak. Csak egyet kérek. Ha nem lennék képes, kergessenek el bármikor és ha a hazára nézve veszedelmesnek tartanának, válaszszaák el e fejet testemtől. Bizottmányi tagul Nyáry Pál urat kívánom.“

A honvédelmi bizottmány második rendkívüli tagjává Kossuth indítványára a felsőház elnökét, báró Perényit választotta. A Nyáry és az alsóház elnöke közti rövid szóváltást Kossuth azzal szakasztotta meg, hogy miután a ház őt bizalmával megtisztelte, ezt arra kérte, engedné meg neki a ház szervezését és a tagok mindegyikének saját hatásköre meghatározását. Kossuth egyébiránt a többi bizottmányi

tagok megmaradása mellett volt. A honvédelmi bizottmány tagjai voltak: Szemere Bertalan, Mészáros Lázár, Nyáry Pál, Pálffy János, gróf. Batthyány Kázmér, Zsemlery Imre, Patay József, ifj. Pázmándy Dénes és Madarász László. De hogy minden reud képviselve legyen ezen bizottmányban, a főrendiház Kossuth indítványára hasonlóképen 4 tagot választott abba, még pedig; Perényi Zsigmond bárót, Esterházy Mihály grófot, Jósika Miklós bárót és idősb Pázmándy Dénest, az alsóház elnökének apját. A bizottmány üléseit Pest megyeházában tartotta. Perczel Mór, ki előbb a honvédelmi bizottsághoz tartozott, annak végleges szervezésénél kimaradt, mivel a politikát karddal váltotta föl.

Október 8-ától kezdve Kossuth, ki már július 17-ike óta vezette a parlamentet, tulajdonképen Magyarország diktátora *) volt parlamenti formák mellett, mert az ország-

*) Ezt az elnevezést nem kell a szó szoros értelmében venni és ez nem is akarja azt jelenteni, hogy az ő akarata mindenben és mindenki előtt mérvadó volt, mint ez diktátoroknál történik. Az ő egész egyénisége nem volt olyan, hogy saját kezdeményezéséből uralkodjék a végrehajtó hatalom tekintet nélküli fentartásával. Ezt maga leginkább érezte és ezért vette magát körül Debreczenben a parlamenttel, hogy még a forradalom közepette is megőrizze a törvényyszerűség látszatát és határozatainak a törvényhozó testület szentesítését megadja. Mert a debreczeni csonka parlament egész tevékenysége csakis az ő határozatai szentesítésére szorítkozott. A parlament e hajthatósága az által magyarázható, hogy valamennyi tagja, ki Debreczenbe jött, tökéletesen egyetértésben állott az Ausztriával folytatandó háborura nézve és mégis mindenbe belé kellett egyezniök, a mi a háboru viselésével összeköttetésben állott. Az üres cseregések ideje ugyanis már lejárt, a hadak istene jogainak teljes birtokába lépett. A honatyákat kevésbé bántotta a szónoklasi viszketeg, mely nem igen állt összhangban a játékasztal körüli éjjeli foglalkozásokkal és a legfontosabb politikai kérdéseket egyszerű »igennel«¹ intézték el, a mivel aztán alkotmányérti harcunk politikai alapját egészen kihozták sodrából. Ha mindezt emlékünke hozzuk, és most utólagosan egy titokban működő békepártról hallunk, melynek tagjai emlékiratokban és elkopott följegyzésekben fenn igyekeznek tartani az utókor számára igyekezetüket és terveiket, azt kell következtetnünk, hogy azok vagy oly emberek voltak, kik nem bírtak bátorsággal arra, hogy meggyőződésüket érvényesítsék és cselszövényekhez folya-

gyűlés, melyben a mérsékelt elemek a dolgok különös fejlődése és az országot meglepő események természeténél fogva nem képezhettek ellenzékot, csakis szavazó géppé vált. Ez ugyan nagy baj volt, mely azonban csak a kormányforma változása által szűnhetett meg. Ezáltal azonban a mozgalom jellege is lényegesen változott volna, ennek törvényességét csak az által hitték megóvhatni, hogy azt mondták, hogy a király nem cselekszik saját elhatározása szerint, midőn a törvények gátjai már át voltak törve. Noha nagyon megvékonyult a szál, melyen függött, de az elvet meg akarták menteni és a kormány ezentul is mindent a király által törtenendő későbbi jóváhagyás fejében rendelt el.

Az első rendelet, melyet Kossuth mint a honvédelmi bizottmány elnöke kibocsátott, a hangra nézve nem igen felelt meg állása méltóságának és legkevesbbé sem volt képes a kívánt hatást előidézni. Ez következőleg hangzott:

modtak, hogy utópiákat hajhásszanak vagy pedig, hogy a később nyert politikai nagykorúságukban szép békeproblémákra vetődtek, melyekre ugyan már épen nem létezett semmi talaj. Vagy hiheti-e ma csak egy félig meddig okos ember is azt, hogy a függetlenségi nyilatkozat után, melyet nemsokára Oroszország intervenciója követett, egy ugynevezett békepart abban a helyzetben lett volna, hogy Kossuth mellőzéseivel jobb fordulatot idézzon elő? Hogy akkor annak lehetőségét hitték, ez nemesak az emlékiratokból tűnik ki, de bírnak támpontokkal, hogy Kossuthnak erőszakos elmozdítására törtek, azonban erről később lesz szó. Midőn pedig keresztülvitelre került a sor, akkor azok az urak elvesztették bátorságukat. Miért? Mert visszarettentek az eszmétől, hogy még magában az országban is forradalmat idéznek elő. Szóval, Kossuth nem volt elmozdítható; mert eltekintve nagy észbeli tehetségeitől, őt mint minden nagy férfit a történelemben az események oly uralgó magaslatra vittek föl, mint az volt, a melyen állott. Most azt mondják, hiba volt, hogy az első magyar felelős miniszterium Kossuthot választotta szónokló miniszterré. De miért választotta őt? Azért, hogy uttörőül szolgáljon a tulnyomó mérsékelt elemeknek a miniszteriumban. A miniszterium a maga hatáskörének megszabása nélkül lépett életbe és kiterjeszkedési ösztönét követte, e szerint tehát legelőbbre haladott társukat tolták előre szónokul. Ez által Kossuth föülkerekedett a miniszteriumon és a nemzetiségi háboru kitörése, jelesül a horvátok berontása mindinkább előtérbe toltá őt, míg végre a helyzet urává lőn. Ez mind igen természetesen történt. Ha egy elhunyt ember följegyzései most azt állítják,

„Miután Isten kegyelméből és vitéz hadseregünk győzelmes előhaladása által a haza szent ügye annyiban van biztosítva, hogy a pártütő Jellachich egész hadserege Székes-Fehérvár alatt tönkre veretve Bécsbe futott, a 10.000 emberből álló haramia csoport Rott alatt pedig valamennyi tisztjével elfogatott és rövid idő alatt az ellenség összes hadereje vagy egészen meg lesz semmisítve, vagy ki lesz űzve a gyalázatosan megfutott csorda az országból: ennél fogva a király és a nemzet nevében az országgyűlés határozata értelmében minden várparancsnoknak és minden magyarországi, erdélyi, tót és horvátországi várőrségnek súlyos felelősség terhe alatt meghagyatik:

1. Hogy e parancsolatnak a „Közlöny“-ben történt kihirdetése után egy héttel a háromszinű magyar lobogót kitűzze és erről ép úgy, mint

2. Magyarország és kapcsolt részei iránti hűségéről

hogy Kossuth az első magyar miniszterium tagjait csak a tömegekre való rámutatással terrorizálta, akkor mindenk előtt meg kell jegyeznünk, hogy eleinte épen nem volt oka terrorizálásra és ezt tenni sem nem akarta, sem nem volt hatalma. A katonaság ugyanis a rend és csend helyreállítása céljából mindig érintetlen maradt. De mindennek fölött, Kossuth nem volt az erőszakoskodás embere, hanem igen jószívű és épen ebből származtak az ő gyengéi a forradalom alatt. Kossuth sohasem irt alá halálos ítéletet, noha ilyeneket neki mindig előterjesztettek s azokat alig kerülhette el. Sőt midőn egyszer horvát hadifoglyok Czeglédén egy magyar élelmezési raktárt kiraboltak, minek következtében majdnem saját katonáink lövettek agyon és százan közülök 25 botütéssel büntetettek volna, Kossuth épen Czeglédre érkezett, midőn az első horvát ott feküdt a padon és értesülve a végrehajtásról, azt Asboth hadsegéde által azonnal beálltatta. De itt a komolyság kell hogy egészen utat engedjen a derűtségnek, ha az elhunyt férfiú följegyzéseiben olvassuk, hogy Kossuth Széchenyi István grófot a 4. huszár ezred egykori századosát, mely ezredet a híres Simonyi ezredes parancsnokolt, azzal akarta megfélemlíteni, hogy egy politikai kérdés megbeszélésénél puskacsövet tartott elébe. Egyébiránt mi itt csak azért érintettük ezeket az értéknélküli elbeszéléseket, hogy az akkori ugynevezett 1849-ki békepartot jellemezzük. Ha Kossuth csak megközelítőleg is a terrorizmus embere lett volna, a magyar forradalmi hadseregnek nem lett volna csak egy engedetlen tábornoka sem.

és a honvédelmi bizottmány által kibocsátott rendeletek iránti készséges engedelmességéről azonnal jelentést tegyen. Ellenkező esetben mindenki, ki e két kötelességet elmulasztja, hazaárulónak tekintetik és törvényen kivülinek jelentetik ki, bárki által elfogatható és azonnal agyonlövethető (pör nélkül?), ha följelentetik, hogy fentebbi kötelességei teljesítésében csak habozik is, mihelyt hadseregünk vitézsége a haza ügyének az ellenség kiűzése által győzelmet biztosított, minden engedetlen várparancsnok mint hazaáruló fog minden kegyelem nélkül megbüntettetni.

Kelt Pesten, 1848. év október 8-án.

A király és haza nevében és a képviselőház határozatánál fogva. — A honvédelmi bizottmány

Kossuth Lajos s. k. elnök.

Minő eredménye volt ezen egyedül a várparancsnokokhoz és várőrségekhez kibocsátott rendeletnek, azt később fogjuk látni.

Az október 8-ki alsóházi ülésben Pázmándy a képviselőket a Bécsben október 6-án kitört fölkelés alkalmával gróf Latour es. kir. hadügyminiszter és altábornagy meggyilkoltatásáról tudósította, mi Kossuthot arra a megjegyzésre indította, hogy most Magyarország érdekében is áll a bécsieket, kik Magyarország igazságos ügyét is előmozdították, nem hagyni el. Erőnket szaporítanunk kell, ugymond, és azután Bécsbe indulnunk, hogy barátainknak segédkezet nyujtsunk. Egyuttal értésére adta a háznak, hogy még ugyanaz napon fog a képviselőkől alakult vadászcsoporttal, a Vilmos huszárokkal és nemzetőrökkel Váczon és Szőnyön át gőzhajón Győrbe indulni, onnét pedig a magyar táborba, mely mindenestre meg fog ütközni Jellachich hadseregével.

Ez ugyan megtörténhetett volna, ha a magyar hadsereg nyomban követi a horvátokét, vagy ha a bán a hozzá rendelt erősítések által abba a helyzetbe jut, hogy hasonlólag támadhat, mit azonban a bécsi forradalom meggátolt. A korona és a magyar törvényhozó testület által történt két nyilatkozat után nem csak a Magyar- és Horvátország közti

összeütközésről volt többé szó, hanem a monarchia két állama közti esetleges háborúról. A válságos véres munkának még csak ezután kellett bekövetkezni.

Mig a magyar képviselőházban már azon erkölcsi kötelességről is szöloáltak, hogy Bécsnek segédkezet nyujtsanak és Kossuth már erősítésekkel készült Moga táborába, azalatt Bécs október 6-tól kezdve más szint öltött. Mindazokat a változásokat, a melyek a politikai viszonyokban ép ugy mint a katonai helyzetben Bécsben és Bécs körül beállottak, vonatkozással a Magyarország részéről egyengetett solidaritásra az ottani forradalommal és a magyar hadsereg utóbb csakugyan bekövetkezett beavatkozására, röviden érintenünk szükséges.

A bécsi országgyűlés október 8-án kiáltványt bocsátott ki a lakossághoz, melyben ezt higgadtságra és törvényességre szölitotta föl, egyszersmind két határozatot tett közzé, melyben tudatta, hogy Kraus, Doblhoff és Hornbostl miniszterek az összes miniszterium teendőit végzendik és az országgyűléssel folytonos összeköttetésben maradnak. Ő felségének azonnal új kabinetnévsor terjesztessék be egy fölirattal együtt, melynek czélja az lenne, hogy a császárt a valóságos tényállásról és népei szeretetéről fölvilágosítsa. Ez meg is történt, de egy konferenciában, melyet Hornbostl miniszter ő felségével Sieghartskirchenben tartott, a császár részéről igen észrevehető volt a bizalom esökkenése és Hornbostl leköszönt. Hornbostl példáját Doblhoff is követte és így szűnt meg, miután Latour meggyilkoltatott, a bécsi miniszterium. Az öreg Wessenberg az udvar előtt ment még Olmützbe, őt az élezes bécsiek „erőd miniszternek“ nevezték el — mig Kraus, kire az a föladat jutott, hogy Bécsben maradjon és az országgyűlést lehetőleg törvényes korlátok közt tartsa, az állampénztárakat őrizze stb., fölkelési miniszternek keresztelték el. Kraus föladatát mesterileg végezte és maga is szerepelt kissé a forradalomban.

A miniszterium feloszlását azonnal az országgyűlésé követte. A 40 cseh képviselő elhagyta Bécsot és Prágából egy önigazolási iratot bocsátott közre, melyben nem csak

minden visszamaradt képviselő határozatait érvényteleneknek jelentették ki, de elvtársaikat föl is szólították, hogy mint törvényes országgyűlés Brünnbe gyülekezzenek. Az országgyűlést a csehek ezen szeparatistikus nyilatkozata meg nem zavarta és magát egyedüli törvényes tekintélynek tartotta, mint azt kiáltványában ki is jelentette. Miután az országgyűlés első fölirata válasz nélkül maradt, Borrosch egy másikat fogalmazott, melylyel egy hat országgyűlési képviselőből álló küldöttség a császári udvarhoz Olmützbe küldetett. Miután a csehek is egész határozottsággal nyilatkoztak az országgyűlés folytatása mellett, annak már előbb elhatározott föloszlatása elmaradt, de más helyre való áthelyezése indítványoztatott. Erre Schuselka egy új fölirat fogalmazását indítványozta, mely tiltakozást tartalmazott az országgyűlés más helyre való áttételének eszméje ellen és mint egyedüli eszközt az anarchia meggátolására a katonaság rögtöni visszavonulását akarta jelezni. Hogy katona, kivált oly ember mint Windischgrätz, ily logikát nem ismert, és ez őt csak mosolyra készítette, magától értetődik.

Windischgrätz hercegz, ki a bécsi forradalom kitörésének hírért október 8-án Prágában vette, az Ausztria határán fekvő csapatokat, melyek parancsai alatt állottak, Bécs felé mozgásba tette és maga Olmützbe ment, hová 14-én érkezett és onnét adott parancsokat minden irányban a csapatoknak Bécs felé indítására. Október 16-án jelent meg a császár manifestuma, melyben már meg volt pendítve a magyar és bécsi forradalom valószínű összefüggése. E manifestum így hangzott:

Népeimhez!

Midőn engemet a Bécsben október 6-án elkövetett bűntettek arra indítottak, hagynám el a várost, mely a legvadabb és legelvetemedettebb szenvedélyek színterévé lett még mindig azt remélhettem, hogy e város lakossága egy részének őrzöngése nem lesz tartós. Fővárosom lakossága józan és becsületes részétől elvárhattam, hogy erejéhez képest megtesz mindent, hogy a félreismeret törvények tisztelben tartassanak, a bűnösök érdemlett büntetéseiket ve-

gyék, és a fenyegetett városnak az élet- és vagyonbiztosság legrövidebb idő alatt visszaadassék.

De a lázadás indítóinak Bécsben sikerült nemcsak a kezökbe ragadott hatalmat oly rémuralommá változtatni, mely párját keresi a történelemben, s a részint félelem által elér-mült, részint vad mámorba merült várost megerősíteni, és ez által a törvényesség visszatérését Bécs falai közé meghiusítani, még a falakon kívül is kiterjeszkedett nevedkedő sikerrel az anarchikus üzemek tevékenysége. Egy nyílt lázadásban levő szomszéd tartományokkal honárulási szövethatározások köttettek. Államaim minden részébe hírnökök küldettek és azon szenteskedő ürügy alatt, mintha a fenyegetett szabadságot kellene megóvni, ott is, hol a rend még meg nem zavartatott, a lázadás zászlója kitűzetett, és az épen oly békés, mint helyzetük törvényes fejlődésének elébe néző országok is az anarchia, a polgári háború és a rombolás szörnyetteinek zsákmányul dobattak.

Trónra lépésem óta népeim jóléte volt életem földadata. Uralkodásom története, kivált az utolsó két hó alatt, tanúsítja ezt. De a végzet által rám mért kötelességek elhanyagolását jelentené, ha tovább tüárnék oly tetteket, melyek a trónt és a monarchiát az örvény szélére vinnék és az általam biztosított alkotmányos szabadságot korlátlan erőszakká igyekeznek átváltoztatni.

E kötelemekről megemlékezvén, vérző szívvel látom magamat kényszerítve, hogy a fővárosom falain belül most már minden tartózkodás nélküli lázadásnak, akárhol mutatkozik is az, fegyveres erővel lépjek elébe és ellene harcoljak, míg az egész le lesz győzve, a rend, a csend, a törvényesség ismét vissza lesz állítva és hű szolgálaim: *Lamberg* és *Latour* grófok gyilkosai az igazság boszuló karjainak ki lesznek szolgáltatva.

Hogy e célzt elérjem, a monarchia különféle részeiből haderőt küldök Bécs, a fölkelés székhelye ellen és *Windischgrätz* herczeg altábornagyomnak átadom a főparancsnokságot államaim területén valamennyi csapataim fölött, kivéven a *Radetzky* gróf tábornagyom főparancsnoksága alatt álló olaszországi hadsereget. Egyszersmind a nevezett herczeget ellá-

tom az illető teljhatalommal, hogy a béke munkáját birodal-
mában saját belátása szerint lehető legrövidebb
idő alatt befejezhesse.

A fegyveres lázadás legyőzése és a csend helyreállítása
után, miniszteriumom feladata lesz, az alkotmányos ország-
gyűléssel egyetértésben az eddig féktelen visszaéléssel kezelt
sajtó törvényes rendezése által, a honvédelemmel és az egye-
sülési joggal oly állapotot idézni elő, mely anélkül hogy a
szabadságot megszorítsa, a törvénynek erőt és tiszteletet
biztosítson.

Midőn ezeket a kötelmeim és jogaim tudatában ren-
dithetlen szilárdsággal föltett elhatározásaimat népeimnek
tudtára adom, mindazok őszinte és erőteljes közreműködésére
számítok, kiknek császárok, hazájok, családjok és a valósá-
gos szabadság sorsa szívéükön fekszik és akik jelen elhatározá-
somban az egyetlen mentőeszközt fogják felismerni, hogy a
monarchiát az összeomlástól, magukat az anarchia borzalmaitól
és minden társas kötelek föloszlásától megóvhassák.

Olmütz, 1848. október 16.

Wessenberg m. k.

Ferdinánd m. k.

A Windischgrätz herceghez czimzett l. f. kéziratok
igy hangzottak:

Kedves Windischgrätz herceg!

Kitünő érdemei, valamint jelenlegi állása tekintetbe
vételénél fogva, indittatva érzem magamat Önt tábornagygyá
előléptetni és erre nézve a szükséges utasításokat hadügy-
miniszteriumomnak megadni.

Olmütz, 1848. október 16.

Wessenberg m. p.

Ferdinánd m. p.

A másik kézirat így hangzott:

Kedves Windischgrätz herceg!

A jelenlegi viszonyokat tekintetbe vévén, midőn a
főváros nyílt lázadásban tört ki s elhagyta a törvényes rendet,
a birodalom több részeiből pedig fegyveres segítség indul a
törvények ellenségei ellen, midőn az alkotmányos országgyű-

lés biztonság hiányában magasztos földadatát nem bírja megoldani és fővárosomban úgy a kormány mint a közigazgatási hatóságok kötelességük teljesítésében meg vannak akadályoztatva, mélyen érzett benső sajnálkozásomra nem marad más módom hátra, mint fegyveres erővel föllépni a törvény elleni fölkelés és egy korlátlan anarchia kihágásainak megfékezésére.

Hogy a teendő intézkedéseknél a lehető legnagyobb egységet létesítsem, teljes bizalommal az Ön valóságos honszeretetében és dynasztiám iránti kipróbált hü ragaszkodásában, kinevezem Önt hadseregem összes csapatainak főparancsnokává, kivéven a Radetzky gróf tábornagy alatt álló hadsereget, fölhatalmazom és megbízom Önt ezennel minden katonai rendszabályok megtételével, melyeket Ön alkalmasoknak tart, hogy általuk a legrövidebb idő alatt ismét visszaállithassa a csendet és rendet, melyek nélkül a törvény hatálytalan és az alkotmányos szabadság rendszeresített fejlődése lehetetlenné válik.

Hadseregem oly gyakran tanusított hűségében és vezérének kipróbált belátásában bizok, hogy a birodalmat a fenyegető veszélytől megmenti és atyai szívem előtt drága osztrák népeimnek kilátást nyithatok egy jobb jövőre.

Olmütz, 1848. október 16.

Wessenberg m. k.

Ferdinánd m. k.

Az október 16-ki manifestum nemcsak a bécsi országgyűlésnél, hanem az Olmützben időző cseh képviselőknél is mély benyomást idézett elő és az utóbbiak közbelépésének volt tulajdonítható, hogy október 19-én enyhébb által pótoltatott. De Windischgrätz herczeg nem ingattatta meg magát ezáltal a maga állásában, midőn a frankfurti birodalmi parlament két küldöttjét Welkert és Moslet a következő szavakkal fogadta, midőn ezek őt Stammersdorfban mint közbenjárót keresték föl: „Bécsben most maga az osztrák császár sem tehet semmit azok után a meghatalmazások után, a melyeket nekem adott, még Önöknek is több joguk van a beleszólásra.“ Ő az október 16-ki manifestumot Lundenburg-

ban tétette közzé, míg az október 19-ki egyenesen érkezett Bécsbe Olmützből.

Míg a bécsi birodalmi tanács, kivált Kraus fölkelési miniszter hozzájárulása által egész 6 hétig föliatok szerkesztésével, küldöttségek indításával és jelentéktelen határozatokkal foglalkozott, melyek a bécsiek türelmét már kimerítették: azalatt Windischgrätz herczeg rendkívüli tevékenységet és erélyességet fejtett ki. Aránylag rövid idő alatt Jellachich csapataiból és az Auersperg alatt álló bécsi őrségből 80.000 embernyi ostromló hadtestet alakított, 200 ágyuból álló kitünő tüzérséggel. Intézkedései Bécs legyőzésére szintén nagyon helyes kiszámítással voltak megtéve. Hogy csapatainak működési képességét minden irányban biztosítsa, Bécs fölött és alatt vert hidak által állította helyre az összeköttetést a Duna két partja közt, úgy hogy anélkül, hogy az ostromvonalat bármely oldalon is megszakítsa, csapatainak legnagyobb részét könnyen összpontosíthatta, ha támadást sejtett. Kiváltképen a magyar hadsereg általi támadás ellen óvta meg magát, midőn a Schwechat mentében, Manswörth, Schwechat és Kaiser-Eberdorf falvaknál két sorban állíttatott föl sánczokat, hogy ép úgy a Bécsből, mint magyar oldalról jövő támadás ellen biztosítsa magát.

A bécsi forradalom mindenesetre más fordulatot vehetett volna ideiglenesen — mert elvégre mégis leveretett volna — ha a bécsi országgyűlés a helyett, hogy a Bécs kapui előtt álló Auersperg herczeggel alkudozik, őt megtámadja és ha a magyar hadsereg a magyar kormány beleegyezésével a horvát bánt osztrák területen is üldözi és megtámadja, mielőtt Windischgrätz herczeg hadseregét Bécs előtt összegyűjtötte, de a tárgyalások, melyeket a segítségre kész magyar kormány az osztrák országgyűléssel folytatott, hogy az utóbbi azt segedelemre hívja föl, két hét alatt sem vezettek eredményre, mivel a bécsi országgyűlés azt válaszolta, hogy mindedig törvényes téren áll és nem érzi magát arra jogosítva, hogy a magyar hadsereget segítségre hívja. A bécsi országgyűlés ezen nyilatkozata a pestiét vonta maga után, mely szerint a magyar hadsereg bevonulása által, minthogy nem történt diplomaciai fölhívás, az oszt-

rák nép sértve érezné magát s így attól kénytelen elállani. A magyar országgyűlés ezt a nyilatkozatot Kossuth indítványára adta ki. Midőn október 17-én az osztrák országgyűlés végre azon félénk nyilatkozatot tette, hogy a magyar csapatok Ausztriába vonulását nem tekintené ellenségeskedésnek, akkor már Windischgrätz hadserege legnagyobb részét összpontosította és október 20-án Lundenburgból a bécsiekhez azt a kiáltványt intézte, a melyben kimondotta, hogy a fővárosban uralkodó törvényellenes állapotnak, mely rémületes szörnytetek és bűnök szinpadává lett, véget kell vetnie. A herczeg Bécsre és külvárosaira ostromállapotot hirdetett ki rögtönítelő bírósággal és valamennyi polgári és katonai hatóságot a saját parancsai alá rendelt. Továbbá kijelentette, hogy a vagyon- és személybiztosságot meg fogja védeni, másrésről ellenben az ellenszegülők a katonai törvények egész szigora alá fognak esni.

Windischgrätz herczeg határozott és erélyes föllépésével szemben azonban a bécsi országgyűlés tiltakozást tétetett közzé, melyben a herczeg intézkedéseit törvényteleneknek és semmiseknek jelentette ki, mivel a rend fenntartása egyedül az alkotmányos hatóságok jogkörébe tartozik és a katonaságnak csak azok fölszólítására szabad föllépni, végre még azt tette hozzá, hogy a lundenburgi kiáltvány a 19-iki császári manifestummal kiáltó ellentétben áll, melyben a szabadságok fenntartása, jelesen az országgyűlésnek tanácskozási szabadsága meg van ígérve. A tábornagy röviden és határozottan azt válaszolta, hogy nem tagadja meg elismerését a magas országgyűléstől, melyet ő felsége is megad, de hogy azt csak mint törvényhozó, nem pedig mint végrehajtó testületet tekinti és ennél fogva a községi tanácshoz fordul. Ez előbb maga is indított küldöttséget Olmützbe, melyet azonban a császár nem fogadott és Wessenberg Windischgrätzhez utasított.

A herczeg még határozottabban szólott a községi tanácshoz, melynek tudtára adta, hogy végsőséig fog menni, ha a város magát 24 óra alatt meg nem adja. Ezt a határidőt a herczeg később Hetzendorfból október 23-án még 48 órára hosszabbította meg, mely idő alatt minden fegyvert ki kellett szolgáltatni, az egyetemi aula bezáratását elrendelte,

12 tanulót tanszul kívánt, minden klubb föloszlását és a hirlapoknak, kivéven a „Wiener Zeitung“-ot, fölfüggesztését parancsolta, még ennek sem szabad volt egyebet mint hirdetéket közleni. A herceg többi követeléseit kompromittált egyének kiadatására nézve fentartotta magának. Miután az országgyűlés ép úgy, mint a községtanács még papir-tiltakozásokkal akarta rémiteni Windischgrätz herceget: amaz emlékiratot intézett hozzá, melyben egy kis töredék létezését tagadta és azt mondotta, hogy az egész egyesülve áll, csak a császárnak áll jogában országgyűlési határozatokat visszavetni; míg ez nem történik, csak annak fog engedelmeskedni. Az országgyűlés pedig újra hangsúlyozta a maga tiltakozásában, hogy Windischgrätz herceg föltételei minden emberi és állami jogot kigunyolnak. De az országgyűlés esti ülésében ugyanaz nap egy október 22-én keltezett és Wessenbergtől aláírt nyilatkozat olvastatott föl, melyben nemsokára behozandó katonai rendszabályokra volt rámutatva, az országgyűlés el volt napolva és november 15-ére Kremsirbe lett összehíva.

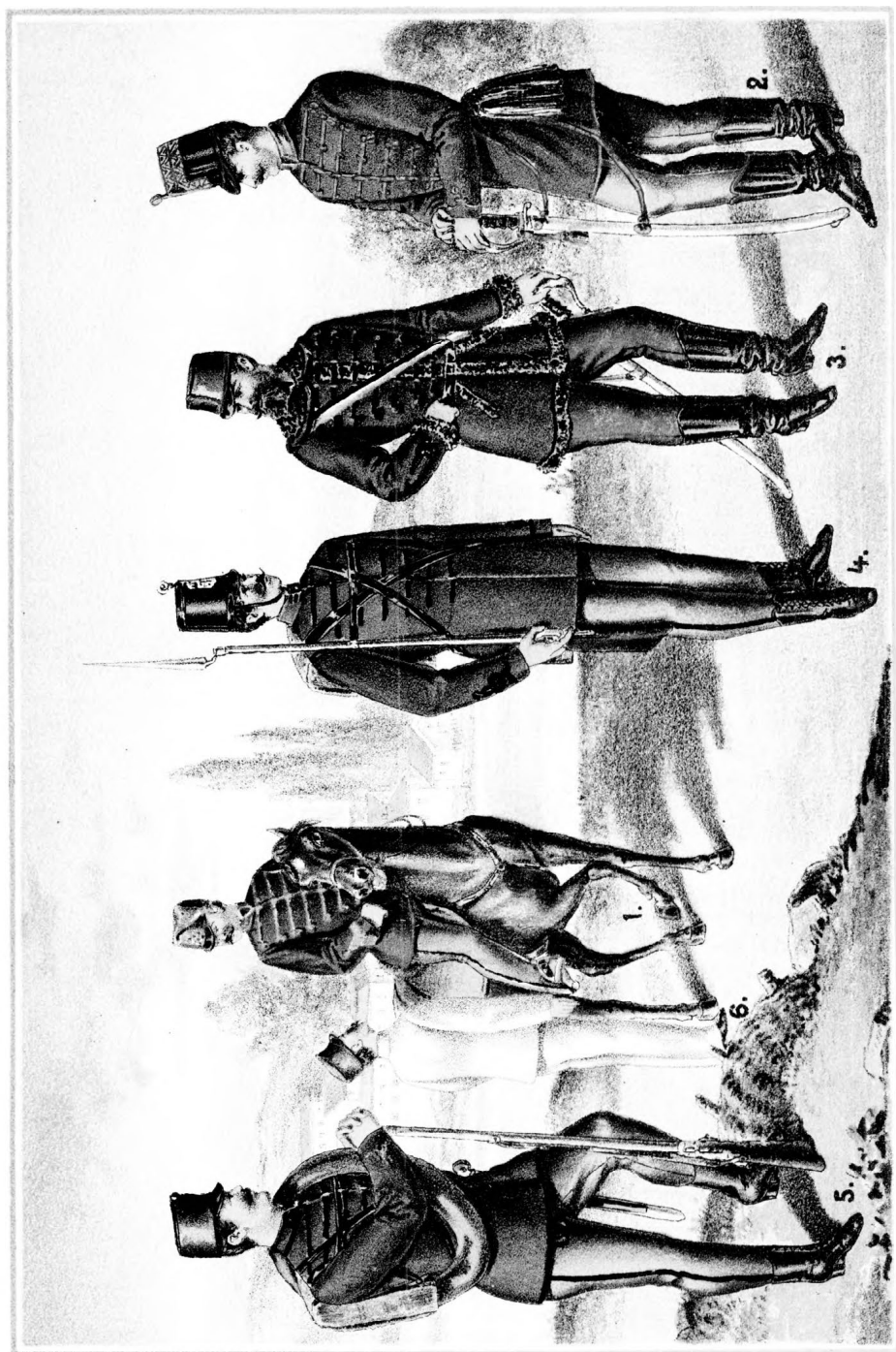
Az országgyűlés tiltakozott ezen áthelyezés ellen és küldöttséget választott egy Olmützben átadandó fölirat kézbesítésére, melyben e rendelet visszavételét kívánta. Kraus is csatlakozott ehhez a küldöttséghez, mely eredmény nélkül tért vissza. Időközben a tábornagy hadserege előnyomulását parancsolta meg. És minők voltak a bécsiek védelmi intézkedései? A nemzetőrség főparancsnokául *) Kraus ellenjegyzése mellett a Deutschmeister nevét viselő 4-ik sorgyalog ezredbeli főhadnagy Messenhauser Venczel neveztetett ki. A nemzetőrség volt az egyetlen csapat, mely Bécs védelmére rendelkezésre állott. Ez, mint arról az akkoron ott őrségen lévők meggyőződünk, igen jól volt öltözködve, fegyverkezve és a gyakori utczeni zavargások következtében némileg be is gyakorolva, azaz bátor volt, de alkatrészei nem voltak egyforma katonai becsüek és egy politikai nézetűek, ez pedig oly föltétel, mely minden ország nemzetőrségénél

*) A bécsi nemzetőrség alakításakor gróf Hoyos altábornagy, utána pedig a katonai író és költő gyanánt ismert s a hadi levéltárban alkalmazott Pannasch ezredes neveztetett ki, ki októberben leköszönt.

döntő befolyással bir. Messenhauser, kit 1846-ban Gácsországból személyesen ismertünk, igen képzett tiszt volt, de nem birt azokkal a tulajdonságokkal, hogy nagyszerű védelmi művet végezhesen. Ezenfelül még hiányzott nála a szükséges erélyesség oly tömegek vezényleésére.

Ily körülmények közt az öreg Bem megjelenése, ki az európai utazásból néhány nappal ő felségének elutazása után érkezett Bécsbe, az akkor harezra vágyó bécsieknek nagyon kíváncs volt. Nemsokára fölszólított Bécs védelme vezetésére és ekkor már a haderők szervezésénél tanusította az egyedül rendelkezésre álló nemzetőrség alkalmazásának helyes fölfogását. Azonnal javaslatot tett annak mozgóvá és állóvá fölosztására. Az elsőnek a védvonalakon belül és kívül kellett volna alkalmaztatnia, az utóbbi, mely többnyire családapákból állott, a belszolgáltatátra és a rend fentartására. A támadás esetére rendelkezésre álló összes nemzetőrség 50,000 emberre rugott, kikből azonban Bem csak 5000-et mozgósíthatott, mivel a nemzetőrség általán véve csak saját városnegyedét védte és azon belül akart tenni szolgálatot. A legnagyobb nehézség a tüzérségnél mutatkozott, egy város védelménél pedig ez a fő tényező. Régi tüzéreket soroztak be és ezeket 50 hatfontoshoz állították, melyek rendelkezésre állottak, s a bástyákon és a torlaszok fontosabb pontjain, a melyeket Bem készítettett, helyezték el.

Az ifjusági légió és a mozgók, kik az alsó néposztályokból voltak véve, s többnyire mind igen vakmerő legényekből állottak, kiktől minden birtokos, még Messenhauser maga is szepegett, Bem legválogatottabb csapatát képezték. Midőn egy torlaszra a magyar háromszinű zászlót tűzték ki, Bem haragosan ezt mondá: „Mit nekem a magyar zászló, adjatok inkább magyar katonákat,” és midőn a válságos percz közelgett, így szólott Messenhauserhez: „Ez az ügy tökéletesen elhibázott, a nemzetőrség hasznavehetlen, egészen feketesárga, csak a tanuló és a mozgó nemzetőrök derék legények, *„excellent et vraiment courageux garçons.”* De az öreg vakmerő lengyel ellentállást akart a végletekig és

Az 1848-diki honvéd gyalogság.

1. Törzstiszt szolgálaton kívüli öltönyben.
 2. Alantos tiszt díszöltönyben.
 3. Alantos tiszt téli menet-öltönyben.
 4. Honvédgyalogos díszöltönyben.
 5. Honvédgyalogos menet-öltönyben.
 6. Honvédgyalogos nyári tábori öltönyben.
-

Jegyzet. A honvéd gyalogság felszerelése és felfegyverkezése hasonló volt az akkori cs. és kir. osztrák hadseregéhez.

A cs. kir. osztrák hadseregnél divatos tábori sipkák a 48-as honvéd-hadseregnél nem voltak szabályozva, hanem a legénység és a tisztek 1835 óta az osztrák hadseregben behozott és még most szabályszerűleg alkalmazott tiszti sipkákat viselték világoskék posztóból. Az I. ábrán látható sipkát a tisztek szolgálaton kívül is viselték és az ebben az alakban maradt 1835-ig, a meddig minden ezred tisztjei egy magok közt megszabott sipkát, többnyire a hajtókák színe szerint viseltek, némely magyar gyalog és huszár ezredeknél ezek voltak divatosak.

A gyalog honvédtisztek télen köpönyeg helyett hosszabb dereku mentét viseltek mint a huszárok.

A paszomány a csákókon hasonló volt a cs. kir. hadseregben előbb divatoshoz, t. i. a századosnak egyszerű széles paszománya volt, az alantos tiszteknek, mint most a századosoknak kettő, de valamivel szélesebb.

Megkülönböztető jelek egész 1848-ig a cs. kir. hadseregnél ép oly kevésbé voltak, mint arany vagy ezüst paszomány a törzstisztek gallérjain. A márcziusi napok után mint megkülönböztető jelek a gallérokra keskeny arany paszományok hozattak be, mint azt ma a katona-akadémia növendékei viselik. A tábornagy, ezredes és százados 3, az altábornagy, alezredes és főhadnagy 2, a vezérőrnagy, őrnagy és alhadnagy egy paszományt viseltek. Ugyanezen megkülönböztető jeleket a honvéd hadsereg is viselte.

Messenhausernek azt tanácsolta, adják fel a külvárosokat, a belvárost pedig nagyszerű házrobbantások által külön várrá alakítsák át. És aztán azzal is fenyegetőzött, hogy a nemzeti bank ki fog raboltatni, az államlevéltárak fölgyujtatnak, kapitulációt kötnek, mire Messenhauser azt jegyzé meg: «Önnek nincs szive e város iránt.» Bem e szavakkal bucsuzott el: «Sohasem hallottam, hogy szívvvel csatákat lehet nyerni vagy várost védeni.»

Mint látszik, Bécs nem volt abban a helyzetben, hogy a kitünő tüzérséggel bíró nagy hadseregnek ellenállhasson, és még egy kitörés, mely egyidejűleg történt volna a 16000 emberből álló magyar hadsereg támadásával, mely Moga hadtestének összes haderejét képezte, október vége felé sem adott volna Bécs részére kedvező fordulatot. Miért nem érkezett meg a magyar segély előbb, azt akkor fogjuk elmondani, mikor a Lajtha melletti táborunkról szólva, annak viselkedését indokolandjuk. Mig a vas gyűrű Bécs körül mindinkább szűkre huzódott, a magyar hadsereg Moga alatt, miután Jellachich üldözéséről a Lajthán tul a fennebb fölhozott okoknál fogva lemondott, a maga eredeti felállításaiban megmaradt a folyón innen, a főhadiszállással Párendorfban. Moga intézkedései a pákozdi csata után ép úgy mint a három napi fegyverszünet megtartása, miután a bán azt megszegte, valamint az üldözés beállítás a osztrák területen azon okoknál fogva, melyeket a honvédelmi bizottmány végre maga is méltánylani látszott, ez utóbbit a főparancsnok iránt bizalmatlanságra hangolta.

Kossuth Lajos Görgey Arthurt hivatta magához, hogy tudassa vele a maga és a honvédelmi bizottmány nézetét e tárgyban. Ez alkalommal Kossuth abbéli véleményét mondotta ki, miszerint most már ideje lenne a magasb parancsnoki állásokat honvéd törzstisztek által betölteni, kiket az addig szokásos rangfokozati előléptetés mellőzésével, azonnal honvédtábornokokká lehetne előléptetni. Görgey Arthur, ki úgy is őrnagyból egyszerre ezredessé lépett elő, mig Ivánka Imre egymásután lett alezredessé és ezredessé,

Kossuth ezen szándéka ellen alapos aggályokat fejezett ki. Kossuthnak nem volt igaza, ha a politikai viszonyok kedvezőtlen fordultával régi cs. kir. tábornokok és törzstisztek aggodalmait árulással azonosította, mert éppen azon szándéka, hogy a hadsereg élére a honvédség kebeléből vett fiatal talentumokat állítson, eléggé bizonyította, hogy elérkezett az idő, midőn ebben az irányban a körülményeket tekintetbe kellett vennie.

Mindazonáltal ő és a honvédelmi bizottmány tagjai mégis árulásban hittek és Görgey Arthur Moga táborába küldetett, hogy ott rendelkezésére álljon és az öreg tábornokot kissé szemmel tartsa. Görgey október 13-án érkezett Párndorfra, hol Moga őt az elővéd - dandár vezénylesével bizta meg, minthogy Ivánkának más föladat jutott, mely azonban nem kerülhetett kivételre. Görgey nemsokára meggyőződött Moga egyenes jelleméről, mert nyíltan és őszintén bevallotta, hogy főhadura parancsainak engedelmeskedve, Magyarországot a horvátok ellen védendő, de az ország határait csak kényszerítve lépné át. Valamint ő, úgy gondolkodott majdnem valamennyi régi cs. kir. katonatiszt és még a táborban lévő két honvédszászlóalj tisztikara is. Ezek ugyanis ismételve indítottak küldöttségeket Csány László kormánybiztoshoz, kik intették, ne lépné át a határt. Több katonatiszt, jelesen a sorgyalogságból, kivette elbocsáttatását, némelyek nyugdíjaztattak, mint Milpökh ezredes a Wasa ezredtől és mások egyszerűen megszöktek, mint Orosz Ágost százados a Sándorhuszároktól, kiről Windischgrätz herczeg munkájában azt mondja, hogy ő lett volna az első, ki neki híreket hozott a magyar táborból.

Moga végre saját meggyőződése ellenére is elszánta magát a kormánytól okt. 17-én és 21-én kiadott parancs következtében a határ átlépésére, de mind a kétszer egy Pestről érkezett ellenparancs következtében egy napi menet után régi állásába tért vissza. Ha a cs. kir. katonatisztek erre elszánták magukat, ez csak a vezérnek beleegyezésével történt. De ezek a menetek és ellenmenetek lehangoltságot vontak maguk után. A fennebbi jelenségek és a bécsi országgyűlés azon nyilatkozata, hogy a magyar hadsereg benyomu-

lását osztrák területre nem tekintendi ellenségeskedéskint, Kossuthot arra birták, hogy 17-én elhagyja a fővárost és Moga táborába menjen. Pestről egy osztály Vilmos huszárral, a 25-ik honvédszászlóaljjal, a táborban lévő honvédszászlóaljak kiegészítő legénységével, 1500 pesti nemzetőrrel és 3 ágyú-
 üteggel indult el. A gyalogság és tüzérség Kossuthtal 3 gőz-
 sön ment el. A nép lelkesülve fogadta őt minden állomáson és mindenütt népfelkelést indított el magával. Október 21-én Kossuth Párdorfba érkezett, miután előbb Miklósfalván haditanácsot tartott, hol élénken vitatkoztak arról a kérdésről, átlépjék-e a határt vagy sem.

Ekkor egy második fölszólítása érkezett Windischgrätz herczegnek Mogához és a cs. kir. tisztekhez, melyben a császári zászlókhöz való visszatérésre lettek fölszólítva október 26-ig azzal a hozzátétellel, hogy magoknak tulajdonításuk engedetlenségük következményeit. Moga ezt a levelet Kossuthnak ép úgy mint Csánynak megmutatta, de azonkívül ez a fölszólítás mint kiáltvány kézzől kézre járt a tisztek közt is és azt határozták, hogy megengedtéssék annak olvasása a tiszteknek és mindenkinek szabadságában állott menni vagy maradni. Mintegy 30 tiszt hagyta el a magyar tábort, közöttük gróf Teleki Ádám*) és Holtsche Ferencz**) cs. kir. vezérőrnagyok.

*) Gróf Teleki Ádám vezérőrnagy már 1814-ben mint hadapród lépett a cs. kir. hadseregbe és 1848 elején ezredessé és a cs. kir. Nádor-husár 12. ezredben ezredparancsnokká és később vezérőrnaggyá és dandárparancsnokká neveztetett ki Magyarországha Miként működött egész visszalépéséig mint dandárparancsnok a feldunai hadseregnél, azt olvasóink már tudják e munkából. Teleki hadi törvényszék elébe állítottatt és vezérőrnagyi rangját vesztette.

**) Holtsche Ferencz vezérőrnagy, egy sziléziai földmives fia, katonai pályáját mint közdragonyos kezdte és önkiképezés, valamint kitűnő katonai tulajdonságai által tábornokságig vitte. Holtsche őrnagyságig szolgált a Rosenberg herczeg nevét viselő 7-ik könnyű lovasezrednél, melyben majd mint egyedüli nem-nemes oly főnemesei közt, mint Weipperg gróf, Montmorency őrgróf, Blacas herczeg, Windischgrätz-Alfréd herczeg stb. a legnagyobb tiszteletben tartott. Minden tekintetben jeles lovasezredes és jó vezér volt. Mint vezérőrnagy Székesfehérvárra áttétetván dandárparancsnokká lett Rosenberg alatt. Holtsche e katonai állását úgy fogta föl, mint mindazokat, melyeket addig viselt. Kötelességérzete által ráért buzgalommal a szolgálathoz mindig első volt a kirendelt helyen és katonái

Az utóbbi, ki határozottan a bánnak Lajthán tul is folytatandó üldöztetésére szavazott, s midőn erről lemondottak és a határ későbbi átlépésénél az összeütközés a cs. kir. csapatokkal is elkerülhetlen volt, ő is letette a dandárparancsnokságot. Kossuth a táborban három helyütt tartott elragadó szónoklatokat és onnét szállására ment, hol az erkélyről a tiszteknek, kik ott gyülekeztek, ismét beszédet tartott, azután pedig a Windischgrätznek adandó választ olvasta föl, melyet a tisztek viharos tetszéssel fogadtak, jelesül a huszártisztek voltak azok, kik kardjaikat villogtatták és kijelentették, hogy Magyarországért bárki ellen harcolni fognak.

Most már csak arról volt szó, hogy tiszt találkozzék, ki Windischgrätz herczegnek a választ megvigye, hosszabb tanácskozás után Ivánka Imre ezredes, ki a herczeg alatt szolgált volt Prágában, bizatott meg ezen épen nem kellemes küldetés végrehajtásával, ki vállalkozott is reá. Október 24-én elhagyta Párndorfot, és a következő napon minden nehézség nélkül Windischgrätz hetzendorfi főhadiszállására érkezett. Valamennyi cs. kir. katonatiszt, a kikkel Bécs előtt találkozott, azt mondá, hogy nem Magyarország ellen viselnek háborut, ennélfogva nem is jártak el vele úgy, mint az parlamentairekkel különben szokás. Miután a tábornagy a levelet Ivánka kezeiből átvette, és ez küldetési czélját vele közölte, Windischgrätz más tárgyra menvén át, azt kérdé: «Olvasta-e ön kiáltványomat?» Igenlő válaszra azt mondá: «Remélem, kötelességéhez vissza fog ön térni. Olaszországba fogom Önt

közt táborozott. A Lajthán át történt későbbi átmenetel fáradhatlan tevékenységének véget vetett. Koporsójába az első szegeket önkénytelenül Kossuth Lajos verte, midőn a képviselőházban kijelentette, hogy a magyar hadsereg Holtscheben legjobb és legigyekezőbb tábornokát veszti, ki Magyarországnak barátja és a haza ügyének hü embere volt. Sajnálja, mondá Kossuth, Holtsche visszalépését, ki kijelentette, hogy Magyarország ügye a legigazságosabb a világon, de hogy ő mint cs. kir. katona cs. kir. csapatok ellen nem harcolhat és az ő nyíltan kimondott meggyőződését tisztelni kell. Midőn Holtsche Budapesten a bánnal találkozott, ez így szólott hozzá: «Tábornok ur, ön nagyon későn jő!» Holtsche is törvényszékieleg vesztette el tábornoki rangját, de nem sokára kegyelendiját nyert és két évvel az ötvenes évek alatt bekövetkezett halála előtt ő fel-sége kegyelem utján ismét visszahelyezte őt rangjába és illetőségeibe.

küldeni.» «Első kötelességem, mond erre Ivánka, hercezséged válaszát Párndorfra vinni.» Büszkén nézett rá a herceg és mondá: «Akkor, várakozzék». Ivánka elhagyta a szobát. Windischgrätz tanácskozást tartott, melyen Jellachich is jelen volt és miután annak vége volt, Ivánkát ismét behívatta, s röviden és határozottan így szólt hozzá: «Mondja meg küldőinek, hogy rebellisekkel nem alkudozom.» Ivánka meghajtotta magát, hogy távozzék, s a herceg még utána kiáltotta: «Intem Önt utóljára, térjen vissza kötelességéhez.»

Ivánka és kísérfje, Dobay nemzetőri százados Pozsonyból, a parlamentaireknél szokásos formások megtartásával akadálytalanul bocsáttatott át Windischgrätz táborán, de midőn a horvátokhoz ért, ezek a kocsiból kirántották, és e szavakat kiáltották: «Itt van Ivánka! Majd adunk neked parlamentaireskedést! — Hol van Fligely? Akasztófára vele.» Végre egy tiszt így szólott: «Mint parlamentair menjen a másik, Ivánkát itt tartjuk, míg a bán haza érkezik, ez határozzon.» A bán határozott is, mint Ivánka «Négy havi szolgálatom a magyar hadseregben» című röpiratában mondja, «azt t. i. hogy a Székesfehérvárnál magyar fogságba jutott Fligely cs. kir. tábornoki őrnagy helyébe osztrák fogságban maradjon; és ezzel az ő tevékenységének Magyarországon vége szakadt.*)

Az a válasz, melyet Kossuth emlékirat alakjában Windischgrätz herceghez Ivánka által juttatott, az október 3-iki császári manifestum után semmi sikerrel nem birhatott, mert tartalma oly álláspontot jelölt ki, minővel az az események és egy törvénytelen kormány alakítása után nem birhatott és

*) Ivánka Imre 1818-ban Nagy-Szemréden Hont megyében született, katonai kiképzését a tullni utásziskolában nyerte, melyben 1831-ben vétezt föl. Miután mint hadapród a cs. kir. 19. serezednél rövid ideig szolgált. 1834-ben hadnagy lett a Nádorhuszároknál (12-ik huszárezred). Mint kitűnő és sokoldalulag képzett tiszt rendkívüli alkalmaztatásban is részesült, így jelesül dandársegéd volt gróf Walmoden Károly tábornoknál és Lobkowitz hercegnél, 1848-ban mint főhadnagy leköszönt tisztii állomásáról és századossá lett a 2-ik honvéd zászlóaljnál, és később hadsegéd Batthyány Lajosnál, hol igen jó szolgálatokat tett. Ivánka bizonyosan kiváló szerepet játszott volna, hogy ha fogságba nem kerül.

a mely már túlhaladott is volt. Ha Kossuth, ki előtt az egészen megváltozott helyzet bizonyosan teljesen tisztán állott, azon emlékiratot akkor elküldötte, alig lehetett más szándéka, mint a magyar tisztek bizalmát megerősíteni, a bécsieknek megmutatni, hogy diplomaciai uton is igyekezett a fenyegető veszélyt tőlük elhárítani és végre tényleges beavatkozását indokolni. Az emlékiratból, a mely olvasóink előtt már ismeretes és csak az események rövid előadását 1848. év márcziusától tartalmazta, a történelem érdekében csak azt a részt látjuk szükségesnek közölni, mely ugyszólván csak válaszul szolgált a magyar hadsereg tisztjeihez Windischgrätz herczeg által intézett kiáltványra. Ez következőleg hangzott:

Windischgrätz herczeg ő nagyméltóságának.

— — — — —
— — — — —
— — — — —

Herczogségednek tudnia kell, hogy a magyar hadsereggel ő felsége csak a magyar hadügyminiszter ellenjegyzése mellett rendelkezhetik érvényesen és hogy minden másnemű intézkedés a királyi eskü által szentesített törvénynél fogva már előre is érvénytelennek van kijelentve. Herczogséged kinevezése parancsnokul pedig Wessenburg által, ki sem nem magyar, annyival kevésbbé pedig magyar miniszter, van ellenjegyezve. Herczogséged tehát semmi esetre sincs jogosítva semmiféle hatalmat tulajdonítani magának a magyar hadsereg fölött, úgy hogy e szándék már magában is nyilván kijelentett, Magyarország által sehogy föl nem idézett ellenségeskedést foglal magában hazánk ellen.

Ezen ellenségeskedés még fokozódik azáltal, hogy herczogséged a futó pártütő haderejét saját parancsnoksága alá vette és így magát is a Magyarország alkotmányos trónja, állami fenállása és törvényei elleni pártütés vezérévé tette. Így tehát a béke érdekében áll, melyet Magyarország meg nem zavart, noha végső önvédelemre lett kényszerítve, herczogségedet az isten, annak igazságszeretete, a nemzetközi jog és az emberiség nevében fölszólítani, álljon el törvénytelen szándékától, fegyverezze le az Ausztriába futva berontó pártütő Jellachich hadseregét és kötelezze őt eskü által, hogy

soha többé Magyarország ellen nem fog harcolni, s így őt ártalmatlanná tegye, nekünk pedig 24 óra alatt nyújtson biztosítást az iránt, hogy ellenünk semmi ellenségeskedést nem fog többé megkísérteni.

A mi pedig a minket fenyegető hadi törvényt illeti, ugy ez az igazságtalanság annyi erőszakoskodás után oly borzasztó szó, melyet mi az emberiségbe és a civilizációba vetett hitünk-nél fogva nem hiszünk és hasonlóképen kívánjuk, fontolja meg herczegséged, hogy az isten megvesztegethetlen ítélőszéke, a világtörténelem és az emberiség átká alá esnék, a ki a 19-ik században hasonló barbárság példáját mutatná be a civilizált Európának. Azonfölül még kénytelenek vagyunk herczegségednek kijelenteni, hogy mi, noha szomorodott szívvvel, de hasonlóval visszatorolni nem fogjuk elmulasztani. Fontolja meg tehát herczegséged jól szavának súlyát, mert minden vér, mely kiontatnék, az örök isten ítélőszéke előtt herczegséged fejére fogna szállani.

Mi ezzel elmondottuk, a mit a kötelesség és a becsület parancsol, de hátra van még a föladat, hogy fölszólítsuk herczegségedet, hogy a trón iránti kötelesség és annak fennállhatása érdekében, melyet egy reakzionárius udvari kamarilla szentségtelen kezekkel megingat, Bécs ostromlásával hagyjon föl és ezen nemeslelkű város közlekedését Magyarországgal, mely a kölcsönös kereskedelmi érdekek erőszakos félbeszakítása által annyira szenved, s annyi kárt vall, ismét állítsa helyre és így a monarchia fővárosát ne kényszerítse az önvédelem legszélsőbb lépésére, ne hozzon a trón fenállására veszélyt és a monarchiára a legnagyobb szerencsétlenséget.

Végleges válaszát Herczegségednek parlamentairünk által küldve kikérjük, s őt midőn ezennel herczegségedhez küldjük, a nemzetközi jog védelme alá helyezzük. A nyerendő választól fog függni, vajjon ellenségünknek kell-e herczegségedet tekintenünk.

Az igazság istene vezérelje herczegségedet az elhatározás pillanatában.

Kelt a magyar hadsereg főhadiszállásán Párndorfban, 1848.
évi október 25-én.

Kossuth Lajos,
a honvédelmi bizottmány elnöke.

Pázmándy Dénes,
országgyűlési elnök.

Csány László,
kormánybiztos.

Ezen erélyes, parancsoló hangon fogalmazott emlékiratnál fogva, Windischgrätz herczeg tábornagnak az október 3-iki és 16-iki császári manifesztumokat mint nem létezőket kellett volna tekinteni, sőt azok tartalmának ellent kellett volna állania. Bécsset Magyarország kedvéért bántatlanul hagyni, a közlekedést Bécs és Magyarország közt megengedni és a haza s a monarchia megmentésére azt kellett volna tennie, a mi ellen minden eszközzel harezolnia kellett. Hogy Kossuthnak bármi más állhatott szándékában, mint az, hogy Windischgrätzet megtérítse, kinek büszkeségét és hajthatatlanságát az egész világ ismerte és a ki hadura parancsa mellett még egy külön földfölötti küldetésre is hivatkozott, hogy a forradalmat leverje: az magától értetődik. De majdnem megfoghatatlan marad, hogy Jellachich bán, ki Windischgrätz alparancsnoka volt, megengedhette magának, hogy egy minden kellő formák mellett elbocsátott magyar parlamentairet elfogattasson. Windischgrätz herczeg ugyanis, mint a Magyarország ellen működő hadsereg főparancsnoka, a magyar parlamentaireket még abban az időben is tiszteletben tartotta, mikor már a forradalom egész valóságában fellépett. Ivánka Imre elfogatása egyébiránt a magyar hadseregben és az egész országban roppant izgalmat keltett és a parlamentben, hol Kossuth és Mészáros szónokoltak, vitatkozás alá került.

Most állott be a cselekvés ideje.

Kossuth Lajos, a honvédelmi bizottmánynyal egyetértésben, végre arra határozta el magát, hogy a bécsieknek az utolsó órában segítségére fog sietni. A rendezetlen népfölkelési tömegek szervezése, valamint egyéb előkészületek a határ átlépésére egy egész hetet vettek igénybe, úgy hogy a magyar hadsereg csak október 28-án vihette keresztül átmenetelét a Lajthán. De épen azon napon telt le a 48 órai határidő,

melyet Windischgrätz a főváros önkéntes feladására kitűzött. A herceg parancsot adott egy általános roham megkezdésére Bécs ellen és a Leopoldstadt és Landstrasse külvárosok birtokába tette magát. Október 29-én a város feltétlen megadása már ki lett mondva, midőn október 30-án a magyar hadsereg megérkezése és a schwechati csata a bécsi forradalom végföllobbanását eredményezte.

E csata kimenetele, melyről más helyütt bővebben fogunk szólni, midőn a bécsiek nem intéztek ugyanegyidejűleg kiszámított rohanást, előre volt látható. Windischgrätz herceg tekintélyes hadereje ellen, ki a bécsieket már annyira elrémitette, hogy már maguk megadására voltak készek, Moga csak 19,000 főnyi rendes csapat, nemzetőrség és népfölkelés föllött rendelkezett 6 ütegben 48 ágyuval, melyek közt volt a hirtelenében föllállított három üteg is, melyeket csak pár nappal előbb szereltek fel. A legnagyobb sietséggel több megyéből összegyűjtött nemzetőrök nem képeztek oly csapatokat, melyekben egy hadvezér minden esetben bizhatott volna, a mi pedig az oda czipelt népfölkelést illeti, ez ugyan alig volt egyéb, mint hadi kinézésű tömeg, mely csak arra való volt, hogy harcvezonalunknak nagyobb kiterjedést adjon. Ellenállási képességgel ez a népfölkelés rendes katonasággal és tüzérséggel szemben épen nem birhatott, és bizonyossággal előre lehetett látni, hogy az első kartácslövésnél szét fog futni, rendetlenséget és rémületet fog előidézni még a rendes csapatok közt is.

Az a gondolat, hogy népfölkelést alkalmazzanak rendes csatában, minden bírálat alatt áll*) és csak a horvátok

*) A népfölkelés csak mint helyi védelem alkalmazható sikerrel. Ha mozgósíttatik, kaszákkal, dzsidákkal és mindennemű puskákkal fölfegyverkezve működő hadsereghez soroltatik és ágyuknak teszik ki, az merő esztelenség. A népfölkelés mindig csak amaga tulajdon otthonában állítandó föl, ha azt az ellenség fenyegeti, mert ezen csüng és ezt minden töle kitelhető módon védelmezi. Ezt is nem annyira fegyverrel, mint úgy teszi, hogy az ellenség mozdulatait mindenféle akadályok által nehezíti, a közlekedési utakat járhatlanokká teszi és azokat, melyeket a saját nemzetbeli csapatok használnak, helyreállítja, ha azokat az ellenség tette járhatlanokká, ha erdőkben árkokat megtölt fákkal, átjárásokat elrekeszt mindenféle akadályok által, az ellenség élelmi- és lőszerszállítmányait elfoglalja, visszavonulásakor mozdulatait

fölött vivott könnyű győzelem által támadhatott. Csak azt felelték, hogy a népfölkelés mint üldözési elem igen jól alkalmazható ugyan, de most a cs. kir. hadsereggel állottak szemben.

A Moga alatt álló magyar hadtest, számbeli kisebbségén kívül, egészben véve nem is volt harczképes, azonfelül pedig még a felsőbb parancsnokságok is fölváltattak. A nem régi katonák közt ebben a csatában Görgey Arthur tűnt ki éles belátása, gyors tájékozása, erélyessége és kezdeményezése által, Guyon pedig mint vakmerő harczos. De senki sem volt képes a magyar harczvonal tökéletes szétbomlását megakadályozni, midőn az ellenséges ágyugolyók a nemzetőrök és a népfölkelés soraiba csaptak. A nélkül, hogy csak egyszer is visszapillantott volna a népfölkelés és a nemzetőrség, futásnak eredt egész hazáig.

Valóságos szerencse volt, hogy a cs. kir. fővezér, kinek nagyszámú lovasság állott rendelkezésére, a futó magyar hadtestet üldözőbe nem vette, mert ez teljesen megsemmisült volna és ily katasztrófa a honvédelemre és a későbbi eseményekre nézve a legnagyobb borderejű következményeket vont volna maga után. Miért maradt el osztrák részről az üldözés, minden ok és sejtelen daczára, melyeket erre nézve felhoznak, még mindig rejtély marad előttünk, ha csak a tulajdonképeni okot nem a nagy óvatosságnak és túlzott fontolgatásnak tulajdonítjuk, mely némely tábornoknál a

meggátolja és fenyegeti, kisebb helyi működéseknél, jelesen bérczi háboruban saját csapatait támogatja s általán véve minden munkát végez, melyek egy átmeneti védelemnél, jelesen állásfoglalásoknál, sánczok hányásánál, hidak építésénél stb. szükségesek. De a népfölkelést mint lényeges tényezőt egy meghatározott honvédelem szervezésénél katonai igazgatás alá kell helyezni. A szervezési tervnek csak a népfölkelés részleges és helyi alkalmazása szolgálhat alapul. A mi viszonyaink között a népfölkelésnek kerületenkinti alárendelése volna alkalmazható a honvédségi hatóságok parancsnokságai alá. Ezen értelemben hozta e munka szerzője 1868-ban a vérendszerről írt könyvében a népfölkelést összeköttetésbe a honvédséggel. Ez az eszme Bécsben tetszett is. De most, midőn a honvédség a honvédelemnél nem tekintetik többé különleges tényezőnek, hanem a hadsereggel legszorosabb összeköttetésben áll és első sorban alkalmaztatik, most a népfölkelést új alapra kell fektetni. Mostanáig ugyan még nem létezik népfölkelési szervezés.

gyors és merész elhatározást nem engedte fölszínre jutni. A bécsiektől a cs. kir. hadseregnek nem volt mit tartania, mert ezek már szinte le voltak verve, s midőn a schwechati csata folyt, csak csekély részben fogtak ismét fegyvert, hogy pár óra múlva egészen megadják magukat. Így tehát a mi hadseregünk üldözésében a cs. kir. főhadparancsnok nem volt akadályoztatva.

Az üldözés abban maradása lehetővé tette a mi hadtestünk összeszedését előbbi állásaiban a Lajthánál, a párndorfi főhadiszállással.

A határ átlépése és a támadás megkezdése az osztrák hadsereg ellen, hogy a bécsi forradalmat támogassuk, nagy katonai és politikai hibát foglalt magában. A katonait nem kell közelebről megvilágítani, miután annak minden mozzanatát kifejtettük, melyek e hadművelet ellen szólottak és röviden kimutattuk, mit kockáztattak, midőn a felső dunai magyar hadtestet, melyet később Görgey kiképezett és mely a magyar hadsereg magvát képezte, a megsemmisülés veszélyének tették ki. Politikailag a határátlépés eszméje ép oly kárhoztandó volt, mivel a mi alkotmányharcunknak a bécsi forradalomhoz semmi köze nem volt és mert a mi ideiglenes kormányunk és az országgyűlés, mely mindig a törvényességre hivatkozott, még akkor is ily cselekvéseket és határozatokat akart fölmutatni, midőn a korona által forradalminak jelöltetett ki. Az alkotmányosság álláspontja pedig, annak megóvása tekintetéből a katonai védelmi állás legszigorubb megtartását követeli, valamint minden határontuli támadó eljárásnak kizárását is.

A bécsi forradalom Magyarországra nézve előnyös volt; mert ez egy egész hónapot nyert ezáltal a honvédelem megszilárdítására és ez az idő egy órányival sem rövidítettett volna meg, hogy ha megkiméltük volna magunk részére a schwechati vereséget és a Lajthánál gyűjtögettük volna erőinket és várakozó állást foglaltunk volna el, mert Windischgrätz herczegnek egy Magyarország ellen indítandó hadjáratra nagy előkészületeket kellett tennie és Bécsen féken tartania. Hiszen a herczeg főhadiszállásán az a kérdés is fölmerült, vajjon ne csak 1849. év tavaszán kezdessék-e meg a hadjárat.

A mi a bécsiek iránti hálánkat illeti, melyet katonai segély által tanusítottunk, erre nézve azt tartjuk, hogy ők nem csupa irántunk plátói szeretetből csináltak forradalmat, mert Jellachich bánt Magyarországra történt benyomulása előtt oly lelkesültséggel fogadták, mi épen nem tanusított nagy rokonszenvet Magyarország iránt. Azt mondták ugyan, hogy a bécsiek a bánt azért fogadták oly lelkesüléssel, mert Kossuth több beviteli vámot hozott be Ausztria kárára és megtiltotta az ezüst kivitelét is, mit azért tett, mert a bécsi nemzeti bank a magyar kétforintosok alapjának kárára az ezüstöt Magyarországon összevásároltatta, de a bán lelkesült fogadtatása mégis tulment az egyszerű tüntetések határain. Midőn Jellachich bán Magyarország elleni sikertelen hadjárata következtében, előbb látogatta meg a bécsieket, mint az szándékában állott, hogy Windischgrätz herczeggel a régi rendet az összbírodalomban ismét helyreállítsa, nézeteik ekkor megváltoztak. A honvédelmi bizottmány, ha ugyan érzelmi politikára ragadtatta magát, eleget tett ennek, midőn a bécsi országgyűlést segítségével megkínálta és annak válaszával, hogy törvényes téren áll (noha az is ideiglenes kormányt választott, kebeléből, «kormánybizottság» czim alatt, mely Messenhausert a nemzetőrség főparancsnokává nevezte ki és Windischgrätznek ellentállott) és így a magyar forradalmi kormány segítségére nem szorult, tökéletesen beérhelte volna, mivel ez minden beavatkozást ellenzett. A schwechati csatával az előjáték be volt fejezve, mely a következő nagy drámát megelőzte. Moga altábornagy, ki a schwechati csatában lováról leesvén megsérült, betegen feküdt a köpcsényi palotában, letette a főparancsnokságot a feldunai hadsereg fölött és Görgey Arthurt ajánlotta Kossuth Lajosnak utódául. Ezt Kossuth, ki az utóbbi időben annyira fel volt izgatva, hogy ennek következtében lázba esett s Pozsonyban az ágyat kellett őriznie, csakugyan magához is hívatta s hosszabb értekezés után tábornokká, egyszersmind pedig a feldunai hadtest főparancsnokává is kinevezte.

XVIII.

Theodorovics kiszorítása a magyar területről. — Perczel Mór benyomulása a Muraközbe. — Simonich altábornagy első berontása Magyarországra. — Nádossy rendelete. — Honvéd-kerületi parancsnokságok felállítás. — 10 új honvédszászlóalj fölállítás. — Új honvéd-lovassági ezredek fölállítás. — A Nádor- és Coburg-huszárok haza térése. — Rendeletek a támadó fegyverek gyengítésére nézve. — Népfölkelési utasítás. — A képviselőházról.

A bécsi események lefolyása alatt, melyek sikertelen és meg nem fontolt közbenjárásunkkal véget értek, Theodorovich vezérőrnagy dandárának, mely haza felé indult, és a mely tudvalevőleg a bán hadseregéhez tartozott, de attól elváगतott, kiszorítása Magyarországból következett. Theodorovich október 12-én Sopron megyéhez tartozó Horpács és Salamonfa közti táborában a Moga altábornagy által kiküldött 1800 ember által Karger Sándor huszár alezredes parancsnoksága alatt sikerrel támadtatott meg. De midőn Theodorovich látta, hogy a többnyire nemzetőrségből álló magyar haderő csekély, dandára legnagyobb részével és tüzérségével támadni kezdett. Ennek a nemzetőrség mint rendesen nem állhatott ellent. Vidos nemzetőrségi őrnagy, ki egy vasi és két soproni nemzetőrségi zászlóaljjal oda sietett, hogy Theodorovichnak útját állja és visszavonulását osztrák területre megghiusítsa, sem érhetette el célját, mert a tábornoknak éjjel Lékán és Pögörlinen át sikerült osztrák területre jutni, mert Kőszeg nem volt megszállva.

Perczel Mór, ki a Roth-féle hadtest lefegyverzése után arra a hirre, hogy a Mura mellett horvát haderő gyülekezik

Zala megyében, kis dandárával előre nyomult és október 17-én Letenyén 800 horvatra bukkant, kikkel még a cs. kir. 27-ik sorgyalog ezred egy csapata is volt s ezek a Mura hidját megszállották. Perczel azonnal támadni kezdett és egy órai heves csatázás után az ellenséget üldözve kierőszakolta az átkelést a Murán, benyomult a Muraközre, melynek nyugoti határán Burich báró vezérőrnagy egy dandárral Stájerországot fedte.

Magyarország északi határa legelőbb is Simunich Boldizsár altábornagy kis hadteste által volt fenyegetve, kinek a cs. kir. hadügyminiszter által készített, de a bécsi forradalom által meghiusított tervénél fogva összpontosítási helyéből Duklából kellett volna Magyarországra berontani, hogy egyenesen Budapestre menjen, onnan pedig a Pozsonyon át előnyomuló cs. kir. főhadssereggel egyesüljön. Ebből ismét láthatni, mi tévesen fogta föl Latour az általános helyzetet és mennyire kevésre becsülte Magyarország ellenállási erejét. A parancsot a benyomulásra Simunichnak azonnal az október 3-ki legfelsőbb manifesztum megjelenése után futár által küldötte meg. Simunich csak október 13-án tört be Magyarországra a duklai szoroson. De alig ért magyar területre, midőn azt hallotta, hogy a bécsi októberi forradalom kitörése által a cs. kir. hadsereg benyomulása Pozsonyon át meghiusult. Simunich elhatározta, hogy a Bécs előtt levő cs. kir. hadsereghez fog csatlakozni és a Kárpátokon át Morvaországba jutand. De csak 20 napi menet és nagy nehézségek leküzdése után jutott a Vág völgybe, hol Jablonitzon át Morvaország felé indult. Az öt utoléró huszár csapatok által gátoltatva Simunich gyorsan észak felé Gödingnek fordult, de Miavánál a nemzetőrség által föl lett tartóztatva és a Guyon vezérlete alatt oda siető honvéd gyalogság és tüzérség által hevesen támadtatott meg. Csak legénységben és podgyászban szenvedett nagy veszteség után érte el végre november 5-én Gödingnél Morvaországot. Windischgrätz herczeg maga sem tudta, honnét jött e gácsországi haderő Morvaországba. De Simunich tevékenysége ezzel nem végződött, hanem később még komolyabbá lett.

A honvédelmi bizottmány Simunich cs. kir. altábornagy betörése folytán rendeletet bocsátott ki, melyben Sáros, Abauj,

Zemplén, Borsod, Torna, Szepes, Máramaros, Ugocsa, Ung és Gömör megye főispánjainak a népfölkelés rögtöni szervezését különösen ajánlotta. Egyszersmind annak teljhatalmu parancsnokául Pulszky Sándor alezredest nevezte ki. A honvédelmi bizottmány, mely némelykor abban gyönyörködött, hogy cs. kir. tábornokokat haramjafőnöknek nevezett, ez esetben annyira ment, hogy az állítólagos haramja vezér fejére 100 forintnyi szerény jutalomdíjat, és bandájának, seregének minden emberére 20-forintot tűzött ki.

De térjünk ismét vissza a honvédelem terére, hogy ki-mutassuk, mit tett és intézett az el szeptember végétől október végéig.

A védelem által szükségelt legkülönfélébb védcsapatok föllállítása oly zavart okozott a szolgálati közlekedésben, hogy tulajdonképeni elnevezésére nézve senki sem volt tisztában. Ennélfogva a nemzetőri tanács elnöksége indítatva érezte magát ezen védcsapatok tulajdonképeni elnevezésére nézve, melyek részint a magyar kormány által szerveztettek, részint a helyhatóságok által állítottak föl, s melyeket úgy kellett tekinteni, mint a különféle magyar védcsapatok egyik osztályát, az alább következő különös rendeletet adni ki általános tájékozás végett. E rendelet a «F i g y e l m e z t e t é s» jellemző czímét viselte és következőleg hangzott:

F i g y e l m e z t e t é s.

A fennálló nemzeti hadtestületek elnevezésének felcsereléséből vagy hibás írásából zavarok származhatnak, származtak is. Mindenféle félreértés mellőzése tekintetéből tehát e figyelmeztetés tétetik közhirrre:

1. Az állandó nemzetőrség, vagy egyszerűen: nemzetőrsereghez tartoznak a megyékben, kerületekben s városokban az 1847/8 XXII. törv. cz. értelmében alakult és a törvényhatóságok kerületében a közbátorságot fenntartó nemzetőrségi zászlóaljok.

2. A fenebbi őrseregtől önkéntesen vállalkozók, vagy sorshuzás útján egy vagy más harcziás vállalatra helyből kimozdítottak és hadi lábra állítottak, legyenek azok

zászlóaljokban vagy nagyobb-kisebb csapatokban szervezve : önkéntes nemzetőrségnek nevezetnek. Mig saját törvényhatóságuk kebelében összevonva állanak, a házi pénztárból, onnét kimozdíttatván az álladalomtól huzzák díjukat.

3. Honvéd zászlóaljaknak neveztetik a már néhány hónap előtt toborzás útján 3 évi szolgálatra kötelezett szerződéssel felállított 12, és most 4 évi szolgálati kötelezettséggel alakulandó 18 zászlóalj, melyek belső rendezetükben is a sorkatonasághoz sokban hasonló szervezetet nyertek.

4. Vannak ezeken kívül még több nagyobb s kisebb, hosszabb vagy rövidebb szolgálatra összevont szabadcsapatok, melyek alakulásukkor saját neveket vesznek fel, ilyenek p. o. Hunyadi vadászok, Lopresti lovasok, Zrínyi szabadcsapat stb.

5. A népfelkeléshez számítandók mindazon nagyobb vagy kisebb csapatok, melyek a mostani ellenséges inváziónál rövid időre rögtön apró harcban az ellenség nyugtalanítására fegyvert ragadtak és csatára készen saját ruházatokban és fegyverükkel kiállanak.

Pest, 1848. szept. 26.

Nádasy alezredes, *)
elnök.

*) Nádosi Nádasy Sándor született 1812-ben Budapesten, 1828-ban lépett mint hadapród a cs. kir. 12-ik Nádor huszárezredbe, melyben 1848-ban százados és századparancsnok volt. Kevéssel az első magyar felelős miniszterium kineveztetése után Nádasy a nemzetőri tanácsba osztatott be, melynek tagja és elnöke lett. Ezekben az állásokban mint kitünő képzettségű tiszt rendkívüli tevékenységet fejtett ki. Nagy erélyessége által a nemzetőrség és a honvédség életbelépésénél egész 1848. év december végeig általában egyike volt Nádasy a honvédelem szervezése főtenyezőinek és gróf Batthyány Lajos, valamint Kossuth Lajos háttárlalan bizalmát bírta. A sikeres eredmények következtében csakhamar ezredessé léptetett elő és a forradalomban kétségtelenül nagyobb szerepet játszott volna, ha tovább is követi azt. De életbölcsésége minden más érzete fölött uralkodott és képes volt magát még közvetlenül Windischgrätz herczeg bevonulása előtt megmenteni. Deczember vége felé Kossuth Lajos által külön megbízatással a déli hadsereghez küldetvén, hogy a cs. kir. hadsereg bevonulása által a tisztek ingadozó szellemét megszilárdítsa és általán véve a szükséges rendszabályokat megtegye, elhagyta Magyarországot és a bécsi tisztázó bizottság előtt jelent-

Október hava lefolyta közben ismét 12 új honvéd zászlóalj alakított, melyek közt már két honvéd zászlóaljjakká átalakított szabadcsapat is volt. Minthogy a törvényhatóságok utasítva voltak, hogy a kiírt ujoncz-állománynak egyelőre csak egy negyedét állítsák, a honvédzászlóaljak képzése több város és megye ujonczaiból is történt. Ennélfogva a honvéd zászlóaljaknak nem voltak bizonyos kiegészítési kerületei, hanem csak gyűlhelyei. Sok város és megye nem alkalmazkodhatott ujonczállományi negyedének elrendelt állításához, azon egyszerű oknál fogva, mivel a jelentkezések az önkénytes besorozásra nagyon tetemesek voltak. Ezen örvendetes tünet fölött a honvédelmi bizottmány elnöke egy rendeletben különös elismerését fejezte ki azon megjegyzéssel, hogy a kormány a fegyveres szolgálatra önkényt jelentkezők hazafiui buzgalmának nem szab korlátokat és így mindazok, kik a megszabott negyeden felül besorozásra jelentkeznek, kincstárilag fognak elláttatni és új zászlóaljak alakításánál a hadfogadó hatóságokhoz küldendő, melyek azonban az ily ujonczok számáról előbb értesítendő lesznek. Október közepétől a honvéd zászlóaljak alakítása általán véve azok létszámának meghatározása nélkül történt, s mihelyt elegendő számmal voltak az ujonczok, azok azonnal alakítottak. A 12 honvéd zászlóalj következőleg alakult:

kezett. Nádosy egyszerűen századosi nyugalmazással menekült meg, de mivel a cs. kir. hadsereg egyik legjobb lovasa és általán véve kitűnő lovassági tiszt volt, a tüzérségi központi lovarda föllállításánál 1852-ben annak igazgatójává lett. A cs. kir. tüzérségbe beosztván, nem sokára ezredessé léptetett elő. Nádosy mint a fenemlített intézmény igazgatója, a merész lovaglást és ügyes hajtást, szóval a nagy mozgékonytságot hozta be a cs. kir. tüzérségnél és azon felül a lovasságról irt két munkája által igen föltünővé lőn. 1858-ban ő felsége helyettes lovászmestere volt és 1867-ben mint vezérőrnagy pótlóvazási főügyelővé lett a birodalmi tanácsban képviselt országokban. Nehány év múlva nyugalomba lépett és a sportvilág kitűnő és világszerte ismert tagja lett. Midőn tavaly a bécsi gyepről haza kocsizott, a halál hirtelen a kocsiban érte. Nádosy sok kül- és belföldi rendjel tulajdonosa volt. Egész valója gavalléros, nagyon művelt és simulékony volt, ennélfogva megnyerő is.

a 31-ik honvéd-zászlóalj	Nagyváradon,
„ 32 „ „ „	Erdélyben,
„ 33 „ „ „	Torontál, Temes és Krassóban,
„ 34 „ „ „	Szabadkán, Zomborban és Ujvideken,
„ 35 „ „ „	A Zrinyi zászlóaljból,
„ 36 „ „ „	Pécsett,
„ 37 „ „ „	Komárom várában,
„ 38 „ „ „	A Woronieczki vadász szabadcsapatból,
„ 39 „ „ „	Győrött,
„ 40 „ „ „	Tolnában,
„ 42 „ „ „	Sátoralja-Ujhelyen.

Az eddig föllállított 42 honvédzászlóalj őrhelyei s parancsnokai voltak :

Zászlóalj.	Őrhely.	Parancsnok.
1.	Görgey hadtesténél	Péterffy Gyula őrnagy
2.	Ó-Becse	Bozó Manó „
3.	Ó-Becse	Damjanich János alezredes
4.	Verbász	Meszéna István báró őrnagy
5.	Futak	Tóth József „
6.	Ó-Kér	Dipold Antal „
7.	Görgey hadtesténél	Zinnern Károly „
8.	Ó-Kér	Vitális Ferencz alezredes
9.	Fehértemplom	Kis Pál „ őrnagy
10.	Écska	Gergely János „
11.	Erdély	Biró Ede „
12.	Erdély	Balázs Manó „
13.	Budapest	Hász Károly „
14.	Görgey hadtesténél	Inczédy László „
15.	Görgey hadtesténél	Waldberg Károly „
16.	Érsekujvár	Jászvitz Ferencz „
17.	Radvány	Pribék Ferencz „
18.	Komárom	Janik János „
19.	Lőcse	Petróczy Károly „
20.	Kassa	Bányafy Nándor „
21.	Munkács	Dessewffy Károly gr. „
22.	Miskolcz	Rapaics Dániel „
23.	Győr	Kmethy György „
24.	Budapest	Hrabovszky György „

25.	Görgey hadtesténél	Mihályi Károly	őrnagy
26.	Eger	András János	„
27.	Nagyvárad	Katona Miklós	„
28.	Debreczen	Hrabeczky Mihály	„
29.	Arad	Bergmann József	„
30.	Hódmező-Vásárhely	Zikó János	„
31.	Tasnád	Tóth Ágost	„
32.	Erdély	Bittó Károly	„
33.	Ó-Becse	Pethő Vilmos	„
34.	Zombor	Zákó István	„
35.	Csáktornya	Szekulics István	„
36.	Eszék	Rátz Sándor	„
37.	Komárom	Majthényi Kálmán	„
38.	Kumánd	Villám János	„
39.	Győr	Ruzsicska Antal	„
40.	Trencsén	Querlonde Nándor	„
41.	Szegszárd	Vouverbans Nándor	„
42.	Sárospatak	Gedeon László	„

A honvéd zászlóaljok gyors szaporodásánál a nemzetőri tanács elnöke a nagyszámu altisztek szükséglete tekintetéből indítatva érezte magát a hatóságok fölszólítására, hogy képzett egyéneket birjanak rá belépésre altiszti állomásokra azzal a kilátással, hogy nemsokára tisztekké fognak előléphetni. A hatóságoknak azokra nézve, kik már előbb szolgáltak a hadseregben, különös tekintettel kell lenniök. Egyidejűleg tüzetesebben megjelöltetett a toborzandó altisztek száma. A nagyobb megyékre két altiszti jutott.

A honvédzászlóaljok felette gyors föllállítása a barna posztónak gyors elkeltét is maga után vonta, ennél fogva rendeltetett, hogy az attilák egyelőre a még föllállítandó zászlóaljaknál másszinü posztóból is készíttethetnek. Azonban a tisztek utasítottak, hogy csak a megszabott barna attilákat viseljék és csak ilyeneket rendeljenek meg.

Miután a honvéd hadsereg föllállítása már hivatalosan elrendeltetett és a honvéd zászlóaljok további szaporítása, valamint a tartalék osztályok föllállítása a rendes magyar ezredek részére is szólott — a honvédség még mindig a véderő második tagjának tekintetett — ennél fogva a honvédelmi bizottmány egy nem-

zetőrségi tanács által beadott javaslat alapján indittatva érezte magát, a már föllállított és szervezés alatt álló honvéd zászlóaljak parancsnokságát, melyet utoljára Pándy Sámuel alezredes és oldala mellett Gedeon László hadtest segéd-százados ideiglenesen vitt volt, megszüntetni, és a szervezés szorosabb felülvizsgálata és az ujonnan felállítandó honvéd zászlóaljak kiképzése érdekében, az egész országot nyolcz ugynevezett hadi megyére, mindegyikéhez egy magasb törzstiszttel mint kerületi főparancsnokkal, felosztani, ez utóbbiaknak szemle-körutjokat azonnal meg kellett kezdeniök. A hadmegyék beosztása a következő volt:

1-ső hadmegye:	
főparancsnok: Pándy alezredes, lakik Pesten	{ Pest Nógrád.
2-ik hadmegye:	{ Nyitra Bars Hont Turócz Árva Liptó Trencsén Pozsony.
3-ik hadmegye:	{ Zala Tolna Somogy Baranya Vas. Bács
4-ik hadmegye:	{ Csongrád Békés Csanád Arad Torontál Temes Krassó Zaránd
főparancsnok: Csuha Antal alezredes, lakik Szegeden.	
Ez megbetegedvén, november 26-ától kezdve Hadik Ágost gróf neveztetett ki.	

5-ik hadmegye : főparancsnok: Szabó Zsigmond ezredes, lakik Győrött.	Győr
	Mosony
	Soprony
	Fehér
	Komárom
	Esztergom
	Veszprém.
6-ik hadmegye: főparancsnok: Földváry Lajos al- ezredes, lakik Debreczenben.	Bihar
	Szatmár
	Kraszna
	Közép-Szolnok
	Kővár vidéke
	Szabolcs
	Hajdu-kerület
	Jász-Kun kerület
7-ik hadmegye : főparancsnok: Pulszky Sándor alez- redes, lakik Eperjesen.	Szepes
	Sáros
	Gömör
	Torna
	Borsod
	Abauj
	Zemplén
	Ung
	Bereg
	Mármaros
8-dik hadmegye : főparancsnok: Cserey Ignác alez- redes, lakik Kolozsvárott.	Ugocsa
	Heves
	Az erdélyi ma- gyar vármegyék,
	Besztercze vidéke,
	székely és szász székek.

A honvéd lovasság föllállítása is előre haladt. Így a Hunyadi lovasság a 13-ik huszárezredet képezte, a Berzenczey önkéntes lovasság pedig a 15-ik huszárezreddé alakítottatott át Mátyás huszárok elnevezés alatt. Az elsőnek volt 1000 ló három osztályban, az utóbbinak 1300 ló négy osztályban.

A rendes huszárok október havában némileg szaporodtak a Csehországban állomásozó 12-ik Nádor huszárezred és a Gácsországban elszállásolt 8-ik Szász-Koburg-Gotha ezred néhány csapata által. Ezen ezredek elseje a prágai fölkelés leverésénél, midőn Prágában összpontosítva volt Windischgrätz herczeg alatt, részt vett és október elején az 1-ső dzsidásezreddel és az 1-ső vértés ezreddel Prága körül táborozott. Ezen ezred már előbb kapott parancsot a cs. kir. hadügyminisztertől, valamint a magyartól is, hogy Magyarországra induljon, de Windischgrätz herczeg a tényleges körülményekkel indokolta annak Prágában maradását, később azonban, midőn a helyzet Magyarországon is megváltozott, a dolog másképp állott. Midőn Németh ezredes, az ezred parancsnoka, a magyar hadügyminiszter sürgetései következtében Windischgrätz herczegnél elindulása végett jelentkezett, a főhadparancsnok kinyilatkoztatta előtte, hogy ezrede tovább is Csehországban fog maradni és hogy minden szökési merénylet ellen rögtönítelő törvényszéki eljárást fog kihirdetni.

A herczeg igen jól ismerte az ezredben uralkodó hangulatot, mert erről, valamint az ezred sajátos helyzetéről a Prágában állomásozó lovasdandár tisztjei közt is nyíltan beszélgettek.

Az összes legénység tudta, hogy hazájába kellett volna visszatérnie, azonfelül Magyarországból érkező küldönczök által kiáltványok osztattak ki a huszárok közt, melyekben felszólítottak, induljanak vissza hazájokba. E felszólítás egyébiránt fölösleges is volt, mert az ezred némely tisztjei már szeptember hóban összeesküdtek és a szökési terv már közel volt keresztülviteléhez. E terv szerint, mivel a lovak ép úgy mint a ruházat és felszerelés sokat szenvedett a hosszas fáradságos szolgálat által Prága közelében és egy onnan eszközözlendő szökésnél a 10000 embernyi őrség részéről igen erélyes üldözéstől lehetett tartani, a századok előbb állomásaikra akartak menni, hogy ott a raktárakból mindent kivegyenek, a mire szükségök volt és lovaik is kissé kipihenjenek. De ez a terv a Dessewffy Dénes hadnagy ellen megindított hadi törvényszéki vizsgálat által módosított. Ehhez még azon körülmény is járult, hogy Balla Endre nevű káplár hét huszárral előbb indult

utra Magyarország felé és Pozsonyba szerencsésen meg is érkezett. *)

Az eredeti tervtől eltérőleg Sréter Lajos százados és Dessewffy hadnagy arra határozták el magukat, hogy ne induljanak téli állomásaikra, hanem egyenesen hazájokba vegyék útjokat. Azon pontok, a hol a szakaszok gyülekezni fognának, tüzetesen kijelöltettek, egy őrmester azonban meghiusította majdnem egy félszázad pontos megjelenését, úgy hogy Szentpétery őrmesterrel, 6 káplárral és a nevezett tisztekkel csak 52 ember csatlakozott. Utközben Magyarország felé a félszázad némely helyeken, a hol a hatóságok a szökésről értesültek és a hol gyalogsági csapatok voltak föllállítva, kénytelen volt áttörni, egyszer egy félzászlóaljon át, a midőn 3 huszár és 5 ló elesett. Október 11-én a félszázad Pozsonyba érkezett.

Sréter százados őrnagygyá és a Frangepán csapat parancsnokává, Dessewffy hadnagy századossá és Szentpétery őrmester hadnagygyá neveztetett ki. Az utóbbi később Iglónál esett el.

Egy második vállalkozó, de kevésbé szerencsés káplár, Krikuska György ugyanazon huszárezred három vitézével távozott Leitmeritz állomásról. De nem ismervén a szélrózsa irányait, legénységével hosszas ide s tova bolyongás után a helyett, hogy Magyarországha ment volna, Porosz-Sziléziába vetődött, a hol az ottani hatóságok elfogták és kiszolgáltatták őket Ausztriának. Krikuska a szökésért 4 évi sánczmunkára ítéltetett Olmüczben, a többi huszárok is megbüntették. Ugyanebből az ezredből Virágh Gedeon főhadnagy és Hollán Hugó **) alatt egy század azonban mindjárt ezek után minden nagyobb baj nélkül teljes számban megérkezett hazájába.

Szomorú sors érte azonban ez ezred egy osztályát, mi-

*) A huszárok nevei ezek voltak: Rozsnyai Pál, Beke Sándor. Básti Péter, Tót Sándor, Rabatin Endre, Bota Mátyás és Győrfi Márton. A két első kivételével a többiek jászok és kunok voltak. Ezek mind a Hunyadi huszárok közzé osztattak be. Balla hadnagygyá, egy alkáplár őrmesterré, egy közvitéz káplárrá neveztetett ki. Ezek a huszárok Pesten az egyenlőségi klubban bankettel tiszteltettek meg.

**) A forradalom alatt alezredessé lett és később Amerikában száműzetésben halt meg.

dön indulófélben volt Olaszországba és Brixenből Szokolay őrmester vezérlete alatt Magyarországra igyekezett szökni. Ezen osztály szökése nyílt ellenállással is volt összekötve, mert midőn reggel a továbbindulásra Tirolison át föl volt állítva és Stáhly őrnagy indulást parancsolt, Szokolay előlépett és a legénységnek az utat Magyarország felé jelölte ki. Stáhly őrnagy fegyveres erőt akart használni és a többi tisztek is igyekeztek a legénységet engedelmességre bírni, de mindez mitsem használt. Az osztály Szokolay vezénylete alatt elindult. Midőn azonban a Mura melletti Bruckba megérkezett, a Bianchi báró nevét viselő cs. kir. 63-ik gyalog seregre, mely igen ügyesen volt elhelyezve, fogadta és minthogy az osztály kedvezőtlen téren állott, hol ki nem bontakozhatott, kénytelen volt a fegyvert lerakni.

Ez az osztály a hadügyminisztertől leérkezett rendelet alapján megtizedeltetett, Szokolay magától érthetőleg mint fővezető, hasonlóképen agyonlővetett. Egy régi trombitásért, ki a kettős szolgálati idő érdemét viselte, és a kire az agyonlövés sorsa esett, s ki mélabusan tekintett maga elébe, az őrnagy, mint állomási parancsnok, távirati úton kért ő felségétől kegyelmet, mely ugyanolyan úton kegyelmesen meg is adatott.

A Zolkievből Gácsországban állomásozó 8-ik huszárezredből egy század már augusztus vége felé az ezredparancsnokságnál szolgálati úton kérte az ezred áttételét Magyarországra, de siker nélkül. A mozgalom a legénység közt az általa ismert hazai viszonyok és a hozzája intézett fölhívás következtében, hogy térjen vissza hazájába, mindinkább növekedett. Az altisztek majdnem naponként ostromolták a tiszteket azzal a kérdéssel, mikor vezetik már őket haza. Ezt a hangulatot Barco erélyes ezredes és ezredparancsnok igen jól ismerte és nagyon értett hozzá, hogy kell az ezredet együtt tartani. De hogy ez hosszabb időre nem maradhatott így, annyival is inkább előre volt látható, mivel több tiszt is nagyon vágyott hazájába visszatérni. És az ezred is kapott volt parancsot a hadügyminisztériumtól a Magyarországra indulásra.

Az első tisztek, kik önkéntesül utnak indultak, Sulyok Ede főhadnagy és Poplawski Ádám hadnagy voltak, kik századukon kívül még a lovardai legénységet is Magyarországra

vezették. Duklán át indultak haza felé és némely apróbb csatározások után kisebb cs. kir. csapatokkal, melyek az ellenők indított gácsországi népfelkeléssel egyesültek, Magyarországra jöttek. Kevésbé szerencsés volt Földváry Károly főhadnagy és Amsberg hadnagy, kik századukkal Strynél ötszörte erősebb cs. kir. haderőre bukkantak, melynek eleinte a huszárok nem akarták magukat megadni. Földváry főhadnagy azonban meggyőzte őket az ellentállás lehetetlenségéről és ajánlkozott rá, hogy a cs. kir. tábornoktól a legénység számára kieszközli a bocsánatot, saját személyét további sorsára bízva. Ő négy évi várfogságra ítéltetett, de Amsberg hadnagy Magyarországra szökhett.

Végre a gácsországi főhadparancsnok belátta, hogy a huszárok szökései károsan fognak hatni a csapatok szellemére és a legénységet négy távol elszállásolt század kivételével, lovaik és felszerelésük lefoglalása után Lukács főhadnaggyal haza bocsátotta. A tartalékszázad Berzsek százados, később ezen ezred ezredese alatt, a forradalom alatt Kalocsa, Balázs és Zsilárd hadnagyokkal már Magyarországon volt.

Az ellenséges támadó fegyverek gyengítésére a kormány részéről elrendeltetett:

- 1-ör. Minden ellenséges ágyu elfoglalása 200 ezüst forinttal.
- 2-or. Egy mázsa lőporé 50 ezüst forinttal jutalmaztatik, ide nem értve az illető katonai és polgári vitézségi kitüntetést.
- 3-or. Ki ellenséges futárt fog el, ki bárminő hadi készleteket fedez föl, melyek az ellenséges táborba szállíttatnak, hasonlóképen a fölfedezett tárgy értékéhez arányosított jutalmat kap.

Kossuth Lajos a honvédelmi bizottmány elnöke október 16-án a népfelkelésre vonatkozó következő utasítást bocsátotta közre:

A népfelkelés létrehozatala és a szervezési utasítás már magában a népfelkelés eszméjében, a hazát fenyegető nagy veszélyben és a haza iránti ama kötelességérzetben rejlik, hogy a hazát minden áron meg kell menteni. Azért is csak a következő pontokat tartom szükségesnek utasításul kijelölni:

- 1-ör. Minthogy az általános népfelkelés nem máról-holnapra halasztható, de nem is hosszabb katonai szolgálati időt

igénybe vevő czélt tart szeme előtt, hanem arra való, hogy az ellenséges betörés veszélyét elhárítsa: szükséges, hogy minden fegyverfogható ember kor-, rang- és vagyon-különbség nélkül személyesen vegyen részt a népfölkelésben. Itt helyettesek állításáról szó sem lehet, mert szegény és gazdag egyaránt köteles életével a hazát védeni. Így tehát az, ki helyettest akarna állítani, saját személyében köteles ezt tenni. E szerint első alapszabálynak tekintendő, hogy mindenki, kinek karja van, személyesen köteles a népfölkelésben részt venni és csak testi gyengeség vagy betegség menthet föl e kötelesség alól. A vagyon biztosságra szükséges cselédség honmaradása azonban a méltányossághoz képest tekintetbe vehető.

2-or. Minthogy azonban a fölkelésnél és az összes férfi lakosság kivonulásánál a közbiztonságról is kell gondoskodni, kiveendők itt azok, de csakis azok a hivatalnokok és községi előljárók, szolgák és nemzetőrök, kik a közbiztonságra nézve nélkülözhetlenek. De hogy ily kivétel által semmi nyílt hátsó ajtó ne használtassék, az illető polgári biztosnak és katonai parancsnokoknak kötelességévé tétetik, hogy a bejelentett oknál fogva visszamaradt egyéneket személyesen jegyezzék föl és egyszersmind gondoskodjanak róla, hogy a védelem nélkül visszamaradt lakosság lelki vigasztalás és orvosi segély nélkül ne maradjon, de az elvonuló népfölkelés is ellátandó ezekkel. Más kivétel nem engedtetik meg.

3-or. Minthogy a közbiztonság fentartására a védelem nélkül visszamaradt lakosság csak a legnélkülözhetlenebb személyekre van szorítva, a törvény szigorúsága fogja pótolni a fegyveres hatalmat. Az illető királyi biztos tehát azt a vidéket és azokat a községeket, hol a népfölkelés mozgósított, a király s a haza nevében ostromállapotba helyezi és elrendeli, hogy a közcsend háborítói kérlelhetlenül a legszigorubb hadi törvények szerint lesznek büntetendők, ennek következtében mindaddig, míg a rögtön ítélő törvényszékek a megyei törvényszékek által kellő mennyiségben rendezve lesznek, mielőtt a népfölkelés kivonul, a katonai parancsnok és polgári biztos kölcsönös egyetértésben, jövőre nézve is megbízandók a teljhatalmu királyi biztos által a közbiztonság fentartásával.

4-er. Méltányos, hogy míg a férfi védlakosság távol van, addig az otthon maradt lakosság polgári keresetekkel ne zaklattassék, ennél fogva mindenütt, hol a népfölkelés mozgósított, minden polgári pörök felfüggesztetnek.

Doggenfeldi Vetter Antal ezredes, a bánsági hadtest parancsnoka a magyar táborkar szervezésével bízott meg és e végett október közepén Pestre érkezett.

Áttérvén most a magyar képviselőház tárgyalásaira, min-denekelőtt szükségesnek látjuk fölemlíteni, hogy mind a két ház határozata folytán Récsey Ádám táborszernagy, ki az október 3-ki legfelsőbb manifesztumot mint miniszterelnök irta alá, vád alá helyeztetett. A vizsgálat megtételére egy 36 tagból álló bizottság nevezte ki, hogy ítéletet hozzon; azonkívül a képviselőház kebeléből 3 biztos küldetett ki, kik a pör foganatba vételével foglalkoztak. Ezek voltak: Kubinyi Ferencz, Palóczy László és Glacz Antal. Nyáry az október 10-ki ülésben jelentette, hogy Récsey mint miniszterelnök már leköszönt. Ludwigh János jegyző a király ő felsége kéziratát Récseyhez felolvasta, mely Sieghardskirchenből, egy állomásnyira Béctől volt kelezve, és a melyben ezen leköszönés elfogadtatik, de azt várják tőle, hogy egy új miniszterium alkotásáig kötelességeit teljesíteni fogja. Kossuth megerősítette, hogy a mi külügyminiszteriumunktól azon hír érkezett, hogy Récsey csakugyan leköszönt*) és

*) Ezt Récsey táborszernagy már október 11-ki első kihallgatása alkalmával is bevallotta a bécsi aulán. Az ősz tábornok vallomásait a történelem érdekében olvasóink előtt nem titkolhatjuk el, de tesszük ezt a kérdések mellőzésével. Récsey elfogatása után vallattatván, ezeket mondotta: Október 3-án egy az államkancelláriában tartott miniszteri tanácsba lettem hiva, melyen Kraust kivéve, valamennyi miniszter jelen volt. Már előbb vonakodtam Esterházy helyét elfoglalni, mert Batthyány nem akart ellenjegyezni, úgy szintén a nekem följánlott hadügyi tárczát sem akartam elfogadni. Midőn a minisztertanács együtt volt, tudomra adatott, hogy ő felsége engemet Magyarország miniszterelnökévé nevezett ki, míg báró Vay egy új miniszterium alkotásával volt megbízva, hogy az ügyek menete ne szenvedjen fennakadást; erre Ő felsége tökéletesen jogosítva is volt. De én azonnal kijelenttem, hogy én semmi esetre nem használtatom föl magamat erre a dologra. Mivel beláttam a manifesztum gyűlöletességét, azonnal elbocsáttatásomat kértem. Kijelentém, hogy a manifesztum aláírásával száműzetésemet írom alá. De hosszas katonai szolgálatban az ember engedelmességhez szokik. A m a n i f e s z t u m

megkérte a királyt, vonná vissza a Jellachich javára kiadott manifesztumot. Egyébiránt Kossuth úgy vélekedett, hogy e leköszönés mitsem változtat a ház határozatain. Az iratok a törvénybizottságnak adattak át megtekintés végett.

aláírása után én azonnal beadtam lemondási kérvényemet, melyet Ő felsége azon föltétel alatt vólt kegyes elfogadni, hogy Vay megérkezéseig az ügyeket vigyem. Egyébiránt kijelentem, hogy egyik udvari párttal sem állok összeköttetésben. Midőn pedig a manifesztum fölötti kedvezőtlen nyilatkozatokat hallottam, nem csak elbocsátatásomat kértem Ő felségétől, hanem a manifesztum visszavonását is. Az államtanácssal sem állok összeköttetésben és érintkezésben. Azon kérvényt, a melyben a császárt a manifesztum visszavonására kértem, másolatban elküldöttem a parlamentnek is. Jellachich közeledését csak esetleg tudtam meg és csak személyes hajlamomnál fogva látogattam őt meg, miután már 1827. óta jól ismerem őt. Csak 10 perczig voltam nála. Október 6-án reggeli 10¹/₂-től 12 óráig a hadügyminiszterium épületében tartott minisztertanácsban voltam. Latour itt Jellachich két levelét adta át elolvasás végett. Az elsőben a velencei csatáról és a magyarok erre következett visszavonulásáról Martonvásárra ir és hogy erősítés nyerése végett Bécs felé vonul vissza (Miként lehetett Latour vagy bárki más a pákozdi, nem pedig velencei csata kimenetelének és Jellachich helyzetének illetőn leírásáról a következményekre nézve tájékozva? A szerző). A másik iratban Jellachich több lovasság és a bécsi őrség leküldését sürgeti a glognitzi vasuton, midőn egyszersmind jelenti, hogy a horvátok egy részét, mely csak házi egyenruhával vólt ellátva, haza küldötte. Félkettőre Mensdorftól irásban kaptam meg elbocsátatásomat, de egyszersmind az irásbeli meghagyást, hogy azonnal siessék Kremsbe az udvarhoz, hogy ott Ő felsége parancsait báró Vay megérkezéséig ellenjegyezzem. Ő felsége 6000 főnyi katonai fedezettel utazott. Három negyed négyre a királyi asztalnál ebédeltem, hol Hornbostl miniszter is jelen vólt. Ő felsége megérkezésemnek nagyon örvendett. Ebéd után Ferencz Károly főherczeg azon kívánatát fejezte ki, hogy Bach tartsa meg tárczáját, Erre nézve én kételyeimet fejeztem ki, mert Bach elvesztette népszerűségét. 7 órakor ujra kihallgatáson vóltam Ferencz Károly főherczegnél. A főherczeg maradásra késztetett, kijelentésem folytán azonban, hogy erről a hivatalnokokat értesítenem kell, a főherczeg azon meghagyással bocsátott el, hogy multhatlanul jelenjek meg Olmüczben. Reggel 10 órakor elhagytam az udvart és 4 órakor Bécsbe érkeztem, honnan minden felsőbb megbízás nélkül csak saját ösztönömből mentem Auersperghez a táborba. Itt Récey elbeszélte, hol vólt, hol nem vólt. Végre Jellachich szállására jött. Miután, folytatá, Jellachichot köszöntöttem, egy falatot ettem és egy pohár bort ittam, de sem politikáról, sem háboruról nem beszéltem. Erre Jellachich is poharat emelt. «Récey barátom egészszé-

Ő felsége Olmücből bocsátotta közre október 10-én Magyar-, Horvát-, Tót- és Erdélyország népeihez és a katonai határőrvidékhez szóló legfelsőbb manifesztumát, mely azonban csak egyes nyomtatott példányokban jutott Budapestre. Ez így szólott :

Ferdinánd császár király manifesztuma Magyar-Horvát-Tótország és a katonai végvidék lakosaihoz 1848. okt. 20.

Mi első Ferdinánd isten kegyelméből ausztriai császár, Magyar- és Csehország e néven ötödik királya, Erdély nagyfjedelme stb. stb. Magyar-Horvát-Tótországok, Erdély és a katonai végvidék lakosaihoz.

Kimondottuk 1848. szeptember 22-én kelt manifesztumunkban azon szándékainkat, melyek bennünket a mi magyar koronánkhoz tartozó országaink tekintetében vezérlenek, és reá mutattunk az okokra, melyek az ország szomorú állapotát, szorongattatásait és szenvedéseit okozták.

A magyar országgyűlés ülészakának egész ideje alatt annak czáfolhatatlan bizonyosságául szolgált, hogy az ország javát nem képes előmozdítani, minthogy magát összejövetelétől óta mindig egy pártos töredék által vezéreltette, és mint eszköz csupán arra használtatta, hogy a törvények értelmét elcsavarja, a koronának az ország javára fentartott jogait megrövidítse, és a népeink összeségének javára oly annyira szükséges egyetértést Magyarország és többi örökös tartományaink között meglazítsa. Mindig azon igyekezett, hogy azon kötelességeket, melyek bennünket egy részről mint ausztriai császárt, más részről mint magyar királyt illetnek (kötelességeket, melyek nekünk egyenlő mértékben szentek) mesterséges összeütközésbe hozza.

Az alatt, míg az ország kincsének elpazarlását tűrte, és

gére» és ittunk. Miután egy kis óranegyedig mulattunk, Zeisberg (Jellachich tábornoki főnöke) bérkocsiban félhétre elkísért s Bécsbe jöttem. De ismétlem üdvösségemre és becsületemre, hogy se írásbeli, se szóbeli megbízás folytán nem cselekedtem, midőn Auersperget és Jellachichot meglátogattam. Sőt az udvar nem is tudta, legalább esti 10 óráig, mert addig Lobkowitz herczegnél voltam. A többi tudva van.

semmit sem tett, hogy ezen rosznak gátot vessen, egyszersmind a pénzbeli állapotra nézve olyan törvényjavaslatot fogadott el, melynek végrehajtása az általa szándékba vett mértéktelen papírpénz kibocsátás miatt, szükségképen a korábbi esztendőök szomorú pénzzavarait és következményeit vonta volna maga után. Egy ujonczállítási törvényjavaslatot terjesztett fel nekünk, mely egymástól elválasztani akarta azon hadsereget, melynek katonái mindig mint vitéz harcztársak testvéri összhangzásban álltak, a kiknek egész hadseregünk szerkezetének egységén alapuló egyetértésén nyugszik főképen minden, következképen a magyar koronánkhoz tartozó országok biztossága is, belső és külső ellenségek ellen. Végre Horvátország kibékítését az országgyűlés egészen figyelem nélkül hagyta, és már csak akkor tett némely ki nem elégitő lépést ezen tekintetben, mikor a horvátországi bán azon seregekkel, melyeket vezérel, hosszabb idő múlva Magyarország határát átlépte.

Sokáig nem akartunk lemondani azon reménységről, hogy a törvényesség és jogtisztelet végre ösvényt törend magának, és mind a mellett, hogy az országgyűlés bátorzkodott végzéseit a papírpénz és ujonczállítás iránt, a mi királyi szentesítésünk nélkül, következképen törvénytelenül végrehajtásba vétetni, és egyéb törvénytelen intézkedései mellett az országgyűlésnek azon reménység éltetett bennünket, hogy a törvényesség szelleme győzend. Midőn azonban hadseregeink zászlóik és ezredeik önkénytes elhagyására s így hitszegésre és szökésre csábítottak; és ezen végzés valóban végrehajtatott, anélkül, hogy meggátolták volna azok, kiknek kötelesség szerint a törvények és rend őrzőinek kellett volna lenni, — midőn azon veszedelmet láttuk, melynek a kedélyek ingerültsége mellett, és minden fegyelem megszűnése folytán az országra hárulni kellett, a horvátországi bánnal való összeütközés mindig fenyegetőbbé lett, s az ugyanazon koronához tartozó polgárok, az ugyanazon uralkodó seregei közti harcznak veszedelme mindig világosabban előtűnt, ekkor tábornagyi helytartónkat, gróf Lamberg Ferenczet, a ki nekünk és a hazának mindig hiven szolgált, bizalmunkat teljes mértékben kiérdemlette, és választásunknak ugy nemes tulajdonságai, mint azon különös körülmény folytán lett ajánlatos, mert született magyar,

és magyar földbirtokos volt, minden szükséges felhatalmazásokkal felruházva, mint közbenjárót oda küldöttük, hol a harcztörőréssel fenyegetett.

A magyar miniszterium ez alatt feloszlott, a korona felelős tanácsosai állásukat oda hagyták, az ország nádorispánja leköszönt, mind e mellett, ámbátor az események gyors beavatkozást parancsoltak, meg kívántuk tartani az alkotmányos formákat, és törvényeket, és gróf Batthyány Lajost, ki ideiglenesen még akkor a miniszteri ügyeket vezette, utasítottuk, hogy a gróf Lamberg kiküldését illető általunk aláírott manifestumot ellenjegyzésével ellássa.

Az országgyűlés képviselő testülete azonban anélkül, hogy a dolgok állásáról magának tudomást szerzett, anélkül, hogy a történetesen akkor Pestről távollevő miniszternek, gróf Batthyáynak visszajövetelét bevárta volna, anélkül, hogy az események sürgősségét tekintené, és meg nem emlékezve azon körülményről, hogy a horvát bán ellen folyó évi június 16-án kiadott manifestumnak, melyen a miniszteri ellenjegyzés hasonlóképen hiányzott, mindig törvényes hatályt tulajdonított, a Kossuth Lajos által vezérlett említett töredék ösztönzéséből egy végzést hozott, mely gróf Lambergnek a közneheztelésnek átadván, annak, a mi királyi biztosunknak meggyilkolását vonta maga után, kit mi a vérontás megelőzésére, a polgári háboru meggátolására küldöttünk.

Egy kötelességét felejtő gyülekezet bünös gyengeségét és vakságát a szándékosan felbűszített népsöpredék dicsőségének utálatra méltó kitörése nyomán követte, a képviselők testületének törvénytelen és képmutató végzésére amazok cselekvése tette fel a koronát, kik gyáván és kegyetlenül egyszersmind, megölték a béke követjét.

A jó rendnek minden kötelékei közel állanak Magyarországon a tökéletes elszakadáshoz. Egy kis töredék vakmerősködik magát a hazával és nemzettel, törvénytelen erőszakoskodásait az ország törvényes jussaival, közromlást okozó törekedéseinek kiküzdését az alkotmányos szabadság elnyomásával azonosítani. Nincs eszköz, melyet ezen pártos töredék elég rosznak tartana, hogy önhaszonlevő és áruló céljait elérhesse. A képmutatás, hazugság és ámtás minden formáit

kimerítette, hogy azon bekapásokat a mi jussainkba, melyeket magának megengedett, a mellőzhetlen szükség fátyolával vonja be, s azon árulást, melyet a haza legszentebb érdekei ellen folyvást elkövet, a ragaszkodás és hűség csalfa színével vegye körül, és a zsarnokságot, melyet gyakorol, azon veszedelemnek hazug álokával, melyben állítólag a haza létezik, melyet pedig a valóságban épen ezen pártos töredék idézett fel, szépitgesse.

E gyalázatos ármánykodások következménye gyanánt most egy oly harc fenyveget kitöréssel, melynek bárhogy forduljon, nagy szerencsétlenséget kell hozni az országra. Már keresi a pártgyűlölség áldozatait, hogy rajtok a haza megfertőztetett nevében boszuját tölthesse, a személyes szabadság minden neme elnyomattatik a politikai jogok védelmének színe alatt, az önkényes uralkodásnak egész rendszere készül emelkedni, és a személy és birtok minden biztosságát megsemmisíteni.

A dolgok ez állapotában, mely a legmélyebb fájdalommal tölti be szivünket, azon meggyőződésnek kellett bennünk támadni, hogy Magyarországon a valódi szabadság, törvényesség és a rend ellen egy oly háboru létezik, melynek véget vetni a béke rendszerinti eszközeivel lehetetlen. Mi ennek következtében, minek *utána az általunk kiküldött közbenjáró megöletett, folyó évi okt. 3-án kelt leiratunk által a magyar országgyűlés kártékony munkásságának véget vetni, és azt felszlatni elhatároztuk; továbbá minden Magyarországon, Erdélyben, Horvát- és Tótországban és a katonai végvidékeken álló seregeinknek egy főparancsnokot neveztünk ki oly czélból, hogy a megkívántató fegyveres hatalom segítségével, az egy pártos töredék által előidézett törvénytelen állapotnak vége vessék, a polgári háboru megszüntettessék és a belbékességnek helyreállítása által az alkotmányos szabadság állandó felépítése, a rendnek és mindenfelőli biztosságnak erős alapján lehetővé tétessék. Ezeknél azon meggyőződés által vezéreltettünk, hogy ama szerencsétlenségekkel szemben, melyekkel ez a pártos töredék a közös hazát fenyegeti, mindennek előtt szükséges a rendet és azon békességes állapotot visszaállítani, mely nélkül egy minden oldalról kielégítő és tartósságot ígérő kiegyenlítése

a különféle kéréseknek, és követeléseknek, alkotmányos uton lehetetlen.

Az említett okt. 3-ki leirat kibocsátása óta méltó megütéssel értesültünk, hogy a magyar országgyűlés annyira felelte kötelességét, hogy tovább követte az egyszer választott ösvényt és közkártokozó munkásságát. Izgatva és elnyomva az említett pártos töredék által, további törvénytelen végzéseket hozott, és további beavatkozásokat engedett magának a mi jussainkba és a végrehajtó hatalom hatáskörét bitorolva, egy választmányt nevezett ki, és azon hatalmat, mely csak törvényes kormányt illethet meg, vakmerően magának tulajdonítja és önkényes munkásságát egész a legnyilvánosabb zsarnokságig viszi.

Itten meg nem állapodván, bátorkodott intézkedni, hogy királyi szavunk népeinkhez el ne juthasson, és megkisértette örökös tartományaink nem magyar részeinek lakosait, öröklött uralkodójok ellen ellentállásra felingerelni. Végre, hogy kártekonny munkásságának mértékét betöltse, félrevezetve és megremítve az említett pártos töredék által annyira ment, hogy magyar hadseregeinket ellenséges berontásra hatalmazta és hivta fel a mi örökös ausztriai tartományainkba.

Ezeket tekintetbe véve akarjuk, hogy magyar koronánkhoz tartozó minden nyelvű és származású népeink értesítesenek róla, mit szándékozunk tenni királyi jussaink és kötelességeink érzetében. Tudomásukra adjuk és kinyilatkoztatjuk tehát ezennel, hogy szándékunk oda irányul, hogy állandóan biztosítsuk népeinknek a béke, rend és ebből származó közjólét áldásai között azon szabadság teljes élvezetét, mely egy töredék hazaáruló ármánykodásai következtében mostan köznyomorúsággá változott.

Nálunk minden nemzetiség mindig ótalomra, és bennünk békés kifejlődésének gondos ápolójára talált. Ezen irányzatot fogjuk mindig követni és soha nem tűrjük, hogy egy nemzetiség a másikat elnyomja. Mindnyájoknak egyenlő jogokkal felruházása a mi célunk, s ezt a rendelkezésünkre álló eszközökkel az alkotmányos törvények alapján, magyar koronánkhoz tartozó országainkban is, el akarjuk érni. A mi különösen a magyar nemzetiséget illeti, tanuja uralkodásunk egész időszaka

azon gondnak, melyet gyarapodására fordítottunk. Soha sem fogja őt a mi résziünkről veszedelem fenyegetni, s a felelősség azon veszélyekért, melyek őt a körülte élő összes nemzetiségekkel megkezdett harcznak következtében érhetik, csupán színtelt barátainak esztelenségét, elbizakodását terhelheti. Hangoosan kinyilatkoztatjuk, hogy a magyar nemzetiség állásának és gyarapodásának biztos kezességét, az ausztriai császársban és összes népeink békés egyesülésében, egy összhangzó nagy és hatalmas egészszé, mindig feltalálja.

Az engedmények, melyeket a földmivelő népnek törvény útján, a folyó évi ápril 11-én berekesztett országgyűlésen a jobbágyi állapotok tekintetében adtunk, előttünk is szentek. Semmi oldalról nem szándékoltatik ezen engedmények megszorítása, és nem is fog szándékoltatni. Alattvalóink erős akaratunkban és királyi hatalmunkban, mindenestre mindig azon ótalomra fognak találni, melyet dicső emlékezetű elődeinknél elnyomás és önkényes bánásmód ellen, bárhonnan jött legyen is az, mindig találtak.

Ezek folytán a jelen királyi szózat, mint utolsó felszólítás intéztetik mindazokhoz, a kik magokat az említett pártos töredék által elámították, hogy kötelességükhöz a király és haza iránt haladék nélkül térjenek vissza, és az ország említett ellenségeivel minden összeköttetésről mondjanak le. E reményben kimondjuk ama királyi szándékunkat, hogy az elesábitottakat a csábitóktól kegyelmesen megkülönböztetjük, míg másrésről erősen el vagyunk határozva, ez utóbbiak ellen oly szigort alkalmaztatni, minőt érdemelnek, és aminőt a közjóra és a jövő biztosítására való tekintet mellőzhetlenül előnkbe szab.

Végezetül parancsoljuk, hogy szept. 22-ik és 25-ikéről kiadott manifesztumaink újra nyomtatásba adassanak és a népnek a divatozó nyelveken, a jelenleginek kíséretében azonnal tudomására juttassanak. Kelt Olmüczben, okt. 20-án, az Ur 1848-ik, uralkodásunknak tizennegyedik esztendejében. Ferdinánd s. k. (P. H.)

Ő felségének e manifesztuma a magyar képviselőház egészen megváltozott politikai helyzeténél fogva épen nem jött többé szóba és ennél fogva a hivatalos lapban sem hirdettetett ki, így tehát majdnem egészen ismeretlen maradt.

Utolsó kísérletet a helyzet jobbra fordulása érdekében a magyar püspökök tettek egy október 25-én ő felségéhez intézett alázatos föliratban. Hogy ennek a fenforgó körülmények közt semmi gyakorlati sikere nem lehetett és csak arra szolgálhatott, hogy a magyar egyházi főrendnek azon megnyugtató önértéket adja, hogy a borzasztó polgári háboru és a feltorlódnó nagyobb veszedelmek közepette hazafiui kötelességét teljesítette, az magától értetődik. Mert a különben is jó indulatu király szívében a magas egyházi rend akkor, midőn a hatalom a végrehajtók kezei közt volt, semmi változást nem idézhetett elő. Mindazáltal e föliratot történelmi értékeért ezennel reprodukáljuk, a mint következik:

Felséges császár és apostoli király!

Szívünk legmélyebb fájdalmával szegény, annyi sok vihar-
nak kitett hazánk szomorú sorsa fölött, alázatossággal fordulunk felségedhez, azon vigasztaló reménytől bátorítva, hogy kegyelmesen fogadja felséged azoknak kérelmét, kik felséged kegyelme által a magyar egyház igazgatásával bizattunk meg, szóval és tettel bizonyítottuk hűségünket és ragaszkodásunkat felséged iránt, s kik legszigorubb egyházatyái kötelességüknek tartják a haza, az egyház és a kir. trón érdekében fölszólalni. Felség! Lehetetlennek tartjuk azt, hogy felséged távol elárvult hazánktól annak jelen szomorú sorsáról híven legyen értesülve és helyes fölfogása legyen azon nagy veszélyekről, melyek, ha felséged kegyes atyai szívének sugallatait követve királyi hatalmával mielőbb közbe nem lép, nem csak a hazát hanem a királyi trónt is irtóztatósan fenyegetik.

Valóban szomorú és aggasztó hazánk jelen állapota. Az alsó vidéken egy néptörzs már hónapok óta a legborzasztóbb fölkelésben tört ki, mely, noha a többi honlakosokkal egyaránt részesül minden jogban és szabadságban, de elcsábítva, félrevezetve, fölbujtogatva cselszövő lázítók által a kir. trón legszilárdabb támaszait, a magyar és német fajt ki akarja irtani. Már számtalan virágzó város és falu romboltatott le és pusztult el, a lakosok hajléktalan tévelygökké lettek vagy a legkegyetlenebbül, legirtóztatósabban meggyilkoltattak. Nem akarjuk felségedet ezeknek tüzetes és részletes leírásával terhelni, csak röviden említjük fel, hogy valamennyi népfaj, mely hazánk-

ban lakik, a legaljasabb ármányokkal bujtogattatott föl a magyarok ellen és több ezer fegyveres ellenséges nép támadta meg hazánk különböző vidékeit mindent pusztítva, s a békés polgárokat mindenütt kirabolva és gyilkolva.

Felség! A magyar nemzet már számtalanszor rendített meg, mint a kereszténység és az európai civilizáció védőfala Európa évezredek viharai által, de még soha sem tornyosult annyi veszély fölötté, még soha sem hálózták így be a leggyalázatosabb csúszások, soha sem volt annyi kegyetlen és borzasztó üldöztetésnek kitéve. És mind ez, mint ezt nagy fájdalommal tapasztaljuk, felséged uralkodása alatt, ha ugyan tudtán kívül is, de mégis felséged nevében történik. Felséged legfelsőbb nevében bombázzák és gyújtják föl legvirágzóbb városainkat; kir. felséged nevében gyilkolják népünket és igyekeznek a magyar és német népfajt kiirtani. Mind ez felséged nevében történik, kinek atyai jó szívéből és hű szeretetéről népei iránt leginkább azon körülmény tesz tanúságot, hogy Magyarország azóta, mióta felséges királyi családja a magyar trónt bírja, nemzetiségi tekintetből még egyik királyának sem köszönhet annyit, és hogy annak jóléte, szabadsága és boldogsága még egy király alatt sem gyarapodott annyira, mint felséged uralkodása alatt, kivált mióta felséged az utóbbi pozsonyi országgyűlésen a magyar nemzet kívánságait meghallgatta és az idők követeléseinek engedve, egy új, legszélesebb alapon nyugvó alkotmányt és egy tökéletesen független kormányt méltóztatott legmagasabb szentesítése és királyi beegyezése által adományozni.

És épen azért, kir. felség! mivel a magyar nemzet atyai jószágát mindig hálásan ismerte el és jó szívetől, ha felséged annak sugallatait követte, csak jót szokott volt várni, épp úgy nem hiheti, mint mi sem hihetjük, hogy felséged hiven van tudósítva arról, hogy nemzetünk és a szabadság ellenségei nevét szentségtelenítik és azzal visszaélnék és az eddig békében és testvéries egyetértésben egymás mellett lakott néptörzseket egymás ellen bujtogatják és az egész államépületet alapjában megrendítik. A felséged magas beegyezése és szentesítése által behelyezett törvényes hatóságokat, a népünk szívében oly mélyen gyökerezett kegyeletet a kir. méltóság

íránt az által irtják és semmisítik meg, hogy nem átalják azt híresztelni, hogy felséged a kir. esküje által szentesített magyar törvényeket és jogokat semmivé akarja tenni, az utóbbi pozsonyi országgyűlésen kir. szentesítés által megerősített törvényeket és szabad alkotmányt megsérteni, a nemzet független kormányát elvenni és megsemmisíteni, az országot rabiga alá kényszeríteni és tartománynyá aljasítani.

Felség! Minthogy ezek az új törvények, ezen új kormányforma a népszabadságnak új biztosítékokat nyújtanak, rövid idő alatt a nép szívében oly mély gyökereket vertek, hogy egyházatyái kötelességünknek tartjuk felségednek megmondani, hogy nemzetünk oly gyakran és hiven tanusított kegyeletét és tiszteletét a királyi trón íránt kénytelen lesz elveszteni, ha azt akarják vele elhítni, hogy a felséged által szentesített törvények és a felséged által kinevezett kormány megtámadásai felséged beegyezésével történnek.

A magyar nemzet ezt minden ármánykodás daczára sem hiheti el, és valamint mi is, meg van róla győződve, hogy midőn önvédelmére kelt, azon a téren, a melyre lépett s a melyet nem csak önfentartási ösztönből, hanem szent kötelességérzetből is véd, hogy a királyi méltóságot és királyi tekintélyt sértetlenül tartja fenn és védi meg azok ellen, akik nem ijednek vissza a kir. trón és a nép boldogságával való borzasztó játéktól.

Felség! Mi mint e nemzet nagy részének lelki pásztora, nagyon jól ismerjük annak érzelmeit és bizonyossággal állíthatjuk, hogy mint ezt a történelem is bizonyítja, fejedelme íránt hübb nép a magyarnál nincsen, hogy ha törvényesen kormányozzák.

E meggyőződéstől áthatva, mi Magyarország római katólikus szentegyházának püspökei épp úgy szentegyházunk érdekében, mely felségedben első szülöttjét tiszteli, valamint hazánk íránti kötelességünk érzetében alázatosan kérjük felségedet, fontolja meg kegyesen azon szomorú állapotot, a melyben hazánk oly sok ezernyi embere a legnagyobb nyomornak zsákmányul odavetettet és melybe hibája nélkül jutott. Hazánkban patazik a honpolgári vér, felséged hü alattvalói ezenként gyilkoltnak le vagy hajléktalanul tévelygökké tétetnek, virágzó

városok és helységek romokká gyujtattak és pusztítottak, a szünetnélküli háboru által a templomok elhagyatnak és üresek, egyházunk gyászol a vallás és nevelés ez elhanyagolásán és romlásán, ezernyi borzasztó alakban mutatkozik a nyomor, a szükség növekedik és a nemzet erkölcsisége és jóléte a belháboru által tökéletesen tönkre jut. Fontolja meg felséged ezen pusztító háboru szomorú következményeit nemcsak a polgárok anyagi és erkölcsi érdekei és az ország jóléte szempontjából, hanem a trónéból is, mely ha felséged szilárd akaratára e belháboru lángjait nem oltja el mihamarább, az által hasonlóképen meggyulhat. Hol fognak e vad szenvedélyek végződni, melyeket hazánk és a szabadság ellenségei a békés nyugalomban és testvéri egyetértésben egymás mellett élő közös hazánk valamennyi néptörzsei kebelében gyalázatos eszközök által, csalás és árulás útján keltettek és ébresztettek? Minő uton és módon lehet a kegyetlenségig fölingerlett, elcsábított és félrevezetett népet, mely az alsó vidékeken féktelen örvöngő dühbe tört ki, a törvényes csend és rendre visszaterelni? Miként lehet felséged nevének tiszta fényét ismét visszaállítani, melyet a rosszakarat saját hasznára felséged tudta nélkül kizsákmányolt? Miként lehet a királyi szónak és szent eskünek ismét hitelt szerezni, melylyel hazánk ellenségei annyira visszaéltek? Ki fog az igazságos isten ítélő széke előtt annyi sok ártatlan ember vére ontásáért, kik a mindent elpusztító háboruáldozataivá lettek, felelős lenni?

Felség! alattvalói kötelesség, hazánk és egyházunk jóléte indítanak rá, hogy nyiltan szóljunk és szót emeljünk; és ennél fogva keblünk azon reménységet táplálja, hogy felséged e kötelességünk érzetében tett lépésünket nem csak kegyesen fogadja, hanem emlékeztetni fogja felségedet azon ünnepélyes esküre, a melyet felséged koronázásakor isten színe előtt lelett, hogy soha sem fogja sérteni a nemzet jogait és szabadalmait, hanem mind inkább ki fogja terjeszteni azokat és a mely esküre felséged vallásos kegyelettel annyszor hivatkozott, a borzasztó felelősséget, melyet a véres polgári háboru trónjára hárít, felséges személyétől el fogja távolítani, gonosz tanácsosok hite-szegett ármányai hálózatából ki fog bontakozni, és hazánkban, a mely eddig felséged királyi trónjának legszilárdabb támasza

volt, a csendet és a békét törvényes uton minélelőbb vissza-
állítja, hogy ezen sokat szenvedett haza isten segedelmével
ujra fölvirágozzék és a hű nemzet örök hálája szive jóságá-
nak örökké tartó emlékoszlopot állithasson föl. Kik egyébiránt
maradunk stb.

Pesten, 1848. október 28-án.

A magyar r. kath. anyaszent-
egyház püspökei.

XIX.

A magyar várak parancsnokai és őrségei magatartása az október 3-iki legfelsőbb manifesztum után. — Mészáros jegyzéke a főhadparancsnokságokhoz tekintélye fentartása céljából a megváltozott politikai viszonyok közt.

Noha a cs. kir. osztrák hadügyigazgatóság — kivéven a Mincio körüli várakat és Komáromot — az akkoron uralkodó takarékosági rendszernél fogva, a monarchia többi váraival nem sokat törődött, azok a várak, melyek Magyarországon voltak, a magyar miniszteriumra nézve épen nem látszottak létezni. A megrongált munkák sokáig nem javítottak ki, ujakat nem készítettek és a várak élélmezésére csak akkor gondoltak, midőn Temesvár és Arad várak parancsnokai a hadi eseményekre való tekintettel Dél-Magyarországon ezt szóba hozták. Az öreg Rukavinának és Bergernek az országban mindinkább növekvő bonyodalmaknál, a lehetőleg beállható esetlegességek forogtak inkább fejükben, mint a katonai viszonyok fejlődése. Ők is, mint a legtöbb cs. kir. tábornok, törzs- és felsőbb rangu tisztek eleinte kedvetlenek, utóbb bizalmatlanok voltak és okszerűleg nem lehetett róluk egyebet föltételezni, mint azt, hogy a törvényes állapot megszűntével a rájuk bízott várak megtartását fogják életük céljának tekinteni legfelsőbb hadurok számára. A fennebb nevezett két vár tehát egy fél évre lett élélmezve és minden hadikészlettel ellátva. Ha a nemzeti hadsereg föllállításakor valamennyi régi várparancsnokot és mérnökkari s tüzérségi igazgatót nemzetiségük figyelembe vétele nélkül, valamint valamennyi régi őrséget meghagytak a

magyar várakban, ez csak azt bizonyítja, mennyire nem voltak tisztában Magyarország katonai helyzetével. Egyébiránt akkor az egész országban senki sem gondolt viszonyaink megváltozásának lehetőségére forradalmi értelemben, mert ha ez történik, akkor a vezérlő személyzet idejekorán gondoskodott volna a várparancsnokok és őrségek megváltoztatásáról a nélkül, hogy ez föltűnjék. Midőn a törvényes állapot mindinkább ingadozni kezdett, a magyar miniszterium megkísérlette magyar nemzeti csapatokat helyezni el a várakba, hogy azokat az országnak biztosítsa. De valamennyi várparancsnok követelése, még ama keveseké is, kik Magyarország mellett nyilatkoztak, mindjárt eleinte az volt, hogy a nemzeti csapatok még a várak körületéből is mozdíttassanak el. És a magyar hadügyminiszter azt a kérdést intézte a várparancsnokokhoz, minő állást fognak a horvát mozgalommal szemben elfoglalni a helyett, hogy magatartásukra nézve parancsokat adott volna nekik. És miért? Azon egyszerű okból, mert nem érezte magát többre jogosítva, és az egész kérdést úgy tekintette, mint valami nyenyuljhozzámot. Midőn végre Kossuth Lajos mint a honvédelmi bizottmány elnöke az október 3-diki legfelsőbb manifesztummal szemben, ismert október 8-diki rendeletét adta ki a csapatoknak és várparancsnokoknak, ez utóbbiak következőleg ismertették a maguk álláspontját :*)

A kis várak, Bród és Ó-Gradiska azonnal a horvátországi bänhöz csatlakoztak, a mi azonban nem volt nagy veszteség.

Sokkal fontosabb volt Eszék vára, mint a déli hadműveletek támpontja. A várparancsnok siegenbergi báró Jovich Sándor **)

*) Könnyebb áttekintés végett mi itt a várparancsnokok és őrségek magatartását a horvát mozgalom tényleges föllépésétől kezdve foglaljuk egybe.

**) Siegenbergi báró Jovich Sándor vezérőrnagyot, egykor a 8-ik határőrvidéki gyalogezred ezredesét és parancsnokát valamennyi cs. kir. tábornokok közt, kik az 1848-diki zavarok áldozatául estek, legerősebben sujtotta a sors. Három nappal Pétervárad várának nyilatkozata után ő is, miután kijelentette őrsége semlegességét, a nemzeti háromszínű lobogót tűzte ki, de nem sokára Éder vezérőrnagynak adta át Eszék várának pa-

vezérőrnagy volt, dandár-parancsnok Schwartzenu vezérőrnagy. Az őrség állott a Wasa herczeg nevét viselő 60-ik sorgyalog-ezred egy osztályából, a Zanini nevét viselő cs. kir. sored 8 századából törzskarával együtt, a Sándor czár nevét viselő 2-ik sorgyalog-ezred egy osztályából s egy csapat vártüzérségből. A János dragonyos-ezred Eszék külvárosaiban volt elszállásolva.

A magatartás, melyet Eszék várparancsnoka és az őrség eleinte tanusított, leginkább jellemzi azt az állapotot, a melybe csapatok és vezérek juthatnak, ha két oldalról kapnak egymással ellenkező parancsokat. Ebben a helyzetben volt Jovich és őrsége, midőn a magyar hadügyminiszter azt a kérdést intézte hozzá, fog-e Eszék várának őrsége harcolni a grancsárok ellen, vagy sem? E parancsolat alakjában tett kérdésre Jovich Schwartzenu dandár-tábornokot bizta meg, vezesse be hozzá az őrség tisztjeit, hogy fölolvassa nekik a hadügyminiszter parancsát s véleményüket meghallgassa. Az összegyűlt tiszti kar ekkor azt a különös határozatot hozta, hogy Eszék várát semlegesnek nyilatkoztassák ki. Ennélfogva a Siklósból a várba rendelt 8-dik honvéd-zászlóalj nem fogadtatott be, ugyszintén a határőrvidéki katonaságnak is meg volt tiltva a várba jövetel. Midőn Roth tábornok a dandár-parancsnokságnak tudtul adta, hogy néhány zászlóaljat fog előre indítani a Dráva ellen, és hogy lehetőleg grancsárok is fognak jönni Eszék felső s alsó városaiba, de a várnak mitől sem lehet tartani, Schwartzenu vezérőrnagy kijelentette, hogy ez többé meg nem történhet. Szeptember elején a János-dragonyosok a magyar hadügyminiszteriumtól Baranyamegyébe rendeltettek, hol mint már említettük, a bán csapataihoz csatlakoztak.

rancsnokságát és visszavonult a tényleges szolgálathól. Jovich vezérőrnagy 20 évi várfigságra íteltetett, melyet Olmüczben kellett kitöltenie. Addig, míg Hrabovszky báró altábornagynak, Zahn és Mogának büntetéseiket ott kellett kiállniok, Jovich is azon kedvezésben részesült, hogy a lakatnyában tiszti szálláson volt bezárva. De midőn a fenn nevezett elítélt cs. kir. tábornokok részint meghaltak, részint megkegyelmeztettek, Jovich a kazamátákba tétetett át és csak 1859. évben nyáron, élete 85-dik évében nyert kegyelmet. Három hóval szabadon bocsáttatása után halt meg bán-sági jószágán.

A semlegességi nyilatkozat szövegezésével Petrasch mérnökari százados bizatott meg és Habermann Zanini ezredbeli százados parancsot kapott azt a cs. kir. és a kir. magyar hadügyminiszteriumnak tudtul adni. A lapokban közlött semlegességi nyilatkozat következőleg szólt:

N y i l a t k o z a t .

Az eszéki cs. kir. várórség összes tisztikara részéről.

Báró Jovich vezérőrnagy várparancsnok urhoz Verbászból aug 30-áról kelt s a magyar kir. hadügyminiszterium parancsa folytán tett fölszólítás, valamint azon körülmény köztudomásra jutása következtében, hogy a 8-ik magyar nemzeti zászlóalj a várba helyeztetik át, az összes tisztikar, mely a cs. kir. katonai őrséget képezi, ezennel kijelenti, hogy a várat császári tulajdonnak, az összmonarchia tulajdonának tekinti, mely a Magyarország és Horvátország közti pártháboruban mind a két félre nézve semleges területnek tekintendő és tiszteletben tartandó.

Ez értelemben fogja az egész várórség egyhangulag s leghűbb ragaszkodással a legkegyelmesebb alkotmányos császár és király iránt a legnagyobb kitartással utolsó emberig védeni a várat és visszaverni minden támadást, történjék az a magyarok vagy horvátok részéről, mindaddig, míg maga a császár nem fogja parancsolni a vár átadását ennek vagy amannak a pártnak.

Ez értelemben, mely nekünk zsinórmértékül szolgál, mi a vár megszállását magyar nemzeti zászlóaljak által egyhangulag a semlegesség megsértésének és Horvátország s a határörvidéki csapatok elleni hadüzenetnek tekintjük, kik ellen a felséges császári ház iránt kipróbált hűségünkél fogva és mint ugyanegy zászló alatt szolgáló fegyvertársak ellen soha sem fogunk harcolni. Ezt egyhangulag kijelentjük. Ha azonban Horvátország indokolatlanul a semlegességet megsértené, ugy ezt ellenséges támadásnak tekintjük ő felsége a császár és az összmonarchia ellen, a mely esetben mi Horvátország ellenségeskedését viszonzni és e végből a magyar nemzeti zászlóaljakat magunkhoz vonni fogjuk.

Végre kérjük a cs. kir. várparancsnokságot tiszteletteljesen, hogy ezen itt kiadott aláíratos nyilatkozatunkat a cs. kir. osztrák hadügyminiszteriumnak Bécsben, épp úgy mint a magyar miniszteriumnak Pesten futár által tudomására hozza. Eszék, 1848. év augusztus 31-én.

A Zanini 16-ik sorgyalog-ezred tisztikara nevében:

Habermann, m. k. százados,	Rigatto, m. k. hadnagy,
Du Rieux, m. k. ezredes,	Hervay, m. k. őrnagy.

A Sándor czár 2. sorgyalog-ezred osztálya nevében:

Buchta, m. k. százados,	Buchta, m. k. hadnagy.
-------------------------	------------------------

A Wasa herceg 60. sorgyalog-ezred osztálya nevében:

Spielmann, báró százados,	Schaumburg, m. k. hadnagy.
---------------------------	----------------------------

A cs. kir. erődítési helyi igazgatóság részéről:

Petrasch, m. k. százados,	Zwirlein, m. k. alszázados.
---------------------------	-----------------------------

A vártüzérség nevében:

Belschan, m. k. százados,	Czokovitz, m. k. hadnagy,
Klyncharich, m. k. főhadnagy,	Cherardini Antal, m. k. őrnagy.

Tartalék-parancsnok a főherczeg Ferencz Károly 52. gyalog-ezred részéről:

Sulzböck Lénárt, m. k. főhadnagy.

Ez volt a helyzet Eszéken, midőn a honvédelmi bizottmány október 8-ki rendelete oda megérkezett. Jovich vezér-őrnagy a főőrhelyen azonnal kitűzette a magyar lobogót, míg a városház erkélyén, a főőrhelylyel szemközt a horvát zászló tüzetett ki és a vártemplom tornyán a fekete-sárga zászló lengett. A várparancsnok ugyan az október 8-ki rendeletet annyiban teljesítette, hogy a magyar zászlót kitűzette, de csak a császári és a horvát mellett, a mivel a semlegesség külső-

leg kifejezést nyert. De ezt még tényleg is meg akarták óvni, midőn nemsokára azután a 8-ik honvéd-zászlóalj, melynek parancsa volt a várba menni, épp oly kevésbé bocsátották oda be, mint a pétervárad határőr-ezred egy zászlóalját Cso-rich őrnagy alatt, mely ugyanabban az időben akart Eszékebe vonulni. Nemsokára ezután Jovich báró megbetegedett és az akkori cs. kir. térparancsnoksági alezredes, Wenzel vette át ideiglenesen a várparancsnokságot, mivel Schwartzenu vezér-őrnagy dandárparancsnok Eszéket már előbb elhagyta. Október 22-én a vár őrsége egyszerre fölriasztatott. Este fél 9-re ugyanis Batthyány Kázmér gróf kormánybiztos a 41-ik honvéd-zászlóalj élén vonult be a várba.

A két sorgyalogezred Wasa és Sándor osztályainak tisztjei ekkor összegyűltek, hogy a megváltozott körülmények közt magatartásuk fölött tanácskozzanak. Ezt annál szükségesebbnek látták, mivel a várban lévő cs. kir. 16-ik Zanini olasz sorgyalogezred 8 százada (velenceiek) határozottan Magyarország mellett nyilatkoztak, mi az ezredes és ezredparancsnok Du Rieux és valamennyi tisztnek, kivéven az alszázadost és Venturini főhadnagyot, Rafaeli és Petrovich hadnagyokat, Bécsbe utazását vonta maga után. A Vasa osztály parancsnoka Spielmann báró százados és a Sándor osztályé Buchta százados azt határozták, hogy katonáiknál maradnak, mely példát több tiszt is követte, miután Wenzel alezredes megkérte őket, ne hagynák el őt. Batthyány Kázmér gróf abbeli felszólítására, hogy mindazok a tisztek, a kik állásaikon megakarnak maradni és készek a magyar kormánynak ezentulra is hiven szolgálni, térítvényt irjanak alá; a tisztek újra egybe-gyülekeztek tanácskozás végett és elhatározták, hogy csapataikat nem fogják elhagyni, s eleget tesznek a hozzájuk intézett felszólításnak.

Lipótvár kis váracs 1848-ban nagyon elhanyagolt állapotban volt és a katonai kincstár már alkudozásban állott Erdődy grófnővel, ki azt nagy majorátussá akarta átalakítani, de ez alkudozások megszakítottak. Lipótvárnak nem voltak kazamatái és igen alárendelt hadászati értékű vár volt, mint ezt később ki fogjuk mutatni, s általunk mégis hosszab ideig sikerrel használtatott fel. E vár parancsnoka báró Bibra Ká-

roly ezredes*) volt. Az őrség egy zászlóalj granicsárból állott, kik a magyar zászló kitűzése és a magyar ideiglenes kormány elismerése miatt ellenszegültek. Azonban a nagyon ügyes kormánybiztos, báró Jessenak Jánosnak sikerült a granicsárokat a várból eltávolítani, a miért neki a honvédelmi bizottmány különös köszönetet mondott. Midőn Bibra ezredes leköszönt, Thannhoffer Ferencz volt cs. kir. nyugalmazott őrnagy mint honvéd alezredes lett kinevezve Lipótvár parancsnokává, miután már előbb a granicsárok helyébe honvédsapatok vonattak be a várba.

Legnagyobb fontosságu volt a honvédelemre nézve Komárom várának birása. E fontos hadműveleti és fegyvertér nagy jelentőségét és értékét a Dunán, mely ép úgy támadási mint védelmi szempontból a legnagyobb fontossággal bir, minővel összehasonlítólág csak Modlin és Varsó a Visztulánál birnak, később fogjuk tárgyalni és most csak arra az észrevételre szoritkozunk, hogy az, ki Komáromot birja háborúban, az úgy szólván ura a hadászati helyzetnek Magyarországon. Komárom várának parancsnoka Mertz Vilmos cs. kir. altábornagy volt, az akkori osztrák tábornokok közt a legérdemteljesebbek egyike. Rendes katonaságból akkor a Turszky lovag 62-ik sorgyalog ezredből egy zászlóalj tüzérséggel és mérnökkari csapatokkal volt ott őrségen. Mertz már idejekorán igyekezett mindinkább nehezebbé váló helyzetéből menekülni. Latour gr. cs. kir. had-

*) Báró Bibra Károly cs. kir. kamarás, ezredes, 1848-ban már meghaladta 40 éves szolgálati idejét a cs. kir. hadseregben, melyet a lovaságnál becsülettel töltött el. Mint a Szavoja herczeg 5-ik dragonyos ezred másod-ezredese Troppauban térparancsnokká nevezetvén ki, onnan 1847-ben Lipótvár parancsnokává lépett elő. Visszalépése következtében a tisztázó bizottság elébe állott, mely őt tökéletesen fölmentette. Némi idő mulva ismét megidéztetett, és rangja elvesztésére íteltetett. Ő felsége azonban kegyelmi uton évenként 600 ftot rendelt neki és azonfelül magán pénztárából hasonló összeget. Nevezetes marad, hogy midőn 1868-ban a legfelsőbb kegyelmi tény által 1867. év april 27-étől a magyar királyi honvédelmi miniszteriumban bizottságilag az ellátási járulékok ama cs. kir. tisztek számára megállapittattak, kik az 1848—49-iki honvéd-hadseregben szolgáltak és az új honvéd-hadseregbe nem osztattak be, a 86 éves Bibra a márczius előtti 40 éves katonai szolgálati idejéért egész ezredesi fizetését kapta nyugdíjul.

ügyminisztert egyszer megkérte szabadságoltatása, később pedig fölmentése iránt, de mind a két kérés megtagadtatott. Midőn a mindinkább súlyosodó viszonyoknál fogva magatartására és a magyar hadügyminiszter parancsára nézve utasításokat kért, azt a választ kapta Latourtól, hogy Mészáros parancsai alatt áll.

Mertz mindezek ellenére meg akarta akadályoztatni a nem rendes katonaság bejövetelét Komáromba. Midőn szeptember 10-én a Turszky ezred első zászlóalja Pestre indult, Majthényi alezredes az esztergomi önkénytes zászlóaljjal kötött ki Komárom alatt egy gőzhajóval. Mertz altábornagy eleinte megtagadta a zászlóalj bebecsátását a várba, miután azonban Majthényi egy Batthyány Lajos miniszterelnök és Hrabovszky báró altábornagy és magyarországi főhadparancsnok által kiállított fölhatalmazást mutatott föl erre nézve, az önkénytes zászlóalj bebecsáttatott. Szeptember 13-dikán Mertz a várkaput bezáratta és még egyeseknek is megtagadta a bebecsáttatást. Ezen rendszabály következtében megkezdődött az izgatás a rendes katonaság közt. Besze János nemzetőri őrnagy egyszerűen a városház kutjára hágott és elmondá egyik népszerű modorban tartott izgató beszédét. Mertz mindezekről jelentést tett Latour gróf cs. kir. hadügyminiszternek, minek az volt a következése, hogy Pidoll mérnökkari százados már a legközelebbi napokban Komáromba érkezett, hogy a helyzetről és a vár minő karban létéről meggyőződjek. Pidoll megígérte, hogy Pozsonyból segélyt, élelmiszereket és csapatokat küld a várba és még ugyanaz nap Bécsbe utazott. Szeptember 14-dikén a Turszky-féle 1-ső zászlóalj Pestről visszatért Komáromba, miután 80 ember a honvédekhez ment át tőle és a legénység átalán véve a fővárosban nemzeti szellemben lön fölizgatva. Szeptember 15-kén egy gőzhajó érkezett vontató hajókkal, melyeken 4 század a Ceccopierri olasz gyalog serezből és a Vilmos főherczeg nevét viselő gácsországi 12. számú gyalog serezből második zászlóalja voltak, mely utóbbinak második tulajdonosa Mertz altábornagy volt. Az elsőnek rendeltetése Pozsony, az utóbbié Győr volt.

A vontató gőzessel egyidejűleg, mely a Duna balpartján a vízi kapunál állott meg, Pidoll százados polgári öltözetben másodikban jött Bécsből Komáromba és az osztrák hadügyminisztertől egy leiratot hozott, következő tartalommal: 1-ször.

Hogy Lamberg gróf altábornagy Pozsonyban azt az utasítást kapta, hogy 3 vagy 4 századot a második oláh határőrezredből Komáromba küldjön, kiket a várba be kell fogadni és hogy a várparancsnok felelőssé tétetik a vár megtartásáért a monarchia számára. 2-or. Hogy egyidőre kenyérrel, borral, hussal, sóval stb. lássa el magát. 3-szor. Minthogy a magyar miniszterium föl van oszlatva, annak többé nem kell engedelmeskedni (a magyar miniszterium fölосzlatásáról szeptember közepén még szó sem volt). Ezen rendszabályok keresztülvitelére Mertznek akkor már nem is lehetett gondolni, a vár élelmezését akkor csak erőszakos módon hajthatta volna végre. És miképp jöhetett volna be az oláh határőrvidéki zászlóalj? Pidoll százados azt a javaslatot tette, hogy a kedvező pillanatot föl kell használni, az esetleg megérkezett csapatokat a hajókból kiszállítani és a várba küldeni. Erre Mertz a rendes katonaság valamennyi tisztjét magához hívatta, hogy a kiviteli módozatról tanácskozzanak.

Azt határozták, hogy a 12-ik sorgyalogezred zászlóalját, mint egyedül megbízható csapatot be kell fogadni, az olaszok pedig folytassák elvonulásukat. E végből az erre vonatkozó parancs kiadatott és Hoffmeister százados által Gönyőre küldetett. Hoffmeister századossal egyuttal Pidoll százados is visszautazott Bécsbe. A parancs, melyet a Vilmos főherczeg zászlóalj kapott, úgy szólott, hogy az szeptember 15-ke és 16-ka közötti éjjel egész csendben vonuljon be Komáromba. Most azonban a gőzhajó kapitánya vonakodott a magyar hadügyminiszter külön parancsa nélkül a katonaságot Komáromba vinni. Így tehát a zászlóaljnak gyalog kellett az utat megtenni. Mertz 8 órakor este Kirsch századost a Turszky ezredből a zászlóalj elébe küldé, hogy azt Uj-Szöynnél a hidon vezesse át és a nélkül, hogy a várost érintené, a várba kísérje. De midőn a zászlóalj a hidhoz érkezett, azon át nem mehetett, mert a nagyon éber és jól értesült városi hatóság már jó eleve több hajót kiszedetett. A zászlóaljnak tehát a jobb parton a hidfőnél kellett maradnia.

Mig mindez történt, az alatt a nemzetőrség és az esztergomi önkénytes zászlóalj őrvonalat képezett a Dunánál és várnál, hogy a zászlóalj összeköttetését az őrséggel megakadályozza. Midőn a tiszti kar ezen ellenséges rendszabályokat

látta, arra akarta Mertzet birni, hogy a várost addig bombáztassa, míg a hid be nincs függesztve. Mertz altábornagy ebbe nem egyezett és a Vilmos főherczeg 2-ik zászlóaljának következő éjjel parancsot adott, hogy induljon rendeltetése helyére. Itt meg kell jegyezni, hogy az említett események lefolyása alatt Komárom város hatósága két föliratot küldött a kormányhoz, a képviselőházhoz és ő kir. fenségéhez a nádorhoz, melyekben a már megtörténteket és a mitől még tartani lehetett, közölte és sürgetve kérte, hogy Mertznek a körülményekhez képest parancsokat küldjenek, a mi meg is történt.

Mertz*) altábornagy betegeskedése miatt szabadságoltatást kapott szeptember 23-án még a magyar hadügyminiszteriumtól, de azzal az utasítással, hogy a várparancsnokságot Fischer cs. kir. térparancsnok ezredesnek adja át. Minthogy azonban ez hasonlólag megbetegedett, a parancsnokság átszállott a várerődítési helyi igazgatóra, Török cs. kir. mérnökkari alezredesre, ki azután a parancsnokságot Majthényi báró honvéd alezredesnek adta át. Szeptember 28-án 6000 esztergomi és komáromi önkénytes bevonulását tartotta a várba és ez által ezen hatalmas védvár a magyar hadsereg számára biztosítva volt. Majthényi azonnal a várparancsnokság átvétele után szemlét tartott a Turszky első zászlóalj fölött, melyet egy miniszteri parancs folytán eskütételre szólított föl. A tisztek és mintegy 50 ember megtagadták az esküt. Midőn azonban gróf Eszterházy Pál nemzetőri őrnagy néhány ezer nemzetőr kíséretében kezében a nemzetiszínű lobogóval a zászlóalj elébe lépett és beszédet tartott, a legénységet, a mely különben sem tanusított ellentállást, az eskü azonnali letételére bírta. A zászlóali tisztikara Pestre ment.

*) Mertz Frigyes Vilmos altábornagy két külföldi rend lovagja, a cs. kir. 12-dik Vilmos főherczeg sorgyalog-ezred második tulajdonosa 1775-ben született Würzburgban, Bajorországban és fiatal korában mint hadapród lépett be a gyalogságnál. Kiváló szellemi tehetségekkel fölrháza nem sokára tisztté lett és az első franczia háborukban, hol rendelkezési képessége és vitézsége által ismételtelen kitűnt, több rendkívüli alkalmazásra használtatott. Nem kevesebb mint 18 dicsérő okmánynyal birt a háboruban tett szolgálataiért, noha nem nyert osztrák rendjelt, melylyel akkoron nagyon is fősvénykedtek. Mertznek is tisztáznia kellett magát és noha a bizottság és egy az ő várparancsnoki el-

A Marosvölgy egy része felett uralgó Arad várának parancsnoka Pleissei Berger János báró altábornagy *) nem is várta be a honvédelmi bizottmány elnökének rendeletét, hanem álláspontját azonnal az október 3-ki legfelsőbb manifesztum megjelenése után bemutatta a világnak az által, hogy október 7-én délben Arad városát bombáztatta, hosszabb időközökben 20 lövést tétetvén a városra. A nemzetőrséget a legkiméletlenebb módon a várból kiutasította és a honvédeket a miniszteri parancs ellenére nem bocsátotta be a várba. A bombázás azért történt, mert a városi képviselőség bizonyos kíváncsnak meg nem felelt, melyeket Berger báró hozzá intézett. Ezek közé tartozott a kérdés, vajjon az október 3-ki manifesztum megjelenése után még mindig elismeri-e Magyarország ideiglenes kormányát, miután az ő felségétől forradalminak jelen-

járásának megítélésére külön kinevezett haditanács. végre még egy becsületbiróság is tökéletesen fölmentette, 3000 frtnyi kegydíjjal mégis elbocsáttatott a hadsereg kötelékéből. Rokonai érdekes védíratot tettek mellette közzé.

*) Plessei Berger János báró altábornagy, a cs. kir. katonai Mária-Terézia rend, a kir. szicíliai Ferdinánd és érdemrend és az orosz szent-György rend lovagja, a szó legszorosabb értelmében önalkotta ember volt. 1776-ban mint egy sopronmegyei nagymártoni paraszt fia közvitézként lépett a báró Mecséry 51-ik sorjalog ezredbe, melyben — mi a ritkaságok közé tartozott — saját érdemei által ezredességig és ezredparancsnokságig lépett elő. A múlt és jelen század elején a cs. kir. hadsereg legtöbb hadjárataiban részt vett, és 1814-ben kitűnő tetteiért a Mária-Terézia katonai lovagrendet nyerte, minek következtében báróságra emeltetett, «plessei» előnévvel. Berger altábornagyi rangig vitte föl és 1833-ban azon ezred tulajdonosa lett, melynél közvitészége őta szolgált volt, mely később Károly Ferdinánd főherceg nevét vette föl. Osztálytábornokságból Tirolban Arad vára parancsnokává nevezetett ki. Berger kitűnő katonai pályáját ezen vár nyolcz havi erélyes, makacs védelmével fejezte be, melyet miután a törvényes állapot Magyarországon véget ért, a cs. kir. hadsereg részére addig tartott, míg minden élelemből kifogyott, és az őrség az utolsó darab lóhúst is fölemésztette, és csak is akkor, midőn az őrség egyik tisztje két magyar tiszt kíséretében Budapestnek a cs. kir. hadsereg általi kiűritéséről és Komárom fölmentéséről meggyőződött. A városnak 1848. október 7-én indokolatlan bombázatása tekintetbe nem vétetvén, a vitéz várparancsnoknak és őrségének magyar részről a szabad elvonulás minden katonai tisztelgessel megadatott, Bergernek a vár átadása miatt tisztáznia kellett magát, mi természetesen tökéletesen sikerült és ő nyugdíjaztatott.

tetett ki, vajjon a dzsidásoktól és a gyalogságtól a honvédekhez átlépett katonákat nem szolgáltatja-e ki azonnal? Továbbá a hat ágyú elküldését kívánta, melyek közül a város kettőt Vukovics kormánybiztostól, négyet a miniszteriumtól kapott a honvéd tüzérség begyakorlására, végre Márjássy János őrnagy rögtöni távozását a törvénytelen csapattal, a honvédekkel a városból. Ez természetesen meg nem történt és midőn Berger altábornagy a bombázást megkezdette, nemzeti haderő vonatott össze a város védelmére, hogy esetleg lépjen föl a vár ellen támadólag.

Október 16-án vidovgrádi báró Rukavina György*) altábornagy Temesvár falaira kitűzette a császári zászlót és az október 3-ki legfelsőbb manifesztum alapján kijelentette, hogy a vár és annak környéke ostromállapot alatt állanak. E hirdetmény következőleg hangzott:

Az ő felsége által október 3-án Schönbrunnból keltezett és kibocsátott manifesztum értelménél fogva, mely szerint

*) Vidovgrádi báró Rukavina György tábornagy 1777-ben született Ternováczon a likkai határőrvidéki ezred kerületében, s mint alárendelt határőri tiszt fia magas rangot nyert saját érdemei által. 1791-ben mint kezelő altiszt (fourier) lépett cs. kir. katonai szolgálathoz, 1793-ban hadapródnak nevezetett ki az ogulini határőrvidéki ezredben és mint ilyen az 1794-ki francia háborúban a san-giacomoi magaslatokra tett rohamnál — Genua herczegségben — kitüntette magát, a miért is az arany vitézségi érmét kapta. 1795-ben zászlótartónak nevezetett ki, mert ekkor, valamint 1801-ben mint főhadnagy Dél-Tirolban érdemeket szerzett és századossá lépett elő az ottoesácsi határőrvidéki ezredben, mely minőségben Landshutnál és az asperni csatában megsebesült. Rukavina részt vett az 1813. és 1814-ki hadjáratokban is, és a békés években a határőrvidéken tanúsított sikerteljes tevékenysége által aránylag gyors előléptetésre tette magát érdemessé. Már 1834-ben Horvát-Tótország országos kapitányi méltóságára emeltetett. A következő évben a csapataival vívott ütközetek alatt tanúsított ügyes vezérleteért a Lipótrend keresztjét kapta. 1844-ben Rukavina mint altábornagy Temesvár vára parancsnokává lett. 1848—49-ben úgy védte ezt a várat 107 napig egészen annak fölmentéseig, mi tekintettel az elégtelen védelmi erőkre és eszközökre s az uralkodó járványra, melynek a vár fölmentése után ő maga is áldozatul esett, hogy minden katona által elismertetik. Temesvár védelméért Rukavina, ki időközben altábornaggyá nevezetett ki, a Mária-Terézia lovagrend és a vaskorona nagykeresztje által tüntettetett ki.

egész Magyarország haditörvény alá van vetve, mátol kezdve ostromállapotba helyeztetik és a haditörvények kihirdettetnek.

Egy legfelsőbb kir. leiratnál fogva az itteni nemzetőrség a várparancsnokságnak rendeltetik alá. A ki föllázad, a katonaságnak ellenáll vagy engedelem nélkül fölfegyverkezik, rögtönítelő törvényszék elé állittatik. Gyülekezések, melyek több mint 6 személyből állanak, szigoruan eltiltatnak.

Mig csend és rend uralkodik, addig az ostromállapot az üzletekre káros vagy ártalmas nem lesz. Fegyverek, melyek olyanok kezei közt vannak, kik nem nemzetőrök, 24 óra alatt az itteni tüzéri szertárba nyugta mellett letéteményezendők. A ki e parancsnak nem engedelmeskedik, haditörvény alá esik.

Temesvár, 1848. október 16-án.

Báró Rukavina, m. k.
altábornagy és várparancsnok.

Hat nappal ezután Temesvár őrsége a következő nyilatkozatot bocsátotta közre, mely Budapesten csak október 26-án hirdettetett ki.

Egy f. hó 8-áról keltezett rendelet, mely állítólag a király és a nemzet nevében Kossuth Lajos mint elnök által aláírva, Magyarország, Erdély, Horvát- és Tótország várparancsnokainak köteletségévé teszi :

1-ör, hogy 7 nappal e parancsnak a közlönyben leendő közhírrététele után a magyar háromszínű lobogót tüzzék ki, és

2-or, hogy hűségük kijelentését Magyarország és kapcsolt részei iránt, valamint a honvédelmi bizottmány parancsai iránti engedelmességüket írásban adják be. Mulasztás esetében honatrolóknak tekintetnek és törvényen kívül állóknak mondatnának ki.

Temesvár őrsége erre nézve a következő kijelentésre érzi magát kötelezve :

Ő felségének, mint alkotmányos császárnak és királynak október 3-án Schönbrunnban kelt manifestuma, melynél a miniszteri ellenjegyzés nem hiányzik, Magyarországot a határos Erdély, Horvát- és Tótországokkal együtt hadi törvények

alá állította, mire Temesvár vára az itteni várparancsnok által ostromállapot alá helyeztetett.

Ugyanabban a legfelsőbb manifesztumban a katonaság egyuttal fölmentetett a magyar miniszterium iránti engedelmeség alul, a magyar országgyűlés föloszlattatott és Kossuth, a volt pénzügyminiszter lázítónak jelentetett ki. Ha pedig egy ő felségétől a császártól és királytól ilyennek kijelentett ember oly rendeleteket ad ki, mint a fennemlített, úgy ez egy bizonyossággal több, hogy a rá kimondott elnevezésre méltó, de azért nem fogjuk azon jogát elismerni, hogy visszaéljen királya és nemzete nevével, hogy oly államszolgákat, kik kötelességüknek, esküjöknek hű odaadással készek utolsó csepp vérüket ontani alkotmányos császárukért, királyukért és hazájukért, honárlóknak bélyegezze és törvényen kívül állóknak jelentse ki.

Nem kételkedünk ugyan, hogy oly időben, midőn az orgyilkosság is szerepelhet egy minden népjog elleni tett által, mint azt egy királyi biztos megöletése bizonyítja, — hogy ily időben, midőn a jószívű fejedelem népeinek a legszebb ajándékot, a szabadsajtót adja, s ez arra használtatik föl, hogy az orgyilkosságot dicsőítse, — találkoznak emberek, «kik bandita szerepre vállalkoznak.» Azt látjuk, hogy több vitéz ember, midőn kötelességét teljesíti, orgyilkos keze által hal meg. De senki se gondolja, hogy ez a veszély minket csak percziglen is megingathat. Nem! mi egyhangulag és szilárdul kijelentjük, hogy Temesvárt mindaddig, míg az általános zavar nincs tökéletesen elhárítva és egy szilárd, ki nem erőszakolt törvényekre alapított kormány nincs helyreállítva, senkinek sem adjuk át, senkitől nem fogadunk el parancsokat, hanem monarchiánk és a dinasztia e fontos védvárát minden hatalmunkban álló eszközökkel, vérünkkel és életünkkel az utolsó emberig tartani elhatároztuk.

Temesvár, 1848. október 16-án.

Temesvár várának őrsége.

Nem sokára az ostromállapot kihirdetése után a várparancsnok személye körül polgári igazgatási bizottság is alakult, melynek elnöke Ambrózy Lajos báró egykori temesmegyei főispáni helyettes volt s melynek tagjai Zsivkovich görög nem

egyesült püspök, Osztóich János cs. kir. aranykulcsos, Modor Pál volt városkapitány, Wesselinovich Pál volt megyei szolgabíró és Dezsán Ákos és pedig az utóbbi mint biztos működtek. A honvédelmi bizottmány október 29-én kelt rendeletében e bizottság minden tagját törvényen kívül állónak jelentette ki.

Pétervárad várában Hentzy vezérőrnagy után Löwenhaidi Zahn János*) altábornagy ottani volt osztályparancsnok lett várparancsnok. De e rendkívül fontos vár megtartására mindenek előtt döntő befolyással birt báró Blagoevich Imre**) Szlavonország főhadparancsnoka. E nagyérdemű tábornok, mint

*) Löwenhaidi Zahn János altábornagy, mint jeles lovas tiszt szolgált a Ferdinánd estei főherczeg nevét viselő cs. kir. 3-ik huszár ezredben, hol hadapródtól ezredességig vitte és e vitéz ezrednek az első francia császárság ellen folytatott minden küzdelmeiben kitünőleg részt vett. Nem volt nagyon tudákos, de annál jobb lovas tábornok Hentzy távozása után ő maga kérte a várparancsnokságot a magyar hadügyminisztertől. Zahn Olmüczben hadi törvényszéki vizsgálat alá vettetett, és rangja elvesztése mellett 5 évi várfogságra ítéltetett, melyet Olmüczben kellett volna kiállania, azonban magasrangu barátai közbenjárására szabadon bocsáttatott.

**) Báró Blagoevich Imre, cs. kir. altábornagy, Tótország és a Szerémség parancsnokló tábornoka, a cs. kir. vaskorona-rend másodosztályu lovagja, a cs. kir. Mária Terézia rend, az orosz szent Anna rend másodosztályának gyémánt ékítéssel, a cs. kir. orosz Vladimir rend 3-ik osztálya, és a kir. bajor Miksa rend lovagja, a cs. kir. 39-ik Dom Miguel sorgyalog ezred másod tulajdonosa, 1778-ban mint egy határőrségi tiszt fia a katonai végvidéken született, de a sors különös végzése következtében szintén hazánkfivá lett, s egész szeretettel csüggött ez országon. Ez következőleg történt: Szulyoszy Menyhért, zeplénmegyei földesur Mernyiken, a mult századbéli Martinovics-féle összeesküvésben részesnek találtatván. 10 évi várfogságra ítéltetett és midőn szabadon bocsáttatott, büntetésből egy granicsár tisztnek két gyermekét örökbe kellett fogadnia. A lány gyermeket, Blagoevich Terézt egészen házához vette s ezt élete végperczéig magánál tartotta, fivérét Blagoevich Imrét pedig a bécsi mérnökkari intézetben neveltette és havonkint bizonyos összeget adni adalékol volt köteles neki, míg századosi rangig viszi. Ez utóbbi volt a későbbi péterváradi várparancsnok Blagoevich Imre altábornagy, ki mindig a legnagyobb kegyelettel viseltetett nevelő apja s nővére jótétvéje iránt s rokonszenve Magyarország iránt e szerint legelső fiatalsága óta származik. Miután Blagoevich kitünően végezte tanulmányait az akadémián, mint hadnagy lépett be a mérnökkarba, melyből azonban nem sokára a cs. kir. tábornokba vétetett át, melynek kötelékében rendkívüli képzettségénél és alkalmazhatóságánál fogva egész vezérőrnagyságra való előlépéséig meg-

Beöthy Ödön kormánybiztos jelentéséből kitűnik, aggodalmát fejezte ki az október 3-ki manifesztum által megváltozott helyzetre nézve, és azt mondotta: «Az én állásom a magyar alkotmány nyal szemben igen nehéz. Előbbi állással tökéletesen meg voltam elégedve, de boldognak érzem magamat, hogy ő felsége a magyar miniszterium kívánságához képest Péterváradra tett át. Hogy a magyar alkotmányhoz nagyon ragaszkodom, azt én mindig behizonyítottam, mert Magyarországot mindek fölött szeretem és tisztelem, csak mint katoná vagyok kétszeresen köteles ő felsége parancsait teljesíteni. E manifesztum lesújtó hatása a magyar alkotmányra. Kossuth még is tulozta a dolgokat.» Blagoevich kihirdette a manifesztumot a pétervárad i és újvidéki őrségnek, a mely az ezredesi téren fel volt állítva. A legénység siri csendben hallgatta végig, néhány tiszt azonban «vivátot» kiáltott. A Dom Miguel 39-ik sorgyalogezred, mely Péterváradon az őrség legnagyobb részét képezte, és a melynek második tulajdonosa Blagoevich báró altábornagy volt, valamint az Este 32-ik sorgyalogezred ott lévő zászlóalja kijelentették, hogy ők a 16-ik honvédszászlóalj távozását a várból nem fogják tűrni, mert azt a Karlóczánál összegyűlt szerbek kezei közzé akarják játszani. A rendes magyar hadesapatok ugyszólván Pétervárad

maradt. Blagoevich az ellenség előtt gyors határozottsági képessége és vitézsége által tűnt ki és 1814-ben a Mária Terézia rendjelet nyerte. A többi magas lovasrendek nem csak hadura részéről, hanem más fejedelmekéről is elismerési jelekül szolgáltak. 1848-ban Blagoevich osztálytábornok, katonai- és határparancsnok volt Bukovinában Csernoviczon, és midőn báró Hrabovszky Magyarország főhadparancsnoka lett, ő mint altábornagy, a magyar miniszterium külön előterjesztésére ennek helyébe Tótország és a Szeremség katonai főparancsnokává nevezetett ki. A Péterváradon és e vár körül történt események megbeszélésénél még vissza fogunk térni báró Blagoevichra. E kitűnő és a cs. kir. hadseregben mélyen tisztelt tábornok kétségtelenül osztotta volna Hrabovszky sorsát, ha már az ellene folyó vizsgálat alatt lelkileg és testileg megtörve meg nem halt volna.

őrei voltak, szemmel tartottak a magyar ügy ellen intézett minden mozgalmat a várban.

Az október 3-ki legfelsőbb manifesztum kihirdetése után a künn elhelyezett honvédeknek nem engedtetett meg többé a várba belépés; másnap azonban már visszavonta Blagoevich ezt a parancsot. Nagy fordulatot idéztek elő a hangulatban úgy a tisztikarban, mint Ujvidék lakosságánál Magyarország javára a bännak Magyarországból történt kivonulásáról és Roth hadtestének elfogatásáról éppen akkor érkezett hírek. A várparancsnok magatartására ezek ugyan természetesen nem voltak egyedül mérvadók. Eltekintve attól, hogy Blagoevich báró különös hajlamot érzett Magyarország iránt, és hogy az őrség egészen magyar érzületű volt, ő magát még Jellachich bárónak horvátországi bänná való kineveztetése által is sértve érezte, mert ő maga is várta, hogy e méltóságra ki fog nevezettni. Így tehát kétszeresen restellette azt, hogy az október 3-ki legfelsőbb manifesztum kibocsátása után magát neki alávesse, ki abban az időben, midőn Blagoevich mint érdemteljes törzstiszt szolgált a táborkarban, még csak hadnagy volt. Elég az ahhoz, hogy Blagoevich báró előbbi kétkedéseivel ellentétben a magyar üggyhöz csatlakozott és a honvédelmi bizottmány október 17-én abban a helyzetben volt, hogy örömmel tudathatta, miszerint báró Blagoevich altábornagy október 15-én kelt jelentésénél fogva a magyar országgyűlés határozatát, a bännak Magyarország katonai főparancsnokká lett kinevezése törvényellenességére nézve elfogadta, azt az őrségnek kihirdettette és a háromszinű magyar lobogót kitűzette. Így jutott Pétervárad, e főfontosságú védvár, mely a délvidéki hadműveletek főtámpontját képezte, a magyar hadsereg birtokába.

Munkács kis vára, hol Laube Ferencz cs. kir. őrnagy volt várparancsnok két századdal a 2-ik őrségi zászlóaljából, a kormánybiztos ügyes intézkedéseinél fogva jutott a honvédek birtokába. Déva vára pedig, a melynek parancsnoka Zach László báró cs. kir. lovasszázados volt, tartalék és támpontul szolgált az oláh népfölkelésnek Erdélyben és a magyar csapatoknak hónapokon át elég bajt okozott.

Gyulafehérvár Erdélyben, hol az előbbi parancsnok Horak Ferencz vezérőrnagy helyébe később auenfeldi August István nyu-

galmazott vezérőrnagy neveztetett ki várparancsnoknak, azonnal a császár ügye mellett nyilatkozott. De ezt a nyilatkozatot ama gyilkossági és gyújtogatási jelenetek kísérték, melyeknek színhelye Erdély volt október hó második felében. Hogy e munka főadata nem az, hogy e középkorba illő fajháborútt tüzetesen leírja, az magától értetődik. Azonban mégis ki kell emelnünk ama tényt, hogy az október 21-ki véres jelenetek után egy oláh granicsár tisztt a vár falain nagy fehér zsebkendőt lobogtatott, mire a város részéről parlamentairek küldettek a várba, kik rövid idő múlva visszatértek a következő nyilatkozattal:

1-ször. Hogy az oláhok nem távoznak előbb, míg az állam által adott fegyverek le nem tétetnek.

2-szor. A feketesárga zászló azonnal kitüzendő.

3-szor. A polgárok az október 3-ki manifestumnál fogva I. Ferdinánd császárnak hűséget esküdjének és a megszüntetett magyar miniszteriumnak soha ne engedelmességedjenek.

4-szer. A nemzetőrségi intézmény örökre megszüntessék. A polgárok egyenruhás miliciát képezzenek, mely azonban az oláhoké számát meg ne haladja. A várban egy oláh bizottság alakult e nemzetiség több polgáraiból, ugyszintén tisztekből is. E bizottság a városi parlamentaireket a fennebbi pontokra megeskette és több granicsár tisztt fenszóval hirdette, hogy ha a város erre rá nem áll, magának tulajdonítsa a szomoru következményeket. De ha a város a fennebbi pontoknak alá veti magát, akkor a vár őrsége biztosítja a várost, hogy baja nem fog történni.

Gyulafehérvár vára éppen nem volt hosszabb időre tarttható, mert a körülfekvő hegyekről könnyen ostromolható. Legtalálóbban fejezte ezt ki II. József császár a következő észrevétellel, ki midőn itt utaztában a várat megtekintette, ezeket mondá: „A vár jól van építve, de egy hibája van és ez az, hogy nem lehet tova szállítani“. Mindazáltal Gyulafehérvár parancsnokának erélyes igazgatása alatt igen vitézül tartotta magát a háboru végéig és az oláh népfőlfegyverkezés főtámpontját képezte. Gyulafehérvár erre nézve élelmiszerekkel és lőkészlettel bőven volt ellátva.

Buda, a mely a vár elnevezést épen nem érdemli, csak Hentzy vezérőrnagy ügyes erősítési intézkedései által ideig-

lénesen vált azzá és az áprilisi hadjáratban reánk nézve oly válságos szerepet játszott, mint arra a Tisza mögé való visszavonulásunkkor nem is gondoltunk, s a régi várfalakat nem is bontattuk le.

Miután Mészáros hadügyminiszter látta, mily csekély befolyással bír a várparancsnokok magatartására, azon válságos forduló ponton még arra gondolt, miként győzze meg a magyar rendes csapatok parancsnokait és tisztjeit állása törvényességéről. Különös módot választott erre nézve, melynél a könnyen fölfogható zavar jött segítségére, mely ő felsége kabinet kanczelláriájában uralkodhatott. Mert csak ez által magyarázható meg, hogy az október 3-ki manifesztum után egész október végéig a következő legfelsőbb határozatok érkeztek a magyar hadügyminiszterhez, még pedig még Olmücből is. Ezek a Közlönyben jelentek meg és így hangzottak:

A magyar külügyminiszteriumtól.

Ő cs. kir. apostoli felsége f. é. október 17-ki legfelsőbb határozatával Mollinári Károly őrnagynak a csajkások zászlóaljától a magyar nemességet díjmentesen adományozni méltóztatott. Kelt Bécsben, 1848. okt. 20-án.

Az államtitkár távollétében,
Bartal György államtanácsos.

Továbbá eme leérkezett királyi rendeleteket közölte hivatalosan a honvédelmi bizottmány okt. 31-én:

I.

A z é n m a g y a r h a d ü g y m i n i s z t e r e m h e z .

Magyar hadügyminiszterem fölterjesztése folytán Latzkó Mihály százados a Sándor czár sorgyalog ezredből őrnagyi ranggal és nyugdíjjal általam nyugalomba helyeztetik.

Kelt Olmücben, 1848. október 17-én.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Ferdinánd m. k.

II.

Magyar hadügyminiszterem fölterjesztésére a Ferencz Károly főherczeg 52. sorgyalog ezred eddigi alezredesét Weiler Antalt ezennel ezredessé és ezred-parancsnokká, Mayer Ferencz első őrnagyot alezredessé, Osztóich Vilmos másod őrnagyot első őrnagygyá, Weigel Lipót századost másod őrnagygyá nevezem ki.

Kelt Olmüczben, 1848. október 17-én.

Mészáros Lázár,
hadügyminiszter.

Ferdinánd m. k.

Mészáros Lázár ezeket a legfelsőbb határozatokat és az osztrák miniszteri jegyzékeket elegendő számú példányokban és hiteles másolatban megküldötte az alatta álló csapatoknak az alábbi jegyzékekkel ellátva:

A hitelesített másolatban mellékelt, f. évi október 17-ki legfelsőbb leiratokból 1660—1661 sz. a., továbbá a k. 5449—8938—2918. sz. alatti ugyanazon napon keltezett cs. kir. osztrák miniszteri jegyzékből Weiler altábornagy aláírásával, a főhadparancsnoksági elnökség látandja, hogy Magyarországon még mindig létezik hadügyminiszterium, és hogy ő felsége aláírása által még mindig elismer engem Magyarország hadügyminisztere gyanánt. Midőn a netalán fölmerülő vagy már beállott kétségek eloszlatására (Ez már nyílt ellentállás által mutatkozott. A szerző) állásom folytonos törvényességének ezen bizonyosságát valamennyi csapatnak nyíltan elébe terjesztem, mivel hivatva érzem magamat erre, biztosan számítok rá, hogy a főhadparancsnoksági elnökség ezután is mindent el fog követni, hogy e miniszterium törvényes rendeleteinek elég tétessék és az itt-ott még ingadozó véleménykülönbségeknek törvényes irányt fog adni.

Budapest, 1848. okt. 31-én.

Mészáros
hadügyminiszter.

XX.

A helyzet Erdélyben. — Puchner két kiáltványa. — A székely őrvidék tisztek nyilatkozatai. — A nagyszebeni őrség tisztjeinek válasza. — Vay Miklós kir. biztos kiáltványa. — Puchner br. hadtestének létszáma 1848. okt. 18-án. — Toborzás a szászok és oláhok közt. — Puchner szervezkedése. — A magyar haderő létszáma Erdélyben 1848. október havában.

Azon előadott pártélet, mely az első oláh tömeges gyűlés óta Balázsfalván uralkodott, október elején már a legmagasabb fokra hágott. Az urbéri terhek megszüntetésének kihirdetése után a régi urbéri tartozások katonai karhatalommal eszközöndő behajtása, mi a szegény oláh parasztokat sújtotta, már sajnálatos kihágásokat és vérontást vont maga után. A nagyszebeni román nemzeti bizottság föloszlatása és tagjainak üldöztetése, miután a gyenge erdélyi kormányzás annak vészes tevékenységét sokáig közömbösen nézte, hogy azután a legnagyobb szigorral vigye keresztül a rögtön ítélő törvényeket, a politikai forrongást és a nemzeti gyűlölséget annyira fokozta, hogy a szenvedélyek féktelensége származott belőle. Az izgatók mindent megtettek, hogy a nép dühét fölidézzék, mire az alapot már előbb lerakták.

Az oláhoknak idejük volt prefecturák, tribunatusok és centuriák alakítására hasonnevű vezetőkkel, hogy népfölkelést szervezenek és vezethessenek, és most folytak az előkészületek a harcra. Valamennyi városban, faluban, szorosban, erdőben, elhagyott hegyormokon és legtávolabb eső völgyekben, az erdélyi Kárpátokon az oláhok úgy fegyverkeztek, a mint épen képesek vol-

tak tenni. Czigány kovácsműhelyekben lándzsák kovácsoltattak, kardok, fejszék, kések élesítették, a legrégebb korból származó löfegyverek, még kerek és kovás puskák is meg lőnek igazítva. A véres munkának nemsokára meg kellett kezdeni.

Vay Miklós báró, ki gróf Teleki kormányzó leköszönése után Erdély királyi biztosának neveztetett ki és a ki alatt valamennyi polgári és katonai hatóság állott, beutazta az országot, a magyar és illetőleg székely nemzetörtség szervezését és a honvéd-zászlóaljok föllállítását eszközölte, de a helyzetet egész komolyságában nem fogta föl és így az ő rendszabályai nem voltak ahhoz képest hozva. Így jelesen ismételt kérések daczára, nem határozhatta el magát arra, hogy a székelyeknek engedelmet adjon egy népgyűlés tartására. E megtagadás annál kimagyarázhatlanabb volt, miután gróf Batthyány Lajos miniszterelnök Klapka György, Gál Sándor és Hajnik Károly századosokat már május hóban küldötte a Székelyföldre, és a székelyekhez intézett kiáltványa alapján felszólította ezeket, hogy a Magyarországot fenyegető veszélyek elhárítása végett a Szegeden összpontosult haderőhöz csatlakozzanak a ráczok ellen. E rendszabály ugyan nem alapult Erdély politikai helyzetének tüzetes ismeretén, honnan egyetlen székelyt sem kellett volna eltávolítani, de mi itt egyedül tényeket regisztrálunk és azt bizonyítjuk, hogy ez a lépés mintegy 7000 székely gyülekezését vonta maga után Maros-Vásárhelyen, kik már akkor nyilatkoztak a Magyarországgal leendő egyesülés és a magyar miniszterium alá föltétlen tartozás mellett, és miután a királyt és a nádort megéljenezték, szétoszlottak.

Vay főindoka ily népgyűlések tartása ellen az ő konzervatív jellemében keresendő, de végre a székelyek nógatasainak annyival is inkább engednie kellett, mivel a Marosszékre Kossuth által kinevezett biztos, Berzenczey László maga is e népgyűlés létrehozatala mellett működött.

Miután Vay báró beegyezését adta annak megtartásába, Berzenczey október 16-ára hívta azt össze, a történelmi neve-

zetességü agyagfalvi sikra. *) Vay a konservatív és dinasztikus szellemü Mikó Imre grófot küldötte oda elnökül és megtiltotta a fegyveres megjelenést, de a székelyek e tilalomnak nem engedelmeskedtek, mivel azon hír volt elterjedve, hogy a nagyszabéni főhadparancsnokság szét akarja őket ugrasztani. Ők tehát kor-, állás- és nem-különbség nélkül és a határőrvidéki katonák tiszteikkel jelentek meg. Az összes székely nemzet volt ott, mely a rendkívüli és komoly körülmények közt szabad ég alatt tanácskozott a szükséges teendőkről.

Miután Berzenczey a híres szónok és utána még több nagyon népszerű egyéniség szólott, hogy a foganatba veendő rendszabályokat tárgyalják, a következő pontokat egyhangulag elfogadták:

1. Az egész székely nemzet mint általános honvédség szerveztessék, a székely katonák a többi székelyekkel egyessittessenek, a tisztek az egyes zászlóaljknál mint a nemzetőrségnél választassanak és a főparancsnok a nemzet által kiáltassék ki. A választás magyar-sombori Sombori Sándor cs. kir. aranykulcsos és a II-dik székely huszár ezred parancsnokára és ezredesre esett, a székely hadsereg főparancsnokának végleges kinevezése azonban a magyar miniszteriumra hagyatott.

*) Az agyagfalvi gyűlésen az ágyuk tökéletes hiánya is szóba jött és ekkor a maga alárendelt állásához és fontos működéséhez képest nevezetes férfi lépett föl. Ez Áron Gábor volt, közember a gyalog határőröknél. Ő e gyűlésen kijelentette, hogy kész ágyukat önteni. Az öreg határőrkatont akkor kinevezték, de mindnyájan elbámultak, midőn Áron a székelyeknek egy ágyut hozott, melyet maga öntött saját házánál, miután az anyagot és szükséges eszközöket hozzá vagyona nagy részének eladása által szerezte be. Áron a tűzérséghez tétetett át és őrnagygyá lett. Sina Zárdánál ágyui mellett esett el. Meg kell itt jegyeznünk, hogy a székely ezredek 1848 előtt egy kis osztály legénységgel bírtak, kik egy tűzérségi tiszt által az ezredben, kit tűzértisztnak is neveztek, az ágyuk kezelésében oktatást nyertek. Föl kell itt tenni, hogy Áron Gábor is az ily emberek közé tartozott és ezáltal ismerkedett meg az ágyuk szerkezetével. Azon kis kaliberű ágyukkal ellátott osztályoknak főadata a határőrvidéki ezredeknel az volt, hogy egy szakértő tiszt vezetése alatt az ezredek, vagy azoknak egyes osztályai esetleges portyázásoknál a szomszédország határain vagy, mint ez Horvátországban gyakran történt, annak átlépésénél a szomszédországból történő erőszakos berontásoknál még hegyi ágyukkal is képesek legyenek működni.

2. Az egész nemzet minden jelenlevő tiszttel együtt esküt tesz az alkotmányra.

3. Vay br. megkerestetik, az összes idegen csapatoknak az országból való elmozdítása elrendelésére és kieszközlésére.

4. Gyulafehérvár várát székely őrség szállja meg, mint a melyre az ország számíthat. Azonnal küldöttség választatott, mely e határozatokat a királyi biztosnak átvigye.

E pontozatokat áttekintve azonnal látjuk, hogy ezek kevésbé meggondolt szép beszédek eredményei voltak. Az egyetlen gyakorlati gondolat az első pont elején talál kifejezést, melyben az egész nemzetnek egy általános vérendszerré való szervezéséről van szó. A többi pontokat bármikor könnyen lehetett papírra tenni, de gyakorlati keresztülvitelére az akkori viszonyok közt egy józanul gondolkozó ember sem számíthatott. Hogy mozdíthatta volna ki báró Vay a cs. kir. csapatokat Erdélyből és hogy eszközölte volna ki Gyulafehérvár megszállását a székelyek által?! Talán egyszerű rendelet által oly időben, melyben a lakosság nagy része minden engedelmisséget megtagadott tőle és az október 3-iki manifesztum a cs. kir. csapatoknak és azok vezéreinek helyét, álláspontját tisztán kifejtette?

De eltekintve ezen gyakorlatiatlan eszméktől, melyeket az agyagfalvi székely-gyűlés kifejtett, a székelyek katonai szervezésére és a későbbi hadi eseményekre vonatkozólag is nagy és életbevágó fontosságu volt az. Az egész székely nemzet azonnal katonailag szerveztetett, a fölfegyverzettek 4000 főnyi dandárokba osztattak a régi határőrvidéki ezredek keretei segítségével és a székely hadtest főhadiszállása Maros-Vásárhelyre tétetett át. E szervezés, mint említettük, az Erdélyben levő magyar csapatokra nézve nagyfontosságu volt.

A szász népvezérek szóval és írásban — kivéven az unionista «Kronstädter Zeitungot» — szították a nemzeti vizsgálódást, de tényleges föllépésükre nézve egészen a politikai helyzet tökéletes fordultáig várakozó állást foglaltak. Miután azok a szász képviselők, kik a magyar országgyűlést a nélkül, hogy az engedelmet bevárnák, elhagyták és azt törvénytelennek jelentették ki, szökevényeknek mondatnak ki, növekedett az izgatás Magyarország ellen. A szászok ugyan-

arra a czélra törtek, mint az oláhok, de ezeknek boszuszomjától is félték, mi nem sokára iszonyu módon keresett kielégítést. Alsó-Fehér-, Hunyad-, Zaránd- és Belső-Szolnok megyékben megkezdették az oláhok irtó háborújokat a magyar faj és mindazok ellen, kik velök nem tartottak.

Miután az uttól félre eső egyes nemesi házakat gyilkolva, rabolva feldúlták, némely nemesebben érző oláhnak sikerült a véres irtó háborúnak rövid időre gátat vetni. De, midőn a reakció pártjának küldönczei izgatni kezdettek és oly esetek fordultak elő, melyeknél a bűnök büntetlen maradtak: a fajháboru Erdélyben azzal a vadsággal tört ki, a minőt még a közép-kor is alig ismert. Mind, a ki magyar volt, még nők, gyermekek és aggastyánok is a legirtózatossabb kínzások közt ölettek meg, vagyonuk elraboltatott és házaik fölgyújtattak.

Lemondunk a többi történelmi munkákban előadott kegyetlenségek felsorolásáról és leírásáról, mivel azok munkánk keretébe nem illenek és csak arra szorítkozunk, hogy olvasóinknak fogalmuk legyen az akkor történtekről, a Brády erdélyi ős nemesi család sorsát fölemlítsük, mely egy csapással mult ki a világból. Ennek 13 tagból álló sarjadékát ősi kastélyában támadták meg és lehengerített szikladarabokkal ütötték agyon, a kastélyt kirabolták s fölgyújtották.

Az oláh fölkelő tömegek Nagy-Enyeden át a kies fekvésű Zalathna bányaváros, Felvincz, Kőrösbánya és sok magyar helységek nemesi házait elpusztították s fölgyújtották. A főszerep ezen pusztításoknál bizonyos Jankura, egy ügyvéd fiára esett, ki annyira népszerű lett az oláhoknál, hogy havasi királynak nevezték el. Ő ugyanis az ugynevezett móczok külön vezetője volt, ezek azok az oláh hegyi lakosok, kik Alsó-Fehérmegye nyugati részén laknak és ezt a gazdag vidéket Móczságnak nevezik, mely arannyal annyira bővelkedik, mint a természet egyéb terményeivel. Jankut átalánvéve mint ezen iszonyúságok szerzőjét jelzik, de mi hajlandóbbak vagyunk hinni, hogy ő a szegény oláh népség föllázított szenvedélyeit nem bírta tovább megfékezni. Tudatlan parasztok, bármely nemzetbeliek legyenek is, ha egyszer valóságos vagy állítólagos elnyomóik ellen vannak uszítva, nem fékezhetők többé. Ezt minden kor történelme bizonyítja. És az újabb időben is, noha

nem, oly nagy mérvben tanui voltunk a népdüh kitöréseinek 1831-ben Felső-Magyarországon és 1846-ban Gácsországbán. A civilizált nyugat parasztja sem szokott hasonló körülmények között glaciékeztükkel eljárni. Az oláhoknak századokon át nem volt szabad nemzetiségükről szólni, mert ez nem volt elismerve, mint jobbágyok éltek erkölcsi elposványosodásban, tudatlanságban és szegénységben és még akkor is minden kihágásra föl lehetett őket bujtogatni, midőn jobb jövőt ígért nekik az idő.

Janku*) bizonyosan nem bocsátkozott volna velünk alkudozásokba, mikre 1849. év május havában vállalkozni kész volt, hogy a magyar haderőkhöz néhány oláh csapatok csatloljon, ha gyűlölsége Magyarország ellen egész az irtó-háborúig ment volna. Később majd visszatérünk e fontos tárgyra.

Alig tömörültek a székek s voltak szervezve félig-meddig, már is megtorláshoz kezdtek. Bejárták a szomszédos völgyeket és hegységeket, és a magyarokon elkövetett rémtetteket hasonló módon fizették vissza. Ez alkalommal Szász-Régen, Máriavár és Mézvár nagyon sokat szenvedtek. A legvadabb fajháború kezdődött és párhuzamosan dühöngött a rendes katonaság háborújával.

E komoly helyzettel szemben Vay br. rendkívüli királyi biztos nem mutatkozott erélyesnek, mit azon igyekezetének, hogy csak törvényes eszközökkel járjon el, lehet tulajdonítani. Most tehát igen sok, majdnem minden báró Puchner hadpa-

*) Janku egy ügyvéd fia, mint azt a hadjárat lefolyása alatt tanusította, igen ügyes guerilla-vezér volt és e tekintetben a császár ügyének lényeges szolgálatokat tett. A hadjárat után rendjelet kapott az osztrák császártól és az orosz cártól, melyeket azonban el nem fogadott. Midőn ő felsége Ferencz József király Erdélyben első körutját tette, Janku Schaguna oláh püspök által egy oláh paraszt küldöttség bemutatásával volt megbizva, de anélkül, hogy erről jó eleve bejelentette volna lemondását, elmaradt. Nem sokára ezután örültnek híresztelték s egy időre letartóztatták. Röviddel a magyar forradalom elnyomása után Janku a külfölddel fentartott összeköttetései miatt gyanussá tette magát, s így 1852-ben Triesztbe belebezárították. Később visszatérvén hazájába, nem talált állandó foglalkozást többé és mindinkább búskomorra lón és miután napokon át furulyázva élt mint kóbor zenész azokon a vidékeken, hol egykor bálványozták, végre az egész világtól elhagyatva a szó legszorosabb értelmében éhen halt meg az utcán.

rancsnok altábornagytól függött. Puchner báró kezdetben hódolt a magyar miniszterium parancsainak és rendeleteinek, de midőn a politikai viszonyok bonyolulni kezdettek, némely rendszabályoknál esetleges fordulatra kezdett gondolni *). Mindazáltal került a nyílt szakítást a magyar miniszteriummal, még akkor is, midőn az október 3-ki legfelsőbb manifesztum megjelent. Tudvalevőleg gróf Latour cs. kir. hadügyminiszter levele, a melyben a helyzetet Magyarországon, hol a viszonyok más fordulatot vettek, jelzi, valamint a császári manifesztumról is

*) Itt csak egy esetet akarunk fölhozni: Mészáros hadügyminiszter augusztus vége felé a nagyszebeni főhadparancsnoksággal közölte, hogy ő felsége az összes miniszterium kérelme folytán Budára fog jönni és e közléssel kapcsolatban azon parancsot adta ki, hogy a kitűnő Uracca gránátos zászlóalj Nagyszebenből azonnal kettőztetett menetben Budapestre küldessék, hol az lesz rendeltetése, hogy a királynak diszőrségül szolgáljon. Minthogy a király utazása Budapestre kérdés tárgya volt, a hadparancsnok a zászlóalj elindulását néhány nappal el akarta halasztani, mire egy új zászló felszentelése szolgált ürügyül. Puchner e halasztás alatt biztos híreket remélt kapni az utra vonatkozólag és ha a király el nem utazásáról hirt veendett, el volt határozva, a zászlóaljat el nem indítani, de mivel semmi bizonyosat nem tudott, teljesítette a magyar hadügyminiszterium parancsát.

A gránátos zászlóalj a zászlószentelés megtartása után utnak indítatott és szeptember 20-án Karczagra ért. Itt az a hír keringett, hogy ő felsége nem fog Budára jönni, mire több tiszt azt a nézetet fejezte ki, hogy most jó volna Erdélybe visszamenni. Igen természetes, hogy a zászlóaljparancsnok tisztjei nézetében nem osztozott, de midőn másnap reggel a zászlóalj folytatni akarta útját, egy 31-ik gyalog ezredbeli tiszt jelent meg mint futár Erdélyből és az őrnagynak egy szeptember 16-án kelt parancsot adott báró Puchner altábornagytól, hogy zászlóaljával térjen vissza Erdélybe, mi csakugyan meg is történt. A zászlóalj visszaindult és sem két utána küldött miniszteri biztos fenyegetései és kérései, sem Magyarország főhadparancsnoka báró Hrabovszky altábornagy parancsa, a ki alá tartozott, nem bírhatta rá, hogy Nagy-Váradról, a hova érkezett, Budára menjen. Ez a zászlóalj szeptember 27-én Kolozsvárra érkezett.

Ez eset, mely a 62. cs. k. sorgyalog-ezred történetében részletesebben van előadva, ujolag bizonyítja, hogy az akkori időben mindenki annak engedelmeskedett, a kinek éppen engedelmeskedni akart és hogy a magyar miniszterium ily esetekben vagy hatalommal vagy bátorsággal nem bírt parancsai keresztülvitelére. Báró Puchner ez esetben nyilatkozatra szólíttatván föl, a zászlóalj jelenléte szükségességét adta indokul, mit tenni az akkori viszonyok közt nem volt nehéz.

tudósít és a foganatba veendő katonai rendszabályok tételét meghagyja, elfogatótt, de Puchner mindezekről titkos uton értesült. De csak akkor érezte magát inditva álláspontja tökéletes megváltoztatására, midőn közvetlen utasítások érkeztek számára Bécsből, melyek semminemű megfontolást nem engedtek, hanem föltétlen engedelmességet tettek köteleességévé és ez által eljárásának irányt szabtak.

Ekkor az osztrák hadseregben megöszült és megkülönböztetett tábornok nem fontolgatótt többé, hanem hátat fordított Magyarország ügyének és egy október 18-án kibocsátott kiáltványban jelölte álláspontját azzal, hogy, mint abban mondá, a magyar törvénytelen és terrorizáló kormány elnökének Kossuth Lajosnak az engedelmességet fölmondotta, Erdélynek Magyarországgali egyesülését megszüntnek tekintette, báró Vay Miklós magyar kormánybiztos minden rendeletét megsemmisítette, a népfölkelést elrendelte, minden székely tisztet, ki Magyarországgal tartana, a katonai törvényekkel fenyegetett, Erdélyt ostromállapot alá helyezte és a népet, valamint a hatóságokat a hadparancsnokság iránti föltétlen engedelmeségre kötelezte.

Hogy ezen kiáltvány csak a Puchnernek küldött utasítás értelmében volt kiadva, az leginkább a Magyarország és Erdély közti kapcsolatra vonatkozó passzusból is kitünik. Mert egy parancsnokló tábornok az ostromállapot keretébe illő minden rendeleket hozhat, melyekben a törvényes állapot ideiglenes fölfüggesztése magától értetődik; de az alkotmány és az azzal kapcsolatban levő törvények fölfüggesztését csak a király vagy a törvényhozás rendelheti el. Midőn báró Puchner altábornagy Erdély unióját megszüntnek jelentette ki, bizonyosan nem saját kezdeményezéséből cselekedett.

A mi a népfölkelés szervezését illeti, rendelet csak abban az értelemben adathatótt ki, hogy a már hetek előtt önkényűleg és minden képzelhető erőszakoskodás által életbe léptetett oláh népfölkelésre a törvényesség bélyegét üsse. Puchner azonban e rendeletnél, mint ezt nem sokára elmondjuk, a tömegek fegyverzettségét tartotta leginkább szem előtt.

Puchner báró altábornagy Erdély népeihez intézett kiált-

ványával egyidejűleg az Erdélyben elszállásolt cs. kir. csapatokhoz is intézett egy kiáltványt, mely így hangzott:

«Mig ő felsége október 3-ki császári manifestumával Magyarországot és mellékországait hadi törvények alá állítja és a legfelső hatalmat a katonai hatóságra ruházza át, az alatt egy ő felsége által meg nem erősített törvénytelen bizottmány azt a fölszólítást intézi e tábornoksághoz Budapestről, jelen-tené ki, akar-e alárendelt csapataival a föloszlatott magyar miniszteriumnak engedelmeskedni, ellenkező esetben mindenki, ki magát e fölszólításnak alá nem veti, törvényen kívülnek jelentetik ki.»

«Én a cs. kir. itteni csapatok becsületét, kitünő szellemét és rendithetetlen hűségét legérzékenyebben sérteném, ha e hirre kérdést intéznék hozzájuk. Nem, csak tudják meg a vitéz csapatok, hogy képeseknek tartották őket arra, hogy forrón szeretett császárunk és királyunk iránti hűségükben megingat-hatók volnának.»

«Mi tiszteljük mindenkinek törvényes alkotmányos sza-badságát, mert azt szeretett uralkodónk adta. De mi a trón jogait, valamint a magunkéit is védjük minden bitorlás ellen. Azért is, vitéz csapatok sorakozzatok a szeretett császár zászlói alatt, melyeket csak életünkkel ragadhatnak el és bármit hoz-zon is a legközelebbi jövő, mi vérünket, életünket adjuk uralko-dónkért és az összmonarchia alkotmányos szabadságáért.»

Mind a két kiáltvány ugyanazon napon lett a nép és az őrség előtt a nagyszebeni főtéren ünnepélyesen kihirdetve és a jelenlevők a császár éltetésével fogadták azokat.

Puchner kiáltványai a székely határőrvidéki ezredek tisztjeinek nyilatkozatát vonták legközelebb maguk után. Ezek ugyanis az Erdélyben levő összes csapatokhoz fölszólítást bo-csátottak közre, melyben álláspontjokat fejtették ki. Ezen sok tekintetben nevezetes és fontos felhívás következőleg hangzott:

«A székely tisztetek az Erdélyben állomásozó csapatok tisztjeihez:

Maros-Vásárhely, 1848. október 21.

«Bajtársak! Testvérek!»

«A törvényes csend és rend hazánkban meg van zavarva és a törvényes, a király iránt hű előljárók több helyütt elűzettek.

Ártatlanok gyilkosok fegyverei áldozataul estek és a kik meg akartak menekülni, koldusokká lettek, mert vagyonuk a lázadók és gyújtogatók által semmivé tétetett.»

«Ezek az okok, a melyekért a székely nemzet a fölbontott rend helyreállításáért fegyvert ragadott. Katonai kötelességünknek ismerjük, az eként fenyegetett népet megvédeni és a személy- és vagyonbiztonságot, valamint hazánk békéjét helyreállítani és törvényes királyunk iránti hűségünket saját vérünkkel pecsételni.»

«Mi Magyarország királyának tántorithatlanul hivei vagyunk és nem szenvedhetjük meg a foltot katonai becsületünkön, hogy kardjainkkal a hüvelyben nézzük, miként esik a hazarablócsöcselék martalékává. A katonai becsület nálatok is ugyanazzal a jelentőséggel bír, mint nálunk és nem hihetjük, hogy most, midőn föllépésünk czélját kimondottuk, hogy hűk akarunk maradni királyunkhoz és hazánkhoz, és ezt tanusítani kívánjuk eskünk iránti hűségünkkel, hogy férfiúi szavunk nálatok visszhangra ne találjon.»

«Ezért hívunk föl benneteket, sőt férfiúi vitézségtökre, nemes lelkekre és katonai büszkeségekre hivatkozunk, egyesüljetek velünk a királyi trón ótalmára, a törvényes szabadság megvédésére, a személy- és vagyonbiztonság védelmére.»

«Küzdelmünk czélja szent; mert semmi sem hoz oly becsületet fegyvereinkre, mintha visszaadjuk a hazának a csendet. Azonnali választokat elvárjuk, a katonai becsületben helyezett ama szilárd hittel, hogy senki sem lesz köztetek, ki rablók és gyilkosok megvédéseért fogna harcolni, de a jelen időben semmi sem oly szükséges, mint a kölcsönös irányokat ismerni és biztonsággal tudni, ki a barát és ki az ellenség.»

(Itt következnek az aláírások.)

A választ e felhívásra a nagyszebeni őrség tisztjei az Erdélyben állomásozó egész hadtest nevében oly módon adták meg, mely minden kételyt kizárt az iránt, hogy az ő álláspontjuk egykori székely bajtársaikéval homlokegyenest ellentétes volt. A válasz így hangzott:

«A nagyszebeni helyőrség a székely határőrtiszt urakhoz.»

«Nagy-Szeben, 1848. október 28-án.»

«Október 21-ki fölhívástokban, melyet Maros-Vásárhelyről intéztetek az összes itteni csapatokhoz, kijelentettétek, hogy csak a megzavart rend helyreállítása okából fogtatok fegyvert. Ha ez igaz, akkor nekünk ugyanazon szándékunk volna, ugyanazon egy célunk és mi örömmel nyújtánók nektek kezeinket az egyesülésre.»

«De nem így áll a dolog. Mig ti azt állíjátok, hogy a királyért és a jó ügyért harcoltok, csak a radikális pártnak szolgáltok, melytől egyedül származik itt a rend és csend fölbomlása. Mi a dráma fejlődését figyelemmel észleltük, mely most Erdélyben lejátszódik és meggyőződünk róla, miként állanak a dolgok a maguk valóságában.

«Az egész országban béke, rend és biztosság uralkodott, csak nálatok székelyeknél kezdett először a pesti demagógoknak küldönczei által vetett ellenszegülés és anarchia magva gyökereket verni és buján növekedett fejeitek fölé.»

«Emlékezzetek vissza az uzoni*) eseményekre, miként tűnt el azon nap óta közületek a fegyelem és rend. Igen jól tudjuk, hogy ti székely tiszték már régóta nem cselekesztek szabadon és nem jártok el kötelességszerűleg, hanem hogy azon párt által elvakított fiatalabb legénységtelnek, a mely titeket fenyegetés által arra kényszerít, a mit akar, föltétlenül kötelesek vagytok engedelmeskedni.»

«Tegyétek mint becsületes férfiak kezeiteket szivetekre és mondjátok, vajjon a kötelességnek és meggyőződésnek, vagy inkább azon terrorizáló kényszerítésnek engedelmeskedtek, mely Magyarországból ered és minden más szabad érzést bilin-

*) 1848. april 27-én a 2-ik székely ezredből 4 századnak Brassóba kellett volna érkeznie. 26-án Uzonba érve azonban nemesak a továbbindulást megtagadták, hanem különféle kihágásokat követtek el és fegyelmetlenségi példát adtak tisztjeik ellen, kik az engedetlenséget rendre és a parancsok teljesítésére akarták szorítani. 1600 kovás puskát, melyeket a 2-ik székely ezrednek a főhadparancsnokság rendelkezésére át kellett volna szolgáltatni, ez a csapat nem engedte a székely határon átszállíttatni, miután a fegyverek a sepsi-szentgyörgyi széképületben letéteményezés végett átadattak, a határőrvidéki katonák elszéledtek s hazájokba tértek vissza.

csekbe ver. Katonai kötelességről szoltok, hűségről törvényes királytok iránt és alig hihető, világosan ellene cselekesztek »

«Legszentebb esküvel engedelmességet és hűséget ígértetek öröklött császárunknak és királyunknak és mégis azon ponton álltok, hogy álürügy alatt, mintha királytokat védenétek, az összmonarchiát, a birodalmat megbuktassátok.»

A ti, a mi uralkodónk, mint az a cs. kir. manifesztumok által (az október 3-ki, 4-ki, 15-ki, melyek a főhadparancsnok október 18-ki kiáltványa által ki lettek hirdetve) közhírré tettett, a budapesti törvényellenes kormányt felosztatta, és ti mégis a helyett, hogy a király zászlóját követnétek, ismert csalódásoknak hívén, fegyvereiteket a király ellen ezen pesti rémkormány mellett akarjátok használni, mely nem egy cs. kir. alkotmány ajándéka és minden nemzetek egyenjogosítása, hanem a leghallatlanabb abszolutismus vas vesszejét suhogtatja, más nemzetiségeket lábbal tipor és legszembeszökőbb ellentétben áll a szabadság és egyenjogosítás színeskedő jelentésével, mindent bemocskol a hon- és felségárulás bélyegével és elbocsátással fenyeget mindenkit, ki igaz hive a császárnak és királynak és valóban ragaszkodik az alkotmányos egyenlőséghez és szabadsághoz.»

«Katonai kötelességről és becsületről szoltok, de egy párt felé fordultok, mely a király nevében demagogikus czéllokból az ő jogait aláaknázza és visszaél azokkal, az ezredek katonáit diesteljes zászlóitól majd erővel, majd ravaszsággal és csalással elidegeníti és gyalázatos árulásra és hitszegésre csábítja.»

«A király érdekében akartok cselekedni, de elpártoltatok az általa fölűbéték állított törvényes parancsnoktok engedelmességétől. Ép úgy azt állítjátok, hogy a Székelyföldön kívül megzavart rend helyreállításáért fogtatok fegyvert, míg éppen saját területeteken és köztetek, a fegyveres törvények közt otthonos az anarchia, és csak azon párt üzelmek és rémrendszerek által, melyet védelmeztek, zavartatott meg az eddigi béke és jó rend az ország más részeiben is, egészen uralkodónk atyai szándékai ellenére.»

«Ha lázadókat és gyujtogatokat említetek, kik ellen az

ország védelmére keltek harczra, hallgattok azokról a jelenetekről és kivégzésekről, a melyek által csak a ti pártotok vitte elkeseredésre a népet.»

«Avagy csakugyan nem tudátok, hány falvat hamvasztottak el a ti pártotok csapatai, melyek még mindig pusztítják és gyújtogatják azokat, vagy ily tettek csak azért, mert pártotok követi el, jobb nevet érdemelnek? Ily uton soha sem fogjátok a rendet és békét helyreállítani. Mi utáljuk e nyers vad szenvedélyek kitöréseit, bármely oldalról követtetnek is el és egész erélyvel és hatalommal készek leszünk ily szerencsétlenségeket, a hol csak szerét tehetjük, megakadályozni és a tetteseket a legszigorubb büntetésnek átadni, valamint soha se fogjátok hallani, hogy a cs. kir. katonaságot hasonló szemrehányás sujtaná.»

«Hogy az ország teljes vesztének és a ti pártotok által földézett polgári háborúnak véget lehessen vetni, a mi főhadparancsnokunk (az október 18-ki kiáltványban) az igaz ügy élére állott, hogy ha másképen nem lehet, fegyveres erővel állítsa helyre és biztosítsa a közrendet.»

«Sorakozzatok a ti, valamint a mi közös, ő felsége által behelyezett lörvényes vezérünk zászlói alá, melyek a császárért s királyért, az összmonarchiáért és az alkotmányos szabadságért s a nemzetek egyenjogosításáért lobognak, és a legszébb, legjutalmazóbb cél: nem csak a haza megnyugtatója hanem az összmonarchia fenntartása is egyesülve biztosabban és gyorsabban fog sikerülni.»

«Nyílt karokkal fogunk fogadni és a kötelességre és a hűségre alapított szövetkezés az egész hadseregnek becsületére fog válni.»

«Ez a mi őszinte nyilatkozatunk. Tudjátok most, mihez tartátok magatokat.»

(Következnek az aláírások.)

Olvasóinkra bizzuk, hogy a történelem nyomán saját maguk kommentálják e kijelentéseket és itt azt a kiáltványt közöljük, melyet báró Vay Miklós rendkívüli biztos Puchner két kiáltványával szemben október 23-án kibocsátott. Ez következőleg hangzott:

Vay Miklós báró kormánybiztos kiáltványa Erdély né-

peihez! Közzététetett a pesti hírlapokban, kelt november 3-án. Hazánk fölött mindinkább tornyosul a veszély, sőt alávaló eljárás, árulás és cselszövények megsemmisítéssel fenyegetnek. Pár hó előtt Urbán alezredes Naszódon gyalázatos tervét azon ürügy alatt kezdte meg, hogy a hozzá önkénytesen gyülekező népet a király iránti hűségre megeskette és az ezrenkint köréje csődülő falusi lakosokat békességre és engedelmességre intette. Én és a kir. kormány a gonosz szándékot sejtven, tiltakoztunk Urbán alezredes ezen eljárása ellen a szebeni főhadparancsnokságnál, mely mindannyiszor megígérte, hogy őt rendre fogja utasítani, egyszersmind pedig ünnepélyesen fogadta, hogy a rendet és csendet a hazában minden áron föl fogja tartani. A főhadparancsnokság ünnepélyes ígérését be nem váltotta, mert míg már előbb is többszöri fölszólításaimat és követeléseimet nem vette tekintetbe, a magyar területet minden katonaságtól és minden nagyobb szerű védelemtől megfosztotta, sőt maga szította alattomban a polgári háborút. Erre Puchner Antal báró főhadparancsnok, ki mult hó 9-ki hivatalos köriratában kijelentette, hogy betegeskedése folytán a kormányzást tovább nem folytathatja és azt letette, október 18-án mégis minden törvény fölébe helyezte magát, ő felsége nevében (a nélkül, hogy fölhatalmazást birt volna fölmutatni) az én és a kir. kormány erős tiltakozása daczára, a polgári és katonai hatalom átvételére törekedett és erőszakos kormányzását azzal kezdte, hogy békés polgárokat lakásaikból Urbán alezredeshez és Balázsfalvára fogságba hurczoltatott, többeket lekonzultatni, s Gyulafehérvár városát a várbeli őrség szemeláttára fölgyújtatni engedte. Hogy pedig e lázadással fenyegető eljárását sikeresebben folytathassa, az idegen országban elszállásolt katonaságot élet megsemmisítésére, vagyon elpusztítására és a magyar nemzetiség letiprására akarja fölhasználni, melyet mind e mai napig a legveszedelmesebb helyeken utolsó segéd-
eszközétől is megfosztott.

A hazának ily szomorító és megcsalatott állapotában ezennel mint felséges királyom által az erdélyi részekre kinevezett kir. biztos, ezen részek védelmére és megmentésére kötelességemhez képest általános népfölkelést rendelek el. Kel-

jen föl mindenki, öregek és fiatalok ragadjanak fegyvert, és seregeljenek egybe a haza ótalmára, minden hatóság gyűjtse össze haladéktalanul fegyveres véderejét egy általa kijelölt helyen, hogy a megtörtént egyesülés után a mi vitéz 40 ezer-nyi székely testvéreinkkel legyőzzük azt az ellenséget, mely szép ígéreteit gyalázatos csalással váltotta be és melynek szemei előtt nincs más czél, mint hogy életünket, vagyonunkat, nemzetiségünket és dicső alkotmányunkat megsemmisítse és a századok óta virágzó Magyarországot ránk nézve idegen területté változtassa.

A vitéz székely nemzet tömegesen kel föl a haza ótalmára és Királyhágóntuli magyar testvérei védelmére fog sietni. — Végre tudomásul adom, hogy mindenki, ki a haza ellen fölkel, pártot üt és ellenségeinkkel közreműködik, mint az újonan kivivott szabadságra nem méltó, azt ne is élvezze és el fogja veszteni azt a szabad földet, melyet nagylelkű áldozat árán nyert, ezen föld pedig azoknak fog jutalmul adatni, kik a haza megmentésére segédkezeiket ajánlották föl.

Ezekre hívom föl mint kir. biztos, ő felsége az én felséges királyom V. Ferdinánd és szeretett hazám nevében az erdélyi részek összes lakosságát.

Kolozsvárott 1848. október 23-án.

V a y M i k l ó s báró m. k.
királyi biztos.

Erdély rendkívüli kir. biztosának e kiáltványa alig nevezhető egészben sikerültnek. Hiányzik benne itt-ott a logika. Ez ugyan oly hiba, melyet az azon időben földézett fogalomzavarok közben menthetőnek látunk, az előzményekkel, melyek mind arra vezettek, a mit ő előhoz és a tényleges körülményekkel nem minden pontban áll összhangzásban és oly rendszabályokat hoz, melyeket már előbb kellett volna megtenni. Meglepően hat az a passzus, mely Urbán alezredes tevékenységére vonatkozik. A királyi biztos azt mondja, hogy az alezredes azon ürügy alatt kezdette meg tervét, hogy a hozzá önkénytesen sereglő népet a király iránti hűségre eskette, és az ezenként körülte csoportosuló falusi lakosokat békére és engedelmességre intette és konstatálja, hogy ő és a

kormányzóság a gonosz szándékot sejtve, még nem is tettek erőteljes tiltakozást Urbán alezredes eljárása ellen a nagyszebeni főhadparancsnokságnál. Mint fennebb kimutattuk, Urbán alezredes nem játszott titkos játékot, hanem kiáltványt bocsátott ki, melyben határozottan a dolgok állása ellen fordul és az oláhok nem önkénytelen csődültek hozzá, hanem hozzá hívtak. Miután Vay és a kormányzóság még erős tiltakozást nem adtak be Urbán eljárása ellen, Puchner báró altábornagy van vádolva mulasztással. Kétségtelenül feleletre vonta a főhadparancsnok Urbán alezredest és nagyon valószínűleg oly fölvilágosítást kapott tőle, mint Mayerhoffer alezredes adott báró Piret altábornagynak. A kir. biztos későbbi sürgetései igen természetes még kevésbé voltak sikeresek. Ha a székely népgyűlés rögtön követte volna az oláhokat, ez sok bajt gátolhatott volna meg és jobban meggondolt határozatok hozathattak volna. A 62-ik cs. kir. sorgealozezred történetében minden osztály tüzetesen föl van hozva, a mely adóexekuczióra és a rend fentartására alkalmaztatott. Midőn Puchner látta, hogy csapatai kisebb osztályait nemcsak lefegyverezni igyekeztek, hanem egyes esetekben ezt foganatosították is, és midőn végre rövid idővel az ő nyilatkozata után a császár ügye mellett a székely népgyűlés a cs. kir. csapatok elmozdítását kívánta Erdélyből, akkor ő ezeket mind inkább összpontosítani igyekezett. A rendelkezésünkre álló adatoknál fogva kételkednünk kell a fölött, hogy Puchner báró, ki igen humánus természetű férfiú volt, az Erdélyben elkövetett szörnyettekhez közel állott. A gyulafehérvári tűzvész nem volt Puchner műve és a várórség közönyösségének oka Horvát vezérőrnagy volt. Ezeket minden esetre meg lehetett volna eleinte akadályozni, később pedig legalább enyhíteni, ha a királyi biztos a helyett, hogy október vége felé, előbb szervezett volna egy jól vezényelt és csak az önvédelemre szorítókozó népfölkelést. Akkor a magyarok nem lettek volna oly sokáig védtelenek az oláhokkal szemközt.

Október 26-án báró Puchner altábornagy a szörnyet-
tekre vonatkozólag, melyek Erdélyben egyre szaporodtak, föl-
hívást intézett Erdély lakosaihoz, melyben a gyilkolást, gyuj-
togatást és rablást eltiltotta, különben a legszigorubb rend-

szabályokhoz ígért nyulni és ugyanaz napon Nagy-Szebenből a következő levelet intézte egyik barátjához, melyet már évek előtt vettünk báró Kemény Zsigmondtól. A levél így hangzik :

Nagy-Szeben, 1848. október 26-án.

Elhiheti kedves barátom, hogy engem a szörnytettek hírei kétségbe ejtenek. A zalatnai szomorú eseményeket, minőket a történelem még a tatárjárás idejéből sem mutathat fő nagyobb mérvben, fájdalom, nagyon is jól ismerem. Bármennyire szeretném is önt itt látni, mégis hiában jönne, mert ezen szörnytettek ismételése kétségbeesésemet annyira fokozná, hogy semminemű tüzletre képes nem lennék.

Minthogy Batternay Emilia sem nem válaszolt, sem nem jött ide, ez engem miatta, Tóni és Géza miatt nagyon aggaszt. Nagyon kérem önt, tudja meg, hol van és tudósítson róla. Minden esetre írjon. Az isten tartsa meg nekem Amáliát és a gyermeket

az Ön lekötölezettje

Puchner m. k.

Sietősen!

Déváról is hasztalanul tudakozódtak Batternayék felől. Nagyságos Dézsán Kálmán urnak.

A királyi főtörvényszék első jegyzőjének,

szívességből

Gyula-Fehérvárott.

Puchner br., hogy az országban uralkodó embertelen garázdálkodásoknak véget vessen, később egy második kiáltványt bocsátott közre, melyet más helyütt egész terjedelmében reprodukálni fogunk.

Miután báró Puchner nem szorítkozott arra, hogy a törvényes állapot megszűnte után egyszerűen lelépjen tevékenysége színteréről, hanem fegyvereit egész határozottsággal Magyarország ellen fordította, gondoskodott róla, hogy haderejét szilárdítsa és lehetőleg szaporítsa.

Kis hadtestének valóságos létszáma október 18-án ez volt:
2 zászlóalj a Bianchi 63. gácsországi serezből 2080 ember.
1 zászlóalj a Sivkovich gácsországi serezből 900 »

3 zászlóalj a Károly Ferdinánd főherczeg 51. erdélyi seregéből	1600 ember
1 zászlóalj a Turszky lovag 62. seregéből	150 »
1 zászlóalj a Leiningen gróf 31. seregéből	550 »
1 erdélyi gránátos zászlóalj báró Uracca . . .	500 »
1 század tábori tüzérség az 5. ezredből . . .	180 »
6 század a szavojai herczeg 5. dragonyos ezredből	580 ló
8 század a Miksa Ferdinánd főherczeg 3. könnyű lovas ezredből	720 »
az 1. és 2. oláh határőrvidéki ezred összesen .	4000 ember.
2 század a székely huszár ezredből	150 ló
2 hatfontos és egy három fontos üteg 6 ágyujával	
összesen .	11410 ember

ezek közt 1450 lovas.

Az erdélyi gyalogezerdek igen csekély létszáma részben az akkori táborozási viszonyokból, másrészt a legénységnek a honvédséghez való átlépéséből és más rendkívüli hiányzásokból eredt. Voltak századok, melyek alig állottak 50 emberből.

Puchner br. altábornagy így a gyenge erdélyi ezredék kiegészítésül október 23-án a szabad toborzást rendelte el, mi azon napon a nagyszebeni köruton meg is kezdetett. Többnyire oláh és szász lakosok jelentek a toborzó asztalnál, hogy a császáriak alatt harcoljanak. Miután azonban szász és oláh részből hangoztatták, hogy az országban létező csapatok kiegészítésénél mind a két nemzet részt vegyen, ennél fogva a nagyszebeni főhadparancsnokság azt a hozzá szító hatóságok kerületén és helyiségeiben el is rendelte. Ugy szintén tartalékosztály alapítása határozottatott el a három erdélyi ezredre nézve. Az összes szükséglet 37.215 ember volt, kik többnyire a szász lakosságból kerültek. A szászok még egy vadász-zászlóaljat is állítottak, melyből később a cs. kir. 23. vadász-zászlóalj alakult. A toborzás azonban nem ment oly gyorsan, úgy hogy a tartalékosztályok csak 1849. év január havában állítottak föl. A lövész-századok azonban 200 embernyi létszámmal, az Uracca gránátosoké pedig 150 emberre emeltetett.

A felszerelésnél és a tartalék-századok egyéb szükségleteinek és az ujonczok állításánál igen silány volt az ered-

mény, a többnyire gyakorlatlan ujonczokból álló legénység igen hiányosan volt ruházva és felszerelve, nagy részük csak kovás-puskákkal fegyverezettett föl, vászon kenyeres-tarisznyák helyettesítették a töltenytáskákat. A föllállított tartalékosztályokba az altiszteket a gránátos legénységből vették. Az osztályok kiképezése nagy szorgalommal és buzgósággal történt, hogy az ujonczok legelőbb megismerkedjenek a fegyverek használatával.

Az egész erdélyi főhadparancsnokság rendelkezése alatt a császári csapatoknak csak egy Gyulaféhevárotti állomásozó tüzérszázadja volt. Így tehát a gyalogságból és nemzetőrségből kellett képzetebb embereket venni. Ágyuk és társzekerek elé parasztlovakat fogtak, a legénységet tüzéri szolgálatra még be kellett tanítani. Azok, kik egykor a tüzérségnél szolgáltak, ütegparancsnokokká lettek, így Kerle főhadnagy a 63. sorgyalog-ezredből, ki az első nagyszebeni csata alatt határozott föllépése által a Mária Terézia lovagrendet nyerte és a háboru után a tüzérséghez tétellett át, később tábornokká lön. Utász-osztály és hidász-készlet is állíttatott fel egy szakértő tiszt vezénylete alatt. Az élelmezési és egészségügyi osztály igen nyomorult állapotban volt és a legtöbb csatában a sebesültek szállítási eszközök hiánya miatt ott hagytattak.

Az, a mi a báró Puchner altábornagynak Wardener dandártábornok megérkezése előtt Bukovinából a fenn elősorolt csapatokból rendelkezése alatt állott, a következő csapatok voltak: a szász nemzetőrség, a szász népfölkelés és az oláh népfölkelés, állítólag 150,000 harcosra téve, kikből azonban mindig változó erőben 800—1000 ember lépett csak föl napjában közreműködni a császári csapatokkal.

Azon állítást, hogy az oláh népfölkelést ugyszólván nem lehet tekintetbe venni a császári csapatok hadműveleteinél, nagyon kétségbe kell vonnunk. Katonai értéke ugyan a népfölkelésnek általában nincsen, hogy ha annak alkalmazásáról van szó a csatamezőn, de az erdélyi népfölkelés, jelesül a mócoké, igen sok bajt okozott a magyaroknak és ezek hadereje nagy részét igénybe vette, melyet nyílt csatában lehetett volna különben alkalmazni.

A császári csapatokkal szemközt Erdélyben október havában a 8 zászlóaljból álló magyar rendes sereg, mely két főosztályt székely határőrezredből alakult, a 14. és 12. honvéd-zászlóalj és két más föllállítandó zászlóalj, 4 század székely-husár, 2 osztály Mátyás-husár, több nemzetőri zászlóalj Nagy-Enyedről, Tordáról, Szamosujvárból, Kolozsvárról stb., továbbá 1 zászlóalj bihari nemzetőrség, 1 zászlóalj szabolcsi, 2 üteg tüzérség, 10.000 ember népfölkelésből állott.

Miután a székelyek szervezése csak a téli hadjárat lefolyása alatt fejeztetett be, ennél fogva az erdélyi csapatok véderejének létszáma a dzsidákkal fölfegyverzett nemzetőrség és a népfölkelés tekintetbe vétele nélkül mintegy 4000 ember gyalogságból, 1300 lovasból és 16 ágyúból állott. A székely határőrökön kívül a csapatok többnyire gyakorlatlan és tapasztalatlan újonczokból állottak, kiknek ruházata és fölfegyverkezése sok kívánni valót hagyott hátra. A fegyelem akkor még igen laza volt.

A magyar csapatok élére Erdélyben Vay Miklós br. rendkívüli kormánybiztos előterjesztésére báró Baldacci ezredes állíttatott, ki egyszersmind tábornokká is neveztetett ki. Baldacci, mint azt olvasóink már tudják, igen nagy műveltségű katona volt, nagyon képzett férfiú, de a gyakorlottság terén kevésbé volt jártas, hogy egyébiránt jó terveit kellőképen keresztül vihesse. Végre meg nem is birt határozottsággal; ezen hiba valószínűleg az ügy iránti lelkesedés hiányából származott, midőn a törvényes állapot ingadozni kezdett. Ennél fogva ugyanis az első hadi események Erdélyben a magyar csapatokra nézve kedvezőtlen fordulatot vettek, a mihez ugyan Vay ingadozó eljárása is járult.

Ha a két oldalról haderő viszonyait Erdélyben, a mint azok az akkori időben állottak, összehasonlítjuk, az sül ki, hogy a báró Puchner alatt álló cs. kir. hadtest ép úgy számra, mint minőségre nézve nagyobb előnyben volt.

XXI.

A nemzetgyűlés kiáltványa november 26-ikáról. — A magyar püspökök pásztori levele november 28-áról. — A király manifestuma november 6-áról. — A király kiáltványa Magyarország földművelő lakosságához. — Kossuth Lajos beszéde a november 9-diki képviselőházi ülésen, a schwechati csatáról és a magyar hadsereg szervezéséről. — Windischgrätz herczeg tábornagy fölhívása Moga altábornagyhoz és a magyar szolgálatban álló cs. kir. katonatisztekhez november 12-éről. — Windischgrätz herczeg kiáltványa november 13-dikáról. — Görgey kiáltványa a feldunai hadsereghez, november 26-áról. — A magyar külügyminiszterium megszűnése.

Noha a korona ép úgy mint a nemzetgyűlés a maguk álláspontját ismételve megállapították, a végelhatározás előtt ezt még egyszer tették. A kiáltványok és fölhívások tartalma magától értetődve, ugyanaz maradt, csak a hang különbözött. A korona erélyesebben szólt és a nemzetgyűlés többé kevésbé ingerülten és az előbbi tekintetek mellőzésével. Ez természetes tünet volt, mely az események fejlődéséből folyt. A végrehajtó hatalmak nyilatkozataihoz a parancsnokló tábornokoké és testületeké csatlakozott, úgy hogy október végétől november közepéig a kiáltványok és hirdetések egész sora jelent meg, melyek közül a legfontosabbakat a történelem érdekében közölnünk kell.

A nemzetgyűlés egy röpiratok által terjesztett kiáltványt bocsátott ki Magyarország népeire, melyben ő felsége utóbbi időben megjelent manifestumaira hivatkozott, és a mely annak ismétlése volt, mit a nemzetgyűlés Magyarország állam-

jogi állására nézve már az előbbi királyi manifesztumokra nézve mondott volt és ezután azon bonyodalmak történelmi fejlődésének hosszabb leírását tartalmazta, melyekbe az ország ismert tények folytán jutott, hogy végre konstatálja, miszerint a jogállapot megszüntetésével Magyarországon csak egy államhatalom áll fenn: a nemzetgyűlés. Ez most honvédelmi bizottmányt állított fel, mely a kormányt ideiglenesen vigye. Ebben a proklamációban különösen hangsúlyoztatott, hogy e bizottmány egész erejével a rend fenntartására működik, hogy intézkedései iránt a nép rokonszenvvel viseltetik, s hogy e tekintetben a polgári és katonai hatóságok a haza védelmében egymással versenyeznek. A kiáltvány így hangzott:

A z o r s z á g g y ű l é s M a g y a r o r s z á g n é p e i h e z.

Senki által soha kétségbe nem vonatott, hogy Magyarország, midőn a Habsburgházat koronájával szabad tetszésből megajándékozta s midőn később az uralkodásra következő jogát a lányágra átruházta, ugyanakkor azon intézkedések által, melyek egy nemzet nagylelkűségéről tesznek tanubizonyosságot, nem irta alá szolgaságának oklevelét, sőt a független és önálló kormányzást régi törvényeink értelmében fentartotta.

A megváltozott európai viszonyok s ügyünk igazsága azon szerencsés fordulatot eszközölték, melynek vívmányai az 1848-ki évi ápril 7-én V. Ferdinánd által szentesített törvényezikkekben vannak letéve.

Az 1848-iki törvények, midőn a képviseleti rendszer behozatalával a polgárosodás mellőzhetlen igényeit elégitették ki: független kormányzásunkat, hogy ezentul az önkény ellen jobban megvédethessék, egy előjogos osztály kezéből kivéve a néphatalom védpaizsa alá helyezték.

Az 1848-iki törvényekben nem új eredményként tűnik fel hazánk önálló igazgatása, mert hiszen függetlenségünk azok által is, kik lábbal taposták, mindig elismerve és szentesítve volt, de a népképviselet s az, hogy a haza lakosai jogban és teherben egyenlőbbé lettek, teszi az utolsó pozsonyi országgyűlés ujtásainak sarkkövét. A király az 1848-iki törvényeket megerősítvén, kötelezte magát azok hű megtartására s esküvel szentesített ígérete önként következik az alkotmány természete-

téből, mely az uralkodót a törvényhez, az országot az uralkodóhoz a hűség kölcsönös és egyenlő feltételei által csatolja.

Mind a mellett a királyi udvar körében csakhamar a legveszélyesebb ármányok és titkos árulás kezdettek működni. Egy vakmerő reakció, mely megbélyegzett céljaira aljas és erkölcstelen eszközöknél egyebet választani nem tudott, lelkiismeretlen eljárásával a beteg, folytonosan gyengülő uralkodónak szívét népeitől elidegenítette.

A szabadság ellenségei a király nevében mindent elkövettek, hogy Magyarország régi függetlensége s az osztrák tartományoknak a márcziusi napokban kivívott alkotmányos élete természetéből kivetköztessék s garanciáitól megfosztva, az abszolutismus martalékává legyen.

Népünk s a különböző ajku népek közé a vizsály és testvéri gyűlölet magvait hintették. A haza közlakosait, kik a 1848-ki törvények által szabadokká, egyenlőkké lettek, a régi állapot visszakövetelésére izgatták s midőn a polgárháborura elég gyuanyagot készítettek, az ellenforradalom lobogóját berszolgáik által kitűztették.

Az aldunai vidékeken és a Száva körül Karloviczon és Zágrábban a lázadást ausztriai közjövedelmekből elorzott pénzzel és ausztriai tisztekkel, löszerekkel és lobogókkal segítették s hogy a nép, melynek egy ok- és tárgynélküli háborura kevés kedve volt, kénytelen legyen végkimerülésig küzdeni, az Aldunánál a ráczokat Szerbiából felfogadott zsoldosok közé sorozták, Horvátországba pedig a báni méltóságra álutakon csusztatták be kreaturájukat, Jellacsics bánt, hogy amennyiben ámitások által nem sikerülne a lázítást fentartani, katonai diktatura és vészbizottság által tartsa azt fenn.

Midőn a hazafiui hűség, midőn nemzetünk ép és egészséges jelleme önmagában elég segédforrást nyert s a királyi udvarnál összeesküvők győzelmét naponkint kétségesebbé tette, a reakció még a magyar nemzetnek a korona iránti ezer éves kegyeletét is fegyverül akarta használni s beteg uralkodónkat rávette, hogy nevét gépileg állandólag kölcsönözze igazságtalan, törvénytelen és esküszegő tényekre.

Az ő felsége által pártütőnek nyilvánított Jellacsics hi-

vatalába visszahelyeztetik, hogy a Dráván átkelve, Magyarországbékés lakosait gyilkolni és rabolni siessen.

Az országgyűlés, melyet a király különösen azért hívott össze, hogy a horvátországi lázadás elnyomására pénz és katonai erőről gondoskodják, hibáztatva volt e kötelesség teljesítéseért s felküldött törvényjavaslatai félretétettek s ideiglenes teljesedésbe vételök is tilalmaztatik, mi a hazának az ellenség kezébe játszásával azonos vala.

Midőn Jellacsics már beüött, visszautasítása az osztrák miniszterium emlékiratában foglalt oly feltételek tárgyalásához kötöttet, melyek Magyarország önállását inkább megsemmisítették volna, mint valaha I. Leopold óhajtsái, mint egy Lobkowitz javaslatba hozni, egy Caraffa végrehajtani merészellheté.

Midőn seregünk Jellacsics táborának ellentállhatott, hogy kezünköl a védelem kicsikartassék, Lamberg gróf felhatalmazást nyert ezredeink átvételére, ámbár az 1848-ki III. törvény-czikk 6-ik §-ának világos szavai rendelik, hogy a katonai és általában minden honvédelmi tárgyban ő felsége a végrehajtó hatalmat csak a magyar miniszterium által fogja gyakorolni.

Midőn Lamberg gróf egy utczai csoportulás következtében megöletett, azon szemérem is, mely a bünt az illedelem leplével legalább némileg betakarja, mint akadály félrevettetésén, egyenesen Jellacsics neveztetett teljhatalmu biztossá, mi szabad rablás engedélyénél másnak alig tekinthető.

A képviselőház, hogy az üldözött és kifosztott nép jajveszéklését meghallani és enyhíteni ne tudhassa, szétüzetni szándékoltatott; ámbár az 1848-ki IV. törvényczikk határozottan rendeli, „hogy az évi ülés az utolsó évről számadásnak és a következő évi költségvetésnek a miniszterium által leendő előterjesztése s az aziránti határozatnak meghozatala előtt be nem rekeszthető, sem az országgyűlés fel nem oszlatható.“

Végre pedig az egész ország, mert az ellenségtől-magát védni kívánta, ostromállapotba tétetett s 16 millió lélek katonai bíróság alá rendeltetik, azon okból, mert hazája földjét a hódítónak, ki kilencz oldalról fenyegette, — házát a rablónak, ki kanóczot hordott kezében, nyakát a hóhérnak, ki pallosát fölemelte, önkényt átnyujtani nem akarta.

Nincs példa rá a történelemben, hogy az abszolútizmusnak a szabadság elleni harcza a közerkölcsiséget mélyebben sértő eszközökkel folyt volna, mint nálunk.

Másutt, ha az alkotmány szelleme vagy szavai megtámadtattak, az a kormányzás külformáinak bántalma nélkül követtetett el, sehol a bűn meztelenül nem járt, nem süte homlokára a külerőszak bélyegét.

De nálunk a törvénytelen rendeletek az alkotmányos igazgatás formáit is nélkülözik.

Nem eszközölhetett ki a kamarilla egyetlen sort is a megtámadott haza ellen, melyet érvénytelenné ne tegyenek formaság tekintetéből is az 1848-ki III. törvényczikk 3-ik §-ának következő szavai: «Ő Felsége s az ő távollétében a nádor s királyi helytartó, a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében független magyar miniszterium által gyakorolják s bármely rendeleteik, parancsolataik, határozataik, kinevezéseik csak úgy érvényesek, ha a Pesten székelő miniszterek egyike által is aláíratnak.»

Ily viszonyok közt a minisztereknek tárczáikat le kell tenni. De a trón körül levők a törvénytelen rendeletek árjában még annyi előrelátással sem bírtak, hogy bár egy ösvényt tartsanak nyitva, melyen a törvényesség terére viszont átmenni lehessen.

Jelenleg tehát Magyarországon csak egy állományi hatalom maradt törvényes minőségben. Ez az országgyűlés.

Nem a mi hibánk, hogy az 1848-ki III. törvényczikkben kijelölt kormányzási forma Ő Felsége által kikerültetett és nullifikáltatott, de a mi kötelességünk, hogy ezen szegény, ezen elárult haza megvédessék.

Ily czélból, nem szótöbbséggel, mi már magában is elég-séges, de egyező akarattal, 16 millió nép képviselőinek kivétel nélküli jóváhagyásából egy honvédelmi bizottmányt alakítottunk, mely a kormányzást ideiglenesen vezesse.

E bizottmány teljes erejéből működik a rend fentartásán s eljárása a nép rokonszenvével találkozik. Soha a főváros nyugodtabb, soha az ország azon részeiben, melyeket az ellenség rablócsordái nem dűlnak, biztosabb nem volt, mint jelenleg.

A honvédelmi bizottmány, midőn minden oldalról végveszély fenyegette az elárult hazát, megkérdezte a nemzettől: akar-e még élni? s fölszólítására a népfelkelés egyesülve vitéz seregeinkkel Sukorótól a Lajthaig és Drávaig mindenütt fényes győzelmeket vivott ki.

A polgári s katonai hatóságok versenyeznek a rend helyreállításában és a haza ótalmazásában, s biztosan lehet remélni, hogy a lázadás tüze rövid időn kioltatni fog.

Az ideiglenes kormány, a képviselőház és az ország, melynek példátlan béketűrése még ki nem apadt, most is csak arra törekednek, hogy az 1848-ki törvényczikkek által szentesített jogok és szabadságok a nemzetnek biztosittassanak.

S mert van isten az égben s mert az igazság, mely magát védelmezni tudja, a gondviselés által el nem hagyatik: a mily szent a mi ügyünk, oly kétségtelen győzedelmünk.

A dolgok ily helyzetében meglepetéssel értesült az országgyűlés arról, hogy Puchner altábornagy, ki e hazának fia s magyar kenyéren, magyar zsoldon és a magyar alkotmány védelme alatt élt, egy német proklamáció által nyílt lázadásra szólítja fel a Magyarországgal törvényesen összeolvadt Erdély különböző népeiségeit.

A lázító proklamációban a honvédelmi bizottmány terroristikus kormánynak neveztetik. Ily rágalmazás a reakció szokott eljárásához tartozik, mely egyebet nem tanult a történetből, mint hogy ugyanakkor, midőn a vérbiróságot fölállítja, kegyetlenséggel vádolja azokat, kiket legyilkolni szeretne. A zsarnokok 1790 óta a népek szabadsága ellen soha más fegyverrel nem éltek, mint ijesztgetésekkel azon állítólagos rosszak miatt, melyek szerintők a szabadságból eredtek. Hogy a népet elrémitsék, mindig a vérpadra mutattak, mintha az a szabadságtól elválhatatlan volna. De ti, a volt Erdély népei, hitelt nem fogtok adni egy lázítónak, ki midőn a terrorizmusról hazug híreket költ, ugyanazon papirra katonai kormány alá vet titeket és a vérbiróságot rendezi.

A Puchner által kiadott proklamáció, midőn a rend helyreállítását igéri, az alatt a szolgaság rendezését érti, midőn a szabadságról szól, a népet a réginel is gyalázatosabb rabigába akarja dönteni, midőn a nemzetiségek elnyomatásán sajnálko-

zik, egyik népet a másik ellen ingerelni s kölcsönösen gyengíteni kívánja, midőn végre az ország alkotmányos jogainak védelméről beszél, azon terv fonalszárait követi, melyek szerint a reakció hasonló ígéretek közt Magyarországot több osztrák tartományra felosztani és azután az egész osztrák birodalmat az abszolutizmus járma alá vonni igyekezik.

A kamarillának gyalázatosságát épen az tetézte leginkább, hogy az 1848-ki törvényekben az urbériség megszüntetését, a jogegyenlőséget, a népnek az alkotmányba befolyását gyűlölte, de midőn mindezeket egyenesen megtámadni nem merte, inkább az ország függetlenségét akarta aláásni, csak-hogy a közzsarolás közt a népet ismét szolgaságba süllyeszthesse.

E kamarillának majd minden segélytől megfosztott, büns ügyét vette védelem alá a Nagyszombatban október 18-án megjelent lázító proklamáció.

De a törvényhozás biztosan számít a volt Erdély népeinek józan értelmére, melyet üres szavakkal megvesztegetni nem lehet, biztosan számít az igazság és a haza minden barátainak közremunkálására és reméli, hogy a már megtett hatályos intézkedések által a felzavart rend minél előbb helyreállíttatni és a lázadás elnyomtatni fog.

Pest, 1848. október 26-án.

Ludvig János, m. k.

Pálffy János, m. k.

a képviselőház jegyzője.

a képviselőház elnöke.

November 6-án ő felsége a király Olmücből egy manifestumot bocsátott közre, a melyben Magyarország anarchikus állapotban lévőknek jelentetett ki, s a foganatba veendő rendszabályok a rend helyreállítására jeleztek. E legfelsőbb manifestum így hangzott:

Ő felsége kiáltványa november 6-áról.

Mi Első Ferdinánd, isten kegyelméből Ausztria császára, Magyarország és Csehország e néven ötödik királya stb. stb.

Magyar-, Horvát-, Tótország, Erdély és a katonai végvidék népeihez:

A mindenható istennek tetszett azon időpontot, mely a magyar királyi koronához tartozó országok alkotmányos szabadságainak kiszélesítését jelzi, a mi uralkodásunk korszakába

tenni. Atyai szándékunk vezérelte készségünket, midőn f. év márczius és április havában a magyar országgyűlés kívántait megadtuk. Mi már kesergő szívvel említettük föl előbbi manifestumainkban, mily bűnös visszaélést gyakorolt egy szemtelen fakezió ezen engedményeinkkel.

Egy fél év rövid időszakában az ország általa az anarchia szélére vitetett. A polgárháboru dühöng és minden eszközök hatása, melyeket annak megakadályoztatására alkalmaztunk, ezen fakezió tulkapásai által meghiusult. Ez minden alkalmat meg tudott ragadni, hogy az osztrák monarchia létét és hatalmát megbénítsa és biztonságát veszélyeztesse.

Nem szégyenkezett csapatainkat a leggyalázatosb eszközök által hitszegésre csábítani és szökésre bírni és minden engedményeinket csak arra a célra zsákmányolta ki, hogy Magyarországnak az összmonarchia kötelékétől való elszakasztására az utat egyengesse, holott engedményeinknél az azzal való szilárdítás volt szándékunk.

Azonban az említett fakezió tevékenysége nem csak ily utálatraméltó cselekvésekre szorítkozott. Midőn Bécs fővárosunkban a mult hó első napjaiban nyílt fölkelés tört ki, midőn egy gyilkos csorda, a társadalmi rend ellenségei által föllázitva leghűségeseb szolgálaink egyikét, a mi osztrák hadügyminiszterünket Latour grófot meggyilkolta, és a tévutra vezetett és elvakított bécsi lakosság egy része a jogaink és kötelességeink érzetében hozott rendszabályok ellen fegyveresen ellentállani merészelt, akkor végre a szoros szövetség napfényre jött, melyet több országok lázítói a törvényes szabadság és rend fölbontására kötöttek. A nevezett fakezió gyorsan felhasználta az alkalmat, hogy a fölkelők segítségére siessen, eszközöket talált magyar csapatainkat fegyveres berontásra bírni örökös tartományainkba és elég szemtelen volt, fő- és székvárosunk falai alá előnyomulni. Főparancsnokunk czélszerű rendszabályai és hadseregünk kipróbált vitézsége meghiusította a bűnös szándék sikerülését, hogy a bécsi fölkelőknek lehetségessé tegye a kapituláció megszegését és az ellentállás folytatását. A magyar lázadók visszaveretése és Bécs városa tökéletes bevételre és alávetésre bekövetkezett.

Ezen tények nekünk mindennekfölött elhárithatlan köte-

lességünk ké teszük a belbékének helyreállítását államainkban és azt, hogy a fölkelést mindenütt, ahol mutatkozik, fegyveres erővel leküzdjük. Ezen megbizással küldöttük el október 16-ki határozatunkkal csapataink élén Windischgrätz Alfréd herczeg tábornagyunkat a bécsi fölkelés ellen, őt valamennyi csapataink — kivéve az Olaszországban gróf Radetzky tábornagyunk alatt harczolókat — főparancsnokává neveztük ki és minden szükséges fölhatalmazással elláttuk, egyuttal elküldtük őt a magyar fölkelés elnyomására. Ezt a magyar koronához tartozó összes országainknak tudtul adtuk és az ezen országainkban álló csapatainknak megparancsoltuk, hogy magukat az általunk kinevezett főparancsnok parancsainak rögtön alárendeljék.

Hű népeink egy részének hónapok óta a sanyargatások és elnyomatások minden nemét kell szenvedni, mint azon vészes tevékenység következeit, melyet azon említett fakció kifejtett. Az önkényes ujonczállítás és a népfölkelés szervezése, a papirpénz törvénytelen kibocsátása, számtalan katonai szállításokat és beszállásolásokat, tulzott és törvénytelen nemzetőri szolgálatot, a pénzviszonyok megzavarását, a kereskedelem és becsületes kereset tönkretevéit, önkényes terhek kirovását, virágzó vidékek elpusztítását, a polgári háboru minden szörnyűseit és a mi legborzasztóbb, számtalan emberélet áldoztatát vonja maga után.

Megingathatlan akarattunk, hogy minden eszközökkel, a melyek fölött császári és királyi hatalmunk és kötelességünk-nél fogva rendelkezünk, oda hassunk, hogy a mi magyar koronánkhoz tartozó országokat ezen szomorú állapotból megszabadítsuk. A mindenható isten segítségével reméljük, hogy az alkotmányos szabadságot a jó rend szilárd alapjára állandóan fektethetjük és azon politikai köteleket, mely Magyarországot a monarchiához kapcsolja, a kölcsönös haszon, védelem és általános szükségesség kötelekét, mely három század gyakorlata által szentesített, népeink érdekei által követelt szilárd biztosítások által lássuk el.

Elvárjuk a haza minden hű fiától, hogy a rendkívüli körülmények által parancsolt rendszabályainkat erejéhez képest támogatni fogja és a közös hazának az anarchia és

polgárháboru borzadalmaitól való megmentésére a különféle nemzetiségek testvéri egyetértése helyreállításában fogja találni a legsikeresebb eszközt.

Mi a törvényes polgári hatóságok iránti tétovázás nélküli engedelmességet várjuk, valamint a személy- és vagyonbiztonság legszigorubb fenntartását minden polgártól és az egyesek jogai elleni minden cselekedetet kárhoztatunk, bármi ürgy alatt történjék is ez. Mindenkit legszigorubb büntetés terhe alatt fölhivunk, hogy minden oly cselekvéstől, a melyek továbbra is megzavarhatnák az ország békéjét, tartózkodjék. Megparancsoljuk ezennel, hogy a pápírpénz minden további kibocsátása azonnal állíttassék be és minden hatóságot oda utasítunk, hogy a toborzásokat és a nemzetőrség alkalmazását hadiszolgálatokra szüntesse meg, azon csapataink kellő élelmezéséről, melyek az országban vannak, valamint azokról is, melyek a rend helyreállítása végett oda vannak rendelve, a fennálló rendeletek értelmében gondoskodjanak.

Egyszersmind újra kijelentjük, hogy minden általunk nem szentesített, kimondott királyi akaratunkkal ellenmondásban álló és az október 3-diki leiratunk által fölosztatott magyar országgyűlés és annak eszközei által hozott határozatok most és mindenkorra törvénytelenek, érvénytelenek és semmisek és ezen határozatok végrehajtóit felelősekké tesszük. Megparancsoljuk hatóságainknak, bármi néven nevezessenek is azok, valamint minden különbség nélküli alattvalóinknak, hogy azoknak végrehajtásától és a közreműködéstől legszigorubbban tartózkodjanak, továbbá Kossuth Lajost és társait, az általuk szított fölkelés indítóit, felség- és honárlóknak tekintsék és parancsoljuk, hogy őket a kiérdemlt büntetésnek kiszolgáltassák és mindazokat, a kik e lázítóknak engedelmeskednek, vagy nekik bármi módon segédkezet nyújtanak, a legszigorubb büntetésnek vessék alá.

Bizton várjuk, hogy a haza minden hü fia egyesülni fog, minden hatóság és jó polgár ki fog lépni bénultságából és tétlenségéből, hogy mindenekelőtt azon átkos szövetekezést, mely az anarchiát a zsarnoksággal a sokszor említett fakciók által fölbujtogatva, a hazugság, a szenteskedés és ámitás alapján kötötte össze, meg fogják semmisí-

teni, s így elővarázsolják a szívünk által annyira óhajtott pillanatot, melyben a rend és országos béke helyreállítása után, az általunk igénybe vett rendkívüli rendszabályoktól a közbiztonság veszélyeztetése nélkül elállhatunk.

E czélból megparancsoljuk ezennel minden néven nevezendő hatóságainknak, hogy a jelen leiratunk elején fölemlített rendeletek és rendszabályok végrehajtásával a rend helyreállítását czélzó és a fölkelés elnyomásával megbizott, minden teljhatalommal fölruházott tábornagyunknak, Windischgrätz herczegnek föltétlenül engedelmeskedni annál kevésbbé mulasztásuk el, mert különben az ez ellen cselekedők ellenállásuk következményeit csak maguknak tulajdonítsák.

Kelt Olmüczben 1848. év november 6-án, országlásunk tizennegyedik évében.

Ferdinánd m. k.

Már a legközelebbi napon, november 7-én ő felségének következő kiáltványa jelent meg, mely csak a császári csapatoknak Windischgrätz herczeg tábornagy alatti bevonulása után 1849. év január 5-én és 6-án lett Pest utcáin kiszégezve:

Magyar koronám országainak
földmivelő lakosaihoz!

Kossuth Lajos és párttűtő társainak vakmerő kísérletei, melyek által szerencsétlen hazátokban a hatalmat bitorolják, királytok parancsait megvetik és az országot véghetetlen szerencsétlenséggel fenyegetik, engem fegyveres erő használatára kényszerítenek.

Mindazonáltal néhány szót kívánok hozzátok intézni, kiknek elcsábítása és megcsalatása megkísértetik.

Hirdettetik nektek, hogy seregeim az ország elfoglalására, a folyó szent György havában nyert engedmények visszavételére, a magyar nemzetiség elnyomására jelennek meg köztetek. Kényszerítés és fenyegetések közt lettetek ellentállásra fölszólítva és ezen fölhívások az én nevemben merésztetnek hozzátok intéztetni.

Megcsalattatok, ne higgyetek a csábítók szavainak.

Az uri szolgálatok és dézma megszűnése, melyet hajdani földesuraitoknak adandó méltányos, a közállomány közbenjöttével történendő kárpótlás mellett nyertetek, teljes ép-ségökben fenmaradnak, kezeskedik ezért nektek a törvény rendelete, kezeskedik királyi szavam szentsége.

A rendet és békét akarom helyreállítani, mely nélkül nem élvezhetitek a nektek adott engedmények gyümölcseit, mert a nemzetőrségi szolgálat tulfeszített kötelessége, az általános fölkelés, a mindenhol mutatkozó nyugtalanság erő-töket fölemésztí.

Hazátoknak különböző ajku és nemzetiségű lakosai jo-gaik kiterjesztését követelték — a harc veszélye fenyegető-leg mutatkozott, királytok mindent megkísértett a veszély el-hárítására, de azok a felségsértők, kik minden módon elcsá-bitástokra törekesznek, minden kísérleteimet meghiusították és végre gyáván meggyilkolták azon férfiut, kit a polgári há-boru veszélyének elhárítására hazátokba küldtem.

Bizzatok királytokban, ki a magyar nemzetiséget mindig szerette, és atyailag ápolta a nélkül, hogy más nemzetisége-ket elnyomott vagy megsértett volna, — csatlakozzatok had-seregemhez, segítsétek azt a rend helyreállításában, — a többiben maradjatok nyugodtan, tiszteljétek mindenki jogait, mindenki tulajdonát, engedelmeskedjétek a törvényes hatósá-goknak és azon rendeleteknek, melyeket a haza javára ki-adandok.

Ki ily értelemben cselekszik, hiven teljesíti királya és hazája iránti kötelességeit, ki parancsaimnak ellenszegül, mind a kettőt elárulja és kénytelennek látandom magamat őt a szerint büntettetni.

Kelt Olmüczben, 1848. november 7-ik napján.

Ferdinánd s. k. (P. H.)

A magyar főpapság, a mely ő felségéhez intézett aláza-tos fölirat által lehetőleg kedvező fordulatot igyekezett adni az ország szomorú helyzetének, most az egymást kölcsönösen irtó nemzetiségeket iparkodott egymással kiengesztelni és e végből október 18-án egy pásztori levelet bocsátott közre, mely így hangzott:

A mi szeretett testvéreinknek, fiainknak és hiveinknek Krisztusban isten áldását és üdvözlőnként! Gyarlóságunknak ugyan mindig van szüksége vigasztalásra és vallás általi fölegyenyesítésre, kivált oly időben, mint a jelen körülmények, midőn rendkívüli működések és sérelmek súlyosodnak ránk és magasabb erő, nagyszerű elhatározás és nagyobb áldozatkészség szükségeltetik kötelességünk teljesítésére. Ennél fogva a katholika anyaszentegyház a keresztény ősidők nyomába lépve, imádságok és miseáldozatok által könyörög esténként a kegy és áldások kutforrásához mindazon szellemi és anyagi javak megnyeréseért, melyek üdvözlésünkre és földi életünk békés és boldogító betöltésére kívántatnak. De a nagy veszedelem e napjaiban, a melyekben rendkívüli események anyai keblét buval töltik el, különös gonddal hívja föl hiveit nyilvános imádságok tartására, hogy lélekből jövő sohajtásokkal a gonoszok ártalmatlanná tételét és az ég malasztját és áldását kérje ki az országra.

Mi tehát e veszedelmes korszakban, midőn az eddig békésen együtt élő különféle ajku honfiak közt a gyűlölség és ellenségeskedés magva kedves hazánk békéjét megzavarta és az ellenség több vidéken rabol, pusztít és gyilkol és a legirítózatossabb kegyetlenségeket követi el, az isten által ránk bízott egyházakban a lelki pásztrok által tartandó külön isteni tisztelet tartását rendeltük el, míg hazánk szomorú állapota jobb fordulatot nem veend.

Midőn fél évvel ezelőtt a pozsonyi országgyűlésen nyolczszáz éves alkotmányunkat a korszellem követelményeihez és a nemzet kívánságához képest átidomítottuk, szilárdabb alapra fektettük: ez áldásokat a haza minden fiára, nyelv-, faj- és valláskülönbség nélkül akartuk kiterjeszteni. Midőn ezen megújított alkotmány és önálló kormányunk ő felsége által is szentesítettett és azután életbe lépett, senki sem tartotta volna lehetségesnek, hogy ily rendkívül fontos, az örökkévalóságra szóló polgári vívmányok bírása mellett sikerülni fog a szineskedésnek és gonosz fölbujtogatásnak e szabad alkotmányt megtámadni. De ime látjuk, hogy a magyarokkal egyenjogositott másajku lakosokat a magyarok ellen föllázítják, daczára annak, hogy a szabadság és nyert jogok által, melyek min-

denkire egyaránt kiterjednek, a vívmányok gyümölcsében mindenki részesül. Ezáltal az egyetértés kötelékének meg kellett volna szilárdulni és a válaszfalnak osztály és osztály, nép és nép közt le kellett volna dőlnie.

Minő örömmel fogadtuk mi magunk is a polgári szabadság és jogok kiterjesztését, mily őszintén kívántuk mi azt életbe léptetni, siettünk tetemes áldozatok hozatala által bebizonyítani! Valóban meg voltunk róla győződve, hogy ha az egész nemzet s így katolikus testvéreink szabadsága ki lesz bővítve és boldogságuk előmozdítására eszközök nyújtatnak, a mi egyházunk is, mely, noha közvetlen ezek örökeletének előmozdítására van hivatva, mint minden igazságos szabadság anyja örvend és annak előmozdítására indítva érzi magát gyermekei földi jólétére nézve is, hogy a lelki és anyagi boldogság hiveinél emelkedjék és hogy ezek még szorosabban csatlakozzanak hozzá, hálás szívvel áldván a mindenhatót, dicsóítván őt azon jótéteményekért, melyeket a törvényhozás által az üdv forrásából rájuk árasztott.

Mi elejétől kezdve nem mulasztottuk el egyházi megyeink lelkipásztorait hiveik megnyugtatóására és lelkesítésére utasítani, a vívmányok nagyságára és fontosságára figyelmeztetni, egyszersmind pedig az új törvények megtartására, a király iránti engedelmességre és azon kötelességek teljesítésére inteni és buzdítani, melyeket a kiszélesített polgári törvények és az alkotmányos szabadság biztos fentartása tőlük igényel.

Szívünk legmélyebb szomorúságában kell megemléstünk, hogy reményeink és kilátásaink daczára hónapok óta elhagyta a béke országunkat, de lelkünk megnyugtatóására szolgál, hogy engedelmességre intő és kérő lelki szavaink hiveinknél nem voltak sikeretlenek.

Midőn tehát hálát adunk a mindenható istennek, és a lelkipásztorok dicséretes éberségét és célirányos igyekezetét elismerjük, a leggyöngédebb szavakkal, atyai szeretettel még egyszer intjük hiveinket, ragaszkodjanak buzgalommal és rendithetlen hűséggel a törvényes rendhez, ne hallgassanak lázító pártemberek bésugásaira, engedelmeskedjenek a haza védelmét célzó rendeleteknek és óvakodjanak isteni és emberi

törvények megszegésétől; mindent önkényt teljesítsenek, készséges engedelmisséggel a felsőbb parancsok iránt, a melyek a béke, a csend és rend helyreállítására kibocsáttattak, s melyekről a nemzetek apostola mondja: «*hogy nincs hatalom az istenén kívül és minden hatalom csak az istentől veszi kifolyását.*» Róm. XIII.

Mivel azonban a népek és országok sorsa isten kezében van, ki ha némelykor meg is esik, hogy nyugalmmunkat háboru zavarja, mégis elég szelid és erős, hogy a viharokat ismét lecsilapítsa és a béke, az öröm és az egyetértés napját engedje fölkelni az elpusztult hazai mezők fölött és mivel nem karjaink és fegyvereink, hanem az isten erős akarata szabadíthatja meg hazánkat a veszedelemtől, kérünk és intünk titeket szeretett testvércink Krisztusban, hogy a mint rendeltük, meneküléseket mindenben a mindenható jóságában keressétek és naponkint hozzá folyamodjatok, hogy a háborus balszerencsét megszüntesse és megvilágítsa azok lelkét, a kik csendbontók által arra csábítottak, hogy épen akkor ragadjanak fegyvert képzelt szabadságuk védelmére, midőn teljes mértékben elnyerték azt és többé mitsem kívánhattak, mint hogy ezt bőven arathassák és élvezhessék. Kérjétek a szűz Máriát, hazánk védszent anyját, hogy drága örökségét, a magyar hazát és magyar nemzetet védje és a nép szószólója legyen, mely zászlajára s pénzére az ő képét illesztette! Ha az istenhez fordultok és a vallás malasztja forrásából az igazságos ügy védelmére és az ellenség legyőzésére erőt merítetek, akkor a harcban erősek és kitartók is lesztek és minden hazafiui áldozatot készségesen hoztok, mert az nem kényszerítve, hanem önkényt engedelmeskedik a törvénynek, a ki ezt az evangelium és az apostolok intésére teszi és azokat nem emberi intézményeknek, hanem isteni rendeleteknek tekinti.

Ennélfogva különösen arra intünk titeket, hogy ingathatlan hűséggel függjétek hazátokon és bátor elszántsággal lelkesítsétek magatokat annak megvédésére és ily nehéz időkben határtalan engedelmisséget tanusítsatok előljáróitok iránt, azzal a meggyőződéssel, hogy ezek csak a ti szabadságtokért és a ti azzal összekötött javatokért fáradoznak. Ha valaha,

ugy most polgári kötelességtek az előljáróitok iránti engedelmesség és áldozatkészség mellett a rend és csend fölött örködni, egymással békében és egyetértésben élni, egymáson keresztény szeretettel segíteni, a félénk lelkeket vigasztalni, a gyöngéket támogatni és a rendbontókat megbüntetni. Legyetek kitartók, türelmesek és erősszívűek, viseltessetek bizalommal az ur vigasztaló és erősítő kegyében, várjátok el tőle, hogy ne engedjen kimerülni a harcok sulya alatt és hogy kitartó állhatatosságunkat a béke áldásával fogja megjutalmazni. A mennyek királyának, a halhatatlan, láthatatlan, legbőlebb istennek dicsőség és tisztelet mindörökké, amen!

A magyar k a t h o l i k u s p ü s p ö k i k a r.

Minél inkább közelgett az idő; midőn fegyverre kellett kerülni a sornak s midőn az ideiglenes kormány a szükséges fegyverkezés által volt igénybe véve, annál inkább arra szorított a képviselőház tevékenysége, hogy a háborus eseményekről beérkezett jelentéseket meghallgassa és tárgyalja, ép ugy azokra vonatkozólag, melyek Magyarországon adták elő magukat, mint az erdélyi helyzetre, s mely jelentéseket a kormány tudomásul vétel végett küldött meg a ház elnökének. A csekély törvényhozási tevékenység november havában némely indítványok és törvényjavaslatok elintézésére terjedt, melyek ránk nézve semmi különös érdekel nem birnak.

Ellenben azt hisszük, hogy Kossuth Lajos azon beszédét, melyet a képviselőház november 9-iki ülésén tartott, kivonatossan közölnünk kell, mivel az kizárólag csak a hadsereg szervezésére vonatkozik és sok tekintetben nagyon érdekes.

Ha eltekintünk a hosszú beszéd bevezetésétől, mely tulajdonkép beszámoló jelentés, és inkább arra volt számítva, hogy bizalom keltssek az országban, mintsem a schwechati csatáról szóló hiteles leírás akart lenni, mégis kilátható belőle, hogy ő maga, sem titkolta el maga előtt az akkoron előfordult kedvetlen jelentéseket, sőt inkább át volt hatva a magyar hadsereg ujjászervezésének és fegyvelmezésének szükségétől.

Különösen nevezetes az a nyugodtság és önbizalom, melyet Kossuth akkor mindig, de kivált e beszédben feltüntetett, melyben határozott bizonyossággal megjósolta a

magyar fegyverek győzelmét, mi esetleg a Tiszánál fogna bekövetkezni. Kossuth valószínűleg épp oly kevéssé hitte jóslata bizonyos beteljesedését az akkori körülmények közt, mint mások. De az a nyugodtság és szilárdság, a melyet ő és vele minden mérvadó körök tanusítottak, nagy erkölcsi értékkel bírt ama válságos időkben. És mert Kossuth a horvátok vereségét is ily bizonyossággal jósolta volt meg, a nép csalahatatlan jósnak tekintette.

Igen érdekes tudni, miképen gondolkozott és szólt Kossuth akkor Görgey Arthurról. Beszédét a következő bevezetéssel kezdte:

Midőn engedelmet kértem a háztól a Lajtha melletti táborba menetelemre, ezt saját felelősségemre tettem s megígértém, hogy minden lépésemről számolni fogok. Ne nchezteljenek tehát a t. ház tagjai, hogy bátor voltam ülést hirdetni, hogy eljárásomról beszámoljak. Tett tapasztalásaimat és ezek folytán nyert meggyőződésemet, valamint a rendszabályokat, melyeket most szükségeseknek tartok, fogom a t. háznak tisztán és röviden előterjeszteni. A táborban örvendetes és szomorú tapasztalásokat tettem. Örvendetes volt rám nézve látni, hogy a nép legalsóbb rétegeiben, valamint a katonaság soraiban nagy lelkesülés és a legszilárdabb elhatározás uralkodik ügyünk iránt, hogy hadseregünk összes legénysége, valamint a vidék és a városok lakosai is egyaránt lelkesültek és határozott harcvágytól vannak áthatva. Szomorú és aggasztó ellenben azon tapasztalás, hogy a hadsereg felsőbb köreiben nem uralkodik az az igazi és őszinte elhatározás és a győzelem ama biztos reménye, melynek a harczos és kivált a hadvezér szívében gyökerezni kell, hogy a harcz sikeres és győzelmes legyen.

— — — — —

De idegen katonaságot hoztak hozzánk, mely minket nem ért és nem ismer, fiainkat elidegenítették tőlünk, ezért uralkodik a csapatok felsőbb köreiben ez az ingadozás, e határozatlanság, mely még a legbiztosabb győzelmet is kétségessé teszi. Meg vagyok róla győződve, hogy ha Jellachichot, midőn fegyverszünetet kért, melyet megszegett és megszökött, üldözték volna, könnyű lett volna őt megsemmisíteni és Magyar-

országot a veszély nagy részétől megszabadítani, arról is meg vagyok győződve, hogy ha nem veszik nagyon szigoruan, miként nevezik ezt vagy amazt a falut, vajjon a folyót Dunának vagy Lajthának hívják-e, hanem föltartóztatlanul üldözik az ellenséget és megverik, ez által nemcsak mi nyertünk volna mondhatlan sokat, hanem fölmentjük Bécsét is. Oly népünk van, a melylyel minden keresztülvihető. A táborba tett utamban a nép mindenütt hozzám csatlakozott és 13,000 emberrel és 24 ágyuval értem a táborba, de a mulasztást még sem tehettem jóvá. Csapataink előnyomulása az én rendeletemre történt, saját felelősségemre tettem azt, mert Bécs fölmentését két oknál fogva nélkülözhetlennek tartottam. Azt gondoltam, ha Bécs elesik anélkül, hogy fölmentésére valamit teszünk, Bécs lakossága föl lesz bősziülve ellenünk, és ellenünk fordul, azonfelül pedig becsületünk parancsolta, hogy Bécsért harczoljunk, hogy tartozásunkat október hatodikáért lefizessük. Így tehát azt kellett parancsolnom: előre! Nem akartam azonban előbb adni parancsot az előnyomulásra, míg nem értekeztem a parancsnokokkal és meggyőződést nem szereztem magamnak vitézségükről és elszántságukról. Nézetüket akartam megtudni és azon prognostikont, melyet a hadseregnek jósoltak arra az esetre; ha a csata nem a mi javunkra dől el; voltak a felsőbb tisztek közt, kik azt mondták, hogy ha Bécsét nem is mentjük föl, azért még nem megy tönkre hadseregünk, és mennyire helyesen ítéltek, az is mutatja, hogy egy foglyot (ezt egyedül nemzetőreink és népfölkelésünk jó futó lábainak köszönhetni. A szerző.), egy ágyut sem vesztettünk és a hadsereg egészen jött vissza, (mert az ellenség nem üldözte. A szerző). De gazdagabb lettem egyuttal azzal a tapasztalással, melyet a tisztelt képviselőháznak is szívére kötök, hogy minden erőnket a hadsereg szervezésére és rendes zászlóaljak állítására vagy a fennállók kiegészítésére kell fordítanunk. (Helyeslés.) Az én nézetem mindenesetre az, hogy egy nemzet, a mely kész a haza iránti hűséget nem csak azzal a babérkoszorúval jutalmazni, melyet a nemesszivűség senkitől sem koldul, hanem sajátkezüleg illeszti homlokára, — mely inkább kész a hon iránti hűségét mindennel, mit egy nemzet kezei közt tart, méltányolni, hogy egy olyan nemzet másrés-

ről kötelességének ismeri, hogy senkinek se engedje meg a csapatokkal való könnyelmű játékot, melyeket a haza kezei közé helyezett és hogy mindenki a nemzet felelős szolgálójának tekintse magát. Midőn tehát láttam, hogy csapataink a tűzben helyt állanak, (ezek ritka kivételek voltak. A szerző.), és egyidejűleg bizonyos mozdulatokat láttam, melyeket itt nem akarok megítélni, ezennel kijelentem a tisztelt háznak, hogy szigorú kötelességemnek tartottam a schwechati csatára nézve haditörvényszéket egybehívni és épen azért nem akarok e tárgyról többet mondani; mert ez a vizsgálat zsinórmértékül fog a kormánynak és a képviselőháznak szolgálni, ha talán a multakra vonatkozólag valaminek történni kellene.

Ezután következik a Görgeyt dicséretekkal elhalmozó rész, melyet olvasóink más helyütt fognak olvasni. Ezután áttért Kossuth a magyar hadsereg szervezésének szükségességére és erre nézve következőleg nyilatkozott: Most ő — Görgey — az ország határainak őrzésével, egyidejűleg pedig a hadsereg szervezésével is el van foglalva; mert nem csoda, midőn Jellachich az országba rontott, nem volt haderőnk, melyet ellene állithattunk volna, alig pár száz vagy ezer ember és midőn ő előrenyomult, akkor született a hadsereg a nemzet lelkesülése és készsége által és épen ezért hiányzik a szervezés. Ez azonban, valamint a rend és fegyelem fentartása nélkülözhetetlen követelmény; mert igen sok alkatrésze van a hadi szolgálatnak, a melyekben a lelkesülés egyedül nem képes pótolni a rend hiányát, mi annál inkább észrevehető, ha a katona nincs csatában; mert itt a lelkesülés előre hajtja őt, nem hiányzik nála a bátorság és elszántság, de hosszas tábori szolgálatra képzettség szükséges, mely nem mindenütt található a tisztek sorai közt; vannak ugyanis köztük sokan, kik mindeddig semmiféle hadi szolgálatot nem tettek. A szervezés most már is könnyebben történhet; mert a tisztelt képviselőház határozatánál és a honvédelmi bizottmány rendelkezéseinél fogva azt mondhatom, hogy van magyar hadseregünk és mert hadseregünk magyar, ennél fogva örömmel jelentem ki, hogy minden különbség, melyet előbb fentartani kénytelenek voltunk, megszűnt a honvédszászlóaljak,

a sorgyalog és huszárezredek közt és csapataink most csakis honvédek.

Most tehát, ha önök jónak látják, a kormány minden intézkedést meg fog tenni, hogy a fennálló csapatokat minél-előbb kiegészítse, mivel néhányan közülök gyengék, mint pl. a huszárok is. Én nagyon óhajtanám, hogy a képviselő urak közül kiki lássa a huszárt csatában. A huszár nem kérdi, minő erős, minő gyenge az ellenség, hanem csak hogy hol van (viharos éljenzés), és még azt tehetem hozzá, hogy különös szenvedélye a háboru. Ennélfogva intézkedtünk, hogy vitéz hadseregünk ez alkatrészét legrövidebb idő alatt ugy kiegészítsük, hogy uj meg uj zászlóaljok állítása helyett, a már létező hadsereget, a melynek számát itt nem akarom említeni, kiegészítsük és erősítés által fentartsuk, egyidejűleg pedig a begyakorlás és szükséges fegyelmezés legkönnyebb módját érjük el. Mert bebizonyult, hogy ha pl. két begyakorlott huszár közt egy gyakorlatlan van besorozva, 7 hét alatt 3 begyakorlott huszárunk lesz és mivel most csak 1-ső, 2-ik, 3-ik stb. huszárezredek vannak és nem Nándor s mit tudom én, még minő huszárajaink, ennél fogva természetes, hogy most minden tekintet megszűnik, melyek a képviselőházat a már fennálló hadsereg kiegészítésétől tartóztatták.

Én sok háboruról és veszedelemről olvastam Magyarországnak történelmében, de oly háborujáról nem, melyben midőn a szabadságért küzdött, legyőzetett volna, hanem rendesen bizonyos szerződések által végződtek e háboruk, melyek némelyek érdekeire nézve előnyösök voltak és a melyeket a mindig feledni kész nemzet nagylelkűségében jóváhagyott. És mindenesetre láttam, hogy míg a szabadságért vívott igazságos háboruk tartottak, ezek mindig győzelmesek voltak. Ez egyetlen meggyőződést kívánom a nemzet szívébe önteni, hogy semmimű veszteség által ne hagyja magát igazságos ügyünk győzelme fölött kétségbeesésre ragadtatni, (átalános lelkesülés), hanem tartsa meg elszántságát, ha ugyan az ellenséges csapatok, melyek nemzetünk szabadságát lábbal tiporják, megkísértenék a Lajtán áttörni, ha le nem győzzük ott, legyőzzük Győrnél, ha ott sem, Komáromnál vagy Budapest előtt

vagy pedig a Tiszánál vagy másutt, valamely hegyszorosban, de elvégre megverjük őket. (Hosszan tartó tapsvihar.)

Windischgrätz hercegnek a magyar hadseregben szolgáló csász. kir. katonatisztekhez intézett kiáltványára Kossuth megjegyzé:

«Midőn a hadsereghez érkeztem, Windischgrätznek egy kiáltványát találtam ottan, a melyben a hadsereg összes katonatiszteit felhívja az ő táborába való átpártolásra. E kiáltvány igen nagy. (Kacaj.)

Én erre választ adtam, nem tudom ismeri-e a ház azt, (Ismerjük, éljen!) és el akartam azt Windischgrätznek küldeni. E válaszból azt a hasznót meritettem, hogy a tábor összes tisztikarát magamhoz hívtam, fölolvastam azt előtte, és hozzátettem rögtön, hogy én minden egyestől azt kívánom, hogy ne okoskodjék, hanem cselekedjék, a mint a főparancsnok rendeli, a nélkül, hogy kérdezné, Windischgrätz vagy Jellachich-e az, a ki ellen harcolnia kell és a ki ily határozott önmeggyőződéssel és lelkesüléssel nem bír, az jelentse magát és menjen isten nevében a maga útjára. (Tetszés.) Ennek következtében némelyek jelentkeztek, kiknek leköszönését azonnal elfogadni kötelességemnek tartottam, de úgy, hogy egyszersmind intézkedtem, hogy az országból ne távozhassanak, hanem itt maradjanak, mert nem szeretem a hirnököket. (Tetszés.)

Azok közt, kik elbocsáttatásukat kérték, őszintén sajnálom Holtsche vezérőrnagy kilépését, mert csapatai szerették őt, megosztotta velük a fáradalmakat és azon férfiak egyike volt, kiket szerettem volna a hadsereg számára megtartani. Ő ugyan nem magyar, de azzal a nyilatkozattal vált el, hogy nincs igazságosabb ügy a mienknél és ha ő magyar ember volna, a legnagyobb erélylyel venne részt igazságos háborunkban, de mivel külföldi, körülményei nem engedik, hogy tovább is nálunk maradjon. Sajnálom, hogy elvesztettük őt és más fogja helyét pótolni.

Kossuth azután így folytatta beszédét a hadseregről: «Alázatos jelentésemet ama meggyőződésem kifejezésével zárom be, hogy mindent el kell követnünk, hogy a meglevő had-

sereg azon részét, a mely már az ellenséggel szemközt állott, mely a tábori élet fáradoalmait kiállotta és a tábori szabályokhoz tapasztalásból hozzá szokott, a lehető legtömörebb állapotba lehessen helyezni. A nemzeti lelkesülést illetőleg valóságos örömmel jelenthetem, hogy mindenütt az országban, a hol nem uralkodik lázadás, az ujonczok legnagyobb lelkesüléssel állittatnak, nem úgy, mint hajdani időben, midőn az ujonczok isten tudja minő külczélokra kívántattak és állításuk a jajveszéklés ideje volt, ez most soha és sehol nem tapasztalható. Most némely megyék nemcsak teljes állományukat állították, míg hajdan alig egy negyede vagy fele állittatott, de még arra is ajánlkoztak, hogy többet állitanak és a honvédelmi bizottmálynak nem kell egyebet tenni, mint ruházatról és fegyverekről gondoskodni. Erre nézve azonban a tisztelt képviselőház bizalmát kérem ki, melyből annak a meggyőződésnek kell származni, hogy minden egyes bizottmányi tag, mindent a mi erejében áll kövessen el. Lehetetlenséget senki sem tehet, de azt hiszem, hogy istén segedelmével a tavasszal egy támadásnak pár százezer embert állithatunk ellenébe. Így tehát a hadsereg szervezése a fődolog és míg most már a mi vitéz csapataink, a melyekkel birunk, jobbról és balról őrzik határainkat és igyekeznek a veszélyt föltartóztatni, mely hazánkat fenyegetheti, bátor vagyok a tisztelt házat fölkérni, méltóztatásuk a legsürgősb ügyeket illetőleg ugyanazon nyugodtsággal és hazafiui öntudatos hidegvérűséggel törvényhozói működéseit folytatni, mintha legmélyebb béke közepette volnánk, mert a haza sorsa nincs veszélyben, habár sok oldalról meg van is támadva és ha mindjárt több egyes szerencsétlenségeket is szenvednénk, de igazságos ügyünk végleges győzelme szemeim előtt kétségtelen.»

Miután Kossuth személyére és elnöki méltóságára vonatkozólag a bizalmi kérdést is érintette, mely általános fölkiáltással: «Maradjon, maradjon» egy percz alatt eldöntetett, még a következő észrevételt tette: «Még némely részleteket adhatnék elő a tisztelt háznak, melyek általános érdekűek s különféle aggodalmak eloszlatására szolgálhatnak, de ha valaha, úgy kívált most szükséges, hogy teljes bizalommal válaszsza a tisztelt ház közegeit, ha őket egyszer megválasztotta, ne

kivánjon fölvilágosítást minden egyes csekélysegről, mert legújabb időben tapasztalhattuk, hogy mi nagyon is bőbeszédű természettel birunk és sőkán mondtak olyanokat, miket jobb lett volna elhallgatni (igaz). Ne essünk ismét e hibába. Most csak annyit mondok, hogy vitéz hadseregünk van, a nemzetnél lelkesülés uralkodik, és segélyforrásaink vannak, a mi pedig még hiányzik, előteremtjük, és így azt hiszem, hogy a legközelebbi tavaszi hadjárat — mert nem gondolnám, hogy a nemzet sorsa még ez évadban és nagy csatákban fog eldőlni, és ha igen, úgy arra is készen vagyunk — így tehát, mondom, a tavaszi hadjárat annyira elkészítve fogja a nemzetet találni, hogy azok, a kik a nemzetet a legvégsőre kényszerítették, meg fogják banni vakságukat.»

A déli vidéken dühöngő nemzetiségi harcra rámutatván, mely a rácok fölbujtogatása által származott, Kossuth azon sejtelmét mondotta ki, hogy a rácok és más részek fölvilágosítása által sikerülni fog az öldöklést és pusztítást megszüntetni. Végül eme megjegyzéssel fejezte be beszédét: «Egy nemzet, mely tömegesen vétkezik, legnagyobb részben inkább eszköz, mint bűnös, de érzem, hogy legcsekélyebb elnézést és megbocsátást sem tudnék gyakorolni azok iránt, a kik e kimondhatlan szerencsétlenség indítói (tetszés). E szempontból fogjuk — ha a tisztelt ház az ellenkezőt nem határozza — az olajágot nyújtani. Ha a béke be fog állani, jól van, ha nem, akkor ám lássák; mert akkor a kiirtásra is készek lehetnek.»

Windischgrätz herczeg tábornagy november 12-dikén egy harmadik fölszólítást intézett Moga cs. kir. altábornagyhoz és a magyar szolgálatban álló cs. kir. katonatisztekhez a császári zászlókhoz való visszatérés végett. A fölhívás következőleg szölt:

Moga altábornagy és a Magyarországon levő összes cs. kir. tábornokok, törzs- és egyéb katonatisztekhez:

Mult hó 17-én hivatkozva az október 3-ikés 16-ik napjain kelt cs. kir. manifestumokra, ezeknek közlése mellett, azon utasítást bocsátottam önhöz, hogy altábornagy ur Bécs előtt levő táboromban személyesen megjelenjék, parancsait követő generálisai, tisztjei és csapatai pedig minden haladék nélkül a vezérségem alatt lévő cs. kir. sereghez csatlakozzanak és hogy

tudassa altábornagy ur ez utóbbiakkal, hogy az ellenszegülők a hadi törvény legszigorubb alkalmaztatása alá fognak esni.

Altábornagy ur október 20-án hozzám intézett jelentésében tudatta velem e parancsolat átvételét. De személyére nézve nem teljesítette azt és mint némely katonatisztól, kik a magyar pártütők soraiból kötelességükhöz visszatértek, megtudtam, parancsa alatt álló generálisaival, tisztjeivel és csapataival sem közölte utasításomat.

Ezenkívül altábornagy ur még azon súlyos bünt követte el, hogy eszközül használtatta magát a lázítók által a királyi hatalom ellen.

A pártütők seregeit vezérelve az osztrák főhercezség határszélét átlépte és ezekkel fejedelmünk hű hadát, melynek őnmaga is tagja és melynek soraiban altábornagy ur magas polczra emelkedett, ellenségesen megtámadta.

Ezen bűnös tettekből azt kellene következtetnem, hogy altábornagy ur a pártütőkhöz kíván csatlakozni és kötelességéhez való visszatérését maga kívánja lehetetlenné tenni, ha ezen magaviselete azon terrorismusban, mely hosszabb idő óta Magyarországon minden gondolkozó főt nyomaszt; és azon körülményben nem találna némi mentséget, hogy a cs. kir. manifestumok ismerése, valamint a történeteknek igaz előadása ugyanezen terrorismus által lehetetlenné vált.

De ez oldalról tekintve is a történeteket, további kimélésről szó sem lehet, mert mindazon támpontok, melyeket a magyar pártütés vezérei ő Felsége előbbi rendeleteiben, lépéseiknek igazolására találni és felhozni kívánnának; az ismeretes szeptemberi események után, miután ők a törvényes tért elhagyták és az ezekre szükségkép következett legfelsőbb rendeletek után, katonatisztre, valamint minden becsületes emberre nézve többé nyomatékkal nem birhatnak. Minden magyarnak, ki hazáját szereti, ezen pár hónap tanúságai után azon meggyőződésre kellett jutnia, hogy a most megkezdett utnak követése mellett mindent, mit jövőre nézve megnyerni kívánt, örökre elveszthet.

Az elősoroltak arra birnak engem, hogy azon időt, mely alatt ön és csapatai kötelességükhez és zászlójukhoz, melyre örök hűséget esküdtek, visszatérnek, még 14 napra, azaz

26-ig kiterjeszszem, mely idő alatt parancsolatom köztudomásra juthat, minek eszközlését az altábornagy urnak ismételve legszorosabban meghagyom.

Azokat pedig, kik ezen időt akár gyávaságból, akár rosszlelkületből, fel nem használják és még ezentul is fegyvert fognak ő cs. kir. Felsége hű hadai ellen, pártütők és árulók gyanánt a legszigorubb haditörvények szerint fogom büntettetni.

Schönbrunn, 1848. november 12-én.

Herczeg Windischgrätz Alfréd,
tábornagy.

Windischgrätz herczeg, ki igen sokat foglalkozott kiáltványokkal, már egy hóval hadműveletei megkezdése előtt is szükségesnek tartotta kiáltványt bocsátani ki Schönbrunnból Magyarország népeihez. E november 13-áról kelt kiáltványa következőleg hangzott:

Herczeg Windischgrätz Alfréd stb. stb.
sz ó z a t a

Magyarország és Erdély minden ajku és rendü lakosaihoz.
Magyarország és Erdély lakosai!

Néhány hazaáruló pártütő pár hónap óta tartó zsarnok uralkodása a békés Magyarországot vészteljes polgári háboru véres csatamezejévé tette. A pártütők vakmerősködtek koronás királyuk jussai és méltósága ellen feltámadni. A személyes szabadság el van nyomva, a vagyon biztossága veszélyeztetve és a békés földművelő hasznos foglalatosságától elszakasztva, kényszerítették fegyvert fogni tulajdon törvényes koronás királya ellen.

Ezen vészteljes, birodalmainak jólétét és biztosságát fenyegető állapotnak véget vetni uralkodónk kötelessége, parancsolatja és így az én legszigorubb feladatam.

Ő felségének legmagasabb parancsára, a ki a ti királyok és nagy fejedelmek, fogok egy vitéz és kis hadsereggel hazátokba lépni, nem ellenséges szándékkal, hanem a végre, hogy a pártütést legyőzzem s pártok által szétszaggatott hazátoknak a békességet visszaadjam. Katonáim szoros fegyel-

met fognak tartani, de mindenkivel, ki ellenük fegyvert visel, ragad vagy másokat arra kényszerít vagy csábit, mint ő felsége ellenségével, mint pártütővel fognak elbánni.

Magyar- és Erdélyország lakosai! Ti, kik igaz hazafiak és királytokhoz hűvek vagytok, elvárom lovagiasságtoktól, századokon át bebizonyított nemes érzelmektől, hogy segédkezet nyújtatok nekem, miszerint császáruk és királyunk akarátát békés uton hajthassam végre. Ti gonosz szándéku pártütők által elcsábitottak! Itt az utolsó pillanat, visszatérni a királyotok iránti hűséghez, s így uralkodónk kegyelmére és az én közbejárásomra számíthattok. Ámde azok, kik e szerencsétlen országot hatalom utáni szomjuknak és büntetést érdemlő hiúságuknak feláldozták, bennem szigorú bíróra talál-
nak, mert:

Ótalom a hűveknek, bocsánat a megtérőknek, végveszély a pártütőknek! Ez jelszavam.

Kelt schönbrunni főhadiszállásomon, 1847. nov. 13-án.

Herczeg Windischgrätz, s. k.
cs. kir. tábornagy.

November 26-án Görgey Arthur az aldunai hadtest nevében egy Csány László főkörménybiztos ellenjegyzésével ellátott, a november 6-ki legfelsőbb királyi manifestum és Windischgrätz herczeg november 12-ki kiáltványa ellen irányzott s igen erélyes hangon tartott kiáltványt bocsátott ki, mely következőleg hangzik:

»Méltó bosszankodással olvastuk a király ő felsége nevének visszaélésével kelt manifestumokat és Windischgrätz tábornagnak f. hó 12-éről a néphez intézett fölhívását, melyekben a magyar nemzet ármánnyal és árulással, lázadásra bujtogatással és ennek kíséretében rablás- és gyilkolással vádoltatik; Magyarország pedig a legféltelenebb anarchia színhelye gyanánt tüntettetik elő. De mindennél nagyobb utálattal töltött el azon alávaló politika, mely midőn az egyetemes nemzetet nem reméli boszujával elérhetni, egyes honfiakat szemel ki áldozatul és midőn ezek nyakába törekszik

keríteni a történetek egész terhét, ez egyesek elámitott eszközének hirdetvén a nemzetet.

Mi, feldunai hadserege az alkotmányos Magyarországnak ebből alkalmat veszünk magunknak ismételve kijelenteni, hogy mi tökéletes tudomást szereztve a dolgok állásáról, tisztán felismertük kötelességünket. Kijelentjük, hogy ármány és árulás nem a magyar nemzet által, mely királya iránti loyálisában, szomorodva bár, de hiven maig megmaradt, hanem a magyar nemzet ellen koholtatik.

Hazafiui örömmel nyilvánítjuk, hogy hazánk legnagyobb részében csend és egyetértés uralkodik és az ország egészének törvényes rendje, azon egyes lázadási kísérletek által sincs legkevésbé sem megzavarva, miket épen a reakció és ama bitorlott hatalom szitogat, mely a király nevével visszaélve, a király esküjét sárba tapodja.

Tiltakozunk azon valótlan állítás ellen, mintha minden eddig kelt kormányintézkedés egyes magán személyek tettei, az egész nemzet pedig és vele mi, ily egyes pártütők elámitott vak eszközei volnánk, és kijelentjük, hogy Magyarország királyi esküvel szentesített alkotmányos védelmét igaz ügynek tartjuk és ezen meggyőződésünkben azt minden támadás ellen öntudattal védjük.

Kijelentjük, hogy valamint az egész magyar nemzet mindazon esküszegő árulás daczára, minőnek a históriában párja nincs, királyát folyvást oly loyálisással tiszteli, minő a régi és új históriában szinte párját ritkítja: úgy mi is óhajtjuk virradását azon napnak, melyen a törvényes viszony a király részéről a magyar nemzettel, az alkotmány alapján visszaállittatik, hogy azonban most, midőn fejedelmünk és a nemzet közt minden törvényes érintkezés a reakció ármányai által lehetetlenné tétetett s miután a király törvényes helytartója a nádor országunkat elhagyá, mi a nemzet képviselőiben ismerjük föl azon hatalmat, mely egyedül intézkedhet törvényesen az alkotmányos Magyarország ügyei felett; hogy a hatalom kifolyását, a honvédelmi bizottmányt tökéletesen jogszerű kormányunknak tekintjük; ennek rendeleteiben az összes nemzetnek az alkotmányos többségben

nyilatkozó akaratát hisszük manifesztálva és valamint e meggyőződésünkben eddig minden parancsait hiven teljesítettük, úgy ezentul is sem biztatás, sem fenyegetés által meg nem ingatva, rendeleteit kötelességünk szerint teljesíteni szentül fogadjuk.

Kijelentjük, hogy midőn fenálló kormányunk intézkedéseit az egész nemzet magáévá teszi: mi is legnagyobb készséggel ajánlkozunk, sőt követelünk a felelősségben részt venni.

Jelszavunk: «alkotmányos jog és szabadság»; ez alatt készek vagyunk minden megtámadás ellen utolsó csepp vérig küzdeni; és ez alatt remélünk minden törvénytelen erő és ármány ellen győzni.

Pozsonyban, 1848. november 26-án.

A feldunai magyar királyi hadsereg nevében:

Csány László,
főkormánybiztos.

Görgey Arthur,
tábornok.

November 12-én még a magyar király személye körüli minisztérium is, melyet külügyminiszteriumnak neveztek, beszüntette tevékenységét és [megszűnt létezni. A mit, annak volt hivatalnokai, Bartal és Plathy az alsóház elnökével az alább következő iratban november 30-án közöltek és e levél a «Közlöny»-ben meg is jelent. A levél így hangzik:

A magyar külügyminisztérium államtanácsosainak a nemzetgyűlés elnökéhez intézett közlése november 30-káról:

Esterházy herczeg leköszönése és Pulszky államtitkár távozása után Bécsből, mi alólirottak nem csak kötelességünknek tartottuk e minisztérium törvényes ügyeit félbeszakasztás nélkül folytatni, de midőn a legujabb bécsi események következtében beláttuk, hogy Szirmay, Ragályi és Hettyei országgyűlési képviselők elfogattak és megtudtuk, hogy az ország által beszerzett fegyverek térítvény nélkül lefoglaltattak és Vargha miniszteri titkár, hivatalos helyisége lepecsételése mellett, katonák által elfogatott, egész erélylyel léptünk föl, miután azonban a csapatparancsnokokhoz intézett leveleink sikertele-

nek maradtak, sérelmeinket közvetlen ő felségéhez terjesztettük fel.

Mielőtt ő felségétől a kegyes választ kaptuk, tétetett közzé, Windischgrätz herczeg f. hó 12-ről szóló rendelete, hogy minden hivatalos teendőinkkel hagyjunk föl és 24 óra alatt távozzunk Bécsből, midőn azonban törvényes állásunkra és az épen kérdésbe vont számos hivatalos teendőinkre, jelesül 12 megkegyelmezésért folyamodó kérvényre és személyes felelősségünkre e tekintetben hivatkozni akartunk, nem csak minden értekezés megtagadtatott, hanem a város főnöke, több katonatiszt kíséretében, az egykori kancellária mindkét épületébe rendeltetett, ott minden hivatalos szoba és szekrény bezáratott és lepecsételtetett és mi a többi hivatalnokokkal kitusítottunk. Cordon tábornok azon rövid választ adta, hogy tőlünk semmiféle tiltakozást vagy nyilatkozatot el nem fogadhat, hanem kijelenté, hogy szigorun tartsuk magunkat a kapott utasításhoz. Ily körülmények közt, általán véve, mivel minden kísérleteink sikertelenek maradtak és életünk veszélyeztetve volt, november 13-án minden ingóságaink hátrahagyásával Bécsből elutaztunk és utunkban több akadálylyal találkozván, csak ma érkezhettünk meg hazánkba, mit ezennel az országgyűlésnek tisztelettel jelentünk.

Sopron, 1848. november 20-án.

Bartal György.

Plathy Mihály.

XXII.

Görgey Arthur Pozsonyban. — Nézeteltérések Görgey és a honvédelmi bizottmány közt a hadsereg állása és szervezése fölött. — Görgey két levele Kossuthhoz.

November elején Magyarország helyzete válságossá kezdett lenni. Miként állottak a dolgok a keleten, illetőleg Erdélyben, főnebb adtuk elő. Magyarország délkeleti részét, daczára a hadműveletekben ideiglenesen beállott szünetelésnek, a határőrökkel szövetséges rácok fenyegették, a horvát csapatok Magyarországon ugyan legyőzettek, de maga Horvátország nem, Magyarország délnyugatán ellenséges haderők pontosultak össze a stájer határon, északkeleten Simunich altábornagy vereséget szenvedett ugyan, de új berontásától lehetett tartani. Nyugaton végre Bécs leveretése után egy nagy cs. kir. hadsereg állott Magyarország határán a felső Dunánál, s a Schwechatnál szenvedett vereség után ez anynyira fenyegette Magyarországot és oly nagy kiterjedéssel bírt, hogy a Duna jobb partján a Fertő tavától és Pozsonytól Sopronig terjedt.

Görgey Arthur tábornok, a feldunai hadtest új parancsnoka Pozsonyban ütötte fel hadiszállását és miután első hadmozdulatait Simunich altábornagy ellen megtette, az állása biztosítására és csapatai szilárdítására vonatkozó legsürgősebb rendszabályok megtételével foglalkozott.

Görgey ennél fogva hadteste zömének áttételét a Duna jobbára, Győrbe hozta javaslatba, előcsapatait Mosonyig kívánta előtolni, Pozsonyt, valamint a főátmeneteket pedig a

Fehér-hegyen csak erős csapatokkal szállotta volna meg. Ezáltal Görgey állásának kétségtelenül harcászati szilárdságot adott volna, melylyel kiterjedt veszlegzárvonala nem birt és hadseregének zömé összpontosítása által abba a helyzetbe jutott volna, hogy csapatai inkább állottak volna közvetlen vezénylete alatt és újjászervezhette volna azokat. De bármennyire helyeseknek tűnhettek föl javaslatai minden katona szemében, az ország rendkívüli helyzeténél és minden egyéb tekintetnél fogva nem lehetett azokat elfogadni.

A magyar ideiglenes kormánynak az általános honvédelem érdekében mindenképp előttről kellett gondoskodni, hogy a haza területének minden talpalatnyi földjét addig bírja, meddig lehet, hogy annak minden segéd kuforrásait kimerithesse. Ez annyival szükségesebb volt, mert Magyarország több területe, úgy szintén Horvátország is az ellenség részén állott és a több oldalról támadást várhatott. Ez volt az, mit leginkább meg kellett fontolni ama kérdés eldöntésénél, elfogadható-e Görgey javaslata vagy sem. E mellett még az erkölcsei hatásra is tekintettel kellett lenni. A határ kiürítése lehangelőlag hatott volna és az elhagyott területnek s Pozsonynak Windischgrätz herczeg csapatai általi megszállása nagyon csábító lett volna egy előbbi támadás megkezdésére. A kormány tehát helyesen cselekedett, midőn a két rossz közül a kisebbet hagyta meg, mit Görgey derék csapatparancsnokok kinevezése és ismert ereyessége által még mindig enyhíthetett.

Görgey másik javaslata, hogy a kormány és az országgyűlés székhelyét Tiszántulra tegye át, kétségtelenül vissza volt utasítandó ; mert a főváros minél további birtoka az ellenség főtámadása előtt minden tekintetben nagyértékű volt és annak időelőtti elhagyása, az összes keretek és tartalékok átételével a Tisza mögé annyit jelentett volna, mint a kormány szándékait a hadműködési alap elhelyezésére nézve idejekorán elárulni. A mi Görgey amaz állítását illeti, hogy az ő javaslatait új csapatok állítására, raktárak berendezésére, egy rendezett haderő alapítására stb. a kormány visszavetette, erre nézve azt a megjegyzést kell tennünk, hogy azok teljesen ok nélküliek voltak, mivel a kormány, mint már kimu-

tattuk és munkánkban még később is be fogjuk bizonyítani, ez irányban valóságos lázas tevékenységet fejtett ki.

Miután Görgey Arthur hadteste ujjászervezésénél tökéletesen tájékozhatta magát a teendőket illetőleg, a következő levelet írta német nyelven a honvédelmi bizottmányhoz:

Pozsony, 1848. november 11.

»F. évi október 31-én elnök ur által fölszólítottam a feldunai magyar hadsereg parancsnoksága átvételére.

Átvettem azt s az azzal járó kötelezettséget, hogy a haza megmentésére mindent elkövetek, mit közvetve vagy közvetlenül megtehetek.

Nincs jó hazafi, ki eltitkolja maga előtt a veszély nagyságát és hogy ez még nagyobbodhatik.

Mindazon nemzetek történelme, melyek megsemmisülésükhöz közel ismét a lét azon fokára emelkedtek, mely további fennállásuk föltételeit magában foglalta, azt tanítja, hogy vannak pillanatok, melyekben minden kicsinyes tekintetnek meg kell szűnniök, ha az egész meg akarjuk menteni, azt is tanítja, hogy akarategység nélkül megmentésre nem lehet gondolni, végre tanítja, hogy az egység csak akkor érhető el, ha az egész nemzet bizalma vagy legalább a nemzet nagyobb részéé bizonyos meghatározott időre önkénytesen egy ember alá veti magát és akaratának hódol. Nem gondolom, hogy Magyarország kedvéért a világ foiyása más irányt vegyen.

Vajjon már oly közel áll-e Magyarország a végromlás széléhez, hogy csak egy kéz hatalmas diktatúrája által menthető meg, azt azon férfiak ítéljék meg, kik korszerűnek tartják a magyar hadsereg vezérletét egy egyszerű magán emberre bízni. Hogy azonban épen ezen hadsereg egy része a legújabb események után közel áll a teljes föloszláshoz, az tény, melyet semmi szakértő katona nem tagadhat.

Kitudni, ki ennek az oka, ez oly időre halasztandó, melyben a kedélyek izgatottsága, ami jelenleg még mindig növekedni látszik, lecsillapul és csendes, általánosan igazságos és méltányos megítélésnek helyt enged. Most azonban gyorsan tenni kell.

(Itt az eredetiben egy kifakadás van befoltozva az egymásra halmozott gyanúsítások ellen. A később mondottak

nagyon illenek az előbbiekhöz, s szóról szóra így hangzanak:)

Az én föladatom a «mikéntet» javaslatba hozni és így a következőkben fejezem ki meggyőződésemet:

1. Az előléptetéseknél minden nepotizmusnak egyszer-mindenkorra meg kell szünni.

2. A nem rendes csapatok elválasztandók a rendesektől és elkülönített parancsnokságok alá helyezendők.

Legjobb volna minden nem rendes csapatot fölосzlatni, a katonaköteles egyéneket közülök külön besorozni és a már létező rendes csapatok kiegészítésére fölhasználni.

Az ugynevezett önkénytes zászlóaljok átkeresztelése honvéd-zászlóaljjakká igen szerencsétlen kísérlet. A név változik, a gyermek ugyanaz marad.

Az önkénytes zászlóaljok keveset vagy semmit sem érnek; mert a tisztek és altisztek csak csekély része érti szolgálatát. Többet lehet-e várni tőlök, ha a helyett, hogy nemzetöröknek neveztesse nek, honvédeknek fognak neveztetni? A többség mindenestre asinus in pelle leonis marad.

Némelyek azt a nézetet fejezték ki: hogy egy-két honvéd-zászlóalj közzé állított önkénytes vagy nemzetőri zászlóalj egy harmadik honvéd-zászlóaljat helyettesíthet. Mindaddig, míg kenyértörésre nem jön a dolog, ez ugyan állhat, de az első kártácslövésnél az önkénytes zászlóalj önkénytesen elfut és rendesen magával rántja a két honvéd-zászlóaljat jobbról-balról önkénytelenül. Voltak kivételek, de mennyi?

Az önkénytesek tisztjei, ha a honvédek soraiba akarnak lépni, előbb vizsgát tegyenek, még pedig kipróbált ügyes tisztekből álló bizottság előtt és csak akkor, ha ez a vizsga ki-elégítőnek sikerült, mint legfiatalabbak tétessenek át rangjukban. Egyes, különös érdemek által indokolt kivételek csak a hadsereg főparancsnokának rendelete folytán történhetnek általán véve.

3. A tiszti előléptetések bizonyos rangig csak a hadsereg főparancsnokára volnának bízandók. Vagy megérdemli a hadsereg főparancsnoka ezt a bizalmat, akkor itt semmi sincs kockáztatva, vagy nem érdemli, akkor el vele! Csak semmi félrendszabályokat!

4. A hadsereg parancsnoka csapataival való minden rendelkezésére nézve felelőssé tétetik, de akkor ő rajta kívül senkinek sem szabad rendelkezni hadseregével. A hadsereg egységes parancsnokság nélkül olyan, mint az olyan ember, ki magával meghasonlott, sem ettől sem attól nem lehet valami határozottat várni.

5. A hadseregnek nyugalomra és pihenésre van szüksége; mert phisikailag és erkölcsileg elsatnyult. Nyugalmat és pihenést itt Pozsonyban nem talál. Pozsony egy Ausztriából, Morvaországból, Sziléziából és Gácsországból fenyegetett s tulhatalmas ellenség ellen tarthatatlan hely és nem sokára hadseregünk sirjává fog válni.

6. Valamennyi önkénytes zászlóalj teljesen eltetvesedett, mert Jellasics Székesfehérvárra bevonulása óta, ahol fehérneműjüket hagyták, csak egy rendbeli fehér ruhával bírnak. Ha ezt ki akarják mosni, köpönyegüket napokon át meztelen testükön kell viselniök. Táborban ez még megjárna, de itt a szűk elszállásolás következtében a tetűbetegség annyira elharapózott, hogy vannak egyének, kiknek testük már telve sebekkel. Legalább egy rendbeli fehérnemű minden embernek, czélirányos elszállásolás és nyugalom az egyetlen eszköz, hogy ez utálatos és veszélyes bajon segítve legyen.

Új fehérneműt *) lehet ide küldeni, de jobb szállásokat és nyugalmat nem.

*) Hogy egyrészt a ruhabizottság a fehérnemű elkészítésével a hadsereg gyors növekedése mellett nem bírt lépést haladni, másrészt pedig a feldunai hadsereg ruházatkodási állapota nagyon kedvezőtlen volt, azt az a körülmény is bizonyítja, hogy az ezen hadtestnél működő kormánybiztos Csány indítatva érezte magát fehérneműk nyérése végett a magyar hölgyek nagylelkűségére is hivatkozni, mit is a következő fölhívásban tett: Magyarország nagylelkű nőihez! Pozsony, november 16.

A haza iránti kötelesség egyaránt éri annak fiat és lányait. Amazok fegyverre, ezek ápolásra szölitvák fel. Legkiválóbb gondjaim és földadataim közé tartozik a Lajta melletti magyar hadsereg részére a hosszas hadjárat által elnyűtt fehérneműek ujjal pótlása. Senkit sem talállok, kihez biztosabban fordulhatnék, mint a nők gyöngéd és hatályos segélyéhez. Fölkérem tehát mindazokat a hölgyeket, a kik a nagylelkű honlányok füzéréhez oly szívesen sorakoznak, ajándékozzanak a hadsereg szükségleteire kész fehérneműt, a mennyit nélkülözhetnek, és ha ke-

A szolgálat, mely szükséges, hogy egy nagy kiterjedésű nyílt várost, mint Pozsony, ellenséges berontások ellen védeni lehessen, sokkal terheesebb, semhogy a csapatoknak a tisztázásukra és kiképezésre szükséges nyugalmat biztosítani lehessen, másrésztől Pozsony nagyon kevés elszállásolási képességgel bír, hogy annak biztosítására a szükséges csapatokat úgy lehessen elhelyezni, mint azt a csapatok fenntartása követeli.

7. Minden nemzetőri osztály, mely nem kötelezte magát a háboru végéig szolgálni, azonnal elbocsátandó; mert ez azon roppant előnyök mellett, melyeket a megyék szolgálati idejének tartamára biztosítottak, igen nagy összegekbe kerül, csak azért látszik itt lenni, hogy a törvényeket fitymálja és azon rossz szellemmel, mely áthatja, a mi legjobban fegyelmezett csapatainkat is megmértelje! El tehát velök! Jobb semmi hadsereg, mint olyan, a melynek egy része a törvényeket a leggyalázatosabban sérti.

A sopronyi gyalog nemzetőrök a pusztá hirnél, hogy az ellenség közeleg, azonnal haza futottak. A lovasok pár óra előtt hasonlót tettek. Nem maradt belőlök vissza más, mint a parancsnok és néhány tiszt.

Kossuth elnök ur parancsára a magyar hadsereg egy részének parancsnokságát átvettem és szent kötelességem arról gondoskodni, hogy becsülete szüziesen fentartassék.

Egy egész hadsereget meg lehet verni és az visszavonulhat a nélkül, hogy becsülete szenvedjen, de ha egy része gyáván megszökik a nélkül, hogy az ellenséget csak látta volna is, az egész hadsereg becsülete meg van bélyegezve.

vés is az, adják mindjárt és küldjék be azt az illető megyei és városi hatósághoz. E fölszólításomtól sikert várok, midőn nyíltan bizonyítom, hogy a hadsereg szolgálatai és igyekezetei, a melylyel magam is megyék, ezen ajándékokat megérdemlik. Biztosan remélem, hogy Pozsony és vidéke hölgyei elsők lesznek, kik a hadsereg terhes és mégis készséges szolgálataitól a hideg esős éjleekben szemmeláthatólag meggyőződhetnek és egy perczig sem fogják engedni, hogy azon magyar katoná, ki a nemzeti színeket viseli, szükségét szenvedjen elégséges fehérneműben, mi annyira szükséges az egészség fentartására.

Pozsony, 1848. november 11-én.

Csány László,
királyi biztos.

A honvédelmi bizottmány általánosan magasztalt méltá-
nyosság-érzetétől megvárom, ne kívánja többé tőlem, hogy
vitéz hadseregem becsületét föláldozzam, hanem hogy soraiba
csak oly csapatokat vegyek föl, melyek inkább érdemeljék a
honvéd nevet, mint a futócsőcselék gunynevét.

8. Az 5. és 6. pontokból következik a javaslat, hogy
Pozsonyt csak a hadsereg egy részével tartsuk megszállva, a
főhadiszállást pedig a hadsereg zömével más helyre tegyük
át, mely az ország védelmére és a hadsereg újjászervezésére
nézve több előnyöket nyújt.

E javaslatomat legközelebbi levelemben lesz szerencsém
benyújtani (következik az aláírás).

E levélnek éppen ellenkező eredménye volt, mint azt
szándékoztam; mert most Kossuth a honvédelmi bizottmány-
nyal és hadügyminiszteriummal együtt, a hadsereg megszilár-
dítására irányzott javaslataimnak és rendszabályaimnak még
határozottabban lépett ellenébe, mint előbb.

E kivonatok, melyek a Pozsonyból Kossuthhoz intézett
eredeti levélvázlatokból véletlenül rendelkezésem alatt álló
okmányokból vannak, bizonyítékokul szolgálnak. Az eredetiek
is mind magyarul írvák.

Görgey levele mutatja, hogy a hadsereg szükségleteit és
a föltételeket, melyek működésre képessé teszik, tökéletesen
ismerte. Midőn vegytani észlelőből hadvezérré lön, ez kato-
nai képzettségének eredménye volt. De levele fogalmazásánál
nagyon is befolyásoltatta magát a Schwechatnál előfordult
kedvezőtlen tünetek által és aszerint ítélte meg a hadsereg
akkori állapotát, mint azt egy rendes hadsereg alkatrészeinél
kell megítélni.

A mint hiba, ha katonai szervezések, a minők forradal-
makban előfordulnak, békés viszonyok közt keresztülvihetők,
azokat szervezési mintául venni, ép oly hiba, ha ezek föltétlenül
zsinórmértékül vétetnek egy forradalmi hadsereg alakításánál.

Ha Bonaparte, midőn mint hadvezér 1796-ban első
babérait nyerte, 30,000 emberének éppen nem sokat ígérő
kinézése által elijesztette volna magát, nem vivta volna ki
azon hirnevet, mely fokozatosan Franciaország uralkodó-
jává tette, de lángesze és merészsége, mint Thiers

helyesen megjegyzi, a forradalom lelke gyanánt pótolta hadseregének nagy hiányait. Görgey imitt-amott megczáfolhatatlan igazságokat és helyes érveket hoz föl, de ha az önkéntes zászlóaljkat és az azokból alakuló honvéd zászlóaljkat, mint szökevényből álló véderőket írja le, melyek e tekintetben a nemzetőri zászlóaljakkal versenyeztek, nem vette tekintetbe az ország rendkívüli állapotát, mely azt hozta magával, hogy a hadsereg egy része a rögtönzés jellegét viselje.

Görgey azt a körülményt sem vette levelében figyelembe, hogy a harcosok tömege, mely a horvátok vereségét vonta maga után, nem volt rendes katonaság és ha katonai értékek csekély volt is, mégis voltak dicséretes kivételek. Mily igazolt volt az önkénytes zászlóaljaknak honvéd-zászlóaljjakká történt alakulása, legjobban beláthatta Görgey abban a perczen, midőn hadtestét fegyelmezte és az áprilisi hadjárat alatt győzelemről győzelemre vezette.

A fennebb mondottakból kitűnik, hogy Görgey hadteste csapatainak működését csakis tökéletesen képzett osztrák tiszt szempontjából tekintette és ez tükröződött vissza nézetében, midőn javaslatait tette. Mi nagy fontosságot tulajdonitunk annak, hogy azok az egyének, a kik tisztí állásokban alkalmaztatnak, képzettségüket vizsgálva bizonyítsák be. De forradalomban és egy általános támadással szemben tisztí vizsgákról szólni, mint azokat a magyar hadügyminiszterium is elrendelte, a helyzet helytelen fölfogására mutat, valamint arra is, hogy a tiszték kinevezése az akkori tényleges körülményektől függvén, ezeket számba kellett volna venni.

Hogy egy 200,000 emberből álló hadsereg számára a tiszték szükséges száma is meglegyen, akkor elég volt, hogy derék altiszték legyenek készségben, kiket tisztekké lehetett kinevezni. Az altisztéknek nem lehetett elérhetlenné tenni az előléptetést, de idő sem volt tisztí vizsgákra.

Ha Görgey sorompóba lépett az uralkodó nepotismus ellen, azt csak a hadsereg jól fölfogott érdekében tette. De a nepotismus megszüntetésére nálunk nem lehetett gondolni. Pártfogolás mindig lesz a világon. Legfeljebb arra kell törekedni, hogy az minél kevésbé legyen káros az államra nézve. Nálunk a pártfogolási visszaélés minden időben divott, mint

sehol a világon. Oly esetek is gyakran fordultak elő, melyek a jogérzetet és az illetet sértették. Nem csak a magyar, de valamennyi forradalom jellemző tünete a czimkór, mely a demokrata elvek hirdetésével ellentmondásban áll. Pozsonyi időzése alkalmával levelekkel árasztotta el Görgeyt a honvédelmi bizottmány, melyek a hadseregre, annak állására és a legközelebb teendő rendszabályokra vonatkoztak. E mellett ő ismételve megpendítette azt a kérdést, nem volna-e jobb a diktatura behozatala, és kérdés, vajjon törekedett-e csakugyan erre? E tárgyról még részletesebben fogunk szólni a munka első kötetének befejezésénél.

Görgey levelei egyre ingerültebb hangot és keserű gúnyt árultak el. November 17-én levelet írt Kossuthnak az előléptetés ügyében, melyben néhány példa fölhozásával ismét keményen támadta meg az uralkodó nepotizmust. E levél így hangzik:

Pozsony, 1848. november 15-én.

„Tisztelt elnök ur!

— — — — —
— — — — —

A honvédelmi bizottság rendelete értelmében a törzstiszti állomások betöltésével alkalmas egyének kinevezése a hadsereg főparancsnoka és a kir. biztos, az alárendelt tisztségeké pedig az ezredek és zászlóaljok és a kir. biztos által terjesztetik föl.

E rendelet kivétköztet ugyan azon jogomból, melylyel ön, elnök ur ruházott fel, hogy századosi rangig magam nevezhessem ki a tiszteket, a századostól felfelé pedig magam tehessem meg a felterjesztéseket; de nem egyedül ez az, a mivel leginkább gondolok, hanem inkább a tapasztalás, hogy még ezen újabb rendelet sem tartatik meg, mint ezt Szász őrnagynak alezredességre való kinevezésénél kellett tapasztalnom.

Szász őrnagy Mannswörthből kissé gyorsan takarodott ki, az ellenség ellen legelőbb kirendelt zászlóalj egyik osztályát sorsára hagyván. Ez tény és igénytelen nézetem szerint elegendő ok arra, hogy előléptetésre ne ajánltassék. Ez a jó Szász őrnagy nem esett ugyanis a feje lágyára; azonnal beteg lett, a csú-

szárfürdőt kellett használnia Budán, rögtön oda is ment és ime, most már alezredes.

. A tiszti kinevezésekkel és előléptetésekkel átalán véteborzasztó visszaélések történnek. Ma pl. mondhatom visszavettségével olvasom a Közlönyben (a honvédelmi bizottmány hivatalos lapjában) öcsém kinevezését századosságra. Ő már honvéd főhadnagynak volt kinevezve anélkül, hogy ő vagy én tudtuk volna, miként történhetett ez, mert én őt csak nemzetőri hadnagygyá és egyszersmind hadsegédemmé lépttettem elő (mivel az önkénytes mozgó nemzetőrségnél igen jól használhattam őt), de erősen föltettem magamban, hogy érte ezentul semmi lépést nem teszek, mely csak távolról is a pártfogolás képét viselhetné. Én tehát nem tudom, kinek köszönheti fivérem az említett előléptetési és kedvezményt. Annyit azonban tudok, hogy mind a két előléptetés sehogy sincs rendén, valamint igen sok más oly dolog sem, és nagyon hajlandó vagyok azt gyanítani, hogy kivált utóbbi előléptetése semmi egyéb, mint jól kiszámolt kísérlet az én minden nepotismus ellen irányult határozottan ellenséges működéseim meghiusítására. Ez azonban épen nem zavar meg szándékomban.» — — — — —

Az ön ezredében előléptetett V. és H. huszárörmestereket kérem ezredéből egy másikba áttétetni, mert ők voltak azok, kik Gácsországbán, hogy legénységükkel Magyarországra térhessenek vissza, tisztjöknek száját betömték, magukkal vitték és ezáltal a legnagyobb katonai bünt követték el, noha hazaszeretetből. A haza jutalmazza buzgó honszeretetüket előléptetéssel, de a szolgálat szigorú kívánsága, hogy elmozdittassanak abból a csapatból, melyben csak a megjutalmazott engedetlenség veszélyes példái. — — — — —

A borsodi nemzetőri zászlóalj szolgálati ideje e hó 20-án véget ér és a legénység már 10-én haza kívánczozott. Csány László kir. biztos megkísérlette őket továbbmaradásra bírni. De ők ismételten kijelentették, hogy semmikép nem maradnak tovább, mert nem bolondok, hogy kedves életüket az utolsó 5 napban folyvást koczkára tegyék, miután a jó isten őket az ellenséges ágyutüzből kisegítette.

Ennélfogva legkevesébbé sincs okom e buzgó hazafiak távozását gyászolnom, de igen is van okom a sok jó fegyver és felszerelés veszteségét sajnálni. Én tehát megkértem a királyi biztos urat, hogy ez emberektől legalább a fegyvereket szedje el a hon védelmére, ha már az embereket elbocsátja. Ha ez sikerül, akkor többet nyertünk, mint veszítettünk, mert a 15. honvéd zászlóalj, amely itt Pozsonyban lézeng, azonnal megkaphatná a borsodiak fegyverét. — — — — —

(Következik az aláírás.)

Egy más levelében ezeket írja (Görgey Kossuthnak: «Bátor vagyok elnök urat ismét több nem helyes előléptetésre figyelmeztetni. Egy bizonyos Merci alantos tisztet az első honvéd zászlóaljból bajtársai azért, mert a parndorfi táborban, közvetlenül a támadás megkezdése előtt, rögtön betegnek tettette magát, el akarták küldeni a zászlóaljtól. Ő Pestre megy és ime századossá lesz a 18-ik honvédzászlóaljnál. Nemsokára az 1-ső honvédzászlóalj egy hadnagya főhadnagygyá lesz a 18-ik honvédzászlóaljnál, de Mercit ott találván, kijelenti, hogy e kinevezést el nem fogadja. Most a 18-ik zászlóalj tisztikara Merci bajtársasága ellen tiltakozást fog benyújtani.

A volt huszár altiszt B . . . i *) katonai felebbvalóját meglopta, és ezért tizszer föl s alá vesszőt futott, elcsapták a katonaságtól és most mind ennek daczára tiszt egy honvédzászlóaljnál.»

Görgey végre kimerítette az ideiglenes kormány türelmét, mely nem csak az ő hadtestéről, hanem a honvédelemről általában és az összes hadseregről is gondoskodni volt hivatva.

Azok a levelek, melyeket Görgey a honvédelmi bizott-

*) Hogy ez az akkori rendkívüli viszonyok közt lehetséges volt, nem annyira csodálatos, mint az a körülmény, hogy ugyanaz az ember az 1869-ben föllállított magyar királyi honvédségbe is beosztatott századosi ranggal. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy egy nagy tekintélyű férfiú mint jó tisztet különösen ajánlotta őt és ily ajánlásan alapult néhány kinevezés, melyeket meg kellett semmisíteni. Ugyanez az eset állott be a derék B . . . inél is, miután az illetékes körök előéletéről értesültek. Igen természetes, hogy azonnal le kellett mondania tisztii állásáról és ezután mint szerencsétlenül járt honvéd-százados csavargott az országban.

mányhoz intézett és a melyek némelyike keserű gunynyal volt fűszerezve, azt a kérdést is fölmerítették benne, miért nem mozdították őt el a parancsnokságtól és azt annak a körülménynek tulajdonította, mert Csány László is támogatta az ő javaslatait. Mi pedig azt hisszük, hogy levelei arról győzték meg Kossuth Lajost, hogy Görgey oly tábornok, ki egyedül képes a hadsereget rendben tartani, hogy rajta nem lenne könnyű tuladni, és az általa éppen most kinevezett főparancsnok elmozdítására annál kevésbé lehet gondolni, mivel Kossuth teljes bizalommal viseltetett iránta. Alig lehetett erre nézve nagyobb bizonyítékot fölhozni, mint azt, a mit Görgey Arthurrá nézve a november 9-ki délutáni képviselőházi ülésben tartott beszédében fölhozott, midőn jelentést tett pozsonyi utjáról és azokról, az indokokról, a melyek őt arra birták, hogy Windischgrätz herczeg hadseregét támadja meg. Ebben a beszédben Kossuth ezeket mondotta: «Mikor visszatértünk (t. i. Schwechatról) és Móga tábornokot az a baleset is érte, hogy lováról leesett és lábát erősen megsértette és a ki, mint azt a tiszta valósághoz képest mondanom kell, már előbb is igen beteg volt, sőt elbocsáttatásért és nyugalmaztatásáért is folyamodott, beláttam, hogy a szükség parancsolja oly kezekbe adni a hadsereget, a melyekben nemcsak a rendszeres hadműveletek és a fegyelem, hanem a sereg magyaros érzülete, nemzeti lelkesülése és elszántsága is lehetőleg biztosítva legyen. Bizalmam a volt ezredes, most tábornok Görgeyre esett (éljen), oly emberre, a kiért én, ha vagy a honvédelmi bizottmány, a melynek kezei közt most a kormány van, vagy a tisztelt ház, nem helyezne bizalmat benne, becsületemmel állok jól, hogy ha azt mondják neki: Uram! te többé nem leszel főparancsnok, hanem közvitész, a hazának ép oly hűn szolgálna (tetszés). Ezt azért mondom és becsületemmel kezeskedem érte, hogy ha a ház lépésemről, melynél fogva őt a főparancsnoksággal megbiztam, másképp rendelkeznék (fölkiáltások: helyesen történt), legkevesebb erkölcsi akadályt se érezzen, mert Görgey érzülete olyan, mint a magyar nemzet bármely tagjáé, mert nem gondol azzal, ha magas

polczra emeltetik, hanem azt teszi, mit hazafiúi kötelessége parancsol. Én a tábornoknak azt jósoltam, hogy ha kedvez neki a szerencse, a végzet fényes és nagy jövőt jelölt ki neki és azt azon meggyőződéssel jósoltam neki, ha minden körülmények közt a szabadság hű szolgája leend.» (Éljen.) Sokan azt fogják talán hinni, hogy miután még fiatal és rövid szolgálati idővel dicsekedhetik, a hadseregben elfogultság vagy bizonyos személyes ellenségeskedés fog mutatkozni parancsnoksága ellen, én örömmel mondhatom a háznak, hogy közte és a legtöbb parancsnok és magasb tisztek közt a legjobb egyetértés uralkodik. Ő most országunk határainak megvédésével, s egyszersmind hadseregünk szervezésével van elfoglalva» stb.

Kossuth e nyilatkozata Görgeyvel szemben tökéletesen kirekeszt minden ellenséges szándékot és föltétlen bizalmának kifejezése személye irányában, mivel Görgey akkor még semmit sem mutathatott föl, a mi arra jogosított volna, mert Görgey részvételét a Roth-féle hadoszlop elfogatásánál még sem lehetett hadvezéri tettnek nevezni. Minden, a mit róla tudtak, az volt, hogy igen erélyes és kitünő tiszt. Így tehát Görgeynek Kossuth bizalmát még csak ezentul kellett igazolnia.

Mielőtt Görgeyt Pozsonyban kifejtett ujjászervezési tevékenységében elhagyjuk és a honvédelem terén felmerült többi mozzanatokat és rendszabályokat tárgyaljuk, szükséges, hogy Bem Pozsonyba érkezéséről is szóljunk. Az agg lengyel tábornok Bécs leveretése után jött oda, hogy Kossuthnak följajánlja szolgálatát. Ez őt Görgey beleegyezésével Guyonhoz küldötte, mint tanácsadót, ki éppen Simunich altábornagy ellen működött. Bem*) visszatérvén, Görgeyvel hosszasan

*) Bem József 1795-ben Krakoban, Gácsországbán nemesi családtól született, a krakkói egyetemen nyerte kiképzését, hol kivált matematikai tudományokban kitűnt. 1810-ben az I. Napoleon által alapított varsoói hadapródkarba vétetett föl. Bevégzett tanulmányai után a lovas tüzérséghez lépett be, részt vett az 1812-ki hadjáratban és a francziák visszavonulásánál. Danczigba jött, hol tanusított vitézségeért Rapp parancsnokló tábornoktól a becsület légió rendjelét nyerte. A vár föladása után Bem Párisba tért vissza. Itt 1815-ben az ujjászervezett francia hadseregbe mint

beszélgetett. Görgey három évvel a forradalom után kiadott emlékirataiban szól azon benyomásról, melyet Bem rá tett s azt mondja, hogy ő Bemben olyasmit látott, mi őt egy vándor lovagra emlékeztette, ujdivatu

tüzértiszt lépett és 1819-ben századossá lőn. Tanítónak nevezetvén ki a varsói tüzériskolába, ott tudománya és jó előadása által tünt ki. Ezt az állást Bem politikai nézetei következtében elvesztette, és ezek miatt 1820. óta sok üldöztetésnek volt kitéve. 1825-ben leköszönt. Bem már előbb is irt jó értekezéseket a tüzérség szervezéséről, a congrève röppentyűkről (Weimar 1820.) és a lőpor előállításáról stb. Elbocsátása után gróf Potocki Ferencz jószágán építéssel, irodalmi és technikai munkálkodással foglalkozott.

Midőn 1830-ban a lengyel forradalom kitört, Bem Varsóba siett, hol őrnagygyá és egy lovas üteg parancsnokává neveztetett ki; az iganiei csata után alezredessé lett. Miután az osztrolenkai csatában heves kartácstűz által föltartóztatta az előnyomuló muszka hadoszlopokat, ezredessé és nem sokára a lengyel tüzérség főparancsnokává, végre midőn a lengyel hadsereg Varsónál összpontosult, tábornokká nevezetett ki. A szeptember 6. és 7. válságos napok alatt összes ágyuival részt vett a csatában, sőt 6-án 40 ágyuval egész a muszkák által elfoglalt Voláig nyomult elő, de mivel sem a gyalogság, sem a lovasság idejekorán nem támogatta őt, egyedül nem boldogulhatott. Midőn a lengyel hadsereg szeptember 7-én Prágába vonult vissza, Bem ágyuival a hidat tartotta megszállva, azonban 8. reggelén arra a hirre, hogy a muszkákkal abban történt megállapodás és Malachovszki parancsa következtében tüzérségével Modlinba kellett visszavonulnia. Varsó eleste után, Bem a lengyel hadsereg egy részével porosz területre lépett át, egy ideig mint a lengyel emigráció főnöke Németországban élt és végre 1832-ben Párisba ment. Itt a lengyel emigráció egyik pártjához sem csatlakozott, de folytonos tevékenységgel új meg új hatáskört keresett. 1833-ban Don Pedroval egy lengyel legió föllállítása fölött értekezett, de az emigrációban uralkodó egyenletlenség miatt — mi minden emigráció főbaja — ez nem jött létre. A következő éveket tudományos foglalkozásokkal és utazásokkal töltötte Portugálban, Spanyolországban, Belgiumban és Németalföldön. Az 1848. márcziusi napokban Bem Franciaországból Lembergbe és október 14-én Bécsbe jött, hol mint tudva van, a város védelmét Windischgrätz herczeg hadseregével szemben vezette. Ez kivált a Jägerzeile kijárásánál föllállított csillagsánczra vonatkozik, a hol személyesen jelen volt és erélyesen vitte a védelmet. Bécs eleste után sikerült elmenekülnie és Pozsonyba ment, hol az ott jelenlevő Kossuth Lajosnak, mint a honvédelmi bizottmány elnökének följánlotta szolgálatát. Miután a Simunich ellen működő Guyon ezredes oldala mellé mint tanácsadó küldetett, az erdélyi hadsereg parancsnokságával bízott meg,

forradalmi harczos alakban, kitől a harctéren nem sokáig tartó sikert várt a hazára nézve. Kivévén a bécsi forradalomban való résztvevést, előbb mit sem hallott Bemről, a mi igen valószínű, ha az 1831-ki nagyon tanulságos len-

mely akkor még ujjászervezésének első stadiumában volt. Mit vitt végbe Bem Erdélyben alig elégséges haderővel, azt munkánkban részletesen fogjuk előadni. Itt csak annyit jegyzünk meg, hogy az ő haditettei az összes katonai világ elismerését kiérdemelték. Bem rendkívül éleslátó, gyors fölfogású és tájékozási képességű férfiú, intézkedéseit rögtönözve tette és még a legválságosabb helyzetekben is hidegvérű és merész vezér volt. E katonai tulajdonságokon kívül Bem még a hadvezérnél annyira szükséges politikai jártassággal is bírt. Midőn a forradalmi magyar kormány Erdély meghódítása után a szász és oláh népfölkelés által elkövetett rémtetteket legszigorubb visszatörlet által akarta büntetni, Bem épen az ellenkezőt tette és általános bűnhocsánatot hirdetett.

Sokszor felmerült a kérdés, vajjon Bem mint nagy hadsereg vezére is hebizonyította volna-e tehettségét és erre némelykor tagadó lön a felelet. Mint nagy hadsereg vezére, Bem csakugyan nem jött abba a helyzetbe, hogy tehetéseit hebizonyítsa, de a lehetőség nincs kizárva, hogy azt, a mit ő Erdélyben tett, egy nagy hadsereg élén és nagy harctéren épp úgy vitte volna keresztül. Bem mint hadvezér oly tulajdonságokkal bírt, melyek ritkán találhatók egy emberben egyesülve. És aztán a hadicsel, melyet Nagy-Szebennél keresztül vitt és mely által egy csapással Erdély urává lett, nem tartozik a kis háborúk körébe. Legtalálókban jellemezte Bemet Haynau egykori táborkari főnöke, Ramming báró táborszernagy, a maga munkájában: „a hadjárat Magyarország és Erdélyben 1849. év nyarán“, melyben a többek közt ezt mondja: „Julius 31-én napkeltekor visszatérő kozák őrtáratok jelentették, hogy nagy ellenséges haderő közeledik Kereszturrtól Segesvár felé. Bem maga volt összes haderejével, mintegy 6—7000 emberrel és 12—18 ágyuval, ki Marosvásárhelyről Udvarhely felé tartott és épen szándékolt hadműveletét kísérlette meg a nagy merészséggel Megyesen át Nagy-Szeben ellen. Valóban igazságot kell szolgáltatni a vezérnek, ki alig fegyelmezett csapatokból álló kis haderővel, tulnyomó haderőktől körülvéve és napról-napra mindinkább szűkülő területre szorítva, mindig idejekorán és a döntő perczen jelenik meg, hogy jelenléte és példája által a csapatokat lelkesítse és a minden esetre egyenetlen harcot oly makacssággal és ügyességgel vezesse, a mennyire az e sok jó ut által átszelt hegyes országban lehetséges. Helyzetének előnyeit kiválóan tudja fölhasználni és csapatai rendkívüli mozgékonyasága által. (melyeket az ő tana szerint, hogy «az ellenséget lábakkal kell megverni, tanította) minden fenyegetett pontra, ha nem is tulnyomó, de elegendő haderőt tud vetni, hogy a hegyes terület előnyei által a küzdelmet fölvehesse és a

gyel forradalom történetét nem tanulmányozta. Tény az, hogy minden forradalomnál valamennyi országból szélhámosok és katonai jellemek nagy czimekkel és sokat ígérő tervekkel lépnek föl. Kevés hiányzott hozzá, hogy a hirhedt szélhámos Bradich, ki több udvart ámitott el mint rendkívüli követ és mint porosz osztálytábornoknak csapatszemlélt is

támadót majd itt, majd ott föltartóztassa. Ez ügyes és gyors hadműveletek által mintegy sokszorosítja haderejét és több ízben még döntő csatákat is vív. Valahányszor a szerencse és a haderők aránya ránézve kedvezőtlen, mindig el tudja kerülni a teljes vereséget és jó eleve visszavonul, egyik vagy más szárny felé, hogy a győztest rövid idő alatt ismét fenyegetse. Váratlanul és merészen jelenik meg mindig, midőn már megsemmítve hiszik és nem ritkán elébe megy a támadásnak, midőn legkevésbé lehetne gondolni. Így tette Segesvárnál is.» — E nagy képzett-ségű cs. kir. tábornok e megjegyzéseiben minden el van mondva, mi egy hadvezérnek hecsületére válik és őt legnagyobb képességében jellemzi. Egy másik, nem katonai író, ki bizonyosan nem áll abban a hirben, hogy Magyarországgal és 48-as forradalmával rokonszenvez, Levitsdenigg lovag Bemről a következőket mondja: «Mi Bemet egyszer tréfából egyenruhás Kunst Vilmosnak neveztük el, de megvalljuk, hogy vendégszerepe a Királyhágón túl minden szolgált katonát csodálkozásra ragad és csak azt sajnáljuk, hogy pompás tehetségeit nem királyi színpadon játszotta.» Ha azonban Levitsdenigg azt hiszi, hogy Bem nem volt royalista, nagyon téved. Midőn Görgey Komáromot fölmentette az ostrom alól Bem egy francia nyelven írt emlékiratot küldött Kossuthoz, melyben a módról szól, miként érheti el a földunai hadsereg Bécsét. Ebben az emlékiratban, melyről még utóbb szólni fogunk, Bem végül azt mondja: «És Bécsben a dynasztiaának békét fogunk szabni.» Miután Bem az osztrák és orosz hadtestek által a közreműködő szász és oláh népfölkelés segédelmével elnyomatott, főparancsnokká neveztetése következtében a már hibásan tervelt temesvári csata vezényletét vette át, melynek hasztalanul igyekezett jobb fordulatot adni, s a csata elvesztése után a Dembinski-féle hadsereg töredékeivel Lugosnál az ellenséggel megmérkőzni; mert a csapatok közt beállott demoralizáció következtében ez sem sikerült és így Oláhországba menekült. Amurat pasa név alatt a török hadseregbe lépett, s ennek újjászervezésével lett megbizva, de Ausztria és Oroszország faggatására Aleppóba belebbeztetett, hol 1850. év december havában meghalt. Bem teste, mely különben sem volt erős, romhoz hasonlított, 9 nehéz seb nyomait viselte. Más verzió szerint, a melyért nem kezeskedhetünk, az agg harczost lassan ölő mérég fosztotta meg életétől 1856-ban. Mint mondják, egy Omer pasa főhadiszállásán meghalt tisztnél leveleket találtak, melyek az ő ellene tervelt merényletet engedék sejtetni.

rendeztek tiszteletére, majdnem tábornokká lett. De jó eleve érkezett tudósítás és az állítólagos porosz tábornok több elkövetett szélhámosság következtében a pétervárad-i kazamatákban végezte pályáját, hol 8 évet kellett volna töltenie. De minő férfiú volt Bem, az 1848—49-ki erdélyi hadjárat mutatja. Tartós sikereket kivívni forradalomban igen nehéz, Bemre nézve ez kétszeresen nehéz volt, mihelyt az ügyek a magyarországi főharcztéren kedvezőtlen fordulatot vettek.

XXIII.

Tizenegy új honvédszászlóalj felállítása. — A 13. és 49. honvédszászlóalj felszerelése és tartalék-zászlóaljjá történt kijelölése. — A szerezredek toborzási kerületeinek megváltoztatása. — A tartalék-osztályok megszüntetése a szerezredeknel. — A Bocskay és Károlyi huszárezredek föllállítása és a lovasságra vonatkozó néhány rendelet. — A tartalék-lovas-századok áttétele más helyekre. — A táborkar és a műszaki csapatok szervezése. — Az idegen légiók. — Rendelet a kötelezőmunkaszűző honvédtisztek ellen. — Az írásbeli szolgálat egyszerűsítése. — A Ludovika-Akademia megnyitásához. — A haderő különböző részeinek összeolvasztása honvédhadsereggé. — Tiszti vizsgák. — Hadi főtörvényszékek föllállítása. — Egészségügy. — Hadastyánok ellátása. — Katonai intézetek.

A honvédelmi bizottmány és a hadügyminiszterium november havában a honvédelem terén valóságos lázas tevékenységet fejtett ki. A haderők gyűjtésének, szaporításának és tömegesítésének ideje elérkezett és oly módon használtatott föl, mi a jártas katonát csodálattal tölté el. Mintha csak a legnagyobb békében kellene hadsereget szervezni, midőn az ellenség már az ország határára lépett és javában dühöngött a fajháboru az ország belsejében, november hóban, a rendeletek végtelen sora adatott ki, melyek mind szervezési és igazgatási tartalmuak voltak.

A honvédelmi bizottmány és hadügyminiszterium mindek fölött azonban a haderők szaporítására és szilárdítására fordították leginkább gondjukat.

A honvédszászlóaljak 11-gyel szaporodtak, úgy hogy elérték az 53-as számot. E zászlóaljak alakításával a szabadcsapatok átváltoztatása honvédszászlóaljjá is megtörtént.

Az új zászlóaljak képződtek:

A 43. honvédzászlóalj Nyiregyházán.

» 44. » Szombathelyen.

» 45. » Sárváron.

» 46. » Somogyban.

» 47. » Csáktornyan, Zalában.

» 48. » Szabolcsban.

» 49. » Pesten.

» 50. » a Hunyady csapatból.

» 51. » a baranyamegyei önkénytes nemzetőrökből.

» 52. » } a Bocskay-gyalogságból.

» 53. »

A 13. és 49. honvédzászlóalj felszerelési és tartalék zászlóalja lón átváltoztatva pesti székhelyén. Mind a két zászlóalj kitűnő volt cs. kir. katonatisztek és jeles altisztekkel lett ellátva. Rendeltetésük az volt, hogy kiegészítsék a honi sorsyalog ezredeket és kiképezzék az ujonczokat az új honvédzászlóaljakhoz. Ha eléggé be volt annyi legénység gyakorolva, zászlóaljjá alakulva honvédtiszteket kapott, a folyó számmal együtt és elindított. Az egész szolgálat és begyakorlás szigorun és egészen úgy történt, mint a soredredeknel, mi nagyon igénybe vette a tiszteket, mert egy század 3—400 emberből állott. E tartalék- és felszerelési zászlóaljak fölállításának előbb és nem novemberben kellett volna történnie, mi által új zászlóaljak alakítása gyorsabban és kiképzésük nagyobb gonddal lett volna eszközölhető. E munka szerzője akkor a 13. honvédzászlóaljnál szolgálván, személyesen meggyőződött e rendszabály célszerűségéről, melyet azonban nem sokáig lehetett alkalmazni, mert e zászlóaljnak a visszavonulásnál Görgey hadtestéhez kellett csatlakozni.

E zászlóaljak rövid tevékenysége annál sajnosabb volt, mert november közepén azt a rendeletet vették a kerületi parancsnokok, hogy a fölösszámu ujonczokat új honvédzászlóaljak fölállítására Pestre küldjék. Így tehát elég anyag volt új alakulásokhoz. A kilátásban levő hadi eseményekre való tekintettel, a hadügyminiszter rendelete folytán, következőleg he-

lyezettettek át a magyar seregredek fő- és fióktoborzási kerületei:

- A 2. gyalogezred Pozsonyból, Nyitrára és Trencsénbe.
- A 19. Győrből Komáromba, Székesfehérvárra és Veszprémbe.
- A 31. Nagyszebenből Brassóba, Segesvárra és Dévára.
- A 32. Pestről Egerbe, Balassa-Gyarmatra és Jászberénybe.
- A 33. Komáromból Lévára, Radványba és Liptó-Szent-Mik-
- A 34. lósa.

Kassáról Miskolczra, Sátoralja-Ujhelyre és Ungvárra.

- A 37. Nagyváradról Gyulára és Szegedre.
- A 39. Debreczenből Nagy-Károlyba és Máramaros-Szigetre.
- A 48. Sopronból Szombathelyre és Zala-Egerszegre.
- Az 51. Kolozsvárról Deésre, Szilágy-Somlyóra és Beszterczére.
- Az 52. Pécsről Zomborba, Szegszárdra és Kaposvárra.
- Az 53. Eszékéről Pozsegára, Vukovárra, Zágrábba és Varasdra.

Ezen ezred beosztása a papíron maradt, mert sem a magyar kormány a területtel, sem a hadügyminiszter az ezreddel nem rendelkezhetett, mely, mint már tudva van, Pesten és Komáromban megtagadta az eskületételre nézve az engedmességet és Olaszországba küldetett.

- A 60. Eperjesről Lőcsére és Rozsnyóra.
- A 61. Temesvárról Aradra, Lugosra és Nagy-Kikindára (használóképen keresztülvihetetlen volt.)
- A 62. Maros Vásárhelyről Segesvárra, Fogarasra és Brassóba.

A tartalék osztályok október végére elrendelt föllállítása a seregredek számára novemberben ismét be lőn szüntetve, mert az seregredek most a 13. és 49. tartalék- és fölszerelési zászlóaljnak legénysége által egészítettettek ki és a magyar hadsereg összes alkatrészének egybeolvasztása, minden különbséget megszüntető közös egységgé, állott a küszöbön.

A kormány a harcsterék természetére s a magyarság lórátermettségére való tekintettel különös gondot fordított a honvéd lovasság szaporítására. Ennél fogva novemberben a fennálló egy osztály önkényes Bocskay lovascsapatból az Olaszországban levő 5. huszár ezred ujjaalakítása határozottatott el, s e mellett Bocskay név alatt föllállítandó honvéd huszár ezred szervezése is elrendeltetett. Harmadik volt a «Károlyi» nevet viselő, me-

lyet gróf Károlyi István állított föl és csak pestmegyeiekből alakult.

Nehogy a különben is gyenge létszámu régi huszárezredek legénységüknek a gyalogsághoz való áttétele által még inkább gyengítettessenek, a honvédelmi bizottmány az illetén áttételek szigorú eltiltását hagyta meg és a hol ezek már megtörténtek, megparancsolta, hogy a legénység rögtön helyezettessék vissza.

Kossuth az ujonczok kiképzésére és a lovak idomítására nézve november 27-én rendeletet adott ki, mely arra vonatkozott, hogy az téli időben is háborítatlanul történjék. Kossuth tehát mindazokat a hatóságokat, melyeknek törvényhatósági körében a föllállított lovas tartalékszázadok feküdtek, fölszólította, hogy két hét alatt a hadügyminiszteriumnak jelentést tegyenek, hol és minő helységeekben vannak fedett lovariskolák vagy tágas csűrök és színek, a melyeket csekély átalakítással lovariskolákká változtathatni.

Miután a dunántuli megyék az ellenséges betörésnek inkább ki voltak téve, a hadügyminiszter a tartalékszázadok áttételét a rendes huszárezredeknel elrendelte és ezek a következő állomásokat kapták:

1. huszárezred Kecskemét.
2. » Békés.
3. » Czegléd.
4. » Nagy-Várad.
5. » Duna-Földvár.
6. » Mező-Kövesd.
7. » Nyíregyháza.
8. » Kecskemét.
9. » Debreczen.
10. » Félegyháza.
12. » Gyöngyös.

Az új ütegek föllállítása rendkívüli gyorsasággal folyt. A loállitás is nagyon gyorsan ment végbe, miután a loállítási főügyelő, akkoron Répásy ezredes, lóvásárlás végett több tisztet küldött az ország minden vidékére. Együttal minden lóbirtokos polgár föl lett szólítva, hogy lovait készpénzért az állam rendelkezésére bocsássa. Egy huszár ló ára 110, nagyobbé 120 fítra szabattott. Két nappal később, november 13.

a rendelet kiegészítéseül a lovak vásárlása és állítása 37 városban és helységben el lett rendelve.

A lovasság számára való állítás előmozdításául Répásy ezredes november 14. a hadügyminiszter nevében tényleges és nyugalmazott tiszteket nevezett ki az ujonczok kiválasztására, még pedig:

1. Pesten, Neumann nyugalmazott századost a 8. sz. huszárezred tartalék századához Keskemétre. (November 20-án Hód-Mező-Vásárhelyre tétetett át.) Szabó leköszönt lovas hadnagyot a 3. huszárezredhez Czeplédre. 2. Eger. Déssy hadnagyot a császár huszárok ezredében Békésen. 3. Hód-Mező-Vásárhely. Szabó nyugalmazott századost a 2. huszárezredtől Hód-Mező-Vásárhelyen. 4. Sáros-Patak. Láborszky nyug. huszár századost a 4. huszárezredtől Nagy-Váradon. 5. Munkács. Petrovich nyug. századost a 6. huszárezredtől Mező-Kövesden. 6. Nyíregyháza. Velbanovszky nyug. századost a 9. huszárezredtől Debreczenben. 7. Kassa. Schrammel nyug. lovas századost a 10. huszárezredtől Félégyházán.	valamennyi tartalék lovasszárad az illető helyen összegyűlt ujonczokból egyenkint 400 embert válasszon ki és küldjön azonnal el: 5' 2" — 5' 5" —

Az illető tisztek naponként 2 forintot és utazási költséget kaptak az állam részéről.

Miután a három főfegyvernem szaporításáról és szilárdításáról ekép gondoskodva volt, a táborkar*szervezése kezdetett meg. A táborkari főnöknek kinevezett Vetter*) tábor-

*) Doggenfeldi Vetter Antal, egy cs. kir. alezredes fia, 1803-ban július 3-án Velenczében született és 1815. év ápril 17-én a bécsujhelyi katonai akadémia tanítványául vétetett föl, honnan 1823. szept. 18. mint zászlótartó (Fähnrich) a cs. kir. 38. sorgyalogezredbe osztatott be. 1832-ben alhadnaggyá neveztetett ki a 27. cs. kir. sorgyalogezredbe, egyidejűleg tanárrá lón a gráci hadapród iskolában, melyben 13 évig felváltva matematikát, katonai mértant, erődítést, fegyvertant és a gyakorlati szabályokat a legjobb sikerrel tanította. 1835-ben főhadnaggyá lépett elő a 19. cs. kir. sorgyalogezredben és 1839-ben alszázados lón a báró Mátyássy nevét viselő cs. kir. 37. gyalogsorezredben, melyben 1841-

nok, november 14-én minden tényleges szolgálatban lévő tiszttól megkívánta a szükséges minősítést, s több nyelv tudását és e minősítéshez szükséges bizonyítványok előmutatását azoktól, kik a táborkarba be akartak lépni, melyeket a hadügyminiszteriumhoz szolgálati uton kellett beküldeniök.

ben százados és 1846-ban őrnagy lett. Mint ilyen a 3. zászlóalj parancsnokságát vette át ezredében, mely Nagy-Váradon állomásozott. 1848-ban alezredessé lépett elő és Lembergbe kellett volna mennie az ezredhez, de mivel zászlóaljja a rácok ellen küldetett, állomásán megmaradását kérte, hogy zászlóalját az ellenség ellen vezethesse, mit meg is engedtek neki. Zászlóaljával a déli harczterre indult, hol több alkalommal, jelesül 1848. szeptember 2-án a perlászi rácz tábor bevételénél, mint a gyalogság parancsnoka, vitézsége és határozottsága által különösen kitűnt. Miután a hánsági hadtestet mint ezredes vezényelte, október vége felé Pestre hivatott, hogy a magyar táborkar szervezésének előkészületeit megtegye, melynek főnökévé neveztetett ki novemberben. Midőn decemberben Mészáros hadügyminiszter a gróf Schlick altábornagy ellen működő hadtest parancsnokává lőn, Vetter ideiglenesen a hadügyminiszteri teendőket végezte és midőn a kormány és az országgyűlés Debreczenbe költözködtek, Kossuth rá a főváros polgári és katonai hatalmát ruházta. E válságos időben Vetter rendkívüli tevékenységet fejtett ki, mert a csapatok számára ki kellett neki dolgozni minden visszavonulási intézkedéseket és valamennyi katonai intézetről gondoskodnia, a melyeket a honvédelmi bizottmány rendeletének értelmében a Tiszán túl biztonságba kellett helyeznie. A polgári és katonai hatalom kezelése közben december utolsó napjaiban, tapintatossága és tanusított nyugodtsága által lényegesen járult a bizalom fenntartásához a haza ügye iránt és a rend példás volt alatta a fővárosban. Elnöksége alatt tartatott azon haditanács Görgey Arthur és Klapka György őrnagy jelenlétében, a melyben a hadsereg további hadműveleteinek terve készült. Debreczenbe érkezvén, Vetter itt a hadügyminiszteriumot rendezte be, melynek kiterjedt tevékenységét báró Stein ezredessel nemsokára megalapította és midőn Mészáros a Kassánál szenvedett vereség után Debreczenbe jött, Vetter a táborkar ügyeit vezette. 1849. év márczius elején Vetter altábornaggyá neveztetett ki és egy országgyűlési határozat folytán, némely hadosztály kivételével az összes magyar hadsereg főparancsnokává lőn, és Tisza-Füredre ment. Visszaemlékezvén Dembinski előbbi főparancsnok ellen szívre hozott pártütésre, mely nem volt helyes mód eltávolításának keresztülvitelére, Vetter a főparancsnokság átvételekor, azonnal a tábornokok bemutatásánál, erőyes szavakban hangsúlyozta, hogy mit vár tőlük. Ekkor lépett elő Damjanich és kinos jelenetet idézett elő, minek az lett következése, hogy Vetter igen erős felindulásból hirtelen megbetegedett és a főparancsnokságot ideiglenesen, de valóságban mindenkorra, kénytelen volt átengedni Görgey-

A táborkar szervezésével november közepén a műszaki csapatok föllállítása is megkezdett. Mindenek előtt két honvéd utász-zászlóalj föllállítása rendeltetett el, az egyik Szottfried őrnagy parancsnoksága alatt Pesten, a másik Kazinczy Lajos parancsnoksága alatt Pozsonyban. A pesti zászlóalj I., a pozsonyi II. számot viselt. E két utász-zászlóalj föllállításával egyidejűleg a már november elején hirdetett utász tanfolyam is megnyitott, melyben oly egyének vehettek részt, kik a szükséges előismeretekkel bírtak, vagy valamely tapasztalati gyakorlottság által ez ágra hivatva voltak és theoretikai kiképzés nyerése és e karba fölvétel végett folyamodványaikat Szottfried őrnagyhoz adták volt be, ki e tanfolyam igazgatásával meg volt bízva.

nek, mivel Debreczenbe kellett magát vitetnie, hol igen veszedelmes epe-lázba esett, mely őt április végéig ágyba szegte. Junius végén Vetter a déli hadsereg parancsnokságát vette át, Jellachich bánt Hegyesnél erősen megverte és Péterváradot fölmentette. Midőn a magyar forradalom vége felé járt, Vetter Radnán volt. Percziglen sem kételkedt a fölött, mi történnék vele, ha magát a világosi fegyverletételnek alá vetné, s így személyes biztonságáról gondoskodott. De azonnal nem mehetett külföldre, és 1850. év május haváig elrejtve maradt és azután egy grófhoz segélyével Hamburgba jutott. A külföldön, jelesen Angliában, hosszabb ideig élt, hol néhány évig egy magán katonai iskolában — minő ott több van — harczászatról tartott fölolvasásokat, azután Franciaországba, Olaszországba és Svájcba ment. Vetter mindig katonai tudományokkal foglalkozott, melyek nála első sorban állottak és egész valója a régi komoly katonát árulta el, a minőket a forradalom nem kedvel. De Vetter ép úgy a cs. kir., mint a magyar hadseregben nagy tiszteletben állott és azon kevés magyar tábornokok egyike volt, kik minden körülmények közt engedelmeskedni tudtak. Egészben véve Vetter legbecsületesb jellemű ember, alaposan képzett tábornok, jó és határozott vezér, szigorú főnök és barátságos bajtárs volt. Az 1867-ki amnesztia után visszatért Magyarországra, hosszabb ideig Pozsonyban, utóbb pedig Budapesten lakott. Midőn 1869-ben az új védtörvény elfogadása után Andrásy Gyula gróf egybehívta ama bizottságot, mely a honvédelmi miniszterium irodájában megkezdte az előmunkálatokat a magyar kir. honvédség és annak hatóságai föllállítására, Vetter mint szakértő szintén meghívott. A bizottság tagjai voltak: e munka szerzője, mint a honvédelmi miniszterium vezetője, Aschermann akkor e miniszterium titkára és mint szakértők Vetter és Schweinitz gróf. A bizottság előtt többnyire kész tervezetek feküdtek, melyeket az tárgyalás alá vett. 1882. év július 26-án barátaitól és bajtársaitól mélyen gyászolva, erősen hányatott élete 78-ik évében meghalt.

November 19-én a hadkerületek parancsnokai az első utászkarai zászlóalj gyorsabb föllállítása czéljából ily egyéneknek a honvédek közt való kiválasztására és Pestre küldésére rendeletet kaptak.

A pesti egyetemen katonai előadások tartattak és ideiglenes katonai tanárok neveztettek ki: Szotzfried Nándor őrnagy az utász szolgálatról, Hartmann József százados a katonai szolgálatról, Bognár György főhadnagy az elemi harczászatról, Vasvári Pál (díj nélkül) hadi történelemről, Glembay a rajzban, Friedrich a vívásban. — Az általános támadással szemben ily rendszabályokat hozni, a katonai tudományok terjesztése czéljából, mégis ritka nyugodtságot és lélekjelenlétet tanusított.

November vége felé a hidászkar szervezése is megkezdett, és e végből a hadügyminiszterium részéről valamenynyí zászlóaljparancsnok parancsot kapott, hogy erős testalkotású újonczokat, kik vagy halászhajósok vagy molnárok, válasszanak ki és küldjék Péterváradra a 39. sorozatba, a hol további rendeltetésükre nézve már intézkedések tétettek.

Mialatt a külön szabad csapatokat egyenkint honvédszászlóaljakká alakították át, az idegen légiók föllállítását is megkezdették. E rendszabállyal, mely sok pénzbe került az országnak és kivéve a vitéz lengyel légiót, kevés hasznot hozott, az alkotmányért való harcz legelőször azonosította magát a forradalommal.

Első volt a lengyel légió föllállítása. November 18-án Wysocki őrnagy 2 századot állított föl. E légió ereje eleinte egy gyalogzászlóaljra és egy ágyú-ütegre volt tervezve; november 26-án tartotta a légió első 300 embere a muzeumtéren zászlószentelését nagy néptömeg jelenlétében. Ruttkayné asszony, Kossuth nővére volt a zászlóanya. A magyar és lengyel fölírással s mind a két nemzet színével ellátott zászló felszentelését Sámuel Lajos belvárosi plébános végezte.

Alig léptek a lengyelek nagyobb számban hazánkba, hogy katonai testté alakuljanak, már is felszínre kezdtek jutni közöttök ama tulajdonságok, melyek hazájok vesztét maguk után vonták. Az irigység, a cselszövő és gyanúsítási hajlam,

villongásokra és sajnálatos merényletre vezetett, mely épen egyik legkitünőbb honfitársuk ellen volt irányozva. Bemnek magyar szolgálatban való alkalmaztatása ellen több lengyel Kossuthoz fordult, s miután ő ezeket figyelmére nem méltatta, egyik fiatal lengyel, bizonyos Kolodzeyski, Bem szállására ment és pisztolyt süttött rá, azonban csak könnyű sebet ejtett rajta. Ez eset nagy fölindulást szült a fővárosban, a merénylet elfogták; a lengyelek azonban röpiratot adtak ki ily czim alatt: „Az áruló Bem elleni merénylet.” Ebben a merénylet mint a szabadság vértanuja volt rajzolva, Bemről pedig az volt mondva, hogy ő Osztrolenkánál áruló volt, otthon pedig panszláv izgató és Bécsből a döntő pillanat előtt fekete-sárga fedezet alatt szökött meg. Nem akarjuk e szennyröpiratban foglaltakat terjedelmesen előadni és a lengyel cselszövényt jellemző emez epizódot csak azzal a megjegyzéssel rekesztjük be, hogy Bem kieszközölte az örvöngő fiatal merénylet büntetlenségét.

A Bécsből menekült aulistákból és technikusokból egy 100 főnyi német légió alakult Erdélyben, mely Bem alatt igen vitézül harczolt és a forradalom végeig egy harmadrészre olvadt le.

Nagyon meg kell különböztetni ezt a legiót a Giron rajnai porosz gyáros által föllállított ugynevezett német legiótól, mert ez mindenféle nemzetbeli egyéneket foglalt magában és halálfejet viselt jelképül kalapján. E halálfejes hősöknek nem lett volna szabad megkegyelmezni és magától érthetlőleg kegyelmet el nem fogadni, de a légió nagy része már az első visszavonulási csatákban elfogatta magát. Eleinte egy zászlóalj állítottott föl. Később még visszatérünk e légióra, melyet Görgey Arthur mint hadügyminiszter tett felterjesztésre fölosztatott.

Az olasz légió föllállítása későbbi időre esik és arról külön fogunk szólni.

Egy tirol-i vadász szabad csapat, melynek ugyan minden tagja nem volt valószínű tirol-i, is állítottott föl, a melynek parancsnoka, Szöl, egykori cs. kir. katonatiszt volt. Ez a Pestről történt visszavonulásnál hadsegédével kissé elkészt,

egy dzsidás őrzőjét utólérte és elfogta, mire Windischgrätz mindkettőt azonnal agyon lövette.

Sok honvédtiszttel, kik a haza válságos helyzetében abban tetszelegtek, hogy a főváros utczáin sétálgattak, ahelyett, hogy csapataikhoz mentek és szolgálatot tettek volna, nagy bajuk volt a katonai hatóságoknak. E szomorú jelenségre vonatkozólag november havában nem kevesebb mint három rendelet jelent meg; egyik a honvédelmi bizottmánytól, mely azt mondotta, hogy miután még mindig igen sok honvédtiszt tartózkodik Pesten, minden hivatalos foglalkozás nélkül és a helyett, hogy állomásán működnek, ezeknek meghagyatik, hogy rögtön térjenek vissza zászlóaljaihoz, ellenkező esetben mint ellenszegülőket a haditörvények szigora fogja nyilvánosan sújtani. Pándy Sámuel honvédkerületi parancsnok utasítást kapott, hogy a Pesten időző honvédtisztek névsorát hetenkint küldje be a nemzetőri tanácshoz. Egy más rendeletet a hadügyminiszter adott ki, melyben valamennyi honvéd gyalog- és lovas-tisztet azzal az intéssel szólított föl állásaik elfoglalására, hogy azokat különben elvesztik. Egyszersmind elrendelté Mészáros, hogy valamennyi honvédtiszt köteles két hét alatt állomásán megjelenni. A hadügyminiszter által november 24-én kibocsátott rendelet ugyan e tárgyban következőleg hangzott:

Mindazon alantás tiszt urak, kik ezredüket, illetőleg zászlóaljukat szabadsággal vagy bármi szin alatt rövid időre elhagyták és h u z a m o s a b b i d ő t a távol vannak, ezenel komolyan fölszólíttatnak, hogy az illető parancsnokok által is közhirre tett ezen rendelet keltétől számítandó egy hét alatt állomásukra menjenek kötelességük teljesítésére, ellenkező esetben a magyar hadseregből el fognak bocsáttatni és állásaik érdemteljes tiszteknek fognak adatni.

A nemzetőri tanács kényelmesebb és könnyebb kezelés tekintetéből november végén a honvédelmi bizottmány parancsára Pestről Budára, a hadügyminiszterium épületébe, tétetett át. És mivel a honvédség ügyeit a hadi készülődések tartama alatt, mérvadó körök akkori nézetei szerint, nem lehetett a hadügyminiszterium szakmáiba olvasztani, ennél fogva azok az egyének, kik a honvédhadsereghez tartoztak és a nemzetőri

tanács hatásköre alá estek, további intézkedésig csak a nemzetőri tanácshoz fordultak.

A hadügyminiszter november 22-én a megnyitandó Ludovika-Akadémiára nézve, nehogy idő pazaroltassék, az országgyűlés jóváhagyása reményében, a következő hirdetést bocsátotta ki:

A Ludovika akadémiának 1849. január 7-én kell megnyitni. A felveendő növendékek száma 50-ből fog állani, kik közül egy harmad alapítványi díjakkal lesz ellátva, a többi növendékek mindegyike évenként 50 ezüstforint tandíjat fizet.

A fölvételre a következő minősítés szükséges:

1. A meghaladott 14-ik életkor; ifjabbak csak rendkívül ritka esetekben vétetnek föl. Az előrehaladottabb kor nem szolgál akadályul.

2. Egészséges erős testalkat, éles látással és hallással.

3. A magyar nyelv tökéletes birása.

4. Olvasható írás és némi fogalmazási tehetség

5. A földleírás, világtörténelem és vallás tudása.

6. Jártasság számtanban, kivált egész számokkal és törttekkel, arányokkal és gyökkivonásokkal, a betűszámtan és mértan előismerete, rajzolás és idegen nyelvek tudása, különösen ajánlók. Egyébiránt minél több művelődést és tudományfejlődést bir a kérelmező felmutatni, annál biztosabban számíthat fölvételre.

A fölvételért versenyzők tudományos kiképzésekre nézve január 4-én az említett hadi akadémia vizsgatermében nyilvánosan tesznek vizsgát és az e szerint mutatkozó eredmény és a benyújtott iskolai bizonyítványok megvizsgálása után föl vagy föl nem vételök fog bekövetkezni.

Ennélfogva azok a szülők, kik fiaikat ebbe a hadi akadémiaiba föl akarják vétetni, illető folyamádsáikat az iskolai és orvosi bizonyítványokkal, a megtörtént beoltásról és egészségi állapotukról, keresztlevelekkel, valamint annak határozott kijelentésével, a három osztály melyikébe kívánják fiaikat beadni, legfeljebb f. év december 20-ig küldjék be a hadügyminiszteriumhoz. Továbbá ne mulasszák el fiaik ide küldését úgy rendezni, hogy azok január 4-én reggel multhatatlanul megjelenjenek a hadi akadémia vizsgatermében és már egy nappal

előbb az aligazgatónál a hadügyminisztérium épületében jelentkezhesenek.

A Ludovika Akadémiában, mely «magyar hadi főtanoda» nevet kapott, következő személyzet neveztetett ki:

Főigazgatóul: Luberth János, 53. szerezdbeli ezredes. *)

Aligazgatóul és utólagos jóváhagyás reményében alezredesül: Petzelt József, alezredes és egyetemi tanár.

1-ször. Az igazgatóságnál kapitány, hadbíró, hadijogtanár és könyvtárnokul: Vargay Károly, ügyvéd s egyetemi könyvtári tiszt.

2-szor. Tanárocul, tanítócul és tanító mesterekül, földrajz-, álladalom és földtérten előadására: Hartmann József, honvéd-százados.

Gyalog-szolgalat, ügyesítés és fegyvergyakorlás előadására: Schönevitz Frigyes, százados a 9-ik honvéd-zászlóaljban.

Szám-, betűszám- és mértan előadására: Mück, utász hadnagy.

Térképrajz- és tervírás tanárául: Jancsó József, egyetemi segéd.

Vezető, gyűjteménytári felügyelőszolgául: Vitkai Pál.

3-szor. A kórháznál főorvosul: Horner István, a gyöngyösi hasonszenvi kórház orvosa.

Al- és seborvosul: Gárdos János.

Főápolóul: Iring Károly.

4-szer. Gazdászati üzletnél főhadnagyul és gazdászati tisztül s egyszersmind pénztári ellenőrül: Mihanovics Boldizsár, nyugalmazott alhadnagy.

Számvevőül és pénztárnokul: Hornig Frigyes, vaspályai pénztári tiszt.

*) Luberth ezen kinevezése, vagyis inkább annak elfogadása általa, nem igen könnyen magyarázható meg, mert a mint olvasóink tudják, az ő ezrede az ő parancsnoksága alatt július havában, ép úgy Pesten, mint Komáromban az esküt a magyar alkotmányra letenni vonakodott és ép azért a hadügyminisztérium által Bécsbe és onnét Olaszországba rendeltetett. Talán az ezredes ezredétől eltérő nézetben volt. Hogy Luberth a maga állását november végén el nem foglalta, azon nincs mit csodálkoznunk, mivel a körülmények annyira változtak, hogy alig lehetett a Ludovika akadémia megnyitására gondolni. Megjegyzésünk egyéb-iránt kirekesztőleg csak Luberth kinevezésére vonatkozik.

Számvevői segédül: Bottlik Márton.

Irnokokul: Sréter Gusztáv ügyvéd, Bobits Pál, Tóth Móríc.

Irodai szolgál: Dallos János.

Ezen kinevezések és előléptetések rang és illetményre nézve folyó évi december hó 15-étől számitandók.

A kinevezett egyének arra figyelmeztettek, hogy kinevezésük az első mint próba évre csak ideiglenes, melyet teljes meglegedéssel betöltvén, hivatalaikban állandóan megerősítetnek.

A Ludovika néhány nappal előbb, mint az a fennebb említett rendeletben ki volt téve, nyitattott meg. A cs. kir. hadsereg bevonulásakor, Windischgrätz herczeg alatt, azonnal megszüntetett, a növendékek egy része szüleikhez visszaküldetett és az épület katonai kórháznak alkalmaztatott.

November 27-én Magyarország minden haderejének összeolvasztása hadsereggé rendeltetett el, a honvédelmi bizottmány következő parancsa által :

1-ször : A fölállítandó magyar hadsereg ereje 200,000 emberre tétetik (ez már július 11-én országgyűlési határozat által történt.)

2-szor : Miután a hadsereg minden része az alkotmányra az esküt letette és a törvények értelmében a nemzet színeit vette föl, az egykori seregredek és újonnan fölállított honvédszázaljak közt minden különbség megszűnik és annak minden része egy közös dicsteljes elnevezést, a magyar honvéd hadseregét veszi föl s így egy egészet képez.

Ezzel a rendelettel a seregredek tulajdonosai megszüntettek.

Noha Magyarország haderejének minden részei összeolvasztása egy egységes honvédhadseregbe el volt rendelve, a kormány még sem ingatta meg a régi seregredek szervezését. Az ezredbeli köteléket azoknál egész 1849. évi május haváig meghagyta és még inkább örködött a fölött, hogy a legénység ezredeinél megmaradjon. Egy régi ezred hagyományait nem lehet egyszerre halomra dönteni. Ezt a honvédelmi bizottmány igen jól tudta és Kossuth minden esetre helyesen cselekedett, midőn a régi csapatokkal szemben minden alkalommal kiméletesen, multjuk tekintetbe vételével és magash

katonai érdemek szerint járt el. Ezek képezték a honvédhadsereg magvát, és a seregredek fölosztását honvédzászlóaljakká csak akkor lehetett megkezdni, miután az újonnan alakított zászlóaljak a hadjárat által harczedettebbé és bensőleg szilárdabbá lettek.

De az összeolvasztás dacára is a régi seregredek és azok zászlóaljai magukat egykori tulajdonosaik nevéhez képest nevezték. Kivált a régi huszárok voltak azok, kik az új huszárokat gunynevekkel is illették. Még elnevezésüket sem feledehték a régi gyalogosok és huszárok és így nevezték őket a forradalmi háború végéig: Miklós, Sándor, Ferdinánd stb. huszároknak és a gyalog zászlóaljakat Dom Miguel, Ferencz Károly, Schwarzenberg stb. gyalogságnak. A régi katona jellemében rejlik az, hogy fiatal csapatokkal szemben, ha azok velük ugyan egy érdemeik is, még is rátartós. De különös tünemény volt az, hogy fiatal huszártisztek, kik a törvényes időn kívül neveztettek ki azokká és régi huszárseregredekbe osztattak be, új egyenruhájukra fekete sárga zsinórt varrattak, hogy őket rendes seregredek tisztjeinek tartsák. Végre még hangsúlyoznunk kell azon körülményt is, hogy épen a régi huszár seregredeknel a német vezényszavak egész Világosig alkalmaztattak

Hogy miképen gondoskodott a magyar kormány arról is, hogy a sorkatonaság csorbitatlan maradjon, azt egy rendelet is bizonyítja, melyet a honvédelmi bizottmány november 19-én — tehát a magyarországi fegyveres erők részeinek összeolvasztása előtt — kiadott, s melyben megtiltotta az átlépést a seregredekből a honvéd zászlóaljakba, rámutatva azon körülményre, hogy a sorgyalog és lovasegredek az országban anélkül is egyenlő lábra vannak állítva és a háromszinű zászló alatt ugyanazon haza szent érdekeiért viselik a fegyvert. Ezen rendelet magában foglalta a megelőző rendszabályokat a sorkatonaság és honvédesapatok összeolvasztása előtt.

Kossuth a november 21-én Verbászról megérkezett, az egykor Sándor muszka czár nevét viselő 2-ik sorgyalogezred zászlóaljai fölött nagy szemlét tartott az újépületben, hol is Kossuthnak a tisztekhez német nyelven és Besze

Jánosnak a legénységhez tót nyelven tartott beszédével végződött és többszörös «éljen» kiáltások által több ízben felbeszakasztatott a szemle. Szemle után, melynél nagyszámu közönség volt jelen, a legénység három napi ingyen zsoldot kapott, az altisztek közt pedig az ezrednek az egységes honvédseregbe történt beolvadása jeléül honvéd atillák osztattak ki.

A hadügyminiszter a honvédelmi bizottmány meghagyásából hirdetést bocsátott ki a tiszti előléptetésekre nézve, melynél fogva ezentul a honvéd tiszti állások kirekesztőleg csak katonai szolgálatban kitünt egyének által töltsenek be, kik vagy seregredeknel, vagy régibb honvéd zászlóaljoknál szerezték érdemeiket. Aki a hazának fegyverrel akar szolgálni, minthogy a magyar állam viszonyai minden egyes ember szolgálatát anélkül is igénybe veszik, fogjon fegyvert mint közhonvéd és érdemelje ki az előléptetést, mert ilyennek föltolni magát a férfiu szerénységgel nem áll összhangzásban.

A fennebbi rendelettel együtt egy másik is adatott ki, melylyel behozta a hadügyminiszter Görgey javaslata értelmében a tiszti vizsgákat. Mindenki, ki a hadseregben tiszti állomásra vágyott vagy előléptetésre igényt tartott, minősítésére nézve egy vegyes bizottság előtt vizsgát volt kénytelen tenni és gyakorlatilag is megvizsgáltatni. Ezen bizottság tagjai voltak: Pándy Sámuel alezredes, az első honvéd kerület főparancsnoka mint elnök, Szottfried Nándor őrnagy, Hartmann százados és Molnár főhadnagy.

A vizsga tárgyaiul a következők jelöltettek ki:

1. A szolgálati szabályok, a honvédség részére kiadott enemü munkából.
2. A gyakorlati szabályok, a nemzetőrség részére kiadott munka 2., 3., 4. és 5. füzetéből.
3. A beligazgatásból a századoknál, Melcer tábornoknak «a gyalog közkatona oktatása» czimü munkájából.
4. A hadi tudomány, az Olmüczben megjelent «tábori oktatás a gyalogság, lovasság és tüzérség számára» czimü könyvből.
5. A szolgálati levelezés.
6. A számolások összeállítása.

A vizsga a két utóbbi tárgyból a bizottság saját bírálatára volt hagyva.

A követelések, melyeket a tisztségre vágyók iránt támasztottak, valóban nagyon szerények voltak, de mindenesetre előkészülést igényeltek, mire a csapatnál szolgáló honvédeknek nem volt idejük. Örülni kellett, ha idővel jól begyakorolt csapatbiztosok váltak belőlük.

Nézeteinket ily rendkívüli körülmények közt és közvetlenül nagy háboru előtt e tisztvizsgákról már kimondottuk s még csak azt kell megjegyeznünk, hogy ezen rendelet papíron maradt csak és sohasem vitethetett keresztül. A tisztek nagy számánál fogva, kikre a rohamosan növekedő hadseregnek szüksége volt, minden egyént kineveztek, ha csak félig-meddig alkalmasnak látszott a tiszti állásra.

A szolgálatot illetőleg a hadügyminiszter elrendelte, hogy miután a különbség sorkatonaság és honvédség közt megszűnt, a katonai igazgatásban is egységnek kell beállani. Ennélfogva mindazon katonatisztek, a kik parancsolataikat nem a hadügyminisztertől kapták és általánvéve nem tőle függöttek, ézentul az írásbeli szolgálati közléseket a hadügyminiszteriumhoz intézzék.

November 30-án ismét egy rendelet jelent meg a hadügyminisztertől, melyben hivatkozva a hivatalos lapban megjelent korábbi fölhívásokra, tudtul adatik a zászlóalj-parancsnokoknak, hogy a november végéig zászlóaljaikhoz be nem érkezett valamennyi tisztet töröljék ki a tiszti névsorból. Ennélfogva a zászlóaljparancsnokok haladéktalanul terjesszék be a hadügyminiszteriumhoz azon tisztek névsorát, kik november 30-ig zászlóaljaiknál megjelenni elmulasztották, egyidejűleg pedig javaslataikat hasonló állásokra vonatkozó új kinevezésekre küldjék be.

Mintán a hadügyminiszter november 12-én egy december 1-én megnyitandó tanfolyamot alapított hadbírószági gyakorlók számára, melynek hallgatására azok voltak jogosítva, kik idejekorán jelentkeztek Rácz fölolvasásokat tartó százados hadbírónál, a hadügyminiszter a legfelsőbb katonai igazságszolgáltatást szabályozó következő rendeletét adta ki:

1. §. Miután Magyarország és kapcsolt részei a szentesi-

tett törvény szerint önálló felelős miniszteriummal bírnak és így a katonai igazságszolgáltatás a magyar hadseregben csak magyar katonai bírák által foganatosítható, ennél fogva míg a törvényhozás véglegesen rendelkezik, ideiglenes magyar kir. legfőbb katonai törvényszék, kir. magyar főtörvényszék, és egy királyi letéteményi igazgatás állittatik föl, mely Pesten fog székelni.

2. §. A hivataloskodás e főtörvényszékeknel és letéteményi igazgatásnál egyelőre az e tekintetben már fennálló utasítások szerint fog történni.

3. §. E főtörvényszékek alatt állanak valamennyi kir. magyar csapattestek törvényszékei, bárhová tétessenek is át, valamint a Szerémségben, Tótországban és Kunságban létező hatóságok delegált katonai törvényszékei is.

4. §. További rendelkezésig valamennyi katonai törvény a maga teljes érvényességében megmarad.

5. §. A katonai főtörvényszékeknel és legfelsőbb törvényszékeknel kétszer hetenkint, s ha szükséges többször is tartatnak ülések

6. §. E törvényszékek elnevezése magyar kir. legfőbb törvényszék és magyar kir. főtörvényszék. Ehhez adandók be minden benyújtások, kérvények, folyamodványok, bünfenyítő perek és polgári perek, a melyek eddig a cs. kir. osztrák katonai felső hatóságokhoz küldettek. — A letéteményi igazgatás minden benyújtáson magyar kir. általános katonai letéteményi igazgatásnak nevezendő.

7. §. E hatóságok f. év december 15-én lépnek életbe. E rendelettel egyidejűleg Helzl János alezredes hadbíró és osztályfőnök a hadügyminiszteriumban vezérhadbírói ranggal az ideiglenes magyar kir. legfelsőbb törvényszék elnökévé és Nadelkovics Euthim őrnagy és törzshadbíró az ideiglenes magyar kir. katonai főtörvényszék elnökévé neveztetett.

Stáhly Ignác orvostudor az egészségügyi osztály elnöke a honvédelmi bizottmánytól vezértörzs orvosi minőségben egy külön tábori orvosi és gyógyszerészeti kar alapításával bízott meg.

Hogy a betegápolókban érezhető hiányokon a kórházaknál segítve legyen, az oktatásügyi miniszter nyilvános népszerű

fölolvasásokat rendelt el a pesti egyetemen, a melyek hallgatására a zászlóalj parancsnokok, a betegápolásra alkalmas és a magyar nyelvet bíró egy-egy honvédet haladéktalanul küldeni tartoztak.

Az ápolási szakra nézve a hadügyminiszter két rendeletet adott ki. Az egyikben, minthogy már minden csapattest elegendőképen el volt látva orvosokkal, a parancsnokok utasítottak, örködjének szigoruan a fölött, hogy az alattuk álló orvosok kötelességeiket lelkiismeretesen teljesítsék és semmi hanyagságot közönyösen ne tekintsenek és ne türjenek alárendeltjeiknél. A másik rendeletben, tekintetbe véve a zord éavadot és az akkori körülményeket, melyek közt a katona a legveszélyesebb betegségeknek van kitéve, s melyek igen sokszor gyorsan elharapóznak, az orvosoknak minden szabadsággal való távozás szigoruan meg van tiltva. Csak czáfolhatatlanul indokolt esetekben és rövid időre szabad az orvosnak oly föltétel alatt távozni, ha helyttest állit távolléte idejére.

Kossuth Lajos az ipar, de főleg a lovasság érdekében a következő rendeletet bocsátotta ki:

Hogy az állatorvosi szakmát a magyar országos egyetemen abba a helyzetbe lehessen hozni, hogy ez egyrésről gazdaszati szempontból a hazánk nevezetes iparágát képező állattenyésztésnek megfeleljen, másrésről pedig hogy a lovasság, mint hazánk védelmének fő része, elegendőleg legyen ellátva, a kormány szükségesnek tartja, hogy:

1. A tábori kovácsok kiképzésére egy uj tanszék állittasék föl, 1000 frt fizetéssel, melyre Szabó Alajos orvostudor neveztetett ki.

2. Az állatorvosi szakmában az előbbi orvossegédek egyesített fizetéséből egy póttanszék állittatik föl.

Pótlókul azonban csak a segélypénzeket nyerő tanitványok alkalmazandók, kik eddig államköltségen a bécsi egyetemen képeztettek ki és jövőben ide tétetnek át.

A bekövetkező háborus eseményekkel szemben Magyarország ideiglenes kormánya szükségesnek találta egy az ellenség által meghénított katonák ellátása czéljából közzé teendő rendelet hozatalát, mely következőleg hangzott:

A haza ügyét igazgató honvédelmi bizottmány nem ismer szentebb és egyszersmind kellemesebb kötelességet, mint az annyi gyalázatossággal megtámadott haza szabadságáért megbénított harczosok nyugalmas és gondtalan jövőjének biztosítását.

Mély felindulással tudta meg tehát a hazai kormány, hogy a haza ily érdemteltjes fiai a szabadságháboruban kapott sebeik következtében munkaképtelenné lettek és fölgógyulásuk után imitt-amott a kórházakból elbocsátattak anélkül, hogy elegendőképen gondoskodva lett volna róluk. Ide küldettek anélkül, hogy valami jelentés érkezett volna rólok a kormányhoz.

A honvédelmi bizottmány tehát elrendelte, hogy a hazáérti harczban súlyosan megsebesült, megbénult és további katonai szolgálatra nem alkalmas harczosok számára itt Pesten intézet alapíttassék, melyben azok, a kiknek nem lehet polgári hivatal vagy más szolgálat által állást biztosítani, ne úgy mint eddig, nyomoruságos életet vigyenek, hanem minden megélhetési gondtól mentek legyenek.

Azoknak, kik megbénított tagjaik, vagy sebeik mellett hivatalra vagy szolgálatra képesek, jövőjük ily módon fog biztosíttatni.

De mihelyt nemzetünk a szabadság és függetlenségérti igazságos harcza isten segedelmével be lesz végezve és azon hősök száma tudva lesz, kik az ellátás szent kötelességét a nemzettől igénybe vehetik, azok jövőjének biztosítása részben földbirtok adományozása által fog történni.

E rendeletek folytán tehát a nemzeti hadsereg minden parancsnokának és a tábori kórházak igazgatóinak szigoruan meghagyatik, hogy fölgógyulás után a kórházakból elbocsátott és további hadiszolgálatra alkalmas katonát — tiszteket vagy közvitézeket — kellőleg ellátva Pestre küldjék és a kormány-nál előmutatandó bizonyítványokkal lássák el.

Ugyan ez hagyatik meg minden törvényhatóságnak és tisztviselőnek azon megsebesült harczosokra nézve, kik eddigelé ellátás nélkül bocsátattak haza, hogy azokat Pestre utassák és részt vegyenek a rólok való gondoskodás szent kötelességében.

E rendelet teljesítésére nézve az illetők a legszigorubban felelősekké tétetnek.

Pesten, 1848. november 19-én.

A honvédelmi bizottmány nevében

Kossuth Lajos

elnök.

A honvédelmi bizottmány, jelesül annak elnöke, a ruházati, fölfegyverzési és fölszerelési czélból fölállított katonai intézményekre kiváló gondot fordított és azok fejlesztésére és sokszorosítására igen erősen közreműködött.

Első sorban a pesti fegyvergyár átvételét állami tulajdonba és az ez alkalmából Kossuth Lajos által tett intézkedéseket jegyezzük föl, melyek a következő rendeletben foglaltatnak:

Ezennel köztudomásra hozatik, hogy a pesti fegyvergyár, mely eddig magánbirtok volt, az ország tulajdonába ment át. Ezentul az állam által Lahner ezredes fölügyelősége alatt fog kezeltetni. Elrendeltetik tehát ezennel:

1. Hogy Pest, Esztergom, Komárom, Győr, Pozsony, Sopron, Pécs, Székesfejervár, Szabadka, Szeged, Arad, Gyöngyös, Eger és Kecskemét városok a területükön lévő fegyvergyárosok és tanonczaik névsorát, még pedig legfelébb egy hét alatt felterjesztteni szigorú köteleességüknek tartsák.

2. Az állami vas- és gépgyárak igazgatóinak, valamint általánvéve minden állami bányahivatalnoknak szigorun meghagyatik, hogy azon bánya- és gépmunkásokból, kik a fegyvergyáraknál alkalmazhatók, azon munka kijelölésével, melyre különösen képzettek, hasonlólag egy hét alatt névlajstromaikat hozzám beküldjék, hogy a körülményekhez képest ily szükséges munkásoknak Pestre küldéséről haladéktalanul lehessen intézkedni.

3. Azonkívül általán véve ezennel köztudomásra hozatik, hogy e fegyvergyárban bármely valóban szakértő munkás tisztességes fizetés mellett alkalmazást nyerhet, és hogy később mindama kedvezményben fog részesülni, melyek az államszolgálatban levőket szabályszerűleg megilletik.

A nemzet elhatározottan áll, hogy ravaszság és álnokság

által megtámadott hazánk szabadságát megmentse. Sok ezer kar nyul ki fegyverekért, hogy a hazát védje. Minden ezer új fegyver épen annyi, mint megannyi új honvédszászlóalj; azért elvárja a kormány minden becsületes hazafitól, hogy annyi ügyes fegyverművest, amennyit csak lehet, nyer meg az országos fegyvergyárnak. És a fegyvergyártók magok is annál inkább kötelességüknek tartásák önkénytesen e szolgálatra szentelni magukat, mert ellenkező esetben kényszeruton való igénybe vételök sem fog elmaradni.

Kelt Pesten, 1848. november 14-én.

A honvédelmi bizottság nevében
Kossuth Lajos
elnök.

Ugyanebben az ügyben a honvédelmi bizottmány november 22-én rendeletet bocsátott ki, mely szerint a honvéd zászlóalj-parancsnokoknak meghagyatott, hogy a fegyvergyártásra alkalmas valamennyi honvédet, kik kovács, lakatos, asztalos és puskaműves mesterséghez értenek, névsoruk beküldése mellett a hadügyminiszteriumhoz Pestre indítsák. Egy pótrendelet ez egyének elküldését későbbi külön parancsolat kiadásától tette függővé.

A nemzet fölfegyverzése céljából minden képzelhető források nyitása végett a honvédelmi bizottmány azt rendelte, hogy a megyei fegyvertárakban létező számtalan nemesi fölkelési kardokról és nyergekről, a melyek a haza legválságosb pillanataiban használatlanul hevernek, épp úgy számukra mint minőségükre nézve lajstromok vétessenek föl és a készletek két heti határidő alatt súlyos felelősség terhe mellett a honvédelmi bizottmánynak küldessenek be.

Pozsonyban fiók ruházati bizottság alapított, melynek élén Káldor őrnagy állott és ez a vízi laktanyában rendeztetett be. E ruházati bizottság leginkább a földunai hadtest érdekében rendeztetett be és noha tevékenysége nem tartott sokáig, aránylag mégis sokat tett és jelesen hozzá járult ahhoz, hogy szállítási uton sok posztó szereztetett be a magyar hadsereg részére. Ennél a gyors és nagy szaporításnál a posztó hiánya nagyon érezhető volt, úgy hogy Nyáry Pál, mint a

honvédelmi bizottmány tagja elrendelte, hogy minden használható posztónem készpénz fizetés mellett az egész országban lefoglaltassék. Ily körülmények közt a posztószállítások Pozsonyból a pesti ruha-bizottságnak, melynek parancsnoka Weingartner százados leköszönése után Nyitray őrnagy lett, igen kapóra jöttek.

Posztószállításokat a Lajtán át a cs. kir. hadseregen keresztül tenni igen nehéz vállalat volt, de mindenekelőtt vállalkozót kellett találni. A pozsonyi Grünwald cég nagyban késznek jelentkezett a szállításra, ha 20.000 frt előleget kap. Káldor előterjesztésére Csány László kormánybiztos kijelentette, hogy ott, ahol ily fontos és szükséges czikkről van szó, minden meggondolás ily előlegre nézve eltűnik és Grünwald cégnek a nevezett összeg koczkáztatás mellett kézbesített. De nemsokára kitűnt, hogy a pénz jó kezekbe jutott, mivel már egy hét lefolyása után 170.000 frt ára posztót szállítottak be a csempészek. A Grünwald által a pozsonyi fiók ruha-bizottság berendezése óta szállított posztó-mennyiség fél milliónyi forint értékű volt. Ez által Csány abba a helyzetbe jött, hogy nagy posztószállításokat tehetett vontató hajókkal Pestre.

Hogy fogalmuk legyen olvasóinknak azon nehézségekről, miként jutottak a posztó-szállítások Pozsonyba, meg kell említenünk, hogy a külföldi alszállítók nagyszámu csempészeket használtak, kik posztó-csomagokkal hátukon a Lajtán átmentek, míg egy bizalmas ember kocsin igazgatta és ellenőrizte a szállítást. Egy ily szállítás alkalmával egy megbízott embert egy őrszem lövés-el meg is sebesített.

Minő különös gondot fordított a honvédelmi bizottmány, jelesül annak elnöke Kossuth a hadsereg fölruházására, az is mutatja, hogy november elején a gácsi posztó-gyár egész tevékenységét a magyar katonai pénztár részére vette igénybe és ennél fogva elrendelte, hogy e gyárban dolgozó egyetlen egyén se kényszeríttessék katonai szolgálatra.

A lábbelire nézve a honvédelmi bizottmány valamennyi megyéhez, kerülethez, szabad kir. városhoz és önálló hatósághoz fölszólítást intézett, hogy valamennyi vargát és eszismadiát irjanak össze a hatóságok és hagyják meg nekik, hogy na-

ponkint legalább is egy pár csizmát vagy bakkancsot készítenek és azokat egy erre kinevezett bizottságnak szolgáltatassák át, eme készítési díjak mellett:

Egy pár cipő . .	1 frt.
» bakkancs . .	1 frt 30 kr.
» csizma . .	1 frt 40 kr.

Az anyagot vagy az illetők magok szolgáltatták, vagy a bizottság szerezte be s adta át. A legtöbb esetben adaiott:

Egy pár cipőért	mint legnagyobb ár	2 frt.
» bakkancsért	»	2 frt 10 kr.
» csizmaért	»	2 frt 20 kr.

Az előállítás menetéről valamennyi hatóságnak jelentést kellett tenni a haditanácsnál. Valamennyi mester, ki szállítási szerződést kötött a kormánnyal, a szállítás tartama alatt a katonai szolgálat alól föl volt mentve.

Hogy a hadsereg katonai ruházata, felszerelési eszközei és fegyverei szükségletét tüzetesen meg lehessen szabni, egyidejűleg azonban az ujonczozás előmeneteléről a legrészletesebb adatokat legrövidebb idő alatt meg lehessen kapni, Kossuth a megyék, kerületek és városok előljáróinak, valamint az illető kormánybiztosoknak is meghagyta, hogy az általok beosztott ujonczállományra nézve, ha az még nincs teljes számban kiállítva, ezt legnagyobb szigorral foganatosítsák és e rendelet vétele után egy héttel tüzetes jelentéseiket a már kiállított vagy kiállítandó ujonczok számáról az arra szükséges idő meghatározásával a honvédelmi bizottmánynak haladéktalanul be- küldjék. Egy másik rendelet a sorozásnál működő katonai és polgári orvosoknak legszigorubb felelet terhe alatt meghagyta, hogy nagyobb szigorral járjanak el mint eddig, ne- hogy katonai szolgálatra alkalmas egyének a haza szolgálatától elvonassanak.

A veszély növekedésével a nemzet áldozatkészsége is nagyobbodott és ennél fogva a hivatalos lap hasábjai is még számosabb adományok közlésével teltek meg pénzben és egyéb tárgyakban a magyar hadsereg részére.

Az október 3-áig egy országos pénztár alapítására befolyt összegek 619,100 ftot, és a nemzeti kölcsönre befolytak 803,888 ftot tettek.

A hadsereg szaporítása és a nagy terjedelmű hadikészületek céljából általánvéve szükségelt rendkívüli kiadásokra százforintos bankjegyek kibocsátása foganatosított a törvényhozó testület határozata értelmében és erre nézve a következő hirdetés jelent meg:

1. A magyar százforintos bankjegyek legközelebb forgalomba hozatnak.

2. Ezennel elrendeltetik, hogy ezek a bankjegyek minden közpénztárnál vagy adóhivatalnál s mindennemű fizetéseknél teljes névértékük szerint száz ezüstforintban (3 ezüst huszast egy forintba számítva) elfogadtassanak.

3. Minthogy e bankjegyek az összes magyar államjóságok által biztosítva vannak, minden meggondolás nélkül elfogadhatják azokat a magánosok is.

4. A százas bankjegyek leírása a következő: a magyar százforintos bankjegyek 7" szélesek és 5" magasak, ép olyan papíron, mint az ötforintos bankjegyek, melyeknek ugyanis az a tulajdonságuk van, hogy higitott kénsavval megnedvesítve azonnal feketévé lesznek, de e fekete szín utóbb elenyészik anélkül, hogy a papír maga vegyi tulajdonságát elveszítné. Az előoldalon a bankjegyre koszorú van bevésve és arab cifraságokkal renaissance ízlésben fekete kőmetszetű keret van. A keret felső részén a magyar czimer, alól női fej. A négyszögben egymást átszelő négyszögek és mindegyikén a római szám C. látható. A fej és a czimer jobb és baloldalán egy öv alaku finomul rezgő mezőn «száz forint» négy nyelven van nyomtatva, a keret közepén annak rácsozatába a 100 forint van vésve és e fölött nyomtatva olvasható: «Száz forint». E pénzjegy minden magyar álladalmi és közpénztárnál száz ezüstforint gyanánt, három huszast egy forintba számítva elfogadtatik, s teljes névszerinti értéke a közállomány által biztosittatik. Pest 1848. szeptember 1-én. Kossuth Lajos s. k. pénzügyminiszter.» A pénzjegy hátlapján egy ívalaku vésett lemezből és vékony keretből álló vadgalambszerű kőmetszetű alapon, a kereten fehér arab cifraságok láthatók. A gép-véd lemezen 5 hosszukás mező van, ezeken pedig a megállapított büntetés a hamisításra öt nyelven olvasható, alól pedig a fehérbe vésett «100» van.

5. Hogy a közönségnek alkalom adassék ép úgy a kibocsátott százforintos bankjegyeket a már forgalomban levő 5 forintosokért és megfordítva ezeket amazokért beválthatni, mindaddig, míg az országban több beváltó hivatal alapittatik, a budai beváltó hivatal, mely jelenleg a bécsi nemzeti bank ügyeit is kezeli, a fennemlitett beváltással megbizatik.

Budán 1848. október 22-én.

E hirdetés csak november 22-én tétetett közzé, a magyar százforintos bankjegyek pedig csak 1849. év január 9-én boesáttattak ki 200,000 forint erejéig.

XXIV.

A honvédség hadműveleti terv nélkül. — A cs. kir. hadsereg hadműveleti terve. — A honvédség ereje és állása november végén. — Események október közepétől november végéig és Erdély helyzete.

A honvédelmi bizottmány és a hadügyminiszterium, mint kimutattuk, mindent elkövetett, hogy az országot a növekedő veszély mellett huzamos védelemre előkészítse, de egyik sem gondolt arra, hogy a hadikészülődéshez mindenekelőtt jól átgondolt, minden lehetséges esélyeket magába foglaló hadműveleti terv szükséges. Hogy a honvédelmi bizottmány férfiai nem gondoltak erre, azon nem lehet csodálkozni, mert mindent megtettek, hogy a honvédelemre szükséges eszközöket megszerezzék, csak azt felelték el, hogy jeles katonát vegyenek maguk mellé. Hogy pedig a hadügyminiszterium e hadműveleti terv kidolgozására nem gondolt, ez azt bizonyítja, hogy ép oly kevéssé hitte, mint a honvédelmi bizottmány, hogy a cs. kir. hadsereg a hadjáratot téli időben kezdje meg.

De eltekintve attól, hogy föltevések hadműveleti tervek készítésének szükségét soha sem hátráltatják, a politikai és a katonai helyzet olyan volt, hogy a küzdelem Ausztria és Magyarország közt kétségtelenné vált és így akár télen, akár nyáron kezdődött volna az, hadműveleti tervnek léteznie kellett volna, még pedig annyival inkább, mert az osztrák hadsereg összpontosítása, sőt több kisebb osztrák csapattest fölmerülése az ország határain az ország általános megtámadásának bekövetkezendő szándékát gyaníttatá.

Ily körülmények közt hadműveleti terv megállapítását nem szabad lett volna elhalasztani, még ha megengedhető lett

volna is. Magyarországon ez azonban annál kevésbé volt megengedhető, mert a kormánynak legelőbb is arról kellett volna gondoskodnia, hogy csak félig-meddig is kedvező hadműveleti alapot teremtsen, mi az akkori körülmények közt nagy föladat volt, miután a hátát védő egyetlen ország, a mely Magyarországra nézve támpontot képezhetett, t. i. Erdély, egészen a cs. kir. csapatok hatalmába került. Tekintettel a választott hadműveleti alapra az általános védelmi tervnek és ezzel összhangban a visszavonulási intézkedéseknek minden magyar hadtestre kellett volna kidolgoztatni. De daczára, hogy az ő felsége és Windischgrätz herczeg proclamációi a magyarok elleni hadjáratnak a tél folyamábani megkezdését kétségtelenné tették, azért még mindig nem gondolkodott a honvédelmi bizottmány és a hadügyminiszterium egy hadi terv készítéséről, ily terv az általános visszavonulásnál sem létezett és csak később készült el.

Egészen máskép történt ez a cs. kir. hadsereg hadműveleti tervénél. Ez már november közepén egy haditanácsban, melyben a legnevezeteseb tábornokok részt vettek, a horvátországi bán jelenlétében és Windischgrätz herczeg tábornagy elnökelete alatt alaposan meg lön vitatva és megállapítva. Deczember elején Gácsország, Erdély, a katonai végvidék és a Magyarországgal szomszédos többi országok parancsnokló tábornokai már utasítások birtokában voltak.

Az osztrák hadműveleti terv alapeszméje az 1848—49-ki téli hadjáratra egy a magyar határokon történendő összpontosuló támadás volt, mely szerint a főhadsereg Windischgrätz tábornagy alatt a főváros ellen nyomult előre, a magyar haderők védelmi ereje gyors megtörésére volt számítva, hogy azt további szervezkedésében és összegyűlésében megakadályozza, már harczkész részeit megoszlásra kényszerítse és így Magyarország ellenállását egy csapással megtörje. E tervnek megvoltak a maga előnyei, mert a fővezérnek a magyarok ellen harczoló nemzetiségekben volt szövetségese, mely aránylag tekintélyes magyar haderőt vett igénybe. Arad, Temesvár és Gyulafehérvár Magyarország ellen nyilatkoztak és a honvédség állapotát még nem lehetett egészen csatakésznek mondani, aztán még a lakosság esetleg bekövetkező elcsüggedésére is lehetett

gondolni ily betörésnél anélkül, hogy Magyarország erejét az akkori viszonyok közt kevésre becsülték volna. Azonban e tekintetben Windischgrätz herczeg némileg megbocsátható csatlódásba esett, lényeges hibája az volt az ő hadműködési tervének, mi eddig még sehol sem lett hangsúlyozva t. i., hogy a természet és a körülmények által ugyszólván kijelölt területet, melyen a magyar kormány a maga hadműveleti alapját berendezte, nem vette komolyan figyelembe, noha gróf Latour október 2-án Puchnerhez intézett levelében Debreczent jelölte ki mint a magyar kormány legvalószínűbb székhelyét. E tervben Puchner hadműködése és Schlick közbelépése Gácsországból tekintetbe volt véve, de Schlick hadteste itt nagyon gyenge volt és Puchner rendes csapatainak csekély száma mellett aránylag eleget tett, midőn Erdélyt megtartotta, melynek rövid ideig tartó birtokába november vége felé jutott.

Az osztrák hadműveleti tervet munkánk hadműveleti részében fogjuk tárgyalni és most annak részleteire megyünk át.

A magyar hadseregre a főcsapást a Bécs körül összpontosított cs. kir. hadseregnek kellett mérni. Bécs legyőzése után az ottani őrséget képező 19,000 emberrel együtt, mely mint a cs. kir. hadsereg főerejének tartaléka volt tekinthető s melyből időnkint jelentékeny erősítések küldettek Magyarországra, Windischgrätz herczeg tábornagy közvetlen parancsnoksága alatt mintegy 50,000 főnyi sereg állott, 52 lovas századdal és 210 ágyuval. Ez a Duna mindkét partján Pozsony ellen nyomult elő, mely város bevetele után a Csallóközt kellett megszállnia, azután Győrig, hol komoly ellentállást vártak a magyar fel-dunai hadsereg részéről, innen a mészáros-uton előnyomulva a Duna jobb partján egyesülne és egyenesen Budára indulna. Ez előnyomulásnál Komárom megadásra szólíttatnék föl és ha ez nem történnék, a vár könnyen ostromzároltatnék.

Simunich altábornagy hadosztályának, mely első sikertelen benyomulása után a Vág völgyben Jablonicznál állott, a fehér hegyeken át előnyomulván a magyar hadsereg állását Pozsonynál megkerülné és a Vág völgybe nyomulna. E hadosztály ereje 7000 emberből állott.

Egy kis hadoszlopnak, mely mintegy 1000 emberből állott, Frischeisen alezredes parancsnoksága alatt Teschen-

ből a jablunkai szoroson át a felső Vág völgybe kellett nyomulni, hogy a tót mozgalmat Hurbán, Stuhr és Janicssek alatt fölélessze egy új szabad csapat föllállítása által és azután a hasonlólag Morvaországból következő 4000 főnyi dandárral Götz vezérőrnagy alatt a bányavárosokon át tovább nyomuljon és a Dukla felől betörő 8,000 főnyi hadosztállyal gróf Schlick altábornagy alatt összeköttetésbe lépjen, kinek első hadművelleti célja Kassa volt. Schlick földadata abból állott, hogy Felső-Magyarországot elfoglalja és Windischgrätz főhadsseregével érintkezzék.

Schlick*) gróf nehéz földadata arra volt alapítva, hogy Felső-Magyarország gyengén volt megszállva magyar csapatok által, valamint arra a téves föltevésre, hogy a tót lakosságot igen könnyű lesz rávenni a fegyverkezésre a magyarok ellen. Azonban a fennemlített tót vezérek által földézett kisebb fölkelések elszigetelve maradtak és a honvédség majdnem ötöd-része tótokból állott, kik semmivel sem álltak hátrább a magyaroknál.

Egy 6,000 főnyi hadosztálynak gróf Nugent tábornagy alatt Stíriából kellett volna támadólag föllépni, a Muraközbe nyomulni és a parancsnok belátása szerint a Balaton északi és déli partján előnyomulni, hogy a Duna és Dráva közti megyéket megszállja.

A Bácskában és a Bánságban Temesvár és Arad őrségeit is beleértve 38,000 ember állott.

*) Egy Gácsországban fölláltatandó és vezénylendő 14—15,000 főnyi hadtestre nézve az ottani katonai főparancsnok, báró Hammerstein altábornagy, már november közepén ajánlkozott Windischgrätz herczegnek, de a helyzet Gácsországban, a lenbergi lázongások legyőzése után, épen nem volt megnyugtató és haboztak az ottani viszonyokat ismerő báró Hammersteint onnét elszólítani. Ezután tehát Legedich altábornagy volt kijelölve a parancsnokság átvételére és midőn ez másfelé kért alkalmazást, Schlick grófot választották, ki ép oly kevéssé akart Krakóban tétlenségben maradni, mint Hammerstein Lembergben és Legedich, ki magyarországi születésű volt, mint katonai parancsnok jött Krakóba. De Schlick hadteste nem tehetett oly erős, mint az, melyet Hammerstein parancsnoksága alá akart venni, mivel, midőn a Schlick hadereje erősítésére szólítottott föl, kijelentette, hogy felelősségére egy embert sem nélkülözhet.

Erdélyből báró Puchner altábornagynak, kinek elleinte 11,410 ember állott rendelkezésére, ha lehetséges, egy hadoszloppal a Marosvölgybe kellett volna nyomulni és Arad várát, az azt fenyegető magyar csapatoktól fölmenteni. Rukavina altábornagynak egyszersmind Temesvárról ki kellett volna rontania és az Erdélyből benyomuló hadosztályaival érintkezni.

A rácoknak egyesülve a déli harcztéren közremüködő rendes csapatokkal Suplikac *) tábornok alatt minden oldalon támadólag kellett föllépni, de kivált Temesvár és Arad felé működni, hogy hasonlólag az erdélyi hadsereggel összeköttetésbe lépjenek. Egyébiránt megjegyzendő, hogy Puchner közremüködésére csak esetlegesen számítottak.

Az alsó Drávánál végre Trebersburg vezérőrnagynak valamennyi rendelkezhető végvidéki csapatokat magához kellett vonnia és ha csak lehetett Eszék vára és a Dráva torkolata birtokába jutnia, míg báró Dahlen altábornagynak a közép Drávát kellett szemmel tartania. A téli hadjárat megkezdésére szánt cs. kir. csapatok körülbelöl 146,000 főre mentek, melyek közt 52 lovas század és 256 ágyu volt. Ha a cs. kir. hadsereghez még, valamint némely tót önkénytes csapatot és az erdélyi szász nemzetőrséget, a horvát és tótországi határőrvidéki tartalék-zászlóaljakat számítjuk, a Magyarországon működő összes haderőt 200,000 emberre lehet tenni, minél az oláh és igen nagyszámu szász népfölkelés nincs beszámítva.

Az osztrák cs. kir. hadsereg Temesvár, Arad és Gyula-Fehérvár várakat birta és ezzel szemközt állott a honvéd hadsereg, melynek szervezése nagyon előre haladt. Ennek ereje és állása a következő volt:

*) Meg kell itt jegyezni, hogy mióta Suplikac — októberben — az osztrák-szerb haderő vezetését átvette, abban több rend és fegyelem uralkodott és a harcz is eredeti vadságából és irtási dühéből sokat vesztett. Suplikac, ki Radetzky alatt lett tábornokká Olaszországban, leginkább az alatta levő csapatok fegyelmezését tartotta szem előtt és ennek keresztülvitelére az olasz hadjárat befejezése után, több Olaszországban szolgáló határőrvidéki tiszt állott rendelkezésére, kik ott beosztattak. Így tehát a szerb csapatok benső alkotó részeikben szilárdabbakká lettek, noha még is voltak több hiányai.

A feldunai hadtest Görgey Arthur parancsnoksága alatt	30,000 ember
A kis figyelő hadoszlop a morva határnál és Trencsénmegyében Querlonde alezredes és Beniczky kormánybiztos és nemzetőrségi őrnagy alatt	3,000 »
Felső Magyarországon Pulszky Sándor alezredes alatt	7,000 »
Aradot körülzároló hadoszlop Márjássy alezredes alatt	6.000 »
A bánsági hadtest Kiss Ernő ezredes alatt	12,000 »
A bácskai hadtest gróf Eszterházy és gróf Vécsey ezredesek alatt	10,000 »
Eszéknél Gróf Batthyányi Kázmér és Földvály Lajos alezredes	4,000 »
A Muránál és stájer határnál Perczel Mór tábornok alatt	6,000 »
Erdélyben, vagyis inkább annak határán az akkor szervezkedő és elszigetelt székelők Baldacci eltávolítása után Czaz és Rizkó alatt	10,000 »
Komárom, Pétervárad, Lipótvár és Munkács őrsége	10,000 »

A honvédhadsereg összes hadereje állott 107,000 főből, melyek közt 21 sorgyalog zászlóalj, 53 honvédzászlóalj, az alakulásban levőn kívül, 20 önkéntes zászlóalj, 4 zászlóalj idegen legió, 1 utász zászlóalj, 78 huszár század és 250 ágyu volt.

Ha meggondoljuk, hogy a Magyarország elleni működésre kijelölt főhadsereg Windischgrätz herczeg tábornagy alatt, régi harczképes katonákból állott, ebből az tűnik ki, hogy az a magyar hadseregnél számra és minőségre nézve sokkal nagyobb volt. Így tehát a tábornagy azon föltevésre volt jogosítva, hogy Magyarország meghódítása könnyebb lesz mint valóban volt. De hadművelleti tervének nem lett volna szabad azzal a főhibával birni, melyről alább szólandunk.

Az 1856-ban Bécsben megjelent munka «A hadjárat Magyarországon 1848—49-ben», melyet a herczeg kiadott, több

érdekes történelmi részleteket tartalmaz, de egészben még sem egyéb mint az ő nem sikerült hadjáratának védelmezése, a melyben be akarja bizonyítani, hogy a rendelkezése alá bocsátott haderő Magyarország meghódítására nem volt elégséges és sokban hiányt szenvedett. Sőt még az is van abban állítva, hogy neki magának kellett még hadsereget is teremtenie, mit mindenki, a ki a cs. kir. hadseregben szolgált, tulságos állításnak fog tekinteni.

Ha az így lett volna, akkor Windischgrätz nem tanúsított volna oly győzelmi bizonyosságot, melyet valamennyi kiáltványa és hirdetése elárul, melyeket attól a pillanattól kezdve bocsátott ki, a melyben magyar területre lépett. De bizván hadserege tulnyomó erejében és könnyű győzelmében a magyarok fölött, Schwechatnál azt remélte, hogy a forradalmat egy katonai sétával Budapestre leverheti.

És erre nézve nagyon csalódott, noha Magyarország helyzete november vége felé igen válságos volt. Hogy ezt kimutassuk, szemlét akarunk tartani a különféle harczterek fölött és följegyezzük, a mi azokon október végétől december elejéig történt.

Magyarországnak gyengén védett északi részében Budamér falu és a kassai hegy közt december elején Pulszky Sándor hadoszlopát Schlick gróf altábornagy megtámadván, szétverte és futásra kényszerítette, mi a helyzetet ott válságossá tette és egy új hadtest fölállítását tette szükségessé.

A délkeleti harcztéren egyes csatázások folytak a ráczok ellen, melyek közt a magyarok részére legkedvezőbb volt a lagerndorfi elsánczott táborra történt támadás. Általánvéve azonban a katonai helyzet ott az által változott meg, hogy Temesvár a magyar ügytől elpártolt és annakutána támpontot képezett az ellenséges haderők részére. A kirontások ebből a várból, melyek arra szolgáltak, hogy egyrésről a bányási oláh lakosságot fölkelésre bírják, másrésről pedig, hogy az ellenséges kísérleteket a várral összeköttetésbe jönni, meg-hiusítsák, alkalmul szolgáltak a magyar csapatokkali csatározásokra, melyek azonban nem voltak nevezeteseek, de jelentőségük a nemzetőri törzstisztek hivatalos jelentéseiben többnyire nagy győzelmeknek fuvatott föl.

Arad várából az öreg Berger a várost ismételve bombáztatta és Márjássy János vitéz és erélyes honvédalezredes, ki a várat körülfalta, némely kirontást meghiusított ugyan, de ostromágyuk hiánya miatt nem volt abban a helyzetben, hogy komolyan fölléphessen a vár ellen.

Azok a várak, melyeknek rendeltetése volt, hogy hadműveleti alapunkat képezzék a Tiszánál és esetleges visszavonulásunkat Erdélybe fedjék, t. i. Arad és Temesvár Magyarországon, Gyula-Fehérvár és Déva Erdélyben, a cs. kir. hadsereg birtokában voltak.

Csak Magyarország délnyugati részében volt a helyzet egy ideig kedvező és ezt Perczel Mór tábornok eszközölte ki szerencsés hadműveletei által, aránylag csekély számu, a lig 6000 főnyi hadtestével.

Noha a kormány által kijelölt tervet, hogy Fiumét bele vonja hadműveleteibe és egy esetleges kedvező fordultnál, mely fegyveres működéseit előmozdította, Velencével nem jöhetett ugyan összeköttetésbe, mindazonáltal a sikerek, melyeket az ország délnyugati részeiben kivívott, nagy értékűek voltak szervezésünkre.

Perczel, miután a Muraközt az ellenségtől kitisztította és még a stájer határvárosba Friedauba is berontott,*) állása

*) Perczel 3 nappal Stiriába betörése előtt a következő iratot intézte a stájer határvárosok lakosaihoz, mely több tekintetben nagyon érdekes.

Csáktornya október 26-án. Épen most értesültem, hogy Stiria lakosai rosszakaratu rágalmak által a Dráváig győzelmesen előre haladó hadtestemnek tulajdonított abbeli szándék által nyugtalanítottak és lőnek ellenséges hangulatra fölbujtogatva, hogy e hadtest Stiria határát átlépte volna.

További félreértések kikerülésére kötelesnek érzem magamat ezenel a tekintetes hatóságnak azt a határozott nyilatkozatot tenni, hogy a parancsnokságom alatt álló hadtestnek sem nem rendeltetése, sem nem szándéka egy nemzetre és országra rotnani, mellyel Magyarország mindig, jelesül az utóbbi időkben, jó egyetértésben élt.

Ellenkezőleg én a javaslatot a kereskedelmi összeköttetésre és egy jó szomszédságot illető korlátlan forgalomra nézve, mely a stájer hadsereg parancsnoka által (azaz báró Burics vezérőrnagy, ki egy kis dandárt vezénylett. E kifejezés »hadsereg» akkor nem a közönséges értelemben igen sokszor alkalmaztatott) f. hó 23-án tétetett, legnagyobb kész-

által, főhadiszállása Csáktornyan lévén, lehetségessé tette a Duna jobb partján fekvő megyék anyagi és szervezési tekintetből kizsákmányolását, hol a fölállítandó honvéd zászlóaljakkal nagyobb számú ujczokat szedett össze. Azonfelül pedig Horvátországot azáltal, hogy Burits vezérőrnagy cs. kir. dan-

séggel elfogadtam és ez elhatározásomat a fenn említett parancsnokságnak tudtára adtam. Holnap f. hó 27-én erre nézve végleges elhatározás fog hozatni és én biztosíthatom már előre a tekintetes előljárást és általánvéve Stíria derék lakosait, hogy részemről a bonyodalmak békés elintézését mind a két haza javára egész erőmből előmozdítom.

Fölkérném tehát, a tekintetes hatóságot, hogy a stájer régi barátság helyreállítása céljából a lakosságot értesítse és általánvéve biztosítsa, hogy Magyarország, ha erősnek és hivatottnak érzi is magát szabadságának utolsó csepp véréig védelmezésére, soha nem fogja azon büntetést elkövetni, hogy kényszerítlenül vagy, arra föl nem hiva, egy szomszéd nemzet határain túl lépjen.

Magyarország e határozatot még a mindkét országra nézve nagy szerencsétlenséget árasztó s a császárságot és királyságot veszélybe döntő horvátországi pártütőkkel szemben is fenn fogja tartani, vagy a testvérország szabadelvűen gondolkodó lakossága többségének akaratához képest fog csak attól elállani.

Én és hadtestem szorosan fogjuk az isten parancsait teljesíteni és senkinek sem teszünk olyant, a mit nem akarok, hogy valaki nekem, vagy szeretőt hazámnak tegyen.

Perczel Mór.

a Muraköz hadtestének parancsnoka és a magyar nemzetgyűlés teljhatalmu kormánybiztosa.

Perczel következőleg indokolta betörését Friedauba a honvédelmi bizottmányhoz november 9-én beadott részletes jelentésében: „Mind a mellett, hogy szükségesnek tartottam Stíria szomszédos lakosait a Burics tábornok által fölkinált békealkudozások folytán biztosítani, hogy ha az ellenség nem kényszerít, hogy a magyar csapatokkal a határt átlépjen és hogy nem én leszek az oka, ha a megkezdett békealkudozások eredményre nem vezetnek, mégis szükségesnek tartottam, miután Burics két ízben szegte meg írásbeli ígérését és a kijelölt napokon előbb Nedelíczen, azután pedig a határon megjelenni elmulasztotta és az alkudozásokat e végett ravaszul buzdító-halasztotta, hogy csapatai szaporítására időt nyerjen stb. és más több tünetekből kisült, hogy a Varasdon állomásozó horvát csapatok és a Friedauban létező cs. kir. hadtest megsemmisítési támadásra készülnek ellenem és november 9-ét arra már ki is jelölték, ezt megelőzni és a három ellenséges csapattest legalább egyikének visszaszorítását megkísérteni.

dárát Friedauig, később pedig gróf Nugent cs. kir. táborszer-nagy hadtestét is viisszaszorította, sakuban tartotta.

Erdélyben a helyzet igen borús volt, mert ez november végéig egészen a cs. kir. csapatok birtokába került.

Sombory ezredesnek sikerült ugyan Urbán ezredes had-oszlopát Gernyeszegnél és Radnótfájnál egészen szétverni és székelyeivel Vajda-Szent-Ivánnál még egyszer megverni, de arra a hirre, hogy Gedeon vezérőrnagy Maros-Vásárhely felé indul, e város fölmentésére sietett, november 5-én azonban a cs. kir. csapatok által futásra kényszerítettet. A fiatal, tapasztalatlan és kevésbé fegyelmezett székelyek ugyan vereséget szenvedtek, de nem voltak megsemmisítve, az erő a székelyföldön pedig legkevésbé sem volt megtörve. Miután Urbán Beszter-czénél a Bukovinából gyors menetekben érkező Wardener vezérőrnagy dandarával egyesült, Szamos-Ujvár felé nyomult.

Csak most gyűlt össze a haditanács báró Baldacci tábornok főparancsnok elnöksége alatt, hogy a történetekről tanácskozzék. Elhatározta, hogy az ott rendelkezés alatt álló csapatokkal, mintegy 3500 emberrel az ellenség elébe fognak menni csapataink, de Szamos-Ujvárnál teljesen megveretve, — mivel Urbán Wardener dandára zömére várakozott, üldözetle-nül Kolozsvárra vonultak vissza.

Mielőtt a csapatok megérkeztek, Kolozsvárott leirhatatlan izgalom uralkodott, a legtarkább hírek keringtek a városban. Majd azt mondták, hogy a cs. kir. csapatok visszavonultak, és hogy a mieink a szenvedett vereség után Kolozsvár felé vonultak vissza. Midőn az utóbbi hír csapataink megérkezése által megerősítést nyert, nagy tömeg polgárság fölfegyverkezve és fáklyákkal zajongva vonult végig az utczákon, hogy Baldaccit elfogja, ki a városból szökni igyekezett, mi azonban nem sikerült, mert a nemzetőrség minden kijárást elállott.

Miután Baldaccit elfogták, a polgárok báró Vay rendki-vüli kir. biztos szállására mentek és noha kérte, hagynának neki békét, mert beteges és katonai dolgokhoz mit sem ért, kényszerítették az utcára jönni és főparancsnoknak kiáltották ki. Több oda érkezett honvédtiszt azonban megmentette őt nagyobb balesettől. Midőn a menekülők által megtelt városban a csend ismét helyre állott, a haditanács ismét összegyűlt a

városházán, hogy eldöntse, vajjon védeni kelljen-e a várost, vagy az elcsüggedt és csekély számú katonaság elégtelensége következtében, le kelljen-e mondani az ellentállásról és visszavonulni.

Itt mindenekelőtt bizonyosságot kellett szerezni a felől, vajjon a városban létező 51-ik és 62-ik sorgyalog ezredek osztályai, melyeket nem vittek magukkal, fognak-e csatlakozni a nemzeti csapatokhoz. Ezek a Károly Ferdinánd 51-ik gyalogezred 2-ik zászlóalja és a Turszky 62-ik sorgyalog-ezred egy osztálya volt, mely a fennebb elmondott események lefolyása alatt, várva a bekövetkezendőket, a főörhelyen volt föllítva.

Tehát Fackler százados a 62-ik ezredtől, ki a találka helyén meg nem jelent, Dorazil alezredes távollétében vette át a parancsnokságot, egy nemzetőrtiszt által meghívott a haditanácsba. Az elnöktől kérdeztetvén, minő állást szándékozik a zászlóalj a jelen válságos időben elfoglalni, Fackler azt felelte: «Noha nem zászlóaljparancsnok, mégis szabadon kijelentheti, hogy a zászlóalj a rend és csend fentartását a városban kötelességének tekinti.»

«Mi sokkal szükségesebbnek tartjuk», jegyzé meg az elnök, «Urbán előnyomulásánál és csapataink részleges visszavonásánál a zászlóaljat a város védelmére alkalmazni. Fackler egész szárazon kijelentette, hogy a zászlóalj ezt a parancsot nem fogja teljesíteni, mert nem szándékozik saját testvérei ellen harcolni, sőt ellenkezőleg, mint ő felségének a császárnak és királynak hű szolgálai, fegyvertársaikkal minél előbb egyesülni kívánnak. Erre az elnök a tisztikar által adott írásbeli nyilatkozatra hivatkozott, melylyel szemben a százados a következő ellennyilatkozatot tette: «Most nincs idő a fölött itélni, vajjon ő felségének V. Ferdinánd királynak csapatai I. Ferdinánd császárei ellen harcolhatnak-e és e tekintetben az érintett parancs semmi esetre sem fog teljesíteni. A mi pedig a nyilatkozatot illeti, az azon okból adatott, hogy a zászlóalj a törvényes császárnak és az összes hazának fentartassék. Most, midőn hónapok

után először áll fegyverben és zászlója alatt sorakozik, kísérsék meg letett esküje ellen megingatni.»

Ez epizód annyiban érdekes, a mennyiben látható belőle, hogy a mérvadó személyek Erdélyben még a csapatok hangulatát sem ismerték és a válságos perczben egy századoszt kérdeztek meg erre nézve, kinek elég bátorsága volt a gyűlésnek azt mondani, hogy a zászlóalj ezután a magutján megy.

A százados által kimondott e rövid nyilatkozat után a szétszórt és fegyelmezetlen csapatokkal nem lehetett hatályos ellentállásra gondolni és a város megadása elhatározott. Grois polgármester a városház erkélyéről fölolvasta a tanácskozás határozatát. E kijelentésre néhány puskalövés volt a válasza a tömegből a polgármesterre és a zavargás addig folyt, míg a kiállhatatlan hideg a kihágókat lakásaik fölkeresésére kényszerítette.

November 16—17-e közti éjjel a visszavonulás megkezdett, mely futáshoz hasonlított. Gróf Mikes Kelemen ezredes és más pártvezérek a magyarokhoz csatlakozásra igyekeztek bírni a rendes csapatokat, de hasztalanul. Még fenyegetőzéseket is alkalmaztak, de sikertelenül. A rendes magyar csapatok bevárták a császáriak megérkezését és gróf Mikó, Grois polgármester és Fackler százados 17-én Válaszutra mentek, hogy a város földadása fölött Wardener vezérőrnaggyal alkudozzanak.

A császári északi hadoszlop 18-án bevonult Kolozsvárra, hol az 51-ik ezred 2-ik zászlóalja és a 62-ik ezred egy osztálya díszben fogadta.

Míg a magyar hadtest maradványa a császári csapatok által folyvást üldöztetve, Gyalun és Bánffy-Hunyadon át a nyugati határhegységekbe vonult vissza, hogy a csucsai szorosnál a dolgok jobbra fordultát bevárja, az alatt Katona Miklós és gróf Teleki Sándor Nagy-Bányáról Magyar-Láposon át közel 10,000 emberrel Deés felé nyomultak. Urbán alezredes parancsot kapott, hogy 2300 főnyi gyalogsággal 150 lovassal és 5 ágyúval Kolozsvárról a magyar sereg ellen vonuljon. Urbán alezredes a Katona és Teleki által jól megszállott város ellen támadást intézett, s mivel a magyar sereg

többször csak nemzetőrségből állott és így az ütközet eredménye a magyar csapatok rendetlen visszavonulása volt a befagyott Szamoson és a hidon át és anélkül, hogy ellentállásra gondoljon egész Nagy-Bányaig folytatta visszavonulását. Urbán Somkut felé üldözte csapatainkat és midőn dandárával oda ért, november 30-án Nagy-Bánya megtámadását határozta el; *)

*) Urbán Nagy-Somkutról fölszólítást intézett a nagy-bányaiakhoz, mely tartalmára és szövegére, valamint különös logikájára nézve is, némi érdeklődéssel bír s így hangzott:

Nagy-Somkút, november 30.

Nagy-Bánya lakosaihoz!

A császári csapatok, melyek Magyarországon és Erdélyben a rémuralom és anarchia ellen hatalommal léptek föl, már Nagy-Bánya előtt állanak és ezekhez éppen most tetemes tüzérségi erősítés érkezett.

A császári csapatok szándéka ő felsége a császár és király parancsai értelmében, a fölkelőket, kik által mind a két ország annyit szenved, megfenyíteni és szétűzni. A cs. csapatok emberséges bánásmódja Deés kétszeri elfoglalása és Kolozsvár bevétele alkalmával bebizonyult. Az első helység megérdemlette volna, hogy fölgyújtsák és kirabolassák.

Nagy-Bánya nevetséges lelkesülése a várost bombáztatása ellen nem fogja megvédeni, attól sem, hogy tüzes golyók és gránátok be ne dobassanak, ennél fogva a város lerombolása bizonyos s ezért kívánom:

1. Hogy a város esti 7 óráig magát a császári parancsnoknak alávesse és beismerje, hogy Magyarország ostromállapot alatt áll.

2. Katona és Teleki hírhedt pártütők kiszolgáltatása, a fegyverek lerakása és a hadi készletek kiadása.

3. Nagy-Bánya legvagyonosb és legtekintélyesebb polgáraiból tuszok állíttassanak.

4. A többi pontokat magam fogom kijelölni a küldöttségnek bevonulásom alkalmával. A városnak már előre is biztosítom a személy- és vagyonbiztonságot. Mert csak rendes (t. i. határőrvidéki) fegyelmezett csapatok fogják a várost és vidékét megszállani.

Ha ajánlataim el nem fogadtnak és a fölkelő csapatok itt is mint Deésnél a csatát a város előtt kezdik, akkor Nagy-Bánya bombáztatni és földig fogrombolgatni, a felelősség pedig azon gonosz gyűjtőgatókat és hőhérokat fogja terhelni, kik Deésről ide vonultak. Mint császári katonának kísérleteim humánusak, de ha ellenszegülésre talállok, akkor a legnagyobb szigorúnak kell beállani, melyet csak a csaták joga kölcsönöz és az én szokásom az, hogy ott, hol a szükség parancsolja, a legvégsőbbet is megkíséreljem.

Urbán,
alezredes.

de egy városi küldöttség, mely azon jelentéssel ment hozzá, hogy a magyar csapatok elvonultak és a város magát megadni kész, a támadást fölöslegessé tette.

Nagy-Bánya birtoka és Urbán további előnyomulása nyugati irányban az akkori körülmények közt komoly következeket vonhatott volna maga után a magyar ügyre nézve, mert Szatmár és Máramaros megyék oláhjait magához vonhatta volna és egy hadműködési alap berendezését decemberben legalább nagyon megnehezíthette.

Azonban éjjel egy báró Puchner altábornagytól érkezett futár azt a parancsot hozta Urbánnak,*) hogy csapataival Kolozsvárra térjen vissza, mivel Schusztér dandára onnét erősítésül a Bárczaságba rendeltetett, minthogy Háromszékben gyülekeznek a magyarok.

*) Urbán Károly báró, cs. kir. altábornagy, a Mária - Terézia és több lovagrend tulajdonosa, tehetséges és képzett katona volt, ki azonban többet szolgált tollal mint karddal, ezért már százados korában adlatusa volt a főhadparancsnoksági segédnek. Zágrábban, — az akkori időben a parancsnokló tábornokok adlatusai csak törzstisztek voltak — utóbb hadparancsnoksági segéd a temesi bánságban, azután mint alezredes lépett be a 17-ik oláh határaőrvidéki ezredbe. Ebben az állásban vállalta magára a Magyarország ellen irányzott oláh ellenforradalom szítását és igazgatását a két oláh határaőrvidéki ezrednél. Erdélyben a horvát bán szerepét akarta játszani, de itt hiányzott Jellacsics jelentősége és hatásköre. És így csak pártvezéri dicsőségre vergődött, politikai és katonai értelemben. De azért a császári ügynek nagy szolgálatoakat tett. Noha Ramming báró tábornok munkájában azt mondja, miszerint Bem egyszer úgy nyilatkozott, hogy Urbánt Beszterczéről a világ mind a négy részébe dobta ki, ez csak azt mutatja, hogy annyszor visszaverve Bukovinába, még is mindig megjelent és földadatát mint pártvezér az ellenség szünteleni nyugtalanítására nézve tökéletesen értette. Az 1859-ki olasz hadjárat alatt Urbán egy ugynevezett röpkülő csapatot parancsnokolt, mely Sondrio vidékén és Varsénál Garibaldi szabad csapatával csatázott, de ez utóbbtól mind a két helyen érzékeny vereséget szenvedett és 2 ágyút is vesztett. Akkor nem birt még azzal az ügyességgel az apró csatározásokban, melyet feltételeztek nála. Urbán minden katonai képezettsége mellett sem illett be csapatparancsnoknak. Finom modoru ember volt magán társaságban, de az ellenséggel szemben még kegyetlen hajlamu is. Urbánt mint altábornagyot nyugalmazták, életét Brűmben pisztoly általi öngyilkossággal végezte.

De Erdély Magyarországra nézve majdnem el volt veszve, mivel a magyar hadsereg romjai az ország határán voltak, még pedig nagyon kedvezőtlen helyzetben. Csucsánál rosszul öltözködve igen rossz csizmákkal, kiéhezve, 15—20 foknyi hidegben. Harczias bátorságuk is nagyon lepadt.

Az ország belsejében tovább dühöngött a fajháboru. Ez Puchner főparancsnok tábornokot, kit mint már említettük, az oláhok hajmeresztő kegyetlenkedései kétségbe ejtettek, arra határozta, hogy november 26-án a következő kiáltványt bocsássa ki :

F ö l s z ó l í t á s.

Noha f. évi október 26-áról kibocsátott fölszólítással a sok czélnélküli pusztítást megakadályozva látni, ugy az ártatlan s fegyvertelen népeni erőszak s kegyetlenkedést megszüntnek tapasztalni óhajtottam volna, mindazáltal naponta újabb meg újabb tudósításokat s panaszokat kell aziránt hallanom, miként most is a legvadabb erőszaküzés, rablás, fosztogatás, idegen birtok, rosszakaratu elrontása, a mellett minden vétségen kívüli személyek embertelen kinzása s meggyilkolása az ország több részeiben féktelenül gyakoroltatik.

Erős föltett szándékom lévén ezen már az emberiségi érzetet is a legmélyebben sértő, de tulajdon jó ügyünk érdekének is felettébb kárhozatos és büntetésre méltó erőszakoskodásoknak valahára véget vetni, fennidézett fölszólításom folytán, ottani intéseim komoly ismételése mellett a következőket rendelem :

a) Minden község, melynek körében az érintett gaztettek valamelyike elkövettetik, ezennel felelőssé tétetik az okozott kárért még akkor is, ha abban közvetlenül nem részesülendett, ha csak minden az ő hatalmában állott eszközök felhasználásával azt megakadályoztatni nem igyekezett volna, ugy azon esetben is, ha az általa netalán ismert gonosztevőket eltitkolná.

b) Minden katonai s egyéb parancsnokságok becsületökre és a legszigorubb felelősség terhe alatt köteleztetnek nemcsak az ideiglenes tisztségeket és kerületi igazgatóságokat, ugy minden százsz hatóságokat is a rend és bátorság helyreállítását

irányzó törekvéseiben segedelmezni, hanem a mennyiben az a katonaság más oldalról elfoglalása megengedendi, mozgó csapatokat is a bátorság fentartására kiküldeni, ezen oly gyalázatos mint irtóztatás cselekedetek akadályoztatásában, úgy azok szerzői, s bármi uton módolni bűnrészesei kinyomozásában a legszorosabban eljárni, az elfogott vagy egyébként kipuhaltolt vétkeseket pedig az idézett fölszólításomban kitűzött törvényes utra rögtön vinni.

Ha minden jobb várakozásom ellenére ezen ismételt intésem is kellő figyelemre nem talál, és minden eddigelé megkísérlett szelidebb békemódok óhajtott sikert nem eredményeznének, **rögtön ítélőszékek** föllállítására kényszerítve látنام magamat, és ezeknek az illető vidékekeni életbeléptetését azonnal el fogom rendelni.

N.-Szebenben, 1848. november 30-án.

Báró Puchner Antal, s. k.

cs. kir. tábornoki helytartó és főhadparancsnok.

Puchner ezen kiáltványa is bizonyítja, hogy rendeleténél a népfölkelés föllállítását nem a maga eddigi embertelen eljárásával akarta szentesíteni, hanem annak szervezését mint a honvédelem tényezőjét képzelte. De a félrevezetett tömegeket nem lehetett többé megzabolázni. *)

*) Hogy a már földézett szörnyetteket a forradalom alatt nem lehetett többé elenyésztetni, azt Wolgemuth Lajos báró, cs. kir. altábornagy alább következő hirdetménye is bizonyítja, ki Erdély alávetése után annak helytartójául és parancsnokló tábornokául neveztetett ki. A hirdetmény Beszterczén, 1849. év augusztus 13-án adatott ki, azon napon, a melyen a magyarországi főhadserég Világosnál a fegyvert lerakta. Mi ezt ezennel itt közöljük minden nyelv- és helyesírási hibáival, mivel különben munkánk keretében nem találta helyet. A hirdetmény így szólt:

H i r d e t é s.

Az ide lett utazásom alkalmával — sajnosan kellett értenem — hogy különösen a 2. szélybeli román ezredbeli vidékben személy- és vagyonbeli megtámadások történnek, s az által az előbbi megkárosításokért, — vagy veszteségeikért, — melyet a belháboru okozott — bosszuállás követtetik el.

Miután — mindenkinek személye és vagyona a törvények védelme alatt áll; — semmiféle nemzet, vagy személy irányában a bosszuállás meg nem szenvedtethetik: — annál fogva, — mindenkit intek, — hogy senkinek se személye — se vagyona meg ne támadtassék — bántathatatlan hagyassék — különben az ellen cselekvők hadi törvény elébe fognak állítani — és kegyelem nélkül agyon fognak lőtetni.

Kelt Beszterczén, 1849. Aug. 13-ik napján.

báró Wohlgemuth Lajos m. k.
tábornok Erdély nagy fejedelemség cs. kir. polgári
és katonai kormányzó.

TARTALOM.

	Lap.
Előszó	3.

A honvédelem szervezésének története.

I. fejezet. Mészáros hadügyminiszteriuma. — Az 1848. május 7-iki királyi kéziratok. — A hadügyminiszterium ideiglenes vezetése. — Gróf Batthyány Lajos és a nemzetőrség. — A nemzetőrségi tanács szervezése. — A miniszterium nyilatkozatai a hazán kívül levő magyar csapatok visszatérése ügyében. — A tíz első honvédtábornok felállítására 11.

II. fejezet. A hadügyminiszterium átvétele Mészáros által. — Összeütközések a sajtó és a katonaság közt. — A hadügyminiszter által tartott hadiszemle és a csapatok feleltetése. — A Ceccopieri nevét viselő olasz ezred eskütételének megtagadása. — Ezen ezred egy zászlóaljának fellázadása a Károly-laktanyában. — A cs. kir. csapatok állása a két hadügyminiszteriummal szemben. — A Württemberg huszárok egy századának megszökése Gácsországból Magyarországra. — A hadügyminiszteriumbeli magasabb állásokra való kinevezések. — A május 29-iki kir. kéziratok. — Felhívás a magyar seregre a 3-dik zászlóaljába való belépésre. — A nemzetőrségi tanács növekedő tevékenysége. — A nemzetőrség első szervezése és beosztása. — Rendelet a fegyverek hiányára nézve. — Mészáros kinevezése vezérőrnagyságra és a június 10-diki kir. rendeletek 33.

III. fejezet. Észrevételek a június 10-diki legfelsőbb rendeletekre. — A király manifestuma a határőrvidékiekhez június 10-ikéről. — Legfelsőbb királyi rendelet a belügyminiszterhez a tisztek előléptetésénél alkalmazandó új eljárásra nézve. — Brechtold báró altábornagy kinevezése a Bánságban és Bácskában működő csapatok főparancsnokságára. —

	Lap.
Királyi kiáltvány a csajkásokhoz és határőrvidékiekhez június 16-ról. — A magyar hadügyminiszter um szervezése	60
IV. fejezet. Szervezési ügyek. — Az országgyűlés megnyitása. — Kossuth Lajos pénzügyminiszter beszéde július 11-én a helyzetről. — Vitatkozások a napirend meghatározása és az interpellációkra a hadügyminiszter részéről adandó válaszok fölött	74
V. fejezet. Tanácskozások a felirat fölött. — Az olasz kérdés. — A hadügyminiszter szemleutja a déli hadműveletek színhelyére. — A helyzetről	90
VI. fejezet. Mészáros visszatérése a harcztérről. — Álláspontja a honvédelmi kérdésben. — A hadügyminiszter ujonczozási törvényjavaslata. — A hadügyminiszter jelentést tett szemleutjáról és ujonczozási törvényjavaslatának indokolása az alsó házban augusztus 16 án. — Az a feletti általános vita megkezdése	99
VII. fejezet. A hadügyminiszter ujonczozási törvényjavaslata fölötti vita folytatása az alsóházban. — Az augusztus 17-ki és 19-ki ülések. — Vita Perczel Mór vádjá fölött, a déli harcztér vezénylete ellen az augusztus 21-ki ülésben. 117	
VIII. fejezet. Legfelsőbb rendelet az osztrák tartományokban állomásozó magyar ezredek kicseréléséről a Magyarországon állomásozó osztrák ezredekkel augusztus 20-ról. — Magyar ezredek visszatérése honukba. — A nádornak mint királyi helytartónak adott felhatalmazás visszavétele. — Vita az ujonczozási törvényjavaslat fölött, az augusztus 21-ki és 22-ki alsóházi ülésekben	141
IX. fejezet. A helyzet. — A déli hadsereg tisztikárának hangulata és aggodalmat keltő tünetek ugyanott. — Bechtold leköszönése. — Magyarország helyzetében beállott kedvezőtlen fordulat. — Kossuth Lajos indítványa a szeptember 4-diki képviselőházi ülésben. — Egy küldöttség elindítása a király Ő Felségéhez. — A bán rehabilitációja. — A Batthyány-miniszterium leköszönése	160
X. fejezet. A horvát betörés kezdete. — Megváltozott hangulat a nemzetről. — A honvédelem. — Események a rendes katonaság tisztikárában gróf Teleki Ádám parancsnoksága alatt. — A tisztikar nyilvános tünetése. — A nádor rendelete szeptember 11-ről	174
XI. fejezet. A határozat kihirdetése a horvát kérdésben. — A honvédelmi bizottság megalakítása. — Országgyűlési határozatok a magyar csapatok fölötti parancsnokság átvételére nézve a nádor által s a hadsereg nemzetesítése és szaporítása tárgyában. — A magyar kir. testőrség visszatérése. — Napi események szeptember 14-től 20-ig. — A hadügy-	

miniszterium és nemzetőri tanács rendeletei. — Szent-Tamás megtámadása szeptember 19-én. — A nádor meghíusult találkozása a bánnal. — A mozgósított nemzetőrség Székes-Fehérvárott	Lap. 186
XII. fejezet. Az osztrák emlékirat. — Kossuth körutja az alföldön. — A nádor eltávózása [Magyarországról. — Egy miniszteri hirdetés a miniszterium kinevezése tárgyában. — Elfogott levelek Jellachich táborából. — A szeptember 22-iki királyi manifestumok. — A szeptember 25-ki manifestum. — A képviselőház kiáltványa a néphez és a hadsereghez szeptember 27-ről. — Haditanács Moga tábornok táborában	198
XIII. fejezet. Lamberg gróf meggyilkoltatása. — Az országgyűlés nyilatkozata Lamberg meggyilkoltatása tárgyában. — A honvédelmi bizottmány kiáltványa. — A fővárosi hatóság fölhívása. — A pákózi csata. — A három napos fegyverszünet. — Ivánka Imre elfogatása. — Jellachich visszavonulása. — Jellachich fölszólítása Komárom vára feladására. — Latour levele Majthényi ezredeshez. — A Roth-féle hadtest elfogatása. — Zichy Ödön gróf kivégeztetése	223
XIV. fejezet. Az államtitkárok behívása a honvédelmi bizottságba. — Rendelet a hadifoglyokkal való bánásmódról nézve. — A tót fölkelés és annak vége. — A tót nemzeti tanács levele Knöhr tábornokhoz. — Levélváltás Knöhr tábornok és Jellachich közt. — A császári helyőrség távozása Pozsonyból. — Az oláh fölkelés Erdélyben. — Latour levele Puchner altábornagyhoz. — A déli harcztér. — Mayerhofer kiáltványa és egyezkedési javaslata	243
XV. fejezet. Huszonegyezer honvéduka megrendelése. — A honvédzászlóalj szaporítása. — A szabadsapatok ruházata és felszerelése. — A nemzetőri tanács rendelete az új zászlóalj ruházatára nézve az országos ruhabezottsághoz. — Az országos fegyvergyár. — Lőszerkészítés és ágyuk. — A három főfegyvernem szervezésének kifejlődése. — A honvédelem előmozdítása adományozások által. — A pénzügy. — Mészáros a déli hadtestben	268
XVI. fejezet. Batthyány átirata az országgyűléshez. — A legfelsőbb manifestum 1848. évi október 3-ról. — Az október 7-iki országgyűlés határozata. — A honvédelmi bizottság, mint ideiglenes kormány megalakítása Kossuth Lajos elnöksége alatt. Kossuth első parancsa a várparancsnokokhoz és várőrségekhez. — Kossuth kirándulása Párndorfra	293
XVII. fejezet. A bécsi októberi forradalom. — Latour gróf hadügyminiszter meggyilkoltatása. — Windischgrätz hg. diktátorsága. — A magyar hadsereg a Lajthánál. — Mészáros Lázár hadügyminiszter kiáltványa a déli hadsereghez. —	

Jellachich kinevezése teljhatalmu kir. biztossá. — Récsey tábornok miniszterelnöksége. — A magyar képviselőház október 7-iki határozatai. — Szakadás a nemzet és korona közt. . . 296

XVIII. fejezet. Theodorovics kiszorítása a magyar területről. — Perczel Mór benyomulása a Muraközbe. — Simunich altábornagy első berontása Magyarországra. — Nádbossy rendelete. — Honvéd-kerületi parancsnokságok felállítása. — 10 új honvédzászlóalj felállítása. — Új honvéd-lovassági ezredek föllállítása. — A Nádor és Coburg huszárok haza téérése. — Rendelet a támadó fegyverek gyengítésére nézve. — Népfölkelési utasítás. — A képviselőházból 333

XIX. fejezet. A magyar várak parancsnokai és őrségi magatartása az október 7-iki legfelsőbb manifesztum után. — Mészáros jegyzéke a főhadparancsnokságokhoz tekintélye fenntartása céljából a megváltozott politikai viszonyok közt. . . 360

XX. fejezet. A helyzet Erdélyben. — Puchner két kiáltványa. — A székely őrvidéki tisztek nyilatkozatai. — A nagyszebeni őrség tisztjének válasza. — Vay Miklós kir. biztos kiáltványa. — Puchner br. hadtestének létszáma 1848. okt. 18-án. — Toborzás a szászok és oláhok közt. — Puchner szervezkedése. — A magyar haderő létszáma Erdélyben 1848. október havában 380

XXI. fejezet. A nemzetgyűlés kiáltványa november 26-ról. — A magyar püspökök pásztori levele november 28-ról. — A király manifesztuma november 6-áról. — A király kiáltványa Magyarország földművelő lakosságához. — Kossuth Lajos beszéde a november 9-iki képviselőházi ülésen a schwechati csatáról és a magyar hadsereg szervezéséről. — Windischgrätz herceg tábornagy fölhívása Moga altábornagyhoz és a magyar szolgálatban álló cs. kir. katonatisztekhez november 13-áról. — Görgey kiáltványa a feldunai hadsereghez, november 26-áról. — A magyar külügyminisztérium megszűnése . . 400

XXII. fejezet. Görgey Arthur Pozsonyban. — Nézeteltérések Görgey és a honvédelmi bizottmány közt a hadsereg állása és szervezése fölött. — Görgey két levele Kossuthhoz. 429

XXIII. fejezet. Tizenegy új honvédzászlóalj felállítása. — A 13. és 49. honvédzászlóalj felszerelése és tartalékszászlóaljákká történt kijelölése. — A seregredek toborzási kerületeinek megváltoztatása. — A tartalék-osztályok megszüntetése a seregreddnél. — A Bocskay és Károlyi huszárseregek föllállítása és a lovasságra vonatkozó néhány rendelet. — A tartalék-lovasszázadok áttétele más helyekre. — A tábornok és a műszaki csapatok szervezése. — Az idegen légiók. — Rendelet a kötelességmulasztó honvédtisztek ellen. — Az írásbeli szolgálat egyszerűsítése. — A Ludovika-Akadémia meg-

nyitásához. — A haderő különböző részeinek összeolvasztása	Lap.
honvédhadsereggé. — Tiszti vizsgák. — Hadi főtörvényszékek	
fölállítása honvédhadsereggé. — Tiszti vizsgák. — Hadi fő-	
törvényszékek fölállítása. — Egészségügy. Hadastyánok ellá-	
tása. — Katonai intézetek	446
XXIV. fejezet. A honvédség hadműveleti terv nélkül.	
— A cs. kir. hadsereg hadműveleti terve. — A honvédség	
ereje és állása november végén. — Események október köze-	
pétől november végéig és Erdély helyzete	471

